

Αρχαία Ελληνικά Φιλοσοφικός Λόγος

Πλάτωνος «Πρωταγόρας» και «Πολιτεία»
Αριστοτέλους «Ηθικά Νικομάχεια» και «Πολιτικά»

- ✓ Ερωτήσεις εισαγωγής
 - ✓ Κείμενο-Μεταφράσεις
 - ✓ Ερμηνευτικά σχόλια
 - ✓ Ερωτήσεις από πανελλήνιες εξετάσεις
 - ✓ Ερωτήσεις του ΚΕΕ
- με βάση την ύλη του σχολικού εγχειριδίου

Γ' Λυκείου – Θεωρητική Κατεύθυνση
Επιμέλεια ύλης : Πετρά Χριστίνα

ΠΛΑΤΩΝ.....	2
ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ ΕΙΣΑΓΩΓΗΣ - Ο ΣΩΚΡΑΤΗΣ.....	3
Α. Η διάρθρωση του διαλόγου και τα πρόσωπα	6
ΠΛΑΤΩΝΟΣ – ΠΡΩΤΑΓΟΡΑΣ.....	11
Ενότητα 1η _____ Αρχή διαλόγου.....	11
Ενότητα 2η -μύθος.....	13
Ενότητα 3η – μύθος.....	16
Ενότητα 4η – μύθος.....	19
Ενότητα 5η - Επεξηγήσεις μύθου.....	22
Ενότητα 6η - Επεξηγήσεις μύθου	24
Ενότητα 7η - διάλεξη.....	26
ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ ΕΙΣΑΓΩΓΗΣ - ΠΟΛΙΤΕΙΑ.....	32
ΠΛΑΤΩΝ – ΠΟΛΙΤΕΙΑ (ή ΠΕΡΙ ΔΙΚΑΙΟΥ).....	36
Ενότητα 11η.....	37
Ενότητα 12η.....	40
Ενότητα 13η.....	42
ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗΣ.....	48
ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ ΕΙΣΑΓΩΓΗΣ - ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗΣ.....	48
ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΟΥΣ – ΗΘΙΚΑ ΝΙΚΟΜΑΧΕΙΑ.....	52
Ενότητα 1η:.....	52
Ενότητα 2η.....	54
Ενότητα 3η.....	56
Ενότητα 4η.....	58
Ενότητα 5η.....	59
Ενότητα 6η.....	61
Ενότητα 7η.....	62
Ενότητα 8η.....	64
Ενότητα 9η.....	66
Ενότητα 10η.....	68
ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ ΕΙΣΑΓΩΓΗΣ - ΠΟΛΙΤΙΚΑ.....	76
ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΟΥΣ – ΠΟΛΙΤΙΚΑ.....	78
Ενότητα 11η.....	78
Ενότητα 12η.....	80
Ενότητα 13η.....	81
Ενότητα 14η.....	83
Ενότητα 15η.....	83
Ενότητα 16η.....	85
Ενότητα 17η.....	86
Ενότητα 18η.....	88
Ενότητα 19η.....	89
Ενότητα 20η.....	90
ΘΕΜΑΤΑ ΠΑΝΕΛΛΗΝΙΩΝ ΕΞΕΤΑΣΕΩΝ.....	98

ΠΛΑΤΩΝ

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ ΕΙΣΑΓΩΓΗΣ - Ο ΣΩΚΡΑΤΗΣ

Οι φιλοσοφικές ιδέες του Σωκράτη. Διαλεκτική, μαιευτική, ειρωνεία. Η αναζήτηση των ορισμών, η επαγωγική μέθοδος και η ηθική

1. Ποια στοιχεία της θεωρίας και της μεθόδου του Σωκράτη έδωσαν αφορμή να γίνει αντιπαθητικός σε πολλούς συμπολίτες του και να κατηγορηθεί ως άθεος;

Όπως φαίνεται και από ένα απόσπασμα από την Απολογία του Σωκράτη και από την περίφημη φράση του «Έν οἶδα ὅτι οὐδὲν οἶδα», ο ίδιος δε θεωρούσε τον εαυτό του σοφό. Όταν λοιπόν το μαντείο των Δελφών υπέδειξε στον φίλο του Χαιρεφώντα τον Σωκράτη ως το σοφότερο όλων, ο ίδιος αποφάσισε να το ψάξει. Για το λόγο αυτό πλησίαζε κάποιους από αυτούς που θεωρούνταν τότε σοφοί, αλλά διαπίστωνε μέσα από τις ερωτήσεις τους ότι τελικά δεν ήταν και τόσο σοφοί· προσπαθούσε μάλιστα να τους δείξει ότι δεν ήταν και τόσο σοφοί όσο νόμιζαν κι αυτή του η στάση ήταν που ενέπνευσε αντιφατικά αισθήματα και μίσση ακόμη εναντίον του. Ένας άνθρωπος που βάζει σκοπό της ζωής του να αποδείξει την άγνοια όσων σπουδαίων περνιούνται για σοφοί σίγουρα θα κινήσει το μίσος των θιγόμενων και των οπαδών τους. Ένας τέτοιος άνθρωπος είναι απειλή. Τι να πει κανείς γι' αυτόν που η ειρωνεία του έχει στόχο του ακόμα και τον χρησμό του Απόλλωνα, γι' αυτόν που ισχυριζόμενος πως δεν αξίζει τον τίτλο του σοφώτατου, αμφισβητεί τη θεϊκή εκτίμηση και προσπαθεί αν την "ελέγξει"; Δεν είναι αυτός ο άνθρωπος άθεος, όπως ισχυρίστηκαν οι κατήγοροί του;

2. Πώς χρησιμοποίησε ο Σωκράτης την ειρωνεία; Σε τι διαφέρει η αμφισβήτηση του Σωκράτη από αυτή των σοφιστών;

Ο Σωκράτης δεν ήταν άθεος, ήταν όμως είρωνας κι έκανε την ειρωνεία όπλο της σκέψης, όπλο της αναζήτησης της φιλοσοφικής έρευνας. Ίσως στην αμφισβήτηση να έμοιαζε με τους σοφιστές. Κι αυτοί αρνούσαν να δεχτούν ως δεδομένες τις παραδεδεγμένες αλήθειες. Αλλά η αμφισβήτησή τους κατέληγε στην άρνηση: αφού δεν μπορεί κανείς να ανακαλύψει την αλήθεια, αλήθεια δεν υπάρχει, κι αν υπάρχει δεν έχει καμία σημασία δεν έχει, διότι δε μας επηρεάζει. Απέναντι στην αμφισβήτηση αυτή ο Σωκράτης αντιπαραθέτει μια θετική αμφισβήτηση (των σοφιστών είναι αρνητική η αμφισβήτηση, αφού αμφισβητούν την αλήθεια, αλλά καταλήγουν στο συμπέρασμα ότι δεν υπάρχει, την αρνούνται): αμφισβητώντας τις παραδοσιακές αξίες και τις παραδοσιακές αρχές, αναζητά τη βαθύτερη αλήθεια των πραγμάτων. Πολύ περισσότερο, αναζητά την πρώτη αλήθεια, την αναλλοίωτη, που δεν επηρεάζεται από τις συνθήκες, που δεν εξαρτάται από τον άνθρωπο.

3. Να εξηγήσετε με λίγα λόγια τη διαλεκτική μέθοδο του Σωκράτη.

Δύο ήταν τα όπλα του Σωκράτη, η διαλεκτική και η μαιευτική. Η διαλεκτική είναι το μέσο για τον έλεγχο και την εξαγωγή συμπερασμάτων, που κατ'αρχήν σημαίνει διάλογος. Δεν πρόκειται βέβαια για οποιαδήποτε συζήτηση. Η σωκρατική διαλεκτική είναι η σταδιακή, βήμα-βήμα, αναίρεση των θέσεων του συνομιλητή και, στη συνέχεια, η επίσης σταδιακή προσπάθεια να εξαχθεί ένα νέο συμπέρασμα, μια νέα προσέγγιση της αλήθειας. Στους πλατωνικούς διαλόγους, ο συνομιλητής του Σωκράτη εκθέτει κατ'αρχήν μια άποψη για το θέμα που πρόκειται να συζητηθεί, την οποία ο ίδιος θεωρεί ολοκληρωμένη και θεμελιωμένη. Με ερωτήσεις που φαντάζουν σχεδόν απλοϊκές, ο Σωκράτης εξαναγκάζει τον συνομιλητή του να φτάσει στην ακραία συνέπεια των θέσεων που υποστήριξε κι εκεί αποδεικνύεται η σαθρότητα των λογικών επιχειρημάτων που αυτός χρησιμοποίησε. Από αυτό το σημείο αρχίζει μια νέα συζήτηση, όπου και πάλι καθοδηγώντας με ερωτήματα του συνομιλητή του ο Σωκράτης τον οδηγεί στη γενική αλήθεια, στην αλήθεια δηλαδή που υπάρχει ανεξαρτήτως των περιστάσεων και των συνθηκών, στην πρώτη αλήθεια των πραγμάτων.

4. Να εξηγήσετε με λίγα λόγια τη μαιευτική του Σωκράτη.

Είναι χαρακτηριστικό πως ο Σωκράτης, στους πλατωνικούς διαλόγους, δεν αποφαινεται ο ίδιος εκ των προτέρων, δεν παραθέτει ο ίδιος εξαρχής κάποια θεωρία ή άποψη. Αντίθετα, όλη η διανοητική προσπάθεια της συζήτησης στρέφεται στο να εξαχθεί η σωκρατική άποψη από τον αντίπαλο. Πρόκειται για αυτό που ο ίδιος ο Σωκράτης ονόμαζε μαιευτική. Μαιευτική βεβαίως είναι η δουλειά της μαίας, της μαμής που συμπαραστέκεται και βοηθάει την ετοιμόγεννη γυναίκα στον τοκετό. Παίρνοντας ως παράδειγμα τη δουλειά της μητέρας του, που ήταν μαία, ο Σωκράτης ισχυριζόταν πως καμία φιλοσοφική θεωρία δεν "γέννησε" ο ίδιος, αλλά πως, σαν μαία, βοηθάει τον συνομιλητή του να "γεννήσει" από μέσα του την αλήθεια. Τι σημαίνει όμως αυτό; Σημαίνει πως για τον Σωκράτη ο άνθρωπος γνωρίζει την αλήθεια, την Ιδέα, και πως η προσπάθεια της φιλοσοφικής σκέψης έγκειται στο να βοηθήσει τον άνθρωπο να την ξαναθυμηθεί, να την επαναφέρει στη μνήμη του.

5. Σε ποια θέματα επικέντρωσε το ενδιαφέρον του ο Σωκράτης και σε τι διαφέρει η προσέγγισή του στα θέματα αυτά από την προσέγγιση των προγενεστέρων φιλοσόφων και ιδίως των σοφιστών;

Ο Σωκράτης επικέντρωσε το ενδιαφέρον του στον ίδιο τον άνθρωπο και στην κοινωνία του. Έχει μάλιστα λεχθεί ότι «κατέβασε τη φιλοσοφία από τα άστρα στη γη», με την έννοια ότι, χάρη στη δική του προσωπικότητα, οι φιλόσοφοι έπαψαν να ασχολούνται τόσο με τα φυσικά φαινόμενα. Ο Αριστοτέλης μάλιστα, στο έργο του Περί ζώων μορίων, έγραψε πως «με τον Σωκράτη έληξε η περίοδος αναζήτησης των φυσικών πραγμάτων και οι φιλοσοφούντες ασχολήθηκαν με την αρετή που είναι χρήσιμη και την πολιτική-με την ηθική και πολιτική φιλοσοφία». Η αλήθεια είναι πως με τα πολιτικά προβλήματα ασχολήθηκαν και οι προγενέστεροι φιλόσοφοι, ενώ ζητήματα ηθικής απασχόλησαν και τον Δημόκριτο και πολλούς σοφιστές. Ο Σωκράτης όμως είναι αυτός που έστρεψε τον φιλοσοφικό στοχασμό κατ' αποκλειστικότητα σε τέτοια θέματα. Ο λόγος που τα σωκρατικά

ενδιαφέροντα σημάδεψαν κατά ανεξίτηλο τρόπο την ιστορία της φιλοσοφίας πρέπει να αναζητηθεί στο σωκρατικό τρόπο σκέψης, στο γεγονός δηλαδή πως ο Σωκράτης δεν ενδιαφερόταν απλώς για τον ορθό τρόπο ζωής και δράσης είτε στο προσωπικό είτε στο κοινωνικό επίπεδο. Αντίθετα από τους σοφιστές, που το ενδιαφέρον τους ήταν καθαρά χρησιμοθηρικό, ο Σωκράτης αναζήτησε ένα σταθερό έδαφος πάνω στο οποίο να καθοριστεί αυστηρά και αμετάκλητα κάθε έννοια καλού, αρετής και σοφίας. Όπως οι πρώτοι φιλόσοφοι αναζητούσαν την πρώτη αρχή της δημιουργίας, ο Σωκράτης αναζήτησε την αρχή κάθε ηθικής έννοιας, που δεν επηρεάζεται από ιστορικές και κοινωνικές συνθήκες ούτε από τη δυνατότητα αντίληψης του κάθε ανθρώπου. Αναζήτησε δηλαδή το απόλυτο απορρίπτοντας το σχετικό, την ουσία της ηθικής κι όχι τα ηθικά φαινόμενα.

6. Ο Αριστοτέλης υποστήριζε ότι με τον Σωκράτη οι φιλοσοφούντες παύουν να ασχολούνται με τη φύση και κλίνουν προς την πολιτική και την ηθική φιλοσοφία. Επαληθεύεται η κρίση αυτή από την ιστορία της φιλοσοφίας;

Ο Αριστοτέλης μάλιστα, στο έργο του *Περί ζώων μορίων*, έγραψε πως «με τον Σωκράτη έληξε η περίοδος αναζήτησης των φυσικών πραγμάτων και οι φιλοσοφούντες ασχολήθηκαν με την αρετή που είναι χρήσιμη και την πολιτική-με την ηθική και πολιτική φιλοσοφία». Η αλήθεια είναι πως με τα πολιτικά προβλήματα ασχολήθηκαν και οι προγενέστεροι φιλόσοφοι, ενώ ζητήματα ηθικής απασχόλησαν και τον Δημόκριτο και πολλούς σοφιστές. Ο Σωκράτης όμως είναι αυτός που έστρεψε τον φιλοσοφικό στοχασμό κατ' αποκλειστικότητα σε τέτοια θέματα. Ο λόγος που τα σωκρατικά ενδιαφέροντα σημάδεψαν κατά ανεξίτηλο τρόπο την ιστορία της φιλοσοφίας πρέπει να αναζητηθεί στο σωκρατικό τρόπο σκέψης, στο γεγονός δηλαδή πως ο Σωκράτης δεν ενδιαφερόταν απλώς για τον ορθό τρόπο ζωής και δράσης είτε στο προσωπικό είτε στο κοινωνικό επίπεδο. Αντίθετα από τους σοφιστές, που το ενδιαφέρον τους ήταν καθαρά χρησιμοθηρικό, ο Σωκράτης αναζήτησε ένα σταθερό έδαφος πάνω στο οποίο να καθοριστεί αυστηρά και αμετάκλητα κάθε έννοια καλού, αρετής και σοφίας. Όπως οι πρώτοι φιλόσοφοι αναζητούσαν την πρώτη αρχή της δημιουργίας, ο Σωκράτης αναζήτησε την αρχή κάθε ηθικής έννοιας, που δεν επηρεάζεται από ιστορικές και κοινωνικές συνθήκες ούτε από τη δυνατότητα αντίληψης του κάθε ανθρώπου. Αναζήτησε δηλαδή το απόλυτο απορρίπτοντας το σχετικό, την ουσία της ηθικής κι όχι τα ηθικά φαινόμενα.

7. Η συμβολή του Σωκράτη στη λογική είναι, σύμφωνα με τον Αριστοτέλη, η επεξεργασία της επαγωγικής μεθόδου με σκοπό την εξαγωγή κα-θολικών ορισμών. Να εξηγήσετε με λίγα λόγια τη μέθοδο αυτή του Σωκράτη.

Όπως λέει ο Αριστοτέλης στα *Μετά τα Φυσικά* του, ο δρόμος που λογικά ακολούθησε ο Σωκράτης για να αναζητήσει ακριβώς την απόλυτη ουσία των ηθικών εννοιών, ήταν η επαγωγική μέθοδος (οι έπακτικοί λόγοι), με σκοπό την εξαγωγή καθολικών ορισμών (το όριζεσθαι καθόλου). Ξεκινώντας δηλαδή από τα παραδείγματα, συνήθως παρμένα από την καθημερινή ζωή και εμπειρία, προσπαθούσε να οδηγήσει τη σκέψη του συνομιλητή του στην εξαγωγή καθολικών συμπερασμάτων, που να ξεπερνούν την εμπειρία και να φθάνουν σε μια απόλυτη γνώση του θέματος. Και η διαδικασία αυτή είχε επιτυχία όταν προέκυπτε τελικά ένας απόλυτος ορισμός, δηλαδή μια απόλυτη γνώση, για την αλήθεια του καλού και του κακού, της αδικίας και του δικαίου, της ομορφιάς και της ασχήμιας, της σωφροσύνης και της άνοιας, του θάρρους και της δειλίας, της ορθής διακυβέρνησης και της δεσποτείας. Έτσι ο άνθρωπος που ισχυριζόταν πως το μόνο πράγμα

που γνωρίζει ήταν η ίδια του η άγνοια, σημάδεψε οριστικά την πορεία της φιλοσοφίας υποδεικνύοντας πως η λογική σκέψη κι όχι οι αισθήσεις είναι ο μοναδικός οδηγός προς την αλήθεια, προς το καθολικό και το αιώνιο.

Η δίκη και ο θάνατος του Σωκράτη

8. Τι περιελάμβανε το κατηγορητήριο εναντίον του Σωκράτη;

Η κατηγορία εναντίον του Σωκράτη ήταν ότι ο Σωκράτης δεν πίστευε στους θεούς της πόλης, αλλά εισήγαγε καινά (καινούργια) δαιμόνια· επίσης ότι αδικεί και διαφθείρει τους νέους. Η μήνυση κατά του Σωκράτη έγινε από τον Μέλητο, έναν ποιητή του οποίου μοναδική δόξα αποτελεί το γεγονός ότι υπήρξε κατήγορος του φιλοσόφου. Κατήγοροι ήταν επίσης ο Άνυτος και ο Λύκων. Ο πρώτος ήταν πλούσιος βυρσοδέψης και γνωστός πολιτικός, που είχε εκλεγεί και στρατηγός το 409 και είχε εξοριστεί από τους Τριάκοντα Τυράννους. Ο δεύτερος ήταν ρήτορας.

9. Γιατί η κατηγορία για αθεΐα (γενικά, όχι μόνο εναντίον του Σωκράτη) δεν μπορούσε να στοιχειοθετηθεί πραγματικά στην Αθήνα;

Οι κατήγοροι του Σωκράτη προφανώς δεν πίστευαν πραγματικά πως ο Σωκράτης δεν πίστευε στους θεούς, ούτε πως το περίφημο δαιμόνιο, η θεότητα που, όπως έλεγε ο Σωκράτης, κατοικούσε μέσα του τον συμβούλευε. Η αρχαία ελληνική θρησκεία δεν είχε ούτε ιερό βιβλίο ούτε δόγμα (άρα ούτε και αιρέσεις) ούτε ιερατείο με ειδική αποστολή τη μεσολάβηση μεταξύ θεών και ανθρώπων. Ιερείς και ιέρειες εκλέγονταν κατά κανόνα απλοί πολίτες, όπως και στα άλλα αξιώματα (με εξαίρεση ίσως συγκεκριμένες λατρείες, όπως τα Ελευσίνια μυστήρια). Άρα, ήταν αδύνατον να κατηγορηθεί κάποιος για αθεΐα, εφόσον μάλιστα συμμετείχε στις μεγάλες κοινές θρησκευτικές τελετές και δεν τις αμφισβητούσε. Η συνηθισμένη κατηγορία που επέρριπταν σε κάποιους διανοούμενους ήταν η ασέβεια, δηλαδή ακριβώς η μη συμμετοχή ή, χειρότερα, η υπονόμηση των αξιών των τελετών αυτών. Δίκες για τέτοιες κατηγορίες είχαν υποστεί, μάλλον, ο Αναξαγόρας κι ο Πρωταγόρας, αλλά και ο Αισχύλος, ο τραγικός ποιητής. Όπως σε αυτές τις περιπτώσεις, έτσι και στην περίπτωση του Σωκράτη η θρησκεία αποτέλεσε το πρόσχημα πίσω από το οποίο κρύβονταν οι πολιτικοί λόγοι της δίωξης.

10. Πού στήριξαν οι μνηστής του Σωκράτη την κατηγορία για «διαφθορά» των νέων;

Η κατηγορία για διαφθορά των νέων είχε μεγαλύτερη σχέση με την πραγματική αιτία δίωξης του Σωκράτη. Ο φιλόσοφος ασφαλώς και δε διέφθειρε τους νέους που τον ακολουθούσαν. Όμως, όπως λέει και ο ίδιος στην *Απολογία* του, κατά Πλάτωνα, τα νέα παιδιά που τον έβλεπαν να ξεσκεπάσει στην αγορά την ψευδή σοφία των σοφιστών και των δημαγωγών γοητεύονταν από αυτό το "παιχνίδι" που οδηγούσε στην αναζήτηση της ουσίας των πραγμάτων και της αλήθειας. Και, εξίσου φυσικά, ως απειλούμενοι από τον Σωκράτη και τις ενοχλητικές ερωτήσεις του θεωρούσαν πως η γοητεία που ο φιλόσοφος ασκούσε στη νεολαία ήταν "διαφθορά". Υπάρχει όμως κι ένα ακόμη πολύ σημαντικό στοιχείο: πολλοί από τους νέους που ανήκαν στον κύκλο του Σωκράτη πήραν ενεργό μέρος στην πολιτική και έπαιξαν ρόλο αρνητικό σε μια καταστροφική για

την Αθήνα εποχή. Ο Αλκιβιάδης, πρώτος απ' όλους, ήταν μεν δημοκρατικός, αλλά εξαιρετικά αμφιλεγόμενος, αφού δε δίστασε και να αυτομολήσει στους Σπαρτιάτες. Πολλοί φίλοι του Σωκράτη, από την άλλη μεριά, τάχθηκαν με την ακραία μερίδα των ολιγαρχικών και στήριξαν το πραξικόπημα των Τριάκοντα Τυράννων. Ο Κριτίας κι ο Χαρμίδης μάλιστα, θείοι του Πλάτωνα, ήταν από τους ηγέτες τους. Το γεγονός αυτό επέτρεψε στους κατηγορούς του να αφήσουν να εννοηθεί πως οι θεωρίες του δασκάλου ήταν υπεύθυνες για την κατάληξη των "μαθητών".

11. Ποιοι ήταν οι πολιτικοί λόγοι της δίωξης του Σωκράτη;

Ο Σωκράτης κατηγορήθηκε για αθεΐα και για διαφθορά των νέων, όμως δεν ήταν αυτοί οι πραγματικοί λόγοι της δίωξής του. Ειδικά αναφορικά με την αθεΐα, η αρχαιοελληνική θρησκεία δεν είχε ιερά βιβλία και ιερατείο, "κανόνες" δηλαδή με τους κανείς συμφωνεί ή τους παραβαίνει. Η κατηγορία για διαφθορά των νέων είχε μεγαλύτερη σχέση με την πραγματική αιτία δίωξης του Σωκράτη. Ο φιλόσοφος ασφαλώς και δε διέφθειρε τους νέους που τον ακολουθούσαν. Όμως, όπως λέει και ο ίδιος στην *Απολογία* του, κατά Πλάτωνα, τα νέα παιδιά που τον έβλεπαν να ξεσκεπάζει στην αγορά την ψευδή σοφία των σοφιστών και των δημαγωγών γοητεύονταν από αυτό το "παιχνίδι" που οδηγούσε στην αναζήτηση της ουσίας των πραγμάτων και της αλήθειας. Και, εξίσου φυσικά, ως απειλούμενοι από τον Σωκράτη και τις ενοχλητικές ερωτήσεις του θεωρούσαν πως η γοητεία που ο φιλόσοφος ασκούσε στη νεολαία ήταν "διαφθορά". Υπάρχει όμως κι ένα ακόμη πολύ σημαντικό στοιχείο: πολλοί από τους νέους που ανήκαν στον κύκλο του Σωκράτη πήραν ενεργό μέρος στην πολιτική και έπαιξαν ρόλο αρνητικό σε μια καταστροφική για την Αθήνα εποχή. Ο Αλκιβιάδης, πρώτος απ' όλους, ήταν μεν δημοκρατικός, αλλά εξαιρετικά αμφιλεγόμενος, αφού δε δίστασε και να αυτομολήσει στους Σπαρτιάτες. Πολλοί φίλοι του Σωκράτη, από την άλλη μεριά, τάχθηκαν με την ακραία μερίδα των ολιγαρχικών και στήριξαν το πραξικόπημα των Τριάκοντα Τυράννων. Ο Κριτίας κι ο Χαρμίδης μάλιστα, θείοι του Πλάτωνα, ήταν από τους ηγέτες τους. Το γεγονός αυτό επέτρεψε στους κατηγορούς του να αφήσουν να εννοηθεί πως οι θεωρίες του δασκάλου ήταν υπεύθυνες για την κατάληξη των "μαθητών".

12. Τι σχέση είχε η σωκρατική ειρωνεία με απόφαση του λαϊκού δικαστηρίου της Ηλιαίας για καταδίκη του φιλοσόφου σε θάνατο;

Το λαϊκό δικαστήριο της Ηλιαίας, που απαρτιζόταν από 500 δικαστές κληρωμένους από το σύνολο των πιο ηλικιωμένων πολιτών, έκρινε τον Σωκράτη ένοχο με μέτρια πλειοψηφία (281 έναντι 220). Στη δεύτερη ψηφοφορία, που αφορούσε την ποινή, η καταδίκη σε θάνατο ψηφίστηκε από περισσότερους (300 έναντι 201). Η σωκρατική ειρωνεία δεν ήταν άσχετη με την εξέλιξη αυτή: όταν του δόθηκε ο λόγος προκειμένου, κατά το νόμο, να προτείνει και αυτός μια ποινή, ο Σωκράτης, αντί να προτείνει λ.χ. την εξορία, πρότεινε την περιφρόνησή του και προς το δικαστήριο και προς το θάνατο. Είπε, χαρακτηριστικά, ότι θα έπρεπε να τον βάλουν στο πρυτανείο και να τον τρέφουν δωρεάν! Εξηγώντας στη συνέχεια γιατί ένας άνθρωπος της ηλικίας του κανένα λόγο δεν έχει να φοβάται το θάνατο, προτείνει για τυπικούς λόγους το πρόστιμο της μιας μνας. Το ποσό αυτό ανέβασαν στις 30 μνες ο Πλάτωνας, ο Κρίτωνας και οι φίλοι του, που μπήκαν εγγυητές, αφού η περιουσία του Σωκράτη δεν ξεπερνούσε τις 5 μνες.

13. Ποια στάση τήρησε ο Σωκράτης απέναντι στο δικαστήριο και την καταδικαστική του

απόφαση; Πώς εξηγείται η στάση του με βάση τη φιλοσοφία του;

Μετά την καταδίκη του ο Σωκράτης έμεινε περίπου έναν μήνα στο κρατητήριο. Τις μέρες εκείνες γίνονταν στο ιερό νησί του Απόλλωνα, την Δήλο, τα Δήλια. Οι Αθηναίοι είχαν στείλει εκεί θεωρία (επίσημη αποστολή σε ιερή τελετή) αντιπροσώπους της πόλης και το ένα από τα δύο ιερά πλοία τους, την Πάραλο. Κατά το έθιμο, δεν μπορούσε να γίνει εκτέλεση μέχρι την επιστροφή του πλοίου. Στη διάρκεια της κράτησής του, και ως την τελευταία στιγμή, ο Σωκράτης αντιστάθηκε στις προσπάθειες των φίλων του να αποδράσει. Όπως περιγράφει και ο Πλάτωνας στον *Κρίτωνα*, ο Σωκράτης πίστευε πως το γεγονός ότι αδικήθηκε από τους συμπολίτες του δεν αποτελούσε δικαιολογία για να διαπράξει αδικία εναντίον των νόμων της πόλης του. Έτσι, ήπιε το κώνειο, συζητώντας με τους φίλους του για την αθανασία της ψυχής και πέθανε μέσα στο κελί του δεσμωτηρίου.

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ ΕΙΣΑΓΩΓΗΣ - Ο ΠΛΑΤΩΝ**Ο βίος του**

- 1. Να δώσετε μέσα σε δέκα περίπου γραμμές τα σημαντικότερα στοιχεία του βίου του Πλάτωνα.**

Ο Πλάτωνας, γιος του Αρίστωνα και της Περικτιόνης, γεννήθηκε το 428/9 π.Χ.. Η γενιά του ήταν αριστοκρατική, αφού η καταγωγή της μητέρας του έφτανε ως το Σόλωνα. Συγγενής του ήταν ο Κριτίας, σοφιστής και τύραννος, κι ο Χαρμίδης, συνεργάτης των Τριάκοντα. Έλαβε καλή μόρφωση, ως παιδί αριστοκράτη. Νέος γνωρίστηκε με το Σωκράτη. Η ανάμειξη μελών της οικογένειάς του στο καθεστώς των Τριάκοντα, αλλά και η καταδίκη του Σωκράτη από τους δημοκρατικούς τον απομάκρυναν από την πολιτική. Σημαντικό σταθμό στη ζωή του έχουν τα τρία ταξίδια στην Ιταλία, Σικελία. Ο Πλάτων, καλεσμένος του Δίωνα, πήγε εκεί για να θέσει σε εφαρμογή τη θεωρία του για την ιδανική πολιτεία. Τα πρόσωπα που θα ενσάρκωναν το φιλόσοφο-βασιλέα ήταν ο Διονύσιος Α΄ και Β΄. Ο σκοπός του απέτυχε και ο ίδιος κινδύνεψε. Μετά την επιστροφή του στην Αθήνα ίδρυσε την Ακαδημία, περίφημη σχολή που λειτούργησε μέχρι το 529 μ.Χ. Μαθητής του υπήρξε ο Αριστοτέλης κι άλλοι πολλοί φιλόσοφοι της ελληνιστικής εποχής. Σημαντικότερη πηγή πληροφοριών για τη ζωή του Πλάτωνα είναι ένα κείμενο του ίδιου, η *7^η Επιστολή* του, ένα γράμμα προς τους Συρακούσιους φίλους του, το οποίο αποτελεί ένα είδος αυτοβιογραφίας.

- 2. Ποια ήταν η καταγωγή του Πλάτωνα και ποια μόρφωση έλαβε;**

Η γενιά του ήταν αριστοκρατική, αφού η καταγωγή της μητέρας του έφτανε ως το Σόλωνα. Συγγενής του ήταν ο Κριτίας, σοφιστής και τύραννος, κι ο Χαρμίδης, συνεργάτης των Τριάκοντα. Ο Πλάτωνας έλαβε την επιμελημένη μουσική και γυμναστική παιδεία των αριστοκρατικών γόνων της Αθήνας. Νέος ασχολήθηκε με την τραγική ποίηση, έκαψε όμως τα πρωτόλειά του όταν γνώρισε το Σωκράτη και δεν ξαναασχολήθηκε με την ποίηση.

3. **Γιατί δεν συμμετείχε ο Πλάτων στα κοινά της Αθήνας;**

Από πολύ νέος ο Πλάτων ενδιαφέρθηκε για την πολιτική, η θλιβερή όμως ανάμειξη μελών της οικογένειάς του στην υπόθεση των Τριάκοντα αφενός, και η επίσης θλιβερή μετά την απόπειρα της αποκατεστημένης δημοκρατίας να εκδικηθεί τους ολιγαρχικούς καταδικάζοντας το Σωκράτη, τον αηδίασαν και τον απομάκρυναν οριστικά από οποιαδήποτε φιλοδοξία συμμετοχής στα κοινά της Αθήνας.

4. **Ποιο αποτέλεσμα είχε, για τα ενδιαφέροντα του Πλάτωνα και τη στάση του απέναντι στην πολιτική, η γνωριμία του με τον Σωκράτη και η καταδίκη του δασκάλου του;**

Όπως μαθαίνουμε από την 7^η Επιστολή του, ο Πλάτωνας, αν και νέος ασχολήθηκε με την τραγική ποίηση, έκαψε τα πρωτόλειά του όταν γνώρισε το Σωκράτη και δεν ξαναασχολήθηκε με την ποίηση. Το λογοτεχνικό του ταλέντο πάντως είναι φανερό σε κάθε αναγνώστη των διαλόγων του. Από πολύ νέος ο Πλάτων ενδιαφέρθηκε για την πολιτική, η θλιβερή όμως ανάμειξη μελών της οικογένειάς του στην υπόθεση των Τριάκοντα αφενός, και η επίσης θλιβερή μετά την απόπειρα της αποκατεστημένης δημοκρατίας να εκδικηθεί τους ολιγαρχικούς καταδικάζοντας το Σωκράτη, τον αηδίασαν και τον απομάκρυναν οριστικά από οποιαδήποτε φιλοδοξία συμμετοχής στα κοινά της Αθήνας. Μετά το θάνατο του Σωκράτη, ο Πλάτων κατέφυγε μαζί με άλλους του σωκρατικού κύκλου στα Μέγαρα, στο φιλόσοφο Ευκλείδη. Πρέπει να υπηρέτησε δυο φορές ως στρατιώτης στη διάρκεια του Κορινθιακού πολέμου, στη διετία 395-394 π.Χ. Οι πρώιμοι διάλογοί του γράφτηκαν κατά την πρώτη δεκαετία μετά το θάνατο του Σωκράτη.

5. **Πόσες φορές ταξίδεψε ο Πλάτων στη Σικελία και με ποιες φιλοδοξίες την πρώτη φορά;**

Στα χρόνια 398-390 π.Χ. ο Πλάτωνας ταξιδεύει τρεις φορές στην Κάτω Ιταλία και τη Σικελία. Το πρώτο ταξίδι έγινε το 387 π.Χ. στην Ιταλία. Εκεί γνωρίστηκε με τον Αρχύτα τον Ταραντίνο και συνδέθηκε με φιλία με το Δίωνα, αδερφό της γυναίκας του τυράννου των Συρακουσών Διονυσίου Α'. Οι συνέπειες της σχέσης αυτής ήταν σοβαρότατες, σχεδόν δραματικές για τον Πλάτωνα. Με παρότρυνση του Δίωνα, ο νεαρός τύραννος, που είχε απαλλάξει ήδη τον σικελικό ελληνισμό από την απειλή των Καρχηδονίων, ήθελε να στραφεί προς τη φιλοσοφία και να διδαχτεί από τον Πλάτωνα την πολιτική αρετή και τη σοφία. Ο Πλάτωνας, μάλλον αφελώς, πίστεψε στις προθέσεις του τυράννου, αλλά ήδη η πρώτη αυτή επαφή έληξε άδοξα: ο φιλόσοφος εκδιώχτηκε κακήν κακώς και κινδύνεψε μάλιστα να πουληθεί ως δούλος στην Αίγινα όπου, παρά την εμπόλεμη κατάσταση του νησιού με την Αθήνα, τον έστειλε ο Διονύσιος.

6. **Με ποιες φιλοδοξίες ταξίδεψε ο Πλάτων στη Σικελία τη δεύτερη ιδίως φορά;**

Παρά τις αρχικές κακοτυχίες στο πρώτο του ταξίδι, η φιλία του Πλάτωνα με τον Δίωνα είχε ως αποτέλεσμα να εμπλακεί ο φιλόσοφος για αρκετά χρόνια σε μια υπόθεση που του προκάλεσε σοβαρούς κινδύνους κι ακόμα σοβαρότερες απογοητεύσεις. Στα 367, ο Διονύσιος ο ΙΙ διαδέχτηκε τον πατέρα του κι ο Δίωνας πίεσε τον Πλάτωνα να επιστρέψει στις Συρακούσες πείθοντάς τον

πως ο νέος τύραννος ήταν ακόμη πιο πρόθυμος από τον προηγούμενο να δεχθεί τα φιλοσοφικά διδάγματα. Προφανώς ο φιλόσοφος, που είχε απογοητευθεί από τα πολιτικά πράγματα της Αθήνας, αλλά δεν είχε πάψει να μελετά το θέμα της πολιτικής θεωρίας, πίστεψε πως θα μπορούσε να μεταμορφώσει τον Διονύσιο σε φιλόσοφο βασιλέα, σαν αυτούς τους ιδανικούς κυβερνήτες που περιγράφει στην Πολιτεία του. Έτσι, επέστρεψε στις Συρακούσες το 366, για να βρεθεί τελικά "όμηρος" των πολιτικών συγκρούσεων Δίωνα και Διονυσίου.

7. Τι γνωρίζετε για το τρίτο ταξίδι του Πλάτωνα στις Συρακούσες;

Παρόλο που και τις δύο τις δύο φορές που ταξίδεψε ο Πλάτωνας στη Σικελία απογοητεύτηκε, αφού δεν μπόρεσε να πραγματοποιήσει το όραμα του φιλόσοφου βασιλέα στο πρόσωπο των τυράννων Διονυσίου Ι και Διονυσίου ΙΙ και παρότι μάλιστα βρέθηκε και τις δύο φορές η ζωή του σε κίνδυνο, ο φιλόσοφος επέστρεψε και Τρίτη φορά, το 361. Το τρίτο αυτό ταξίδι έληξε με τη θλιβερή εμπλοκή διάφορων Ακαδημεικών στην εμφύλια διαμάχη που ξέσπασε μεταξύ του Δίωνα και του Διονυσίου και στα συνεχή πραξικοπήματα που ακολούθησαν.

8. Πότε και πού ίδρυσε ο Πλάτων την Ακαδημία του, ποια μαθήματα υποθέτουμε ότι διδάσκονταν σ' αυτήν και μέχρι πότε λειτούργησε;

Μετά την επιστροφή του στην Αθήνα από το πρώτο του ταξίδι στη Σικελία, ο Πλάτωνας ίδρυσε τη σχολή του, την Ακαδημία, σε μια τοποθεσία της Αττικής γύρω στο ενάμιση χιλιόμετρο από το Δίπυλο. Η περίφημη αυτή σχολή θα λειτουργήσει για εννέα αιώνες, μέχρι το 529 μ.Χ., όταν την έκλεισε ο Ιουστινιανός (να σημειώσουμε πάντως ότι η σχολή βρισκόταν τότε σε πλήρη παρακμή). Η σχολή λειτουργούσε σε ένα κτήμα κοντά στο πολύ παλαιότερο γυμναστήριο που ονομαζόταν, όπως κι όλη η περιοχή, Ακαδήμεια, από τον προστάτη ήρωά του, τον Ακάδημο ή Εκάδημο. Έτσι και η σχολή πήρε το ίδιο όνομα. Τα μαθήματα της Ακαδημίας πρέπει σε μεγάλο βαθμό να ήταν παρόμοια με αυτά που ο Πλάτωνας ορίζει στην Πολιτεία του ως ιδανική παιδεία των φυλάκων, της ανώτερης τάξης που ασκεί την εξουσία. Μεγάλη σημασία είχαν πάντως τα μαθηματικά, που θεωρούνταν ως απαραίτητη προετοιμασία για τη διδασκαλία της διαλεκτικής. Σύμφωνα άλλωστε με μια αρχαία παράδοση, στην είσοδο της Ακαδημίας συναντούσε κανείς την επιγραφή «άγεωμέτρητος μηδεις εισίτω».

8. Αναφέρετε μερικούς από τους μαθητές του Πλάτωνα στην Ακαδημία.

Μαθητές του Πλάτωνα ήταν, μεταξύ άλλων, ο Αριστοτέλης, ο ανιψιός του και διάδοχός του Σπεύσιππος, ο Ξενοκράτης, ο Φίλιππος από τον Οπούντα και άλλοι σημαντικοί φιλόσοφοι της ελληνιστικής εποχής.

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ ΕΙΣΑΓΩΓΗΣ - ΠΡΩΤΑΓΟΡΑΣ

A. Η διάρθρωση του διαλόγου και τα πρόσωπα

Εισαγωγή: Ο Σωκράτης διηγείται τη συζήτησή του με τον Πρωταγόρα σε έναν φίλο του.

1. Ποιο είναι το θέμα της εισαγωγής στον Πρωταγόρα και για ποιο λόγο το επιλέγει ο Πλάτων;

Στο έργο του Πλάτωνα *Πρωταγόρας* παρακολουθούμε το διάλογο που διεξάγεται στο σπίτι του Καλλία μεταξύ του Σωκράτη και του σοφιστή Πρωταγόρα σχετικά με το αν αρετή διδάσκεται ή όχι. Βγαίνοντας από το σπίτι του Καλλία, ο Σωκράτης συναντά έναν φίλο του (του οποίου το όνομα δεν μαθαίνουμε) και, απαντώντας στις ερωτήσεις του, αρχίζει να του διηγείται πώς και γιατί βρέθηκε στο Καλλία, ποιους συνάντησε εκεί και τι συζητήθηκε. Με αυτή τη σύντομη εισαγωγή δίνεται στον Σωκράτη λοιπόν η αφορμή να αφηγηθεί τον διάλόγο του με τον Πρωταγόρα. Το υπόλοιπο του έργου καλύπτεται ακριβώς από αυτή την αφήγηση του Σωκράτη.

2. Ο Πλάτων ακολουθεί την τεχνική του άμεσου διαλόγου στην εισαγωγή στον Πρωταγόρα, ενώ στο υπόλοιπο έργο την τεχνική του αφηγημένου διαλόγου (ο Σωκράτης αφηγείται σε ένα φίλο του το διάλογό του με τον Πρωταγόρα). Ποια πλεονεκτήματα προσφέρει ο αφηγημένος διάλογος ως τεχνική γραφής και ποιες αδυναμίες μπορεί να παρουσιάζει σε ένα φιλοσοφικό κείμενο;

Η επιλογή του αφηγημένου διαλόγου από τον Πλάτωνα ασφαλώς δεν είναι τυχαία. Ο φιλόσοφος έχει έτσι τη δυνατότητα, αντί να ακολουθήσει μια πολύ μονότονη αφήγηση της συνάντησης Σωκράτη-Πρωταγόρα, να δώσει στους αναγνώστες του μια ζωντανή διήγηση, στην οποία υποτίθεται πως ένας από τους πρωταγωνιστές της φιλοσοφικής μονομαχίας την περιγράφει σε ένα φιλικό του πρόσωπο. Ως λογοτεχνικό έργο, ο *Πρωταγόρας* κερδίζει έτσι σε ζωντάνια και αμεσότητα. Ίσως όμως, από την άλλη μεριά, το κείμενο να χάνει έτσι σε πειστικότητα: πως είναι δυνατόν, θα μπορούσε να αναρωτηθεί κάποιος δύσπιστος, να διηγείται κανείς με τέτοια ακρίβεια έναν φιλοσοφικό διάλογο και να μένει πιστός και ακριβής στην αναπαραγωγή των λεπτομερειών και των λεπτών αποχρώσεων μιας αντιπαράθεσης πάνω σε τόσο περίπλοκα θέματα όπως αυτά που συζητήθηκαν στο σπίτι του Καλλία; Κι όμως, το λογοτεχνικό ταλέντο του Πλάτωνα μας κάνει να ξεχνάμε γρήγορα τέτοιες αντιρρήσεις, ακριβώς γιατί η παραστατικότητα και η γλαφυρότητα της αφήγησης του Σωκράτη μας παρασύρει και μας γοητεύει.

Πρόλογος: Ο Ιπποκράτης και η σφοδρή επιθυμία του να γίνει μαθητής του Πρωταγόρα.

3. Γιατί ο Σωκράτης επισκέπτεται μαζί με τον Ιπποκράτη τον Καλλία;

Ο Σωκράτης διηγείται κατ' αρχήν στον ανώνυμο φίλο του πως βρέθηκε στο σπίτι του Καλλία, όπου φιλοξενείται ο διάσημος σοφιστής Πρωταγόρας. Ο Ιπποκράτης, ένας νεαρός φίλος του Σωκράτη γεμάτος πάθος για τη μόρφωση και θαυμασμό για τους μεγάλους διανοητές, έτρεξε τα χαράματα στο σπίτι του Σωκράτη για να τον ειδοποιήσει πως ο Πρωταγόρας έφτασε στην Αθήνα. Ο Ιπποκράτης θέλει να γίνει μαθητής του Πρωταγόρα και παρακαλεί τον Σωκράτη να τον βοηθήσει να παρουσιαστεί στο μεγάλο σοφιστή. Ο Σωκράτης αρχίζει να ρωτά τον νεαρό γιατί θέλει να μαθητεύσει κοντά στον Πρωταγόρα και τι ακριβώς ελπίζει να μάθει από αυτόν. Ο ενθουσιώδης Ιπποκράτης, που εκτός από τον ενθουσιασμό της νεότητάς του δεν διαθέτει ακόμα και μεγάλη

σοφία, δεν μπορεί βεβαίως να απαντήσει. Έτσι, ο Σωκράτης δέχεται να πάνε μαζί στο σπίτι του Καλλία και να ρωτήσει αυτός, για λογαριασμό του Ιπποκράτη, τι ακριβώς μπορεί ο Πρωταγόρας τον νεαρό.

4. Ποιο είναι το θέμα του διαλόγου όπως φαίνεται από τον Πρόλογο και με ποιο τρόπο αναδεικνύεται;

Από την αρχή του διαλόγου αναδεικνύεται το θέμα της φιλοσοφικής συζήτησης που θα ακολουθήσει. Ο Πρόλογος αυτός δεν είναι απλώς η εικόνα ενός στιγμιότυπου της ζωής των νέων στην Αθήνα, είναι πολύ περισσότερο η πραγματική εισαγωγή στο θέμα: ποια είναι η αξία της σοφιστικής και αν μπορούν οι σοφιστές (ή οποιοσδήποτε άλλος) να διδάξει στους νέους την αρετή.

Ο Σωκράτης στο σπίτι του Καλλία. Περιγραφή του Πρωταγόρα και των άλλων προσώπων του διαλόγου.

5. Ποια είναι τα πρόσωπα του διαλόγου *Πρωταγόρας* και πώς αυτά περιγράφονται;

Ο Σωκράτης και ο Ιπποκράτης φτάνουν στο σπίτι του Καλλία και καταφέρνουν να μπουν, παρά την αγανάκτηση του θυρωρού που τους ανοίγει. Η είσοδος των δύο φίλων στη μεγάλη αυλή του αρχοντικού επιτρέπει στον Σωκράτη να περιγράψει τόσο τον Πρωταγόρα και τους άλλους δυο σοφιστές, τον Ιππία και τον Πρόδοκο, που επίσης φιλοξενούνται εκεί, όσο και τους άλλους παρισταμένους. Ο κάθε σοφιστής βρίσκεται περικυκλωμένος από μια ομάδα μαθητών και θαυμαστών, ενώ αμέσως γύρω από το Σωκράτη σχηματίζεται ο κύκλος των γνωστών συντρόφων του, του Ιπποκράτη, που τον συνοδεύει, και του Αλκιβιάδη και του Κριτία, που βρίσκονται ήδη εκεί. Ελάχιστη συμμετοχή θα έχουν πάντως αυτοί στην εξέλιξη του διαλόγου. Ο Αλκιβιάδης μόνο και ο Καλλίας, ως ευγενικός οικοδεσπότης, θα επέμβουν κάποιες στιγμές, όταν τα πνεύματα θα οξυνθούν και οι δύο μονομάχοι θα θελήσουν να σταματήσουν τη συζήτηση. Ο Καλλίας είναι πιο ευγενής και συμβιβαστικός, ο Αλκιβιάδης, βεβαίως, πολύ πιο έντονος και ορμητικός.

6. Πώς περιγράφονται οι άλλοι σοφιστές και πως ο Πρωταγόρας;

Ο Πλάτωνας περιγράφει κυρίως τους τρεις παρόντες σοφιστές, τον Πρόδοκο, τον Ιππία και φυσικά τον Πρωταγόρα. Ο Πρόδοκος και ο Ιππία είναι μάλλον γελιογραφικά σχεδιασμένοι. Και οι δύο παρουσιάζονται επιδεικτικά πολυμαθείς, ο πρώτος μανιακός με τους ορισμούς των εννοιών (πράγμα για το οποίο εισπράττει τα ειρωνικά σχόλια του Σωκράτη), ο δεύτερος μεγαλόστομος και ρητορικός. Θα έλεγε κανείς πως όλο το αντισοφιστικό πάθος του Πλάτωνα ξεσπά στην περιγραφή της ρηχότητας και της μεγαλομανίας αυτών των δυο. Ο Πρωταγόρας, αντιθέτως, παρουσιάζεται μεν ως αλαζονικός και γεμάτος αυτοπεποίθηση, η σημαντική όμως θέση που ο στοχαστής αυτός κατείχε στην ιστορία της ελληνικής σκέψης δεν υποβαθμίζεται σε καμία περίπτωση. Παρ' όλο που ο Πλάτωνας τον δείχνει να αγανακτεί με τις συνεχείς ερωτήσεις του Σωκράτη, σε σημείο να θέλει να σταματήσει τη συζήτηση αν ο συνομιλητής του δεν τον αφήνει να αναπτύξει όπως αυτός νομίζει τις απόψεις του, είναι προφανές πως ο πρωταγορικός στοχασμός αντιμετωπίζεται ως άξιος σεβασμού. Γι' αυτό και στην περίπτωση του, η σωκρατική ειρωνεία είναι πολύ διακριτική, ο Σωκράτης μάλιστα έναν ειλικρινή σεβασμό προς τις απόψεις του αντιπάλου του.

Η αρχή της συζήτησης. Είναι δυνατόν να διδαχθεί η πολιτική αρετή, όπως ισχυρίζεται ο Πρωταγόρας;

7. Πώς ορίζει ο Πρωταγόρας το αντικείμενο της διδασκαλίας του και τι υπόσχεται στο νεαρό Ιπποκράτη;

Στην αρχή της συζήτησης ο Σωκράτης πλησιάζει τον Πρωταγόρα και ,εξ ονόματος του Ιπποκράτη, αρχίζει να τον ρωτά τι ακριβώς θα μάθει ο νεαρός αν γίνει μαθητής του. Ο Πρωταγόρας απαντά πως, ως σοφιστής, είναι σε θέση να καθοδηγήσει τον Ιπποκράτη έτσι ώστε να βελτιώνεται συνεχώς. Ο μαθητής θα αποκτήσει τελικά την ικανότητα να σκέφτεται και να αποφασίζει σωστά (εύβουλια) για κάθε θέμα που έχει σχέση τόσο με τον ιδιωτικό βίο (τῶν οἰκείων) όσο και με το δημόσιο (το πράττειν και λέγειν στις υποθέσεις της πόλης).

8. Ποιες αντιρρήσεις διατυπώνει ο Σωκράτης σχετικά με το αντικείμενο της διδασκαλίας του Πρωταγόρα και με ποιο τρόπο επιχειρεί να τις θεμελιώσει;

Στη θέση αυτή του Πρωταγόρα, που ισχυρίζεται δηλαδή ότι μπορεί να διδάξει την ευβουλιαν στους νέους και που συνεπάγεται πρώτον ότι όλοι οι άνθρωποι, ανεξαρτήτως καταγωγής, κοινωνικής τάξης και οικονομικής κατάστασης είναι σε θέση να διδαχτούν την πολιτική αρετή, και δεύτερον ότι υπάρχουν άνθρωποι που έχουν τη δυνατότητα να διδάσκουν στους άλλους την πολιτική αρετή, ο Σωκράτης απαντά εκφράζοντας τις έντονες αμφιβολίες του. Ως παράδειγμα φέρνει την αθηναϊκή εκκλησία του δήμου, όπου εάν παρουσιαστεί κάποιος μη ειδικός σε μια συζήτηση για τεχνικό θέμα και θελήσει να συμβουλευθεί σχετικά με αυτό τους συμπολίτες του, τον δώχνουν κοροϊδεύοντάς τον· αντιθέτως, εάν το θέμα της συζήτησης αφορά γενικώς προβλήματα πολιτικής και καλής διοίκησης, τότε δέχονται τη γνώμη οποιουδήποτε, θεωρώντας προφανώς πως στα ζητήματα αυτά ο καθένας μπορεί να έχει ορθή άποψη χωρίς αναγκαστικά να έχει εκπαιδευτεί πάνω στο θέμα. Άλλωστε, συνεχίζει, η ζωή μας δείχνει πως μεγάλοι πολιτικοί άνδρες, ο Περικλής για παράδειγμα, δεν κατάφεραν να διδάξουν στα ίδια τους τα παιδιά την πολιτική αρετή και πως οι καλύτεροι δάσκαλοι δεν πέτυχαν τίποτε με μαθητές που δεν ήταν καλοί. Κι αυτό σημαίνει πως μπορούμε να διδάξουμε μια οποιαδήποτε τέχνη, αλλά ποτέ κανείς δεν μπόρεσε με τη διδασκαλία να κάνει τον άλλο καλύτερο, αγαθότερο ή ικανότερο στην πολιτική αρετή.

Η απάντηση του Πρωταγόρα και ο μύθος για τη δημιουργία της ανθρώπινης κοινωνίας.

9. Ποιες από τις σοφιστικές μεθόδους χρησιμοποιεί ο Πρωταγόρας στην απάντησή του

στις πρώτες αντιρρήσεις του Σωκράτη σχετικά με το διδακτόν της αρετής;

Ο Πρωταγόρας απαντά στις αντιρρήσεις που του προέβαλε ο Σωκράτης με έναν μεγάλο λόγο. Ο λόγος αυτός, που θα πρέπει να θύμιζε τις δημόσιες διαλέξεις τις οποίες συνήθιζαν να κάνουν οι σοφιστές, χωρίζεται σε δύο μέρη. Στο πρώτο, που ξεκινά με το μύθο του Προμηθέα, ο σοφιστής απαντά στη σωκρατική αντίρρηση σύμφωνα με την οποία δεν υπάρχουν "ειδικοί" στα θέματα της πολιτικής. Στο δεύτερο, απαντά στην αντίρρηση σύμφωνα με την οποία οι καλοί πολίτες δεν μπορούν (γι' αυτό και δεν το δοκιμάζουν καν) να διδάξουν στους γιους τους την αρετή.

10. Τι επιχειρεί να αποδείξει ο Πρωταγόρας με το μύθο του Προμηθέα;

Ο μύθος του Προμηθέα αποδεικνύει, κατά τον Πρωταγόρα, πως οι Αθηναίοι έχουν δίκιο να παραχωρούν σε κάθε πολίτη το δικαίωμα της τοποθέτησης πάνω σε ζητήματα που αφορούν την καλή διοίκηση της πόλης: το βουλευέσθαι (η σκέψη, η διατύπωση απόψεων, η ανάληψη ευθυνών, η ψήφιση) πάνω στα πολιτικά θέματα εξαρτάται εντελώς από τη δικαιοσύνη και τη λογική, δυο ιδιότητες που συνιστούν την αρετή του πολίτη και τις οποίες κατέχει κάθε πολίτης, αφού, όπως δείχνει ο μύθος του Προμηθέα, εάν δεν τις είχε ο κάθε πολίτης δεν θα μπορούσαν καν να σχηματιστούν ποτέ οργανωμένες κοινωνίες. Ο κάθε άνθρωπος εξ ορισμού κατέχει αυτές τις ιδιότητες που του επιτρέπουν να έχει την ιδιότητα του πολίτη· αυτό αποδεικνύεται ακόμα περισσότερο από το γεγονός πως όποιος ισχυρίζεται πως δεν τις διαθέτει θεωρείται τρελός. Το γεγονός πως οι πόλεις έχουν προβλέψει τιμωρίες για πράξεις αδικίας αποδεικνύει επίσης πως υπάρχει μια γενική, πανανθρώπινη πίστη στην ιδέα πως το να είναι κανείς καλός πολίτης δεν είναι θέμα τύχης, όπως, για παράδειγμα, το να είναι ωραίος, αλλά κάτι που το διδάσκεται και το κατακτά κανείς με τη θέλησή του. Άλλωστε, αν αυτό δεν ίσχυε όντως στην πραγματικότητα, θα ήταν εντελώς παράλογο να τιμωρούν οι άνθρωποι κάποιον για ένα ελάττωμα του χαρακτήρα του, ειδικά μάλιστα στην περίπτωση που θα ήταν αυτός εκ των πραγμάτων σε θέση να το διορθώσει.

11. Ποιοι διδάσκουν τους νέους την αρετή και πού αποβλέπει η διδασκαλία αυτή, σύμφωνα με τον Πρωταγόρα;

Στο δεύτερο μέρος του λόγου του ο Πρωταγόρας απαντά, με λογικά επιχειρήματα πλέον κι όχι με μύθο, στον Σωκράτη σχετικά με το αν οι μεγάλοι πολιτικοί άνδρες μπορούν να διδάξουν στα παιδιά τους την πολιτική αρετή. Θα πει πως την αρετή τη διδάσκουν στους νέους και οι πολιτικοί άνδρες και η οικογένεια και οι δάσκαλοι και η πολιτεία. Η αρετή, ισχυρίζεται ο σοφιστής, και είναι και πρέπει να θεωρείται διδακτή. Γιατί η αρετή είναι η αναγκαία εκείνη ιδιότητα που επιτρέπει σε κάθε άνθρωπο να συμμετέχει στην κοινωνική και πολιτική ζωή, είναι η ιδιότητα που κάνει δυνατή την ύπαρξη κοινωνιών και πόλεων. Χωρίς την αρετή, τη δικαιοσύνη και το αίσθημα του σεβασμού προς ό,τι είναι ιερό, δεν υπάρχουν ανθρώπινες κοινωνίες. Συνεπώς, πρέπει οι ίδιες οι κοινωνίες και οι γονείς να διδάσκουν στα παιδιά τους την αρετή, κι εάν υπάρχει άνθρωπος που δεν μπορεί ή δεν θέλει να τη διδαχθεί, αυτός θα πρέπει να τιμωρείται με την ποινή του θανάτου ή της εξορίας ως επικίνδυνος. Ο Σωκράτης δεν έχει δίκιο να ισχυρίζεται πως οι μεγάλοι πολιτικοί δεν προσπαθούν να

διδάξουν στους γιους τους την αρετή. Μόνο που στην περίπτωση αυτή, η διδασχή δε γίνεται υπό μορφήν μαθήματος. Όμως, από τη στιγμή που το παιδί αρχίζει να μιλάει, δηλαδή να επικοινωνεί πραγματικά και λογικά με τους γύρω του, όλοι προσπαθούν να του εμφυσήσουν τα διδάγματα και τα παραδείγματα που θα το κάνουν δίκαιο και σώφρονα άνθρωπο. Και αργότερα, όταν τα παιδιά στέλνονται να μάθουν ποίηση και μουσική, οι δάσκαλοι τους φροντίζουν, μέσα από τα κείμενα ή τη μουσική που τα διδάσκουν, να τους μάθουν κυρίως την αρετή. Το ίδιο, τέλος, κάνει και η πόλη για τους νεαρούς πολίτες της, μαθαίνοντάς τους τους νόμους και την υπακοή σε αυτούς.

B. Η φιλοσοφική σημασία του διαλόγου

12. Ποια είναι τα θέματα που συζητούν ο Πρωταγόρας και ο Σωκράτης στο διάλογο και ποια σχέση έχουν μεταξύ τους;

Τα θέματα του Πρωταγόρα είναι στην ουσία δύο. Το πρώτο είναι αυτό το οποίο συζητούν τα δύο κεντρικά πρόσωπα, ο Πρωταγόρας και ο Σωκράτης: ποια είναι η φύση της αρετής; Το δεύτερο, εξίσου σημαντικό, είναι αυτό που τίθεται στα προλογικά μέρη του έργου: ποιος μπορεί να διδάξει την αρετή και, δευτερευόντως, είναι οι σοφιστές τα κατάλληλα πρόσωπα για να αναλάβουν τη διδασκαλία της αρετής;

Για τον Σωκράτη (και τον Πλάτωνα) το δεύτερο αυτό ζήτημα είναι εξίσου σοβαρό με το πρώτο, θα μπορούσαμε μάλιστα να πούμε πως στην ουσία δεν ξεχωρίζει από το πρώτο. Έτσι, βλέπουμε μέσα στο έργο να αντιπαρατίθενται όχι μόνο οι απόψεις περί αρετής του καθενός από τους δύο βασικούς συνομιλητές, αλλά και οι μέθοδοι για την προσέγγιση της αλήθειας. Συνεπώς, θα μπορούσαμε να ισχυριστούμε πως το θέμα της συζήτησης είναι η αρετή, αλλά το θέμα του εάν η αρετή είναι διδακτή διαπερνά εμμέσως όλον τον διάλογο κι αποκαλύπτεται στον αναγνώστη μέσα από τις διαφορετικές μεθόδους που ακολουθεί στη συζήτηση ο καθένας από τους συνομιλητές.

13. Να δώσετε ένα σύντομο ορισμό της διαλεκτικής μεθόδου του Σωκράτη και να γράψετε τα πλεονεκτήματά της στη φιλοσοφική συζήτηση.

Η μέθοδος του Σωκράτη είναι η διαλεκτική. Ο Σωκράτης επιμένει στις ερωτήσεις που επιτρέπουν να διευκρινίζεται και να ορίζεται με τη μεγαλύτερη δυνατή ακρίβεια κάθε επιμέρους θέμα και όρος. Με τη σειρά της, η ακρίβεια αυτή οδηγεί τους συνδιαλεγόμενους σε μια απόλυτη γνώση και κατανόηση του πράγματος που μελετούν.

14. Ποιες μεθόδους της σοφιστικής συναντάμε στον Πρωταγόρα και ποια στάση τηρεί ο Πλάτων απέναντι στη διάλεξη;

Η μέθοδος του Πρωταγόρα (και γενικώς των σοφιστών) είναι πολύ διαφορετική από τη διαλεκτική του Σωκράτη. Μέσα στο έργο, ο Πρωταγόρας χρησιμοποιεί τρεις τρόπους για να εκθέσει τις απόψεις του: το μύθο, τη διάλεξη και το σχολιασμό ποιητικών κειμένων. Ενώ απέναντι στο μύθο ο Πλάτωνας δεν είναι καθόλου ειρωνικός, αφού κι ο ίδιος δεν απέρριπτε εντελώς την αξία της συμβολικής μυθικής αφήγησης, δε διστάζει να ειρωνευτεί και να υπονομεύσει με κάθε τρόπο τη διάλεξη. Ο Σωκράτης ισχυρίζεται πως έχει πολύ κακή μνήμη και του είναι αδύνατον, όταν ακούει

μια μακροσκελή διάλεξη πάνω σε κάποιο θέμα, να συγκρατεί όλες τις λεπτομέρειες! Τι σημαίνει αυτός την πραγματικότητα; Πως σε μια διάλεξη, ο ομιλητής εκθέτει διάφορες ιδέες τις οποίες ο ακροατής δεν έχει καν το χρόνο να εξετάσει. Επομένως, η μέθοδος της διάλεξης είναι μέθοδος πειθούς, όχι μέθοδος προσέγγισης και κατάκτησης της αλήθειας. Μπορεί, συνεπώς, να είναι καλή για τις πολιτικές συνελεύσεις και τα δικαστήρια, αλλά όχι σίγουρα για τη φιλοσοφία, που σκοπός της είναι η αναζήτηση της αλήθειας.

15. Ο Πρωταγόρας και οι σοφιστές γενικά αλλά και ο Πλάτων καταφεύγουν στο μύθο ως φιλοσοφική μέθοδο. Με ποιο τρόπο μπορεί να συμβάλει ο μύθος στη φιλοσοφική αναζήτηση και ποια είναι τα όριά του;

Ως μύθο μπορούμε να ορίσουμε κάθε αφήγηση που έχει ποιητικό χαρακτήρα, είτε προέρχεται από την παράδοση και το θρύλο είτε πρόκειται για την κατασκευή κάποιου διανοητή. Ο ποιητικός και συμβολικός χαρακτήρας του μύθου του Προμηθέα που αφηγείται ο Πρωταγόρας είναι προφανής. Αλλά όσο μεγάλη κι αν είναι η συμβολική αξία του, είναι επίσης φανερό πως δεν μπορεί να οδηγήσει με ακρίβεια στη φιλοσοφική και επιστημονική γνώση. Βεβαίως, και ο ίδιος ο Πλάτωνας χρησιμοποίησε πολλές φορές τον μύθο ο ίδιος (π.χ. ο μύθος του σπηλαιίου στην Πολιτεία) πάντοτε όμως για να συμπληρώσει μίαν αυστηρή φιλοσοφική απόδειξη, όχι ως αυτόνομο τρόπο, ισοδύναμο με τις άλλες φιλοσοφικές μεθόδους, για να οδηγηθεί ο άνθρωπος στη γνώση. Πάντως, απέναντι στο μύθο ο Πλάτωνας δεν είναι καθόλου ειρωνικός, αφού κι ο ίδιος δεν απέρριπτε εντελώς την αξία της συμβολικής μυθικής αφήγησης.

16. Γιατί οι σοφιστές θεωρούνται πρωτοπόροι της λογοτεχνικής ανάλυσης;

Η τρίτη μέθοδος που θα ακολουθήσει ο Πρωταγόρας στη συζήτησή του με τον Σωκράτη είναι ο σχολιασμός ποιητικών κειμένων. Οι αρχαίοι Έλληνες, των οποίων η βασική παιδεία ήταν τα ομηρικά έπη, συνήθιζαν να αναφέρουν είτε τον Όμηρο είτε άλλους ποιητές ως αυθεντίες σε ζητήματα κάθε είδους. Η αναφορά λοιπόν στα λεγόμενα κάποιου ποιητή δεν ήταν ιδιαίτερο χαρακτηριστικό των σοφιστών. Οι σοφιστές πάντως, ανάμεσα στα άλλα ενδιαφέροντα που καλλιέργησαν, ασχολήθηκαν και με τις "ανθρωπιστικές επιστήμες", όπως θα λέγαμε σήμερα, μπορούμε επομένως να τους θεωρήσουμε ως πρωτοπόρους της λογοτεχνικής ανάλυσης, της φιλολογίας, κυρίως δε της γλωσσολογίας.

17. Ποιες αντιρρήσεις εκφράζει ο Σωκράτης για το σχολιασμό ποιητικών κειμένων ως μέθοδο φιλοσοφικής αναζήτησης;

Η βασική αντίρρηση του Σωκράτη για το σχολιασμό ποιητικών κειμένων έχει να κάνει με τη γενική καχυποψία του (που ήταν και καχυποψία του Πλάτωνα) απέναντι στον γραπτό λόγο. Το γραπτό είναι βουβό, δεν μπορεί να απαντήσει σε αυτόν που θέτει ερωτήματα. Και σε αυτήν την περίπτωση, λοιπόν, ξαναγυρνάμε στην προσπάθεια του Πλάτωνα, μέσα στο έργο του Πρωταγόρα, να καταδείξει τις περιορισμένες δυνατότητες της σοφιστικής και να αναδείξει τη σωκρατική διαλεκτική ως μοναδική φιλοσοφική μέθοδο ικανή να οδηγήσει στην αλήθεια.

18. Ποια θέση παίρνει απέναντι στην αλήθεια καθένας από τους δύο συζητητές (Σωκράτης - Πρωταγόρας) στο διάλογο; Ποια σημασία έχει αυτή η θέση για τις αντιλήψεις τους σχετικά με τη φύση της αρετής;

Το θέμα της συζήτησης, η φύση της αρετής, όπως και σε άλλους νεανικούς διαλόγους του Πλάτωνα, θα παραμείνει στο τέλος κάπως μετέωρο, χωρίς δηλαδή να καταλήξει σε κάποιο οριστικό συμπέρασμα. Είναι χαρακτηριστικό πως οι δύο πρωταγωνιστές συμφωνούν να συνεχίσουν τη συζήτηση με κάποια άλλη ευκαιρία. Παρ' όλη την έλλειψη ουσιαστικής κατάληξης, βλέπουμε πάντως να διαγράφονται καθαρότατα οι απόψεις των δύο "αντιπάλων". Ο Πρωταγόρας αρνείται την ίδια την ύπαρξη του απόλυτου και ασπάζεται τη σχετικότητα. Αντίθετα, ο Σωκράτης αναζητά μια αλήθεια γενική, καθολική και απόλυτη. Πάντως, η σωκρατική-πλατωνική θέση για την αρετή παραμένει, στο διάλογο αυτό, σε ανολοκλήρωτη ακόμα μορφή. Την ολοκληρωμένη αντίληψη του Πλάτωνα για την αρετή τη συναντάμε στην Πολιτεία.

ΠΛΑΤΩΝΟΣ – ΠΡΩΤΑΓΟΡΑΣ

- ❖ **ΠΟΙΑ ΕΙΝΑΙ Η ΦΥΣΗ ΤΗΣ ΑΡΕΤΗΣ;**
- ❖ **ΠΟΙΟΣ ΜΠΟΡΕΙ ΝΑ ΔΙΔΑΞΕΙ ΤΗΝ ΑΡΕΤΗ; - ΕΙΝΑΙ ΟΙ ΣΟΦΙΣΤΕΣ ΟΙ ΚΑΤΑΛΛΗΛΟΙ ΓΙΑ ΝΑ ΔΙΔΑΞΟΥΝ ΤΗΝ ΑΡΕΤΗ;**

→ Ο Πρωταγόρας πρέπει να θυμόμαστε συνεχώς ότι εκφράζει με τα λόγια του στο διάλογο τον αντίποδα του Σωκράτη :

Χρησιμοποιεί τρεις τρόπους για να εκθέσει τις απόψεις του, τον μύθο, τη διάλεξη και το σχολιασμό ποιητικών κειμένων, άρα χρησιμοποιεί συνεχή λόγο που μαγεύει το ακροατήριο – ο Σωκράτης χρησιμοποιεί τη διαλεκτική, η οποία, σε αντίθεση με τον συνεχή λόγο, υποβάλλει σε συνεχή έλεγχο τα επιχειρήματα.

Ο Πρωταγόρας διδάσκει την πολιτική αρετή στην κοινωνία.- Ο Σωκράτης ψάχνει την αρετή οντολογικά, όχι κοινωνιολογικά.

Ο Πρωταγόρας δεν καταλήγει σε ένα οριστικό συμπέρασμα, αφού βασική αρχή της θεωρίας των σοφιστών στους οποίους ανήκει είναι η σχετικότητα – ο Σωκράτης αναζητά μια αλήθεια γενική, καθολική και απόλυτη.

Ενότητα 1^η – Αρχή διαλόγου

«Το μάθημα [το οποίο διδάσκω] είναι η *εύβουλία*, η σωστή σκέψη και λήψη αποφάσεων τόσο για τα θέματα που αφορούν τα *οίκεϊα*, την ιδιωτική ζωή, πώς δηλαδή να διευθετεί κανείς με τον καλύτερο τρόπο τα ζητήματα του *οίκου* του, όσο και για τα θέματα που αφορούν την πόλη, ώστε να είναι κανείς όσο γίνεται πιο ικανός να πράξει και να μιλήσει για τα πολιτικά θέματα».

«Άραγε», είπα εγώ [δηλ. ο Σωκράτης, που αφηγείται τη συζήτησή του με τον Πρωταγόρα σε τρίτο φίλο του], «παρακολουθώ σωστά τα λεγόμενά σου; Γιατί απ' ό,τι καταλαβαίνω, μιλάς για την πολιτική τέχνη και εννοείς πως αναλαμβάνεις να κάνεις τους άνδρες *άγαθούς* πολίτες».

«Αυτό ακριβώς, Σωκράτη», είπε, «είναι το μάθημα που ισχυρίζομαι πως διδάσκω».

«Μάλιστα, ωραία τέχνη κατέχεις λοιπόν, αν βέβαια την κατέχεις πραγματικά», είπα εγώ. «Εγώ πάντως θα σου πω αυτό που σκέφτομαι. Γιατί εγώ δε θεωρούσα, Πρωταγόρα, πως αυτό είναι κάτι που διδάσκεται. Αφού όμως το λες εσύ, εγώ δεν μπορώ να το αμφισβητήσω. Αλλά σωστό εκ μέρους μου είναι ν απω για ποιο λόγο νομίζω πως δεν πρόκειται για κάτι που διδάσκεται και γιατί δεν μπορούν οι άνθρωποι να το μεταδώσουν σε άλλους ανθρώπους. Εγώ λοιπόν θεωρώ, όπως και

οι άλλοι Έλληνες, πως οι Αθηναίοι είναι σοφοί. Και βλέπω ότι, όποτε συγκεντρωνόμαστε στην εκκλησία του δήμου, όταν η πόλη πρόκειται να εκτελέσει κάποιο έργο οικοδομικό, καλούμε τους οικοδόμους ως συμβούλους στην οικοδομία, κι όταν πάλι πρόκειται για ναυπηγικό έργο, καλούμε τους ναυπηγούς, και με τον ίδιο τρόπο πράττουμε όταν πρόκειται για όλα τα αντίστοιχα έργα, για όσα δηλαδή θεωρείται πως είναι διδακτά και μπορεί κάποιος να τα μάθει με κατάλληλα μαθήματα.

Εάν επιχειρήσει δε κάποιος άλλος να δώσει τη συμβουλή του στον δήμο, κάποιος που οι άνθρωποι δεν τον θεωρούν τεχνίτη σχετικό, η συνέλευση δεν τον αποδέχεται, ακόμα κι αν είναι και ωραίος και πλούσιος και από μεγάλη οικογένεια. Αντίθετα, τον κοροϊδεύουν και του φωνάζουν, μέχρι αυτός που τόλμησε να μιλήσει να φύγει μόνος του τρομοκρατημένος ή μέχρι να τον σύρουν οι τοξότες και να τον βγάλουν σηκωτό, με διαταγή των πρυτάνεων. Για τα θέματα λοιπόν που θεωρούν [οι Αθηναίοι] ότι εξαρτώνται από κάποια συγκεκριμένη τεχνογνωσία, έτσι ενεργούν. Για τα θέματα λοιπόν που θεωρούν [οι Αθηναίοι] ότι εξαρτώνται από κάποια συγκεκριμένη τεχνογνωσία, έτσι ενεργούν. Όταν όμως πρέπει να αποφασιστεί κάποιο ζήτημα που αφορά τη διοίκηση της πόλεως, σηκώνεται και δίνει τις συμβουλές του γι' αυτό εξίσου και ο οικοδόμος, και ο σιδεράς, και ο έμπορος ή ο ναυτικός, και ο πλούσιος, και ο φτωχός, και αυτός που είναι από μεγάλο γένος, και αυτός που δεν είναι από κάποια γενιά σπουδαία. Και κανένας δεν τους ψέγει γι' αυτό, όπως τους προηγούμενους: γιατί εσύ, χωρίς να έχεις διδαχτεί από πουθενά αυτό το πράγμα και χωρίς να έχεις δάσκαλο σ' αυτό το θέμα, θέλεις τώρα να δώσεις και συμβουλές. Άρα, είναι προφανές πως δεν θεωρούν ότι το πράγμα αυτό είναι κάτι που διδάσκεται.

Αυτή τη στάση φυσικά δεν την έχει μόνο η συνέλευση της πόλης μας, αλλά και στο ιδιωτικό επίπεδο [βλέπουμε ότι] οι πιο σοφοί και οι άριστοι των πολιτών μας δεν μπορούν να μεταβιβάσουν αυτή την αρετή που έχουν οι ίδιοι σε άλλους. Ο Περικλής, ας πούμε, ο πατέρας των νεαρών από 'δω, τους μόρφωσε καλά στα θέματα που εξαρτώνται από τους δασκάλους. Αλλά στα θέματα στα οποία ο ίδιος είναι σοφός, ούτε αυτός τους εκπαιδεύει ούτε σε άλλους έδωσε τους γιους του να τους εκπαιδεύσουν. Κι αυτοί, τριγυρίζουν και βόσκουν, σαν ζώα λυμένα, όπου τύχει να συναντήσουν από μόνοι τους την αρετή. Κι αν θέλεις, δες και τον Κλεινία, τον μικρό αδελφό του Αλκιβιάδη από 'δω. Αυτόν τον είχε στην κηδεμονία του ο Περικλής και, φοβούμενος μήπως τον χαλάσει ο Αλκιβιάδης, τον πήρε από αυτόν και ανέθεσε στον Αρίφρονα να τον μορφώσει. Και πριν κλείσουν έξι μήνες, ο Αρίφρονας του τον έδωσε πίσω, μη ξέροντας τι να κάνει μαζί του. Και άλλους πάμπολλους έχω να σου απαριθμήσω, οι οποίοι, ενώ ήταν οι ίδιοι αγαθοί, δεν μπόρεσαν ποτέ τους να βελτιώσουν κανέναν ούτε από τους συγγενείς τους ούτε από τους ξένους. Εγώ λοιπόν, Πρωταγόρα, έχοντας υπόψη μου αυτά τα γεγονότα, δεν θεωρώ πως η αρετή είναι διδακτή. Επειδή όμως σε ακούν να το υποστηρίζεις εσύ, κάμπτομαι και πιστεύω πως κάτι θα εννοείς, αφού θεωρώ πως έχεις μεγάλη πείρα σε πολλά ζητήματα, και πολλά έχεις μάθει και πολλά επίσης έχεις ανακαλύψει μόνος σου. Αν λοιπόν μπορείς να μας αναλύσεις με τρόπο εναργέστερο γιατί η αρετή είναι διδακτή, μη μας αρνηθείς και κάνε το».

«Όχι, Σωκράτη», είπε, «δεν θα σας αρνηθώ. Αλλά, τι προτιμάς από τα δύο;

Να σας το αναλύσω με έναν μύθο, όπως κάνουν οι γεροντότεροι στους νέους, ή να αναπτύξω το ζήτημα σε μια διάλεξη;»

Πολλοί από αυτούς που κάθονταν κοντά είπαν αμέσως να αναπτύξει το θέμα με όποιον από τους δύο τρόπους θέλει.

«Εγώ νομίζω», είπε εκείνος, «πως είναι πιο χαριτωμένο να σας πω έναν μύθο».

Θέμα : ο καθορισμός του θέματος της συζήτησης Πρωταγόρα – Σωκράτη, αν η αρετή είναι διδακτή, και η πρώτη τεκμηρίωση της άποψης του Σωκράτη.

Δομή : 1. Το αντικείμενο διδασκαλίας του Πρωταγόρα

2. Η αντίθεση του Σωκράτη ως προς το διδακτό της αρετής :

A. η άποψη του αθηναϊκού λαού για το μη διδακτό της αρετής

B. η αδυναμία των μεγάλων ανδρών να διδάξουν την αρετή στα παιδιά τους

Γ. προκαθορισμός του τρόπου απάντησης του Πρωταγόρα (με το μύθο του Προμηθέα).

1 Εδώ διατυπώνεται ή σημαντικότερη προγραμματική δήλωση πού θα περιμέναμε να ακουστεί από το στόμα του Πρωταγόρα. Και είναι αληθινά περιεκτική. Ο παιδευτικός του στόχος, το τελικό αντικείμενο όλης της διδακτικής του δραστηριότητας είναι ή «*εύβουλία περί τῶν οἰκείων και περί τῶν τῆς πόλεως*». Είναι πράγματι πολύ μεγάλη τέχνη κι αξίζει να μοχθήσει κανείς για να την αποκτήσει: «το να είναι σωστός στις αποφάσεις του σε θέματα ιδιωτικού του συμφέροντος και σε θέματα δημόσιου συμφέροντος του κράτους του». Ἡ λέξη «*εύβουλία*» ήταν πολύ του συρμού εκείνα τα χρόνια.(A. Lesky, Ιστορία της αρχ. ελλ. λογοτεχνίας, Θεσσαλονίκη 1978. σ. 489.) Ἦταν οξὺ το πρόβλημα ικανών ανθρώπων για τη λήψη σωστών αποφάσεων σε θέματα της πολιτείας — αυτοὶ δεν μπορεί να μην ήταν ικανοὶ για τη λήψη επίσης των σωστών αποφάσεων στα ιδιωτικά τους θέματα! Σ' αυτό το αξίωμα του κοινού ανταποκρίνεται θαυμάσια η *επαγγελία* του Πρωταγόρα. (Πρβλ. *Μενέξενος*: 91 a - b, *Γορίας*: 520 e, και Ξενοφ. "Απομν." 1. 2. 15, 64).

ΤΟ ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΟ ΤΗΣ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑΣ ΤΟΥ ΠΡΩΤΑΓΟΡΑ

Ἦδη ο Σωκράτης έχει ρωτήσῃ τον Πρωταγόρα ποιο ὄφελος θα έχει ο Ἰπποκράτης , αν γίνῃ μαθητῆς του, και ο Πρωταγόρας έχει απαντήσῃ ὅτι κάθε μέρα θα φεύγει στο σπίτι του καλύτερος . Ο Σωκράτης ζήτησε διευκρινίσεις : σε ποιον τομέα θα γίνεται καλύτερος ο μαθητῆς ; και ο Πρωταγόρας απαντᾷ τώρα χωρὶς πλατειασμούς και με σαφήνεια , σε σχέση με τις προηγούμενες απαντήσεις του : Το αντικείμενο της διδασκαλίας του είναι η ευβουλία (η σωστή κρίση και λήψη αποφάσεων) **A)** στην ιδιωτική ζωή (ο μαθητῆς θα γίνεται καλύτερος στη διακυβέρνηση των υποθέσεων του σπιτιού του) και **B)** στο δημόσιο βίο (ο μαθητῆς θα γίνεται ικανότερος στο να ενεργεί και να μιλάει πάνω στα πολιτικά θέματα)

Στόχος, λοιπόν, της αγωγῆς την οποία παρέχει ο Πρωταγόρας στους νέους είναι να γίνουν αυτοὶ πολίτες που θα δρουν με επιτυχία τόσο στον ιδιωτικό ὅσο και στο δημόσιο βίο τους , ρυθμίζοντας με τον καλύτερο τρόπο τις υποθέσεις του σπιτιού και της πόλης τους.

2 οικεία [πράγματα]: Οἶκος στην αρχαία Ελλάδα δεν σήμαινε μόνον σπίτι, ὅπως σήμερα, οὔτε δήλωνε μόνον την οικογένεια (δηλαδή το σύνολο των μελών μιας ομάδας ανθρώπων που συνδέονται με συγγενικούς δεσμούς). Ο οἶκος, ὅπως λέει χαρακτηριστικά ο Αριστοτέλης στα Πολιτικά του, ἦταν η μικρότερη μονάδα, το μικρότερο συστατικό στοιχείο της κοινωνίας· φυσικά, ειδικά στις αρχαϊκές κοινωνίες, ο οἶκος ἦταν συνδεδεμένος και με την κατοχή γῆς (αυτό δεν ἴσχυε πια αναγκαστικά σε κοινωνίες ὅπως η Αθήνα του 5ου αιώνα, με ανεπτυγμένη εμπορική και βιοτεχνική οικονομία). Το χαρακτηριστικό του οἴκου πάντως, στο ιδεολογικό επίπεδο, ἦταν ὅτι εἶχε μια συνέχεια μέσα στο χρόνο, εἶχε παρελθόν (τους προγόνους) και μέλλον (τους απογόνους). Γι' αυτό και ἦταν υποχρέωση κάθε ενήλικου ἀνδρα να σεβαστῃ το παρελθόν του οἴκου του και να εξασφαλίσει τη συνέχεια του στο μέλλον. Ἄρα, η κοινωνική στάση και το ἦθος κάθε ἀνδρα εἶχε συνέπειες ὄχι μόνον ατομικές, αλλά και ως προς τη συντήρηση και διατήρηση του κύρους του οἴκου

του. Τα οικεία είναι, επομένως, όλες οι υποθέσεις που σχετίζονταν με την οικονομική και κοινωνική ευμάρεια ενός οίκου και αποτελούσαν ένα από τα σημαντικότερα καθήκοντα του ενήλικου άνδρα.

3 άνδρες: Ο λόγος για τον οποίο αναφέρεται αποκλειστικά και μόνον σε άνδρες όσον αφορά την πολιτική αρετή είναι, φυσικά, διότι στην αρχαία Ελλάδα μόνον οι άνδρες είχαν πολιτικά δικαιώματα. Ο ενήλικος ελεύθερος άνδρας είναι ο κύριος του οίκου, δηλαδή είναι αυτός που έχει δικαιώματα ιδιοκτησίας πάνω στην περιουσία και δικαιώματα διάθεσης και διοίκησης πάνω στα μέλη της οικογένειας και οι γυναίκες και τα παιδιά και οι δούλοι της οικογένειας κηδεμονεύονται από τον κύριο του οίκου. Στο δημόσιο επίπεδο, οι ενήλικοι ελεύθεροι Αθηναίοι άνδρες είναι οι μόνοι που έχουν δικαιώματα πολίτη, οι μόνοι δηλαδή που έχουν δικαίωμα να συμμετέχουν στις συνελεύσεις του δήμου, να εκλέγονται στα διάφορα αξιώματα της πόλεως, να στρατεύονται (πλην ορισμένων εξαιρέσεων), να γίνονται μέλη των δικαστηρίων και να μηνύουν στα δικαστήρια ή να παρουσιάζονται ως μάρτυρες σε αυτά.

4 αγαθούς: Ο όρος αγαθός παραπέμπει φυσικά στο ιδανικό της καλοκαγαθίας που διείπε την αρχαία ελληνική κοινωνία. Ο Έλληνας άνδρας έπρεπε να είναι καλός κάγαθος, δηλαδή αφενός ωραίος, γυμνασμένος, ικανός να εκπληρώσει τα καθήκοντα του ως οπλίτης και αφετέρου σώφρων, συνετός και μετρημένος, με απόλυτη αυτοσυγκράτηση απέναντι στα πάθη, με ικανότητα να κρίνει και να δρα λελογισμένα. Εδώ ο Πρωταγόρας αναφέρεται μόνο στο δεύτερο συστατικό αυτού του ιδανικού, την αγαθότητα, γιατί προφανώς μόνον αυτή ενδιαφέρει τη συζήτηση που διεξάγεται.

- ❖ Ως προς τον τρόπο της έκφρασης του Σωκράτη, παρατηρούμε ότι την άποψη του δεν τη διατυπώνει δογματικά, αλλά της δίνει με πολλή ευγένεια και μετριοφροσύνη υποκειμενική χροιά (*δε θεωρούσα... , νομίζω πως...*) ενώ παράλληλα δείχνει να σέβεται την άποψη του Πρωταγόρα (*δεν μπορώ να το αμφισβητήσω*). Ωστόσο, από τα πρώτα κιόλας λόγια του διακρίνουμε κάποιον ειρωνικό τόνο και η ειρωνεία του καλύπτεται με φαινομενικές φιλοφρονήσεις (*ωραία τέχνη κατέχεις... , αφού το λές εσύ... , έχεις μεγάλη πείρα σε πολλά ζητήματα...*) είτε δίνεται με την αμφισβήτηση του κύριου του Πρωταγόρα (*αν βέβαια την κατέχεις πραγματικά...*), ενώ προς το τέλος ο Σωκράτης προσποιείται ότι κάμπτεται, όταν ακούει τον Πρωταγόρα να υποστηρίζει ότι η αρετή είναι διδακτική, και πιστεύει ότι ο συνομιλητής του εννοεί κάτι σπουδαίο (*πιστεύω πως κάτι θα εννοείς...*) .
- ❖ **πολιτική τέχνη-πολιτική αρετή:** Αν και ο Πρωταγόρας απαντώντας στην ερώτηση του Σωκράτη δέχεται τον όρο πολιτική τέχνη για το μάθημα που ισχυρίζεται ότι διδάσκει, εντούτοις ο Σωκράτης στη συνέχεια αναφέρεται στον όρο πολιτική αρετή. Δεν πρόκειται για αυθαίρετη γενίκευση από μέρος του, αλλά στόχος του είναι να οδηγήσει τη συζήτηση στην ερύτερη έννοια του όρου «αρετή». Απασχολούσε ιδιαίτερα τον φιλόσοφο το θέμα της κατάκτησης της αρετής κι, αντίθετα από τους σοφιστές που το ενδιαφέρον τους για το θέμα ήταν καθαρά χρησιμοθηρικό, ο Σωκράτης αναζήτησε ένα σταθερό έδαφος πάνω στο οποίο να καθοριστεί αυστηρά και αμετάκλητα κάθε έννοια καλού, αρετής και σοφίας.
- ❖ **η σημασία της έννοιας «αρετή» εδώ:** ο όρος αρετή είναι ταυτόσημος με τον όρο εύβουλια, πολιτική τέχνη, πολιτική αρετή, ανδρός αρετή. Όλοι οι όροι εναλλάσσονται μέσα στο κείμενο, αφορούν τη δράση του ατόμου-πολίτη και στον ιδιωτικό και στο δημόσιο τομέα. Άλλωστε, ο Αθηναίος πολίτης δε νοείται ως άτομο, αλλά ως μέλος του κοινωνικού συνόλου, γιατί μόνο μέσα στην πόλη μπορεί να δράσει και να καταξιωθεί ευεργετικά για τον εαυτό του και το σύνολο. Και η αγωγή αποβλέπει στη βελτίωση της ανθρώπινης φύσης, ώστε ο πολίτης να δρα με επιτυχία και στους δυο τομείς.

❖ Τα επιχειρήματα του Σωκράτη :

1^{ον} Η πολιτική αρετή είναι κάτι που δε διδάσκεται –

Οι Αθηναίοι στην εκκλησία του δήμου, για θέματα που απαιτούν τεχνογνωσία ζητούν και δέχονται μόνο τη γνώμη των ειδικών («Και βλέπω ότι, όποτε συγκεντρωνόμαστε στην εκκλησία του δήμου, όταν... και μπορεί κάποιος να τα μάθει με κατάλληλα μαθήματα.») · μάλιστα, αν επιχειρήσει κάποιος μη ειδικός να συμβουλευθεί για τέτοιου είδους θέματα, τον χλευάζουν και τον απομακρύνουν από τη συνέλευση («Εάν επιχειρήσει δε κάποιος άλλος... με διαταγή των πρυτάνεων»). Για θέματα όμως πολιτικά δέχονται τη γνώμη όλων των πολιτών, ανεξαρτήτως επαγγέλματος, οικονομικής κατάστασης και καταγωγής (« Όταν όμως πρέπει να αποφασιστεί κάποιο ζήτημα που αφορά τη διοίκηση της πόλεως... και αυτός που δεν είναι από κάποια γενιά σπουδαία»). Άρα λοιπόν, λέει ο Σωκράτης, καταλήγουμε στο συμπέρασμα ότι η πολιτική αρετή είναι κάτι που δε διδάσκεται, αφού όλοι οι Αθηναίοι πολίτες που συμμετέχουν στην εκκλησία του δήμου και που η γνώμη του καθενός είναι βαρύνουσας σημασίας, δίνουν συμβουλές και εκφράζουν πολιτικές απόψεις και θέσεις, χωρίς να τα έχουν διδαχτεί αυτά από κάπου.

❖ Αξιολόγηση επιχειρήματος Σωκράτη:

Ο συλλογισμός δεν είναι ιδιαίτερα πειστικός: οι Αθηναίοι θεωρούν ότι όλοι πρέπει κατέχουν την πολιτική αρετή, αφού όλοι λειτουργούν και ως πολίτες μέσα στην πόλη-κράτος, αλλά αυτό δε σημαίνει ότι μπορούμε να δεχτούμε ότι όλοι οι Αθηναίοι είναι σοφοί και οι απόψεις τους για τα πολιτικά είναι όλες ορθές. Ναι μεν η Αθηναϊκή δημοκρατία θεμελιώνει την ισηγορία και την παρρησία, έδινε το δικαίωμα της ελεύθερης συμμετοχής αλλά δεν πρέπει να υπεραπλοποιούμε το δικαίωμα αυτό: Υπάρχουν πολιτικά ζητήματα ιδιαίτερα εξειδικευμένα που η σωστή επιλογή προϋποθέτει και ιδιαίτερη κατάρτιση. Πολλές φορές οι Αθηναίοι παρασύρθηκαν σε λανθασμένες ενέργειες από ανθρώπους που τους συμβούλεψαν με λανθασμένο τρόπο.

Ως προς τον ισχυρισμό του Σωκράτη ότι οι Αθηναίοι δεν έχουν διδαχθεί από πουθενά την αρετή : οι Αθηναίοι από τη νεαρή τους ηλικία ζούσαν καθημερινά μέσα στα πολιτικά δρώμενα της άμεσης δημοκρατίας , η συμμετοχή τους στα κοινά δρώμενα ήταν καθημερινό βίωμα , παρακολουθούσαν λόγους , έπαιρναν μέρος σε καθημερινές πολιτικές συζητήσεις στην αγορά , ήταν υποχρεωμένοι να γνωρίζουν τους νόμους , αναλάμβαναν αξιώματα και ευθύνες – όλα αυτά αποτελούσαν δια βίου άτυπη διδασκαλία της πολιτικής αρετής μέσα στην Αθήνα , στο μεγάλο σχολείο της δημοκρατίας .

2^{ον} Δεν μπορούν οι άνθρωποι να μεταδώσουν την αρετή σε άλλους ανθρώπους-

Οι πιο σοφοί και άριστοι των πολιτών δεν μπορούν να μεταβιβάσουν σε άλλους την αρετή που έχουν i ίδιοι , , π.χ. ο Περικλής στους γιους του και στον προστατευόμενό του Κλεινία.

Άρα : Πώς είναι δυνατό η αρετή να είναι διδακτή ;

Αξιολόγηση επιχειρήματος:

Στο δεύτερο επιχείρημα ο Σωκράτης συγχέει την ικανότητα των μεγάλων πολιτικών ηγετών με την πολιτική αρετή : ο Περικλής ήταν ένας μεγάλος πολιτικός άντρας , που είχε και εξαιρετικές ικανότητες και ως πολιτικός ηγέτης και πολιτική αρετή ως πολίτης . Ο Σωκράτης ορθά ισχυρίζεται ότι ο Περικλής δεν μπόρεσε να κάνει του γιούς του μεγάλους πολιτικούς σαν τον εαυτό του . Αυτό όμως μπορεί να οφείλεται στο ότι ως πατέρας δεν ενδιαφέρθηκε γι' αυτό ή σε άλλους λόγους και βέβαια δε σημαίνει ότι οι γιοι του ήταν διεφθαρμένοι και δεν είχαν πολιτική αρετή ως πολίτες .

Αλλά και αν δεχτούμε ότι ο Περικλής δεν μπόρεσε να διδάξει στους γιούς του την αρετή του πολίτη , θα έπρεπε να πάρουμε υπόψη και δυο άλλους παράγοντες , τη μεταδοτικότητα του δασκάλου και τη δεκτικότητα του μαθητή .

Τα επιχειρήματα του Σωκράτη είναι περιγραφικά και εμπειρικά: δίνονται με παραδείγματα και όχι με την αλληλουχία διεισδυτικών σκέψεων , κάτι που το περιμένουμε από τον Σωκράτη .

❖ ΕΞΗΓΗΣΗ ΤΗΣ ΑΔΥΝΑΜΙΑΣ ΤΩΝ ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΩΝ

Όπως θα φανεί στη συνέχεια του διαλόγου , ο Σωκράτης στην πραγματικότητα πιστεύει ότι η αρετή είναι διδακτή . Όμως, σ' αυτό το σημείο του διαλόγου προσποιείται ότι υποστηρίζει την αντίθετη θέση , για να αναγκάσει τον Πρωταγόρα να υποστηρίξει το αντίθετο , αναπτύσσοντας το αντεπιχείρημα του . Και επειδή είναι βέβαιος πως ο σοφιστής θα αποτύχει και θα εκτεθεί , σκοπεύει να το κάνει στη συνέχεια ο ίδιος πειστικά . Τα επιχειρήματα του μεγάλου σοφού έχουν τις παραπάνω ευάλωτες πλευρές μάλλον γι' αυτόν το λόγο.

- ❖ Ο Πρωταγόρας ισχυρίζεται ότι διδάσκει στους μαθητές του την πολιτική αρετή.
- ❖ Ο Σωκράτης ισχυρίζεται και επιχειρηματολογεί υπέρ της άποψης ότι η πολιτική αρετή δε διδάσκεται.
- ❖ Ο Πρωταγόρας θα απαντήσει με έναν μύθο, αυτόν του Προμηθέα.
- ❖ **Η ΕΙΡΩΝΕΙΑ:** Παραπάνω έχει γίνει λόγος σε πολλά σημεία για ειρωνεία του Σωκράτη προς τον Πρωταγόρα . Στην καθημερινή γλώσσα η ειρωνεία είναι ο υποτιμητικός για το συνομιλητή μας αστεϊσμός , με τον οποίο δημιουργείται ένα κλίμα ανωτερότητας και επιβολής στον « αντίπαλο » .

Η ειρωνεία , ως σχήμα λόγου, είναι η προσποιητή χρησιμοποίηση λέξεων ή φράσεων που έχουν νόημα αντίθετο από εκείνο που έχει στο νου του αυτός που μιλάει .

Στη μελέτη της αρχαίας τραγωδίας γίνεται λόγος για « τραγική ειρωνεία » : έτσι ονομάζεται η άγνοια από τον ήρωα μιας τραγωδίας της αλήθειας και της τραγικότητας της θέσης του , την οποία όμως γνωρίζουν οι θεατές , που αγωνιούν για την πλάνη του .

Ιδιαίτερο νόημα έχει στους πλατωνικούς διαλόγους η σωκρατική ειρωνεία . Έτσι ονομάζεται η προσποιητή άγνοια που χρησιμοποιούσε ο αρχαίος φιλόσοφος Σωκράτης στις συζητήσεις του , με στόχο να αποκαλύψει στη συνέχεια ενός διαλόγου την πλάνη του συνομιλητή του σε ένα θέμα και την πνευματική του κατωτερότητα .

Ενότητα 2^η -μύθος

Ἦν γάρ ποτε χρόνος ὅτε
θεοὶ μὲν ἦσαν, θνητὰ δὲ γέν
οὐκ ἦν. ἐπειδὴ δὲ καὶ τούτοις
χρόνος ἦλθεν εἰμαρμένος
γενέσεως, τυποῦσιν αὐτὰ θεοὶ
γῆς ἔνδον
ἕκ γῆς καὶ πυρὸς μείξαντες καὶ
τῶν ὅσα πυρὶ καὶ γῆ
κεράννυται. ἐπειδὴ δ'
ἄγειν αὐτὰ πρὸς φῶς ἔμελλον,
προσέταξαν Προμηθεὶ καὶ
Ἐπιμηθεὶ κοσμήσαι τε καὶ

Ἦταν λοιπὸν κάποτε ἐποχὴ που υπήρχαν
βέβαια θεοί, δὲν υπήρχαν ὅμως ζῶα.
Καὶ ὅταν ἔφτασε καὶ γι' αὐτὰ ὁ ὀρισμένος
ἀπὸ τῆ μοίρα χρόνος γιὰ
τὴ γέννησή τους, οἱ θεοὶ τὰ πλάθουν αὐτὰ
στο ἐσωτερικὸ τῆς γῆς, ἀφοῦ ἔκαναν μείγμα
ἀπὸ χῶμα καὶ φωτιά καὶ
ἀπὸ ἐκεῖνα που μποροῦν νὰ ἀναμειχθοῦν με
τὴ φωτιά καὶ τὸ χῶμα. Καὶ ὅταν ἐπρόκειτο
νὰ φέρουν αὐτὰ στο φῶς,
διέταξαν τὸν Προμηθεὶ καὶ
τὸν Ἐπιμηθεὶ νὰ τὰ στολίσουν

νεῖμαι δυνάμεις ἐκάστοις ὡς
 πρέπει. Προμηθεΐα δὲ
 παραιτεῖται Ἐπιμηθεὺς αὐτὸς
 νεῖμαι, «Νείμαντος δέ μου»,
 ἔφη, «ἐπίσκεψαι»· καὶ οὕτω
 πείσας νέμει.
 νέμων δὲ τοῖς μὲν
 ἰσχὺν ἄνευ τάχους προσῆπεν,
 τοὺς δ' ἄσθενεστέρους τάχει
 ἐκόσμει· τοὺς δὲ ὠπλιζε, τοῖς δ'
 ἄοπλον διδούς φύσιν
 ἄλλην τιν' αὐτοῖς ἐμηχανᾶτο
 δύναμιν εἰς σωτηρίαν. ἃ μὲν
 γὰρ αὐτῶν σμικρότητι
 ἤμπισχεν, πτηνὸν φυγὴν ἢ
 κατάγειον οἴκησιν ἔνεμεν· ἃ δὲ
 ἠῦξε μεγέθει, τῶδε αὐτῶ αὐτὰ
 ἔσωζεν· καὶ τᾶλλα οὕτως
 ἐπανισῶν ἔνεμεν.
 ταῦτα δὲ ἐμηχανᾶτο
 εὐλάβειαν ἔχων μὴ τι γένος
 ἀίστωθει· ἐπειδὴ δὲ αὐτοῖς
 ἀλληλοφθοριῶν
 διαφυγὰς ἐπήρκεσε, πρὸς τὰς
 ἐκ Διὸς ὄρας εὐμάρειαν
 ἐμηχανᾶτο ἀμφιεννύς αὐτὰ
 πυκναῖς τε θριξίν καὶ στερεοῖς
 δέρμασιν, ἱκανοῖς μὲν ἀμῦναι
 χειμῶνα, δυνατοῖς δὲ καὶ
 καύματα, καὶ εἰς
 εὐνάς ἰοῦσιν ὅπως ὑπάρχοι τὰ
 αὐτὰ ταῦτα στρωμνὴ οἰκεία τε
 καὶ αὐτοφυῆς ἐκάστω·
 καὶ ὑποδῶν τὰ μὲν ὀπλαῖς, τὰ
 δὲ [θριξίν καὶ] δέρμασιν
 στερεοῖς καὶ ἀναίμοις.
 τούντεὔθεν τροφὰς ἄλλοις
 ἄλλας ἐξεπόριζεν,
 τοῖς μὲν ἐκ γῆς βοτάνην,
 ἄλλοις δὲ δένδρων καρπούς,
 τοῖς δὲ ῥίζας· ἔστι δ' οἷς
 ἔδωκεν εἶναι τροφήν ζῶων
 ἄλλων βοράν· καὶ τοῖς μὲν
 ὀλιγογονίαν προσῆψε,
 τοῖς δ' ἀναλισκομένοις ὑπὸ
 τούτων πολυγονίαν,
 σωτηρίαν τῶ γένει
 πορίζων.

και να μοιράσουν στο καθένα δυνάμεις
 ὅπως πρέπει. Ο Επιμηθεΐας ὁμως παρακαλεῖ
 τον Προμηθεΐα να κάνει μόνος του τη
 μοιρασιά «και όταν εγώ μοιράσω»,
 εἶπε, «κάνε εσύ επιθεώρηση». Κι ἔτσι,
 αφού τον ἐπεισε, κάνει τη μοιρασιά.
 Κάνοντας ὁμως τη διανομή, σε ἄλλα ἔδινε
 δύναμη χωρὶς ταχύτητα,
 και τα πιο αδύναμα τα εφοδίαζε με
 ταχύτητα. Και ἄλλα εξόπλιζε, και σε ἄλλα
 επειδὴ ἔδινε οργανισμό χωρὶς ὄπλα,
 επινοοῦσε γι' αὐτὰ κάποια ἄλλη ικανότητα
 για τη σωτηρία τους. Ὅσα δηλαδὴ ἀπὸ αὐτὰ
 περιορίζε σε μικρὸ σῶμα, τα
 οὐς μοίραζε φτερά για να φεύγουν ἢ
 ὑπόγεια κατοικία. Και ὅσα τα ἔκανε
 μεγαλόσωμα, με αὐτὸ το ἴδιο (δηλ. το
 μεγάλο σῶμα) τα ἔσωζε. Και τα ἄλλα
 μοίραζε κάνοντάς τα ἰσοδύναμα με αὐτὸν
 τον τρόπο. Και επινοοῦσε αὐτὰ, επειδὴ
 ἐπαίρνε τα μέτρα του μήπως εξαφανιστεῖ
 κάποιο γένος. Και αφού τα εφοδίασε
 επαρκῶς για να αποφύγουν την
 ἀλληλοεξόντωση, επινοοῦσε ευκολίες για τις
 ατμοσφαιρικές μεταβολές που προκαλοῦνται
 ἀπὸ τον Δία ντύνοντας αὐτὰ και με
 πυκνά τριχώματα και με γερά
 δέρματα, ἱκανὰ βέβαια να ἀντιμετωπίσουν
 το κρύο κατὰλληλα ὁμως και
 τις ζέστες (να ἀντιμετωπίσουν), και για να
 χρησιμεύουν στο καθένα αὐτὰ τα ἴδια σαν
 σκεπάσματα ταιριαστὰ και δοσμένα ἀπὸ τη
 φύση, ὅταν αὐτὰ πηγαίνουν στη φωλιά
 τους. Και υποδένοντας ἄλλα με νύχια και
 ἄλλα με [τριχώματα και] σκληρὰ και χωρὶς
 αἷματα δέρματα.
 Ὑστερα ἀπὸ αὐτὸ, εξασφάλιζε τροφές
 διαφορετικές για τα διάφορα εἶδη, σε ἄλλα
 χορτάρια ἀπὸ τη γη,
 σε ἄλλα καρπούς δέντρων
 και σε ἄλλα ρίζες. Σε μερικά ὁμως ὀρισε να
 εἶναι ἡ τροφή τους το κρέας
 ἄλλων ζῶων. Και σε αὐτὰ (τα τελευταία)
 ἔδωσε την δυνατότητα να γεννοῦν λίγα,
 ἐνῶ σ' ἐκείνα που τρώγονταν ἀπὸ αὐτὰ
 (ἔδωσε την δυνατότητα) να γεννοῦν πολλὰ,
 προσπαθώντας να εξασφαλίσει την
 διατήρηση του εἶδους.

Σχόλια:

Θέμα : τα μέσα που δόθηκαν στα ζώα, για να προφυλάσσονται αυτά από τους εχθρούς τους και από τις δυσμενείς καιρικές συνθήκες, καθώς και οι τρόποι με τους οποίους θα εξασφάλιζαν την τροφή και τη διαίωσιση του είδους τους.

Δομή : 1. Η δημιουργία των ζώων

2. Η εντολή των θεών στον Προμηθέα και τον Επιμηθέα

3. Η διανομή των εφοδίων στα ζώα από τον Επιμηθέα μόνο (αφού ζήτησε από τον Προμηθέα να το κάνει μόνος του κι εκείνος να επιβλέπει μετά) :

α. για προφύλαξη από τους εχθρούς

β. για την προφύλαξη από τις δυσμενείς καιρικές συνθήκες

γ. για την εξασφάλιση τροφής

δ. για ισορροπία στη φύση

❖ Ο Πρωταγόρας αρχίζει να αφηγείται το μύθο που προανήγγειλε στο τέλος της προηγούμενης ενότητας. Στόχος του μύθου: να απαντήσει στην πρώτη από τις δυο αντιρρήσεις που πρόβαλε ο Σωκράτης ότι η αρετή είναι κάτι που δε διδάσκεται, αφού βλέπουμε ότι ο Αθηναϊκός λαός που είναι σοφός δεν θεωρεί ότι υπάρχει κάποιος ειδήμων στα θέματα της αρετής και για το λόγο αυτό επιτρέπει στον κάθε πολίτη να εκφέρει για αυτά γνώμες και να συμβουλεύει. Το περιεχόμενο του πρωταγόρειου μύθου έχει ενδιαφέρον γιατί δείχνει τις κοινωνιολογικές και πολιτειολογικές θεωρήσεις που ανέπτυξε η αρχαία σοφιστική.

«Ἦν γάρ ποτε χρόνος...»: Η φράση, τυπική αρχή παραμυθιού, αποτελεί μέρος του σκηνικού. Τα καθαυτό μυθολογικά στοιχεία αποτελούν εξωτερική διακόσμηση που περιβάλλει την εξήγηση του Πρωταγόρα για τη δημιουργία του ζωικού βασιλείου και του ανθρώπου. Στην αρχή της αφήγησης του μύθου ο Πρωταγόρας προσδιορίζει ένα στοιχείο απαραίτητο, το χρόνο, στο πλαίσιο του οποίου θα λάβουν χώρα τα γεγονότα που θα αφηγηθεί, έστω και αν αυτός ο προσδιορισμός είναι αόριστος, καθώς το χρονικό σημείο ανάγεται στα βάθη του χρόνου. Αυτή η αόριστη αναφορά στο χρόνο είναι γνώρισμα της αρχής των μύθων.

❖ Η αρχή της δημιουργίας του κόσμου είναι στον Πρωταγόρα ανθρωποκεντρική. Στην ενότητα αυτή βλέπουμε μόνο μια εισαγωγή που αφορά τη δημιουργία των ζώων, για να μεταφέρει στη συνέχεια το ενδιαφέρον του στον άνθρωπο.

❖ **Η « αντίφαση » του Πρωταγόρα :** Η αναφορά του Πρωταγόρα στην ύπαρξη των θεών και στο ότι αυτοί έπλασαν τα έμβια όντα φαίνεται με την πρώτη ματιά ότι έρχεται σε αντίθεση με τον αγνωστικισμό του φιλοσόφου. Ωστόσο πρέπει να έχουμε υπόψη ότι η παρουσία των θεών έχει αλληγορική σημασία : ο Δίας είναι η νομοτέλεια που διέπει τη φύση και οι άλλοι θεοί του μύθου είναι τα όργανα της νομοτέλειας· ακόμη ο Πρωταγόρας αναφέρει τους θεούς πιο πολύ για να εξηγήσει τη δημιουργία του θρησκευτικού συναισθήματος και όχι για να δηλώσει την πίστη του στην ύπαρξή τους. Εξάλλου δεν τους θεωρεί άναρχους ή αιώνιους, όπως θεωρούνται στις θρησκείες (= ήρθε και για τα ζώα ο χρόνος της δημιουργίας τους, όπως είχε έρθει προηγουμένως και η ώρα για τη γένεση των θεών).

❖ Αντίθετα, στη *Θεογονία* του Ησίοδου η αναφορά του τελευταίου είναι θεοκεντρική, αφού αμέσως μετά τη γένεση των θεών αναφέρει και την ύπαρξη των ανθρώπων, χωρίς να δίνει

λεπτομέρειες για το πώς πλάστηκαν, από ποιον κτλ. Είναι χαρακτηριστικό πως στην αρχαιοελληνική μυθολογική σκέψη υπάρχει μόνο θεογονία κι όχι κοσμογονία, όπως σε άλλες μυθολογίες ή στην εβραιοχριστιανική Γένεση.

- ❖ **γῆς ἔνδον:** Στις παραδόσεις των Ελλήνων ήταν πλατιά διαδεδομένη η αντίληψη του αυτοχθονισμού, δηλ. η πεποίθηση ότι ορισμένες φυλές ξεφύτρωσαν από τη γη που ύστερα την έκαναν πατρίδα τους. Άλλες μετακινήθηκαν κι έχασαν αυτή την προνομιακή σχέση. Αθηναίοι ρήτορες και συγγραφείς συνδέουν συχνά τις αφηγήσεις τους για την αυτόχθονη γέννησή τους με το αίσθημα της ευγενικής τους καταγωγής. Η αντίληψη αυτή ενισχύει την άποψη του Πρωταγόρα για δημιουργία πλασμάτων κάτω από την επιφάνεια της γης.
- ❖ **Ισορροπία στη φύση:** για να διατηρηθεί το οικοσύστημα, οι αντίρροπες τάσεις που λειτουργούν, που εκδηλώνονται σε αυτό, πρέπει να εξισοποποιηθούν. Σε αυτό αποσκοπούσε η αντισταθμιστική και σύμμετρη κατανομή των ιδιοτήτων στα διάφορα ζώα, ο βιολογικός εξοπλισμός τους με κατάλληλα και φυσικά εφόδια και η εξασφάλιση πόρων διατροφής για όλα. Συγκεκριμένα ο Επιμηθέας εξόπλισε τα ζώα:
 - με όπλα για να προλάβει την αλληλοεξόντωση
 - με διάφορα μέσα προφύλαξης για τις εποχές του έτους
 - με ποικιλία διατροφής (άλλα είναι χορτοφάγα κι άλλα σαρκοφάγα)
 - με πολυγονία(τα χορτοφάγα) ή ολιγονία(τα σαρκοφάγα) για να εξασφαλιστεί η διαιώνιση

Διαπιστώνουμε λοιπόν ότι ο μύθος εξηγεί τελεολογικά το νόμο της αναπλήρωσης, σύμφωνα με τον οποίο μια αδυναμία αναπληρώνεται από μια ικανότητα. Συγκεκριμένα:

- η ταχύτητα αντιστάθμιζε την αδυναμία
 - τα φτερά ή η υπόγεια κατοικία αντιστάθμιζαν τη μικρή σωματική διάπλαση
 - όσα ζώα είχαν δύναμη δε χρειάζονταν ταχύτητα
 - όσα είχαν μεγάλο μέγεθος σώζονταν χάρη σε αυτό
 - τα όπλα αντιστάθμιζαν την έλλειψη δύναμης και ταχύτητας
 - για την αντιμετώπιση των καιρικών μεταβολών τα ζώα είχαν πυκνό τρίχωμα και γερά δέρματα
 - με πολυγονία προίκισε αυτά που ήταν βορά των άλλων ζώων
 - ολιγονία έδωσε στα σαρκοφάγα, σε όσα τρέφονταν με άλλα ζώα
 - δεν έδωσε σε όλα τα ζώα την ίδια τροφή, για να μην εξαντληθούν συγκεκριμένα είδη διατροφής τους.
- ❖ Ο Δίας ρυθμίζει όλα τα ατμοσφαιρικά και καιρικά φαινόμενα καθώς και την εναλλαγή των εποχών του έτους , που ονομάζονται **ώρες** (η λέξη **ώρα** του κειμένου έχει και άλλες σημασίες) . Η έννοια της ώρας είναι και θεοποιημένη (οι τρεις **Ώρες** , κόρες του Δία και της Θέμιδας , ήταν η Ευνομία , η Δίκη και η Ειρήνη και προστάτευαν τους καρπούς).
 - ❖ Στον μύθο τονίζονται :

η αρχή της βιοποικιλότητας' ο κόσμος των ζώων που παρουσιάζονται δηλαδή δεν είναι εντελώς μυθικός ή φανταστικός ο αγώνας για επιβίωση των ζώων, όπως δέχεται άλλωστε και η βιολογία σήμερα το φαινόμενο της ισορροπίας ανάμεσα στα είδη των ζώων, το φαινόμενο της διατήρησης των ειδών, το φαινόμενο της σκόπιμης ρύθμισης της ζωής των ζώων, δηλαδή της ύπαρξης κάποιας σκοπιμότητας.

Ετυμολογικά Σχόλια - Λεξιλογικές Παρατηρήσεις

θνητά- από το *ρήμα θνήσκω* (= πεθαίνω). ΟΜΟΡΡΙΖΑ: θνησιγενής, θνησιμότητα, θνητότητα
γένη - από το θέμα *γεν-* του ρήματος *γίνομαι*. ΟΜΟΡΡΙΖΑ: γένεση, γενέθλιος, αγέννητος, γηγενής
είμαρμένος- μετοχή του παρακειμένου *εἴμαρται* του ρήματος *μείρομαι* που σχηματίζει το θέμα *μερ-*. ΟΜΟΡΡΙΖΑ: μερίδιο, μέρος, μόριο, μοίρα, μοιραίος, άμοιρος, μορος (= μοίρα)
τυποῦσιν- από το ουσιαστικό *τύπος*. ΟΜΟΡΡΙΖΑ: τυπώνω, εκτύπωση, εντύπωση, διατύπωση
γῆ- από τον ασυναίρετο τύπο *γέα*. ΟΜΟΡΡΙΖΑ: γήινος, γηγενής, γήπεδο, γήλοφος και γεωργός, γεωγραφία, γεωδοσία (από τον ασυναίρετο τύπο)
Μείξαντες- από το θέμα *μειγ-* του ρήματος *μείγνυμι* (το άλλο θέμα είναι *μιγ-*). ΟΜΟΡΡΙΖΑ: μεικτός, ανάμειξη και μιγάς, αμιγής (από το θέμα *μιγ-*).
κεράννυται σχηματίζει τα θέματα *κερα(σ)-* και *κρα-* (*έκράσθην*). ΟΜΟΡΡΙΖΑ: κερνώ, κέρασμα και κράμα, κράση
φως - από το ασυναίρετο ουσιαστικό *φάος*. ΟΜΟΡΡΙΖΑ: φωτίζω, ολοφώτεινος, ξέφωτο, Διαφωτισμός, φωτοςύνθεση
προσέταξαν- από το *προς* + *τάττω*. ΟΜΟΡΡΙΖΑ: προσταγή, διαταγή, κατάταξη, παράταξη, τακτική, σύνταγμα, ταγός.
κοσμήσαι - από το ουσιαστικό *κόσμος*. ΟΜΟΡΡΙΖΑ: κόσμημα, διακόσμηση, κοσμιότητα, κοσμοκράτορας, εγκόσμιος
νεῖμαι - το ρήμα *νέμω* σχηματίζει τα θέματα *νεμ-> νειμ-* και *νομ-*. ΟΜΟΡΡΙΖΑ: διανέμω, νέμεση, κατανομή, νομός.
παραιτούμαι - από το *παρά* + *αἴτοῦμαι*. ΟΜΟΡΡΙΖΑ: απαίτηση, επαίτης, παραίτηση.
ἔφη- το ρήμα *φημί* σχηματίζει τα θέματα *<ρη-* (*φημί*) και *φα-* (*φαμέν*). ΟΜΟΡΡΙΖΑ: απόφαση, κατάφαση, φημολογία, φήμη, διαφημίζω.
ἐπίσκεπαι - από το *ἐπί* + *σκοπέομαι -οῦμαι*. ΟΜΟΡΡΙΖΑ: άσκοπος, σκοπιμότητα, ανασκόπηση (από το θέμα *σκοπ-*), σκέπτομαι, περίσκεψη, συνδιάσκεψη (από το θέμα *σκεπ-*).
πέισας- το ρήμα *πείθω* σχηματίζει τα θέματα *πει-* (*πείθω*) *πι-* (*ἐπιθόμην*), *ποι-* (*πέποιθα*). ΟΜΟΡΡΙΖΑ: πειθώ, πειστικός, πειθαναγκάζω, πίστη, εμπιστοσύνη, διαπίστωση, πεποίθηση.
προσῆπτεν- από το *προς* + *άπτω*. ΟΜΟΡΡΙΖΑ: αναπήρας, αψιμαχία, σύναψη, απτός.
ασθενέστερους από το στερητικό *ά-* + *σθένος*. ΟΜΟΡΡΙΖΑ: ασθενής, φιλάσθενος, σθεναρός, εξασθένιση.
διδούς - το ρήμα *δίδωμι* σχηματίζει τα θέματα *δω-* (*δίδωμι*), *δο-* (*έδομεν*). ΟΜΟΡΡΙΖΑ: παράδοση, προδοσία, αντίδοτο, επιδότηση, αντίδοτο, δώρο.
Φύσις- από το ρήμα *φύω*. ΟΜΟΡΡΙΖΑ: φυτό, έμφυτος, κατάφυτος, φυτοφάρμακο, φυτρώνω.
σωτηριαν- από το ρήμα *σώζω*. ΟΜΟΡΡΙΖΑ: σωτήριος, σώος, σωστός, σωσίβιο
ἤμπισχεν- από το *άμφι* + *έχω* ή από το *άμφι* + *ισχω*.
Φυγήν- από το ρήμα *φεύγω*· σχηματίζει τα θέματα *φυγ-* (*έφυγον*) και *φευ-* (*φεύγω*). ΟΜΟΡΡΙΖΑ: διαφυγή, φυγόδικος, πρόσφυγας και φευγαλέος, αποφευκταίος.
κατάγειος- από το *κατά* + *γη* (βλ. παραπάνω *γη*).
Ηὔξε- το ρήμα *αὔξω* ή *αυξάνω* σχηματίζει το θέμα *αύγ-* (πρβλ. *augeo* λατινικά). ΟΜΟΡΡΙΖΑ: αύξηση, προσαύξηση, αυξομείωση
ἐπανισῶν- από το *ἐπί* + *ανά* + *ισώω -ῶ*. ΟΜΟΡΡΙΖΑ: εξίσωση, ισότητα, ισομέρεια, ανισομερής.
εὐλάβειαν- από το *εὐ* + *λαμβάνω*· σχηματίζει θέματα *λαβ-*, *ληψ-* και *λημ-*. ΟΜΟΡΡΙΖΑ: προσλαμβάνω, κατάληψη, κατειλημμένος, λαβή, σύλληψη, αντίληψη, δοσοληψία.
ἀϊστωθειή- από το στερητικό *ά* + *ιστ-* (θέμα από το *ιδείν < όρώω -ῶ*).
ἐπήρκεσε- από το *ἐπί* + *άρκέω -ω*. ΟΜΟΡΡΙΖΑ: αυτάρκεια, διάρκεια, ανεπαρκής, αρκετός.
εὐμάρειαν- από το *εὐ* + *μαρής < μάρη* (= χέρι).

ἀμφιεννύς- από το *ἀμφι* + *έννυμι* (= ντύνομαι). ΟΜΟΡΡΙΖΑ: ἀμφίεση, μεταμφιεσμένος, ἀμφια.
 χειμῶνα- από το ουσιαστικό *χειίμα* (= χειμώνας). ΟΜΟΡΡΙΖΑ: χειμερία (νάρκη), ξεχειμωνιάζω, χειμερινός.
 καύματα- από το ρήμα *καίω*. ΟΜΟΡΡΙΖΑ: καύση, καυστικός, ἐγκαυμα, καυτηριάζω
 ἰοῦσιν- το ρήμα *έρχομαι* σχηματίζει τα θέματα: *ερχ-*, *ελ-*, */-*, *ηλ-*. ΟΜΟΡΡΙΖΑ: προσιτός, εισιτήριο, ερχομός, ἔλευση, προσηλυτίζω, επερχόμενος
 στρωμνή- από το ρήμα *στρώννυμι*. ΟΜΟΡΡΙΖΑ: κατάστρωμα, οδοστρωτήρας, ἐπίστρωση.
 αὐτοφυής- από το αὐτός + *φυής* < *φύω* (βλ. παραπάνω *φύσις*). ΟΜΟΡΡΙΖΑ: ευφυής, αφυής (= ο ἀνόητος)
 ὑποδῶν- από το *ὑπό* + *δέω*. ΟΜΟΡΡΙΖΑ: δένω, δεσμά, δέσιμο, σύνδεσμος, δεσμοφύλακας.
 ἀναίμοις- από το στερητικό *ἀ-* + *αίμα*. ΟΜΟΡΡΙΖΑ: αιμοδότης, ἀναίμακτος, ἀφαιμάξη.
 τροφάς- από το ρήμα *τρέφω*· σχηματίζει τα θέματα *τροφ-* και *τρεφ-*. ΟΜΟΡΡΙΖΑ: διατροφή, τρόφιμος, εκτροφείο, σύντροφος
 ἔξεπόριζεν- από το *ἐκ* + *πορίζω*. ΟΜΟΡΡΙΖΑ: βιοπορισμός, ἐμπορεύομαι, πόρισμα
 βοράν- από το ρήμα *βιβρώσκω*. ΟΜΟΡΡΙΖΑ: σαρκοβόρος, χρονοβόρος
 ὀλιγονίαν- από το *ὀλίγος* + *γόνος* (βλ. παραπάνω *γέννη*).
 το ρήμα *αναλίσκω* σχηματίζει τα θέματα *αν-*, *άλ-* (από το *ανά* + *φαλ'*). ΟΜΟΡΡΙΖΑ: κατανάλωση, καταναλωτής, παρανάλωμα, ἀναλώσιμα.

Ενότητα 3^η – μύθος

ἄτε δὴ οὖν οὐ πάνυ τι σοφὸς
 ὦν ὁ Ἐπιμηθεὺς ἔλαθεν αὐτὸν
 καταναλώσας τὰς δυνάμεις εἰς
 τὰ ἄλογα· λοιπὸν δὴ
 ἀκόσμητον ἔτι αὐτῷ ἦν τὸ
 ἀνθρώπων γένος, καὶ ἠπόρει
 ὅτι χρήσαιτο. ἀποροῦντι δὲ
 αὐτῷ ἔρχεται
 Προμηθεὺς ἐπισκεψόμενος τὴν
 νομὴν, καὶ ὄρᾳ τὰ μὲν ἄλλα
 ζῶα ἐμμελῶς πάντων
 ἔχοντα, τὸν δὲ ἄνθρωπον
 γυμνόν τε καὶ ἀνυπόδητον καὶ
 ἄστρωτον καὶ ἄοπλον· ἦδη δὲ
 καὶ ἡ εἰμαρμένη ἡμέρα
 παρῆν, ἐν ἣ ἔδει καὶ
 ἄνθρωπον ἐξιέναι ἐκ γῆς εἰς
 φῶς. ἀπορία οὖν σχόμενος ὁ
 Προμηθεὺς
 ἦντινα σωτηρίαν
 τῷ ἀνθρώπῳ εὖροι, κλέπτει
 Ἥφαιστου καὶ Ἀθηνᾶς τὴν
 ἔντεχνον σοφίαν σὺν πυρὶ
 —ἀμήχανον γὰρ ἦν
 ἄνευ πυρὸς αὐτὴν κτητὴν τῷ ἦ

Επειδὴ λοιπὸν πραγματικά ο Ἐπιμηθεὺς
 ἦταν ὄχι και πολὺ σοφός, ξόδεψε χωρὶς να
 το καταλάβει τις δυνάμεις
 στα ζῶα. Του ἔμενε λοιπὸν ἀκόμη
 ἀτακτοποίητο
 το γένος των ἀνθρώπων και βρισκόταν σε
 ἀμηχανία τί να κάνει. Και ἐνῶ αὐτός
 βρισκόταν σε ἀμηχανία, ἔρχεται ο
 Προμηθεὺς για να ἐπιθεωρήσει
 τη διανομὴ και βλέπει βέβαια τα ἄλλα
 ζῶα να εἶναι ἐφοδιασμένα με ὅλα τα
 κατάλληλα μέσα, ἐνῶ τον ἄνθρωπο
 γυμνὸ και ξυπόλυτο και
 χωρὶς σκεπάσματα και χωρὶς ὅπλα. Ὅμως
 ἔφτανε πια και η καθορισμένη ἀπὸ τη μοῖρα
 ἡμέρα, κατὰ την οποία ἔπρεπε να βγει και ο
 ἄνθρωπος ἀπὸ τη γη
 στο φως. Επειδὴ λοιπὸν βρισκόταν σε
 δύσκολη θέση ο Προμηθεὺς, ποια τέλος
 πάντων μέσα σωτηρίας να βρει για τον
 ἄνθρωπο, ἀποφασίζει να κλέψει τις τεχνικὲς
 γνώσεις του Ἥφαιστου και της Ἀθηνᾶς
 μαζί με τη φωτιά —
 γιατί ἦταν ἀδύνατο να ἀποκτηθοῦν αὐτές
 ἀπὸ κάποιον ἢ να χρησιμοποιηθοῦν χωρὶς

χρησίμη γενέσθαι— και οὕτω δὴ δωρεῖται ἀνθρώπῳ. τὴν μὲν οὖν περὶ τὸν βίον σοφίαν ἄνθρωπος ταύτη ἔσχεν, τὴν δὲ πολιτικὴν οὐκ εἶχεν· ἦν γὰρ παρὰ τῷ Δίῳ. τῷ δὲ Προμηθεΐ εἰς μὲν τὴν ἀκρόπολιν τὴν τοῦ Διὸς οἴκησιν οὐκέτι ἐνεχώρει εἰσελθεῖν —πρὸς δὲ καὶ αἱ Διὸς φυλακαὶ φοβεραὶ ἦσαν— εἰς δὲ τὸ τῆς Ἀθηνᾶς καὶ Ἥφαιστου οἶκημα τὸ κοινόν, ἐν ᾧ ἐφιλοτεχνεῖτην, λαθῶν εἰσέρχεται, καὶ κλέψας τὴν τε ἔμπυρον τέχνην τὴν τοῦ Ἥφαιστου καὶ τὴν ἄλλην τὴν τῆς Ἀθηνᾶς δίδωσιν ἀνθρώπῳ, καὶ ἐκ τούτου εὐπορία μὲν ἀνθρώπῳ τοῦ βίου γίνεταί, Προμηθεὺς δὲ δι’ Ἐπιμηθεὺς ὕστερον, ἧπερ λέγεται, κλοπῆς δίκη μετῆλθεν.

φωτιά- κι έτσι λοιπόν τα δωρίζει στον άνθρωπο. Τις τεχνικές λοιπόν γνώσεις του για τη ζωή, ο άνθρωπος τις απέκτησε με αυτόν τον τρόπο. Την πολιτική όμως τέχνη δεν την είχε. Γιατί αυτή βρισκόταν κοντά στον Δία. Και για τον Προμηθέα, στην Ακρόπολη βέβαια, την κατοικία του Δία, δεν ήταν δυνατόν να μπει – εκτός από αυτό, και οι φρουροί του Δία ήταν φοβεροί. Μπαίνει λοιπόν κρυφά στο κοινό οίκημα της Αθηνάς και του Ηφαίστου, μέσα στο οποίο και οι δύο ασκούσαν με αγάπη τις τέχνες, και , αφού έκλεψε την τέχνη με φωτιά του Ηφαίστου και την άλλη (τέχνη) της Αθηνάς, τις δίνει στον άνθρωπο. Και από αυτό εξασφαλίζονται βέβαια για τον άνθρωπο πλούσια εφόδια για τη ζωή, ύστερα όμως δικάστηκε εξαιτίας του Επιμηθέα, όπως λέγεται, για κλοπή ο Προμηθέας.

Σχόλια:

Θέμα : ο Προμηθέας εποπτεύει το έργο του Επιμηθέα και προσπαθεί να διορθώσει το λάθος του να αφήσει τους ανθρώπους γυμνούς, χωρίς όπλα, με την κλοπή της φωτιάς.

- Δομή :**
1. Ο Επιμηθέας άφησε τον άνθρωπο χωρίς δυνάμεις και 'όπλα'
 2. Ο Προμηθέας επιθεωρεί το έργο του Προμηθέα κι αντιλαμβάνεται το λάθος του Επιμηθέα
 3. Ο Προμηθέας κλέβει τις τεχνικές γνώσεις του Ηφαίστου και της Αθηνάς με τη φωτιά.
 4. Ο Προμηθέας προσπαθεί να βρει τρόπο να πάρει την πολιτική τέχνη του Δία
 5. Ο Προμηθέας δίνει στους ανθρώπους τα κλεμμένα δώρα και καταδιώκεται για κλοπή

Ο Επιμηθέας, τελικά, ενήργησε με τρόπο απερίσκεπτο, αφού σπατάλησε όλες τις ιδιότητες, χωρίς να φροντίσει για την προστασία όλων των έμβιων όντων. Έτσι, εξαιτίας της απρονοησίας του δεν έμεινε κανένα εφόδιο για τον άνθρωπο. Ο Προμηθέας που ήρθε να επιθεωρήσει τη διανομή που έκανε ο Επιμηθέας, διαπιστώνει ότι ο άνθρωπος έμεινε γυμνός, ανυπόδητος, χωρίς στρώμα και άοπλος. Αντίθετα ο Αριστοτέλης στο "Περί ζώων μορίων", διατείνεται ότι η δημιουργία του ανθρώπου ήταν τέλεια και όσοι ισχυρίζονται το αντίθετο σφάλλουν. Στην κρίσιμη εκείνη στιγμή παρεμβαίνει αποφασιστικά ο Προμηθέας, ο οποίος κλέβει τις τεχνικές γνώσεις του Ηφαίστου και της Αθηνάς μαζί με τη φωτιά, και τα δίνει στον άνθρωπο. Έτσι του παρέχει τη δυνατότητα όχι μόνο να επιβιώνει, αλλά και να διαφοροποιηθεί από τα άλλα όντα δημιουργώντας τεχνικό

πολιτισμό, να γίνει ανώτερη μορφή ζωής. Αξιοσημείωτο είναι ότι οι τεχνικές γνώσεις εννοούνται εδώ χορηγημένες στον άνθρωπο ως ολοκληρωμένο σύνολο *a priori* και όχι ως θησαύρισμα σταδιακής πείρας μέσα στους αιώνες. Οι άνθρωποι όμως δεν είχαν πολιτική τέχνη (πολιτικές γνώσεις) για να οργανώσουν πολιτική και κοινωνική ζωή και να αναπτύξουν πνευματικό πολιτισμό, αφού αυτή στην κατοχή του Δία, πράγμα που δείχνει τη μεγάλη αξία και σημασία της. Φύλακες της πολιτικής τέχνης ήταν το Κράτος και η Βία, φοβεροί παραστάτες του Δία. Η κλοπή που επιχείρησε ο Προμηθέας εξόργισε υπερβολικά το Δία, ο οποίος τιμώρησε σκληρά τον Τιτάνα. Τον έδεσε με αλυσίδες σ' ένα βράχο στον Καύκασο κι έστειλε ένα γυπαετό να του κατασπαράζει κάθε μέρα το συκώτι του, που όμως ξαναγινόταν τη νύχτα. Από αυτό το φριχτό μαρτύριο τον γλίτωσε ο Ηρακλής που σκότωσε το όρνιο, ελευθέρωσε τον Προμηθέα και τον συμφιλίωσε με τον Δία.

❖ Σύγκριση Επιμηθέα – Προμηθέα :

Ο Επιμηθέας, όπως προδίδει και το όνομά του (< επί + μῆδος= σκέψη) είναι :

Μη προνοητικός, ενθουσιώδης αλλά επιπόλαιος, σπάταλος στη μοιρασιά, χωρίς ικανότητα σωστού και ρυθμισμένου προγραμματισμού με θετικά αποτελέσματα.

Ο Προμηθέας αντίθετα (< προ + μήτις) :

Παίρνει σωστές αποφάσεις, είναι προνοητικός, διαθέτει τόλμη και κυρίως φιλανθρωπία, αφού τολμά να κλέψει τα αγαθά από τους θεούς και να τα δωρίσει στους ανθρώπους.

❖ ἔντεχνον σοφίαν σὺν πυρί :στην κρίσιμη στιγμή για τον άνθρωπο παρεμβαίνει ο Προμηθέας, ο οποίος κλέβει τις τεχνικές γνώσεις του Ηφαίστου και της Αθηνάς μαζί με τη φωτιά και τα δίνει στον άνθρωπο. Παρέχεται έτσι η δυνατότητα στον άνθρωπο να επιβιώσει και να διαφοροποιηθεί από τα άλλα όντα δημιουργώντας τεχνικό πολιτισμό και ανώτερη μορφή ζωής. Η πρώτη μεγάλη πηγή ενέργειας που έμαθε να μεταχειρίζεται ο άνθρωπος, η φωτιά, τοποθετείται στη βάση όλων των τεχνολογικών προόδων που πέτυχε από τότε. Η αδιάσπαστη σύδεση της τεχνολογικής και της πνευματικής δραστηριότητας εκφράζεται στην αρμονική σύμπραξη των δύο θεών που εργάζονται μαζί, δηλαδή του Ηφαίστου και της Αθηνάς. Ο Ἡφαιστος αντιπροσωπεύει την πρακτική και η Αθηνά την θεωρητική γνώση. Η Αθηνά ήταν παιδαγωγός του Εριχθονίου, γιου του Ηφαίστου και οι δύο θεοί γιοργάζονταν μαζί στις γιορτές των Απατουρίων και Χαλκείων. Είχαν κοινό ναό στην Αγορά της αρχαίας Αθήνας.

❖ Ο προσδιορισμός ἔντεχνος' στη λέξη σοφία δηλώνει εδώ τη σοφία που εμπεριέχει και συμπορεύεται με την τέχνη. Αρχικά η έννοια της σοφίας έχει να κάνει κυρίως με τη διεξότητα και την εμπειρία σε κάποια τέχνη, την αρχιτεκτονική, τη γλυπτική, τη μεταλλουργία, την ιατρική κτλ. Θέλει να διευκρινίσει ότι δεν εννοεί τη σοφία που συνδέεται με τη γνώση των επιστημών και τη φιλοσοφία. (βλ.σχόλιο σελ.78)

❖ Ο άνθρωπος εμφανίζεται εδώ στην αρχή ασθενέστερος από τα ζώα. Από την κατάσταση αυτήν τον έβγαλε :

Η τεχνολογία

Η ανακάλυψη της φωτιάς

Η ανακάλυψη των πρακτικών γνώσεων

❖ Ο άνθρωπος με τη φωτιά χρησιμοποιώντας τη φωτιά και ασκώντας τις τέχνες απέκτησε ευημερία' μπόρεσε να καλύψει τις ανάγκες του, να φτιάξει ρούχα, υποδήματα, έπιπλα, κατοικίες κτλ.

Η ανάπτυξη της τεχνολογίας προϋποθέτει την ύπαρξη λογικού στοιχείου, νοημοσύνης και ευφυΐας. Ως προς το ότι το ανθρώπινο γένος έμεινε *χωρίς εφόδια* πρέπει να παρατηρήσουμε ότι με αυτό εννοείται ο βιολογικός οπλισμός του ανθρώπου για την αντιμετώπιση των κινδύνων που

προέρχονται από τα άλλα ζώα και από τα καιρικά φαινόμενα : και αυτό , γιατί στην αρχή της ενότητας ο Πρωταγόρας χαρακτηρίζει τα άλλα ζώα **άλογα** , πράγμα που σημαίνει ότι ο άνθρωπος ήταν ζώο λογικό , δηλαδή διέθετε είδη ένα πολύ σημαντικό εφόδιο, **το λόγο** , που δεν το είχε κανένα άλλο ζώο . Αλλά και ο Αριστοτέλης θα υποστηρίξει αργότερα ότι η δημιουργία του ανθρώπου ήταν τέλεια και ότι κάνουν λάθος όσοι λένε πως αυτός υστερεί , επειδή είναι ανυπόδητος , γυμνός και χωρίς οπλισμό για να αμυνθεί . Όπως και να το κάνουμε , αποτελεί πραγματικότητα ότι ο φυσικός οπλισμός του ανθρώπου είναι ελλιπής όμως αναπληρώνεται με **το λόγο** και με τα άλλα εφόδια , που θα του δώσει ο Προμηθέας : φτάνει μόνο να σκεφτούμε ότι , αν και ο άνθρωπος δεν έχει φυσικά όπλα για την αντιμετώπιση των άγριων ζώων , δημιούργησε ο ίδιος με τα άλλα εφόδιά του τόσο τρομερά τεχνητά όπλα , που να μπορεί όχι μόνο να αντιμετωπίσει αλλά και να εξοντώσει τα επικίνδυνα ζώα .

❖ **ΤΑ ΔΩΡΑ ΤΟΥ ΠΡΟΜΗΘΕΑ ΣΤΟΝ ΑΝΘΡΩΠΟ** : Για να λύση λοιπόν ο Προμηθέας το πρόβλημα με τον άνθρωπο , μπαίνει κρυφά στο εργαστήριο της Αθηνάς και του Ήφαιστου , από όπου κλέβει την **έντεχνη σοφία** και την **έμπυρη τέχνη** και αυτά τα χαρίζει στον άνθρωπο , ο οποίος έτσι απέκτησε ακόμα δυο πολύ σημαντικά εφόδια , τις τεχνικές γνώσεις και τη φωτιά .

❖ **Τα δώρα λοιπόν ήταν δύο : η έντεχνη σοφία και η έμπυρη τέχνη** (μαζί και τα δύο αποτελούσαν *την περί του βίου σοφία*) .

❖ **Α) έντεχνη σοφία** . Με τον όρο αυτό εννοούνται όχι οι θεωρητικές γνώσεις αλλά η ευφυΐα και η κατασκευαστική ικανότητα : οι τεχνικές γνώσεις , οι εμπειρίες και οι δεξιότητες , οι σχετικές γενικά με τις τέχνες , είτε αυτές είναι πρακτικές τέχνες που καλύπτουν βιολογικές ανάγκες του ανθρώπου (μεταλλουργία κ.α.) είτε είναι καλές τέχνες (αρχιτεκτονική , γλυπτική κ.α.) .

Ως προς τις καλές τέχνες η έντεχνη σοφία δεν είναι βέβαια σχετική με τη σύλληψη της ιδέας ενός καλλιτεχνικού έργου αλλά με την δημιουργία εκείνων των καλλιτεχνικών έργων που χρειάζεται να κατασκευαστούν με τη βοήθεια τεχνικών γνώσεων και εργαλείων .

Β) έμπυρη τέχνη . Εδώ πρόκειται για την πρακτική εφαρμογή των τεχνικών γνώσεων κυρίως με τη χρήση της φωτιάς ως πηγής ενέργειας , επειδή σε πολλές τεχνικές εφαρμογές χρησιμοποιούνται κάποια υλικά που τα κατεργαζόμαστε με την χρήση της φωτιάς . Παρατηρούμε ότι από τον Πρωταγόρα εννοείται αυτό που σήμερα ονομάζουμε « τεχνολογία » στο μέτρο βέβαια των μέσων που διέθετε η εποχή εκείνη .

Όπως φαίνεται με μια πρώτη ανάγνωση , η τεχνικές γνώσεις χορηγούνται ως σύνολο και έτοιμες . Ωστόσο , αν πάρουμε υπόψη ότι πρόκειται για μύθο και επομένως έχουμε να κάνουμε με συμβολισμούς , θα πρέπει να νοήσουμε την παρέμβαση του Προμηθέα ως ένα σταθμό στα στάδια της προσπάθειας του ανθρώπου για την επιβίωση του και την προσαρμογή του στο φυσικό περιβάλλον

❖ **Η ΣΗΜΑΣΙΑ ΤΩΝ ΔΩΡΩΝ ΤΟΥ ΠΡΟΜΗΘΕΑ** : Με τα δώρα του Προμηθέα ο άνθρωπος απέκτησε *την περί τον βίον σοφίαν* , δηλαδή τις χρήσιμες γνώσεις που του επέτρεψαν να δημιουργήσει ο ίδιος πολλά από τα εφόδια που είχαν μοιραστεί σε άλλα ζώα και να τα υποκαταστήσει για να μπορέσει να επιβιώσει . Αυτό σημαίνει η φράση του κειμένου *εξασφαλίζεται για τον άνθρωπο αφθονία μέσων για τη ζωή του* . Όμως ο άνθρωπος προχώρησε παραπέρα και δημιούργησε πολιτισμό , ενώ αργότερα , με τα δώρα του Δία οργανώθηκε και πολιτικά και μετά απέκτησε και άλλες αρετές όπως τη δικαιοσύνη και τη σωφροσύνη . Με όλα αυτά τα εφόδια που του έδωσε ο Προμηθέας ο

άνθρωπος ανέπτυξε πολιτισμό και διαφοροποιήθηκε σε πολύ μεγάλο βαθμό από όλα τα άλλα ζώα .

- ❖ Ο άνθρωπος παρουσιάζει τη φωτιά και τις τέχνες ως στοιχεία που τα πήρε ο άνθρωπος ως δώρα του Προμηθέα, όχι ως δικές του ανακαλύψεις. Οι αρχαίοι θεωρούσαν καθετί σημαντικό για τον άνθρωπο δώρο των θεών, για να μην θεωρηθεί ότι διαπράττουν ύβρη.

Ετυμολογικά Σχόλια - Λεξιλογικές Παρατηρήσεις

πανυ- από το επίθετο *πάς*. ΟΜΟΡΡΙΖΑ: πανθειστής, πανίσχυρος, παντοτινός, πασιφανές.
 ἔλαθεν- από το ρήμα *λανθάνω*: σχηματίζει θέμα *λα(ν)θ-*, *καίληθ-* (*λησ-*). ΟΜΟΡΡΙΖΑ: λησμονιά, αλήθεια, λάθος, λαθραίος, αλάθητος
 καταναλώσας- από το ρήμα *καταναλίσκω*. ΟΜΟΡΡΙΖΑ: παρανάλωμα, υπερκατανάλωση
 ἄλογα- από το στερητικό *α-* + *λέγω*. ΟΜΟΡΡΙΖΑ: λογοκλόπος, συλλογή, διαλέγω, επίλογος, λογικός, αναντίλεκτος (= αναντίρρητος)
 λοιπόν- από το ρήμα *λείπω*. ΟΜΟΡΡΙΖΑ: υπόλοιπος, κατάλοιπα, ἔλλειψη, εγκατάλειψη
 ἀκόσμητον- από το στερητικό *α-* + *κοσμῶ*. ΟΜΟΡΡΙΖΑ: κόσμημα, διάκοσμος, κοσμιότητα
 ἀνθρώπων- από το *άνω* + *θρώσκω* (= βλέπω) ἢ από το *άνήρ* (*άνδρ-*) + *ώπος* (ώψ = ὄψη, θωριά, μάτι)
 ἠπόρει- από το στερητικό *α-* + *πόρος*. ΟΜΟΡΡΙΖΑ: εύπορος, απορία, προσπορίζω
 χρήσιτο- το ρήμα *χρώμαι* προέρχεται από το ουσιαστικό *χρεία* (= η χρήση, η χρησιμοποίηση). ΟΜΟΡΡΙΖΑ: ἀχρηστος, χρησιμότητα, κατάχρηση, εύχρηστος
 ἔρχεται- ρήμα *έρχομαι* σχηματίζει τα θέματα *έρχ-*, *ει-* (*είμι*), *ήλθ-* (*ήλθον*), *ι-* (*ἵμεν*). ΟΜΟΡΡΙΖΑ: ἀπερχόμενος, προσιτός, ερχομός, ἔλευση, εισιτήριο
 ἐπισκεψόμενος- από το από το *ἐπι* + *σκοπέω*: σχηματίζει τα θέματα *σκοπ-* και *σκεπ(ψ)-*. ΟΜΟΡΡΙΖΑ: ἀσκοπος, ἀπερίσκεπτος, διάσκεψη, επισκέπτης
 νομή- από το ρήμα *νέμω*. ΟΜΟΡΡΙΖΑ: διανομέας, κατανομή, απονομή, νομός
 ὄρα- το ρήμα *ὄρω* σχηματίζει τα θέματα *ορ-* (*ὄράω*), *ωρ-* (*έώρων*), *οψ-* (*ὄψομαι*), *ειδ-* (*εἶδον*), *ιδ-* (*ἴδω*), *οπ-* (*δπωπα*). ΟΜΟΡΡΙΖΑ: ὄραση, ἐνορατικός, αὐτόπτης, περίοπτος, εἶδωλο, ἰδεατός
 ἔμμελώς- από το *έν* + *μέλος*. ΟΜΟΡΡΙΖΑ: παραμελώ, ἐπιμελητής, μέλημα
 ἀνυπόδητον- από το *ά* + *υπό* + *δέω*. ΟΜΟΡΡΙΖΑ: υποδήματα, δέσιμο, δένω, δεσμώτης
 ἀστρωτόν- από το *ά* + *στρώννμι*. ΟΜΟΡΡΙΖΑ: κατάστρωμα, ἐπίστρωση, οδοστρωτήρας
 ἔχοντα- το ρήμα *έχω* σχηματίζει τα θέματα *εχ-* και *σχ-* (*έσχον*). ΟΜΟΡΡΙΖΑ: κατοχή, παροχή, κατάσχεση, υπόσχεση, ἀνεκτικός, ἐχεμύθεια, ἐχέφρων
 δεῖ- από το ρήμα *δέω* (= ἔχω ἀνάγκη, στερούμαι). ΟΜΟΡΡΙΖΑ: δέον, δεοντολογία
 ἐξίναι- βλ. παραπάνω *έρχεται*
 σωτηρίαν- από το ρήμα *σώζω*. ΟΜΟΡΡΙΖΑ: διάσωση, σωτήριος, σωστικός
 εύροι- από το ρήμα *ευρίσκω*. ΟΜΟΡΡΙΖΑ: ἀνεύρεση, εύρετρα, εύρημα
 κλέπτει- το ρήμα *κλέπτω* σχηματίζει τα θέματα *κλεπ-* (*κλέπτω*), *κλοπ-* (*κλοπή*), *κλαπ-* (*έκλάπην*). ΟΜΟΡΡΙΖΑ: λογοκλόπος, κλοπιμαία, κλεπταποδόχος,
 ἔντεχνον- *έν* + *τέχνη* < *τεχνάομαι* -ώμαι. ΟΜΟΡΡΙΖΑ: φιλότεχνος, καλλιτέχνης, τεχνοτροπία, τέχνασμα
 ἀμήχανον- από το στερητικό *α-* + *μηχανή* < *μηχανόομαι* -ώμαι. ΟΜΟΡΡΙΖΑ: βιομήχανος, μηχανεύομαι, πολυμήχανος, μηχανήμα
 κτητήν- από το ρήμα *κτάομαι* -ώμαι. ΟΜΟΡΡΙΖΑ: ἀπόκτηση, κατακτητής, κτήτορας, κτήμα
 χρήσιμην- από το ρήμα *χρήομαι* -ώμαι. ΟΜΟΡΡΙΖΑ: ἀχρηστος, εύχρηστος, χρησιμοποιώ, κατάχρηση
 βίον- από το ρήμα *βιόω* -ω. ΟΜΟΡΡΙΖΑ: βιότοπος, βιολογία, υδρόβιος, αἰωνόβιος, συμβίωση
 ἀκρόπολις -από το *άκρος* + *πόλις*. ΟΜΟΡΡΙΖΑ: συμπολίτης, πολίτευμα, ἀντιπολίτευση, πολιτεία.

οἶκημα- από το ρήμα οἰκέω -ώ. ΟΜΟΡΡΙΖΑ: κάτοικος, αποικία, οικότροφος, οικοσύστημα, οικοδεσπότης.
 ἐνεχώρει- από το ἐν+χωρώ. ΟΜΟΡΡΙΖΑ: συγχώρεση, παραχωρώ, υποχώρηση, προχωρημένος
 φυλακαί- από το ρήμα φυλάττω. ΟΜΟΡΡΙΖΑ: προφύλαξη, αστυφύλακας, ακτοφυλακή, επιφυλακτικότητα
 φοβεραι- από το φόβος + -ερός (παραγωγική κατάληξη). ΟΜΟΡΡΙΖΑ: επίφοβος, φόβητρο, φοβισμένος.
 ἐφιλοτεχνείτην- από το φίλος + τέχνη. ΟΜΟΡΡΙΖΑ: φιλοπόλεμος, συμφιλίωση, φιλόπonos, φιλόπατρις και κακοτεχνία, συντεχνία, τεχνοκράτης, τεχνοτροπία
 ἔμπυρος- από το ἐν + πυρ. ΟΜΟΡΡΙΖΑ: πυροσβέστης, απυρόβλητο, πυρπόληση, πυροτέχνημα.
 δίδωσιν- το ρήμα δίδωμι σχηματίζει το ισχυρό θέμα δω- (δώρον) και το ασθενές θέμα δο- (δόσις). ΟΜΟΡΡΙΖΑ: παράδοση, προδότης, δοτός, δοσοληψία
 λέγεται- το ρήμα λέγομαι σχηματίζει θέματα λέγ(ξ)-> λογ-, ειπ-. ΟΜΟΡΡΙΖΑ: διάλογος, λογότυπο, διάλεξη, λεκτικός, έπος, ανείπωτος
 δίκη- από το ρήμα δικάζω. ΟΜΟΡΡΙΖΑ: δικαστήριο, αντιδίκος, δικαιοδοσία, δικολάβος

Ενότητα 4^η – μύθος

Ἐπειδὴ δὲ ὁ ἄνθρωπος θείας μετέσχε μοίρας, πρῶτον μὲν διὰ τὴν τοῦ θεοῦ συγγένειαν ζῶν μόνον θεοὺς ἐνόμισεν, καὶ ἐπεχείρει βωμοὺς τε ἰδρῦεσθαι καὶ ἀγάλματα θεῶν· ἔπειτα φωνὴν καὶ ὀνόματα ταχὺ διηθρώσατο τῇ τέχνῃ, καὶ οἰκῆσεις καὶ ἐσθῆτας καὶ ὑποδέσεις καὶ στρωμνὰς καὶ τὰς ἐκ γῆς τροφὰς ἠὔρετο. οὕτω δὴ παρεσκευασμένοι κατ' ἀρχὰς ἄνθρωποι ᾤκουν σποράδην, πόλεις δὲ οὐκ ἦσαν· ἀπώλλυντο οὖν ὑπὸ τῶν θηρίων διὰ τὸ πανταχῆ αὐτῶν ἀσθενέστεροι εἶναι, καὶ ἡ δημιουργικὴ τέχνη αὐτοῖς πρὸς μὲν τροφήν ἱκανὴ βοηθὸς ἦν, πρὸς δὲ τὸν τῶν θηρίων πόλεμον ἐνδεής —πολιτικὴν γὰρ τέχνην οὐπω εἶχον, ἧς μέρος πολεμική— ἐζήτουν δὴ ἀθροίζεσθαι καὶ σφῶζεσθαι κτίζοντες πόλεις· ὅτ' οὖν ἀθροισθεῖεν, ἠδίκουν ἀλλήλους ἅτε οὐκ ἔχοντες τὴν

Ἐπειδὴ λοιπὸν ὁ ἄνθρωπος ἐγίνε μέτοχος στῆ θεϊκῆ φύση, πρῶτα βέβαια μόνος ἀπὸ τὰ ζῶα, ἐξαιτίας τῆς συγγένειας με τὸ θεὸ, πίστεψε σε θεοὺς καὶ ἐπιχειροῦσε νὰ ἰδρῦσει καὶ βωμοὺς καὶ ἀγάλματα θεῶν.

κατόπιν γρήγορα συνδύασε φθόγγους καὶ λέξεις καὶ σχημάτισε τὴ γλῶσσα με τὴν τέχνη καὶ ἐπινόησε κατοικίες καὶ ρούχα καὶ παπούτσια καὶ σκεπάσματα καὶ τὶς τροφές ἀπὸ τῆ γῆ.

ἔτσι λοιπὸν εφοδιασμένοι οἱ ἄνθρωποι στὴν ἀρχὴ κατοικοῦσαν σκορπισμένοι, πόλεις ὅμως δὲν υπῆρχαν. Κατασπαράσσονταν λοιπὸν ἀπὸ τὰ θηρία γιατί ἦταν πιο ἀδύναμοι ἀπ' αὐτὰ σε κάθε περίσταση καὶ οἱ τεχνικὲς γνώσεις ὅσον ἀφορὰ τὴ διατροφή πρόσφεραν σ' αὐτοὺς σημαντικὴ βοήθεια, ἀλλὰ στὸν πόλεμο με τὰ θηρία ἦταν ἀνεπαρκεῖς. γιατί δὲν εἶχαν ἀκόμη τὴν τέχνη γιὰ τὴν οργάνωση τῆς πολιτείας, μέρος τῆς ὁποίας εἶναι πολεμική. ἐνωθῆσαν λοιπὸν τὴν ἀνάγκη νὰ συγκεντρῶνται καὶ νὰ σώζονται χτίζοντας πόλεις. ὅποτε λοιπὸν συγκεντρῶνταν ἀδικούσε ὁ

πολιτικήν τέχνην, ὥστε πάλιν σκεδαννύμενοι διεφθείροντο. Ζεὺς οὖν δείσας περὶ τῷ γένει ἡμῶν μὴ ἀπόλοιτο πᾶν, Ἑρμῆν πέμπει ἄγοντα εἰς ἀνθρώπους αἰδῶ τε καὶ δίκην, ἵν' εἶεν πόλεων κόσμοι τε καὶ δεσμοὶ φιλίας συναγωγοί. ἐρωτᾷ οὖν Ἑρμῆς Δία τίνα οὖν τρόπον δοίῃ δίκην καὶ αἰδῶ ἀνθρώποις· «Πότερον ὡς αἱ τέχναι νενέμνηται, οὕτω καὶ ταύτας νείμω; νενέμνηται δὲ ὧδε· εἰς ἔχων ἰατρικὴν πολλοῖς ἰκανὸς ἰδιώταις καὶ οἱ ἄλλοι δημιουργοί· καὶ δίκην δὴ καὶ αἰδῶ οὕτω θῶ ἐν τοῖς ἀνθρώποις, ἢ ἐπὶ πάντας νείμω;» «Ἐπὶ πάντας», ἔφη ὁ Ζεὺς, «καὶ πάντες μετεχόντων· οὐ γὰρ ἂν γένοιτο πόλεις, εἰ ὀλίγοι αὐτῶν μετέχοιεν ὡσπερ ἄλλων τεχνῶν· καὶ νόμον γε θὲς παρ' ἐμοῦ τὸν μὴ δυνάμενον αἰδοῦς καὶ δίκης μετέχειν κτείνειν ὡς νόσον πόλεως». οὕτω δὴ, ὦ Σώκρατες, καὶ διὰ ταῦτα οἷ τε ἄλλοι καὶ Ἀθηναῖοι, ὅταν μὲν περὶ ἀρετῆς τεκτονικῆς ἢ λόγος ἢ ἄλλης τινὸς δημιουργικῆς, ὀλίγοις οἴονται μετεῖναι συμβουλής, καὶ ἐάν τις ἐκτὸς ὦν τῶν ὀλίγων συμβουλεύῃ, οὐκ ἀνέχονται, ὡς σὺ φῆς — εἰκότως, ὡς ἐγὼ φημι— ὅταν δὲ εἰς συμβουλήν πολιτικῆς ἀρετῆς ἴωσιν, ἦν δεῖ διὰ δικαιοσύνης πᾶσαν ἰέναι καὶ σωφροσύνης, εἰκότως ἅπαντος ἀνδρὸς ἀνέχονται, ὡς παντὶ προσῆκον ταύτης γε μετέχειν τῆς ἀρετῆς ἢ μὴ εἶναι πόλεις. αὕτη, ὦ Σώκρατες, τούτου αἰτία.

έναν τον ἄλλο επειδὴ δεν εἶχαν την τέχνη για την οργάνωση μιας πολιτείας, ὥστε πάλι διασκορπιζόμενοι καταστρέφονταν. Ὁ Δίας λοιπὸν επειδὴ φοβήθηκε για το γένος μας μήπως χαθεῖ εντελῶς, στέλνει τον Ἑρμῆ για να φέρει στους ἀνθρώπους το σεβασμὸ καὶ τη δικαιοσύνη, για να υπάρχει ευταξία στις πόλεις καὶ σχέσεις που να τις συνδέουν μια φιλία. Ρωτᾷ λοιπὸν ο Ἑρμῆς το Δία, με ποιο τέλος πάντων τρόπο να δώσει τη δικαιοσύνη καὶ το σεβασμὸ στους ἀνθρώπους. "ποιο ἀπὸ τα δύο, ὅπως ἔχουν μοιραστεῖ οἱ τέχνες, ἔτσι να μοιράσω καὶ αὐτές;" Καὶ ἔχουν μοιραστεῖ με τον ἐξῆς τρόπο. ἓνας που γνωρίζει την ἰατρικὴ εἶναι ἀρκετὸς για πολλοὺς ἀπλοὺς πολῖτες καὶ οἱ ἄλλοι τεχνίτες. καὶ με τον ἴδιο τρόπο λοιπὸν να ἐγκαταστήσω στους ἀνθρώπους τη δικαιοσύνη καὶ το σεβασμὸ ἢ να τις μοιράσω σ' ὅλους; Σε ὅλους, εἶπε ὁ Δίας, καὶ να μετέχουν ὅλοι. γιατί δε θα ἦταν δυνατόν να υπάρχουν πόλεις, ἀν λίγοι μετέχουν σ' αὐτές, ὅπως ἀκριβῶς σε ἄλλες τέχνες. καὶ μάλιστα θέσπισε ἓνα νόμο ἐκ μέρους μου, δηλαδὴ να θανατώνουν αὐτὸν που δεν μπορεῖ να μετέχει στο σεβασμὸ καὶ τη δικαιοσύνη σαν ἀρρώστια της πόλης. Ἔτσι λοιπὸν, Σωκράτη, καὶ γι' αὐτοὺς τους λόγους καὶ οἱ ἄλλοι καὶ οἱ Ἀθηναῖοι ὅταν βέβαια γίνεται συζήτηση για ζήτημα σχετικὸ με την ἰκανότητα του ἀρχιτέκτονα ἢ για ζήτημα σχετικὸ με κάποια ἄλλη τεχνικὴ ἐιδικότητα, νομίζουν ὅτι λίγοι ἔχουν το δικαίωμα συμβουλῆς καὶ ἀν κάποιος που εἶναι ἐξω ἀπὸ τους λίγους προσπαθεῖ να συμβουλεύει, δεν τον ἀνέχονται, ὅπως ἐσὺ λες, εὐλόγα, ὅπως ἐγὼ ἰσχυρίζομαι. ὅταν ὅμως πηγαίνουν σε σύσκεψη για την πολιτικὴ ἀρετῆ, που πρέπει να διέπεται ολόκληρη ἀπὸ δικαιοσύνη καὶ σωφροσύνη, σωστά δέχονται κάθε ἄνδρα, με τη σκέψη ὅτι ἀρμόζει στον καθένα να μετέχει σ' αὐτὴ βέβαια την ἀρετῆ, ἀλλιῶς δεν εἶναι δυνατό να υπάρχουν πολιτείες. Σωκράτη, αὕτη εἶναι ἡ αἰτία αὐτοῦ.

Σχόλια:

Θέμα : ο Δίας προστάζει τον Ερμή να δώσει στους ανθρώπους την πολιτική αρετή, ιδιότητα απαραίτητη για να συγκροτήσουν κοινωνίες.

Δομή : 1. Η γένεση πνευματικού, υλικού – υλικοτεχνικού πολιτισμού

2. Πρώτες προσπάθειες για κοινωνική συμβίωση
3. Προσφορά της αιδούς και της δίκης από τον Δία στους ανθρώπους
4. Η πολιτική αρετή, ένα δώρο σε όλους - καθολικότητα της πολιτικής αρετής
5. επιμύθιο

❖ **ΤΑ ΣΤΑΔΙΑ ΤΗΣ ΕΞΕΛΙΞΗΣ ΤΟΥ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ :** Ύστερα από την απόκτηση της φωτιάς και της έντεχνης σοφίας τα στάδια της πολιτισμικής πορείας του ανθρώπου σύμφωνα με τον Πρωταγόρα ήταν τα ακόλουθα :

Α) γένεση της θρησκείας

Β) γένεση και εξέλιξη της γλώσσας

Γ) γένεση του υλικού – τεχνικού πολιτισμού

Δ) οργάνωση κοινωνικού βίου : 1. σύμπληξη των πρώτων κοινωνικών σχηματισμών
2. οργάνωση βιώσιμων κοινωνιών

❖ Οι άνθρωποι, χάρη στο δώρο του Προμηθέα, είχαν φτάσει σε ένα σημαντικό στάδιο εξέλιξης πριν τη δημιουργία πόλεων: δημιούργησαν θρησκεία(βωμούς και αγάλματα θεών που θα τους επέτρεπαν την τέλεση θρησκευτικών εκδηλώσεων κι ενεργειών) γλώσσα,(το κυριότερο μέσο επικοινωνίας του και την ειδοποιό διαφορά του από τα ζώα) και υλικοτεχνικό πολιτισμό(κατοικία, τροφή,ένδυση, υπόδηση).

❖ **φωνήν και όνόματα ταχὺ διηρθρώσατο:** Η γλώσσα ανέκαθεν αποτέλεσε τον κυριότερο κώδικα επικοινωνίας των ανθρώπων και βασικό χαρακτηριστικό του πολιτισμού τους. Ο Πρωταγόρας και οι άλλοι σοφιστές υποστήριζαν ότι η γλώσσα είναι δημιούργημα του ανθρώπου και επιτεύχθηκε χάρης τη «θεία μοίρα» που εξασφάλισε ο Προμηθέας. Υπάρχει και η άποψη ότι η γλώσσα δόθηκε στον άνθρωπο εξαρχής ως φυσικό κτήμα. Μια τέτοια αντίληψη εξέφρασε ο Ηρόδοτος. Η σύγχρονη γλωσσολογική επιστήμη επιβεβαιώνει την άποψη των σοφιστών ότι η γλώσσα είναι ανθρώπινο δημιούργημα.

❖ **Αιδώς :** είναι το συναίσθημα της ντροπής που νιώθει ο κοινωνικός άνθρωπος για κάθε πράξη που δε συμφωνεί με τις καθιερωμένες κοινωνικές αντιλήψεις. Το συναίσθημα αυτό λειτουργεί ως κίνητρο για την εκτέλεση του χρέους και του καθήκοντος που επιβάλλει κ κοινωνία στα μέλη της, αφού έτσι αποφεύγεται η αγανάκτηση των άλλων και η αποδοκιμασία από τους άλλους. – άγραφοι νόμοι

❖ **Δίκη :** είναι το συναίσθημα της δικαιοσύνης, ο σεβασμός των δικαιωμάτων των συνανθρώπων μας και οι ενέργειες για την αποκατάσταση αυτών των δικαιωμάτων, όταν καταστρατηγούνται βάνουσα από κάποιον. – γραπτοί νόμοι.

❖ Οι δύο έννοιες, η αιδώς και η δίκη, είναι δώρα θεϊκά, του Δία, για να μπορέσουν να συμβιώσουν ειρηνικά. Είναι στοιχεία που αποτελούν τη βάση της κοινωνικής οργάνωσης, συνέχουν την πολιτεία. Είναι και αίτια και αποτελέσματα της συνύπαρξης κι έχουν πολιτικό χαρακτήρα.

❖ **Η ΣΥΓΓΕΝΕΙΑ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ ΜΕ ΤΟ ΘΕΙΟ :** Στο κείμενο που έχει προηγηθεί αναφέρθηκε ότι ο Προμηθέας έκλεψε από τον Ήφαιστο και την Αθηνά τις τεχνικές γνώσεις και τη φωτιά και τα δώρισε στους ανθρώπους . Την αντίληψη ότι η φωτιά και

οι συναφείς με αυτήν τεχνικές γνώσεις θεωρήθηκαν κτήμα αποκλειστικά των θεών μπορούμε να την κατανοήσουμε καλύτερα αν πάρουμε υπόψη την τόσο ευεργετική χρήση και επίδραση της φωτιάς , την καταλυτική και μεταμορφωτική της δύναμη και κυρίως τον μυστηριώδη τρομερό και καταστρεπτικό τρόπο με τον οποίο αυτή ενσκήπτει στη γη από τα ηφαίστεια και με τους κεραυνούς .

Και ο άνθρωπος πήρε μερίδιο στη θεϊκή φύση , αφού απέκτησε αυτά τα θεϊκά στοιχεία και έτσι δημιουργήθηκε ένα είδος πνευματικής και πολιτισμικής συγγένειας του με τους θεούς . Το παραπάνω λοιπόν μερίδιο είναι θεϊκό , επειδή **α)** η φωτιά και οι τεχνικές γνώσεις ανήκαν στους θεούς και μόνο αυτοί τα χρησιμοποιούσαν και **β)** οι άνθρωποι τα απέκτησαν με παρέμβαση θεϊκή του Προμηθέα .

- ❖ Παράλληλα με τον πνευματικό πολιτισμό ο άνθρωπος δημιούργησε, και πάλι χάρη στην τέχνη, στοιχεία του υλικοτεχνικού πολιτισμού. Αιτία υπήρξε η ανάγκη για την αντιμετώπιση των δυσκολιών της φύσης και για την προστασία του από τις καιρικές συνθήκες, καθώς και την ικανοποίηση των βασικών αναγκών του. Έτσι, άποψη του Πρωταγόρα είναι, ότι η κοινωνική συμβίωση των ανθρώπων ήταν αποτέλεσμα του φόβου προς τα θηρία, σε αντίθεση με τον Αριστοτέλη που πιστεύει ότι ο άνθρωπος είναι "φύσει ζων πολιτικόν". Αξιοσημείωτο είναι επίσης πόση σημασία δίνεται στο θεσμό της πόλης ως ανώτερης κοινωνικής μονάδας. Η πόλη αναδείχτηκε πράγματι στην αρχαία Ελλάδα εστία δημοκρατικής, κοινωνικής και πνευματικής ζωής. Όμως παρά την προσπάθεια συμβίωσης προέκυψαν νέα προβλήματα, που οφείλονταν στην έλλειψη πολιτικής οργάνωσης, αφού ο ένας αδικούσε τον άλλο, με αποτέλεσμα και πάλι τον κίνδυνο για τον αφανισμό τους. Ο Πρωταγόρας παρατήρησε στις κοινωνίες την εφαρμογή του «κοινωνικού συμβολαίου» του Ρουσσώ. Πέραν όμως από την εξήγηση του μύθου, βλέπει πως υπάρχει κάτι που συνέχει τις κοινωνίες, που τις συγκρατεί και που χωρίς αυτό δε θα υπήρχαν κοινωνίες. Εν μέρει άρα δέχεται το « ο άνθρωπος είναι πολιτικόν ζών» του Αριστοτέλη.
- ❖ Ο προβληματισμός του Ερμή ("ποιο από τα δύο, όπως έχουν μοιραστεί οι τέχνες, έτσι να μοιράσω και αυτές;" Και έχουν μοιραστεί με τον εξής τρόπο. ένας που γνωρίζει την ιατρική είναι αρκετός για πολλούς απλούς πολίτες και οι άλλοι τεχνίτες. και με τον ίδιο τρόπο λοιπόν να εγκαταστήσω στους ανθρώπους τη δικαιοσύνη και το σεβασμό ή να τις μοιράσω σ'όλους;) και η αφελής και κωμική, ως ένα σημείο, ερώτησή του προκαλούν θυμηδία και αποσκοπούν να δημιουργήσουν μια προσωρινή χαλάρωση, τώρα που ο μύθος βαίνει προς το τέλος και θα χρειαστεί να ακουστεί το συμπέρασμα με ενταμένη προσοχή. Έχουμε παραστατικότητα στην αφήγηση, εισαγωγή διαλόγου και μετάβαση από τον πλάγιο στον ευθύ λόγο.
- ❖ Οι δύο αρετές, κατά το Δία, πρέπει να μοιραστούν σε όλους ανεξάρτητα τους ανθρώπους, γιατί διαφορετικά, δεν είναι δυνατόν να συσταθούν πόλεις. Προϋπόθεση λοιπόν των πόλεων είναι η σωφροσύνη και η δικαιοσύνη, που πρέπει να υπάρχουν σε όλο το σώμα των πολιτών, για να γίνεται δυνατή η επιβίωση και η ανάπτυξη της οργανωμένης καθημερινής ζωής. Ο Δίας μάλιστα θεσμοθετεί νόμο που επιβάλλει το θάνατο σε περιπτώσεις ανυπακοής, για να εξασφαλίσει την καθολικότητα των δύο αρετών στους ανθρώπους. Η απόφαση αυτή μπορεί να φαίνεται αμείλικτη και απάνθρωπη, δείχνει όμως τη σημασία των δύο αρετών και προλειαίνει τη θέση του Πρωταγόρα ότι όλοι οι άνθρωποι πρέπει να έχουν συμμετοχή στην πολιτική αρετή.
- ❖ Τελειώνει ο μύθος και ακολουθεί στο επιμύθιο ο συλλογισμός του Πρωταγόρα για να αποδείξει την καθολικότητα της αρετής :

Π1 : οι Αθηναίοι, όταν γίνεται λόγος για την οικοδομική ή άλλη τεχνική ιδιότητα, θεωρούν ότι λίγοι έχουν το δικαίωμα να συμβουλεύουν και αν κάποιος έξω από αυτούς επιχειρήσει να δώσει συμβουλές, δε τον δέχονται. (« οἷ τε ἄλλοι καὶ Ἀθηναῖοι, ὅταν μὲν περὶ ἀρετῆς τεκτονικῆς ἢ λόγος ἢ ἄλλης τινὸς δημιουργικῆς, ὀλίγοις οἴονται μετεῖναι συμβουλής, καὶ ἂν τις ἔκτος ὧν τῶν ὀλίγων συμβουλευῆ, οὐκ ἀνέχονται»)

Π2 : Όταν πρόκειται για συμβουλή που έχει σχέση με την πολιτική αρετή και τη δικαιοσύνη και τη σωφροσύνη, δέχονται οι Αθηναίοι όλους ανεξαιρέτως τους άνδρες. (« ὅταν δὲ εἰς συμβουλήν πολι- τικῆς ἀρετῆς ἴωσιν, ἦν δεῖ διὰ δικαιοσύνης πᾶσαν ἰέναι καὶ σωφροσύνης, εἰκότως ἅπαντος ἀνδρὸς ἀνέχονται»)

Συμπέρασμα : Πιστεύουν ότι ταιριάζει στον καθένα να έχει μερίδιο αυτής της αρετής(της πολιτικής αρετής), αλλιώς δεν μπορούν να υπάρχουν πόλεις. Αίτιο δηλαδή της πολιτικής είναι η αναγκαιότητά της. (« ὡς παντὶ προσῆκον ταύτης γε μετέχειν τῆς ἀρετῆς ἢ μὴ εἶναι πόλεις»).

- ❖ Μετά την ολοκλήρωση από τον Πρωταγόρα του μύθου του Προμηθέα ακολουθεί σαν επιμύθιο το συμπέρασμα, το οποίο σηματοδοτεῖται στην αρχή με τις χαρακτηριστικές λέξεις “οὕτω δὴ”. Οι Αθηναίοι, επομένως, έχουν ὅλοι την πολιτική αρετή, αφού αυτή είναι πρωταρχική προϋπόθεση για την ύπαρξη πόλης. Ἐτσι ο Πρωταγόρας δέχεται την καθολικότητα και την αναγκαιότητα της πολιτικής αρετής, ὁμως δεν αποδεικνύει ἀκόμα ὅτι αυτή είναι διδακτὴ. Πάντως καταλήγει να αιτιολογεί ὅτι η πολιτική αρετή δόθηκε στον ἄνθρωπο ἀργότερα, αφού εἶχε ἤδη ἀρχίσει η πολιτισμική του πορεία, ἀρα δεν είναι ἐμφυτη.

Η ΕΥΘΥΝΗ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ : Η **αἰδῶς** και η **δίκη** μοιράζονται σε ὅλους τους ἀνθρώπους , ὁμως αὐτὸ δε σημαίνει και ὅτι τις κάνουν κτῆμα τους ὅλοι , γιατί ἐνδέχεται να υπάρχουν κάποιοι που δε θέλουν να τις ἀποκτήσουν , παρόλο που τους προσφέρονται υποχρεωτικά . Ἐτσι , μπορούμε να ἐννοήσουμε ὅτι ἐπαφίεται στην *ελεύθερη βούληση* του ἀνθρώπου να δεχτεῖ τα δῶρα του Δία και ὅτι ἴσως δεν ἀρκεί η προσφορά του θεοῦ , ἀλλὰ ἀπαιτεῖται ἐπιπλέον και *εσωτερικός ἀγώνας* και προσπάθεια του ἀνθρώπου για την κατάκτηση των δύο παραπάνω ἀξιών . Ἐξάλλου αὐτὸ δέχεται και ο Πρωταγόρας , ὅταν υποστηρίζει ὅτι η πολιτική αρετή είναι διδακτὴ και ὅτι τη διδάσκει ο ἴδιος στους νέους . Επομένως : ὅλοι οι ἄνθρωποι ἔχουν τη δυνατότητα και την υποχρέωση να ἀποκτήσουν την **αἰδῶ** και τη **δίκη** , ὁμως γι’ αὐτὸ χρειάζεται η διδασκαλία .

καταλαβαίνουμε τα ἀκόλουθα :

- 1.** Το ὅτι οι Αθηναίοι ἔχουν ὅλοι την πολιτική αρετή δεν σημαίνει ὅτι αὐτή δεν είναι διδακτὴ , ἀλλὰ ὅτι είναι ἀναγκαῖο να την ἔχουν ὅλοι ἔτσι και ἀλλιῶς , γιατί αὐτὸ ἀποτελεῖ την πρωταρχική προϋπόθεση για την ὑπαρξη πόλης – ὅπως ἰσχυρίζεται ο Πρωταγόρας .
- 2.** Ο Πρωταγόρας , με την ἀναφορά και την ἐρμηνεία του μύθου , δέχεται και αιτιολογεί την καθολικότητα και την ἀναγκαιότητα της πολιτικής αρετής , ὁμως δεν ἀποδεικνύει ἀκόμη ὅτι αὐτή είναι διδακτὴ.
- 3.** Η πολιτική αρετή δόθηκε στον ἄνθρωπο ἀργότερα , αφού εἶχε ἀρχίσει η πολιτισμική του πορεία και ὄχι ταυτόχρονα με την δημιουργία του · επομένως δεν είναι ἐμφυτη – και αὐτὸ ἴσως υποδηλώνει ὅτι είναι διδακτὴ .

Ἐδῶ ο Πρωταγόρας ἀναφέρει δυο ἄλλες ἐννοιες τη **δικαιοσύνη** και τη **σωφροσύνη** , που ἐναλλάσσονται με τη δίκη και την αἰδῶ ἀντίστοιχα.

- ❖ Προσφορά Πρπηθηά vs. Προσφορά Δία : α. η προσφορά του Προμηθέα αποδείχτηκε ανεπαρκής· ο άνθρωπος δημιούργησε θρησκεία, γλώσσα, απαραίτητες δομές, αλλά το δώρο του Δία έπαιξε καθοριστικό ρόλο για την οργάνωση βιώσιμων κοινωνιών. Χωρίς το δώρο του Δία δε θα μπορούσαν να συνυπάρξουν οι άνθρωποι και να οργανωθούν σε κοινωνίες. β. Ο Δίας πρόσφερε με τη θέλησή του κάτι που είχε, ενώ ο Προμηθέας δώρισε κάτι που έκλεψε.

Ετυμολογικά Σχόλια - Λεξιλογικές Παρατηρήσεις

μοίρας- το ρήμα *μείρομαι* που σχηματίζει τα θέματα *μερ-*, *μαρ-*, *μορ-*. ΟΜΟΡΡΙΖΑ: μοιρολάτρης, μοιρολογώ, μερίδιο, κακόμοιρος, άμοιρος, μοιραίος
 συγγένειαν- από το *συγγενής* < *συν* + *γένος* < *γίγνομαι*. ΟΜΟΡΡΙΖΑ: ομογενής, γηγενής, γενέθλιος, γενοκτονία, γόνος
 ενόμισεν- από το ουσιαστικό *νόμος* < *νέμω*. ΟΜΟΡΡΙΖΑ: διανομή, νόμισμα, κατανομή, νομός
 έπεχειρεί- από το *επί* + *χειρ*. ΟΜΟΡΡΙΖΑ: εγχείρηση, διαχειριστής, χειροπιαστός, επιχειρηματίας
 βωμός- από το *ρήμα βαίνω*. ΟΜΟΡΡΙΖΑ: ανάβαση, διαβαίνω, συμβάν, επιβάτης
 ιδρύεσθαι- το ρήμα *ιδρύω* σχηματίζει το θέμα *ιδρυ-* από τη ρίζα *σεδ-*, *εδ-* (βλ. *ιδρο*). ΟΜΟΡΡΙΖΑ: ιδρυτής, επανίδρυση, εγκαθίδρυση, ίδρυμα
 άγάλλατα- από το ρήμα *άγάλλομαι* (= ευχαριστιέμαι). ΟΜΟΡΡΙΖΑ: αγαλλίαση, αγαλλματοποιός
 φωνή- από το ρήμα *φημί* ΟΜΟΡΡΙΖΑ: παράφωνος, μονοφωνικός, στερεοφωνικός, γραμμόφωνο
 διηρθρώσατο- από το *δια* + *άρθρώω* -ω < *άρθρον*. ΟΜΟΡΡΙΖΑ: άρθρωση, εξάρθρωση, αρθρογράφος, αρθροσκόπηση
 έσθής- από το ρήμα *άμφιέννυμι*. ΟΜΟΡΡΙΖΑ: αμφίση, άμφιο, ιμάτιο
 υποδέσεις- από το *υπό* + *δέω* -ω. ΟΜΟΡΡΙΖΑ: υπόδημα, δέμα, δεσμά, αλυσοδεμένος
 στρωμάς- από το ρήμα *στρώννυμι*. ΟΜΟΡΡΙΖΑ: κατάστρωμα, διαστρωμάτωση, επίστρωση
 ᾤκουν- το ρήμα *οικέω* -ᾠ προέρχεται από το ουσιαστικό *οίκος*. ΟΜΟΡΡΙΖΑ: παροικία, αποικισμός, οικοσύστημα, διοικητής
 σποράδην- από το ουσιαστικό *ό σποράς* < *σπείρω*. ΟΜΟΡΡΙΖΑ: διασπορά, σποραδικά
 παρεσκευασμένοι από το *παρά* + *σκευάζω*. ΟΜΟΡΡΙΖΑ: διασκευή, συσκευασία, επισκευάζω, σκευοφυλάκιο
 άπώλλυντο- από το *από* + *όλλυμαι*. ΟΜΟΡΡΙΖΑ: απώλεια, όλεθρος
 άσθενέστεροι- από το *ά* + *σθένος*. ΟΜΟΡΡΙΖΑ: σθεναρός, φιλάσθενος, ασθενοφόρο. δημιουργική- από το *δήμος* + ἔργον. ΟΜΟΡΡΙΖΑ: δημόσιος, πάνδημος, Δημοσθένης, εργατικός, εργασιομανής, πάρεργο, εργοστάσιο.
το θηρίον υποκοριστικό του *θήρ* (= άγριο ζώο). ΟΜΟΡΡΙΖΑ: θήραμα, θηριοδαμαστής, θηριοτροφείο, θεριό
 ένδεής- από το εν + *δέω*. ΟΜΟΡΡΙΖΑ: ένδεια, δέηση, αδέητος
 μέρος- από το ρήμα *μείρομαι*. ΟΜΟΡΡΙΖΑ: μεροληπτικός, μερίδιο, μέρισμα
 έζήτουν- *ζητέω* -ω. ΟΜΟΡΡΙΖΑ: ζήτηση, ζητιάνος, αναζήτηση, συζήτηση
 άθροίζεσθαι- από το *ά* + *θροῦς* < *θρόος* (= θόρυβος). ΟΜΟΡΡΙΖΑ: συνάθροιση, άθροισμα
 ήδίκουν- από το *ά* + *δίκη*. ΟΜΟΡΡΙΖΑ: δικαστής, δικολάβος, ένδικος, δικαιοσύνη
 σκεδαννύμενοι- το *σκεδάννυμι* σχηματίζει το θέμα *σκεδασ-*. ΟΜΟΡΡΙΖΑ: διασκεδάση, διασκεδάζω, διασκεδαστικός.
 διεφθείροντο- από το *δια* + *φθείρω*· σχηματίζει τα θέματα *φθείρ-*, *φθαρ-*, *φθορ-*. ΟΜΟΡΡΙΖΑ: φθορά, άφθαρτος, διεφθαρμένος, ψυχοφθόρος
 δείσας- το ρήμα *δέδοικα* ή *δέδια* σχηματίζει το ασθενές θέμα *δι-* και το ισχυρό *δει-* ΟΜΟΡΡΙΖΑ: δέος, δεινός, δειλός.
 πέμπει- το ρήμα *πέμπω* σχηματίζει τα θέματα *πεμπ-* και *πομπ-* (με ετεροίωση). ΟΜΟΡΡΙΖΑ: πομπός, εκπομπή, πομπώδης, προπομπός, παραπεμπτικό

ἄγοντα- το ρήμα *άγω* σχηματίζει το θέμα *αγ-*. ΟΜΟΡΡΙΖΑ: αγωγός, διαγωγή, παραγωγός, συναγωγή
κόσμος- από το ρήμα *κοσμέω-ῶ*. ΟΜΟΡΡΙΖΑ: διακοσμητής, κοσμοκράτορας, κοσμηματοπωλείο, κοσμιότητα
δοίη- το ρήμα *δίδωμι* σχηματίζει ισχυρό θέμα *δω-* και ασθενές θέμα *δο-*. ΟΜΟΡΡΙΖΑ: παράδοση, καταδότης, δώρο, διαδίδω, δοσοληψία, προδοσία
τέχναι- από το ρήμα *τεχνάομαι -ῶμαι*. ΟΜΟΡΡΙΖΑ: φιλότεχνος, τεχνотροπία, καλλιτέχνης, άτεχνος
νενέμηνται- το ρήμα *νέμω* σχηματίζει τα θέματα *νεμ-* και *νομ-* (με μετάπτωση). ΟΜΟΡΡΙΖΑ: διανομή, νέμεση, νομός, απονομή
ίατρικόν- από το *ίατρός»* που προέρχεται από το ρήμα *ιάομαι -ῶμαι*. ΟΜΟΡΡΙΖΑ: ίαση, παιδίατρος, γιατροσόφια, ιός, αθλίατρος
θώ- το ρήμα *τίθημι* σχηματίζει ισχυρό θέμα *θη-* και ασθενές θέμα *θε-*. ΟΜΟΡΡΙΖΑ: κατάθεση, διάθεση, πρόθεση, επίθεση, αντίθετος, σύνθετος
γένοντο- το ρήμα *γίγνομαι* σχηματίζει τα θέματα *γεν-* (*γενεά*), *γν-* (*νήσιος*), *γον-*(*γονιός*)
δυνάμενον- το ρήμα *δύναμαι* σχηματίζει τα θέματα *δυνα-* και *δυνασ-*. ΟΜΟΡΡΙΖΑ: αδύνατος, δυνατότητα, καταδυναστεύω, ενδυνάμωση
κτείνειν- το ρήμα *κτείνω* σχηματίζει τα θέματα *κτειν-*, *κτον-*. ΟΜΟΡΡΙΖΑ: αυτοκτονία, μητροκτόνος, εντομοκτόνο
νόσον- αβέβαιης ετυμολογίας. ΟΜΟΡΡΙΖΑ: νοσοκόμος, ανοσία, νοσηλεία, νοσηρός
τεκτονικής- από το ουσιαστικό *τέκτων < τίκτω*. ΟΜΟΡΡΙΖΑ: αρχιτέκτονας
συμβουλή- από το *συν + βουλή*. ΟΜΟΡΡΙΖΑ: βουλευτής, κοινοβούλιο, πρωτοβουλία, συμβουλεύω, επιβουλεύομαι
σωφροσύνη- από το *σώφρων + -σύνη*: *σώφρων < σώος + φρήν*. ΟΜΟΡΡΙΖΑ: παράφρονας, φρόνιμος, φρενήρης

Ενότητα 5^η - Επεξηγήσεις μύθου

Ἴνα δὲ μὴ οἴη ἀπατάσθαι ὡς
τῷ ὄντι ἡγοῦνται πάντες
ἄνθρωποι πάντα ἄνδρα
μετέχειν δικαιοσύνης τε καὶ τῆς
ἄλλης πολιτικῆς ἀρετῆς, τόδε
αὖ λαβὲ τεκμήριον. ἐν γὰρ ταῖς
ἄλλαις ἀρεταῖς, ὥσπερ σὺ
λέγεις, ἐὰν τις φῆ ἄγαθὸς
αὐλητῆς εἶναι, ἢ ἄλλην
ἠγνινοῦν τέχνην ἢν μὴ ἔστιν, ἢ
καταγελῶσιν ἢ χαλεπαίνουσιν,
καὶ οἱ οἰκεῖοι προσιόντες
νουθετοῦσιν ὡς μαινόμενον·
ἐν δὲ δικαιοσύνη καὶ ἐν τῇ
ἄλλῃ πολιτικῇ ἀρετῇ, ἐὰν τινα
καὶ εἰδῶσιν ὅτι ἄδικός ἐστιν,
ἐὰν οὗτος αὐτὸς καθ' αὐτοῦ
τάληθῆ λέγη ἐναντίον πολλῶν,
ὃ ἐκεῖ

Και για να μη νομίζεις ότι εξαπατάσαι, ότι πραγματικά όλοι οι άνθρωποι νομίζουν πως κάθε άνδρας συμμετέχει και στη δικαιοσύνη και στην άλλη πολιτική αρετή πάρε πάλι το εξής ως απόδειξη,. Δηλαδή στις άλλες αρετές, όπως ακριβώς εσύ λες, αν κάποιος υποστηρίζει ότι είναι καλός αυλητής ή σε άλλη οποιαδήποτε τέχνη, στην οποία δεν είναι, τον κοροϊδεύουν ή εξοργίζονται εναντίον του και οι συγγενείς πλησιάζοντάς τον, τον συμβουλεύουν σαν να είναι τρελός. στη δικαιοσύνη όμως και στην άλλη πολιτική αρετή και αν ακόμη γνωρίζουν κάποιον ότι είναι άδικος, εάν αυτός ο ίδιος λέει την αλήθεια εναντίον του εαυτού του μπροστά σε πολλούς άλλους, πράγμα το οποίο στην πρώτη

σωφροσύνην ἡγοῦντο εἶναι,
τάληθ' ἴ λέγειν,
ἐνταῦθα
μανίαν, καί φασιν πάντας δεῖν
φάναι εἶναι δικαίους, ἔάντε
ᾧσιν ἔάντε μή, ἢ μαίνεσθαι τὸν
μὴ προσποιούμενον
[δικαιοσύνην]· ὡς
ἀναγκαῖον οὐδένα ὄντιν' οὐχὶ
ἀμῶς γέ πως μετέχειν αὐτῆς,
ἢ μὴ εἶναι ἐν
ἀνθρώποις.

περίπτωση θεωρούσαν ότι είναι
σωφροσύνη, το να λέει δηλαδή την
αλήθεια, στη δεύτερη περίπτωση (το
θεωρούν) τρέλα και ισχυρίζονται ότι πρέπει
όλοι να λένε ότι είναι δίκαιοι, είτε
είναι είτε όχι, ειδημη λένε πως είναι τρελός
αυτός που δεν οικειοποιείται
τη δικαιοσύνη, με τη σκέψη ότι είναι
απαραίτητο ο καθένας χωρίς εξαίρεση να
συμμετέχει σ' αυτή οπωσδήποτε,
διαφορετικά να μην υπάρχει ανάμεσα στους
ανθρώπους.

Ἵτι μὲν οὖν πάντ' ἄνδρα
εἰκότως ἀποδέχονται περὶ
ταύτης τῆς ἀρετῆς σύμβουλον
διὰ τὸ ἡγεῖσθαι παντὶ μετεῖναι
αὐτῆς, ταῦτα λέγω· ὅτι δὲ
αὐτὴν οὐ φύσει ἡγοῦνται εἶναι
οὐδ' ἀπὸ τοῦ αὐτομάτου, ἀλλὰ
διδακτόν τε καὶ
ἔξ ἐπιμελείας παραγίνεσθαι ᾧ
ἂν παραγίγηται, τοῦτό σοι
μετὰ τοῦτο πειράσομαι
ἀποδείξαι. ὅσα γὰρ ἡγοῦνται
ἀλλήλους κακὰ ἔχειν ἄνθρωποι
φύσει ἢ τύχη,
οὐδεὶς θυμοῦται οὐδὲ
νουθετεῖ οὐδὲ διδάσκει οὐδὲ
κολάζει τοὺς ταῦτα ἔχοντας,
ἵνα μὴ τοιοῦτοι ᾧσιν, ἀλλ'
ἐλεοῦσιν· οἷον τοὺς αἰσχροὺς ἢ
σμικροὺς ἢ ἀσθενεῖς τίς οὕτως
ἀνόητος ᾧστε τι τούτων
ἐπιχειρεῖν ποιεῖν;
ταῦτα μὲν γὰρ οἶμαι ἴσασιν ὅτι
φύσει τε καὶ τύχη τοῖς
ἀνθρώποις
γίνεται, τὰ καλὰ καὶ τάναντία
τούτοις· ὅσα δὲ
ἔξ ἐπιμελείας καὶ
ἀσκήσεως καὶ διδαχῆς οἴονται
γίνεσθαι ἀγαθὰ ἄνθρωποις,
ἐάν τις ταῦτα μὴ ἔχη, ἀλλὰ
τάναντία τούτων κακὰ, ἐπὶ
τούτοις που οἶ τε
θυμοὶ γίνονται καὶ αἱ κολάσεις
καὶ αἱ νουθετήσεις. ᾧν ἔστιν ἐν
καὶ ἡ ἀδικία καὶ ἡ ἀσέβεια καὶ

Ἵτι λοιπὸν φυσικὰ δέχονται κάθε ἄνδρα ὡς
σύμβουλο
γι' αὐτὴν ἀρετὴν,
γιατὶ νομίζουν πως κάθε ἕνας μετέχει σ'
αὐτῆς, αὐτὰ τα ἐπιχειρήματα φέρνω. ὅτι
ὅμως νομίζουν πως αὐτὴ δὲν εἶναι ἐμφυτὴ
οὔτε ἀπὸ τύχης, ἀλλὰ
πως μπορεῖ καὶ νὰ διδαχτεῖ καὶ πως γίνεται
κτήμα μετὰ ἀπὸ φροντίδα, σ' ὅποιον γίνεται
κτήμα, αὐτὸ θὰ προσπαθήσω
να σοὺ ἀποδείξω
στὴ συνέχεια. Γιατὶ ὅσα κακὰ πιστεύουν οἱ
ἄνθρωποι ὁ ἕνας γιὰ τὸν ἄλλο πως τὰ ἔχουν
ἀπὸ τὴ φύση ἢ τυχαία
κανένας δὲ θυμώνει οὔτε
συμβουλεύει οὔτε διδάσκει οὔτε
τιμωρεῖ αὐτοὺς που τὰ ἔχουν γιὰ νὰ μὴ
εἶναι τέτοιοι, ἀλλὰ τοὺς
συμπονοῦν. Για παράδειγμα ποῖος εἶναι τόσο
ἀνόητος, ᾧστε νὰ προσπαθεῖ νὰ κάνει κάτι
ἀπ' αὐτὰ στους ἀσχημοὺς ἢ στους
μικρόσωμους ἢ στους ἀσθενικοὺς;
Γιατὶ γνωρίζουν βέβαια, νομίζω, ὅτι αὐτὰ
συμβαίνουν στους ἀνθρώπους καὶ ἀπὸ τὴ
φύση καὶ τυχαία,
δηλαδὴ τὰ καλὰ καὶ τὰ ἀντίθετά τοὺς.
ὅσα ὅμως καλὰ νομίζουν ὅτι συμβαίνουν
στους ἀνθρώπους, ἔπειτα ἀπὸ φροντίδα καὶ
ἀσκήσης καὶ διδασκαλία,

ἀν κάποιος δὲν τὰ ἔχει αὐτὰ, ἀλλὰ
τὰ ἀντίθετά τοὺς κακὰ,
σ' αὐτὲς τὶς περιπτώσεις, γίνονται καὶ οἱ
θυμοὶ καὶ οἱ τιμωρίες καὶ
οἱ συμβουλές. Ἀπ' αὐτὰ

συλλήβδην πᾶν τὸ ἐναντίον
τῆς πολιτικῆς ἀρετῆς·

ένα είναι και η αδικία και η ασέβεια και
γενικά καθετί που είναι αντίθετο
στην πολιτική αρετή.

Σχόλια:

Θέμα : Ο Πρωταγόρας συνεχίζει να μιλάει για την καθολικότητα της πολιτικής αρετής, ότι είναι δηλαδή κοινή και φυσική ιδιότητα όλων των ανθρώπων και στη δεύτερη παράγραφο μιλά για το διδακτό της πολιτικής αρετής.

Δομή : 1. Πρώτη παράγραφος : καθολικότητα πολιτικής αρετής

A. παραδείγματα από το χώρο των τεχνών – δε δέχονται συμβουλές όλους

B. παράδειγμα για τη δικαιοσύνη – κρίνεται αναγκαίο να την κατέχουν όλοι

2. Δεύτερη παράγραφος : διδακτό πολιτικής αρετής

A. προλογίζει και εισάγει το θέμα του διδακτού της αρετής

B. παραδείγματα συμπεριφοράς απέναντι σε φυσικά αρνητικά

Χαρακτηριστικά των ανθρώπων

Γ. απόδειξη για το ηθικό της πολιτικής αρετής - οι άνθρωποι τιμωρούν αυτούς που δεν έχουν αγαθά που αποκτούνται με την διδασκαλία, όπως είναι η αδικία και η ασέβεια.

- ❖ Ο συλλογισμός του Πρωταγόρα για την καθολικότητα της πολιτικής αρετής(1^η παράγραφος):
Αποδεικτέα θέση : Νομίζουν όλοι οι άνθρωποι ότι κάθε άνδρας μετέχει και στη δικαιοσύνη και στην πολιτική αρετή.
Παράδειγμα : ο αυλητής
Πρώτη αιτιολόγηση : ισχυρίζονται ότι πρέπει όλοι να λένε ότι είναι δίκαιοι.
Παράδειγμα : ο άδικος
Δεύτερη αιτιολόγηση : πιστεύουν ότι είναι αναγκαίο ο καθένας να μετέχει στην πολιτική αρετή με οποιοδήποτε τρόπο.
Κατακλείδα : **Εύλογα δέχονται κάθε άνδρα ως σύμβουλο για την πολιτική αρετή, επειδή πιστεύουν ότι καθένας μετέχει σ'αυτή.**

- ❖ Ο Πρωταγόρας φέρνει μια επιπλέον εμπειρική απόδειξη, για να πείσει το Σωκράτη ότι όλοι οι άνθρωποι ανεξαιρέτα έχουν συμμετοχή στη δικαιοσύνη και στην άλλη πολιτική αρετή. Έτσι

παρουσιάζει τους Αθηναίους να χλευάζουν και να αντιμετωπίζουν με ιδιαίτερη οργή κάθε άνθρωπο που διατείνεται επιδεξιότητα σε κάποιον τεχνικό τομέα, στον οποίο αποδεικνύεται τελικά ανίκανος. Μάλιστα φτάνει στο σημείο της υπερβολής να παρουσιάζει τους συγγενής του να τον θεωρούν τρελό.

Στη συνέχεια ο Πρωταγόρας, περιγράφοντας με ρεαλισμό την κοινωνική πραγματικότητα, καταλήγει στο συμπέρασμα πως οι Αθηναίοι θεωρούν ότι το να ομολογεί κάποιος άδικος δημόσια την αλήθεια (ότι είναι δηλαδή άδικος) θεωρείται παραφροσύνη, επειδή αυτό αμαυρώνει την κοινωνική του εικόνα και επειδή ενδέχεται να του δημιουργήσει προβλήματα με τη δικαιοσύνη. Στη φράση *είτε είναι είτε όχι (δίκαιοι)* υποδηλώνεται ότι υπάρχουν και άδικοι κάτι που έρχεται σε αντίφαση με την καθολικότητα της αρετής, για την οποία έχει γίνει τόσος λόγος και η οποία αποδεικνύεται σε αυτό το *τεκμήριον* (αυτή βέβαια η αντίφαση αίρεται, αν θεωρήσουμε την καθολικότητα ως δυνατότητα).

Τα πράγματα λοιπόν δεν εξετάζονται με βάση την ηθική δεοντολογία ή τη λειτουργία των κοινωνικών θεσμών, αλλά με βάση το συμφέρον και την εικόνα που οι άνθρωποι θέλουν να πλασάρουν (το φαίνεσθαι).

- ❖ Αξιολόγηση του πρώτου επιχειρήματος: ο σοφιστής εδώ προσκομίζει μια εμπειρική απόδειξη, το επιχειρήματά του στηρίζεται στην κοινή αντίληψη, σε δεδομένα που οικεία και αποδεκτά από το ευρύ κοινό και το ακροατήριο του Πρωταγόρα· παρόλα αυτά διακρίνουμε κάποιες αδυναμίες, κυρίως λόγω της χρήσης δεοντολογικών εκφράσεων (*«φασιν πάντας δειν φάναι εἶναι δικαίους», «ὡς ἀναγκαῖον οὐδένα ὄντιν' οὐχὶ ἀμῶς γέ πως μετέχειν αὐτῆς, ἢ μὴ εἶναι ἐν ἀνθρώποις»*), αφού έτσι στηρίζεται όχι σε ό,τι ισχύει στην πραγματικότητα, αλλά σε ό,τι θα έπρεπε να ισχύει.
- ❖ Ο συλλογισμός του Πρωταγόρα για το διδακτό της αρετής (2^η παράγραφος) (*«ὅσα γὰρ ἡγοῦνται ἀλλήλους κακὰ ἔχειν ἄνθρωποι φύσει ἢ τύχη... καὶ συλλήβδην πᾶν τὸ ἐναντίον τῆς πολιτικῆς ἀρετῆς»*):

Αποδεικτέα θέση : οι άνθρωποι νομίζουν ότι η πολιτική αρετή δεν είναι ἐμφυτη, ούτε αποκτιέται χωρίς εξωτερική επένδυση, αλλά ότι είναι διδακτὴ και γίνεται κτήμα με ἐπιμέλεια, σε ὅποιον γίνεται κτήμα.

Πρώτη αποδεικτική σκέψη : για ὅσα αρνητικά ἔχουν οι ἄνθρωποι ἐκ φύσεως ἢ τυχαία κανένας δε θυμώνει, οὔτε συμβουλεύει, οὔτε τιμωρεῖ αὐτούς που ἔχουν αὐτά, για να μην εἶναι τέτοιοι, ἀλλὰ δείχνουν οἶκτο.

Παραδείγματα : οι ἄσχημοι, οι μικρόσωμοι, οι ασθενικοί

Δεύτερη αποδεικτική σκέψη : Για ὅσα ἀγαθὰ ἔρχονται στον ἄνθρωπο με ἐπιμέλεια, με ἀσκησιμὴ και διδασκαλία, αν κάποιος δεν τα ἔχει αὐτά, ἀλλὰ ἀντίθετα ἔχει τα κακὰ, τότε παρουσιάζονται και οι θυμοὶ και οι τιμωρίες και οι παραινήσεις.

Παραδείγματα : η ἀδικία, η ἀσέβεια, καθετὴ ἐναντία στην πολιτικὴ ἀρετή

Κατακλείδα : Η ἀρετὴ αποκτιέται ολοφάνερα με ἐπιμέλεια και μάθησι, αφού ὅταν σε περίπτωση ἔλλειψῆς της ο καθένας θυμώνει με τον καθένα και τον συμβουλεύει.

- ❖ Σχολιασμός επιχειρήματος: Ο Πρωταγόρας δέχεται την ὑπαρξὴ τελεολογικῆς ἀρχῆς στη φύσι· για το σοφιστὴ ὑπάρχει βέβαια σκοπιμότητα στη φύσι, ὄχι ωστόσο ἀπεριόριστη, γιατί ἔχουμε και τον παράγοντα τύχη. Ἐτσι κάνει λόγο για τα καλὰ και τα κακὰ που προέρχονται ἀπὸ τη φύσι και την τύχη και εἶναι ἀνεξάρτητα ἀπὸ τη βούλησι και την ευθύνη του ἀνθρώπου. Αναφέροντας ως παραδείγματα φυσικῶν ἢ τυχαίων μειονεκτημάτων την ἀσχήμια, το μικρὸ ἀνάστημα και το ἀσθενικὸ σῶμα, παρατηρεῖ ὅτι κανεὶς δεν οργίζεται με τους ἀνθρώπους που τα

έχουν, απεναντίας όλοι τους λυπούνται. Ο Πρωταγόρας εδώ αποστασιοποιείται καθαρά από θεοκρατικές ερμηνείες: δέχεται την ύπαρξη τελεολογικής στη φύση, ωστόσο προβάλλει και τον αστάθμητο παράγοντα του τυχαίου· όλα οφείλονται σε μια μηχανιστική αιτιοκρατία και εξελίσσονται αυτόνομα· πουθενά δε γίνεται λόγος για παρουσία ή επέμβαση του θείου, για θεία πρόνοια.

Στη συνέχεια ο Πρωταγόρας αναφέρεται στα επίκτητα αγαθά, τα οποία θεωρεί ότι ο άνθρωπος μπορεί να αποκτήσει με τις τρεις βασικές μορφές αγωγής: την επιμέλεια, την άσκηση και τη διδασκαλία (παραλείπεται η τέταρτη μορφή αγωγής, η μίμηση, ίσως γιατί μπορεί να οδηγήσει και αρνητικά αποτελέσματα). Επιπλέον αναφέρονται η τιμωρία και η νουθεσία ως βοηθητικά στοιχεία, που αποβλέπουν στην ενίσχυση της μαθησιακής διαδικασίας. Αφού λοιπόν η αιδώς και η δίκη αποτελούν τις προϋποθέσεις για την απόκτηση της πολιτικής αρετής και αφού οι ηθικές αξίες δεν υπάρχουν στον ίδιο βαθμό σε όλους τους ανθρώπους ούτε μπορούν μόνες τους να οδηγήσουν στην αρετή χωρίς την επιμέλεια, την άσκηση και τη διδασκαλία, είναι φανερό πως η παιδεία είναι η κινητήριος δύναμη που θα μετατρέψει τον άνθρωπο από "δυνάμει" σε "ενεργεία" πολιτικό όν.

Η αδικία, η ασέβεια και οτιδήποτε είναι αντίθετο προς την αρετή δεν είναι "φυσικά ελαττώματα", ώστε να αντιμετωπίζεται κανείς με συμπάθεια και κατανόηση· αντίθετα, αυτά επισύρουν την οργή και τη νουθεσία, γιατί δείχνουν ότι ο άνθρωπος αδιαφόρησε για κάτι που είχε υποχρέωση και δυνατότητα να διδαχθεί.

Η απόδειξη του Πρωταγόρα δεν είναι ιδιαίτερα πειστική, αφού η αποδεικτέα θέση χρησιμοποιείται παράλληλα και ως αποδεικτικό επιχείρημα. Αυτός ο τρόπος απόδειξης είναι ένα είδος σοφίσματος που λέγεται "ληψις του ζητουμένου", έτσι ονομάζεται το σόφισμα, όταν ένα επιχείρημα αντιβαίνει στον ορθό λόγο, επειδή προσπαθεί ν' αποδείξει απόφανση με προτάσεις που έχουν οι ίδιες ανάγκη να αποδειχθούν.

- ❖ Ο Πρωταγόρας ενδιαφέρεται για το ότι η αρετή **θεωρείται** διδακτή· δουλεύει με το κοινώς αποδεκτό. Ο Σωκράτης, από την άλλη μεριά, ενδιαφέρεται για το αν η αρετή **είναι** διδακτή· προχωρά από το κοινώς αποδεκτό και πέρα.

Ετυμολογικά Σχόλια - Λεξιλογικές Παρατηρήσεις

ήγουνται- το ρήμα *ήγούμαι* προέρχεται από τη ρίζα *σηγ-* (το *-σ-* γίνεται δασεία). ΟΜΟΡΡΙΖΑ: ηγεμόνας, ηγεσία, αφηγούμαι, εισηγητής, εξήγηση

μετέχουν- από το *μετά + έχω*. ΟΜΟΡΡΙΖΑ: μέτοχος, συμμετοχή, κατοχή, εχέφρων

το ρήμα *λαμβάνω* σχηματίζει τα θέματα *λαβ-* (ασθενές), *ληβ-* (*ληψ-*) (ισχυρό). ΟΜΟΡΡΙΖΑ: μετάληψη, λαβή, πρόληψη, συλλαβή

τεκμήριον- από το ρήμα *τεκμαίρομαι*, που προέρχεται από το ουσιαστικό *τέκμαρ* (= ορισμένο σημείο, τέρμα, όριο)

λέγειν- από το ρήμα *λέγω* σχηματίζει τα θέματα *λεν-*, *λογ-*, *ε/π-*, *ρη-*. ΟΜΟΡΡΙΖΑ: παράλογος, σύλλογος, λογοκλόπος, λεγόμενος, λέξη, λεξικό, έπος, ανείπωτος, ρήμα, ρητό, άρρητος

φῆ- από το ρήμα *φημί* σχηματίζει τα θέματα *φη-* και *φω-* (ισχυρά), *φα-* (ασθενές). ΟΜΟΡΡΙΖΑ: φήμη, κακόφημος, διαφήμιση, άφατος

αύλητής- από το ουσιαστικό *αύλος*, το οποίο προέρχεται από το ρήμα *ἄημι* (= φυσώ). ΟΜΟΡΡΙΖΑ: δίαυλος, αυλητρίδα

καταγελῶσιν- από το *κατά + γελῶ -ώ*. ΟΜΟΡΡΙΖΑ: γέλιο, γελοίος, τραγελαφικός, αγέλαστος

οἰκείοι- από το ρήμα *οἴκω*. ΟΜΟΡΡΙΖΑ: νοικοκύρης, παροικία, άποικος, οικότροφος.

νουθετοῦσιν- από το *νους* + *τίθημι*. ΟΜΟΡΡΙΖΑ: νουθεσία, νουθετώ, δύνους, νουνεχής - υποθέτω, θέση, κατάθεση, παραθετικός
 μανίαν- το ρήμα *μαίνομαι* σχηματίζει τα θέματα *μα/ν-*, *μαν-*, *μην-*, *μεν-*. ΟΜΟΡΡΙΖΑ: μένος, μανιακός, μανία, μανιώδης, μεγαλομανία, μυθομανής
 ειδῶσιν- το ρήμα *οἶδα* σχηματίζει τα θέματα *ειδ-* (ισχυρό), του άχρηστου ρήματος *εἶδω* (= βλέπω), *οιδ-* (με μετάπτωση) και το ασθενές *ιδ-* (πρβλ. *ιδ-μεν* > *ισ-μεν*). ΟΜΟΡΡΙΖΑ: είδηση, ειδικός, ιστορία, ιδέα, ιδανικός
 ἄδικος- από το *ά* + *δίκη*. ΟΜΟΡΡΙΖΑ: δικαιοσύνη, δικαστής, δικηγόρος, υπόδικος
 ἀληθῆ- από το *ά* + *λήθω* (σπάνιος τύπος του λανθάνω). ΟΜΟΡΡΙΖΑ: αλάνθαστος, αληθοφανής, επαλήθευση.
 ἐναντίον- από το *έν* + *άντιος* < *αντί*. ΟΜΟΡΡΙΖΑ: εναντίωση, απέναντι, αντίπερα
 σωφροσύνη- (παρασύνθετο) από το *σώφρων* + *-σύνη*: *σώφρων* > *σώος* + *φρήν*. ΟΜΟΡΡΙΖΑ: σώζω, σωτήρας, σωστικός, διάσωση - εχέφρων, φρενήρης, άφρων, ευφροσύνη

Ενότητα 6^η - Επεξηγήσεις μύθου

ένθα δὴ πᾶς παντὶ θυμοῦται
 καὶ νουθετεῖ, δῆλον ὅτι
 ὡς ἐξ ἐπιμελείας καὶ μαθήσεως
 κτητῆς οὐσίας. εἰ γὰρ ἐθέλεις
 ἐννοῆσαι τὸ κολάζειν, ὧ
 Σώκρατες,
 τοὺς ἀδικοῦντας τί ποτε
 δύναται, αὐτὸ σε διδάξει ὅτι οἷ
 γε ἄνθρωποι ἠγοῦνται
 παρασκευαστὸν εἶναι ἀρετῆν.
 οὐδεὶς γὰρ κολάζει τοὺς
 ἀδικοῦντας πρὸς τούτῳ τὸν
 νοῦν ἔχων καὶ τούτου ἕνεκα,
 ὅτι ἠδίκησεν, ὅστις μὴ ὡσπερ
 θηρίον ἀλογίστως
 τιμωρεῖται· ὁ δὲ
 μετὰ λόγου ἐπιχειρῶν κολάζειν
 οὐ τοῦ παρεληλυθότος ἕνεκα
 ἀδικήματος τιμωρεῖται —οὐ
 γὰρ ἂν τό γε πραχθὲν
 ἀγέννητον θεῖη— ἀλλὰ τοῦ
 μέλλοντος χάριν, ἵνα μὴ αὖθις
 ἀδικήσῃ μήτε αὐτὸς οὗτος
 μήτε ἄλλος ὁ τοῦτον ἰδὼν
 κολασθέντα. καὶ τοιαύτην
 διάνοιαν ἔχων διανοεῖται
 παιδευτῆν εἶναι ἀρετῆν·
 ἀποτροπῆς γοῦν ἕνεκα κολάζει.
 ταύτην οὖν τὴν δόξαν πάντες
 ἔχουσιν ὅσοιπερ τιμωροῦνται
 καὶ ἴδια καὶ δημοσίᾳ.
 τιμωροῦνται δὲ καὶ κολάζονται
 οἱ τε ἄλλοι ἄνθρωποι οὐς ἂν

Τότε λοιπόν ο καθένας θυμώνει με τον
 καθένα και του δίνει συμβουλές, δηλαδή,
 επειδή μπορεί να αποκτηθεί (η αρετή) με
 φροντίδα και μάθηση. γιατί αν θέλεις να
 καταλάβεις τι τέλος πάντων σημαίνει το να
 τιμωρεί, Σωκράτη, κανείς αυτούς που
 αδικούν,
 αυτό το ίδιο θα σε διδάξει, ότι οι
 άνθρωποι τουλάχιστο πιστεύουν
 ότι η αρετή μπορεί να αποκτηθεί.
 Γιατί κανένας δεν τιμωρεί αυτούς που
 κάνουν αδικίες έχοντας
 τη σκέψη του σ' αυτό και εξαιτίας αυτού,
 επειδή δηλαδή αδίκησε, εκτός αν κάποιος
 τιμωρεί απερίσκεπτα όπως ακριβώς ένα
 θηρίο. αυτός όμως που επιχειρεί να τιμωρεί
 με τη λογική δεν τιμωρεί για
 το αδίκημα που έχει περάσει
 —γιατί δεν
 μπορεί βέβαια, να κάνει αυτό που έγινε να
 μην έχει γίνει- αλλά για
 το μέλλον, για να μην
 αδικήσει πάλι ούτε αυτός ο ίδιος
 ούτε άλλος που είδε
 ότι αυτός τιμωρήθηκε. και έχοντας τέτοια
 σκέψη πιστεύει πως
 η αρετή μπορεί να διδαχτεί.
 τιμωρεί οπωσδήποτε για να μην
 επαναληφθεί στο μέλλον.
 Αυτή λοιπόν τη γνώμη έχουν όλοι, όσοι
 βέβαια τιμωρούν και
 στην ιδιωτική και στη δημόσια ζωή.

οἴωνται ἀδικεῖν, καὶ οὐχ ἤκιστα Ἀθηναῖοι οἱ σοὶ πολῖται· ὥστε κατὰ τοῦτον τὸν λόγον καὶ Ἀθηναῖοί εἰσι τῶν ἡγουμένων παρασκευαστὸν εἶναι καὶ διδασκτὸν ἀρετὴν. ὥς μὲν οὖν εἰκότως ἀποδέχονται οἱ σοὶ πολῖται καὶ χαλκῶς καὶ σκυτοτόμου συμβουλευόντος τὰ πολιτικά, καὶ ὅτι διδασκτὸν καὶ παρασκευαστὸν ἡγοῦνται ἀρετὴν, ἀποδέδεικται σοι, ὧς Σώκρατες, ἰκανῶς, ὥς γέ μοι φαίνεται.

τιμωρούν βέβαια για εκδίκηση και σωφρονισμό και οι άλλοι άνθρωποι όσους νομίζουν ότι αδικούν και προπάντων οι Αθηναίοι, οι συμπολίτες σου. επομένως σύμφωνα μ' αυτό το συλλογισμό και οι Αθηναίοι είναι απ' αυτούς που πιστεύουν ότι η αρετή μπορεί να αποκτηθεί και να διδαχτεί. Το ότι λοιπόν φυσικά δέχονται οι συμπολίτες σου και το χαλκιά και τον υποδηματοποιό να συμβουλεύει για τα πολιτικά και ότι νομίζουν πως η αρετή μπορεί να διδαχτεί και να αποκτηθεί σου έχει αποδειχτεί, Σωκράτη, αρκετά, όπως τουλάχιστον μου φαίνεται.

Σχόλια:

Θέμα : Η παιδευτική σημασία της τιμωρίας ως απόδειξη του διδασκτού της αρετής.

Δομή : 1. συνοπτική αναφορά του συμπεράσματος στο οποίο κατέληξε ο Πρωταγόρας, ότι η αρετή διδάσκεται

2. εισαγωγή της νέας θέσης για τη σημασία της τιμωρίας

α. ποιοι τιμωρούνται

β. ο σωφρονιστικός και αποτρεπτικός ρόλος της τιμωρίας

3. συμπέρασμα : η αρετή είναι κάτι που μπορεί να αποκτηθεί και να διδαχτεί.

A. επίλογος Πρωταγόρα και παραδείγματα

❖ Η συλλογιστική πορεία του Πρωταγόρα προς τεκμηρίωση του διδασκτού της αρετής για άλλη μια φορά, είναι εδώ ο εξής («οὐδεὶς γὰρ κολάζει τοὺς ἀδικοῦντας πρὸς τούτῳ... ἀποτροπῆς γοῦν ἔνεκα κολάζει».) :

Αποδεικτέα θέση : Η τιμωρία σε αυτούς που αδικούν αποδεικνύει ότι οι άνθρωποι θεωρούν πως η αρετή είναι κάτι που μπορεί να αποκτηθεί.

Πρώτο επιχείρημα : Το νόημα της ποινής (των τιμωριών στη δημόσια ζωή και των νοθετήσεων στην ιδιωτική) σε μια οργανωμένη κοινωνία δεν είναι η άλογη εκδίκηση, εκτός αν κάποιος συμπεριφέρεται όπως το άγριο ζώο.

Δεύτερο επιχείρημα : το νόημα και ο στόχος της έλλογης ποινής είναι :

A. ο σωφρονισμός εκείνου που διέπραξε το έγκλημα και

B. ο παραδειγματισμός των άλλων

Κατακλείδα : **Εφόσον οι πολίτες τιμωρούν για αποτροπή επανάληψης της άδικης πράξης που διεπράχθη, αυτό σημαίνει ότι πιστεύουν πως η αρετή είναι διδακτή.**

❖ Αξιολόγηση του επιχειρήματος: ο Πρωταγόρας προσπαθεί εδώ να αποδείξει ότι η αρετή είναι διδακτή με το επιχείρημα ότι, αφού οι άνθρωποι επιβάλλουν ποινές για παραδειγματισμό και σωφρονισμό, πιστεύουν ότι η αρετή μπορεί να διδαχτεί. Η έλλογη τιμωρία αποδεικνύει ότι ο άνθρωπος που έχει περιπέσει σε κάποιο αδίκημα επιδέχεται βελτίωση. Αν η αρετή δε διδασκόταν, αυτό θα σήμαινε ότι κάποιος είναι καλός ή κακός εκ φύσεως. Τότε όμως θα ήταν

αδύνατο να αλλάξει, άρα δε θα ήταν υπεύθυνος για την αδικία, ούτε θα μπορούσε να επιβληθεί ποινή. Το συμπέρασμα στο οποίο καταλήξει ο σοφιστής είναι αβάσιμο, αφού η ίδια η θέση που χρειάζεται απόδειξη χρησιμοποιείται και ως αποδεικτικό επιχείρημα. Πρόκειται πάλι για το σόφισμα της λήψης του ζητούμενου. Η έλλογη τιμωρία (μόνο για σωφρονισμό και παραδειγματισμό και ποτέ χωρίς λογική, μόνο για εκδίκηση) είναι σχετική· ανήκει στη σφαίρα της δεοντολογίας και δεν ανταποκρίνεται στην πραγματικότητα (οι άνθρωποι και στην αρχαιότητα και στην εποχή μας έχουν τιμωρήσει και τιμωρούν και για εκδίκηση-π.χ. εξόντωση των Μηλίων από τους Αθηναίους το 416 π.Χ.)

- ❖ Ο Πρωταγόρας λοιπόν με αυτόν το συλλογισμό του για τη τιμωρία, καθώς και με το συλλογισμό του στην προηγούμενη ενότητα, επιδιώκει να ανασκευάσει το συμπέρασμα στο οποίο είχε καταλήξει προηγουμένως ο συνομιλητής του, ο Σωκράτης : οι Αθηναίοι, είχε πει ο Σωκράτης, δε θεωρούν ότι η πολιτική αρετή είναι κάτι που διδάσκεται, αφού συμμετέχουν όλοι σε αυτήν, χωρίς να έχουν κάνει πριν μαθήματα, όπως συμβαίνει με άλλες τέχνες.
- ❖ Στο σημείο θα πρέπει βέβαια να προσθέσουμε ότι οι τιμωρίες (και στην αρχαία εποχή- βλέπε καταδίκη Σωκράτη- και στη σημερινή κοινωνία) δεν αποσκοπούν πάντοτε στο σωφρονισμό, αλλά μπορεί να επιβάλλονται και για εκδίκηση ή εξυπηρέτηση συμφερόντων.
- ❖ Ρηξικέλευθη θα χαρακτηρίζαμε την άποψη του Πρωταγόρα για τη σωφρονιστική και αποτρεπτική λειτουργία της ποινής η άποψη αυτή προϋποθέτει ότι ο άνθρωπος είναι ον με λόγο, λογική.
- ❖ Μέσα από τις πρωτοποριακές για την εποχή απόψεις του Πρωταγόρα (όπως πρωτοποριακές ήταν γενικότερα οι απόψεις των σοφιστών), διαφαίνεται ότι πιστεύει πως το σύνολο προηγείται του ατόμου κι ότι επιθυμεί την ευημερία της πόλης (γι' αυτό οι πολίτες συμβουλεύουν αυτούς που δεν έχουν την αιδώ και τη δίκη και τιμωρούν τους άδικους).
- ❖ Το πνεύμα του Πρωταγόρα διαπνέεται λοιπόν, όπως διακρίνουμε, από δημοκρατικά φρονήματα και από αισιοδοξία, χαρακτηριστικά που διαπνέουν γενικότερα τη σοφιστική στην οποία ανήκει. («πάντων χρημάτων μέτρον άνθρωπος εστί»)

Ετυμολογικά Σχόλια - Λεξιλογικές Παρατηρήσεις

θυμοῦται- από το ουσιαστικό *θυμός*. ΟΜΟΡΡΙΖΑ: πρόθυμος, εύθυμος, θυμικό, κυκλοθυμικός, νουθετεί- από το *νους* + *τίθημι*. ΟΜΟΡΡΙΖΑ: νοήμων, προνοητικός, ανόητος - αθετώ, πρόθεση, καταθέτω, διάθεση
 δήλον- από το ομηρικό ασυναίρετο επίθετο *ὁ δέελος*, -η, -ο του σπανίου ρήματος *δέατο* (= φαινόταν) (βλ. *δῖος* = θεϊκός, *εὖδιος* = καθαρός, λαμπρός). ΟΜΟΡΡΙΖΑ: δήλωση, εκδηλώνω, έκδηλος
 ἐπιμελείας - από το *ἐπί* + *μέλω* (εύχρηστο κυρίως στο γ' πρόσωπο *μέλει*) = είμαι αντικείμενο φροντίδας. ΟΜΟΡΡΙΖΑ: επιμελητής, επιμελής, ατημέλητος
 μαθήσεως- το ρήμα *μανθάνω* σχηματίζει το θέμα *μαθ-*. ΟΜΟΡΡΙΖΑ: μαθητής, αμάθεια, φιλομαθής, μαθητικός, μάθημα, πολυμαθής
 κτητής -από το ρήμα *κτάομαι* -ῶμαι (= αποκτώ): σχηματίζει το θέμα *κτη-*. ΟΜΟΡΡΙΖΑ: κατάκτηση, κατακτητής, επίκτητος, κτητικός, κτήτορας, κτήμα, ανάκτηση, απόκτημα
 ἐννοήσαι- από το *εν* + *νοέω* -ῶ < *νους*. ΟΜΟΡΡΙΖΑ: διάνοηση, ανόητος, παρανόηση, νουθεσία, επινόηση

ἀδικοῦντας- από το *ἀδικος* < *ἀ* (στερητικό) + *δίκη*. ΟΜΟΡΡΙΖΑ: δικηγόρος, προδικάζω, ένδικος, αντιδικία

ήγούνται- από το ρήμα *ήγούμαι* από τη ρίζα *σαγ-* (βλ. λατινικό *sagio*), και με μετάπτωση *σηγ-* το -σ- γίνεται δασεία ΟΜΟΡΡΙΖΑ: καθηγητής, ηγήτορας, καθοδήγηση, ηγεσία

παρασκευαστόν- από το ουσιαστικό *παρασκευή* < *παρά*, + *σκευή* (*σκεύος*). ΟΜΟΡΡΙΖΑ: συσκευασία, διασκευάζω, σκευοφυλάκιο.

νοῦν- από το ασυναίρετο *νόος*

ἀλογίστως - από το *ἀλόγιστος* < *ἀ* (στερητικό) + *λογίζομαι* < *λόγος*. ΟΜΟΡΡΙΖΑ: συλλογισμός, περισυλλογή, παραλογισμός, διαλογισμός.

τιμωρείται- από το *τιμωρός* < *τιμή* + *ώρα* (= φροντίδα) ή *τιμή* + *ούρος* (= φρουρός)

ἐπιχειρών- από το *ἐπί* + *χείρ*. ΟΜΟΡΡΙΖΑ: εγχείρηση, διαχειριστής, χειροκροτώ

το ρήμα *πράττω* σχηματίζει το θέμα *πραγ-*. ΟΜΟΡΡΙΖΑ: πράξη, πραγματικός, πρακτικός, σύμπραξη

ἀγέννητον- από το *ἀ*(στερητικό) + θέμα *γεν-* του ρήματος *γίγνομαι*

θείη- το ρήμα *τίθημι* σχηματίζει ισχυρό θέμα *θη-* και ασθενές θέμα *θε-*. ΟΜΟΡΡΙΖΑ: θέμα, θετός, εκθέτω, έκθεση, σύνθεση, πρόθεση, αποθήκη, αντίθεση, κατάθεση

ἰδῶν- το ρήμα *ὀράω* -*ώ* σχηματίζει τα θέματα *ορά-*, *ειδ-*, *ιδ-*, *ὀπ-*. ΟΜΟΡΡΙΖΑ: τηλεόραση, ἰδεατός, πρόσοψη, διορατικός, εἰδῶλο, εἶδος, οπτικός, ὄραμα, ορατός, ἐπόπτης, περίοπτος

ἀποτροπῆς- από το *ἀπό* + *τρέπω* που σχηματίζει τα θέματα *τρεπ-*, *τροπ-* (με μετάπτωση), *τραπ-*. ΟΜΟΡΡΙΖΑ: προτρέπω, τρέπω, επιτροπή, εκτροπή, τροποποίηση, επιτρεπτός.

δημοσίᾳ- από το ουσιαστικό *δήμος*. ΟΜΟΡΡΙΖΑ: δημοκρατία, ἀπόδημος, ἐπιδημία, δημοτικός

ἀποδέχονται- από το *ἀπό* + *δέχομαι* που ἀνάγεται στη ρίζα *δεκ-*, που γίνεται *δοκ-* με μετάπτωση. ΟΜΟΡΡΙΖΑ: δέκτης, καταδεκτικός, ἀκατάδεκτος, ἀποδοχή, ἀποδοχή, ξενοδοχείο.

σκυτοτόμος- από το *σκύτος* (= δέρμα) + *τομή* < *τέμνω*. Σχηματίζει τα θέματα *τεμ-* και *τομ-*, *ταμ-*, *τμη-* (με μετάπτωση). ΟΜΟΡΡΙΖΑ: τόμος, τομέας, ταμίας, τμήμα, τεμάχιο, άτομο, ἀπότομος, σύντομος

συμβουλευόντος- από το *συν* -*ι*- *βουλεύω* < *βούλομαι* ή *συν* + *βουλή* < *βούλομαι*. ΟΜΟΡΡΙΖΑ: βούληση, βουλευτής, συμβουλάτορας, συμβούλιο, κοινοβούλιο

ἀποδέδεικται- από το *ἀπό* + *δείκνυμι*. ΟΜΟΡΡΙΖΑ: επίδειξη, ένδειξη, δείκτης, ἀπόδειξη, ένδεικτικός, παράδειγμα, υπόδειξη, καταδεικνύω

φαίνεται- το ρήμα *φαίνομαι* σχηματίζει το θέμα *φαν-*. ΟΜΟΡΡΙΖΑ: φανερός, διάφανος, επιφανής, επιφάνεια, εμφανής, έμφαση, προφανής, συκοφάντης, φαινόμενο, φαντασία

Ενότητα 7^η - διάλεξη

Υπάρχει ακόμη μια απορία, αυτή που διατύπωσες σχετικά με τους αγαθούς άνδρες: για ποιον λόγο οί αγαθοί άνδρες, ενώ διδάσκουν στους γιους τους όλα τα άλλα πράγματα που εξαρτώνται από τους δασκάλους και τους κάνουν σοφούς, δεν είναι σε θέση να τους βελτιώσουν στην αρετή στην οποία οι ίδιοι είναι εξαιρετοι. Γι'αυτό το θέμα, Σωκράτη, δε θα σου πω μύθο, αλλά λόγο. Σκέψου λοιπόν, τι από τα δύο συμβαίνει: υπάρχει ένα πράγμα στο οποίο είναι αναγκαίο να μετέχουν όλοι οι πολίτες, προκειμένου να είναι δυνατή η ύπαρξη πόλεως, ή δεν υπάρχει; Έτσι μόνο μπορεί να λυθεί η απορία που έχεις. Διότι, εάν μεν υπάρχει αυτό το ένα πράγμα και εάν αυτό το πράγμα δεν είναι ούτε η οικοδομική ούτε η μεταλλουργία ούτε η κεραμική, αλλά η *δικαιοσύνη* και η *σωφροσύνη* και το *όσιον* (και αυτά τα ονομάζω όλα μαζί *άνδρος άρετήν*)· εάν υπάρχει λοιπόν αυτό το πράγμα στο οποίο πρέπει να μετέχουν όλοι και σύμφωνα με το οποίο πρέπει να ενεργεί κάθε άνδρας ξεχωριστά σε περίπτωση που θέλει να μάθει ή να πράξει κάτι, και σε καμιά περίπτωση χωρίς αυτό· και εάν, σε περίπτωση που κάποιος δεν μετέχει σ' αυτό, είτε παιδί είναι, είτε άνδρας

είτε γυναίκα, πρέπει να τον διδάσκουμε και να τον τιμωρούμε, μέχρι που, με την τιμωρία, να βελτιωθεί· και εάν, σε διαφορετική περίπτωση, πρέπει να εκδιώκουμε από την πόλη ή να σκοτώνουμε ως ανιάτο όποιον δεν υπακούει σε αυτό το πράγμα ακόμα και μετά τη διδασκαλία, ακόμα και μετά την τιμωρία· εάν λοιπόν έτσι έχουν τα πράγματα, και εάν, παρόλο που αυτή είναι η φύση των πραγμάτων, οι αγαθοί άνδρες, ενώ μορφώνουν τους γιους τους σε όλα τα άλλα, αυτό δεν τους το διδάσκουν, τότε σκέψου τι περίεργα πλάσματα είναι αυτοί οι αγαθοί άνδρες! Ότι το πράγμα αυτό το θεωρούν διδακτό και στο ιδιωτικό και στο δημόσιο επίπεδο, το αποδείξαμε ήδη. Ενώ όμως το πράγμα αυτό είναι διακτό, αφού είναι κάτι που μπορεί να φροντίσει και να καλλιεργήσει κανείς, αυτοί διδάσκουν στους γιους τους όλα τα άλλα, των οποίων η άγνοια δεν πρόκειται να επιφέρει ως ποινή το θάνατο, αυτό όμως, την αρετή, που εάν τα αγόρια δεν τη μάθουν και δεν τη φροντίσουν, μπορεί να υποστούν ως ποινή και το θάνατο και την εξορία και τη δήμευση της περιουσίας εκτός από τη θανάτωση και, με μια λέξη, τη συνολική καταστροφή του οίκου τους, αυτή δεν τους τη διδάσκουν και δεν τη φροντίζουν με κάθε δυνατή επιμέλεια! Μπορούμε να πιστέψουμε κάτι τέτοιο, Σωκράτη;

Στην πραγματικότητα, αρχίζουν από την παιδική ηλικία να διδάσκουν και να νουθετούν, συνεχίζοντας για όλη τη ζωή. Αμέσως μόλις αρχίσει να καταλαβαίνει ένα παδί τι του λένε, και η παραμάννα του και η μητέρα του και ο παιδαγωγός του και ο ίδιος ο πατέρας του αγωνίζονται γι' αυτό το πράγμα, για το πώς δηλαδή θα βελτιωθεί το αγόρι, διδάσκοντάς το για κάθε του πράξη και για κάθε του λόγο και εξηγώντας του ότι αυτό είναι δίκαιο και το άλλο άδικο, και ότι αυτό είναι καλό και το άλλο αισχρό, και αυτό όσιο και εκείνο ανόσιο, και ότι αυτά πρέπει να τα κάνεις και αυτά να μην τα κάνεις. Κι όταν ακούει με τη θέλησή του, πάει καλά. Εάν όμως δεν υπακούει, τότε, με τις απειλές και τα χτυπήματα το "ισιώνουν", σαν δέντρο που λυγίζει και γέρνει. Κι ύστερα, όταν το στέλνουν στους δασκάλους, δίνουν εντολή να επιμεληθεί ο δάσκαλος περισσότερο την *ευκοσμία* των παιδιών, παρά τα γράμματα και τη μουσική. Και οι δάσκαλοι άλλωστε γι' αυτό φροντίζουν κυρίως. Και μόλις τα αγόρια μάθουν τα γράμματα και είναι σε θέση στο εξής να καταλάβουν ένα γραπτό κείμενο, όπως μέχρι τώρα καταλάβαιναν τον προφορικό λόγο, τα βάζουν, καθισμένα στα θρανία τους, να διαβάζουν δυνατά τα ποιήματα των μεγάλων ποιητών και τα αναγκάζουν να μάθουν απέξω αυτά τα έργα, στα οποία υπάρχουν πολλές συμβουλές, αλλά και αναλύσεις για τα πράγματα, και *ἔπαινοι* και *ἐγκώμια* για τους αρχαίους ήρωες, προκειμένου το αγόρι να θελήσει να τους μιμηθεί και να έχει διάθεση να γίνει παρόμοιος.[...]

Και όταν πια φύγουν αυτοί [δηλ. οι νέοι άνδρες] από τους δασκάλους, η πόλη, με τη σειρά της, τους αναγκάζει να μάθουν τους νόμους και να ζουν σύμφωνα με αυτούς, ώστε να μην ενεργούν από μόνοι τους και όπως νομίζουν οι ίδιοι [...]. Έτσι, και η πόλη, υπογραμμίζοντας τους νόμους, αυτά τα επινοήματα των καλών, *παλαιῶν νομοθετῶν*, αναγκάζει και όσους ασκούν ένα αξίωμα και όσους άρχονται να συμμορφώνονται με αυτούς. Εκείνος δε ο οποίος τους παραβαίνει, υφίσταται κυρώσεις και οι κυρώσεις αυτές ονομάζονται, και σε σας εδώ [δηλ. στην Αθήνα] και σε πολλά άλλα μέρη, *εὐθύνες*, λες και η δικαιοσύνη ξαναβάζει [τον παραβάτη] στην ευθεία. Ενώ λοιπόν είναι τόσο μεγάλη η προσπάθεια που καταβάλλεται για την αρετή και στο ιδιωτικό και στο δημόσιο επίπεδο, εσύ Σωκράτη εκπλήττεσαι και απορείς αν η αρετή είναι διδακτή; Το εκπληκτικό όμως θα ήταν μάλλον το να μην μπορεί να διδαχθεί η αρετή.

Θέμα : Η διδασκαλία της αρετής από την οικογένεια και την κοινωνία

Δομή : 1. Πέρασμα από το μύθο (ενότητες 2-4) και τις συμπληρωματικές εξηγήσεις του μύθου (ενότητες 5-6) στη διάλεξη (ενότητα 7)

2. εισαγωγή της θέσης του φιλοσόφου : υπάρχει ένα πράγμα στο οποίο πρέπει να μετέχουν όλοι οι πολίτες, προκειμένου να είναι δυνατή η ύπαρξη της πόλης, ή δεν υπάρχει;

A. η δικαιοσύνη, η σωφροσύνη και το όσιον είναι αυτά στα οποία πρέπει να μετέχουν όλοι

B. αυτά (η δικαιοσύνη, η σωφροσύνη και το όσιον) διδάσκονται στη νεολαία, διότι, αν υπάρχει έλλειψή τους, ο μη μετέχων τιμωρείται

Γ. Ο Πρωταγόρας αναρωτιέται πως είναι δυνατόν οι αγαθοί άνδρες να μη διδάσκουν στα παιδιά τους τις αρετές, όταν γνωρίζουν τι θα συμβεί στην αντίθετη περίπτωση.

3. θέμα δια βίου εκπαίδευσης

α. αρχικά στην οικογένεια

β. έπειτα με τους δασκάλους και

γ. εκπαίδευση στα πλαίσια της πόλης, με τους νόμους και τους κανόνες της

4. Τελικό συμπέρασμα Πρωταγόρα : η αρετή είναι κάτι που διδάσκεται

❖ Ο Πρωταγόρας ως τώρα έχει αποδείξει την καθολικότητα της αρετής και έχει ανασκευάσει τη θέση του Σωκράτη ότι η αρετή δεν είναι διδακτή, αποδεικνύοντας το αντίθετο και χρησιμοποιώντας το μύθο. Τώρα, χρησιμοποιώντας το λόγο θα ανασκευάσει την άλλη άποψη του Σωκράτη, ότι οι άριστοι άνδρες δεν μπορούν να διδάξουν στους γιούς τους την αρετή. Πριν αρχίσει την ανασκευή της αντίρρησης του Σωκράτη, ο Πρωταγόρας δηλώνει ότι θα αλλάξει μέθοδο, εγκαταλείποντας το μύθο και χρησιμοποιώντας το λόγο, τη λογική σκέψη, τα λογικά επιχειρήματα που αναφέρονται στην πραγματικότητα.

Ο Σωκράτης είχε διατυπώσει το επιχείρημα ότι οι άριστοι πολιτικοί ηγέτες δεν μπορούν να μεταδώσουν στους γιούς τους την πολιτική αρετή που διακρίνει τους ίδιους. Ο Πλάτωνας βάζει τον Πρωταγόρα να αλλοιώνει το επιχείρημα αυτό, αφού θα θεωρήσει δεδομένη τη δική του αντίθετη θέση (=μπορούν οι άριστοι άντρες και διδάσκουν στα παιδιά τους την πολιτική αρετή) και θα την αιτιολογήσει. Η αναφορά του σε σπουδαίους άντρες υπονοεί τους μεγάλους πολιτικούς Θεμιστοκλή, Αριστείδη, Θουκυδίδη, Περικλή. Εξάλλου σε άλλο έργο του Πλάτωνα παρουσιάζονται οι γιοί του Αριστείδη και του Θουκυδίδη να μέμφονται τους γονείς τους ότι τους έδωσαν ελλιπή αγωγή.

❖ Δύο είναι οι βασικοί συλλογισμοί του Πρωταγόρα στην ενότητα αυτή :

1^ο

Αποδεικτέα θέση : οι άριστοι άνδρες μπορούν να διδάξουν στα παιδιά τους την πολιτική αρετή (ανασκευή της άποψης του Σωκράτη που ισχυρίστηκε το αντίθετο)

Πρώτο επιχείρημα : Υπάρχει ένα πράγμα στο οποίο πρέπει να μετέχουν όλοι οι πολίτες για να είναι δυνατή η ύπαρξη της πόλης (της πόλης – κράτους) κι αυτό είναι η δικαιοσύνη, η σωφροσύνη και το όσιον.

Δεύτερο επιχείρημα : Σε περίπτωση που κάποιος δε μετέχει σ'αυτό, είτε άνδρας είναι, είτε γυναίκα, πρέπει να τιμωρείται για να βελτιωθεί.

Τρίτο επιχείρημα : Πρέπει να εκδιώκεται από την πόλη ή να σκοτώνεται ως ανίαιτος αυτός ο οποίος, ακόμη και μετά τη διδασκαλία δε συμμορφώνεται.

Κατακλείδα : **είναι αδιανόητο οι μεγάλοι άνδρες να μη διδάσκουν την πολιτική αρετή στους γιους τους, γιατί σε διαφορετική περίπτωση θα τους αφήναν εκτεθειμένους στον κίνδυνο της θανατικής ποινής, της εξορίας και γενικότερα της «καταστροφής του οίκου» τους.**

- ❖ Το επιχείρημα αυτό του σοφιστή είναι το πιο ανίσχυρο και μη πειστικό, λόγω του λεγόμενου σοφίσματος της λήψης του ζητουμένου· έτσι ονομάζεται το σόφισμα, όταν ένα επιχείρημα αντιβαίνει στον ορθό λόγο, επειδή προσπαθεί ν' αποδείξει απόφαση με προτάσεις που έχουν οι ίδιες ανάγκη να αποδειχθούν. Κι εδώ, το επιχείρημα («οι αγαθοί άνδρες, ενώ μορφώνουν...τι περίεργα πλάσματα είναι αυτοί οι αγαθοί άνδρες!», σελ.89) πρέπει να αποδειχθεί το ίδιο και δεν μπορεί να χρησιμοποιηθεί ως προκείμενη για να καταλήξουμε σ'ένα ορθό και έγκυρο συμπέρασμα.
- ❖ **Η ΦΡΑΣΤΙΚΗ ΔΙΑΤΥΠΩΣΗ ΤΗΣ ΑΠΟΔΕΙΞΗΣ** : Η απόδειξη της θέσης ότι οι άριστοι άνδρες μπορούν να διδάξουν και διδάσκουν στα παιδιά τους την πολιτική αρετή γίνεται με τη χρήση **α**) μιας ρητορικής ερώτησης και **β**) επτά διαδοχικών υποθετικών προτάσεων, οι οποίες διατυπώνονται μόνο ρητορικά ως υποθέσεις, ενώ εννοούνται ως προτάσεις αποφαντικές, ως δεδομένες θέσεις. Με αυτούς τους εκφραστικούς τρόπους ο λόγος γίνεται πιο εντυπωσιακός. Υπάρχει ωστόσο και η γνώμη ότι ο Πλάτωνας θέλει να παρουσιάσει έναν Πρωταγόρα που βρίσκεται σε αμηχανία και δυσκολεύεται να διατυπώσει την απόδειξή του, γι' αυτό φλυαρεί, έχει ανακολουθίες και επαναλήψεις και γενικά χρησιμοποιεί λόγο χαλαρό και πλατειαστικό.

❖

2^ο - Δια βίου μάθηση

Αποδεικτέα θέση : Η ισόβια εκπαίδευση των Αθηναίων αποδεικνύει το διδακτό της αρετής

Πρώτο επιχείρημα : κατά τη διάρκεια της νηπιακής ηλικίας οι φορείς της εκπαίδευσης μέσα στην οικογένεια, οι γονείς, η παραμάνα και ο παιδαγωγός δηλαδή, προσπαθούν να δώσουν ηθικοπλαστικό περιεχόμενο στην εκπαίδευση, με νουθεσίες, αλλά και με χτυπήματα και απειλές.

Δεύτερο επιχείρημα : στο επόμενο στάδιο της εκπαίδευσης (από 6^ο-7^ο μέχρι και 18^ο) ο φορέας, δηλαδή ο δάσκαλος, αναλαμβάνει να δώσει ηθικοπλαστικό και γνωστικό περιεχόμενο στην εκπαίδευση, διδάσκοντας ανάγνωση, γραφή, μουσική, καθώς επίσης και με τα ποιήματα των μεγάλων ποιητών που μαθαίνουν απέξω τα παιδιά. Το αγόρι, ακούγοντας και μαθαίνοντας τα εγκώμια και τους επαίνους για τους μεγάλους άνδρες, θα θελήσει να τους μιμηθεί και να γίνει παρόμοιος.

Τρίτο επιχείρημα : Όταν πλέον το αγόρι γίνεται άνδρας (από το 18^ο έτος κι έπειτα) η πόλη, ο τρίτος φορέας της δια βίου εκπαίδευσης, αναλαμβάνει να δώσει πολιτικό περιεχόμενο στην εκπαίδευση, αναγκάζοντας τους άνδρες «να μάθουν τους νόμους και να ζουν σύμφωνα με αυτούς, ώστε να μην ενεργούν μόνοι τους και όπως νομίζουν οι ίδιοι» μαθαίνοντας παράλληλα να άρχουν και να άρχονται. Εάν κάποιος παραβαίνει τους νόμους, υφίστανται κυρώσεις που ονομάζονται «ευθύνες» με την αντίληψη ότι η δικαιοσύνη ξαναβάζει τον παραβάτη στην `ευθεία'.

Κατακλείδα : **Εφόσον στον ιδιωτικό και στον δημόσιο βίο καταβάλλεται τόσο μεγάλη προσπάθεια για την αρετή, αυτή η προσπάθεια αποδεικνύει ότι η αρετή είναι διδακτή.**

- ❖ Αυτή η δεύτερη συλλογιστική πορεία του φιλοσόφου είναι το ισχυρότερο και πειστικότερο επιχείρημα από όσα έχει εκθέσει μέχρι τώρα για το διδακτό της αρετής.
- ❖ Ο μύθος, που χρησιμοποίησε μέχρι τώρα ο Πρωταγόρας, είναι, λόγω της μεταφορικότητάς του, πιο ευχάριστος βλέπει κανείς μέσα από αυτόν σε βάθος τα πράγματα. Η διάλεξη που χρησιμοποιεί στην ενότητα αυτή έχει επιχειρήματα και δείχνει τη 'μαστοριά' του, κερδίζει τις εντυπώσεις.
- ❖ Στον Πρωταγόρα, σε γενικές γραμμές, αξία έχει να κοιτάμε όχι κατά πόσο είναι ορθές οι απόψεις του, αλλά να τις ελέγχουμε από κοινωνιολογική σκοπιά.

❖ **Στάδια εκπαίδευσης**

	Α'στάδιο	Β'στάδιο	Γ'στάδιο
Ηλικία	Νηπιακή	Παιδική/εφηβική	Αντρική
Φορείς	Οικογένεια	Ο δάσκαλος	Πολιτεία κοινωνία +
Περιεχόμενο	Ηθοπλαστικό	Ηθοπλαστικό + γνωστικό	Πολιτικό
Στόχος	Η βελτίωση	Η ευκοσμία	Η πολιτική αγωγή
Μέθοδοι	Νουθεσίες Διδασκαλία Απειλές χτυπήματα	Διδασκαλία πρότυπα	Κυρώσεις (ευθύναι)

ΕΝΔΕΙΚΤΙΚΕΣ ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ ΤΟΥ ΚΕΕ (ΚΕΝΤΡΟΥ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ)

Ενότητα 1η

1. α) Ποιο είναι το αντικείμενο της διδασκαλίας του Πρωταγόρα, όπως το ορίζει ο ίδιος;
β) Γιατί τονίζει ότι στόχος του εκπαιδευτικού του προγράμματος είναι να γίνει ο μαθητής του ικανός «να πράξει και να μιλήσει» (πράττειν και λέγειν) για πολιτικά θέματα; Στην απάντησή σας, αξιοποιώντας τις γνώσεις που έχετε για την αρχαία κοινωνία και ειδικά για τη δημοκρατική Αθήνα, να αναφερθείτε στη σημασία που είχε ο συνδυασμός λόγων και έργων στην πολιτική ζωή.
2. Εγώ λοιπόν θεωρώ, όπως και οι άλλοι Έλληνες, ότι οι Αθηναίοι είναι σοφοί: Νομίζετε ότι ο Σωκράτης μιλάει ειρωνικά; Να λάβετε υπόψη σας όσα αναφέρει στην Άπολογία του (κεφ. 6 - 8) για την εξέταση που έκανε στους Αθηναίους.

3. Ποια επιχειρήματα χρησιμοποιεί ο Σωκράτης για το μή διδακτόν της αρετής, από πού τα αντλεί και πόσο ισχυρά είναι;
4. Ο Πρωταγόρας είχε ορίσει τη διδασκαλία του ως εύβουλιαν, συμφώνησε όμως με το Σωκράτη ότι εννοεί την «πολιτική τέχνη». Ο Σωκράτης πάλι στο λόγο του φαίνεται να υπονοεί την «πολιτική αρετή» αλλά αναφέρεται στην «αρετή» γενικά.
 - α) Αφού διαβάσετε την εισαγωγή στο διάλογο (σσ. 53, 55-56), να εξηγήσετε τι νομίζετε ότι θέλει να επιτύχει με τον τρόπο αυτό ο Σωκράτης.
 - β) Τι μπορούμε να συμπεράνουμε για τις αντιλήψεις του Σωκράτη περί αρετής;
 - γ) Ποια σχέση φαίνεται να έχει η έννοια αρετή στο κείμενο με τους όρους εύβουλία, πολιτική τέχνη, πολιτική αρετή;
5. Ο Σωκράτης καταλήγει γενικεύοντας ότι η αρετή δεν είναι διδακτή. Ποια εντύπωση μας δημιουργεί με τη γενίκευση αυτή και πού νομίζετε ότι αποβλέπει;
6. Στην Απολογία του ο Σωκράτης αναφέρει: *ἐγὼ δὲ διδάσκαλος μὲν οὐδενὸς πώποτ' ἐγενόμην· εἰ δὲ τις μου λέγοντος καὶ τὰ ἑμαυτοῦ πράττοντος ἐπιθυμῆ ἰκούειν ... οὐδενὶ πώποτε ἐφθόνησα ... μήτε ὑπεσχόμην μηδενὶ μηδὲν πώποτε μάθημα μήτε ἐδίδαξα* (33b). Πώς φαίνεται να εννοεί τη διδασκαλία και το δικό του έργο;
7. «Ο Σωκράτης δεν ισχυρίζεται ποτέ ότι διδάσκει, αλλά ότι ελέγχει και εγείρει στη ζήτηση της αρετής». Να εξηγήσετε τη διαφορά.
8. Ο Αριστοτέλης επαινεί το Σωκράτη γιατί πρόσφερε την επαγωγική μέθοδο στη φιλοσοφική αναζήτηση. Να εντοπίσετε στο κείμενο τη μέθοδο αυτή και να καταγράψετε το συλλογισμό του Σωκράτη. (Να συμβουλευτείτε και την εισαγωγή του βιβλίου σας, σσ. 36 -37).
9. Για ποιες μεθόδους διδασκαλίας των σοφιστών γίνεται λόγος στο κείμενο;

Ενότητα 2η

1. *ὅτε θεοὶ μὲν ἦσαν -τυποῦσιν αὐτὰ θεοί· Νομίζετε ότι οι απόψεις αυτές έρχονται σε αντίθεση με τη θέση του Πρωταγόρα περί μὲν θεῶν οὐκ ἔχω εἰδέναι, οὔθ' ὥς εἰσὶν οὔθ' ὥς οὐκ εἰσὶν οὔθ' ὅποιοι τινες ἰδέαν· πολλὰ γὰρ τὰ κωλύοντα εἰδέναι ἢ τ' ἀδηλότης καὶ βραχὺς ὢν ὁ βίος τοῦ ἀνθρώπου;* (Να συμβουλευτείτε και την εισαγωγή του βιβλίου σας σ. 25).
2. Με ποιες ιδιότητες - δυνάμεις εξόπλισε τα ζώα ο Επιμηθέας και από ποιους κινδύνους τα εξασφάλιζαν αυτές;
3. Ο Επιμηθέας μοίρασε στα ζώα τις διάφορες ιδιότητες με σκοπό να αντισταθμίσει αδυναμίες. Να συμπληρώσετε με τη βοήθεια του κειμένου τις παρακάτω προτάσεις, ώστε να φαίνεται πώς εξασφαλίστηκε η ισορροπία στο ζωικό βασίλειο.
 - Η ταχύτητα αντισταθμιζε την
 - Τα φτερά ή η υπόγεια κατοικία αντισταθμιζαν
 - Όσα ζώα είχαν δύναμη δε χρειάζονταν
 - Όσα είχαν μεγάλο μέγεθος
 - Τα όπλα αντισταθμιζαν
 - Για να αντιμετωπίζουν τις καιρικές μεταβολές τους έδωσε
 - Με πολυγονία προίκισε
 - Ολιγογονία έδωσε

- Δεν έδωσε σε όλα τα ζώα την ίδια τροφή για να μην

Ενότητα 3^η

1. Σε ποια κατάσταση βρέθηκε ο άνθρωπος στην «επιθεώρηση» του Προμηθέα;
2. Πώς έλυσε ο Προμηθέας το πρόβλημα που είχε δημιουργήσει η κατανομή του Επιμηθέα;
3. τὴν ἔντεχον σοφίαν σὺν πυρί: «Οι τεχνικές γνώσεις εννοούνται εδώ χορηγημένες στον άνθρωπο ως ολοκληρωμένο σύνολο α priori και όχι ως θησαύρισμα σταδιακής πείρας μέσα στους αιώνες». Συμφωνείτε με την «ανάγνωση» αυτή του μύθου ή όχι και γιατί;
4. Πώς υποκαθιστά ο άνθρωπος την έλλειψη οργάνων προσαρμογής;
5. Γιατί ο Ήφαιστος και η Αθηνά αναφέρονται μαζί; Τι αντιπροσώπευαν και ποια σχέση είχαν με την Αθήνα;
6. Να εντοπίσετε στο κείμενο τις λέξεις που αναφέρονται στον Επιμηθέα και τον Προμηθέα (ενότητες 2 και 3) και να σκιαγραφήσετε την προσωπικότητα και το ρόλο καθενός στη δημιουργία. Να λάβετε υπόψη σας και την ετυμολογία των ονομάτων τους.

Ενότητα 4^η

1. Ποια στάδια εξέλιξης πέρασε ο άνθρωπος σύμφωνα με το μύθο; Ποια είναι τα χαρακτηριστικά καθενός; (Βλ. και ενότητα 3).
2. θείας μετέσχε μοίρας: Με ποιο τρόπο συμμετείχε ο άνθρωπος στη μοίρα, στο μερίδιο, των θεών;
3. Τι είχαν επιτύχει και σε ποιο στάδιο εξέλιξης είχαν φτάσει οι άνθρωποι πριν από τη δημιουργία πόλεων;
4. Ποια προβλήματα αντιμετώπιζαν οι άνθρωποι, όταν ζούσαν διασκορπισμένοι και ποια προβλήματα αντιμετώπισαν στις πόλεις αμέσως μετά την ίδρυσή τους; Πού οφείλονταν τα προβλήματα αυτά;
5. Η πολεμική τέχνη παρουσιάζεται ως μέρος της πολιτικής. Πώς εξηγείται αυτό, κατά τη γνώμη σας;
6. ἐζήτουν δὴ ἀθροίζεσθαι καὶ σώζεσθαι κτίζοντες πόλεις: Να συγκρίνετε την άποψη του Πρωταγόρα με αυτή του Αριστοτέλη ότι ο άνθρωπος είναι φύσει ζῷον πολιτικόν.
7. α) αἰδῶς, δίκη: Ποιο είναι το περιεχόμενο καθεμιάς έννοιας;
β) Γιατί θεωρούνται πόλεων κόσμοι τε καὶ δεσμοὶ φιλίας συναγωγοί;
8. Σε ποιο σημείο του κειμένου γίνεται αναφορά στον καταμερισμό της εργασίας; Ποια σημασία τού αποδίδει ο Πρωταγόρας για την εξέλιξη του πολιτισμού και γιατί η πολιτική δεν μπορούσε να περιλαμβάνεται στον καταμερισμό αυτό;
9. οὐ γὰρ ἂν γένοιοντο πόλεις, εἰ ὀλίγοι αὐτῶν (αἰδοῦς καὶ δίκης) μετέχοιεν: Η άποψη αυτή αναφέρεται μόνο σε δημοκρατικά πολιτεύματα ή σε όλα; Να αιτιολογήσετε την απάντησή σας.
10. Ποιο στάδιο στην εξελικτική πορεία του ανθρώπου εκπροσωπεί η πολιτική τέχνη και πώς συντελείται το πέρασμα σ' αυτό;
11. καὶ νόμον γε θὲς ... πόλεως: Πώς εξηγείται η ανάγκη νόμου για την τιμωρία όποιου δε μετέχει στην αἰδῶ και τη δίκη, αφού αυτές μοιράστηκαν σε όλους;

12. κτείνειν ὡς νόσον πόλεως : Πώς κρίνετε το μέτρο αυτό;
13. Η αιδώς και η δίκη δεν είναι έμφυτες στον άνθρωπο, κατανέμονται βέβαια σε όλους, αλλά σε μεταγενέστερο στάδιο. Ποια σημασία έχει η θέση αυτή για τη διδασκαλία της αρετής που επαγγέλλεται ο Πρωταγόρας;
14. Οὕτω δὴ, ὦ Σώκρατες, ... αἰτία: Σε ποιο επιχείρημα του Σωκράτη απαντά ο Πρωταγόρας και ποια στάση τηρεί απέναντι στο αθηναϊκό πολίτευμα;
15. Πώς αντιμετώπιζαν οι Αθηναίοι τους ρήτορες (ομιλητές) στην εκκλησία του δήμου; Πώς εξηγείται η στάση τους; Η απάντησή σας να στηριχθεί μόνο στο κείμενο.

Ενότητα 5η

1. Μετά το μύθο ο Πρωταγόρας καταφεύγει στο λόγο για να αποδείξει τις θέσεις του. Να εντοπίσετε στο κείμενο τις θέσεις που προβάλλει και τα επιχειρήματα που χρησιμοποιεί.
2. ἡγοῦνται πάντες ... ἀρετῆς: Πού στηρίζεται το επιχείρημα του Πρωταγόρα και πώς το αξιολογείτε;
3. τεκμήριον: Ο Πρωταγόρας προσκομίζει μια εμπειρική απόδειξη για τη συμμετοχή όλων στην πολιτική αρετή. Ποια είναι αυτή; Γιατί θεωρείται «τρελός» όποιος δέχεται ότι δεν κατέχει τη δικαιοσύνη και την άλλη πολιτική αρετή;
4. ἢ μὴ εἶναι ἐν ἀνθρώποις: Να συγκρίνετε την τιμωρία αυτή με τη θανάτωση που προτάθηκε παραπάνω (κτείνειν ὡς νόσον πόλεως). Είναι η κύρωση αυτή ηπιότερη ή όχι και γιατί;
5. Από πού προέρχεται, σύμφωνα με τον Πρωταγόρα, η πολιτική αρετή;
6. Ο Πρωταγόρας υποστηρίζει α) ότι, σύμφωνα με το μύθο, ο Δίας έδωσε σε όλους τους ανθρώπους την αιδῶ και τη δίκη, και β) ότι η πολιτική αρετή διδάσκεται. Νομίζετε ότι υπάρχει αντίφαση ανάμεσα στις δύο αυτές θέσεις του Πρωταγόρα; Να δικαιολογήσετε την απάντησή σας.
7. οὐ φύσει ἀλλὰ διδακτόν: Ποιο είναι το νόημα της διάκρισης αυτής; Να τη συσχετίσετε με την αριστοκρατική (αρχαϊκή) αντίληψη της ηθικής και τις γενικότερες αντιλήψεις των σοφιστών.
8. Ο Πρωταγόρας, για να αποδείξει (να προβάλει ως γενικά αποδεκτό) ότι όλοι μπορούν να κατέχουν την αρετή και ότι η αρετή διδάσκεται, χρησιμοποιεί δύο επιχειρήματα. Να τα καταγράψετε και να τα αξιολογήσετε.
9. Ποια άποψη υποστηρίζει ο Πρωταγόρας για τα χαρακτηριστικά που οι άνθρωποι έχουν από τη φύση ή από τυχαίο γεγονός και ποια στάση τηρούν οι άλλοι άνθρωποι (της εποχής) απέναντι σ' αυτά; Πώς κρίνετε τις απόψεις αυτές; Να αιτιολογήσετε την απάντησή σας.
10. Ποιες είναι οι μορφές της αγωγής κατά τον Πρωταγόρα και σε ποια σχέση βρίσκονται μεταξύ τους;
11. Ποια είναι τα συστατικά στοιχεία της αρετής - όπως εμφανίζονται στην ενότητα αυτή - και με ποιο τρόπο τα παρουσιάζει ο Πρωταγόρας;
12. πᾶν τὸ ἐναντίον τῆς πολιτικῆς ἀρετῆς: Ποιο πρόβλημα δημιουργείται με την εναλλαγή των όρων από τον Πρωταγόρα και τι μπορούμε να υποθέσουμε για την εξέλιξη του διαλόγου, δεδομένης της φροντίδας του Σωκράτη για ακριβολογία και ειδικά για ακριβείς ορισμούς των εννοιών;

Ενότητα 6η

1. Ο άνθρωπος είναι υπεύθυνος για την αδικία. Η ποινή αποσκοπεί στο να διορθωθεί αυτός που αδικεί. Πώς συνδέονται οι δύο παραπάνω θέσεις με το διδακτόν της αρετής;
2. Ποιος είναι ο σκοπός της ποινής σύμφωνα με τον Πρωταγόρα; Συμφωνείτε ή όχι; Να αιτιολογήσετε την άποψή σας.
3. Να εξηγήσετε αν, κατά τη γνώμη σας, η επιβολή των ποινών είναι έγκυρο και πειστικό επιχείρημα για το διδακτόν της αρετής.
4. Η παιδεία αναδεικνύεται σε κινητήρια δύναμη που θα μετατρέψει τον άνθρωπο από δυνάμει σε ενεργεία πολιτικό ον. Να αναλύσετε την άποψη αυτή με βάση τη συλλογιστική του Πρωταγόρα.

Ενότητα 7η

1. Ποια αντίρρηση του Σωκράτη δηλώνει ότι θα ανασκευάσει ο Πρωταγόρας;
2. Με ποια μέθοδο δηλώνει ότι θα ανασκευάσει τη δεύτερη αντίρρηση του Σωκράτη; Γιατί, κατά τη γνώμη σας, προτίμησε να αλλάξει μέθοδο; Ποια πλεονεκτήματα του προσφέρει αυτή η αλλαγή;
3. Υπάρχει ένα πράγμα στο οποίο είναι αναγκαίο να μετέχουν όλοι οι πολίτες, προκειμένου να είναι δυνατή η ύπαρξη πόλεως, ή δεν υπάρχει; (ἔστι τι ἔν, ἢ οὐκ ἔστιν, οὗ ἀναγκαῖον πάντας τοὺς πολίτας μετέχειν, εἴπερ μέλλει πόλις εἶναι;) Ποιο είναι το «ένα», «αναγκαίο» για την ύπαρξη της πόλης; Να εντοπίσετε τη σχέση ανάμεσα στην άποψη αυτή και στον πρωταγόρειο μύθο.
4. Ο Πρωταγόρας θεωρεί την ἀνδρὸς ἀρετὴν, την πολιτική αρετή, ως μοναδικό θεμέλιο για τη συγκρότηση και διατήρηση του οικοδομήματος της πολιτείας. Πώς κατέληξε στο συμπέρασμα αυτό; Να κρίνετε την εγκυρότητα του συλλογισμού του.
5. εἴν μὲν ὑπάρχει αὐτὸ τὸ ἓνα πρᾶγμα καὶ εἴν αὐτὸ τὸ πρᾶγμα δὲν εἶναι οὔτε ἡ οἰκοδομικὴ οὔτε ἡ μεταλλουργία οὔτε ἡ κεραμικὴ (εἴ μὲν γὰρ ἔστι καὶ τοῦτὸ ἔστι τὸ ἔν οὐ τεκτονικὴ οὐδὲ χαλκεία οὐδὲ κεραμεία). Ποιο επιχείρημα του Σωκράτη υπαινίσσεται στο σημείο αυτό ο Πρωταγόρας;
6. Σε ποια μέρη αναλύεται η ἀνδρὸς ἀρετὴ σύμφωνα με τον Πρωταγόρα;
7. Ποια είναι η βασική υποχρέωση του πολίτη και με ποιους τρόπους παρεμβαίνει η πολιτεία στην εκπλήρωση της υποχρέωσης αυτής;
8. Μπορεί να υποστούν ως ποινή και τον θάνατο και την εξορία ... τη συνολική καταστροφή του οίκου τους; Ποιες ποινές επιβάλλονται και πώς κλιμακώνονται;
9. Να καταγράψετε τα επιχειρήματα τα οποία χρησιμοποιεί ο Πρωταγόρας για να αποδείξει ότι οι αγαθοὶ ἄνδρες διδάσκουν την πολιτική αρετή στα παιδιά τους και να τα αξιολογήσετε.
10. Σε ποιες βαθμίδες εκπαίδευσης των νέων στην αρχαία Αθήνα αναφέρεται ο Πρωταγόρας στο απόσπασμα του βιβλίου σας, ποιοι ἦταν οι φορεῖς της αγωγῆς και ποιος ο στόχος και το αντικείμενο διδασκαλίας;
11. με τις απειλές και τα χτυπήματα το «σιώνουν, σαν δέντρο που λυγίζει και γέρνει» (ὥσπερ ξύλον διαστρεφόμενον καὶ καμπτόμενον εὐθύνου-σιν ἀπειλαῖς καὶ πληγαῖς): Ποιο στόχο υπηρετεί η παρομοίωση και πόσο επιτυχημένη είναι, κατά τη γνώμη σας; Ποια σημασία έχει η χρησιμοποίηση του ρήματος «σιώνουν» (εὐθύνουσιν);
12. Ποιο σκοπό εξυπηρετούσε η διδασκαλία της ποιήσης και η απομνημόνευση ποιημάτων; Θα ήταν σήμερα, κατά τη γνώμη σας, χρήσιμη και εφικτή μια τέτοια απομνημόνευση;

13. Σε ποιο στάδιο αναλάμβανε η ίδια η πολιτεία την αγωγή των νέων, ποιος ήταν ο στόχος και ποιο το αντικείμενο της αγωγής;
14. α) Να επισημάνετε τα σημεία εκείνα του κειμένου που δηλώνουν τα μέσα και τη μέθοδο που χρησιμοποιούσαν οι φορείς της αγωγής για την επίτευξη των στόχων τους. β) Θα μπορούσε κανείς να υποστηρίξει ότι η αγωγή των νέων στην αρχαία Αθήνα, όπως την περιγράφει ο Πρωταγόρας, είναι αυταρχική; Να αιτιολογήσετε την άποψή σας.
15. Ποιος ήταν ο γενικότερος σκοπός της αγωγής και σε ποια σχέση βρισκόταν με τους επιμέρους στόχους κάθε βαθμίδας ή και μαθήματος;

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ ΕΙΣΑΓΩΓΗΣ - ΠΟΛΙΤΕΙΑ

Νεανικές φιλοδοξίες και απογοητεύσεις

1. **Ο Πλάτων στην Ζ' Έπιστολή του ομολογεί πως όταν ήταν ακόμη νέος φιλοδοξούσε να ασχοληθεί με την πολιτική. α) Ποια ήταν τα γεγονότα που τον απογοήτευσαν;**

Όπως ομολογεί ο ίδιος ο Πλάτωνας στην 7^η Έπιστολή του, όταν ήταν ακόμη νέος φιλοδοξούσε να ασχοληθεί με την πολιτική. Όμως στα 404 οι ολιγαρχικοί με τη βοήθεια της Σπάρτης κατέλυσαν το δημοκρατικό πολίτευμα. Στην αρχή ο φιλόσοφος παρακολουθούσε με συμπάθεια αυτήν την κίνηση, επειδή και ο ίδιος ήταν εκ καταγωγής (και πεποισθίσεως) αριστοκράτης και επειδή ήλπιζε ότι μια διακυβέρνηση κάπως αυταρχική θα θεράπευε τις πληγές που είχε προξενήσει στην πόλη η ασυδοσία των δημαγωγών. Επιπλέον δύο συγγενείς του, ο Κριτίας και ο Χαρμίδης, ανήκαν στην ηγετική ομάδα των ολιγαρχικών. Γρήγορα όμως ο φιλόσοφος απογοητεύτηκε από την ωμότητα των Τριάκοντα, οι οποίοι μάλιστα προσπάθησαν (ανεπιτυχώς βέβαια) να καταστήσουν συνένοχο στις βιαιοπραγίες τους ακόμη και τον Σωκράτη. Η τυραννία των Τριάκοντα διήρκεσε οκτώ μήνες και είχε άδοξο τέλος. Η δημοκρατία αποκαταστάθηκε, αλλά ο Πλάτωνας δοκίμασε μια ακόμη απογοήτευση. Ο δάσκαλός του, ο Σωκράτης, «ο δικαιότερος άνθρωπος της εποχής», καταδικάστηκε για αθεΐα και διαφθορά της νεολαίας σε θάνατο. Στην καταδίκη του ασφαλώς συνέβαλε και η υποψία ότι ο φιλόσοφος διαπνεόταν από αντιδημοκρατικά φρονήματα.

2. **α) Γιατί ο Πλάτων θεώρησε τα πολιτεύματα της εποχής του διεφθαρμένα;**

β) Ποια λύση πρότεινε μέσα από το έργο του;

Τα γεγονότα που έζησε ο Πλάτωνας νέος, καθώς και η αρνητική εμπειρία που αποκόμισε από την παραμονή του στην αυλή του τυράννου των Συρακουσών Διονυσίου Α', δημιούργησαν στον Πλάτωνα την πεποίθηση ότι όλα τα πολιτεύματα της εποχής του ήταν διεφθαρμένα και ότι μόνο αν

οι φιλόσοφοι αναλάμβαναν την εξουσία ή αν οι ηγεμόνες άρχιζαν να φιλοσοφούν, μόνο τότε θα μπορούσε να υπάρξει υγιής πολιτική ζωή. Πυρήνας της πολιτικής σκέψης του Πλάτωνα είναι η ιδέα της δικαιοσύνης, που σημαίνει: ο καθένας να πράττει αυτό για το οποίο είναι πλασμένος και καταλλήλως εκπαιδευμένος. Αν όλοι θέλουν να έχουν λόγο και να αποφασίζουν για όλα, τότε θα επικρατήσει το χάος.

Η συγγραφή της Πολιτείας

3. Ποιος υπολογίζουμε ότι είναι ο χρόνος συγγραφής της Πολιτείας και ποιος ο δραματικός χρόνος του έργου;

Τις απόψεις για την ιδεώδη πολιτεία, την καλλίπολιν, που διασφαλίζει στον πολίτη της τον άριστον βίον, εκθέτει ο Πλάτων στο διάλογό του *Πολιτεία ή περί δικαίου*. Το ογκώδες σύγγραμμα, καρπός πολύχρονης προσπάθειας, θα πρέπει να ολοκληρώθηκε γύρω στα 374 π.Χ. Η διαίρεση σε 10 βιβλία δεν προέρχεται από τον Πλάτωνα και δεν ανταποκρίνεται στις θεματικές ενότητες. (υπάρχει και η σελιδαρίθμηση της έκδοσης του Ερρίκου Στεφάνου, στην οποία έκδοση η Πολιτεία καταλαμβάνει τις σελίδες 327a-621d). Ο δραματικός χρόνος, δηλαδή ο χρόνος κατά τον οποίο υποτίθεται ότι διεξάγεται ο διάλογος είναι το 421π.Χ.

Η σκηνοθεσία και τα πρόσωπα του διαλόγου

4. Ποιος είναι ο τόπος και τα κύρια πρόσωπα του διαλόγου;

Ο Σωκράτης και ο Γλαύκων, ο μεγαλύτερος αδερφός του Πλάτωνα είχαν κατεβεί στον Πειραιά για να παρακολουθήσουν τη γιορτή της Βενδίδας, μιας θρακικής θεότητας που ταυτιζόταν με την Άρτεμη. Επιστρέφοντας στην Αθήνα σταμάτησαν στο σπίτι του πλούσιου μέτοικου Κέφαλου, που ετοίμαζε θυσία. Στη συζήτηση που ακολούθησε εκείνο το καλοκαιρινό δειλινό πήραν μέρος ο Κέφαλος, (ο πατέρας του ρήτορα Λυσία), ο μεγαλύτερος γιος του ο Πολέμαρχος, ο σοφιστής Θρασύμαχος, ο Κλειτοφών, οι δύο μεγαλύτεροι αδερφοί του Πλάτωνα, ο Γλαύκων και ο Αδείμαντος και ο Σωκράτης. Όμως από το δεύτερο βιβλίο ως το τέλος οι κύριοι συζητητές είναι ο Σωκράτης, ο Γλαύκων και ο Αδείμαντος. Την επόμενη ημέρα ο Σωκράτης αναδιηγείται τη συζήτηση αυτή σε κάποιον φίλο του αρχίζοντας με τη φράση «Κατέβην χθες εις Πειραιᾶ μετά Γλαύκωνος τοῦ Ἀρίστωνος...».

5. Ποιο είναι το θέμα του έργου; Ο τίτλος του διαλόγου είναι Πολιτεία ή περί δικαίου. Πώς συνδέεται το δίκαιον με την πολιτεία στο διάλογο;

Θέμα του διαλόγου είναι η φύση της δικαιοσύνης και της αδικίας και κατ' επέκταση αν και κατά πόσο ο δίκαιος ή ο άδικος είναι πιο ευτυχισμένος και σε αυτήν και στην άλλη ζωή. Όμως για να διερευνηθεί αυτό το περίπλοκο πρόβλημα, ο Σωκράτης προτείνει να το εξετάσουν στο ευρύτερο πλαίσιο μιας πόλης-κράτους. Αρχίζει λοιπόν ένα πείραμα, μια θεωρητική κατασκευή εξαρχής μιας πόλης, που συγκροτείται σιγά σιγά για να φτάσει από το πρωτόγονο στάδιο στην πλήρη ανάπτυξη της. Πώς λειτουργεί λοιπόν η δικαιοσύνη μέσα σ'αυτόν τον ζωντανό οργανισμό, μέσα σε αυτή τη μεγάλη συλλογική ψυχή; Σε αυτό το ερώτημα θα προσπαθήσει να απαντήσει ο Σωκράτης.

6. Ποιο είναι το περιεχόμενο των όρων πόλις και πολιτεία στο κείμενο;

Με τον όρο *πόλις* στην Πολιτεία δηλώνεται η πόλη-κράτος, που αναπτύχθηκε ήδη από την αρχαϊκή εποχή στον ελληνικό χώρο. Με τον όρο *πολιτεία* δηλώνεται το πολίτευμα, οι βασικές δηλαδή αρχές που υπόκεινται στη νομοθεσία και στους θεσμούς της πόλης.

Οι τρεις τάξεις

7. Ποιες τάξεις διακρίνει στην Πολιτεία ο Πλάτων και ποιο ρόλο αναθέτει σε καθεμία;

Και στον ινδοευρωπαϊκό χώρο και στην αρχαία Αίγυπτο ο πληθυσμός χωριζόταν σε τρεις τάξεις: χειρώνακτες, πολεμιστές, ιερείς. Βέβαια ο όρος τάξη είναι εξόφθαλμος αναχρονισμός όταν χρησιμοποιείται για τις κοινωνίες αυτές, αλλά πάντως είναι σαφέστερος από άλλους συνώνυμους, όπως κοινωνική ομάδα, κάστα κ.τ.τ. Κατ' ουσίαν με τον όρο τάξη δηλώνεται εδώ η "λειτουργία" μιας ομάδας μέσα στην κοινωνία. Τριμερής είναι λοιπόν και η διαίρεση στην πλατωνική πολιτεία: δημιουργοί, φύλακες-επίκουροι, φύλακες-άρχοντες (βασιλείς). Κατ' ουσίαν πρόκειται για δυο τάξεις, επειδή η ανώτερη προέρχεται κατόπιν αυστηρής επιλογής από τη μεσαία.

Η κατώτερη τάξη (δημιουργοί), που είναι και η πολυπληθέστερη, συγκροτείται από τους γεωργούς, τους τεχνίτες, τους εμπόρους και γενικά ουσ χειρώνακτες. Είναι βέβαια αποκλεισμένη από την εξουσία, εργάζεται όμως προστατευμένη και μπορεί να πλουτίζει ως ένα σημείο φυσικά. Οι μεγάλες οικονομικές διαφορές δεν είναι επιτρεπτές. Η τάξη αυτή είναι υποχρεωμένη να συντηρεί, αλλά όχι πλουσιοπάροχα, τις δυο άλλες ηγεμονικές τάξεις. Οι φύλακες-επίκουροι επωμίζονται στρατιωτικά και διοικητικά καθήκοντα και γενικά είναι αφοσιωμένοι στην υπηρεσία του κράτους. Οι φύλακες-παντελείς αναλαμβάνουν, μετά τα 50 τους χρόνια, τη διακυβέρνηση και μεριμνούν για την ευδαιμονία ολόκληρης της πολιτείας. Πρόκειται συνεπώς για μια αριστοκρατία του πνεύματος, που εξουσιάζει και συνάμα υπηρετεί το πλήθος.

8. Γιατί, σύμφωνα με τον Πλάτωνα, η διάκριση σε καθορισμένες τάξεις με συγκεκριμένο ρόλο δεν αποκλείει την κοινωνική κινητικότητα; Πώς κρίνετε εσείς τη λύση που δίνει;

Παρά τη διάκριση του Πλάτωνα σε καθορισμένες τάξεις με συγκεκριμένο ρόλο δεν αποκλείεται η κοινωνική κινητικότητα. Παιδιά που έχουν γεννηθεί στην τάξη των δημιουργών, αλλά έχουν να επιδείξουν εξαιρετικά προσόντα, μεταπηδούν στην ανώτερη τάξη και αντιστρόφως. Υπάρχει λοιπόν πρόβλεψη για την κοινωνική κινητικότητα.

Η αγωγή των φυλάκων

9. Με ποια κριτήρια επιλέγονταν οι φύλακες;

β. Τι περιελάμβανε η αγωγή των φυλάκων στο πρώτο και το δεύτερο στάδιο;

Το ενδιαφέρον του νομοθέτη στην Πολιτεία επικεντρώνεται στην αγωγή των φυλάκων, που έχουν επιλεγεί με κριτήρια την καλή σωματική τους διάπλαση και την οξύνοια. Στο πρώτο στάδιο επιδιώκεται η εξισορρόπηση γυμναστικής και μουσικής αγωγής. Γυμναστική σημαίνει: φροντίδα για την ευεξία του σώματος, απλές ασκήσεις, υγιεινός τρόπος διαβίωσης. Μουσική είναι η ενασχόληση με τις καλές τέχνες: μουσική, χορός, τραγούδι, ανάγνωση, καλλιέργεια της εικαστικής ευαισθησίας.

Ο νομοθέτης φυσικά επαγρυπνεί για τη μορφή και το περιεχόμενο της καλλιτεχνικής έκφρασης.

Ένας δεύτερος κύκλος εκπαίδευσης (από τα 20 ως τα 30) περιλαμβάνει κυρίως τις μαθηματικές επιστήμες: αριθμητική, γεωμετρία, στερεομετρία, αστρονομία, αρμονική.

10. Ποια θέση είχε η φιλοσοφία στην αγωγή των φυλάκων και στην εξέλιξή τους;

Η φιλοσοφία είναι στην αγωγή των φυλάκων στην πλατωνική πολιτεία η κορωνίδα της εκπαιδευτικής πορείας. Είναι η πενταετής (από τα 30 ως τα 35) σπουδή της διαλεκτικής που οδηγεί στην ύψιστη μορφή γνώσης, δηλαδή στην αναζήτηση της ουσίας όλων των πραγμάτων και στη θέαση του Αγαθού.

11. Ποιες ήταν οι προϋποθέσεις προαγωγής των φυλάκων - επίκουρων σε φύλακες – παντελείς και ποιο έργο αναλάμβαναν οι τελευταίοι;

Η πορεία της ολοκλήρωσης του ενάρτου ανθρώπου είναι τραχεία και γεμάτη δυσκολίες. Όσοι από τους φύλακες-επίκουρους υποστούν με επιτυχία τις κρίσεις που έχουν καθοριστεί προάγονται μετά τα 50 τους έτη σε φύλακες-παντελείς, δηλαδή σε φύλακες-άρχοντες (βασιλείς). Οι ενασχολήσεις αυτής της ολιγάριθμης αρχηγείας (ελίτ) είναι εν μέρει πρακτικές (διοίκηση του κράτους) και εν μέρει θεωρητικές, δηλαδή ενασχόληση με τις επιστήμες και τη φιλοσοφία. Οι άρχοντες έχουν την ευθύνη για την εκπαίδευση της νέας γενιάς των φυλάκων, ζουν μακάρια, επειδή απολαμβάνουν τις πνευματικές ηδονές που μόνο αυτές διαρκούν, και όταν πεθάνουν τιμώνται ως ήρωες.

Οι φιλόσοφοι - βασιλείς

12. Ποια χαρακτηριστικά της αθηναϊκής δημοκρατίας αποδίδει ο Πλάτων με την αλληγορία του ακυβέρνητου σκάφους;

Για μεγάλα διαστήματα η αθηναϊκή δημοκρατία ήταν έρμαιο στα χέρια αδίστακτων δημαγωγών, που, όπως επισημαίνει ο κωμωδιογράφος, «καλόπιαναν, εθώπευαν, κολάκευαν και εξαπατούσαν τον Δήμο». Στο όνομα μιας δήθεν ισοτιμίας η ανάθεση πολλών αξιωμάτων γινόταν με κλήρωση! Για κρίσιμα θέματα δεν αποφάσιζε ο ορθός λόγος, αλλά η βοή του πλήθους και η πειθώ του ρήτορα. Η μοναδική λοιπόν κατά τον Πλάτωνα ήταν είτε να φιλοσοφήσουν οι άρχοντες είτε να αναλάβουν τα ηνία του κράτους οι φιλόσοφοι.

Σε μια δραματική αλληγορία παρουσιάζεται το σκάφος της πολιτείας να ταξιδεύει ακυβέρνητο. Ο ιδιοκτήτης που είναι μύωπας και κουφός δεν γνωρίζει τη ναυτική τέχνη. Τα μέλη του πληρώματος φιλονεικούν μεταξύ τους και κανείς δεν σκέπτεται ότι χρειάζεται ένας έμπειρος κυβερνήτης που να γνωρίζει τις θέσεις των άστρων και τις ιδιοτροπίες των ανέμων. Ο μόνος που μπορεί να οδηγήσει με ασφάλεια μέσα από την τρικυμία το "μεθυσμένο καράβι" είναι ο κυβερνήτης-φιλόσοφος. Γιατί όμως ο φιλόσοφος θεωρείται ως ο καταλληλότερος; Όλοι μας δεν πιστεύουμε πως οι άνθρωποι του πνεύματος είναι οι πιο ακατάλληλοι για την επίλυση των πρακτικών προβλημάτων; Δεν βρίσκονται, όπως θα λέγαμε, "εκτός τόπου και χρόνου" απορροφημένοι στις θεωρητικές τους αναζητήσεις; Δεν είναι αδέξιοι; Δεν είναι υπεροπτικοί; Την απάντηση στα ερωτήματα αυτά δίνει η αλληγορία του σπηλαίου.

13. Γιατί ο φιλόσοφος θεωρείται από τον Πλάτωνα ο καταλληλότερος για τη διακυβέρνηση της πολιτείας;

Οι *φιλόσοφοι-βασιλείς* (ο όρος *βασιλεύς* στον Πλάτωνα δηλώνει απλώς τον άρχοντα, όχι τον απόλυτο μονάρχη που αντλεί την εξουσία του από το κληρονομικό δικαίωμα ή από τη θέληση του Θεού) είναι προσωπικότητες που δεν διαθέτουν μόνο γνώσεις και συνθετική σκέψη, αλλά πείρα ζωής, διοικητικές ικανότητες και αδαμάντινο χαρακτήρα. Αναλαμβάνουν την εξουσία από αίσθηση καθήκοντος για να διοχετεύσουν μέσα από τη νομοθεσία τη σοφία τους και την ακεραιότητά τους. Δεν διαθέτουν ούτε προσωπική περιουσία ούτε καν οικογένεια για να είναι αδέκαστοι, ανεπηρέαστοι και ολόψυχα αφοσιωμένοι στο κοπιώδες λειτούργημά τους.

Η δικαιοσύνη

14. Ποιες αρετές «ενσαρκώνει» η ιδεώδης πολιτεία κατά τον Πλάτωνα ; (πανελλήνιες 2000)

Η ιδεώδης πολιτεία ενσαρκώνει τις τέσσερις θεμελιώδεις αρετές: είναι σοφή, επειδή οι άρχοντές της είναι σοφοί και την καθοδηγούν προς το Αγαθόν. Είναι ανδρεία, επειδή οι φύλακες επίκουροι είναι ανδρείοι και μπορούν να υπερασπιστούν αφενός την εδαφική της ακεραιότητα και αφετέρου τις αξίες που προβάλλει το εκπαιδευτικό της σύστημα. Κοσμείται από σωφροσύνη (αυτοκυριαρχία και νομιμοφροσύνη), επειδή ανάμεσα στις τρεις τάξεις βασιλεύει η αρμονία, που προκύπτει από την υποταγή της κατώτερης στις ανώτερες. Είναι τέλος η πολιτεία αυτή δίκαιη, επειδή το κάθε στοιχείο εκπληρώνει τη λειτουργία του χωρίς να παρακωλύει τη λειτουργία των άλλων, με άλλα λόγια: ο καθένας πράττει το έργο που του έχει ανατεθεί και δεν πολυπραγμονεί.

15. Ποια είναι τα μέρη της ψυχής και σε ποια σχέση βρίσκονται με τις τάξεις της πολιτείας;

Εφόσον το όλον, η μεγάλη ψυχή, είναι ισορροπημένη και δίκαιη, και ο μικρόκοσμος, δηλαδή η ατομική ψυχή (στον Πλάτωνα ο όρος *ψυχή* δηλώνει και τον χαρακτήρα, την προσωπικότητα, ακόμη και τον νου) είναι αρμονική. Το κατώτερο μέρος (κίνητρο, τάση) της, *το άλόγιστον ή επιθυμητικόν*, που επιδιώκει την εκπλήρωση των βασικών αναγκών (φαγητό, ποτό, έρωτας) και γι' αυτό το λόγο είναι φιλοχρήματο και φιλοκερδές, τιθασεύεται από το *θυμοειδές*. Και τα δύο μαζί υπακούν στο ανώτερο στοιχείο, το *λογιστικόν* που ηγεμονεύει· η αντιστοιχία ανάμεσα στα τρία μέρη της ψυχής και στις τρεις τάξεις είναι προφανής. Κάθε άνθρωπος λοιπόν είναι δίκαιος, εφόσον τα τρία στοιχεία (νους, καρδιά, επιθυμίες) που συναπαρτίζουν την προσωπικότητά του βρίσκονται σε αρμονική συμβίωση. Αν τα άλλα στοιχεία υφαρπάσουν την εξουσία του *λογιστικού*, τότε επέρχεται η σύγχυση και η καταστροφή. Την αρμονία διασφαλίζει η Δικαιοσύνη, που απονέμει στον καθένα ό,τι του ανήκει και τον τοποθετεί στη θέση που του αρμόζει.

16. Ποιος άνθρωπος θεωρείται δίκαιος;

Κάθε άνθρωπος λοιπόν είναι δίκαιος, εφόσον τα τρία στοιχεία (νους, καρδιά, επιθυμίες) που συναπαρτίζουν την προσωπικότητά του βρίσκονται σε αρμονική συμβίωση. Αν τα άλλα στοιχεία υφαρπάσουν την εξουσία του *λογιστικού*, τότε επέρχεται η σύγχυση και η καταστροφή. Την

αρμονία διασφαλίζει η Δικαιοσύνη, που απονέμει στον καθένα ό,τι του ανήκει και τον τοποθετεί στη θέση που του αρμόζει.

17. Πώς ορίζει τη δικαιοσύνη ο Κέφαλος, ο Πολέμαρχος, ο Θρασύμαχος και ο Γλαύκων;

Το μείζον πρόβλημα που συζητείται στην Πολιτεία είναι η δικαιοσύνη. Στην αρχή του διαλόγου διατυπώνονται διάφορες απόψεις του τι είναι δικαιοσύνη. Ο Κέφαλος που εκπροσωπεί την παλιά γενιά νομίζει ότι δικαιοσύνη είναι η εντιμότητα στις συναλλαγές. Έτσι ο πλούσιος έχει τη δυνατότητα να είναι δίκαιος, επειδή μπορεί να εξοφλεί τα χρέη του. Ο Πολέμαρχος διισχυρίζεται ότι δικαιοσύνη είναι να αποδίδεις τα ίσα, καλό στο φίλο, κακό στον εχθρό. Παραβλέπει όμως το γεγονός ότι ο φίλος ενδέχεται να είναι άδικος και ο εχθρός δίκαιος. Ο σοφιστής Θρασύμαχος είναι ωμός: το δίκαιο του ισχυρού καθορίζει το τι είναι δίκαιο. Ο Γλαύκων, που είναι κατά κάποιο τρόπο φερέφωνο της αριστοκρατικής ηθικής, θεωρεί τη δικαιοσύνη ως μια υποκριτική κοινωνική σύμβαση που επιβάλλεται από τους πολλούς και αδύνατους για την αυτοπροστασία τους.

18. Πώς ορίζει τη δικαιοσύνη ο Σωκράτης και ποια προβλήματα δημιουργεί ο ορισμός του;

Όλοι οι ορισμοί των συνομιλητών του Σωκράτη εμπεριέχουν ένα κόκκο αλήθειας, αλλά αποδεκτός τελικά γίνεται ο ορισμός του Σωκράτη: «τό τὰ αὐτοῦ πράττειν», με άλλα λόγια : ο καθένας οφείλει να πράττει για το κοινωνικό σύνολο εκείνο «εἰς ὃ αὐτοῦ ἡ φύσις ἐπιτηδειοτάτη πεφυκυῖα εἴη» (433a).

Ο ορισμός αυτός μπορεί να είναι σωτήριος για μια επιχείρηση, αλλά σε μια κοινωνία ποιος, όσο σοφός και αδέκαστος κι αν είναι, και με ποια κριτήρια θα καθορίσει τι πρέπει να πράττει ο άλλος; Δεν αναιρείται η ισότητα όταν εφαρμοστεί η αρχή αυτή; Για να κατανοήσουμε τη σκέψη του Πλάτωνα θα πρέπει να την εντάξουμε σε ένα παραδοσιακό πλαίσιο προβληματισμού που συμπεριλαμβάνει ακόμη και κοσμολογικές αντιλήψεις. Σύμφωνα με τον Ηράκλειτο, ούτε ο ήλιος δεν μπορεί να υπερβεί τα όρια μέσα στα οποία κινείται. Αν τυχόν και τα υπερβεί, τότε οι Ερινύες, οι βοηθοί της Δικαιοσύνης θα τον βρουν και θα τον επαναφέρουν στην τροχιά του. Ξεφεύγοντας από τα όριά του ο Ήλιος διαπράττει ὕβριν που τιμωρείται αυστηρά. Έτσι λοιπόν και ο άνθρωπος, για να μην διαπράττει αδικία, οφείλει να μην υπερβαίνει τα προσωπικά του όρια. Αν ο ίδιος δεν είναι σε θέση είτε από φιλαυτία είτε από ματαιοδοξία είτε από αδυναμία κρίσης να οριοθετήσει τον τομέα της δραστηριότητάς του, τότε τουλάχιστον θα πρέπει να συμμορφώνεται προς τις υποδείξεις του εμπειροτέρου, του σοφοτέρου, του σωφρονεστότερου.

19. Ποια σχέση έχει η αυτογνωσία με τη δικαιοσύνη;

Δικαιοσύνη είναι ένα είδος αρμονίας των αντιμαχόμενων τάσεων της ψυχής. Η αρμονία αυτή πηγάζει από το γνῶθι σαυτὸν και τον συνακόλουθο αυτοπεριορισμό. Αν ο άνθρωπος διερευνήσει τον εαυτό του και αποδεχτεί τα όριά του, τότε η συμπεριφορά του απέναντι στους συνανθρώπους του, στην πόλη, στους θεούς, στη φύση είναι η ορθή.

20. Πώς εξηγεί ο Πλάτων την άποψή του ότι στη δικαιοσύνη εμπεριέχονται και οι τρεις άλλες αρετές;

Δικαιοσύνη είναι ένα είδος αρμονίας των αντιμαχόμενων τάσεων της ψυχής. Η αρμονία αυτή πηγάζει από το γνῶθι σαυτὸν και τον συνακόλουθο αυτοπεριορισμό. Αν ο άνθρωπος διερευνήσει τον εαυτό του και αποδεχτεί τα όριά του, τότε η συμπεριφορά του απέναντι στους συνανθρώπους του, στην πόλη, στους θεούς, στη φύση είναι η ορθή. Από την άποψη αυτή στη δικαιοσύνη εμπεριέχονται και οι άλλες τρεις αρετές, σοφία που διαβλέπει και εκτιμᾷ το βάρος της προσωπικότητάς μας, η ανδρεία, που έχει το θάρρος να αποδεχτεί την εκτίμηση, και τέλος η σωφροσύνη που επιβάλλει τον αυτοέλεγχο.

Οι «φαύλες» πολιτείες

21. Ποιες πολιτείες χαρακτηρίζει ο Πλάτων «φαύλες»;

Ο Πλάτωνας χαρακτηρίζει την τιμοκρατική πολιτεία, την ολιγαρχία, τη δημοκρατία και την τυραννίδα φαύλες πολιτείες και εξηγεί στην Πολιτεία πως κάθε φαύλο πολίτευμα είναι απότοκο του άλλου.

22. Πώς δημιουργείται η φαύλη τιμοκρατική πολιτεία;

Η ιδεώδης πολιτεία είναι αριστοκρατική, αλλά η αριστοκρατία της δεν βασίζεται στην καταγωγή παρά στο πνεύμα. Η φθορά της έχει αίτια εσωτερικά, την ανάμειξη του χρυσοῦ με το χάλκινο γένος. Διαστρεβλωμένο απότοκό της είναι η τιμοκρατική πολιτεία (ιστορικό πρότυπο: η Σπάρτη). Η πολιτεία αυτή είναι φιλοπόλεμη και υποχείριο της φιλαργυρίας. Έτσι ο τιμοκρατικός άνθρωπος είναι παραδομένος στο θυμοειδές στοιχείο και επιδιώκει συνεχῶς τιμές, διακρίσεις, πλούτο και ηδονές.

23. Πώς προκύπτει η ολιγαρχία;

Από την τιμοκρατία προκύπτει η ολιγαρχία (πλουτοκρατία), όπου ο άμετρος πλουτισμός εκκολάπτει ένα πλήθος κηφήνων. Άλλοι από αυτούς έχουν κεντρί (οι κακούργοι) και άλλοι είναι άκεντροι (οι πτωχοί), ὅλοι τους ὅμως επιδιώκουν την ανατροπή της πολιτείας. Ο ολιγαρχικός λατρεύει το χρήμα, περιφρονεί την παιδεία, αδιαφορεί για την τιμή και την υπεράσπιση της πατρίδας του. Ως πρότυπο ο Πλάτωνας θα πρέπει να είχε υπόψη του την αποικία των Φοινίκων, την Καρχηδόνα, με τους μυωπικούς ηγεμόνες που έθεταν υπεράνω των πάντων το προσωπικό τους συμφέρον.

24. Περιγράψτε το φαύλο πολίτευμα της δημοκρατίας.

Οι κηφήνες συνεχώς πληθύνονται, επειδή οι ολιγαρχικοί ευνοούν την κατασπατάληση της πατρικής περιουσίας των απόρων για να πλουτίζουν οι ίδιοι ακόμη πιο πολύ. Όταν οι κηφήνες συνειδητοποιήσουν τη δύναμή τους, ανατρέπουν την ολιγαρχία και εγκαθιστούν ένα ανάπηρο πολίτευμα, τη Δημοκρατία. Εδώ επιτρέπονται τα πάντα· ο καθένας πράττει και λέγει ό,τι θέλει και ζει όπως θέλει. Τα αξιώματα μοιράζονται με κλήρο ώστε να δίνεται η εντύπωση ότι οι πολίτες είναι ίσοι. Οι δάσκαλοι φοβούνται και κολακεύουν τους μαθητές, οι γέροντες συμπεριφέρονται σαν να είναι νέοι, ακόμη και τα ζώα ωθούν έξω από το δρόμο τους ανθρώπους!

25. Πώς προκύπτει το φαύλο πολίτευμα της τυραννίδας;

Η άμετρη ελευθερία της Δημοκρατίας οδηγεί στην αναρχία. Μέσα στην πόλη δημιουργείται πόλωση. Από τη μια είναι οι άπληστοι ολιγαρχικοί και από την άλλη οι άκεντροι κηφήνες (οι πτωχοί) που έχουν ωστόσο ως προστάτες τους κηφήνες με κεντρί. Όταν λοιπόν ο κακούργος κηφήνας αναλάβει με τη βοήθεια του Δήμου την εξουσία εγκαθιστά την Τυραννίδα. Ως τύραννος πια λησμονεί τις υποσχέσεις που είχε δώσει στους πτωχούς για την αναδιανομή του πλούτου, κηρύσσει πολέμους για να αποσπά το λαό από τα προβλήματά του και καταδιώκει τους επιφανείς πολίτες. Για να προστατευτεί από τους αγανακτισμένους και ελευθερόφρονες συγκροτεί σωματοφυλακή από απελεύθερους. Ο τυραννικός άνθρωπος περιτριγυρίζεται από σμήνος ηδονών, κλέπτει, συκοφαντεί και διαπράττει κάθε είδους ανοσιούργημα.

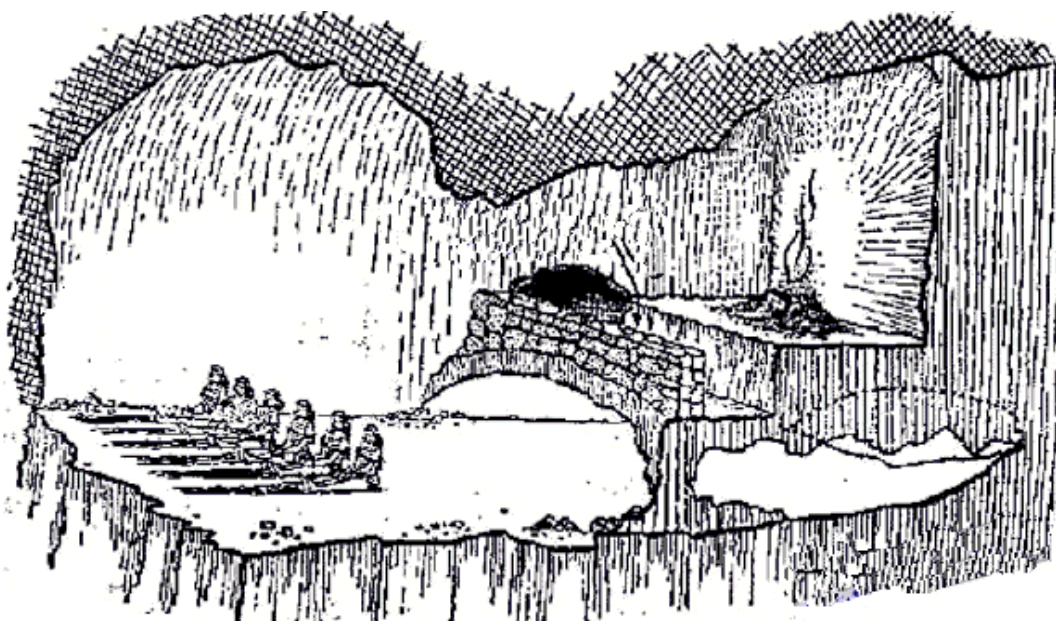
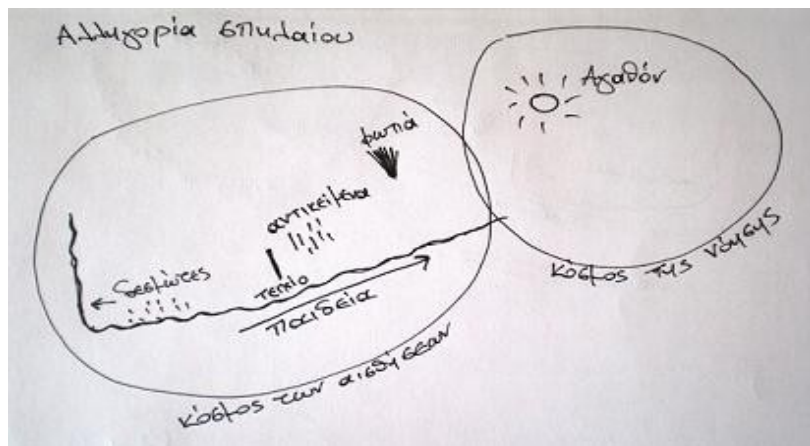
ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ ΕΙΣΑΓΩΓΗΣ - ΑΛΛΗΓΟΡΙΑ ΤΟΥ ΣΠΗΛΑΙΟΥ**1. Ποιος εκφραστικός τρόπος ονομάζεται αλληγορία; β.) Ποιο είναι το θέμα της αλληγορίας του σπηλαιίου;**

Η αλληγορία είναι ένας εκφραστικός τρόπος με τον οποίο ο συγγραφέας άλλα λέει και άλλα εννοεί. Πρόκειται συνεπώς για συνεχή μεταφορά ή παρομοίωση. Η αλληγορία του σπηλαιίου, όπως αναπτύσσεται στην αρχή του Ζ' βιβλίου της Πολιτείας, αναφέρεται στην επίδραση που ασκεί η παιδεία στην ανθρώπινη φύση, στην υποχρέωση που έχει ο ορθώς πεπαιδευμένος, δηλαδή ο φιλόσοφος, να φωτίσει τους συνανθρώπους του, αλλά και γενικότερα στην αντίθεση ανάμεσα στον κόσμο που συλλαμβάνουμε με τις αισθήσεις μας και στον κόσμο της νόησης.

2. Ποια είναι τα κυριότερα σύμβολα στην αλληγορία του σπηλαιίου και πώς

ερμηνεύονται;

Ας φανταστούμε λοιπόν, λέει ο Σωκράτης, δεσμώτες σε μια σπηλιά, που δεν βλέπουν παρά μόνο σκιές α προβάλλονται στο βάθος στο τοίχωμα. Οι άνθρωποι αυτοί πιστεύουν ότι οι σκιές είναι η μοναδική αλήθεια. Αν τώρα ορισμένοι λυθούν από τα δεσμά τους και ανεβούν σκαλί-σκαλί προς την έξοδο, όπου λάμπει το φως του ήλιου, είναι βέβαιο ότι θα δυσανασχετήσουν από τη λάμψη που πληγώνει την όρασή τους και επιστρέψουν στο δεσμοτήριό τους. Αν ωστόσο εξαναγκαστούν να παραμείνουν στο φως, θα αρχίσουν βαθμιαία να συνηθίζουν στη λάμψη και θα μπορέσουν να ατενίσουν τον ήλιο, που συμβολίζει την ιδέα του Αγαθού, και να αναγνωρίσουν την κυριαρχία του στον κόσμο των αισθητών πραγμάτων. Από οίκτο θα θελήσουν να ελευθερώσουν τους παλιούς συντρόφους τους. Αν όμως ξαναβρεθούν μέσα στη σπηλιά, το σκοτάδι θα βλάψει την όρασή τους και θα τους εκθέσει στην καταφρόνια των άλλων, οι οποίοι ενδέχεται να επιτεθούν στους επίδοξους ελευθερωτές τους και να τους εξοντώσουν (ευανάγνωστος υπαινιγμός στην καταδίκη σε θάνατο του Σωκράτη). Παρά τον κίνδυνο ωστόσο, ο απελευθερωμένος δεσμώτης, ο φιλόσοφος δηλαδή, έχει την υποχρέωση να κατέλθει στη σπηλιά και να προσπαθήσει να αναμορφώσει τους δεσμώτες.

ΠΛΑΤΩΝ – ΠΟΛΙΤΕΙΑ (ή ΠΕΡΙ ΔΙΚΑΙΟΥ)

Η ΑΛΛΗΓΟΡΙΑ ΤΟΥ ΣΠΗΛΑΙΟΥ, Ο ΜΥΘΟΣ ΤΟΥ ΗΡΟΣ

- ❖ **ΠΟΙΑ ΕΙΝΑΙ Η ΦΥΣΗ ΤΗΣ ΔΙΚΑΙΟΣΥΝΗΣ ΚΑΙ ΤΗΣ ΑΔΙΚΙΑΣ;**
- ❖ **ΚΑΤΑ ΠΟΣΟ Ο ΔΙΚΑΙΟΣ Ή Ο ΑΔΙΚΟΣ ΕΙΝΑΙ ΕΥΤΥΧΕΣΤΕΡΟΣ ΚΑΙ ΣΕ ΑΥΤΗΝ ΚΑΙ ΣΤΗΝ ΑΛΛΗ ΖΩΗ;**
- ❖ **ΑΥΤΑ ΤΑ ΖΗΤΗΜΑΤΑ ΕΞΕΤΑΖΟΝΤΑΙ ΣΤΟ ΕΥΡΥΤΕΡΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΜΙΑΣ ΠΟΛΗΣ – ΚΡΑΤΟΥΣ, ΣΤΗ ΘΕΩΡΗΤΙΚΗ ΚΑΤΑΣΚΕΥΗ ΤΗΣ ΠΟΛΙΤΕΙΑΣ ΤΟΥ ΠΛΑΤΩΝΑ**

Η ΑΛΛΗΓΟΡΙΑ ΤΟΥ ΣΠΗΛΑΙΟΥ

→ **αλληγορία** σημαίνει ότι άλλο είναι το σημαίνον και άλλο το σημαινόμενο (άλλο λέω κι άλλο εννοώ) → είναι μια μεγάλη μεταφορά → οι νοητές αλήθειες αισθητοποιούνται με την αλληγορία (και τον μύθο), γι' αυτό και τα χρησιμοποιεί ο Πλάτων. → σημασιοδοτείται με τη λέξη *απεικασον*

Ενότητα 11^η

Σωκράτης: Μετὰ ταῦτα δὴ, εἶπον,
ἀπεικασον τοιοῦτῳ πάθει τὴν ἡμετέραν
φύσιν παιδείας τε πέρι καὶ ἀπαιδευσίας.
ἰδὲ γὰρ ἀνθρώπους οἷον ἐν καταγείῳ
οἰκίσει σπηλαιῶδει,
ἀναπεπταμένην πρὸς τὸ φῶς τὴν εἴσοδον
ἐχούσῃ μακρὰν παρὰ πᾶν
τὸ σπήλαιον,
ἐν ταύτῃ ἐκ παίδων ὄντας ἐν δεσμοῖς καὶ
τὰ σκέλη καὶ τοὺς αὐχένας, ὥστε
μένειν τε αὐτοὺς εἷς τε τὸ πρόσθεν
μόνον ὄραν, κύκλῳ δὲ τὰς κεφαλὰς ὑπὸ
τοῦ δεσμοῦ ἀδυνάτους περιάγειν,
φῶς δὲ αὐτοῖς πυρὸς
ἄνωθεν καὶ πόρρωθεν καόμενον ὄπισθεν
αὐτῶν, μεταξὺ δὲ τοῦ πυρὸς καὶ τῶν
δεσμοτῶν ἐπάνω ὁδόν, παρ'
ἦν ἰδὲ τεῖχιον παρωκοδομημένον,
ὥσπερ τοῖς θαυματοποιοῖς πρὸ τῶν
ἀνθρώπων πρόκειται τὰ παραφράγματα,

Σω: Ὑστερα ἀπὸ αὐτὰ λοιπὸν, εἶπα,
παρομοίασε τὴ δική μας ὑπαρξή, ὅσον
αφορὰ τὴν παιδεία καὶ τὴν ἀπαιδευσία,
με μιὰ τέτοια κατάσταση.

Φαντάσου δηλαδὴ ἀνθρώπους σαν νὰ
εἶναι σὲ ὑπόγειο οἶκημα ποὺ μοιάζει με
σπηλιά, ἡ ὁποία ἔχει τὴν εἴσοδο ἀνοιχτὴ
πρὸς τὸ φῶς καὶ πλατιά, ἐτσι ποὺ νὰ
καλύπτει ὅλο τὸ πλάτος τοῦ σπηλαιῶ.
Μέσα σ' αὐτὴ νὰ βρίσκονται δεμένοι με
αλυσίδες ἀπὸ τὴν παιδικὴ ἡλικία, στα
σκέλη καὶ τὸν αὐχένα, με ἀποτέλεσμα
αὐτοὶ νὰ μένουν ἀκίνητοι καὶ νὰ βλέπουν
μόνο μπροστὰ καὶ ἀπὸ τὸ δέσιμο νὰ μὴν
μποροῦν νὰ γυρίσουν τὸ κεφάλι κυκλικά.
Επίσης φῶς ἀπὸ φωτιά νὰ καίει γι'
αὐτοὺς ψηλά καὶ μακριά, στα νῶτα τους,
καὶ ἀνάμεσα στὴ φωτιά καὶ τους
δεσμῶτες, δρόμο ποὺ βρίσκεται ἐπάνω,
καὶ δίπλα σ' αὐτὸν φαντάσου μικρό

ὕπερ ὧν τὰ θαύματα δεικνύασιν.

Γλαύκωνας: Ὅρῳ, ἔφη.

Σωκράτης: Ὅρα τοίνυν παρὰ τοῦτο τὸ
τειχίον φέροντας ἀνθρώπους

σκεύη τε παντοδαπὰ

ὑπερέχοντα τοῦ τειχίου

καὶ ἀνδριάντας καὶ ἄλλα

ζῶα λίθινά τε καὶ

ξύλινα καὶ παντοῖα εἰργασμένα, οἷον

εἰκὸς τοὺς μὲν

φθεγγομένους, τοὺς δὲ σιγῶντας τῶν
παραφερόντων.

Γλ: Ἄτοπον, ἔφη, λέγεις εἰκόνα καὶ
δεσμώτας ἀτόπους.

Σω: Ὅμοιους ἡμῖν, ἦν δ' ἐγώ·

τοῖχο, οικοδομημένο ἀπέναντι, ὅπως
ακριβῶς οἱ θαυματοποιοὶ τοποθετοῦν
μπροστὰ ἀπὸ τους ἀνθρώπους τα
παραπετάσματα, πάνω ἀπ' τα οποία
δείχνουν τα τεχνάσματά τους.

Γλ: Φαντάζομαι, εἶπε.

Σω: Φαντάσου, λοιπόν, παράλληλα σ'
αυτό το μικρὸ τοῖχο ἀνθρώπους να
μεταφέρουν ἀντικείμενα κάθε εἶδους, τα
οποῖα βγαίνουν πάνω ἀπὸ το ὕψος του
μικροῦ τοῖχου καὶ ἀνδριάντες καὶ ἄλλα
ομοιώματα, κατασκευασμένα ἀπὸ πέτρα
καὶ ξύλο καὶ κάθε λογῆς υλικό. ὅπως εἶναι
φυσικό (βλέπεις) ἄλλους ἀπ' αὐτοὺς που
κουβαλοῦν να μιλοῦν καὶ ἄλλους να
σιωποῦν.

Γλ: Ἀλλόκοτη, εἶπε, εἰκόνα ἀναφέρεις καὶ
παράξενους δεσμώτες.

Σω: Ὅμοιους με μας, εἶπα ἐγώ.

Σχόλια:

Θέμα ὅλης της αλληγορίας: ἡ παιδεία ὡς στροφή της ψυχῆς πρὸς το φῶς, δηλαδή πρὸς την
ιδέα του ἀγαθοῦ καὶ πιο συγκεκριμένα : α. ἡ ἐπίδραση που ἀσκεῖ στη φύση του ἀνθρώπου καὶ β. ἡ
υποχρέωση που ἔχουν ὅλοι οἱ φιλόσοφοι να φωτίζουν με την παιδεία ὅλους τους ἀνθρώπους.
(αυτὰ ἐξετάζονται βέβαια πάντα στο πλαίσιο της ὀρθῆς πολιτείας, ἡ οποία παρέχει την ὀρθή
παιδεία)

Δομῆ : α. Παρομοίωση του κόσμου καὶ των ἀνθρώπων με φανταστικὴ σπηλιά καὶ δεσμώτες καὶ
περιγραφή του

β. περιγραφή του φωτεινοῦ κόσμου ἔξω ἀπὸ τη σπηλιά

γ. ἡ δραστηριότητα των ἀνθρώπων στο φωτεινὸ κόσμο ἔξω ἀπὸ τη σπηλιά

❖ Τα πράγματα, κατὰ τον Πλάτωνα, χωρίζονται σε αἰσθητὰ καὶ νοητὰ :

αἰσθητὰ _____ νοητὰ _____

σκιές ἀντικείμενα μαθηματικές ἐννοιες Ἰδέες

εἰκασία πίστη διάνοια νόηση

Στάδιο 1ο. Αλληγορία:

Οι δεσμώτες είναι οι άνθρωποι της άγνοιας οι οποίοι παρακολουθούν τις σκιές και πιστεύουν πως η αλήθεια είναι μπροστά τους. Οι δεσμώτες απελευθερώνονται και αντικρίζουν ένα μέρος της αλήθειας, η οποία όμως δεν ταυτίζεται με το υπέρτατο αγαθό αλλά προέρχεται από την φωτιά και το φως που αυτή εκπέμπει. Έτσι ξεκινάει η ανάβαση από το σπήλαιο στο φως του ήλιου, ο οποίος συμβολίζει το αγαθό. Η παραμονή στο φως έχει να κάνει με το έργο των φυλάκων οι οποίοι γίνονται φιλόσοφοι βασιλείς.

Στάδιο 2ο. Κυριολεξία:

Η αλληγορία του σπηλαίου συμβολίζει την πορεία του ανθρώπου προς τη σκληρή κοινωνική πραγματικότητα προς τη γνώση και την καλλιέργεια. Οι δεσμώτες είναι οι άνθρωποι της απαίδευσις και της άγνοιας. Οι σκιές και τα μεταφερόμενα ομοιώματα μπροστά από τη φωτιά είναι το κακέκτυπο του κόσμου των ιδεών. Η αποδέσμευση και η ανάβαση στο φως έξω από το σπήλαιο ισοδυναμεί με την άνοδο στον κόσμο της νόησης, του στοχασμού. Οι απελεύθεροι δεσμώτες ταυτίζονται με τους φύλακες οι οποίοι γίνονται φιλόσοφοι βασιλείς και έχουν κατακτήσει τον κόσμο των ιδεών νικώντας την αμάθεια και την πλάνη.

Στάδιο 3ο. Κοινωνικό – Πολιτική Ερμηνεία:

Ο Πλάτωνας ερμηνεύει το πολιτικό του εποικοδόμημα ως μία πορεία από την άγνοια προς την γνώση. Αν οι δεσμώτες οι οποίοι ισοδυναμούν με τους φύλακες και ιδίως με τους άρχοντες βασιλείς κατακτούν το αγαθό φτάνουν στον κόσμο των ιδεών τότε σημαίνει ότι έχουν έναν σκοπό να υπηρετήσουν πιστά και ανιδιοτελώς ολόκληρη την πολιτεία. Ο Πλάτωνας επιμένει στον φιλοσοφημένο πολιτικό ο οποίος έχει κατορθώσει να καταπολεμήσει ή να περιορίσει τα ελαττώματά του και να αλλάξει ουσιαστικά ώστε από δεσμώτης να γίνει φιλοσοφημένος άρχοντας βασιλιάς.

Στάδιο 4ο. Ερμηνεία της αλληγορίας με βάση το Αγαθό:

Ο Πλάτωνας σκόπιμα παραθέτει και συγγέει την ιδανική πολιτεία με την πολιτική διαβάθμιση – ιεράρχηση στην πολιτική πραγματικότητα. Αν και δεν υπάρχει σαφής ερμηνεία του όρου ΑΓΑΘΟ ως τελικός σκοπός των δεσμωτών αποκτά μία τριπλή ερμηνεία.

α) ΑΓΑΘΟ είναι η ύπαρξη (το είναι) κάθε πράγματος άρα και της πολιτείας και κάθε τι που διατηρεί το είναι

β) Το ΑΓΑΘΟ σχετίζεται άμεσα με την τάξη η οποία στην Πολιτεία εκπροσωπείται από τους φύλακες και με τον κόσμο.

γ) Το ΑΓΑΘΟ ταυτίζεται με την αλήθεια με το δίκαιο και την επιστήμη.

Στάδιο 5ο. Ερμηνεία της αλληγορίας με βάση την αλήθεια τη γνώση και το χρέος:

Αφού οι δεσμώτες – φύλακες βρεθούν στο φως και κατακτήσουν τη γνώση και την αλήθεια οφείλουν να κατέβουν και πάλι στο σπήλαιο δηλαδή στην καθημερινή σκληρή πραγματικότητα, στην πρακτική πολιτική για να ωφεληθούν με τις γνώσεις τους και την αρετή τους τους απαίδευτους δεσμώτες. Έχουν χρέος οι άνθρωποι της γνώσης, οι πνευματικοί και πολιτικοί ηγέτες της πολιτείας να μοιράζουν τη ζωή τους ανάμεσα στο αγώνισμα της γνώσης και στην ειλικρινή και συνεπή διάδοση των γνώσεων, στην άσκηση εξουσίας. Το ηθικό πολιτικό και κοινωνικό χρέος του φιλοσοφημένου άρχοντα είναι να διατηρεί τη συνοχή της πολιτείας διότι σύμφωνα με τον Πλάτωνα αυτή είναι ιδεώδης και διέπεται από άριστους νομούς οι οποίοι συνδυάζουν πειθώ και βία. Σε μία σκληρή μεν πραγματικότητα οι ικανοί ηγέτες οι οποίοι γνωρίζουν το χρέος τους ασκούν την εξουσία με σύνεση και φροντίζουν ώστε οι πόλεις να είναι αυτόνομες ανεξάρτητες.

(πηγή: <http://www.tahmatzidis.com/moodle/course/view.php?id=11>)

❖ Αντιστοιχίες :

Ο κόσμος του σπηλαιίου :

Σπήλαιο = ο κόσμος των αισθητών πραγμάτων (ευρύτερα και η αλλοτρίωση, η έκπτωση του ανθρώπου σε κάθε εποχή)

Δεσμώτες = οι απαίδευτοι άνθρωποι, αυτοί που νομίζουν ότι αυτά που βλέπουν είναι αληθινά

Φωτιά = ο ήλιος στον κόσμο των αισθητών

Σκιές = τα είδωλα, τα ομοιώματα των πραγματικών όντων, αυτά που οι δεσμώτες νομίζουν ότι είναι αληθινά

Δεσμά = η αισθήσεις, η αμάθεια, η έκπτωση του ανθρώπου σε κάθε εποχή

Η αποδέσμευση και η ανάβαση στο φως ισοδυναμεί με την άνοδο στον κόσμο της νόησης.

Οι απελεύθεροι δεσμώτες ταυτίζονται με τους φύλακες οι οποίοι γίνονται φιλόσοφοι βασιλείς και έχουν κατακτήσει τον κόσμο των ιδεών νικώντας την αμάθεια και την πλάνη. Χωρίζονται σε 2 κατηγορίες: α) σε όσους προθυμοποιούνται να επιστρέψουν και να βοηθήσουν τους υπόλοιπους δεσμώτες και β) σε όσους δείχνουν απροθυμία και απολαμβάνουν τις τιμές και τις εξουσίες.

Είσοδος ανοιχτή στο φως: η δυνατότητα να περάσει κανείς από την άγνοια στην γνώση.

Ο κόσμος έξω από το σπήλαιο :

Ο φωτεινός χώρος = ο πραγματικός κόσμος, ο νοητός, ο κόσμος των Ιδεών

Το φως του ήλιου = η πραγματική αλήθεια, η ύψιστη Ιδέα. η ιδέα του αγαθού (οντολογικά : ο ίδιος ο Θεός)

❖ **ὥσπερ τοῖς θαυματοποιοῖς:** Ο Αριστοτέλης περιγράφει: *"οι ταχυδακτυλουργοί αφού τραβήξουν μια κλωστή κινούν τον αυχένα, τα χέρια, και τα μάτια του ζώου"*. Ο Πλάτωνας περιγράφει ανθρώπους που περνούν και κουβαλούν στον ώμο διάφορα αντικείμενα. Η σκιά των αντικειμένων, όχι των ανθρώπων, πέφτει πάνω σε ένα τοίχο. Το απόσπασμα του Αριστοτέλη μιλά για μια τέχνη ανάλογη με την τέχνη του Καραγκιόζη. Πάνω σε πανί πέφτει η σκιά ζώων που κινούνται καθώς είναι δεμένα με κλωστές από τους ταχυδακτυλουργούς. Ο Πλάτωνας λοιπόν είχε υπόψη του τέτοια θεάματα, όταν έγραψε αυτή την αλληγορία.

❖ Η παιδεία αναγκάζει τους δεσμώτες που λύνουν τα δεσμά τους να πάρουν τον ανηφορικό δρόμο και να βγουν στον πραγματικό, στον κόσμο που γίνεται αντιληπτός με τη νόηση.

❖ Ο κόσμος του σπηλαιίου είναι για τον Πλάτωνα (μέσα από τα λόγια του Σωκράτη πάντα) ο ψεύτικος επίγειος κόσμος που ζούμε. Παρομοιάζεται δηλαδή ο κόσμος μας με μια υπόγεια, μισοσκότεινη σπηλιά, όπου οι άνθρωποι αλυσοδεμένοι από την παιδική τους ηλικία βλέπουν μόνο σκιές πραγμάτων και ανθρώπων που βρίσκονται έξω, στον άλλο, τον πραγματικό κόσμο.

❖ Είναι πολύ δύσκολη η ανάβαση στον έξω κόσμο' πρέπει μέσω της παιδείας ο δεσμώτης να σπάσει τα δεσμά του και να πάρει τον ανηφορικό δρόμο. Ακόμη πιο δύσκολο είναι όταν φτάσει εκεί να προσαρμοστεί (διότι τα μάτια του δεν είναι συνηθισμένα σε τόσο φως), να αντιληφθεί και πόσο μάλλον να αποδεχτεί ότι αυτά που έβλεπε μέχρι τώρα δεν ήταν παρά είδωλα, σκιές. Η πνευματική αφύπνιση δεν είναι γενικά, σε κάθε εποχή, εύκολη υπόθεση.

- ❖ Γλώσσα-Ύφος και εφραστικά μέσα Σωκράτη : απλό, καθαρό, ζωντανές περιγραφές και εικόνες, πολλοί προσδιορισμοί, κοντά στον προφορικό λόγο, ευθύς διάλογος, β'ενικό πρόσωπο, αιθητοποιείται η εικόνα που περιγράφει. Η γλώσσα είναι ποιητική, το ύφος γλαφυρό και ευχάριστο, που προκαλεί το ενδιαφέρον των συνομιλητών και συνάμα εξυπηρετείται η αναζήτηση της αλήθειας. Ο συγγραφέας χρησιμοποιεί πολλά επίθετα, όπως "κατάγειος", "σπηλαιώδης οίκησις", για να δηλώσει το χώρο μέσα στη γη και τη φράση "είσοδος άναπεπταμένη προς το φως", για να δηλώσει τη μοναδική έξοδο προς το φως. Το επίθετο κατάγειος δηλώνει τον εσωτερικό χώρο της γης, ενώ το σπηλαιώδης επιτείνει την αρχική έννοια του ουσιαστικού από το οποίο προέρχεται (σπήλαιο-σπηλαιώδης). Χρησιμοποιεί τα σύνθετα ρήματα καταμένειν, περιάγειν, *παρωκοδομημένον*, υπερέχοντα, παραφερόντων. Η σύνδεση είναι παρατακτική.

Ετυμολογικά σχόλια -Λεξιλογικές παρατηρήσεις

θαυματοποιοίς- από το *θαύμα* + *ποιώ*. ΟΜΟΡΡΙΖΑ: θαυμάσιος, θαυματουργός, θαυμαστικό - ποιητής, παραποιώ, ποίημα, προσποίηση
 πρόκειται- από το *προ* + *κείμαι* που σχηματίζει το θέμα *κει-* και με μετάπτωση *κοι-*. ΟΜΟΡΡΙΖΑ: κείμενο, κοίτη, κοιτώνας, κειμήλιο, αντικειμενικός
 παραφράγματα- από το ρήμα *παραφράττω* < *παρά* + *φράττω*· σχηματίζει το θέμα *φραγ-* + πρόσφυμα -j- + -ω > *φράττω*. ΟΜΟΡΡΙΖΑ: φραγή, φράκτης φραγμός, έμφραγμα, φράξιμο
 δείκνυσιν - το ρήμα *δείκνυμι* προέρχεται από τη ρίζα *δεικ-* + πρόσφυμα -νυ- + .μι
 ΟΜΟΡΡΙΖΑ: απόδειξη, επίδειξη, δείγμα, υπόδειγμα, δειγματοληψία
 έφη - το ρήμα *φημί* σχηματίζει το ισχυρό θέμα *φη-*, *φω-* και το ασθενές θέμα *φα-*. ΟΜΟΡΡΙΖΑ: φήμη, κακόφημος, φάσκω, κατάφαση, αντιφατικός, φημολογία.
 φέροντας - το ρήμα *φέρω* σχηματίζει τα θέματα *φερ-*, *φορ-*, *φαρ-*, ο/σ-, ένεκ-
 ΟΜΟΡΡΙΖΑ: συμφορά, πρόσφορος, διαφορετικός, φερέφωνο, φορείο, δορυφόρος, οισοφάγος, διένεξη, βεληνεκές
 σκεύη - η ετυμολογία αμφίβολη· ίσως προέρχεται από τη ρίζα σκικ ΟΜΟΡΡΙΖΑ: κατασκευάζω, συσκευασία, διασκευή, παρασκευάζω, σκευοφυλάκιο
 άνδριάντας- από το *άνδριον* (= ανθρωπάκι) < *άνήρ*. ΟΜΟΡΡΙΖΑ: ανδρείος, άνανδρος, ανδροκρατούμενος, αύτανδρος.
 ζῶα- από το ρήμα *ζήω* - *ζῶ* που προέρχεται από τη ρίζα *ζη-*. ΟΜΟΡΡΙΖΑ: ζωντανός, ζωηρός, ζωόφιλος, ζωώδης
 είργασμένα - από το ουσιαστικό *έργον*. ΟΜΟΡΡΙΖΑ: εργάτης, άνεργος, εργασία, απεργία, αυτοεργός, αγαθοεργός, πανούργος
 φθεγγομένους- το ρήμα *φθέγγομαι* σχηματίζει το θέμα *φθεγ-* και με ετεροίωση *φθογ-*. ΟΜΟΡΡΙΖΑ: φθόγγος, απόφθεγμα, δίφθογγος, άφθεγκτος
 σιγῶντας - από το ουσιαστικό *σιγή*. ΟΜΟΡΡΙΖΑ: σιγανά, σιγή, σιγαστήρας, σιγομιλώ
 άτοπον -από το στερητικό *ά-* + *τόπος*. ΟΜΟΡΡΙΖΑ: τοποθεσία, τοπωνύμιο, κατατοπίζω, τοποτηρητής, τοπογράφος
 εικόνα - από το ρήμα *εἰκω* (= μοιάζω). ΟΜΟΡΡΙΖΑ: εικονικός, εικασία, εικονομαχία, εικόνισμα
 όμοιος - από το επίθετο *όμός* (= όμοιος)

Ενότητα 12^η

Σω: Τί δέ; τόδε οὐκ εἰκός,
 ἦν δ' ἐγώ, καὶ ἀνάγκη ἐκ τῶν
 προειρημένων, μήτε
 τοὺς ἀπαιδέτους καὶ ἀληθείας ἀπίρους
 ἰκανῶς ἂν ποτε
 πόλιν ἐπιτροπεῦσαι,
 μήτε τοὺς ἐν παιδείᾳ ἐωμένους διατρίβειν
 διὰ τέλους,
 τοὺς μὲν
 ὅτι σκοπὸν ἐν τῷ βίῳ οὐκ ἔχουσιν ἓνα,
 οὐδ' στοχαζομένους
 δεῖ ἅπαντα πράττειν ἃ
 ἂν πράττωσιν
 ἰδίᾳ τε καὶ δημοσίᾳ, τοὺς δὲ
 ὅτι ἐκόντες εἶναι οὐ πράξουσιν,
 ἡγούμενοι
 ἐν μακάρων νήσοις ζῶντες ἔτι
 ἀπώκισθαι;

Γλ: Ἀληθῆ, ἔφη.

Σω: Ἡμέτερον δὲ ἔργον, ἦν δ' ἐγώ,
 τῶν οἰκιστῶν
 τάς τε βελτίστας φύσεις ἀναγκάσαι
 ἀφικέσθαι πρὸς τὸ
 μάθημα ὃ ἐν τῷ πρόσθεν ἔφαμεν
 εἶναι μέγιστον, ἰδεῖν τε
 τὸ ἀγαθὸν καὶ ἀναβῆναι ἐκείνην τὴν
 ἀνάβασιν, καὶ ἐπειδὴ ἀναβάντες
 ἰκανῶς ἴδωσι, μὴ ἐπιτρέπειν αὐτοῖς ὃ νῦν
 ἐπιτρέπεται.

Γλ: Τὸ ποῖον δὴ;

Σω: Τὸ αὐτοῦ, ἦν δ' ἐγώ, καταμένειν
 καὶ μὴ ἐθέλειν πάλιν
 καταβαίνειν παρ' ἐκείνους τοὺς δεσμώτας
 μηδὲ μετέχειν τῶν παρ' ἐκείνοις πόνων τε
 καὶ τιμῶν, εἴτε φαυλότερα
 εἴτε σπουδαιότερα.

Σχόλια:

Θέμα : Η υποχρέωση των ορθά πεπαιδευμένων (των φιλοσόφων) να κυβερνήσουν τους άλλους ανθρώπους και να τους φωτίσουν με την παιδεία τους.

Δομή : Α. Οι απαιδευτοί δεν είναι κατάλληλοι να κυβερνήσουν ικανοποιητικά.

Αιτία : δεν έχουν υψηλό στόχο για τη ζωή τους και για το δημόσιο βίο.

Β. Οι πεπαιδευμένοι δεν μπορούν κι αυτοί να κυβερνήσουν ικανοποιητικά.

Αιτία : Είναι απορροφημένοι στις πνευματικές τους αναζητήσεις και δείχνουν απροθυμία για πολιτική δράση.

Σω: Τι λοιπόν; Αυτό δεν είναι εύλογο,
 είπα εγώ, και αναγκαίο συμπέρασμα από
 όσα προελέχθησαν, ότι ούτε οι
 απαιδευτοί, που δε γνωρίζουν την
 αλήθεια, θα μπορούσαν ποτέ να
 κυβερνήσουν αποτελεσματικά μια πόλη
 ούτε εκείνοι που τους επιτρέπεται να
 απασχολούνται ως το τέλος της ζωής
 τους με τα πνευματικά ζητήματα, οι μὲν
 πρώτοι γιατί δεν έχουν ένα σκοπό στη
 ζωή, για τον οποίο καταβάλλοντες
 προσπάθεια πρέπει να κάνουν όλα αυτά
 που θα μπορούσαν να κάνουν στην
 ιδιωτική και τη δημόσια ζωή τους, οι δε
 δεύτεροι γιατί δεν είναι πρόθυμοι να
 ασχοληθούν με τα πρακτικά προβλήματα,
 καθώς νομίζουν ότι έχουν εγκατασταθεί ,
 στις νήσους των μακάρων, ενώ είναι
 ακόμη ζωντανοί;

Γλ: Αλήθεια, είπε.

Σω: Δικό μας λοιπόν έργο, είπα εγώ,
 εμάς των ιδρυτών της πόλης, είναι να
 εξαναγκάσουμε τις πιο προικισμένες
 φυσιογνωμίες να οδηγηθούν προς την
 έρευνα αυτού το οποίο πριν είπαμε ότι
 είναι το σπουδαιότερο, να γνωρίσουν το
 αγαθό και να ανεβούν εκείνη την
 ανηφορική οδό και, όταν ανεβαίνοντας
 αρκετά αντιληφθούν, να μην τους
 επιτρέψουμε αυτό που τώρα επιτρέπεται.

Γλ: Ποιο ακριβώς;

Σω: Το να μένουν συνεχώς, είπα εγώ,
 στον ίδιο τόπο και να μη θέλουν πάλι να
 κατεβούν σε εκείνους τους δεσμώτες
 ούτε να συμμετέχουν στους κόπους και
 τις τιμές εκείνων, είτε είναι ταπεινότερες
 είτε είναι μεγαλύτερης σημασίας.

Γ. Κατάλληλοι να αναλάβουν τη διακυβέρνηση της πολιτείας είναι οι προικισμένοι με ικανότητες.

Προϋποθέσεις : πρέπει να φτάσουν στον κόσμο των ιδεών και, αφού λάβουν ικανοποιητική παιδεία, στη συνέχεια έχουν χρέος να ασχολούνται με την ενεργό πολιτική.

- ❖ Στην ενότητα αυτή εξετάζεται η καταλληλότητα των πολιτών για την διακυβέρνηση της πόλης, στο θεωρητικό πάντα κατασκεύασμα της Πολιτείας. Έτσι λοιπόν οι πολίτες χωρίζονται εδώ σε δύο κατηγορίες :

A. απαίδευτοι : οι απαίδευτοι, αυτοί που δεν έχουν βγει από το σπήλαιο και δεν έχουν θεαθεί το Αγαθό. Είναι αληθείας άπειροι, τους λείπει το βασικό αγαθό της παιδείας και ως εκ τούτο είναι ακατάλληλοι για τη διακυβέρνηση της πόλης.

B. πεπαιδευμένοι : αυτοί έχουν θεαθεί το Αγαθό, έχουν βγει από το σπήλαιο και διαθέτουν το βασικό αγαθό της παιδείας. Δεν είναι όμως πρόθυμοι να κυβερνήσουν και προτιμούν να ζουν απορροφημένοι στις πνευματικές τους ενασχολήσεις.

- ❖ **Ο εἶς σκοπός** είναι η θέαση της αλήθειας, η αναζήτηση της αλήθειας. Συνδέει την ιδέα του αγαθού και το κατά πόσο ένας πολίτης είναι αγαθός με την παιδεία. Αν δεν υπάρχει ο *εἶς σκοπός* υπάρχει αταξία, το προσωπικό συμφέρον τοποθετείται πάνω από το σύνολο. Υπάρχει κατακερματισμός του είναι, που δε φωτίζεται από το αγαθό(που είναι ο *εἶς σκοπός*) κι άρα οι αποφάσεις δεν είναι οι ορθότερες, εφόσον δε σκέφτονται το σύνολο. Οι τυχαίοι και αφιλοσόφητοι (οι απαίδευτοι) δεν έχουν έναν υψηλό σκοπό να υπηρετήσουν, παρά το προσωπικό τους συμφέρον. Αντιθέτως ο *εἶς σκοπός* που έχουν οι φύλακες της πολιτείας είναι να υπηρετούν πιστά και ανιδιοτελώς την πολιτεία ολόκληρη.
- ❖ **«Το μέγιστον μάθημα»** είναι το ανέβασμα της ψυχής από τον ορατό κόσμο στο νοητό, η φιλοσοφική διδασκαλία που βοηθά την ψυχή να στραφεί από τα αντικείμενα και τα φαινόμενα προς τις ιδέες και προς την έσχατη αιτία των άλλων ιδεών, την ιδέα του Αγαθού. Η δικαιοσύνη και οι άλλες αρετές γίνονται χρήσιμες και ωφέλιμες, μόνο όταν αφομοιώσουν την ιδέα αυτή του Αγαθού, γιατί το πλησίασμα του ανθρώπου προς το Αγαθό σημαίνει ότι προχωρήσαμε από το σκοτάδι στο φως. Σημαίνει ακόμα ξεκαθάρισμα της ουσίας των όντων. (Κ.Δ. Γεωργούλη, Πλάτωνος Πολιτεία, Εισαγωγή)
- ❖ **Το αγαθόν** στην αρχαιότητα: ο Πλάτωνας δεν δίνει μια σαφή ερμηνεία για τον όρο αυτόν που είναι από τους βασικότερους στο φιλοσοφικό του σύστημα, παρά αρκείται σε ορισμένους υπαινιγμούς. Αγαθόν πάντως είναι: α. Το είναι και ό,τι διατηρεί το είναι, β. Η τάξη, ο κόσμος και η ενότητα που διαπερνά και συνέχει την πολλαπλότητα, γ. ό,τι παρέχει την αλήθεια και την επιστήμη. Η έκφραση αυτῶ το αγαθόν φαίνεται να δηλώνει την ύψιστη αρχή και την πηγή του όντος και της γνώσης. (βλ.σχόλιο σελ.120) Η Πολιτεία θεμελιώνεται πάνω στο αγαθό·αυτό εγγυάται την ύπαρξη της δικαιοσύνης και άρα την ύπαρξη της Πολιτείας. Από το κείμενο αντιλαμβανόμαστε για το *άγαθόν* : 1. ότι έχει τη μεγαλύτερη αξία (*μέγιστον μάθημα*), 2. ότι μπορεί να το προσεγγίσει ο άνθρωπος (*ἀφικέσθαι, ἰδεῖν, ἴδωσι*) και 3. ότι η κατάκτησή του είναι δύσκολη (*ἀναβῆναι, ἀνάβασιν, ἀναβάντες*). Πάντως ήδη στην αρχαιότητα *το Πλάτωνος αγαθόν* ήταν παροιμιακή έκφραση για κάτι το ασαφές και το σκοτεινό.
- ❖ το *αγαθόν* στη νέα ελληνική έχει ποικίλες σημασιολογικές αποχρώσεις :
 - είναι καθετί που θεωρούμε ότι έχει αξία πνευματική, υλική, ηθική, καθετί που κατέχει υψίστης σημασίας θέση στην προσωπική και συλλογική μας ζωή.
 - τα αγαθά (στον πληθυντικό αριθμό) είναι τα πλούτη και τα προϊόντα που προσφέρονται προς κατανάλωση.

→ το επίθετο αγαθός σημαίνει αρχικά αυτόν που είναι γενναίος και έχει όλες τις αρετές του τέλειου πολίτη και ανθρώπου (*καλός καγαθός*). Σήμερα βέβαια θεωρούμε ως αγαθό αυτόν που τον χαρακτηρίζει η πραότητα, η καλοσύνη, η αθωότητα, αυτόν που είναι ενάρετος, ενώ η 'αθωότητα' κατέληξε να σημαίνει αφέλεια και ο 'αγαθός' κατέληξε να σημαίνει πολλές φορές τον απονήρευτο, τον 'αγαθιάρη'.

- ❖ **Παιδείαν:** αρχικά η λέξη σημαίνει αυτό που πρέπει να μάθει το παιδί. Ήδη όμως από τον 5ο αιώνα ως όρος της παιδαγωγικής δηλώνει τη γενική καλλιέργεια, που είναι προνόμιο μόνο του ανθρώπου- γι' αυτόν το λόγο άλλωστε αποδίδεται στα λατινικά ως *humanitas*. Βασή της παιδείας για τον Πλάτωνα είναι η μουσική(λογοτεχνία, τραγούδι, καλλιέργεια της καλλιτεχνικής ευαισθησίας) και η γυμναστική (βλ.σχόλιο σελ.119). Παιδεία τώρα, όσον αφορά το κείμενο, είναι η στροφή της ψυχής προς την ιδέα του αγαθού, η δύσκολη διαδικασία της μετάβασης από το σκοτάδι της άγνοιας προς την ιδέα του αγαθού, προς τη θέαση της αλήθειας, την τελείωση του ανθρώπου. Είναι στην εικόνα του σπηλαίου η ανηφορική οδός που οδηγεί τις βέλτιστες φύσεις, που έχουν σπάσει τα δεσμά της αμάθειας, προς τον εξωτερικό κόσμο, τον πραγματικό.
- ❖ Ούτε μόνη της η φύση, ούτε η παιδεία μόνη της μπορεί να καταφέρει τίποτε. Ο συνδυασμός τους όμως, που τον έχει ο φιλόσοφος, μπορεί να φέρει το σωστό αποτέλεσμα. Γι' αυτό ο φιλόσοφος, που έχει βγει από το σπήλαιο και έχει θεαθεί την αλήθεια, πρέπει να ανακατευτεί ενεργά με την πολιτική ζωή και να αναλάβει αξιώματα. Εφόσον έχει φωτιστεί η ψυχή του από το πραγματικό φως του ύψιστου Αγαθού θα αποφεύγει τα λάθη και θα κυβερνά ορθά.
- ❖ Πολλοί σύγχρονοι διανοητές έχουν κατηγορήσει τον Πλάτωνα ότι δεν ασχολήθηκε ποτέ με *τα* πολιτικά πράγματα των Αθηνών. Οι κατηγορίες αυτές είναι αβάσιμες. Όπως ομολογεί ο ίδιος ο φιλόσοφος, όταν ήταν νέος επιθυμούσε να πολιτευθεί, αλλά η επιβολή της τυραννίας των Τριάκοντα και τα τραγικά γεγονότα που ακολούθησαν την κατάλυση της (θανατική καταδίκη του Σωκράτη), τον κράτησαν σε απόσταση από την πολιτική. Οι μαρτυρίες για τη ζωή του Πλάτωνα ως αθηναίου πολίτη είναι ελάχιστες. Πάντως ο Πλάτωνας δεν ήταν ο κοινωνικός αναχωρητής που θεάται αφ' υψηλού την πολιτική κονίστρα, αλλά ένας φλογερός πολιτικός αναμορφιστής. **Ο φιλόσοφος πίστευε ότι η πολιτική είναι έναλειτούργημα που πρέπει να αναλαμβάνεται από τους επαίοντες**, δηλαδή αυτούς που γνωρίζουν την ανθρώπινη φύση, τις υποθέσεις του κράτους, τις ηθικές αξίες. Έτσι συνέλαβε το πρότυπο των φιλοσόφων-αρχόντων, που θα έθεταν ένα τέλος στην πολιτική κακοδαιμονία. Τις ιδέες του για την αναμόρφωση της πολιτικής ζωής προσπάθησε με κίνδυνο της ζωής του να τις εφαρμόσει στις Συρακούσες. Οι περιστάσεις όμως δεν στάθηκαν ευνοϊκές. **Παρά τις απογοητεύσεις του, ο Πλάτωνας πίστευε ακράδαντα ότι η ορθή παιδεία μπορεί να επηρεάσει αποφασιστικά την πολιτική ζωή.** Με την ίδρυση της Ακαδημίας προσπάθησε να επηρεάσει εμμέσως τα πολιτικά πράγματα σε πανελλήνια κλίμακα. Μαθητές και συνάδελφοι του φιλοσόφου συνέταξαν νομοθεσίες για διάφορες πόλεις. Οι ιδέες του και αν ακόμη δεν είναι στο σύνολο τους αποδεκτές, εξακολουθούν να γονιμοποιούν την πολιτική σκέψη. *(από το βιβλίο του καθηγητή)*
- ❖ Δημόκριτος : « η φύσις και η διδαχή παραπλήσιον εστί και γαρ η διδαχή μεταρυσμεί τον άνθρωπο και μεταρυσμούσα φυσιοποιεί» (μεταρυσμεί= αλλάζει ρυθμό)
 Ηράκλειτος : « Δείξτε εἶναι τὸ ξυνόν» = Πρέπει να ακολουθούμε τα κοινά
 Στην αρχαία ελληνική σκέψη βλέπουμε ότι επικρατεί το σύνολο πάνω από το άτομο, το συνολικό συμφέρον πάνω από το ατομικό.

Ετυμολογικά Σχόλια - Λεξιλογικές Παρατηρήσεις

εικός- από το μη εύχρηστο ρήμα *εἴκω* που προέρχεται από τη ρίζα *FIK-* + πρόθεμα *έ-* > *έFIK-ω* > *εἴκω*. ΟΜΟΡΡΙΖΑ: εικόνισμα, εικασία, εικαστικός, εικονικός, εικονομαχία, απεικονίζω

προειρημένων- από το *προ* + *λέγω* που σχηματίζει τα θέματα *λεν-*, *λογ-* (με ετεροίωση), (>*η-*). ΟΜΟΡΡΙΖΑ: λέξη, διάλογος, πρόλογος, συλλογή, έπος, ανείπωτος, ρητός, ρήτορας, ρήση

άπαιδευτους- από το στερητικό *ά-* + *παιδεύω* < *παις*. ΟΜΟΡΡΙΖΑ: εκπαίδευση, παιδαγωγός, διαπαιδαγώγηση, παιδοτρίβης, παιδίατρος

άληθειας -από το *αληθής* < στερητικό *ά-* + *λήθω* = *λανθάνω* (= ξεχνώ, μου διαφεύγει την προσοχή). ΟΜΟΡΡΙΖΑ: λησμοσύνη, επιλήσμων, λήθη, λαθραία, αλάνθαστος

άπείρους - από το στερητικό *ά-* + *πείρα* < *πειράω* -*ω*. ΟΜΟΡΡΙΖΑ: εμπειρία, πεπειραμένος, απόπειρα, πειρατής.

ικανώς - από το *ικανός* που προέρχεται από το ρήμα *ικνέομαι* -*οὔμαι* (= φτάνω), που είναι εκτεταμένος τύπος του ποιητικού ρήματος *ικω*. ΟΜΟΡΡΙΖΑ: ανίκανος, άφιξη, ανέφικτος, ικεσία, ικανότητα

έπιτροπεῦσαι- από το *έπιτροπος* < *έπιτρέπω* < *έπί* + *τρέπω*. ΟΜΟΡΡΙΖΑ: έπιτροπος, προτροπή, ντροπή, κατατροπώνω, τέρψη

διατρίβειν- από το *δια* + *τρίβω* που σχηματίζει το θέμα *τριβ-*. ΟΜΟΡΡΙΖΑ: διατριβή, συντριβή, προστριβή, παιδοτρίβης, τρίψιμο

σκοπόν- από το ρήμα *σκοπέω* -*ω* που σχηματίζει τα θέματα *σκεπ-*, *σκοπ-* (με μετάπτωση). ΟΜΟΡΡΙΖΑ: σκοπιά, σκόπιμος, σκοπευτής, αυτοσκοπός, επίσκοπος, πρόσκοπος, κατασκοπεία

βίω- η λέξη ίσως σχετίζεται με το *βίος* (= τόξο, που χρησιμοποιούνταν για την εξασφάλιση των προς το ζην). ΟΜΟΡΡΙΖΑ: βιολογία, έμβιος, άβίωτος, βιότοπος, αμφίβιος, βιοθεωρία

έχουσιν- το ρήμα *έχω* σχηματίζει το αρχικό θέμα *σεχ-* > *έχ-* (με τροπή του -*σ-* σε δασεία) > *έχ-* (με ανομοίωση της δασείας) > *σχ-* (με συγκοπή). ΟΜΟΡΡΙΖΑ: κατέχω, ανοχή, παροχή, κατάσχεση, σχέση, εχέφρων, προσεκτικός

στοχαζομένους- από το ουσιαστικό *στόχος* που προέρχεται από τη ρίζα *στεχ-* ή *σταχ-*. ΟΜΟΡΡΙΖΑ: στοχασμός, στοχαστής, στόχευση, στόχαστρο, εύστοχος, από το αθροιστικό *ά* + *πάς*. ΟΜΟΡΡΙΖΑ: παντοτινός, πάνσοφος, πάντοτε, σύμπαν, πανταχού

πράττειν- το ρήμα *πράττω* σχηματίζει το θέμα *πραγ-* + πρόσφυμα -*j-* + -*ω*. ΟΜΟΡΡΙΖΑ: πράξη, διαπραγμάτευση, σύμπραξη, απραξία, πεπραγμένα, εισπράκτορας

ίδια- από το *ιδίος*. ΟΜΟΡΡΙΖΑ: ιδιοτελής, ιδιωτικός, ιδίοχειρο, ιδιαιτερότητα, από το *δημόσιος* < *δήμος*. ΟΜΟΡΡΙΖΑ: δημοκρατία, πάνδημος, δημοτικός, αποδημία, συνδημότης

ήγούμενοι- από τη ρίζα *σηγ-* < *ήγ-* (με τροπή του -*σ-* σε δασεία). ΟΜΟΡΡΙΖΑ: ηγέτης, ηγεμόνας, καθηγητής, οδήγηση, εισηγούμαι, αφήγηση, διήγημα

μακάρων- το επίθετο *ό, ή μάκαρ* είναι αγνώστου ετυμολογίας: ίσως είναι συγγενές με το *μακρός*, οπότε αρχικά σήμαινε πλούσιος: κατ' άλλους αρχικά σήμαινε μέγας, ισχυρός. ΟΜΟΡΡΙΖΑ: μακαριότατος, μακαρίζω, μακαρίτης, μακάριος

ζώντες- το ρήμα *ζήω* -*ω* σχηματίζει τα θέματα *ζη-*, *βίο-*. ΟΜΟΡΡΙΖΑ: ζωντανός, ζωηρός, φιλόζωος, αναζωογονώ, ζωικός, ζήση

άπφκίσθαι- από το *άπό* + *οίκιζω* < *οίκος*. ΟΜΟΡΡΙΖΑ: κάτοικος, συνοικισμός, αποικισμός, οικήτορας, οικότροφος

φύσεις- από το ρήμα *φύω* που σχηματίζει το θέμα *φν-*. ΟΜΟΡΡΙΖΑ: φυσιολογικός, φυσιολάτρης, σύμφυτος, φυσιοθεραπεία, έμφυτος, φυτό.

μάθημα- από το θέμα *μαθ-* του ρήματος *μανθάνω*. ΟΜΟΡΡΙΖΑ: μάθηση, συμμαθητής, αμάθεια, φιλομαθής, μαθητεύω, ημιμάθεια

άναβήναι- από το *ανά* + *βαίνω* που σχηματίζει τα θέματα *βα-* και *βη-*, *βω-* (με μετάπτωση). ΟΜΟΡΡΙΖΑ: αναβάτης, διάβαση, συμβατικός, πρόσβαση, αντίβαίνω

ἐπιτρέπειν- από το *ἐπί* + *τρέπω* που σχηματίζει τα θέματα *τρεπ-*, *τροπ-* (με ετεροίωση) και *τραπ-*. ΟΜΟΡΡΙΖΑ: τρόπος, προτροπή, ιδιότροπος, εκτροπή, κακότροπος, τρόπαιο
 καταμένειν- από το *κατά* + *μένω* που σχηματίζει το θέμα *μεν-* και *μον-* (με μετάπτωση). ΟΜΟΡΡΙΖΑ: παραμονή, εμμονή, διαμονή, μονιμότητα, αναμονή
 ἐθέλειν - το ρήμα *ἐθέλω* και *θέλω* σχηματίζει το θέμα *θελ'* + προθεματικό *έ-* + *-ω*. ΟΜΟΡΡΙΖΑ: θέληση, ἀθελα, εθελοντής, εθελούσιος, θέλημα.
 δεσμάτας- από το ρήμα *δέω* - *δω* (= δένω). ΟΜΟΡΡΙΖΑ: δεσμός, δέσιμο, δεσμοφύλακας, υπόδημα, δέμα, δεσμίδα.
 σπουδαιότεροι- από το *σπουδή* < *σπεύδω* που σχηματίζει το θέμα *σπενδ-* και με μετάπτωση *σπουδ-*. ΟΜΟΡΡΙΖΑ: σπουδάζω, σπουδαστήριο, περισπούδαστος, σπουδαιότητα.

Ενότητα 13^η

Γλ: Ἐπειτ', ἔφη, ἀδικήσομεν αὐτούς, καὶ ποιήσομεν χεῖρον
 ζῆν ,δυνατὸν αὐτοῖς ὄν ἄμεινον;
 Σω: Ἐπελάθου, ἦν δ' ἐγώ, πάλιν, ὦ φίλε, ὅτι νόμῳ οὐ τοῦτο μέλει, ὅπως ἔν τι γένος ἐν πόλει διαφερόντως εὖ πράξει, ἀλλ' ἐν ὅλῃ τῇ πόλει τοῦτο μηχανᾶται ἐγγενέσθαι, συναρμόττων τοὺς πολίτας πειθοῖ τε καὶ ἀνάγκῃ, ποιῶν μεταδιδόναί ἀλλήλοις τῆς ὠφελίας ἦν ἂν ἕκαστοι τὸ κοινὸν δυνατοὶ ὧσιν ὠφελεῖν καὶ αὐτὸς ἐμποιῶν τοιούτους ἄνδρας ἐν τῇ πόλει, οὐχ ἵνα ἀφιῆ τρέπεσθαι ὅπῃ ἕκαστος βούλεται, ἀλλ' ἵνα καταχρῆται αὐτὸς αὐτοῖς ἐπὶ τὸν σύνδεσμον τῆς πόλεως.

Γλ: Ἀληθῆ, ἔφη· ἐπελαθόμεν γάρ.
 Σω: Σκέψαι τοίνυν, εἶπον, ὦ Γλαύκων, ὅτι οὐδ' ἀδικήσομεν τοὺς παρ' ἡμῖν φιλοσόφους γιγνομένους, ἀλλὰ δίκαια πρὸς αὐτοὺς ἐροῦμεν, προσαναγκάζοντες τῶν ἄλλων ἐπιμελεῖσθαι τε καὶ φυλάττειν.

Σχόλια:

Γλ: Μα πῶς, εἶπε, θα ἀδικήσουμε αὐτοὺς και θα τους κάνουμε να ζουν χειρότερα, ἐνὼ εἶναι δυνατόν σ' αὐτοὺς να ζουν καλύτερα;

Σω: Ξέχασες, πάλι, φίλε, εἶπα ἐγώ, ὅτι ο νόμος δεν ενδιαφέρεται γι' αὐτό, πῶς δηλαδή μία μόνο κοινωνική ομάδα στην πόλη υπερβολικά θα ευημερήσει, ἀλλὰ μεθοδεύει ὥστε να επιτευχθεῖ αὐτό σε ολόκληρη την πόλη, αναμορφώνοντας τους πολίτες με πειθῶ και με ἐξαναγκασμό, δημιουργώντας τις συνθήκες ὥστε ο ἕνας να μεταδίδει στον ἄλλο το ωφέλιμο, το οποίο ο καθένας θα μπορούσε να προσφέρει στην κοινωνία και ο ἴδιος διαπλάθοντας τέτοιους ἄνδρες στην πόλη, ὄχι για να τους αφήνει να βαδίζει ο καθένας ὅπου θέλει, ἀλλὰ για να κάνει πλήρη χρήση ο ἴδιος σ' αὐτοὺς των δεσμών που ἐνώνουν την πόλη.

Γλ: Αλήθεια, εἶπε. Πραγματικά ξέχασα.
 Σω: Σκέψου λοιπὸν εἶπα, Γλαύκωνα, ὅτι σε καμιά περίπτωση δε θα ἀδικήσουμε τους φιλοσόφους που υπάρχουν στην πόλη μας, ἀλλὰ ὅτι θα μιλήσουμε δίκαια (λογικά) σ' αὐτοὺς, ὅταν τους ἀναγκάσουμε να φροντίζουν και να προστατεύουν τους ἄλλους.

Θέμα : ο ηθικός εξαναγκασμός των φιλοσόφων από το νόμο για την ανάληψη της πολιτικής εξουσίας και καθηκόντων.

Δομή : Α. Διατύπωση αντίθεσης Γλαύκωνα : είναι άδικος ο εξαναγκασμός των φιλοσόφων σε υποβάθμιση του βίου τους.

B. Αναίρεση αντίθεσης από Σωκράτη :

1. θέση : ο νόμος ενδιαφέρεται για την ευδαιμονία του συνόλου

2. Επιχειρήματα : ο νόμος

α. συγκροτεί τους πολίτες σε αρμονικό σύνολο

β. τους κάνει να συνεισφέρουν όλοι στο κοινό καλό

γ. δημιουργεί ο ίδιος πολίτες με σκοπό να τους χρησιμοποιεί για τη συνοχή της πόλης

3. Συμπέρασμα : Δε θα αδικούνται οι φιλόσοφοι, όταν εξαναγκάζονται να κυβερνούν.

Εύλογη η απορία (στην πραγματικότητα η θέση) του Γλαύκωνα : **αφού οι φιλόσοφοι έχουν βγει από τη σπηλιά και ζουν μακάριοι με τις θεωρητικές τους αναζητήσεις, γιατί πρέπει να τους αναγκάσουμε να υποβαθμίσουν τη ζωή τους και να κατέβουν πάλι στο σπήλαιο, να αναλάβουν πολιτική δράση;** Ο Γλαύκων βλέπει τους πολίτες ως άτομα και το δίκαιο και το άδικο απολύτως ανεξάρτητα από οποιαδήποτε σκοπιμότητα. Ο Γλαύκων διατυπώνει μία οξυδερκή άποψη , ότι δηλαδή , εάν εξαναγκάσουμε τους φιλοσόφους να εγκαταλείψουν τη μακαριότητα που τους προσφέρει ο θεωρητικός βίος και τους πιέσουμε να αναλάβουν την πολιτική εξουσία , θα τους κάνουμε να ζουν χειρότερα, θα τους αδικήσουμε.

Ο συλλογισμός του Γλαύκωνα φαίνεται να είναι εύστοχος , αλλά προκύπτει από το γεγονός ότι σύμφωνα με το σύστημα των αξιών που αντιπροσωπεύει , η έννοια του δικαίου δεν εξετάζεται μέσα στο πλαίσιο ευρύτερων και συλλογικών μορφών επιδιώξεων και σκοπών (δεν παίρνει υπόψη του ότι η πολιτική κοινότητα κρίνεται αξιολογική ανώτερη από το άτομο , άποψη που αποτελεί τη βάση της πολιτικής θεωρίας του Πλάτωνα) .

❖ Ο Σωκράτης θα προσπαθήσει να αποδείξει στο Γλαύκωνα ότι είναι δίκαιη η αξίωση, αφού θα συντείνει στην ευδαιμονία του ευρύτερου κοινωνικού συνόλου και το σύνολο προηγείται του τόμου (δες σχόλιο από προηγούμενη ενότητα). Για να ενισχύσει μάλιστα αυτή τη θέση αναφέρει τους τρόπους με τους οποίους το πετυχαίνει αυτό ο νόμος :

α. συγκροτεί τους πολίτες σε αρμονικό σύνολο

β. τους κάνει να συνεισφέρουν όλοι στο κοινό καλό

γ. δημιουργεί ο ίδιος πολίτες με σκοπό να τους χρησιμοποιεί για τη συνοχή της πόλης.

Ο Σωκράτης βλέπει το δίκαιο και το άδικο από τη σκοπιά του καλού του συνόλου και από το πρίσμα της σκοπιμότητας.

❖ Το συμπέρασμα στο οποίο καταλήγει ο Σωκράτης δεν είναι ακαταμάχητο και πειστικό, γιατί δεν απορρέει με λογική αναγκαιότητα. Ο συλλογισμός του είναι ο εξής :

Π1 Ό,τι εξυπηρετεί το καλό του συνόλου είναι δίκαιο.

Π2 Ο εξαναγκασμός των φιλοσόφων εξυπηρετεί το καλό του συνόλου.

Συμπέρασμα : Ο εξαναγκασμός των φιλοσόφων είναι δίκαιος.

Η πρώτη προκείμενη είναι ψευδής (η ιστορία διδάσκει ότι πολλές φορές για το συμφέρον του συνόλου διαπράττονται κατάφωρες αδικίες και βαρύτατα εγκλήματα) κι έτσι το

συμπέρασμα δεν ευσταθεί, αφού δεν απορρέει με λογική αναγκαιότητα από τις προκείμενες.

- ❖ Το αδύνατο σημείο αυτού του συλλογισμού (που είναι καθαρή αντίφαση) το παρατήρησε πρώτος ο Αριστοτέλης (Πολιτικά 1264b) γράφοντας ότι : ενώ ο Σωκράτης αφαιρεί από τους φύλακες την ευδαιμονία, ισχυρίζεται ότι ο νομοθέτης οφείλει να κάνει ευτυχισμένη όλη την πόλη, πράγμα αδύνατο, αφού κάποιος (λίγοι ή πολλοί) δεν θα είναι ευτυχισμένοι.
- ❖ **Ο νόμος**, που στο κείμενο αυτό προσωποποιείται (νόμω οὐ τοῦτο μέλει – μηχανᾶται - συναρμόττων - ποιῶν--ἐμποιῶν - οὐχ ἵνα ἀφιῆ - ἀλλ' ἵνα καταχρῆται), χρησιμοποιεί δυο μέσα : την πειθῶ και τον εξαναγκασμό. Πέρα από το ότι προσπαθεί να πείσει πως είναι σωστό αυτό που επιβάλλει, εξαναγκάζει τους φιλοσόφους να εγκαταλείψουν και να στερηθούν την ευδαιμονία τους, ενώ δεν επιτρέπει στους πολίτες να ενεργούν εκδηλώνοντας ελεύθερα τη βούλησή τους οι ενέργειές τους πραγματοποιούνται στο πλαίσιο της συνολικής λειτουργίας του κράτους.(« οὐχ ἵνα ἀφιῆ τρέπεσθαι ὄπη ἕκαστος βούλεται»). Όλα αυτά βέβαια στο βωμό του κοινού καλού. («ἀλλ' ἵνα καταχρῆται αὐτὸς αὐτοῖς ἐπὶ τὸν σύνδεσμον τῆς πόλεως.».)
- ❖ Ο νόμος πρέπει να εξασφαλίζει την ευδαιμονία και στις τρεις τάξεις των πολιτών. Όταν μια τάξη ευτυχεί και οι άλλες δυστυχούν, τότε υπάρχει δυσαρμονία στην πόλη και αστάθεια. Ο Πλάτων συχνά αναφέρεται στην αρμονία, αρχίζοντας από τις δυνάμεις της ψυχής (ἐπιθυμητικόν, θυμοειδές, λογιστικόν) και καταλήγοντας στις σχέσεις των πολιτών μεταξύ τους. Η αρμονία προκύπτει από την υποταγή του κατώτερου στον ανώτερου και συνάμα από την ενσυνείδητη προσφορά της ανώτερης τάξης των φυλάκων -αρχόντων-φιλοσόφων στο κοινωνικό σύνολο. Στην άριστη πολιτεία λοιπόν ο νόμος δεν ενδιαφέρεται πώς θα ευτυχίσει μια μόνο κοινωνική τάξη αλλά όλες. **Στον Πρωταγόρα ο νόμος φέρει την πειθαρχία και την τάξη μέσα στην πολιτεία και συνενώνει τους πολίτες με δεσμούς φιλίας.** Σκοπός της ιδεώδους πολιτείας είναι η ευδαιμονία ολόκληρης της πόλης. Η ανάγκη για κοινωνική ευπραγία που εξασφαλίζει την προσωπική ευδαιμονία του ατόμου διατυπώνεται από πολλούς αρχαίους με την αλληγορία του σκάφους. Ο Αλκαίος, ο Θέογνις, ο Αισχύλος, ο Σοφοκλής παρουσιάζουν την πολιτεία σαν ένα σκάφος στην τρικυμισμένη θάλασσα. Η τύχη του κυβερνήτη, του πληρώματος και των επιβατών είναι κοινή. Την ίδια άποψη διατύπωσε αργότερα και ο Μακρυγιάννης "τουτην την πατρίδα την έχομεν ὅλοι μαζί και σοφοί και αμαθείς και στρατιωτικοί και οι πλέον μικρότεροι ἄνθρωποι... Το λοιπόν δουλέψαμε ὅλοι μαζί, να την φυλάμεν και ὅλοι μαζί· και να μην λέγει οὔτε ο δυνατός "εγώ " οὔτε ο αδύνατος... Είμαστε στο "εμείς" και ὄχι εις το "εγώ".
- ❖ Για την ευδαιμονία του πολίτη σε συνάρτηση με την ευδαιμονία του συνόλου έχουν γράψει και άλλοι Έλληνες συγγραφείς :
Θουκυδίδης : « Εγώ τουλάχιστον πιστεύω, ότι η πόλις, η οποία ακμάζει ως σύνολον, ωφελεί περισσότερο τους ιδιώτας, παρά εάν, ενώ καθείς από τους πολίτας ευτυχῆ, εκείνη ως σύνολον αποτυγχάνη. Διότι ο ἄνθρωπος που ευδοκιμεί εις τας ιδιωτικάς του υποθέσεις, εάν η πατρίδα αυτού καταστραφῆ, χάνεται κι αυτός μαζί της, ενώ είναι πολύ πιθανόν ότι θα σωθῆ, εάν κακοτύχη μὲν ο ἴδιος, η πατρίς του ὁμως ευτυχῆ.» (μετάφραση Ελευθ. Βενιζέλου)

❖ Γενική θεώρηση του Μύθου:

«*Η αλληγορία του σπηλαιίου συμπυκνώνει το νόημα του αγώνα του ανθρώπου να λυτρωθεί από τα δεσμά της φαινομενικότητας που τον κρατούν στην άγνοια και την πλάνη και να ορθωθεί στο φως της αλήθειας*» (Κ. Μιχαηλίδης). Η γνώση και η παιδεία συνδέονται με την δικαιοσύνη, καθώς είναι απαραίτητα στοιχεία προκειμένου ο άνθρωπος να απαλλαγεί από τα δεσμά του και να ζήσει μια ζωή ανώτερη και ποιοτικότερη. Η δικαιοσύνη κατέχει τη σημαντικότερη θέση στη νέα πολιτεία που οραματίζεται ο Πλάτωνας. Ποιοι όμως μπορούν να βοηθήσουν για την επικράτηση της; Οι φιλόσοφοι. Αυτοί που κατορθώνουν να βγουν από το σπήλαιο και φωτισμένοι μπορούν να ελευθερώσουν και τους άλλους που ζουν στο δεσμωτήριο. Οι φιλόσοφοι όμως είναι απρόθυμοι να κατέβουν πάλι στο σπήλαιο. Γι' αυτό πρέπει να πειστούν ή να εξαναγκαστούν.

Ετυμολογικά Σχόλια - Λεξιλογικές Παρατηρήσεις

άδικησομεν- από το *ἄδικος* < στερητικό *ἀ-* + *δίκη*. ΟΜΟΡΡΙΖΑ: δικαστής, κατάδικος, δικογραφία, ένδικος, δικηγόρος

ποιήσομεν- το ρήμα *ποιέω-ᾶ* σχηματίζει το θέμα *ποι-* με πρόσφυμα *-ε-* + *-ω*. ΟΜΟΡΡΙΖΑ: ποιητής, προσποιούμαι, περιποιητικός, πραγματοποιώ, συνειδητοποιώ, παραποίηση.

ζῆν-το ρήμα *ζω* σχηματίζει τα θέματα *ζη-*, *βίο-*. ΟΜΟΡΡΙΖΑ: ζωντανός, ζωηρός, ευζωία, βιώσιμος, έμβιος, βιοτικός

έπελάθου- από το *ἐπί* + *λανθάνω* που σχηματίζει το ισχυρό θέμα *ληθ-* και το ασθενές θέμα *λαθ-*. ΟΜΟΡΡΙΖΑ: λάθος, αλάνθαστος, λησμονιά, λήθη, αλήθεια

νόμω- το ρήμα *νέμω* σχηματίζει το θέμα *νεμ-* και με μετάπτωση *νομ-*. ΟΜΟΡΡΙΖΑ: νομοταγής, διανομή, νομάρχης, νομότυπος, παρανομία

μέλει- το ρήμα *μέλλω* σχηματίζει το θέμα *μελ-* ΟΜΟΡΡΙΖΑ: μέλημα, επιμελητής, αμελής, μελέτη, μεταμέλεια.

γένος - από το ρήμα *γίγνομαι* που σχηματίζει τα θέματα *γεν-*, *γν-* (με συγκοπή του *-ε-*), *γον-* (με μετάπτωση), *γένη-*. ΟΜΟΡΡΙΖΑ: γέννημα, γεννώ, απόγονος, γόνιμος, αγενής, γενέθλιος

διαφερόντως- από τη μετοχή *διαφέρων* του ρήματος *διαφέρω* <*διά* + *φέρω*> σχηματίζει τα θέματα *φερ-*, με μετάπτωση *φορ-*, *φωρ-*, *φαρ-*, με συγκοπή *φρ-*, *οισ-*, *ένεκ-*. ΟΜΟΡΡΙΖΑ: διαφορά, φερέφωνο, φορείο, υποφερτός, συμφορά, οισοφάγος, διένεξη

πράξει -το ρήμα *πράττω* σχηματίζει το θέμα *πραγ-* + πρόσφυμα *-j-* + *-ω*. ΟΜΟΡΡΙΖΑ: πράξη, σύμπραξη, πρακτικός, πεπραγμένα, είσπραξη

μηχανᾶται- από το ουσιαστικό *μηχανή*. ΟΜΟΡΡΙΖΑ: αμήχανος, μηχανολόγος, μηχανικός, βιομηχανία

συναρμόττων- από το *συν* + *ἀρμόττω* < ρίζα *αρ-*. ΟΜΟΡΡΙΖΑ: αρμονία, προσαρμογή, ανάρμοστος, συναρμολόγηση, εφαρμογή

πολίτας- από το ουσιαστικό *πόλις*. ΟΜΟΡΡΙΖΑ: πολιτικός, συμπολίτης, πολιτεύομαι, αντιπολίτευση, πολιτεία, πολιορκώ, πολιτισμός, πολιούχος

πειθοῖ- από το ρήμα *πείθω* που σχηματίζει τα θέματα *πειθ-*, *πιθ-* (με μετάπτωση) και *ποιθ-*. ΟΜΟΡΡΙΖΑ: πεποίθηση, ευπειθώς, πίστη, πειστικός, καλόπιστος, πιθανότητα

μεταδιδόναι- από το *μετά* + *δίδωμι* που σχηματίζει το ισχυρό θέμα *δω-* και το ασθενές *δο-* ΟΜΟΡΡΙΖΑ: παράδοση, δοσοληψία, διαδίδω, καταδότης, αντίδοτο, δώρο, μεταδοτικότητα

ώφελίας- από το ρήμα *ώφελώ*. ΟΜΟΡΡΙΖΑ: ωφέλιμος, ανώφελος, ωφελιμισμός, ανωφελής

δυνατοί- από το ρήμα *δύναμαι* που σχηματίζει τα θέματα *δυνα-* και *δυνασ-*. ΟΜΟΡΡΙΖΑ: αδυναμία, δυνατότητα, ενδυνάμωση, δυναστεία, αποδυναμώνω

ἀφίη- από το *ἀπό* + *ἵημι* που σχηματίζει το ισχυρό θέμα *ji-* και το ασθενές *je-*. ΟΜΟΡΡΙΖΑ: αφέτης, αφήνω, χειραφετώ, σύνεση, άνετος, έφεση, άφεση

τρέπεσθαι- το ρήμα *τρέπω* σχηματίζει το θέμα *τρεπ-* και με μετάπτωση *τραπ-*, *τροπ-*. ΟΜΟΡΡΙΖΑ: προτροπή, τρόπος, εκτροπή, ανατρέπω, τροποποίηση

βούλεται- το ρήμα *βούλομαι* σχηματίζει το θέμα *βουλ-*. ΟΜΟΡΡΙΖΑ: βούληση, βούλευμα, κακόβουλος, άβουλος, βουλιμία
 καταχρήται- από το *κατά* + *χρῶμαι* που σχηματίζει τα θέματα *χρη-* και *χρα-*. ΟΜΟΡΡΙΖΑ: χρήσιμος, καταχραστής, καταχρηστικός, χρήματα, άχρηστος, χρήση
 σύνδεσμος- από το *συν* + *δεσμός* < *δέω* -*ώ* (= δένω). ΟΜΟΡΡΙΖΑ: δεσμώτης, δεσμοφύλακας, σιδεροδέσμιος, δέμα, υπόδημα, δέσιμο
 πόλεως- το ουσιαστικό *πόλις* είναι αβέβαιης ετυμολογίας· συνάπτεται με το ελληνικό *πέλομαι*· η ετυμολογία όμως αυτή θεωρείται αμφίβολη, όπως και η άλλη σύμφωνα με την οποία συγγενεύει με το ουσιαστικό *πύλη*
σκέψαι- το ρήμα *σκοπέομαι* -*οῦμαι* σχηματίζει το θέμα *σκεπ-* και με μετάπτωση *σκοπ-* + πρόσφυμα -*ε*- + -*ω* > *σκοπέω* -*ῶ*. ΟΜΟΡΡΙΖΑ: σκέψη, σκοπιά, σκοπός, αυτοσκοπός, κατασκοπεύω, επίσκοπος
 εῖπον- το ρήμα *λέγω* σχηματίζει τα θέματα *λεγ-*, *λογ-*, *έρ-*, *έπ-*, *ρή-*. ΟΜΟΡΡΙΖΑ: διάλογος, λογότυπο, παράλογος, συλλέγω, λέξη, λεκτικός, ρητός, ρήτορας, έπος, καλλιέπεια, ανείπωτος
 έροῦμεν- μέλλοντας του ρήματος λέγω-βλ. παραπάνω εῖπον
φυλάττειν- από τη ρίζα *φνλακ-* + πρόσφυμα -*j-* + -*ω* > *φνλακ-j-ω* > *φυλάσσω*. ΟΜΟΡΡΙΖΑ: φύλακας, διαφύλαξη, παραφυλάω, θησαυροφυλάκιο, φυλακτό

ΕΝΔΕΙΚΤΙΚΕΣ ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ ΤΟΥ ΚΕΕ

Ενότητα 11^η

1. Με βάση την εισαγωγή του βιβλίου σας, να συνδέσετε την ενότητα με τα προηγούμενα και με το θέμα όλου του έργου.
2. Με ποια φράση δηλώνεται το θέμα της ενότητας και ποια μέθοδο ακολουθεί ο Πλάτων στην ανάπτυξη του;
3. Να περιγράψετε με λίγα λόγια την εικόνα του σπηλαιού ή να τη δώσετε με σχέδιο.
4. Τι νομίζετε ότι συμβολίζουν τα δεσμά και η υποχρεωτική καθήλωση - ακινησία των ανθρώπων του σπηλαιού;
5. Ποιος είναι ο ρόλος του *τειχίου* στη σκηνοθεσία του Πλάτωνα; Γιατί δεν πρέπει να φαίνονται οι άνθρωποι αλλά τα αντικείμενα;
6. α) Να εντοπίσετε τα σημεία του κειμένου που μας επιτρέπουν να θεωρήσουμε ότι η κοινωνία των δεσμοτών είναι η πολιτική κοινωνία και ότι ο κόσμος του σπηλαιού είναι ο αισθητός κόσμος.
 β) Ποια είναι η κατάσταση της πολιτικής κοινωνίας (την οποία συμβολίζει η κοινωνία των δεσμοτών) και πώς περιγράφεται ο αισθητός κόσμος;
7. *ὥσπερ τοῖς θαυματοποιοῖς*: Ο Αριστοτέλης (*Περὶ κόσμου* 398b16) γράφει: *οἱ νευροσπάσαι μίαν μήρινθον ἐπισπασάμενοι ποιοῦσι καὶ αὐχένα κινεῖσθαι καὶ χεῖρα ζώου καὶ ὤμον καὶ ὀφθαλμόν*. Να συσχετίσετε το χωρίο αυτό με την πλατωνική παρομοίωση.
8. Με ποιους εκφραστικούς τρόπους αισθητοποιείται η εικόνα του σπηλαιού και των δεσμοτών και ποιος είναι ο λειτουργικός ρόλος καθενός;
- 9.. Να χαρακτηρίσετε τη γλώσσα και το ύφος του Πλάτωνα στην αλληγορία του σπηλαιού και να εξηγήσετε το χαρακτηρισμό σας.

Ενότητα 12^η

1. Ποιο θέμα θέτει για συζήτηση ο Σωκράτης και πώς συνδέεται με το θέμα της *Πολιτείας*; (Για τον τρόπο σύνδεσης να συμβουλευτείτε το διάγραμμα του διαλόγου στην εισαγωγή του βιβλίου σας).
2. Γιατί οι απαίδευτοι δεν μπορούν να αναλάβουν τη διοίκηση της πολιτείας;
3. Σε τι διαφοροποιείται η ζωή όσων έχουν λάβει την ορθή παιδεία από τη ζωή των απαίδευτων, των τυχαίων και αφιλοσόφητων πολιτικών; (Εκτός από το κείμενο να συμβουλευτείτε και τα σχόλια του βιβλίου σας).
4. α) Ποιον τρόπο ζωής προτιμούν οι πεπαιδευμένοι από την ανάληψη ευθυνών στη διοίκηση της πολιτείας;
β) Με ποιον εκφραστικό τρόπο παρουσιάζει την επιθυμία τους ο Πλάτων;
5. *Ἡμέτερον δὴ ἔργον ... τῶν οἰκιστῶν ... μὴ ἐπιτρέπῃν αὐτοῖς ὃ νῦν ἐπι-τρέπεται*: Ποιους ονομάζει ο Σωκράτης *οἰκιστές* και ποια κατάσταση περιγράφει με το τελευταίο σχόλιο;
6. Ποια περιεχόμενο νομίζετε ότι έχει η έννοια του *ἀγαθοῦ* στο κείμενο; (Να απαντήσετε, αφού συμβουλευτείτε τα σχόλια του βιβλίου σας).
7. Ποια είναι, σύμφωνα με τον Πλάτωνα, η σημασία της παιδείας για την ανάληψη ηγετικών θέσεων;
8. Ποιες ήταν στην αρχαιότητα οι δοξασίες για τις *νήσους των μακάρων*; Να τις συγκρίνετε με παρόμοιες αντιλήψεις άλλων θρησκειών και της χριστιανικής.
9. *τάς τε βελτίστας φύσεις*: Αφού διαβάσετε τα σχόλια του βιβλίου σας, να συγκρίνετε την άποψη του Πλάτωνα για τη *φύση* του ανθρώπου με την άποψη του Δημόκριτου: *ἡ φύσις καὶ ἡ διδαχὴ παραπλήσιόν ἐστι. Καὶ γὰρ ἡ διδαχὴ μεταρυσμοῖ τὸν ἄνθρωπον, μεταρυσμοῦσα δὲ φυσιοποιεῖ*³⁶.
10. Ποια είναι η θέση και ο ρόλος των *φυλάκων* στην πολιτεία, σύμφωνα με το κείμενο;
11. Σήμερα υπάρχουν άνθρωποι απρόθυμοι να αναλάβουν ηγετικές (πολιτικές) θέσεις; Ποια χαρακτηριστικά νομίζετε ότι έχουν συνήθως όσοι δεν επιθυμούν τέτοιες θέσεις;
12. Να εντοπίσετε στο κείμενο τους όρους (λέξεις) που χρησιμοποιεί ο Πλάτων για να χαρακτηρίσει το *ἀγαθόν*, την πορεία προς αυτό και την προσέγγισή του³⁸. Τι αποκαλύπτουν για τη φύση του *ἀγαθοῦ*;
13. Να συγκρίνετε τον τρόπο με τον οποίο αποδίδει την έννοια του *ἀγαθοῦ* στην αλληγορία του σπηλαίου ο Πλάτων με την περιγραφή της *ἀρετῆς* στο ακόλουθο ποίημα του Σιμωνίδη του Κείου.

Ἡ ἀρετὴ

Ένας λόγος λέει: Σε βράχια
 η Ἀρετὴ δυσκολοπάτητα φωλιάζει
 κι έναν τόπο θεῖο και πάναγνο αφεντεύει·
 δεν μπορούν του καθενός θνητού τα μάτια
 να τη δουν· την αντικρίζει μόνο εκείνος
 που από μέσα του ο ιδρώτας, σπαραγμός
 της καρδιάς του, θ' αναβρῦσει,
 μόνο εκείνος που ως τ' ακρόκορφο θα φτάσει
 της αντρείας.

(μτφρ. Θρ. Σταύρου)

Ενότητα 13^η

1. Ο Γλαύκων υποβάλλει την ένσταση ότι αν αναγκάσουν τους φιλοσόφους να επιστρέψουν στο σπήλαιο, θα τους αδικήσουν, αφού θα τους αναγκάσουν να ζουν χειρότερα, ενώ μπορούν να ζήσουν καλύτερα.

α) Τι απαντά ο Σωκράτης στον Γλαύκωνα; Είναι, κατά τη γνώμη σας, πειστικό το επιχειρήμα του Σωκράτη;

β) Πώς κρίνετε εσείς την άποψη του Γλαύκωνα;

2. *νόμῳ οὐ τοῦτο μέλει, ὅπως ἔν τι γένος ἐν πόλει διαφερόντως εὖ πράξει, ἀλλ' ἐν ὅλῃ τῇ πόλει τοῦτο μηχανᾶται ἐγγενέσθαι*: Ποιος είναι ο σκοπός του νόμου σύμφωνα με τον Πλάτωνα; Να συγκρίνετε την άποψη αυτή με την άποψη του Πρωταγόρα για το νόμο, όπως εκφράζεται στον ομώνυμο διάλογο. (Μπορείτε να συμβουλευθείτε το σχετικό απόσπασμα στην 7η ενότητα του βιβλίου σας, σ. 90, ιδίως την τελευταία παράγραφο).

3. Ποιες είναι οι σχέσεις μεταξύ των πολιτών και μεταξύ νόμου και πολιτών σύμφωνα με το κείμενο; Πώς θα χαρακτηρίζατε το πολίτευμα στο οποίο οι σχέσεις ορίζονται με τον τρόπο αυτό;

4. *πειθοῖ τε καὶ ἀνάγκῃ*: Πώς δικαιολογείται η χρήση βίας από το νόμο;

5. Στα σχόλια του βιβλίου σας αναφέρεται ότι ο άριστος νομοθέτης κατά τον Πλάτωνα (*Νόμοι* 722b) συνδυάζει την πειθώ με τη βία, η οποία αφορά *τὸν ἄπειρον παιδείας ὄχλον*. Ποιες είναι οι δικές σας σκέψεις στο θέμα αυτό; Είναι αναγκαίο να ασκείται βία;

6. Συμφωνείτε με την πλατωνική άποψη ότι πρέπει η πολιτεία να υποχρεώνει τους πολίτες να ακολουθήσουν μια συγκεκριμένη πορεία, έναν καθορισμένο τρόπο ζωής;

7. Ο Αριστοτέλης (*Πολιτικά* 1264b 17-26) απορεί «*πὼς ἐνώ (ὁ Σωκράτης) αφαιρεί ἀπὸ τοὺς φύλακες τὴν εὐδαιμονία, ἰσχυρίζεται ὅτι ὁ νομοθέτης οφείλει νὰ κάνει εὐτυχισμένη ὁλόκληρη τὴν πόλη, πράγμα ἀδύνατον, ὅταν κάποιοι, λίγοι ἢ πολλοί, δὲν θὰ εἶναι εὐτυχισμένοι. Διότι ἡ εὐδαιμονία δὲν ἀποτελεῖται ἀπὸ μέρη ὅπως ὁ ἀρτίος ἀριθμός· διότι ὁ ἀριθμός μπορεῖ νὰ εἶναι ἀρτίος στο σύνολό του, ἀλλὰ τὰ μέρη ἀπὸ τὰ ὁποῖα ἀποτελεῖται νὰ μὴν εἶναι ἀρτίοι ἀριθμοί. Ἡ εὐδαιμονία ὁμῶς δὲν ἔχει αὐτὴ τὴν ιδιότητα. Ἀλλὰ ἀν δὲν εἶναι εὐτυχισμένοι οἱ φύλακες, ποιοὶ θὰ εἶναι; Ὅχι βέβαια οἱ τεχνίτες καὶ τὸ πλῆθος αὐτῶν που ἀσχολοῦνται με βάναισα ἔργα*». (μτφρ. Ν. Παρίσης, δασκευή).

Συμφωνείτε με την άποψη του Αριστοτέλη; Να απαντήσετε κρίνοντας την επιχειρηματολογία του.

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗΣ

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ ΕΙΣΑΓΩΓΗΣ - ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗΣ

Εισαγωγή: Βίος και Έργα

- Να δώσετε σε ένα σύντομο σημείωμα τις βασικές βιογραφικές πληροφορίες για τον Αριστοτέλη μέχρι την πρώτη άφιξή του στην Αθήνα.**

Ο Αριστοτέλης γεννήθηκε το 384 π.Χ. στα Στάγειρα, μια μικρή πόλη της Χαλκιδικής. Ο πατέρας του λεγόταν Νικόμαχος και ήταν γιατρός στην αυλή του βασιλιά της Μακεδονίας Αμύντα του Γ'. Από μικρός είχε την ευκαιρία να γνωρίσει τον κόσμο της ιατρικής. Τα βιβλία που διάβασε άσκησαν επίδραση στο νεαρό Αριστοτέλη, ο οποίος δεκαεφτά χρονών, ορφανός από πατέρα από χρόνια, πήγε την Αθήνα (367 π.Χ.) για να σπουδάσει στην Ακαδημία, τη σχολή του Πλάτωνα. Πέθανε το 322 π.Χ. στη Χαλκίδα, σε ηλικία εξηντατριών ετών, σύμφωνα με υπολογισμούς.

2. Γιατί ο Αριστοτέλης διάλεξε την Αθήνα και ειδική την πλατωνική Ακαδημία για τις σπουδές του;

Ο Αριστοτέλης διάλεξε την Αθήνα για τις σπουδές του, γιατί η Αθήνα ήταν τότε το μεγαλύτερο πνευματικό κέντρο όλης της Ελλάδας και του γνωστού κόσμου. Διάλεξε την Ακαδημία, για τι ήταν από τις καλύτερες σχολές στην Αθήνα ή και η καλύτερη. Ο Πλάτωνας επίσης ήταν γνωστός από το φιλοσοφικό του έργο, ο πλατωνικός λόγος ασκούσε μεγάλη γοητεία και οι ιδέες του συζητούνταν πολύ.

3. Ποια σημασία είχε η απουσία του Πλάτωνα από την Ακαδημία, την εποχή που έφτασε εκεί ο Αριστοτέλης;

Όταν έφτασε για πρώτη φορά στην Αθήνα ο Αριστοτέλης δε συνάντησε τον Πλάτωνα. Ο μεγάλος δάσκαλος είχε αναχωρήσει για το δεύτερο από τα τρία ταξίδια του στη Σικελία, προσπαθώντας να εφαρμόσει τις πολιτικές του ιδέες. Το γεγονός αυτό φαίνεται πως είχε αποφασιστική σημασία στη διαμόρφωση της προσωπικότητας του νεαρού τότε Αριστοτέλη. Η Ακαδημία ήταν μια σχολή στην οποία πολλοί επιστήμονες της εποχής, διατηρώντας τα επιστημονικά τους «πιστεύω», προωθούσαν την επιστημονική έρευνα, επιδρώντας ο ένας στον άλλον. Ένας τέτοιος λόγιος ήταν και ο Εύδοξος από την Κνίδο, μαθηματικός, αστρονόμος και γεωγράφος, στον οποίο ο Πλάτωνας εμπιστεύτηκε τη διεύθυνση της σχολής του όσο έλειπε. Ο Αριστοτέλης βρέθηκε τον πιο κατάλληλο καιρό στον πιο κατάλληλο τόπο και δέχτηκε από τον Εύδοξο κι άλλους επιστήμονες την επίδραση που ανταποκρινόταν πολύ περισσότερο στη δική του ιδιοσυγκρασία, την απόλυτα σχεδόν θετική κι επιστημονική και ελάχιστα οπωσδήποτε ποιητική.

4. Πώς η παρουσία του Εύδοξου του Κνίδιου στην Ακαδημία επέδρασε στη διαμόρφωση της προσωπικότητας του Αριστοτέλη; (πανελλήνιες 2009)

Μία από τις προσωπικότητες που επέδρασαν θετικά στην διαμόρφωση της προσωπικότητας του Αριστοτέλη ήταν σίγουρα ο Εύδοξος από την Κνίδο. Ο νεαρός, τότε, αυτός επιστήμονας ήταν μια από τις πιο προικισμένες προσωπικότητες της αρχαιότητας. Ήταν μαθηματικός, αστρονόμος και γεωγράφος, και ο Πλάτωνας δε δίστασε καθόλου να του εμπιστευθεί, κατά τη διάρκεια της απουσίας του, τη διεύθυνση της σχολής του. Δεν ήταν λοιπόν μόνο τυχερός ο νεαρός Σταγειρίτης που «βρέθηκε», όπως είπε ένας αριστοτελιστής των ημερών μας, «την πιο κατάλληλη στιγμή στον πιο σωστό τόπο, εκεί δηλαδή όπου υπήρχαν οι κατάλληλοι άνθρωποι που θα μπορούσαν να γονιμοποιήσουν με έναν εντελώς ξεχωριστό τρόπο τη σκέψη του βοηθώντας την να απλώσει μέσα σε σύντομο χρόνο τα δικά της φτερά»· πιο σημαντικό θα πρέπει να θεωρηθεί το γεγονός ότι με την απουσία του Πλάτωνα ο Αριστοτέλης είχε, από την πρώτη στιγμή, την ευκαιρία να δεχτεί εκείνη ακριβώς την επίδραση που πρέπει να ανταποκρινόταν πολύ αμεσότερα στη δική του ψυχοσύνθεση, την απόλυτα σχεδόν θετική κι επιστημονική, την ελάχιστα οπωσδήποτε ποιητική (τέτοια ήταν κατά βάση η ψυχοσύνθεση του Πλάτωνα).

5. Πόσα χρόνια έμεινε ο Αριστοτέλης στην Ακαδημία και με ποιους φιλοσόφους γνωρίστηκε; Τι εννοούσε ο Πλάτων, όταν αποκαλούσε τον Αριστοτέλη «Νου» ή «Αναγνώστη»;

Είκοσι χρόνια έμεινε ο Αριστοτέλης στην Αθήνα, στην Ακαδημία. Όταν ολοκλήρωσε τις σπουδές του, ασχολήθηκε με την έρευνα και τη διδασκαλία. Στην Ακαδημία, εκτός από τον Εύδοξο και τον Πλάτωνα, γνωρίστηκε με τον Ηρακλείδη, τον Σπεύσιππο και τον Ξενοκράτη. Πολλές φορές μάλιστα ερχόταν σε σύγκρουση με αυτούς, γιατί ασκούσε σε βάρος του κριτική αλύπητη και αμείλικτη. Ο Πλάτωνας θαύμαζε την οξύνοιά του και λέγεται ότι του είχε δώσει το παρανόμι "ο Νους". "Αναγνώστης" ήταν το δεύτερο παρατσούκλι που του είχε δώσει πάλι ο Πλάτωνας, επειδή πολλές φορές διάβαζε στο σπίτι του και δεν πήγαινε στο μάθημα.

6. «Όσιον προτιμᾶν τὴν ἀλήθειαν ... καὶ τὰ οἰκέϊα ἀναιρεῖν»: α) Ποιο είναι το νόημα των λόγων αυτών του Αριστοτέλη; β) Ποιες ήταν πιθανόν οι συνέπειες για τη ζωή του στην Ακαδημία από την τήρηση αυτής της αρχής;

Όταν ήταν να διαλέξει ο Αριστοτέλης ανάμεσα στους φίλους και στην αλήθεια, θεωρούσε καλύτερο να προτιμά την αλήθεια. Πίστευε ακόμα πως για χάρη της αλήθειας αξίζει να θυσιάσει κανείς ακόμα και τις προσωπικές του απόψεις. Ασκούσε λοιπόν εναντίον όλων αυστηρή κριτική· ακόμα και οι απόψεις του Πλάτωνα δεν ξέφυγαν από τον κριτικό του έλεγχο. Αυτό είχε σαν αποτέλεσμα ο Αριστοτέλης να έχει λίγους μόνο φίλους και πολλούς εχθρούς.

7. Ποια ήταν η διδακτική δραστηριότητα του Αριστοτέλη στην αυλή του βασιλιά Φιλίππου της Μακεδονίας?

Εγκατεστημένος στη Μακεδονία (342/3 π.Χ.) ο Αριστοτέλης ανέλαβε, με πρόσκληση του βασιλιά Φιλίππου, την αγωγή του Αλέξανδρου, του νεαρού (δεκατριών χρονών τότε) διαδόχου του θρόνου. Η εκπαίδευση γινόταν συνήθως στη Μίεζα, μια μικρή κωμόπολη κοντά στην Πέλλα. Για την αγωγή του Αλέξανδρου ο Αριστοτέλης χρησιμοποίησε κατά κύριο λόγο τα ομηρικά έπη (με την ευκαιρία μάλιστα αυτή ο φιλόσοφος επιμελήθηκε μια καινούργια έκδοση των ομηρικών επών).

8. Πότε επέστρεψε στην Αθήνα ο Αριστοτέλης, πόσο έμεινε και ποια δραστηριότητα επέδειξε;

Το κλίμα στην Αθήνα έγινε ευνοϊκό για τον Αριστοτέλη το 335π.Χ. και τότε έφυγε από τη Μακεδονία. Μαζί με το Θεόφραστο ξαναγουρίζει στην Αθήνα. Δε δίδαξε στην Ακαδημία του Πλάτωνα, που τώρα διευθυντής ήταν ο Ξενοκράτης, αλλά στο Λύκειο, δημόσιο γυμναστήριο στο Λυκαβηττό, χώρος που δίδασκαν ρήτορες και σοφιστές. Αργότερα ο Θεόφραστος ίδρυσε μια σχολή που διαφύλασσε και πρόβαλλε τις ιδέες του Αριστοτέλη, την Περίπατο, που ίσως πήρε το όνομα τον περίπατον, τη στεγασμένη στοά του Λυκείου. Στην Αθήνα έμεινε δώδεκα χρόνια κατά τα οποία δουλεύει απερίσπαστα. Συνθέτει το μεγαλύτερο μέρος των *Πολιτικών* του, αφού μελέτησε τα στοιχεία 158 Πολιτειών που είχε συγκεντρώσει από διάφορες πόλεις της Ελλάδας. Γράφει επίσης σημαντικό μέρος από τα *Μετά τα Φυσικά* του, το έργο *Περί ζώων γενέσεως*, καθώς και τα *Ηθικά Νικομάχεια*.

9. Ποια φιλοσοφική δραστηριότητα ανέπτυξε ο Αριστοτέλης κατά την περίοδο στην οποία ανήκουν τα Ηθικά Νικομάχεια; (πανελλήνιες 2001)

Τη δεύτερη φορά ο Αριστοτέλης έμεινε στην Αθήνα δώδεκα χρόνια κατά τα οποία δουλεύει απερίσπαστα. Συνθέτει το μεγαλύτερο μέρος των *Πολιτικών* του, αφού μελέτησε τα στοιχεία 158 Πολιτειών που είχε συγκεντρώσει από διάφορες πόλεις της Ελλάδας. Γράφει επίσης σημαντικό μέρος από τα *Μετά τα Φυσικά* του, το έργο *Περί ζώων γενέσεως*, καθώς και τα *Ηθικά Νικομάχεια*.

10. Γιατί έφυγε για δεύτερη φορά ο Αριστοτέλης από την Αθήνα; Που βασίστηκε η κατηγορία εναντίον του;

Τα χρόνια περνούν και ο Αριστοτέλης γίνεται όλο και ώριμος και ήρεμος στοχαστής, αφού οι εξωτερικές συνθήκες τον βοηθούν να αφοσιωθεί στο έργο του. Η ζωή για ένα Μακεδόνα δεν είναι δύσκολη στην Αθήνα, μέχρι το 323 π.Χ. που φτάνει η είδηση του θανάτου του Αλεξάνδρου. Ο Αριστοτέλης αισθάνθηκε πως η ζωή του βρισκόταν πάλι μπροστά σε κίνδυνο. Στην Αθήνα ήταν άλλωστε εύκολο να βρεθεί κάποια κατηγορία για ασέβεια εναντίον κάποιου ανεπιθύμητου προσώπου και το ίδιο έγινε και στην περίπτωση του Σταγειρίτη φιλοσόφου· την αφορμή πρόσφερε ένα ποίημα που ο φιλόσοφος είχε γράψει για τον αξέχαστο φίλο του Ερμία, που είχε βρει στο μεταξύ μαρτυρικό θάνατο. Η κατηγορία βασίστηκε στο γεγονός ότι το ποίημα αυτό είχε τη μορφή ενός παιάνα, του παραδοσιακού ύμνου στο θεό Απόλλωνα. Ακριβώς το "έγκλημα" ήταν ότι χρησιμοποιήθηκε αυτό το ποιητικό σχήμα για να υμνηθεί ένας κοινός θνητός, και μάλιστα ένας θνητός που ήταν δηλωμένος φίλος του Φιλίππου, του βασιλιά της Μακεδονίας. Ο Αριστοτέλης λοιπόν φεύγει για δεύτερη φορά από την Αθήνα και αυτή τη φορά πήγε να ζήσει στην απέναντι Χαλκίδα, στο σπίτι που είχε εκεί από τη μητέρα του. Εκεί και πέθανε την επόμενη χρονιά.

11. Ποιες απόψεις εξέφρασε ο Αριστοτέλης για την πόλη των Αθηνών και τους Αθηναίους, σύμφωνα με την παράδοση, λίγο πριν εγκαταλείψει την Αθήνα; (πανελλήνιες 2010)

Η παράδοση λέει πως όταν έφυγε ο Αριστοτέλης από την Αθήνα, τον ρώτησαν «Τις έστιν ή τῶν Ἀθηναίων πόλις;». Εκείνος χαρακτήρισε την πόλη που τον φιλοξένησε τριάντα τόσα χρόνια με ένα αληθινά εντυπωσιακό επίθετο· την ονόμασε πάγκαλη, πανέμορφη· παραπονέθηκε όμως πως πίσω από την ασύγκριτη ομορφιά της κρύβει μίαν ασχήμια από τις πιο σιχαμερές και τις πιο ανυπόφορες· χρησιμοποιώντας στίχους από την Οδύσσεια έκανε έναν δριμύ υπαινιγμό στους συκοφάντες, που δεν ήταν μόνο πολλοί στην Αθήνα· ήταν κι ένα είδος που δεν έλειπε δυστυχώς ποτέ, αφού βρίσκονταν οι πρόθυμοι να διαδεχτούν τους προηγούμενους! Σύμφωνα με μια δεύτερη διήγηση τον ρώτησαν επίσης τις κρίσιμες εκείνες μέρες γιατί εγκατέλειπε την Αθήνα, κι εκείνος απάντησε ότι δεν ήθελε να δώσει στους Αθηναίους την ευκαιρία να σφάλουν για δεύτερη φορά σε βάρος της φιλοσοφίας, κάνοντας σαφή υπαινιγμό στη θανατική καταδίκη και στο τέλος του Σωκράτη.

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ ΕΙΣΑΓΩΓΗΣ – ΗΘΙΚΑ ΝΙΚΟΜΑΧΕΙΑ

1. α) Πού οφείλουν το όνομά τους τα "Ηθικά Νικομάχεια" του Αριστοτέλη; β) Να δώσετε με λίγα λόγια το περιεχόμενο του έργου.

α. Οφείλουν το όνομά τους στον Νικόμαχο, πατέρα ή γιο του Αριστοτέλη που πέθανε έφηβος.

β. Ο Αριστοτέλης με την πραγματεία του αυτή, που έγραψε στα μέσα του 5ου αιώνα π.Χ., προσπαθεί να ορίσει το περιεχόμενο και τους στόχους δυο επιστημών, που έκαναν τότε για πρώτη φορά την εμφάνισή τους, την ηθική και την αγωγή. Όπως η αρχιτεκτονική, η ιατρική και οι άλλες τέχνες (=επιστήμες) ήταν σε θέση να δηλώνουν ποια ήταν ακριβώς η συμβολή τους, είχαν την υποχρέωση και οι καινούργιες τέχνες να δηλώσουν τους δικούς τους στόχους κι επιδιώξεις, τι μπορούν δηλαδή να διδάξουν στους ανθρώπους. Άρχισαν έτσι να κάνουν την εμφάνισή τους διάφορες λέξεις-όροι με τις οποίες απαντούσαν στα ερωτήματα αυτά οι στοχαστές που τις εισηγούνταν. Ο σοφιστής Πρωταγόρας π.χ. υποστήριξε πως ήταν σε θέση να διδάσκει στους μαθητές του την "ευβουλίαν", να τους μεταδίδει δηλ. την ικανότητα να σκέφτονται σωστά α) για τις υποθέσεις του σπιτιού τους (πώς να ρυθμίζουν τα του οίκου τους) και β) για τις υποθέσεις τις πολιτείας (πώς να γίνουν καλοί πολιτικοί στα λόγια και στα έργα).

Ένας σωκρατικός πάλι φιλόσοφος, ξεκινώντας από άλλη βάση και πολεμώντας αυτού του είδους τους όρους και τις αντιλήψεις, πρόβαλε τον όρο ευτυχία, διακηρύσσοντας προφανώς ότι δεν έχει καμιά σημασία ποιες ικανότητες έχει ο άνθρωπος, αφού στο τέλος τα πάντα εξαρτώνται από την τύχη του (καλή ή κακή). Τις απόψεις τους για το θέμα αυτό πρόβαλαν κι άλλοι φιλόσοφοι.

2. Ποια ερωτήματα απασχόλησαν τους στοχαστές της πνευματικής παράδοσης στην οποία εντάσσεται ο Αριστοτέλης με την πραγματεία του "Ηθικά Νικομάχεια";

Η πραγματεία του Αριστοτέλη "Ηθικών Νικομαχεια" εντάσσεται στα έργα εκείνα που προσπάθησαν να ορίσουν το περιεχόμενο και τους στόχους δυο επιστημών, που έκαναν τότε για πρώτη φορά την εμφάνισή τους, την ηθική και την αγωγή. Όπως η αρχιτεκτονική, η ιατρική και οι άλλες τέχνες (=επιστήμες) ήταν σε θέση να δηλώνουν ποια ήταν ακριβώς η συμβολή τους, είχαν την υποχρέωση και οι καινούργιες τέχνες να δηλώσουν τους δικούς τους στόχους κι επιδιώξεις, τι μπορούν δηλαδή να διδάξουν στους ανθρώπους. Άρχισαν έτσι να κάνουν την εμφάνισή τους διάφορες λέξεις-όροι με τις οποίες απαντούσαν στα ερωτήματα αυτά οι στοχαστές που τις εισηγούνταν.

3. Να δώσετε τους νέους όρους, που χρησιμοποιήθηκαν για πρώτη φορά στις συζητήσεις και τις πνευματικές αναζητήσεις αυτής της εποχής, και να εξηγήσετε το περιεχόμενο καθενός ανάλογα με τον εισηγητή του. (όχι τον όρο ευδαιμονία)

Ο σοφιστής Πρωταγόρας π.χ. υποστήριξε πως ήταν σε θέση να διδάσκει στους μαθητές του την "ευβουλίαν", να τους μεταδίδει δηλ. την ικανότητα να σκέφτονται σωστά α) για τις υποθέσεις του σπιτιού τους (πώς να ρυθμίζουν τα του οίκου τους) και β) για τις υποθέσεις τις πολιτείας (πώς να γίνουν καλοί πολιτικοί στα λόγια και στα έργα). Ένας σωκρατικός πάλι φιλόσοφος, ξεκινώντας από άλλη βάση και πολεμώντας αυτού του είδους τους όρους και τις αντιλήψεις, πρόβαλε τον όρο ευτυχία, διακηρύσσοντας προφανώς ότι δεν έχει καμιά σημασία ποιες ικανότητες έχει ο άνθρωπος, αφού στο τέλος τα πάντα εξαρτώνται από την τύχη του (καλή ή κακή). Τις απόψεις τους για το θέμα αυτό πρόβαλαν κι άλλοι φιλόσοφοι.

4. Να εξηγήσετε τη πορεία της σημασίας του όρου ευδαιμονία.

Ένας από αυτούς τους όρους που συζητήθηκαν στις πνευματικές αναζητήσεις της εποχής του Αριστοτέλη ήταν και ο όρος ευδαιμονία. Το βασικό ερώτημα ήταν ποιο ήταν το περιεχόμενο του όρου ευδαιμονία. Η λέξη αρχικά σήμαινε την εύνοια του δαίμονος, του θείου. Είναι συγγενική λέξη με την ευτυχία. Για να φτάσει κάποιος στην ευδαιμονία, απαιτείται η δική του προσπάθεια, αλλά και η συμμετοχή του θείου. Αυτή τη συμμετοχή την εξασφαλίζει ο άνθρωπος με την προσευχή. Ο Ηράκλειτος (γύρω στο 500 π.Χ.) είχε πει: « ἦθος ἀνθρώπων δαίμων» (= ο δαίμων για τον άνθρωπο είναι ο χαρακτήρας του). Ο Δημόκριτος, ο μεγάλος ατομικός φιλόσοφος, επίσης είχε πει σ' ένα απόσπασμά του: «Εὐδαιμονίη ψυχῆς και κακοδιαμονίη» (= είναι υπόθεση της ψυχής η ευδαιμονία και η κακοδαιμονία) και σε άλλο: «Εὐδαιμονίη οὐκ ἐν βοσκήμασι οἰκεῖ, οὐδέ ἐν χρυσῷ· ψυχὴ οἰκητήριον δαίμονος» (= η ευδαιμονία δεν κατοικεί στα πλούσια κοπάδια, ούτε στο χρυσάφι· η ψυχή είναι η κατοικία του δαίμονος). Όλα αυτά θέλουν να πουν πως αυτό που περιμένουν οι άνθρωποι από το θεό το έχουν μέσα τους, στην ψυχή τους. Η ευδαιμονία τους εξαρτάται μόνο από τις δικές τους πράξεις.

5. Πώς επηρεάστηκε ο Αριστοτέλης από τους ορισμούς της ευδαιμονίας του Ηράκλειτου και του Δημόκριτου; Ποιος είναι τελικά ο δικός του ορισμός;

Από τους ορισμούς του Δημόκριτου και του Ηράκλειτου, οι οποίοι έδωσαν διαφορετική σημασία στον όρο "ευδαιμονία", γιατί αυτά θέλουν να πουν πως αυτό που περιμένουν οι άνθρωποι από το θεό το έχουν μέσα τους, στην ψυχή τους. Η ευδαιμονία τους εξαρτάται μόνο από τις δικές τους πράξεις. Ο Αριστοτέλης επηρεάστηκε βαθύτατα από αυτές τις απόψεις και έδωσε το δικό του ορισμό: « ἡ εὐδαιμονία ἐστὶ ψυχῆς ἐνέργειά τις κατ' ἀρετὴν τελείαν». Είναι δηλαδή ενέργεια η ευδαιμονία και όχι κατάσταση, ενέργεια της ψυχής με τους κανόνες της τέλει αρετής. Γι' αυτό κι ο Αριστοτέλης στα Ηθικά Νικομάχεια αναζήτησε με επιμονή και ρεαλισμό τον ορισμό της αρετής.

6. Να γράψετε αναλυτικά τη συλλογιστική διαδικασία που ακολούθησε ο Αριστοτέλης για να καταλήξει στη διάκριση των αρετών σε διανοητικές και ηθικές.

Η ψυχή του ανθρώπου, σύμφωνα με τον Αριστοτέλη, αποτελείται από δύο μέρη, από το "λόγον ἔχον μέρος" και από το "ἄλογον", δηλαδή ο άνθρωπος ως ζωντανός οργανισμός λειτουργεί με δύο τρόπους: α) με τη λογική του και β) με τρόπους άσχετους από το λογικό του. Αυτή η διμερής αρχικά διαίρεση είναι στην ουσία τριμερής, αφού ο Αριστοτέλης διέκρινε α) ένα καθαρά ἄλογον μέρος της ψυχής, β) ένα καθαρά λόγον ἔχον μέρος της και γ) ένα μέρος που μετέχει και του ἀλόγου και του λόγου ἔχοντος μέρους της ψυχής και το ονόμασε ἐπιθυμητικόν. Το πρώτο μέρος έχει σχέση με τη διατροφή και την αύξηση του ανθρώπινου οργανισμού κι άρα δεν έχει καμιά απολύτως σχέση με την αρετή. Το τρίτο σχετίζεται με τις αρετές που περιγράφουν το χαρακτήρα του ανθρώπου (ἐπιθυμητικόν), ενώ το δεύτερο σχετίζεται με τις διανοητικές αρετές (π.χ. σοφία, φρόνηση κ.λ.π.) και αφορά απόλυτα και καθαρά το λογικό μας. Με αυτόν τον τρόπο ο Αριστοτέλης διέκρινε τις ανθρώπινες αρετές σε ηθικές και διανοητικές.

7. Ποιο θέμα εξετάζει ο φιλόσοφος στο Α' και Β' βιβλίο των "Ηθικών Νικομαχείων" του;

Στο Α' βιβλίο των "Ηθικών Νικομαχείων" του ο Αριστοτέλης μίλησε διεξοδικά για το πιο μεγάλο αγαθό που επιδιώκουν με τις πράξεις τους οι άνθρωποι (το ακρότατον πάντων τῶν πρακτῶν ἀγαθῶν). Έδωσε στο αγαθό αυτό την ονομασία εὐδαιμονία και προσπάθησε να καθορίσει τη φύση του και το περιεχόμενό του. Η ευδαιμονία όμως ορίζεται ως «ψυχῆς ἐνέργειά τις κατ' ἀρετὴν τελείαν», το οποίο σημαίνει ότι για να καταλάβουμε τον όρο ευδαιμονία πρέπει να κατανοήσουμε την έννοια της αρετής. Η αρετή διακρίνεται σε ηθική και διανοητική. Στο β' βιβλίο ξεκινά η εξέταση της ηθικής αρετής. Διερευνάται η σχέση ηθικής αρετής και ηθικής πράξης. Ορίζεται η ηθική αρετή ως μεσότητα ανάμεσα στα δύο άκρα. Τέλος, ορίζεται η αρετή γενικά.

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΟΥΣ – ΗΘΙΚΑ ΝΙΚΟΜΑΧΕΙΑ

Ενότητα 1^η:

Διπτῆς δὴ τῆς ἀρετῆς οὕσης,
 τῆς μὲν διανοητικῆς τῆς δὲ
 ἠθικῆς, ἡ μὲν διανοητικὴ τὸ
 πλεῖον ἐκ διδασκαλίας ἔχει καὶ
 τὴν γένεσιν καὶ τὴν αὐξησιν,
 διόπερ ἐμπειρίας δεῖται
 καὶ χρόνου, ἡ δ' ἠθικὴ ἐξ
 ἔθους περιγίνεται, ὅθεν καὶ
 τοῦνομα ἔσχηκε μικρὸν
 παρεκκλίνον ἀπὸ τοῦ ἔθους. ἐξ
 οὗ καὶ δῆλον ὅτι οὐδεμία τῶν
 ἠθικῶν ἀρετῶν φύσει ἡμῖν
 ἐγγίνεται· οὐθὲν γὰρ τῶν
 φύσει ὄντων
 ἄλλως ἐθίζεται,
 οἷον ὁ λίθος φύσει
 κάτω φερόμενος οὐκ
 ἂν ἐθισθεῖ ἄνω φέρεσθαι,
 οὐδ' ἂν μυριάκις αὐτὸν
 ἐθίζῃ τις
 ἄνω ριπτῶν, οὐδὲ
 τὸ πῦρ κάτω,
 οὐδ' ἄλλο οὐδὲν
 τῶν ἄλλως
 πεφυκότων
 ἄλλως ἂν ἐθισθεῖ.
 οὐτ' ἄρα φύσει οὔτε παρὰ
 φύσιν
 ἐγγίνονται αἱ ἀρεταί,
 ἀλλὰ πεφυκόσι μὲν ἡμῖν
 δεξασθαι αὐτάς, τελειουμένοις
 δὲ διὰ τοῦ ἔθους.

Επειδή, λοιπόν, η αρετή είναι δύο ειδών, διανοητική και ηθική, από τη μια η διανοητική χρωστάει στη διδασκαλία κατά κύριο λόγο και τη γένεση και την ανάπτυξή της, γι' αυτό ακριβώς χρειάζεται πείρα και χρόνο, από την άλλη η ηθική είναι αποτέλεσμα εθισμού, απ' όπου έχει πάρει και το όνομα, το οποίο παρουσιάζει μικρή διαφορά από τη λέξη *έθος*. Από αυτό ακριβώς γίνεται φανερό ότι καμία από τις ηθικές αρετές δεν υπάρχει μέσα μας εκ φύσεως· ὄντως, κανένα πράγμα που έχει από τη φύση μια ορισμένη ιδιότητα δεν μπορεί να αποκτήσει με εθισμό μια άλλη ιδιότητα, ὅπως για παράδειγμα η πέτρα, που από τη φύση της πηγαίνει προς τα κάτω, δεν είναι δυνατόν να συνηθίσει να πηγαίνει προς τα πάνω, ακόμα κι αν κάποιος προσπαθήσει να τη συνηθίσει (σ' αυτό), ρίχνοντάς την προς τα πάνω χιλιάδες φορές, ούτε η φωτιά (είναι δυνατόν να συνηθίσει να πηγαίνει) προς τα κάτω, ούτε τίποτα άλλο από τα πράγματα που από τη φύση τους γεννιούνται με μια συγκεκριμένη ιδιότητα είναι δυνατόν να συνηθίσει σε κάτι διαφορετικό. Επομένως, ούτε εκ φύσεως, αλλά ούτε και αντίθετα προς τη φύση μας υπάρχουν οι αρετές μέσα μας, που όμως έχουμε από τη φύση την ιδιότητα να τις δεχτούμε, αλλά γινόμαστε τέλειοι με τον εθισμό.

Σχόλια:

Θέμα : η διάκριση των αρετών σε διανοητικές και ηθικές και η θέση ότι τις ηθικές αρετές δεν τις έχουμε εκ φύσεως, αλλά τις κατακτούμε με τη διαδικασία του εθισμού.

Δομή : Διανοητική αρετή : γένεση, επαύξηση, όροι

Συσχετισμός με το έθος

Διαχωρισμός από το φύσει

Ενίσχυση της θέσης με παραδείγματα (με την πέτρα, με τη φωτιά)

Γενίκευση παραδειγμάτων

Γενικό συμπέρασμα : Από τη φύση του ο άνθρωπος είναι επιδεκτικός στην ηθική αρετή.

❖ Ποια ανάγκη υπηρετεί η μελέτη της αρετής; Την ανάγκη να φτάσουμε στο ύψιστο αγαθό, την ευδαιμονία.

- ❖ Αρχικά διακρίνει τις αρετές σε δύο είδη, διανοητική και ηθική.
- ❖ Η διανοητική αρετή: αντιστοιχεί στο έλλογο μέρος της ψυχής και τελεί υπό την ισχύ και την αξία του λόγου. Ο λόγος παρέχει στον άνθρωπο τη δυνατότητα να ρυθμίζει τη συμπεριφορά του με βάση προκαθορισμένες λογικές συλλήψεις. Γενικώς ,στο έργο του Αριστοτέλη, στις διανοητικές αρετές ανήκουν η επιστήμη, η τέχνη, η φρόνηση, ο νους και η σοφία.
- ❖ Η διανοητική αρετή στηρίζει κατά κύριο λόγο τη γέννησή της και την επαύξησή της στη διδασκαλία.
- ❖ Η ηθική αρετή: αντιστοιχεί στο έλλογο και συνάμα στο ά-λογο μέρος της ψυχής. Από πλευράς περιεχομένου κατανοεί κι εφαρμόζει τις προτάσεις, τις συλλήψεις ή τις επιταγές του λόγου.
- ❖ Η ηθική αρετή είναι αποτέλεσμα εθισμού και δεν υπάρχει μέσα μας εκ φύσεως.
- ❖ Τίποτε από όσα υπάρχουν εκ φύσεως δεν μπορεί να αποκτήσει με εθισμό μια άλλη ιδιότητα (π.χ. πέτρα, φωτιά)
- ❖ Οι ηθικές αρετές δε γεννιούνται μέσα μας ούτε εκ φύσεως ούτε αντίθετα με αυτήν.
- ❖ Οι άνθρωποι έχουμε από τη φύση μας την ιδιότητα να δεχτούμε τις ηθικές αρετές, ενώ τελειοποιούμαστε σε αυτές με τον εθισμό. Άρα την ευθύνη για την απόκτηση ή μη των ηθικών αρετών την έχει το ίδιο το άτομο, ενώ για τις διανοητικές είδαμε παραπάνω ότι την ευθύνη την έχει ο δάσκαλος.
- ❖ Ο Αριστοτέλης, κατά τη συνήθεια των αρχαίων Ελλήνων να ετυμολογούν τις λέξεις για να κατανοήσουν τη σημασία τους, συνδέει ετυμολογικά το ήθος με το έθος. Η ετυμολογία αυτή είναι σωστή, αν και πολλές απόπειρες ετυμολόγησης των λέξεων δεν ήταν έυστοχες, αφού την εποχή εκείνη δεν είχε αναπτυχθεί η επιστήμη της γλωσσολογίας.Γενικά ο φιλόσοφος πίστευε ότι οι λέξεις συνδέονται στενά με αυτά στα οποία αναφέρονται. Κατ'επέκταση είναι άρρηκτα συνδεδεμένες με αυτό που δηλώνουν : το λέγεσθαι ταυτίζεται με το είναι.
- ❖ Ο συλλογισμός του Αριστοτέλη (παραγωγικός συλλογισμός) εδώ είναι συνοπτικά ο εξής:
 Π1:Τα εκ φύσεως(όπως η πέτρα και η φωτιά) δεν αλλάζουν συμπεριφορά με τη συνήθεια(το έθος). (« ούθ'εν γάρ τῶν φύσει ὄντων ἄλλως ἐθίζεται»)
 Π2: Η αρετή είναι εξ έθους («ἢ δ' ἠθική ἐξ ἔθους περιγίνεται»)
Άρα: Η αρετή δεν είναι εκ φύσεως – ούτε βέβαια είναι παρά φύσιν («οὔτ' ἄρα φύσει οὔτε παρά φύσιν ἐγγίνονται αἱ ἀρεταί»).
- ❖ Η αρετή δεν εξαντλείται στην σφαίρα του λόγου. Η γνώση δεν είναι αρετή. Η γνώση είναι το καθ'όλου (το καθολικό, έχει σχέση με το γενικό, όταν μπορεί κάτι να εξηγηθεί με γενικούς νόμους). Η αρετή είναι το καθ'έκαστον, έχει σχέση με το συγκεκριμένο.
- ❖ Αντίθεση με τον Σωκράτη «ουδείς εκών κακός» (= κανείς δεν είναι κακός με τη θέλησή του) Εδώ όλα είναι σύμφωνα με τη λογική.
- ❖ Και στον Πλάτωνα συναντούμε την ίδια διδασκαλία, ότι η ηθική αρετή είναι αποτέλεσμα συνήθειας. Λέει μάλιστα ο Πλάτωνας ότι ο άνθρωπος μπορεί να αποκτήσει κάποια χαρακτηριστικά από τα πρώτα στάδια της ανάπτυξής του.
- ❖ Η αρετή είναι για άλλους φύσει(δεν εξαρτάται από εμάς, για άλλους έθει (με τον εθισμό, όπως εδώ ο Αριστοτέλης)και για άλλους διδαχή(δεν είναι δηλαδή για όλους). Αριστοτέλης εδώ απορρίπτει την αριστοκρατική αντίληψη ότι τις αρετές ο άνθρωπος τις έχει από τη φύση του ή όχι, άρα ότι δεν μπορούμε να τις αποκτήσουμε στην πορεία της ζωής μας· ο Αριστοτέλης προσπαθεί να αποδείξει το ακριβώς αντίθετο.
- ❖ Η θέση του Αριστοτέλη ότι η αρετή δεν είναι έμφυτη, αλλά είναι αποτέλεσμα συνήθειας, έρχεται σε αντίθεση με την παλιά αριστοκρατική αντίληψη. Σύμφωνα μ' αυτή, η αρετή είναι

δώρο της φύσης ή των θεών, το οποίο τελεσιδικά δίνεται ή δεν δίνεται στον άνθρωπο τη στιγμή της γέννησής του και είναι προνόμιο των ευγενών («τῶν ἀρίστων»). Φυσικά, κληροδοτείται και στους απογόνους τους, αλλά δεν δίνεται στους πολλούς. Την άποψη αυτή τη συναντάμε σε πολλούς ποιητές (στον Όμηρο, τον Τυρταίο, τον Θέογνη, τον Πίνδαρο). Χαρακτηριστικά είναι τα λόγια της Αντιγόνης προς την Ισμήνη στο έργο *Αντιγόνη* του Σοφοκλή: «δείξεις τάχα εἴτε εὐγενῆς **πέφυκας**, εἴτ' ἔσθλῶν κακή». Επίσης, ο Ξενοφώντας στο έργο του *Άγησίλαος* αποδίδει την αρετή του Άγησίλαου στην ευγενική του καταγωγή.

- ❖ Ο Αριστοτέλης, όπως θα δούμε να κάνει και παρακάτω, χρησιμοποιεί παραδείγματα από την καθημερινή ζωή, εδώ την πέτρα και τη φωτιά, για να ενισχύσει το συλλογισμό του και να γίνει πιο κατανοητός.
- ❖ Πρωταγόρας : ο άνθρωπος είναι εν δυνάμει πολιτικό ον. Ο άνθρωπος δε γεννιέται ενάρτετος, γεννιέται με τη δυνατότητα να αποκτήσει τις αρετές και τις αποκτά με τον εθισμό και την άσκηση.

Ετυμολογικά σχόλια-Λεξιλογικές Παρατηρήσεις

1. αρετή < ρίζα *άρ-*, από την οποία και τα ρήματα *ἀρέσκω* και *ἀραρίσκω* και τα παράγωγα τους. ANT. α.ε.: *κακία*. ΟΜΟΡΡΙΖΑ ν.ε.: αρετή / ενάρτετος, αρθρίτιδα, αρθριτικός, αρθριτικά (τα), άρθρο, άρθρωση, αρμός, αρμόζω, αρμονία, αριθμός (αριθμητική, αριθμητής...), άρτιος, άριστος, ἀρέσω · αρθροπάθεια, αρθρογραφία (ανα)διαρθρώνω, διάρθρωση, έναρθρος, εξαρθρώνω, συνάρθρωση, αυτάρεσκος, δυσάρεστος, ευάρεστος
2. εἰμί- ρίζα *έσ-* + κατάληξη *-μι* > *έσμ(*' με αφομοίωση του σ σε μ > *έμμι*(με απλοποίηση των δύο μ και με αντέκταση > *εἰμί*. ΣΥΝΩΝ. α.ε. του *εἰμί*: *γίγνομαι*, *ζω*, *υπάρχω*. ANT. *σ.ε.*: *θνήσκω*, τελεστώ, *έκλείπω*, *απολείπω*, *άπόλλυμαι* ΟΜΟΡΡΙΖΑ ν.ε.: όντως, ουσία, ουσιαστικός · ανούσιος, απουσία, απών, εξουσία, επουσιώδης, παρουσία, παρουσιάσιμος, παρόν (το), παρών, περιουσία · αυτούσιος, αυτεξούσιος
3. διανοητικός (παρασύνθετο) < *διανούμαι* < *δια* + *νοέω -ῶ* < *νοῦς (νόος)*. ΟΜΟΡΡΙΖΑ .ν.ε.: νους, νοερός, νόημα, νόηση, νοητός, νοημοσύνη, νοιάζομαι «νουθετώ, νουνεχής · (αδι)ανόητος, ακατανόητος, ανοησία, απρονοησία, διάνοια, διάνοηση, διανοούμενος, δυσνόητος, έννοια, ένγνοια, επινώ, ευνώ, ευνόητος, κατανώ, κατανοητός, μετανώ, μετάνοια, ομόνοια, παρανόηση, προνώ, συνεννοούμαι, αγχίνοια, αυτονόητος, διχόνοια, δυσκολονόητος, ευκολονόητος
4. ήθικός < *έθος* < ρίζα *σφεθ-*. ΟΜΟΡΡΙΖΑ ν.ε.: εθίζω, έθιμο, εθισμός, ηθική, ηθικός, ηθικότητα, ήθος · εθιμοτυπικός, ηθικολογώ, ηθικοποιώ, ηθογραφία, ηθοπλαστικός, ηθοποιός · ανήθικος, ασυνήθιστος, ευήθης, συνηθίζω, συνηθεια · κακοήθης, καλοήθης
5. πλεῖον, συγκριτ. του πολύς· < θέμα *πολ-* του *πίμπλημι*· θέματα του *πίμπλημι*: α) ισχυρό *πλη-*, β) ασθενές *πλά-*, γ) *πλε-*, με μετάπτωση, δ) *πολ-* με μετάπτωση και ετεροίωση του ε σε ο. ΟΜΟΡΡΙΖΑ ν.ε.: 1) πολύς, πολλαπλασιάζω, πολλαπλός, πολυαγαπημένος, πολυάριθμος, πολυκαιρία, πολυκατοικία, πολυμαθής, πολυλογάς, πολύπλευρος, πολύπλοκος, πολυτελής, πολύχρωμος κ .ά .π. 2) πλέον, πλεονάζω, πλεονασμός, πλεονέκτημα, πλεονέκτης -πλειοδότης, πλειο(νο)ψηφία... 3) πλείστος, πλειστηριασμός, πλειστόκαινος... 4) (από το *πίμπλημι*:) πλήθος, πληθυντικός, πληθυσμός, πληθωρικός, πλημμυρίζω, πλήρης, πλήρωμα, πληρώνω, πλούτος, πληροφωρώ · απλήρωτος, άπληστος, άπλετος (= αυτός που ξεπερνά το μέτρο), αναπληρώνω, εκπληρώνω, ξεπληρώνω, συμπληρώνω · ακριβοπληρώνω, κακοπληρωτής, χρυσοπληρώνω
6. διδασκαλία < *διδάσκω* < ενεστωτικός αναδιπλασιασμός *δι-* + ρίζα *δακ-* + πρόσφυμα *σκ* + κατάληξη *-ω* > *δι-δάκ-σκ-ω*· με αποβολή του κ > *δι-δά-σκ-ω*. ΣΥΝΩΝ. α.ε. (του *διδάσκω*): *συμβουλευώ*, *παραινώ*, *νουθετώ*, *παρακελεύομαι*, *δείκνυμι*, *είσηγοῦμαι*, *σωφρονίζω*. ΟΜΟΡΡΙΖΑ

ν.ε.: διδάσκω, δίδαγμα, διδασκαλία, διδακτήριο, διδακτικός, διδάκτορας, δίδακτρα - δάσκαλος (< *διδάσκαλος*), δασκάλα, δασκάλεμα, δασκαλιστικός · δασκαλοπαίδι, αδίδακτος, αυτοδίδακτος

7. ἔχω < θέμα *σεχ-* > *έχ-* (με τροπή του *σ σε* δασεία) > *έχ-* (με ανομοίωση της δασείας : έγινε φιλή, επειδή ακολουθεί το δασύ *χ*) > *σχ-* (και: *σεχ-* > *σε-* > *σχη-*). ΟΜΟΡΡΙΖΑ ν.ε.: ἔχω, ἔξη - σχετικός, (ακατ)άσχετος, σχέδιο, σχεδόν, σχέση - σχήμα, σχηματίζω -σχολή, σχολαστικός, σχολείο · ανέχομαι, ανεξίκακος, ανακωχή, αντέχω, αποχή, εξέχω, εξοχή, ενοχή, εποχή, επίσχεση, κατέχω, κατάσχεση, μετέχω, μέθεξη, παρέχω, αντιπαροχή, περιέχω, περιοχή, περιεκτικός, προέχω, προεξέχω, προσέχω, προσεχής, πρόσχημα, συμμετέχω, συνεκτικός, συνεχής, συνοχή, συσχετίζω, υπερέχω, υπέροχος · εχέμυθος, ενέχυρο, εκχειρία, οχυρός · απροσεξία, ευεξία, καχεκτικός, πλεονέκτης, μειονεκτώ, ευωχία · (απ)ασχολούμαι, απασχόληση · κακουχία, νουνεχής · αδειούχος, αξιωματούχος, αριστούχος, γηπεδούχος, διπλωματούχος, εκατομμυριούχος, κυπελλούχος, οικοπεδούχος, πιτυρούχος, πολιούχος, προνομιούχος, πτυχιούχος, ταλαντούχος κ.ά.π.

8. γένεσις < θ. *γεν-* του *γίγνομαι* θέματα του *γίγνομαι*: *γεν-*, *γν-* (με αποκοπή του *ε*), *γον-* (με μετάπτωση του *ε σε ο*), *γένη-* (από τη ρίζα *γεν-* με το πρόσφυμα *ε*, που εκτείνεται σε *η*). Προσοχή: *γένεσις* < *γίγνομαι*, ενώ *γέννησις* < *γεννάω -ῶ*. ΟΜΟΡΡΙΖΑ ν.ε. -γίνομαι, γενέθλια (τα), γενεά, γενέτειρα, γενικός, γέννα, γενναίος, γενναιότητα, γένος, γνήσιος, γονέας / γονιός, γονίδιο, γόνιμος, γόνος, γυναίκα, γάμος, γαμπρός · αγενής, αγέννητος, άγονος, απόγονος, εγγόνος, μεταγενέστερος, πρόγονος, συγγενής, υπογεννητικότητα · γενάρχη, γονιμοποιώ · γηγενής, εξωγενής, ευγενής, ζωογόνος, ιθαγενής, νεογνό, οικογένεια, ομογενής, πρωτογενής, πρωτόγονος, ρυπογόνος, υστερογενής

9. έμπειρία (παρασύνθετο) < *έμπειρος* < *έν + πείρα* < *περάω* < ρίζα *περ-*. ANT. α.ε.: *απειρία*. ΟΜΟΡΡΙΖΑ ν.ε.: πείρα, πείραμα, πειραματίζομαι, πειραματικός, πειράζω, πείραγμα, πειρασμός, πειρατής, (αερο)πειρατεία · πειραματόζωο · απειρία, απειροελάχιστος, άπειρος, απείραχτος, απόπειρα, εμπειρία, έμπειρος, εμπειρογνώμονας, εμπειροπόλεμος

10. δέω (= ἔχω ανάγκη, στερούμαι) < ρίζα *δεF* συγγενική με τη ρίζα του *δέω, δῶ* (= δένω). ΣΥΝΩΝ. α.ε. του απρόσωπου *δεῖ*: *πρέπει, χρή, προσήκει*. ΟΜΟΡΡΙΖΑ. ν.ε.: δέηση, δέομαι, ενδεής, ένδεια, σιτοδεία.

11. χρόνος. ΟΜΟΡΡΙΖΑ ν.ε.: χρονίζω, χρονικός, χρόνιος · χρονοβόρος, χρονογράφος, χρονογράφημα, χρονολόγιο, χρονολογία, χρονολογικός, χρονολόγηση, χρονομετρώ, χρονομέτρηση, χρονόμετρο, χρονοτριβή · άχρονος, αντιχρονισμός, διαχρονικός, εκσυγχρονίζω, ημίχρονο, σύγχρονος, συγχρονισμός · βραχύχρονος, δίχρονος, εκατόχρονος, λιγόχρονος, μακρόχρονος, πολύχρονος, χιλιόχρονος

12. όνομα < ίσως αρχική ρίζα *γνο-* (*νο*) του *γιγνώσκω* (πρβ. λατ. *nomen*). ΟΜΟΡΡΙΖΑ ν.ε.: όνομα, ονομάζω, ονομασία, ονομαστική, ονομαστός · ονοματεπώνυμο · ανωνυμία, ανώνυμος, επώνυμος, επώνυμο (το), κατονομάζω, μετωνυμία, ομώνυμος, παρονομαστής, συνωνυμία · ετερώνυμος, πατρώνυμο, πολυώνυμο (το), τοπωνύμιο, ψευδώνυμο

13. μικρός ή σμικρός. ΣΥΝΩΝ. α.ε.: *παῦρος, ολίγος*. ANT. α.ε.: *πολύς*. ΟΜΟΡΡΙΖΑ ν.ε.: μικρός, μικρότητα · μικροαστός, μικροατύχημα, μικρόβιο (μικροβιοκτόνος, μικροβιολογία...), μικρογραφία, μικροκαμωμένος, μικροκύματα, μικρομεσαίος, μικροπράγματα, μικροπρέπεια, μικροπωλητής, μικροσκόπιο, μικρόφωνο, μικρόψυχος.

14. παρεκκλίνω (διπλοσύνθετο) < *παρά + έκκλίνω* < *έκ + κλίνω* < ρίζα *κλιν-*. ΟΜΟΡΡΙΖΑ. ν.ε.: κλίνω, κλίμα, κλίμακα, κλιματισμός, κλιμάκιο, κλίνη, κλινικός, κλινική, κλινήρης, κλίση · ανάκλιντρο, απόκλιση, επικλινής, κατάκλιση, παρέκκλιση, σύγκλιση, υπόκλιση... (Για τα διπλοσύνθετα βλ. στη μεγάλη Γραμματική της Αρχαίας Ελληνικής, Μιχ. Οικονόμου, παράγρ. 377, σημ.).

15. δήλος < ρίζα *δηF-* του *δῖος* (= θεϊκός). ΣΥΝΩΝ. α.ε.: *φανερός, έμφανής, σαφής, έναργής...* ANT. *ά.ε.*: *άδηλος, άφανής, άδιόρατος*. ΟΜΟΡΡΙΖΑ ν.ε.: δήλωση, δηλώνω, δηλωτικός, δηλαδή (*δήλα + δη*) · αδήλωτος, διαδήλωση, αντιδιαδήλωση, εκδηλώνω, εκδηλωτικότητα, υποδηλώνω, υποδήλωση

16. φύσις < *φύω* < ρίζα *φυ-*. ΟΜΟΡΡΙΖΑ ν.ε.: φύση, φυσικός, φυσικότητα -φύλο, φυλή, φυλετικός - φύλλο, φύλλωμα - φυσώ, φύσημα - φυτό, φυτεύω, φύτεμα, φυτικός, φυτρώνω, φυτώριο · φυλλοβόλος, φυσιογνωμία, φυσιοδίφης, φυσιοθεραπεία, φυσιολάτρης, φυσιολογικός, φυτοζώω

,φυτολογία, φυτοφάγος, φυτοφάρμακο · αφύσικος, εκφυλισμός, εμφύλιος, έμφυτος, ευφυΐα, κατάφυτος, μεταφυσικός, μεταφυτεύω, παραφυάδα, υπερφυσικός... · αυτοφυής, πλατύφυλλος, τριαντάφυλλο

17. ἄλλως < ρίζα ἄλλ- (από την οποία και τα αλλά, *ἄλλοῖος, ἄλλότριος, ἀλλήλων, ἀλλάσσω*. ΟΜΟΡΡΙΖΑ. ν.ε.: αλλά, αλλιώς, αλλού, άλλοτε, άλλωστε - αλλάζω, αλλαγή, αλλιώςτικός, άλλοθι - αλλοιώνω, αλλοτριώνω · αλλαξοπιστία, αλλεπάλληλοι, αλλεργία, αλληγορία, αλληθωρος, αλληλεγγύη, αλληλεπίδραση, αλληλογραφία, αλληλοεκτίμηση, αλληλοθαυμασμός κ.ά., αλληλουχία, αλλοδαπός, αλλοεθνής, αλλόκοτος, αλλοπρόσαλλος, αλλοφροσύνη · ανταλλάσσω, απαλλάσσω, διαλλακτικός, εναλλακτικός, ἔξαλλος, παραλλαγή, συναλλάσσομαι, συνάλλαγμα

18. λίθος. ΟΜΟΡΡΙΖΑ ν.ε.: λιθάρι, λίθινος · λιθάνθρακας, λιθοβολώ, λιθογραφία, λιθοξόος, λιθόστρωτος, λιθόχτιστος · απολιθωμένος, μονολιθικός, ογκόλιθος, σφραγιδόλιθος

19. φέρω-θέματα: *φερ-, φορ-, φωρ-, φαρ-, οίσ-, ένεχ-*. ΟΜΟΡΡΙΖΑ ν .ε.: φέρνω, φέρσιμο, φέρετρο-φορά, φόρα, φορέας, φορείο, φόρος, φορώ, φόρεμα, φορητός, φορτίο, φόρτος -φαρέτρα -φωριαμός · φερέφωνο, οισοφάγος · αφόρητος, αμφορέας (*ἀμφιφορεῦς*), (επ)άναφέρω, αποφέρω, αποφορά, διαφέρω, αδιάφορος, διαφορετικός, διένεξη, εισφέρω, εκφέρω, ενδιαφέρω, ενδιαφέρον, εύφορος, καταφέρομαι, καταφέρνω, μεταφέρω, παραφέρομαι, περιφέρομαι, περιφέρεια, προσφέρω, προφέρω, συμπεριφέρομαι, συμφέρω, συμφορά, συμφέρον, συμφεροντολόγος, υποφέρω, ανυπόφορος · αιμοφόρος, ανήφορος, αχθοφόρος, γενειοφόρος, δορυφόρος, ελπιδοφόρος, καρποφόρος, κατήφορος, κερδοφόρος, κωνοφόρος, λεωφόρος, οπλοφόρος, πετρελαιοφόρος, σημαιοφόρος, ψηφοφόρος - ισοφαρίζω -αυτόφωρος, κατάφωρος

20. *ρίπτω* < ρίζα *ρίπ-* + πρόσφυμα *τ* + κατάληξη *-ω*. ΟΜΟΡΡΙΖΑ ν .ε.: ριπή, ριπίζω, ρίχνω, ριζιμο, ριχτός, ρίψη · ρίψασπις, ριψοκινδυνεύω, ριψοκίνδυνος · απορρίπτω, απόρριψη, απορρίμματα, επιρρίπτω, καταρρίπτω

21. πῦρ < θέμα *πυρ-*. ΟΜΟΡΡΙΖΑ ν.ε.: πυρά (η), πυρά (τα), πύρα (η), πυρετός, πυρετώδης, πύρινος, πυρίτιδα, πυρκαγιά, πυρός · πυρακτώνω, πυρασφάλεια, πύραυλος, πυριγενής, πυρίμαχος, πυριτιδαποθήκη, πυροβατώ, πυροβασία, πυροβολώ, πυροβολικό, πυροβολισμός, πυρογραφία, πυροδοτώ, πυροκροτητής, πυρομανής, πυρομαχικά, πυροσβέστης, πυροσβεστήρας, πυροτέχνημα, πυροτεχνουργός, πυρότουβλο, πυροφάνι, πυρπολώ, πυρπολητής, πυρόχωμα, πυρφόρος · απύρετος, αντιπυρετικός, αντιπυρικός, εκπυροσροκροτώ, εμπύρετος, λιοπύρι

22. δέχομαι < ρίζα *δεκ-*, που γίνεται *δοκ-* με μετάπτωση. ΣΥΝΩΝ. *α.ε. λαμβάνω*. ΟΜΟΡΡΙΖΑ ν.ε.: δέχομαι, δέκτης, δεκτός, δοχείο, δοκάρι, δόκιμος, δεξαμενή (δεξαμενόπλοιο...), δεξιός (δεξιόστροφος...) · ανάδοχος, αποδέχομαι, διαδέχομαι, διάδοχος, εκδοχή, ενδέχεται, επιδέχομαι, επιδεκτικός, ευπρόσδεκτος, καταδέχομαι, ακατάδεχτος, παραδέχομαι, παραδεκτός, προσδοκώ, υποδέχομαι · δωροδοκώ, ξενοδόχος

23. τελειώ < *τέλειος* < *τέλος* < ρίζα *τελ-*, συγγενική με τη ρίζα *τερ-* (τέρμα). ΟΜΟΡΡΙΖΑ ν .ε.: τέλος, τελώ, τέλειος, τελειότητα, τελετή, τελευταίος, τελικός - τελειώνω, τελειωτικός· τελεσφορώ, τελεσφόρος· ατελείωτος, ατελέσφορος, αποτελώ, αποτέλεσμα, αποτελειώνω, εκτελώ, εντέλεια, εντελώς, επιτελώ, επιτελείο, συντελώ, συντέλεια · αυτοτελής

• Επισημαίνεται η διαφορά με τη λέξη *τέλος* (= φόρος) < ρίζα *ταλ-* (*τλάω* = υπομένω). ΟΜΟΡΡΙΖΑ ν.ε.: τέλος, τελώνης · ατέλεια, ατελής, ευτελής, (εξ)ευτελίζω, υποτελής · ιδιοτελής, πολυτελής

Ενότητα 2^η

ἔτι ὅσα μὲν φύσει ἡμῖν
 παραγίνεται, τὰς δυνάμεις
 τούτων πρότερον κομιζόμεθα,
 ὕστερον δὲ τὰς ἐνεργείας
 ἀποδίδομεν (ὅπερ ἐπὶ τῶν
 αἰσθήσεων δῆλον· οὐ γὰρ ἐκ
 τοῦ πολλάκις ἰδεῖν ἢ πολλάκις
 ἀκοῦσαι τὰς αἰσθήσεις
 ἐλάβομεν, ἀλλ' ἀνάπαλιν
 ἔχοντες ἐχρησάμεθα οὐ
 χρησάμενοι ἔσχομεν χρησάμενοι
 ἔσχομεν)· τὰς δ' ἀρετὰς
 λαμβάνομεν ἐνεργήσαντες
 πρότερον, ὥσπερ καὶ ἐπὶ τῶν
 ἄλλων τεχνῶν· ἃ γὰρ δεῖ
 μαθόντας ποιεῖν, ταῦτα
 ποιοῦντες μαθάνομεν, οἷον
 οἰκοδομοῦντες οἰκοδόμοι
 γίνονται καὶ κιθαρίζοντες
 κιθαρισταί· οὕτω δὲ καὶ τὰ μὲν
 δίκαια πράττοντες δίκαιοι
 γινόμεθα, τὰ δὲ σώφρονα
 σώφρονες, τὰ δ' ἀνδρεῖα
 ἀνδρεῖοι.

Ακόμα, ὅσες ιδιότητες ἔχουμε ἀπὸ τῆ φύση,
 πρῶτα αποκτούμε τὶς δυνατότητες
 αὐτῶν
 καὶ ὕστερα προχωροῦμε στὶς ἀντίστοιχες
 ἐνέργειες (πράγμα που φαίνεται
 στὶς αἰσθήσεις μας· γιατί δεν ἀποκτήσαμε τὶς
 αἰσθήσεις (τῆς ὄρασης καὶ τῆς ἀκοῆς), ἐπειδὴ
 εἶδαμε πολλές φορές ἢ ἀκούσαμε πολλές
 φορές, ἀλλὰ ἀντίθετα τὶς χρησιμοποίησαμε,
 ἐπειδὴ τὶς ἔχουμε ἤδη, καὶ
 δεν τὶς ἀποκτήσαμε ἔχοντας κάνει καὶ
 ξανακάνει χρῆση τους)· τὶς (ἠθικὲς) ἀρετὲς
 ὁμως τὶς αποκτούμε, ἀφοῦ πρῶτα προβήκαμε
 σὲ ἐνέργειες ἀσκήσης, ὅπως ἀκριβῶς
 συμβαίνει καὶ στὶς ἄλλες τέχνες· γιατί ὅσα
 πρέπει νὰ κάνουμε, ἀφοῦ τὰ μάθουμε, αὐτὰ τὰ
 μαθαίνουμε κάνοντάς τα· γιὰ παράδειγμα,
 οἰκοδόμοι γίνονται μὲ τὸ νὰ χτίζουν σπίτια
 καὶ κιθαριστὲς μὲ τὸ νὰ παίζουν κιθάρα· μὲ τὸν
 ἴδιο τρόπο λοιπὸν γινόμαστε καὶ δίκαιοι
 κάνοντας δίκαιες πράξεις, σώφρονες κάνοντας
 σώφρονες πράξεις,
 ἀνδρεῖοι κάνοντας ἀνδρεῖες πράξεις.

Σχόλια:

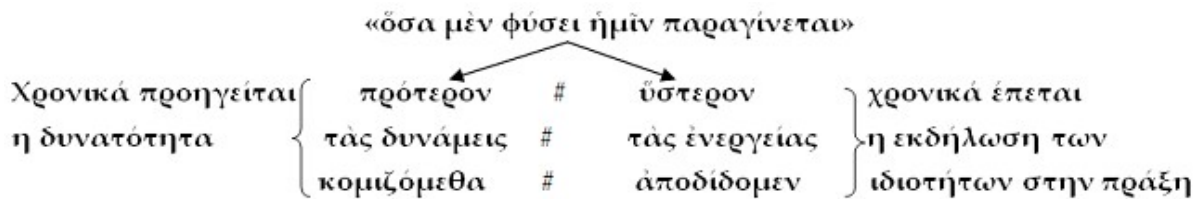
Θέμα : ὁ τρόπος μὲ τὸν ὁποῖο καλλιεργεῖται καὶ πραγματώνεται ἡ ἠθικὴ ἀρετὴ.

Δομὴ : Ἀναφορὰ στὰ φύσει μὲ παραδείγματα (αἰσθήσεις ὄρασης καὶ ἀκοῆς)

Θέση ὅτι στὶς ἠθικὲς ἀρετὲς προηγεῖται ἡ ἐνέργεια τῆς δυνάμης
 Ἐνίσχυση ἐπιχειρήματος μὲ παραδείγματα οἰκοδόμου καὶ κιθαριστῆ
 Συμπέρασμα

- Στὴν ἐνότητα αὐτὴ ἐπιχειρεῖ ὁ Ἀριστοτέλης νὰ ἀποδείξει μὲ ἓνα ἀκόμη συλλογισμό ὅτι ἡ ἠθικὴ ἀρετὴ δεν ὑπάρχει μέσα μας ἐκ' φύσεως, ἀλλὰ ὅτι εἶναι ἀποτέλεσμα συνήθειας.
- Μὲ τὴ λέξη **ἔτι** ὁ Ἀριστοτέλης δηλώνει ἢ ὅτι εἰσάγει νέο ἐπιχείρημα (που ἔρχεται νὰ προστεθεῖ στὰ προηγούμενα) ἢ ὅτι προχωρεῖ σὲ βαθύτερη ἐξέταση τοῦ θέματός του.
- Στὸ νέο τοῦ ἐπιχείρημα θὰ στηριχθεῖ στὴ, θεμελιώδη στὴ φιλοσοφία του, διάκριση τῶν ἐννοιῶν δυνάμεις - ἐνέργεια. Δυνάμεις εἶναι ἡ δυνατότητα που ἔχει ἓνα πρᾶγμα ἢ ἓνα ὄν νὰ γίνῃ ἢ νὰ κάνει κάτι, ἐνῶ ἡ ἐνέργεια εἶναι ἡ πραγμάτωση αὐτῆς τῆς δυνατότητας. Γενικά ὁ Ἀριστοτέλης θεωρεῖ ὅτι ἡ δευτέρη ἔχει μεγαλύτερη ἀξία ἀπὸ τὴν πρώτη. Ἐδῶ συνδέει τὰς δυνάμεις μὲ τὸ πρότερον καὶ τὰς ἐνεργείας μὲ τὸ ὕστερον, ἐννοώντας ὅτι οἱ δυνάμεις ἔχουν χρονικὴ μόνον προτεραιότητα ἐναντὶ τῶν ἐνεργειῶν.

•

- ❖ Σχετικά με ὅσα ἔχουμε μέσα μας ἀπὸ τὴ φύση, (π.χ. αἴσθησις ὄρασις καὶ ἀκοή) προηγείται ἡ ὑπαρξὴ τους καὶ ἀκολουθεῖ ἡ ἐνέργεια, ἡ χρῆσις τους.
- ❖ Δὲν συμβαίνει τὸ ἴδιο καὶ με τὶς ἀρετὲς, ποὺ ἡ ἠθικὴ πρᾶξις προηγείται τῆς ἀπόκτησις τῆς ἠθικῆς ἀρετῆς. Δὲν τὶς ἔχουμε ἐκ φύσεως τὶς ἠθικὰς ἀρετὲς, ἀλλὰ τὶς ἀποκτούμε με τὴν πρᾶξι, τὴν ἐπανάληψιν.
- ❖ Επιχείρημα Ἀριστοτέλη :
 Π1: Στὰ φύσει προηγείται ἡ δυνατότητα τῆς ἐνεργείας (« ἔτι ὅσα μὲν φύσει ἡμῖν παραγίνετα, τὰς δυνάμεις τούτων πρότερον κομιζόμεθα»).
 Π2: Στὶς ἀρετὲς προηγείται ἡ ἐνέργεια τῆς δυνατότητας (« τὰς δ' ἀρετὰς λαμβάνομεν ἐνεργήσαντες πρότερον »).
 Ἄρα : οἱ ἀρετὲς δὲν εἶναι φύσει - οὔτε βέβαια καὶ παρὰ φύσιν.

❖ **φύσει** (αἰσθήσεις)
πρότερον δυνάμει → **ὑστερον** ἐνεργείᾳ

ἐξ ἔθους (τέχνες)
πρότερον ἐνέργειαι πρὸς κατάκτησιν τῆς τεχνικῆς δυνάμεις → **ὑστερον** ἐνέργειαι ἀπὸ τὴν
 κατακτημένην τεχνικὴν δεξιότητα

ἐξ ἔθους (ἀρετὲς)
πρότερον ἐνέργειαι πρὸς κατάκτησιν τῆς ἠθικῆς δυνάμεις → **ὑστερον** ἐνέργειαι ἀπὸ τὴν
 κατακτημένην ἠθικὴν ιδιότητα

- ❖ Τὸ ἐρώτημα ποὺ διατρέχει τὴ σκέψιν τοῦ Ἀριστοτέλη εἶναι τὸ πῶς μπορεῖ κανεὶς νὰ « μάθει » τὴν ἀρετὴν; Ἡ ἀπάντησις εἶναι ἀσκῶντας τὴν .
- ❖ Ὅσα πρέπει νὰ μάθουμε νὰ τὰ κάνουμε, τὰ μαθαίνουμε κάνοντάς τα. (π.χ. γινόμεσθε δίκαιοι κάνοντάς δικαίαις πράξεις κτλ.)
- ❖ Τὴν ἴδια ἀποψιν, ὅτι ἡ τέχνη κατακτάται με τὴν ἐξάσκησιν, συνατάμε καὶ στὸν Πλάτωνα, ὁ ὁποῖος μάλιστα λέει ὅτι καὶ τὸ ὀμαδικὸ παιχνίδι εἶναι μίᾳ μορφῇ ἐξάσκησις γιὰ τὴν τέχνην ποὺ τὸ παιδί προορίζεται νὰ ἀσκήσῃ στὸ μέλλον.

Ἑτυμολογικά Σχόλια-Λεξιλογικὲς παρατηρήσεις

1. φύσις < φύω < ρίζα φυ-. ΟΜΟΡΡΙΖΑ ν .ε.: φύσις, φυσικός, φυσικότητα - φύλο, φυλή , φυλετικός - φύλλο, φύλλωμα - φυσῶ, φύσημα - φυτὸν, φυτεύω, φύτεμα, φυτικός , φυτρώνω, φυτῶριον · φυλλοβόλος, φυσιογνωμία, φυσιοδίφης, φυσιοθεραπεία, φυσιολάτρη, φυσιολογικός, φυτοζωῶ, φυτολογία, φυτοφάγος, φυτοφάρμακον · ἀφύσικος , ἐκφυλισμός, ἐμφύλιος, ἐμφυτός,

ευφυΐα, κατάφυτος, μεταφυσικός, μεταφυτεύω, παραφυάδα, υπερφυσικός· αυτοφυής, πλατύφυλλος, τριαντάφυλλο

2. παραγι(γ)νομαι < παρά + γιγ)νομαι· θέματα: γεν-, γν- (με αποκοπή του ε), γον-(με μετάπτωση του ε σε ο), γένη- (από τη ρίζα γεν- με το πρόσφυμα ε, που εκτείνεται σε η). ΟΜΟΡΡΙΖΑ ν .ε.: γίνομαι, γενέθλια (τα), γενεά, γενέτειρα, γενικός, γενναίος, γενναιότητα, γένος, γνήσιος, γονέας / γονιός, γονίδιο, γόνιμος, γόνος, γυναίκα, γάμος, γαμπρός, αγενής, αγέννητος, άγονος, απόγονος, εγγονός, μεταγενέστερος, πρόγονος, συγγενής, υπογεννητικότητα · γενάρχη, γονιμοποιώ · γηγενής, εξωγενής, ευγενής, ζωογόνος, ιθαγενής, νεογνό, οικογένεια, ομογενής, πρωτογενής, πρωτόγονος, ρυπογόνος, υστερογενής

3. δύναμις < δύναμαι (σκοτεινής ετυμολογίας)· θέματα: δύνα- και δυνασ-. ΣΥΝΩΝ. α.ε.: *ίσχύς*. ANT. α.ε.: *άδυναμία, άσθένεια*. ΟΜΟΡΡΙΖΑ. ν.ε.: δύναμη, δυνατότητα, δυνατός —δυναμικότητα, δυναμικός -δυναστεύω, δυνάστης -δυνατικός · δυναμογράφος, δυναμόμετρο · αδυναμία, αδυνατώ, αδυνατίζω, (απο)δυναμώνω, ενδυναμώνω, καταδυναστεύω, υπερδύναμη · αυτοδύναμος, ισοδύναμος, χεροδύναμος

4. κομίζω < ρίζα κομ-· θέμα κομιδ- + πρόσφυμα j+ κατάληξη -ω· ΟΜΟΡΡΙΖΑ ν.ε.: κομιστής, κόμιστρα, κομπός · ανακομιδή, αποκομιδή, διακομίζω, μετακομίζω, προσκομίζω, συγκομιδή

5. ένεργεια (παρασύνθετο) < ένεργός< έν + έργον < ρίζα *Φεργ-* του *έργω*. ΟΜΟΡΡΙΖΑ. ν.ε.: έργο, εργάζομαι, εργασία, εργάτης, εργατικότητα, εργαστήρι(ο), εργαλείο · αργία, άεργος, ακατέργαστος, ανεργία, απεργία, ενεργώ, επενεργώ, επεξεργάζομαι, ευεργετώ, κατεργάζομαι, πάρεργο, περιεργάζομαι, περιέργεια, προεργασία, συνεργάζομαι, συνεργός · εργαλειοθήκη, εργασιομανής, εργοδότης, εργολάβος, εργοστάσιο, εργοτάξιο, εργόχειρο, όργανο, οργανισμός · αγαθοεργία, αμπελουργός, αριστούργημα, αυτενέργεια, αυτοργός, γεωργός, δημιουργώ, δραματοργός, ελαιουργός, θαματοουργώ, καινούριος, κακούργος, καλλιεργώ, κατεργασία, κωλυσιεργώ, λειτουργώ, λειτούργημα, μεγαλουργώ, μεταξουργείο, μηχανουργείο, ξυλουργός, πανούργος, παρενέργεια, περίεργος, ραδιενεργός, ραδιουργώ, σιδηρουργός, στιχουργός, συνεργώ, συνεργείο, σύνεργο, ταχυδακτυλουργός, τεχνουργός, (πρωθ)υπουργός, υφαντουργείο, χαλκουργός, χαλυβουργείο, χειρουργείο

6. άποδίδωμι < άπό + δίδωμι < ενεστωτικός αναδιπλασιασμός δι- + θέμα δω- + κατάληξη -μι· θέματα: ισχυρό δω- και ασθενές δο-. ΣΥΝΩΝ. α.ε. (του δίδωμι): *δωροϋμαι, έπιτρέπω (τινί τι), έφίημι, παρέχω, προσφέρω*. ANT. α.ε. (του δίδωμι): *δέχομαι, λαμβάνω*. ΟΜΟΡΡΙΖΑ ν .ε.: δίνω, δόση, δωρεά, δωρίζω, δώρο · αναδίδω, αναμετάδοση, ανέκδοτο, αντίδοτο, (αντ)αποδίδω, διαδίδω, εκδίδω, ενδίδω, ενδοτικός, ανέκδοτος, επίδομα, καταδότης, μεταδίδω, παραδίδω, προδότης, ξαναδίνω · δοσοληψία, δωροδοκώ · αιμοδότης, γενναιόδωρος, γνωμοδοτώ, δανειοδοτώ, δικαιοδοσία, εξουσιοδότηση, εργοδότης, κληροδοτώ, λογοδοσία, μισθοδοσία, πληροφοριοδότης, πριμοδότηση, προικοδοτώ, πυροδότηση, σηματοδότης, συνταξιοδοτώ, (α-νατροφοδοτώ, φιλοδώρημα, χρηματοδότης

7. αίσθησις < *αίσθάνομαι* < ρίζα ΑΙΣ (εκτεταμένος τύπος της ρίζας ΑΙ του ρήματος *άίω* = ακούω). ΟΜΟΡΡΙΖΑ ν.ε.: αίσθηση, αίσθημα, αισθηματίας, αισθητικός, αισθητός, αισθητήριο · αναισθητος - ευαίσθητος, ανεπαίσθητος, αντιαισθητικός, ασυναίσθητος, δαισθάνομαι, παραιίσθηση - ψευδαιίσθηση, προαισθάνομαι, προαιίσθημα, συναισθάνομαι, συναίσθημα, συναίσθηση · καλαιίσθητος - ακαλαιίσθητος

8. δήλος < ρίζα *δηF-* του *δῖος* (= θεϊκός). ΣΥΝΩΝ. α.ε.: *φανερός, εμφανής, σαφής, εναργής..* . ANT. α .ε.: *άδηλος, αφανής, αδιόρατος...* ΟΜΟΡΡΙΖΑ ν .ε.: δήλωση, δηλώνω, δηλωτικός, δηλαδή (*δήλα + δη*) · αδήλωτος, διαδήλωση, αντιδιαδήλωση, εκδηλώνω, εκδηλωτικότητα, υποδηλώνω, υποδήλωση

9. όράω -ώ· θέματα: α) *Fora* + κατάληξη -ω > *όράω* > *ορώ' β) όπ-* > *όπομαι, όπω-πα' γ) Fιδ-* > *έ-Fιδ-ον* > *είδον* (υποτακτ. *ιδώ*). ΣΥΝΩΝ. α.ε.: *θεώμαι, θεωρώ, βλέπω, εξετάζω, σκοπώ*. ANT. α .ε.: *άβλεπώ, τυφλώπτω*. ΟΜΟΡΡΙΖΑ ν .ε.: όραση, οραματισμός, όραμα, οραματίζομαι, ορατός, ορατότητα, όψη, οπτικός, μάτι (< *όμμάπιον*) -είδος, είδωλο, ιδέα -οπή, όφικ, φίδι« *όφίδιον* < *όφικ*) · οφθαλμός, οφθαλμίατρος, οφθαλμοφανής · αόρατος, άποψη, απρόοπτος, διορατικός, εποπτεύω, ευσύνοπτος, έφορος, κάτοπτρο, κάτοψη, μέτωπο, αντιμετωπίζω, περιωπή, προοπτική,

προορατικός, πρόσοψη, πρόσωπο, συνοψίζω, υπερόπτης, ύποπτος, υποψία, ανύποπτος · αυτόπτης, εξόφθαλμος, θυρωρός, μονόφθαλμος, μυωπία, πανόραμα, σκυθρωπός, στενωπός, τιμωρός, χαρωπός

10. άκούω < ίσως από τη ρίζα *ak-* + *ούζ* (με ακονισμένο αυτί). ΟΜΟΡΡΙΖΑ ν .ε.: ακούω, ακοή, άκουσμα, ακουστός, ακουστικό · ακουόγραμμα, ακουόμετρο · ανήκουστος, εισακούω, επήκοος, ευήκοος, παρακούω, υπακούω, υπάκουος - ανυπάκουος, υπήκοος · αυτήκοος, βαρήκοος, ωτακουστής

11. λαμβάνω <ρίζα *λαβ-*· θέματα: α)ασθενές*λαβ-*, β) ισχυρό *ληβ-* .ΣΥΝΩΝ.α.ε.: *δέχομαι, δανείζομαι, μισθοῦμαι, ώνοῦμαι, αίρομαι, κτώμαι*. ΑΝΤ. α.ε.: *δίδωμι δωροῦμαι, παρέχω, προσφέρω*. ΟΜΟΡΡΙΖΑ. ν .ε.: λαμβάνω, λαβή, λαβώνω, λάφυρο, λήμμα, λήψη · ανεπίληπτος, ασύλληπτος, αναλαμβάνω, αντιλαμβάνομαι, απολαμβάνω ,εκλαμβάνω , επαναλαμβάνω, επανειλημμένος, επιλαμβάνομαι, επιλήψιμος, εύληπτος, ευυπόληπτος καταλαβαίνω, καταλαμβάνω, κατάληψη, κατειλημμένος, μετάληψη , παραλαμβάνω, παραλήπτης, περιλαμβάνω, περίληψη, προλαβαίνω, πρόληψη, προσλαμβάνω, συλλαμβάνω, συλλαβή, υπόληψη · δίλημμα, δωροληψία, εργολάβος, ευλαβικός, ηχοληψία, θρησκόληπτος, μεσολαβώ, μεσολαβητής, χειρολαβή

12. έχω < θέμα *σεχ-* > *έχ-* (με τροπή του *σ σε δασεία*) > *έχ-* (με ανομοίωση της δασείας: έγινε φιλή, επειδή ακολουθεί το δασύ *χ*) > *σχ-* (και: *σεχ-* > *σεχ-* > *σχη-*). ΟΜΟΡΡΙΖΑ ν .ε.: έχω, έξη - σχετικός, (ακατ)άσχετος, σχέδιο, σχεδόν, σχέση - σχήμα, σχηματίζω -σχολή, σχολαστικός, σχολείο · ανέχομαι, ανεξίκακος, ανακωχή, αντέχω, αποχή, εξέχω, εξοχή, ενοχή, εποχή, επίσχεση, κατέχω, κατάσχεση, μετέχω, μέθεξη, παρέχω, αντιπαροχή, περιέχω, περιοχή, περιεκτικός, προέχω, προεξέχω, προσέχω, προσεχής, πρόσχημα, συμμετέχω, συνεκτικός, συνεχής, συνοχή, συσχετίζω, υπερέχω, υπέροχος · εχέμυθος, ενέχυρο, εκχειρία, οχυρός · απροσεξία, ευεξία, καχεκτικός, πλεονέκτης, μειονεκτώ, ευωχία · (απ)ασχολούμαι, απασχόληση · κακουχία, νουνεχής ·αδειούχος, αξιωματούχος, αριστούχος ,γηπεδούχος, διπλωματούχος, εκατομμυριούχος, κυπελλούχος, οικοπεδούχος, πολιούχος, προνομιούχος, πτυχιούχος, ταλαντούχος

13. χρήρομαι -ῶμαι < ρίζα *χρη-*. ΟΜΟΡΡΙΖΑ. ν.ε.: χρήση, χρήμα (χρηματικός, χρηματιστήριο), χρησιμεύω, χρήσιμος, χρηστός, χρωστώ (χρεωστώ), χρέος, χρεώστης, χρεία · χρεόγραφο, χρησιμοθηρία, χρησιμοποιώ · άχρηστος, δύσχρηστος, εύχρηστος , κατάχρηση, καταχρηστικός, καταχρώμαι · κοινόχρηστος, πολύχρηστος

14. άρετή < ρίζα *άρ-*, από την οποία και τα ρήματα *αρέσκω* και *άραρίσκω* και τα παράγωγα τους. ΑΝΤ. α.ε.: *κακία*. ΟΜΟΡΡΙΖΑ ν.ε.: αρετή / ενάρετος, αρθρίτιδα, αρθρικός, αρθρικά (τα), άρθρο, άρθρωση, αρμός, αρμόζω, αρμονία, αριθμός (αριθμητική, αριθμητής), άρτιος, άριστος, αρέσω · αρθροπάθεια, αρθρογραφία · (ανα)διαρθρώνω, διάρθρωση, έναρθρος, εξαρθρώνω, συνάρθρωση · αυτάρεσκος,

δυσάρεστος, ευάρεστος

15. άλλος < ρίζα *άλλ-* (από την οποία και τα αλλά, *άλλοῖος, αλλότριος, αλλήλων, άλλάσσω*. ΣΥΝΩΝ. α.ε.: *αλλότριος, άλλοῖος*. ΑΝΤ. α.ε.: *ίδιος, οικείος*. ΟΜΟΡΡΙΖΑ αλλά, αλλιώς, αλλού, άλλοτε, άλλωστε - αλλάζω, αλλαγή, αλλιώπικος, άλλοθι - αλλοιώνω, αλλοτριώνω · αλλαξοπιστία, αλληπάλληλοι, αλλεργία, αλληγορία, αλλήθωρος, αλληλεγγύη, αλληλεπίδραση, αλληλογραφία, αλληλοεκτίμηση, αλληλοθαυμασμός κ.ά., αλληλουχία, αλλοδαπός, αλλοεθνής, αλλόκοτος, αλλοπρόσαλλος, αλλοφροσύνη ·ανταλλάσσω, απαλλάσσω, διαλλακτικός, εναλλακτικός, έξαλλος, παραλλαγή , συναλλάσσομαι, συνάλλαγμα

16. τέχνη < θέμα *τεκ-* (του *τίκτω*, πρβ. *ε-τεκ-ον*). ΟΜΟΡΡΙΖΑ ν.ε.: τέχνη, τέχνασμα, τεχνική, τεχνίτης · τεχνοκράτης, τεχνολογία, τεχνοτροπία · άτεχνος, έντεχνος, περίτεχνος, συντεχνία · αριστοτέχνης, βιοτέχνης, δεξιότηχνης, ερασιτέχνης, ευρεσιτεχνία , λογοτέχνης, καλλιτέχνης, κομψοτέχνημα, πυροτέχνημα, φιλότεχνος -ηλεκτροτεχνίτης, οδοντοτεχνίτης, πολυτεχνίτης

17. δέω (= έχω ανάγκη, στερούμαι) < ρίζα *δεF-* συγγενική με τη ρίζα του *δέω, δῶ* (= δένω),. ΣΥΝΩΝ. α.ε. του απρόσωπου δε?: *πρέπει, χρή, προσήκει*. ΟΜΟΡΡΙΖΑ. ν.ε.: δέηση , ενδεής, ένδεια, σιτοδεία.

18. μανθάνω < ρίζα *μαθ-* (εκτεταμένος τύπος της ρίζας *μα-* του ρήματος *μάω* = επιθυμώ : θέμα *μαθ-* + προσφύματα *ν* και *αν* πριν από το χαρακτήρα και μετά από αυτόν + κατάληξη *-ω*: *μα-ν-θ-*

άν-ω). ΕΤΥΜ. ΟΙΚΟΓ. ν .ε.: μάθημα, μάθηση, μαθαίνω, μαθημένος, μαθητής, μαθητικός, μαθηματικά — μαθητεύω, μαθητευόμενος, μαθεύομαι · μαθητόκοσμος, μαθητοπατέρας · αμάθεια, αμάθητος, εκμάθηση, ημιμάθεια, ξεμαθαίνω, συμμαθητής · γλωσσομάθεια, ευρυμάθεια, κακομαθημένος, νομομαθής, πολυμάθεια, φιλομαθής

19. ποιέω -ῶ < ρίζα πο- και ποι- (θέμα ποι- + πρόσφυμα ε + κατάληξη -ω > ποι-έ-ω). ΣΥΝΩΝ. α.ε.: πράττω, κατασκευάζω, επιτελώ, εργάζομαι, δρω... ΑΝΤ. α.ε.: αδρανών. ΟΜΟΡΡΙΖΑ ν.ε.: ποιητής, ποίημα, ποίηση, ποιητικός · τεκνοποιώ, κρατικοποιώ, χειροποίητος · εκποίηση, μεταποίηση, παραποίηση, περιποίηση, προσποίηση (και τα αντίστοιχα ρήματα) · αρτοποιός, γονιμοποιώ, θορυβοποιός, ικανοποιώ, ισχυοποιώ, κακοποιώ, μονιμοποιώ, πολτοποιώ, πολτοποίηση, σταθεροποιώ, στεγανοποίηση, ταχτοποιήση, τελειοποίηση, τυποποίηση, χαροποιώ, χρησιμοποιώ, ωραιοποιώ κ.ά.π. · ανικανοποίητος, αχρησιμοποίητος... · Υπάρχουν επίσης πολλά σύνθετα με δεύτερο συνθετικό το -ποιώ ή -ποίηση (ή άλλο) και πρώτο ένα από τα: αδρανο-, αναισθητο-, άξιο-, απλό-, γελοίο-, γόνιμο-, ένοχο-, ευαίσθητο-, ισχυρό, κακό-, κινητό-, κοινό-, μόνιμο-, νόμιμο-, ομαλό-, πιστό-, πολτό, σταθερό-, τέλειο-, τρόπο-, τύπο-, υλο- κ .ά.

20. οικοδομέω -ῶ (παρασύνθετο) < οικόδομος < οίκος + δέμω (= χτίζω) < ρίζα δεμ-. ΟΜΟΡΡΙΖΑ ν.ε.: για το πρώτο συνθετικό: οίκος, οικείος, οικειότητα, οίκημα, οικιακός, οικισμός... · οικογένεια, οικογενειάρχης, οικοδεσπότης, οικοδομή, οικοδόμος, οικολογία, οικονομία, οικονομολογικός, οικόπεδο, οικοσύστημα, οικοτροφείο, οικουμένη - νοικοκυρά, νοικοκυριό, · ανοικονόμητος, αποικία, διοικώ, διοικητής, ενοίκιο, νοικιάζω, εξοικονομώ, ένοικος, κατοικώ, ακατοίκητος / κατοικίδιο, παροικία, περίοικος, συγκάτοικος, συνοικία · ιδιοκατοίκηση... για το δεύτερο συνθετικό: δομή, δομικός, δώμα, δωμάτιο · δεσπότης · αναδόμηση, υποδομή · οικοδομώ, οικοδόμημα, πολεοδόμος

21. δίκαιος < δίκη < ρίζα δικ- του δείκνυμι. ΣΥΝΩΝ. α.ε. χρηστός, επιεικής. ΑΝΤ. α.ε.: άδικος. ΕΤΥΜ.ΟΙΚΟΓ .ν.ε.:δικάζω,δίκαιος,δικαιοσύνη,δικαίωμα,δικαστήριο,δίκη · δικαιολογώ, δικηγόρος · αδικώ, αντίδικος, διαδικασία, καταδικάζω, υπόδικος · αρχιδικαστής, χειροδικώ

22. πράττω ή πράσσω < θέμα πραγ- + πρόσφυμα; + κατάληξη -ω. ΣΥΝΩΝ. α.ε.: ποιῶ, τελῶ, ἐπιτελώ, δρῶ, ἐργάζομαι... ΑΝΤ. α.ε.: άπρακτώ, άργῶ, άδρανῶ, κάθημαι. ΟΜΟΡΡΙΖΑ ν.ε.: πράξη, πράγμα, πραγματικότητα, πραγματικός, πράγματι, πραγματεία, πραγματώνω, πρακτικός, πρακτορείο · πραγματογνώμονας, πραγματοποιώ -πράκτορας · πραξικόπημα, πραξικοπηματικός · απραξία, άπρακτος, πολυπράγμων, αντίπραξη, διαπραγματεύομαι, διαπραγματευτής, αδιαπραγμάτευτος, διαπράττω, εισπράττω, εισπράκτορας, συμπράττω, σύμπραξη · εχθροπραξία, κοινοπραξία

23. σώφρων < σώς (= σώος) + φρήν. ΣΥΝΩΝ. α.ε.: έχέφρων, έμφρων, σώφρων, συνετός, νοήμων. ΑΝΤ. α.ε.: άφρων, ασύνετος, μωρός, άνους, ανόητος. ΟΜΟΡΡΙΖΑ ν.ε.: σωφροσύνη, σωφρονίζω, σωφρονισμός, σωφρονιστήριο, σωφρονιστικός... Υπάρχουν και πολλές άλλες λέξεις, που έχουν μόνο το πρώτο συνθετικό (σώς) και άλλες, που έχουν μόνο το δεύτερο συνθετικό (φρήν).

24. άνδρείος < άνήρ (άνδρ-ός). ΟΜΟΡΡΙΖΑ ν .ε.: αντρεία, ανδριάντας, αντρικός, αντρισμός, αντρίκειος · ανδραγάθημα, ανδραγαθία, ανδραγαθώ, ανδράδελφος, ανδράποδο, ανδρείκελο, ανδροκρατία, ανδροκτόνος, ανδρολόγος, ανδροπρεπής, ανδροπρέπεια, ανδρώνομαι, ανδρωνυμικό, αντρειωμένος, αντρογυναίκα, αντρόγυνο · ανανδρία, άναντρος, αύτανδρος, λειψανδρία, τριανδρία

Ενότητα 3^η

Μαρτυρεί δὲ καὶ τὸ γινόμενον ἐν ταῖς πόλεσιν· οἱ γὰρ νομοθέται τοὺς πολίτας ἐθίζοντες ποιοῦσιν ἀγαθοὺς, καὶ τὸ μὲν βούλημα παντός

Τα παραπάνω τα επιβεβαιώνει κι αυτό που συμβαίνει στις πολιτείες· οι νομοθέτες δηλαδή κάνουν τους πολίτες καλούς με τον εθισμό, και αυτή είναι η θέληση κάθε

νομοθέτου τοῦτ' ἐστίν, ὅσοι δὲ μὴ εὖ αὐτὸ ποιοῦσιν ἀμαρτάνουσιν, καὶ διαφέρει τούτῳ πολιτεία πολιτείας ἀγαθὴ φαύλης, ἔτι ἐκ τῶν αὐτῶν καὶ διὰ τῶν αὐτῶν καὶ γίνεται πᾶσα ἀρετὴ καὶ φθείρεται, ὁμοίως δὲ καὶ τέχνη· ἐκ γὰρ τοῦ κιθαρίζειν καὶ οἱ ἀγαθοὶ καὶ κακοὶ γίνονται κιθαρισταί. ἀνάλογον δὲ καὶ οἰκοδόμοι καὶ οἱ λοιποὶ πάντες· ἐκ μὲν γὰρ τοῦ εὖ οἰκοδομεῖν ἀγαθοὶ οἰκοδόμοι ἔσσονται, ἐκ δὲ τοῦ κακῶς κακοί. εἰ γὰρ μὴ οὕτως εἶχεν, οὐδὲν ἂν ἔδει τοῦ διδάξοντος, ἀλλὰ πάντες ἂν ἐγίνοντο ἀγαθοὶ ἢ κακοί.

νομοθέτη, ὅσοι ὅμως δὲν κάνουν αὐτὸ σωστά δὲν πετυχαίνουν αὐτὸ που ἐπιδιώκουν, καὶ σ' αὐτὸ διαφέρει τὸ καλὸ πολίτευμα ἀπὸ τὸ λιγότερο καλὸ πολίτευμα. Ἀκόμα, γιὰ τους ἴδιους λόγους καὶ με τους ἴδιους τρόπους καὶ γεννιέται κάθε ἀρετὴ καὶ φθείρεται, τὸ ἴδιο καὶ κάθε τέχνη· γιὰτί με τὸ παίξιμο τῆς κιθάρας γίνονται καὶ οἱ καλοὶ καὶ οἱ κακοὶ κιθαριστές· με ἀνάλογο τρόπο καὶ οἱ οἰκοδόμοι καὶ ὅλοι οἱ ἄλλοι (τεχνίτες). Δηλαδή χτίζοντας με καλὸ τρόπο σπίτια θὰ γίνουν καλοὶ οἰκοδόμοι, ὅμως χτίζοντας με κακὸ τρόπο, κακοί. Γιὰτί, ἀν δὲν ἦταν ἔτσι τὰ πράγματα, καθόλου δὲν θὰ χρειαζόταν ὁ δάσκαλος, ἀλλὰ ὅλοι θὰ ἦταν καλοὶ ἢ κακοὶ ἀπὸ τὴ γέννησή τους.

Σχόλια

Θέμα: Γιὰ τὴν κατάκτηση τῆς ἀρετῆς εἶναι ἀπαραίτητη ἡ κατάλληλη ἐκπαίδευση

Δομὴ: Ὁ ρόλος τοῦ νομοθέτη γιὰ τὴν κατάκτηση τῆς ἀρετῆς

Ὁ σωστός ἐθισμὸς τῶν πολιτῶν

Ἡ διαφορὰ ἀγαθῆς καὶ φαύλης πολιτείας

Παραδείγματα ἀπὸ τὶς τέχνες

Ὁ ρόλος τῆς σωστῆς ἐξάσκησης τῶν κιθαριστῶν καὶ τῶν οἰκοδόμων

Ἡ ἀναγκαιότητα τοῦ δασκάλου

- ❖ Τρίτη προσπάθεια Ἀριστοτέλη νὰ ἀποδείξει ὅτι οἱ ἠθικὲς ἀρετὲς ἀποκτώνται με ἐθισμό (οἱ καλοὶ νομοθέτες κάνουν καλοὺς τους πολίτες *εθίζοντάς* τους σε καλὲς πράξεις με σωστοὺς νόμους)
- ❖ Οἱ νομοθέτες προσπαθοῦν με τὸν ἐθισμό νὰ κάνουν τους πολίτες καλοὺς (νὰ τους κάνουν νὰ κατακτήσουν τὴν ἀρετὴ).
- ❖ Ἡ κατάκτηση κάθε ἀρετῆς πραγματώνεται ἢ δὲν πραγματώνεται ἀνάλογα με τὸν ἀν ὑπάρξει καλὸς ἢ ὄχι ἐθισμὸς σ'αυτήν.
- ❖ Ἀποκτᾶ κανεὶς ἠθικὴ ἀρετὴ, ἀν πρῶτα ἐθιστεῖ καλὰ με ἠθικὲς πράξεις καὶ συνηθίσει σ'αυτήν. Ἀν ὅμως δὲν ἐξασκηθεῖ καλὰ, δὲν κατακτᾶ τὴν ἠθικὴ ἀρετὴ.
- ❖ Οἱ τεχνίτες γίνονται καλοὶ ἢ ὄχι, ἀνάλογα με τὸ ἀν ἔχουν ἐξασκηθεῖ καλὰ ἢ ὄχι. Εἶναι ἀπαραίτητος ὁ ἄνθρωπος που θὰ διδάξει, θὰ κατευθύνει, θὰ καθοδηγήσει τὸν τεχνίτη στὴν ἐξάσκησή του. → εἰσάγει ἐδῶ καὶ τὴν ἐννοια καὶ τὴ συμβολὴ τοῦ δασκάλου, ἐνῶ μέχρι τώρα μιλοῦσε γιὰ τὸ ἴδιο τὸ άτομο.
- ❖ Στὴν ἐνότητα αὐτὴ προσθέτει ὁ σταγειρίτης φιλόσοφος ἄλλα δύο ἐπιχειρήματα γιὰ νὰ ἀποδείξει ὅτι καμία ἀπὸ τὶς ἠθικὲς ἀρετὲς δὲν ὑπάρχει μέσα μας ἐκ φύσεως, ἀλλὰ ὅτι εἶναι ἀποτέλεσμα συνηθείας. Ὁ πρῶτος συλλογισμὸς τοῦ σχετίζεται με αὐτὸ που συμβαίνει στὶς πολιτείες καὶ ὁ δεῦτερος προκύπτει ἀπὸ τὴν ἀναλογία με τὶς τέχνες.
- ❖ Τὸ ἀποδεικτικὸ ἐπιχείρημα τοῦ φιλοσόφου στὴν ἐνότητα αὐτὴ εἶναι στὴν οὐσία τὸ ἐξῆς: α. Ἀν οἱ πολίτες γίνονται ἀγαθοὶ ἀσκοῦμενοι σε συγκεκριμένους τρόπους συμπεριφορᾶς με τὴ βοήθεια τῶν νόμων τοῦ νομοθέτη τους, θὰ πει πὼς τὴν ἀρετὴ οἱ πολίτες δὲν τὴν ἔχουν φύσει,

αλλά ότι αυτή είναι αποτέλεσμα εθισμού, άσκησης δηλαδή. β. με την άσκηση πάλι στο ακριβώς αποκτά κανείς την ακριβώς αντίθετη του αγαθού ιδιότητα = γίνεται κακός(κακός κιθαριστής, κακός οικοδόμος). είναι σα να λέμε ότι ούτε την ιδιότητα του κακού την έχει ο άνθρωπος εκ φύσεως, αλλά κι αυτή γίνεται με την επανάληψη συγκεκριμένων τρόπων.

- ❖ **Ο Αριστοτέλης διακρίνει τα πολιτεύματα σε καλά και λιγότερο καλά** και όχι σε καλά και κακά. Παρατηρείται, λοιπόν, ότι η λέξη «φαύλης» (που κανονικά «φαῦλος» σημαίνει κακός, ευτελής, ασήμαντος) χρησιμοποιείται εδώ με διαφορετική σημασία, έτσι ώστε να ανταποκρίνεται στις αντιλήψεις του φιλοσόφου. Η αναφορά αυτή στη διάκριση των πολιτευμάτων φαίνεται, με την πρώτη ματιά, να μη σχετίζεται με το θέμα του κειμένου και να αποτελεί μια παρέκβαση. Κάτι τέτοιο, όμως, δεν ισχύει, καθώς στόχος του φιλοσόφου είναι να συνδέσει την αξία των πολιτευμάτων με την αρετή των πολιτών. Συγκεκριμένα, ο Αριστοτέλης δεν πιστεύει ότι υπάρχουν κακά πολιτεύματα, αφού πρωταρχικός στόχος όλων των νομοθετών, και άρα και των πολιτευμάτων μέσα στα οποία δρουν, είναι να κάνουν τους πολίτες ενάρετους ασκώντας τους στην ηθική αρετή, προκειμένου να φτάσουν στον ύψιστο στόχο, την ευδαιμονία. Το κριτήριο διάκρισης των πολιτευμάτων σε καλά και λιγότερο καλά αφορά τον βαθμό επιτυχίας του έργου των νομοθετών: **όσο δηλαδή πιο κοντά στον στόχο τους φτάνουν, να οδηγήσουν τους πολίτες στην ηθική αρετή, και άρα στην ευδαιμονία, τόσο πιο καλό θεωρείται και το πολίτευμα.** Κύριο έργο των νομοθετών είναι να κάνουν, με τους νόμους, τους πολίτες ηθικούς, ενάρετους, να τους σταθεροποιήσουν στον δρόμο της αρετής για να είναι και η πολιτεία αγαθή. Εντύπωση μας προκαλεί η σειρά των λέξεων στη φράση αυτή. Η κανονική σειρά θα ήταν: «διαφέρει τούτω πολιτεία αγαθή πολιτείας φαύλης». Η ανωμαλία αυτή ίσως να οφείλεται και πάλι στο γεγονός ότι τα κείμενα του Αριστοτέλη αποτελούν προσωπικές σημειώσεις, που λειτουργούσαν βοηθητικά στο έργο της διδασκαλίας. Είναι, λοιπόν, εύλογο να εντοπίζουμε κάποια χαρακτηριστικά του προφορικού λόγου.
- ❖ Το γεγονός ότι το πρώτο επιχείρημα του φιλόσοφου αναφέρεται στο τι συμβαίνει στις πολιτείες φανερώνει ότι στον Αριστοτέλη πολιτική και ηθική αρετή δεν διαχωρίζονται. Μέσα στην πολιτεία θα μάθει ο πολίτης την ηθική αρετή. Από τους νόμους δημιουργούνται και οι τρόποι του πολίτη. (Φαινομενική αντίθεση με τον Θουκυδίδη που λέει ότι οι Αθηναίοι είναι ανδρείοι από τους τρόπους τους.)
- ❖ *Γίνεται...φθείρεται...:* οι έννοιες αυτές αποτελούν θεμελιώδες αντιθετικό ζεύγος ήδη από τις απαρχές της φιλοσοφικής σκέψης (κι ένα έργο του Αριστοτέλη έχει τον τίτλο *Περί γενέσεως και φθοράς*).
- ❖ Η ενότητα κλείνει με την επισήμανση του Αριστοτέλη ότι για την καλλιέργεια της ηθικής αρετής απαραίτητη κρίνεται η συμβολή του διδάσκοντος και της διδασκαλίας, της εκπαίδευσης γενικότερα, γιατί η ηθική ποιότητα του κάθε ανθρώπου προκύπτει όχι απλώς από την άσκηση, αλλά από την ποιότητα της άσκησης που έχει προηγηθεί. Ο δάσκαλος θα δώσει τον προσανατολισμό του ορθού εθισμού διδάσκοντας τους κανόνες της αρετής, τους τρόπους εφαρμογής τους και εκπαιδεύοντας στην ορθή άσκηση. Ο δάσκαλος είναι αυτός που παρακολουθεί και καθοδηγεί τους ανθρώπους στον σωστό εθισμό. Το ίδιο απαραίτητος είναι ο δάσκαλος και στις τέχνες, διότι αυτός θα διδάξει τον ασκούμενο σε μια τέχνη τους κανόνες της και τον σωστό τρόπο εφαρμογής τους. Αυτό ακριβώς είναι και ο ρόλος του νομοθέτη στην πόλη: αποτελεί τον δάσκαλο των πολιτών, ο οποίος χρησιμοποιώντας τα σωστά μέσα, δηλαδή τους σωστούς νόμους, θα

διδάξει τους πολίτες τι είναι δίκαιο και τι άδικο, θα ορίσει τους κανόνες της δίκαιης και ηθικής συμπεριφοράς μέσα στην πόλη και θα τους οδηγήσει στην κατάκτηση των ηθικών αρετών και, άρα, στην ευδαιμονία. Επομένως, καταλήγουμε και πάλι στο συμπέρασμα ότι οι ηθικές αρετές δεν είναι έμφυτες, αφού στην αντίθετη περίπτωση ο ρόλος του δασκάλου θα ήταν μάταιος. Αντίθετα, οι ηθικές αρετές κατακτώνται με τη σωστή άσκηση, με τη διαρκή επανάληψη ηθικών πράξεων.

- ❖ **Πώς καταρρίπτει την αριστοκρατική ηθική στις 3 πρώτες ενότητες των 'Ηθικών' ο Αριστοτέλης;** Σύμφωνα με την αριστοκρατική αντίληψη, οι αρετές υπάρχουν εκ φύσεως και βρίσκονται συγκεντρωμένες σε ένα πρόσωπο, συνήθως ευγενικής καταγωγής (αντίστοιχες αντιλήψεις βλέπουμε στον Όμηρο, στην 'Αντιγόνη' του Σοφοκλή κ.τ.λ.). Ο Αριστοτέλης καταρρίπτει την αριστοκρατική ηθική και ισχυρίζεται ότι καμία από τις αρετές, ούτε από τις διανοητικές αλλά ούτε και από τις ηθικές, δεν υπάρχει στον άνθρωπο από τη στιγμή της γέννησής του. Συγκεκριμένα θεωρεί ότι τις διανοητικές αρετές ο άνθρωπος τις αποκτά με τη διδασκαλία και γι' αυτό απαιτείται χρόνος και εμπειρία. Αντίθετα, οι ηθικές αρετές υπάρχουν σε όλους τους ανθρώπους ανεξαιρέτως ως προδιαθέσεις και καλλιεργούνται με το 'έθος', δηλαδή με τη συνήθεια (οὐδεμία τῶν ἠθικῶν ἀρετῶν φύσει ἡμῖν ἐγγίγνεται). Καθένας, λοιπόν, ανεξάρτητα από την κοινωνική του θέση και την οικονομική του κατάσταση μπορεί κατ' επιλογήν του να αναπτύξει τις αρετές.

Ετυμολογικά σχόλια- Λεξιλογικές παρατηρήσεις

(πολλές λέξεις είναι κοινές με τις προηγούμενες ενότητες)

1. μαρτυρέω -ῶ < *μάρτυς*. ΣΥΝΩΝ. α.ε.: *βεβαιῶ, ὁμολογῶ*. ΟΜΟΡΡΙΖΑ ν.ε.: μαρτυρώ, μάρτυρας, μαρτυρία, μαρτύριο, μαρτυρικός · επιμαρτυρία, καταμαρτυρώ · ψευδομάρτυρας, ψευδομαρτυρία
2. πόλις (αβέβαιης ετυμολογίας). ΟΜΟΡΡΙΖΑ. ν.ε.: πόλη, πολίτης, πολιτισμός, πολιτεία, πολίτευμα · πολεοδομία, πολιορκώ, πολιούχος, πολιτικολογώ, πολιτογραφώ · απολίτιστος, αντιπολίτευση, συμπολίτης · ακρόπολη, κωμόπολη, μητρόπολη, μεγαλούπολη · κοσμοπολίτης
3. νομοθέτης < *νόμος* + *τίθημι νόμος* < *νέμω* < ρίζα *νεμ-* + κατάληξη *-ω-* με μετάπτωση *νομ-* και *νωμ-*. ΟΜΟΡΡΙΖΑ ν.ε.: νόμομαι, νομαδικός, νομή, νομίζω, νομικός, νομική (η), νόμιμος, νόμισμα, νομός, νόμος · νομάρχης, νομιμοποιώ, νομιμότητα, νομισματοδέκτης · νομοθετώ, νομομαθής, νομοσχέδιο, νομοταγής · ανομία, απονέμω, διανέμω, κατανέμω, (ανα)κατανομή, παρανομώ, πρόνομο, υπονομεύω, υπόνομος · αγορανομία, αστρονομία, αστυνόμος, αυτονομία, δασονόμος, ευνομούμενος, κληρονομώ, (εξ)οικονομώ, οικονόμος, (παρα)οικονομία, ταξινομώ, τροχονόμος, χειρονομώ
4. ἐθίζω < *ἔθος* + κατάλ. -(ζω < ρίζα *σφεθ-* (*έθ-* + (*δ-* +/ + ω)). ΟΜΟΡΡΙΖΑ ν.ε.: εθίζω, έθιμο, εθισμός, ηθική, ηθικός, ηθικότητα, ήθος · εθιμοτυπικός, ηθικολογώ, ηθικοποιώ, ηθογραφία, ηθοπλαστικός, ηθοποιός · ανήθικος, ασυνήθιστος, ευήθης, συνηθίζω, συνήθεια · κακοήθης, καλοήθης...
5. αγαθός- αβέβαιη η ετυμολογία του (ίσως από το *ἄγαν* + *θεώ*). ΣΥΝΩΝ. α.ε.: *χρηστός...* ΑΝΤ. α.ε.: *κακός, πονηρός, φαύλος, αίσχρός*. ΟΜΟΡΡΙΖΑ ν.ε.: αγαθός, αγαθούλης, αγαθιάρης, αγαθότητα · αγαθοεργία, αγαθοποιός, αγαθοφέρνω · πανάγαθος, υπεράγαθος
6. βούλημα < *βούλομαι* < θέμα *βούλ-* < *βολ-*. ΟΜΟΡΡΙΖΑ ν.ε.: βουλή, βούληση -βούλευμα, βουλευτής · βουλευσιαρχία, άβουλος, διαβουλεύομαι, επιβουλεύομαι, συμβουλεύω, συμβουλή, σύμβουλος · ευρωβουλή, κοινοβούλιο, εξωκοινοβουλευτικός, κακόβουλος, πρωτοβουλία, υστερόβουλος

7. αὐτός. ΕΤΥΜ. ΟΙΚΟΓ. ν.ε.: αὐτός, αυτοματισμός, (ημι)αυτόματος, αυτόγραφο, αυτοδίδακτος, αυτοδύναμος, αυτοκίνητο, αυτοκράτορας, αυτοκριτική, αυτοκτονώ, αυτοκυριαρχία, αυτόνομος, αυτοπροσώπως, αυτόπτης, αυτοσχέδιος, αυτοτελής, αυτόφωρος, αυτόχθονας, αυθόρμητος
8. ἄμαρτάνω < στερ. ἄ- + ρίζα *σμαρ*. ΣΥΝΩΝ. α.ε. *σφάλλομαι, αστοχῶ*. ΑΝΤ. α.ε.: *τυγχάνω, επιτυγχάνω, εύστοχῶ*. ΟΜΟΡΡΙΖΑ ν.ε.: ἄμαρτάνω, αμαρτία, αμάρτημα, αμαρτωλός · αναμάρτητος
9. διαφέρω < *δια* + *φέρω*· θέματα: *φερ-*, *φορ-*, *φωρ-*, *φαρ-*, *οίσ-*, *ένεκ-*. ΟΜΟΡΡΙΖΑ. ν.ε.: φέρνω, φέρσιμο, φέρετρο -φορά, φόρα, φορέας, φορείο, φόρος, φορώ, φόρεμα, φορητός, φορτίο, φόρτος -φαρέτρα -φωριαμός · φερέφωνο, οισοφάγος · αφόρητος, αμφορέας (< *ἀμφοροεῦς*), (επ)αναφέρω, αποφέρω, αποφορά, διαφέρω, , αδιάφορος, διαφορετικός, διένεξη, εισφέρω, εκφέρω, ενδιαφέρω, ενδιαφέρον, εύφορος, καταφέρομαι, καταφέρνω, μεταφέρω, παραφέρομαι, περιφέρομαι, περιφέρεια, προσφέρω, προφέρω, συμπεριφέρομαι, συμφέρω, συμφορά, συμφέρον, συμφεροντολόγος, υποφέρω, ανυπόφορος · αιμοφόρος, ανήφορος, αχθοφόρος, γενειοφόρος, δορυφόρος, ελπιδοφόρος, καρποφόρος, κατήφορος, κερδοφόρος, κωνοφόρος, λεωφόρος, οπλοφόρος, πετρελαιοφόρος, σημαιοφόρος, ψηφοφόρος -ισοφαρίζω -αυτόφωρος, κατάφωρος
10. φαύλος (= ασήμαντος, μηδαμινός) αντί *φλαῦρος*, συγγενικό με το *φλύω* (= φλυαρώ). ΟΜΟΡΡΙΖΑ ν.ε.: φαύλος, φαυλότητα, φαυλοκρατία, φαυλοκράτης.
11. φθείρω < (ρίζα *φθερ-* και *φθαρ-*) < *φθερ-* + πρόσφυμα/ + κατάληξη -ω > *φθέρ-ρω*, με απλοποίηση των δύο ρ και αντέκταση του ε σε *ει*. ΣΥΝΩΝ. α.ε.: *ἀπόλλυμι, ἀφανίζω, λυμαίνομαι, λωβῶμαι*. ΑΝΤ. α.ε.: σώζω. ΟΜΟΡΡΙΖΑ ν.ε.: φθαρτός, φθείρω, ψείρα (< *φθειρ*) · φθοροποιός · ἀφθαρτος, αδιάφθορος, διαφθείρω, δολιοφθορά, ψυχοφθόρος
12. κακός < *κάκη* (= μοχθηρία) < ρίζα *κακ-*. ΣΥΝΩΝ. α.ε.: *φαύλος, κακοῦργος, μοχθηρός, πονηρός, χαλεπός, εύτελής...* ΑΝΤ. α.ε.: *ἀγαθός, χρηστός, καλός*. ΟΜΟΡΡΙΖΑ ν.ε.: κακός, κακία, κακίωνω, κάκωση, κακώς · σύνθετα: α) ουσιαστικά: κακοήθεια, κακοκαιρία, κακοποιός, κακουχία, κακούργημα · β) επίθετα: κακόγουστος, κακοδιάθετος, κακοήθης, κακόκεφος, κακομοίρης, κακόπιστος, κακόφημος, κακόφωνος, κακόψυχος... -άκακος, ανεξίκακος, μνησίκακος, χαιρέκακος. · γ) ρήματα: κακοκαρδίζω, κακολογώ, κακομαθαίνω, κακομεταχειρίζομαι, κακομιλώ, κακοπερνώ, κακοπληρώνω, κακοποιώ
13. ανάλογος < *ανά* + *λόγος* < *λέγω*· τα κυριότερα θέματα του *λέγω*: *λεγ-*, *λογ-*, *ρή-*. ΟΜΟΡΡΙΖΑ ν.ε.: λέω, λόγος, λογική, λογιστής, λογαριάζω, λέξη, λεξικό · λογοδοτώ, λογοκρισία, λογομαχώ, λογοπαίγνιο, λογοτέχνης · ἄλογο (το), ανείπωτος, αντιλέγω, διαλέγομαι, διάλεξη, διάλογος, επιλέγω, επίλογος, παραλέω, παράλογος, προλέγω, πρόλογος, συλλογίζομαι, υπόλογος, αμφιλεγόμενος · αξιόλογος, ετοιμόλογος, εύλογος, κοντολογίς, ξαναλέω, πολυλογάς, φιλόλογος · ρήμα, ρήτορας, αντίρρηση, ἀπόρρητος
14. λοιπός < *λείπω*- θέματα: *λειπ-*, *λιπ-*, *λοιπ-*. ΟΜΟΡΡΙΖΑ ν.ε.: λείψανο, λειψός -λειψανδρία, λειψυδρία - αδιάλειπτος, διάλειμμα, έκλειψη, έλλειμμα, έλλειψη, εγκαταλείπω, εγκατάλειψη, παραλείπω, παράλειψη, υπόλειμμα, υπολείπομαι · υπόλοιπος · λιποταξία, λιποτάκτης, λιποψυχία, ελλιπής
15. διδάσκω < ενεστωτικός αναδιπλασιασμός *δι-* + ρίζα *δαχ-* + πρόσφυμα *σχ* + κατάληξη -ω > *δι- δάχ-σχ-ω-* με αποβολή του κ > *δι-δά-σχ-ω*. ΣΥΝΩΝ. α.ε. *συμβουλευώ, παραινώ, νουθετώ, παρακελεύομαι, δείκνυμι, εισηγούμαι, σωφρονίζω*. ΟΜΟΡΡΙΖΑ ν.ε.: διδάσκω, δίδαγμα, διδασκαλία, διδακτήριο, διδακτικός, διδάκτορας, δίδακτρα -δάσκαλος (< διδάσκαλος), δασκάλα, δασκάλεμα, δασκαλιστικός · δασκαλοπαίδι, αδιδακτος, αυτοδιδακτο

Ενότητα 4^η

Οὕτω δὴ καὶ ἐπὶ τῶν ἀρετῶν ἔχει· πράττοντες γὰρ τὰ ἐν τοῖς συναλλάγμασι τοῖς πρὸς τοὺς ἀνθρώπους γινόμεθα οἱ μὲν δίκαιοι οἱ δὲ ἄδικοι, πράττοντες δὲ τὰ ἐν τοῖς δεινοῖς καὶ ἐθιζόμενοι φοβεῖσθαι ἢ θαρρεῖν οἱ μὲν ἀνδρείοι οἱ δὲ δειλοί. ὁμοίως δὲ καὶ τὰ περὶ τὰς ἐπιθυμίας ἔχει καὶ τὰ περὶ τὰς ὀργάς· οἱ μὲν γὰρ σώφρονες καὶ πρᾶοι γίνονται, οἱ δ' ἀκόλαστοι καὶ ὀργίλοι, οἱ μὲν ἐκ τοῦ οὕτως ἐν αὐτοῖς ἀναστρέφεσθαι, οἱ δὲ ἐκ τοῦ οὕτως. καὶ ἐνὶ δὴ λόγῳ ἐκ τῶν ὁμοίων ἐνεργειῶν αἱ ἕξεις γίνονται. διὸ δεῖ τὰς ἐνεργείας ποιὰς ἀποδιδόναι· κατὰ γὰρ τὰς τούτων διαφορὰς ἀκολουθοῦσιν αἱ ἕξεις. οὐ μικρὸν οὖν διαφέρει τὸ οὕτως ἢ οὕτως εὐθύς ἐκ νέων ἐθίζεσθαι, ἀλλὰ πάμπολυ, μᾶλλον δὲ τὸ πᾶν.

ο ἴδιο λοιπὸν συμβαίνει καὶ με τὶς ἀρετές· δηλαδὴ κάνοντας ὅσα συμβαίνουν στὶς συναλλαγές μας με τοὺς ἄλλους ἀνθρώπους γινόμαστε ἄλλοι δίκαιοι καὶ ἄλλοι ἄδικοι, κάνοντας ὅμως ὅσα ἔχουν μέσα τοὺς το στοιχεῖο τοῦ φόβου καὶ συνηθίζοντας να αισθανόμαστε φόβο ἢ θάρρος, ἄλλοι γινόμαστε ἀνδρείοι καὶ ἄλλοι δειλοί. Το ἴδιο συμβαίνει καὶ με ὅσα ἔχουν σχέση με τὶς ἐπιθυμίες καὶ με τὴν ὀργή (μας)· ἄλλοι δηλαδὴ γίνονται σώφρονες καὶ πρᾶοι, ἐνῶ ἄλλοι ἀκόλαστοι καὶ ὀργίλοι, ἄλλοι με το να συμπεριφέρονται σ' αὐτὰ με αὐτὸν τὸν συγκεκριμένο τρόπο καὶ ἄλλοι με ἐκεῖνο τὸν τρόπο. Καὶ με ἓναν λόγο λοιπὸν ἀπὸ ὁμοῖες ἐνέργειες διαμορφώνονται τὰ μόνιμα στοιχεῖα τοῦ χαρακτήρα μας. Γι' αὐτὸ πρέπει να προσδίδουμε μια ὀρισμένη ποιότητα στὶς ἐνέργειές μας· γιατί σύμφωνα με τὶς διαφορές αὐτῶν διαμορφώνονται καὶ τὰ μόνιμα στοιχεῖα τοῦ χαρακτήρα μας. Δὲν ἔχει λοιπὸν μικρὴ σημασία το να αποκτούμε συνήθειες ἀπὸ τὴν πιο μικρὴ μας ηλικία με τὸν ἓνα ἢ τὸν ἄλλο τρόπο, ἀλλὰ ἔχει πάρα πολὺ μεγάλη σημασία ἢ μᾶλλον σημαίνει το παν.

Σχόλια:

Θέμα : η σημασία της ηθικής πράξης για την απόκτηση της ηθικής αρετής.

Δομή : Μόνιμα στοιχεία του χαρακτήρα μας ανάλογα με τις πράξεις

Δίκαιοι – άδικοι (στις σχέσεις με τους άλλους)

Ανδρείοι – δειλοί (σε όσα προξενούν φόβο)

Σώφρονες – ακόλαστοι (στις επιθυμίες)

Πράοι – οργίλοι (σε ό,τι προξενούν οργή)

Συσχετισμός πράξεων – έξεων

Η παιδαγωγική σημασία του εθισμού

- ❖ Στην τέταρτη ενότητα, έχοντας πλέον αποδείξει ότι η ηθική αρετή είναι αποτέλεσμα συνήθειας, προσθέτει ένα καινούργιο στοιχείο: σε όλες τις περιστάσεις της καθημερινής ζωής μας έχει μεγάλη σημασία η ηθική πράξη για την απόκτηση της ηθικής αρετής. Η ποιότητα που θα προσδώσουμε στις πράξεις μας καθορίζει δηλαδή και την αντίστοιχη ποιότητα των έξεων, των μόνιμων στοιχείων του χαρακτήρα μας.
- ❖ Τα μόνιμα στοιχεία του χαρακτήρα μας διαμορφώνονται με την επανάληψη όμοιων ενεργειών. Το ότι κατακτούμε την αρετή βαθμιαία γίνεται φανερό και από τη χρήση του χρόνου ενεστώτα: *γινόμεθα, γίνονται, πράττοντες, έθίζόμενοι*. Ο ενεστώτας είναι χρόνος που δηλώνει μια πράξη που γίνεται στο παρόν κι άρα γίνεται κατ'εξακολούθηση.
- ❖ «έξις»: Στην ενότητα αυτή εμφανίζεται μια νέα έννοια, η «έξις». Η λέξη αυτή ετυμολογικά παράγεται από το θέμα του μέλλοντα του ρήματος «έχω» και συγκεκριμένα από το σχ- < heχ- < έχ + την παραγωγική κατάληξη -σις, η οποία δηλώνει ενέργεια. Αρχική σημασία της λέξης είναι το να κατέχει κανείς συνέχεια κάτι που έχει αποκτήσει. Για τον Αριστοτέλη η λέξη απέκτησε ηθικό περιεχόμενο: είναι τα μόνιμα στοιχεία του χαρακτήρα μας, που αποκτιούνται με την επίμονη άσκηση και την επανάληψη συγκεκριμένων ενεργειών. Οι «έξεις» είναι ένα από τα «γινόμενα έν τῆ ψυχῆ». Τα άλλα δύο είναι τα πάθη και οι δυνάμεις. Πάθη (π.χ. επιθυμία, οργή, φόβος, χαρά, φιλία, μίσος) είναι όσα έχουν ως αποτέλεσμα την ευχαρίστηση ή τη δυσaréσκεια. Οι δυνάμεις είναι οι δυνατότητες συμμετοχής στα πάθη, οι οποίες δεν αρκούν από μόνες τους για να χαρακτηριστεί κανείς καλός ή κακός, αλλά πρέπει να γίνουν μόνιμα στοιχεία του χαρακτήρα του. Τα μόνιμα αυτά στοιχεία αποκτιούνται με την επανάληψη μιας πράξης, που συνιστά την «έξιν». Ακριβώς ότι η «έξις» απορρέει από εθισμό και δεν είναι κάτι έμφυτο φαίνεται και από τη χρήση του ρήματος «γίνονται», το οποίο δείχνει ότι η «έξις» προκύπτει μέσα από μία διαδικασία, από ένα βαθμιαίο τρόπο διαμόρφωσής της και κατάκτησής της από τον άνθρωπο. Σήμερα η λέξη έχει αποκτήσει ψυχολογικό περιεχόμενο και είναι η συνήθεια ως αποτέλεσμα επανάληψης, μάθησης ή συνεχούς επίδρασης του ίδιου παράγοντα.
- ❖ Ο Αριστοτέλης προβαίνει στην παρουσίαση τριών παραδειγμάτων για να δείξει ότι, όπως και στις τέχνες, έτσι και στις αρετές η απόκτησή τους γίνεται με τον εθισμό και η ποιότητά τους εξαρτάται από την ποιότητα του εθισμού που προηγήθηκε. Τα παραδείγματα αναφέρονται σε αρετές που συνδέονται με τον τρόπο με τον οποίο οι άνθρωποι 1. συναλλάσσονται μεταξύ τους (κοινωνικές σχέσεις), 2. αντιμετωπίζουν τις δύσκολες καταστάσεις της ζωής τους και 3. διαχειρίζονται τις επιθυμίες τους. Επίσης, παρατηρούμε ότι ο φιλόσοφος διακρίνει **δύο αντίθετους τρόπους συμπεριφοράς: ο ένας οδηγεί στην κατάκτηση των ηθικών αρετών, ενώ ο άλλος όχι.**

- ❖ Ειδικότερα, το πρώτο παράδειγμα «**πράττοντες γὰρ τὰ ἐν τοῖς συναλλάγμασι τοῖς πρὸς τοὺς ἀνθρώπους γινόμεθα οἱ μὲν δίκαιοι οἱ δὲ ἄδικοι**» αναφέρεται στις κοινωνικές σχέσεις των ανθρώπων. Ο τρόπος με τον οποίο οι άνθρωποι μαθαίνουν να συναλλάσσονται, αυτός καθορίζει και την ποιότητα του χαρακτήρα τους ως προς αυτό. Αν μαθαίνουν να είναι δίκαιοι στις συναλλαγές τους, γίνονται δίκαιοι, αν όχι, άδικοι. Η διαμόρφωση του ήθους γίνεται υπόθεση του ίδιου του ανθρώπου, ο οποίος και έχει την ευθύνη των πράξεων του.
- ❖ Με το δεύτερο παράδειγμα «**πράττοντες δὲ τὰ ἐν τοῖς δεινοῖς καὶ ἐθιζόμενοι φοβεῖσθαι ἢ θαρρεῖν οἱ μὲν ἀνδρείοι οἱ δὲ δειλοὶ**» ο Αριστοτέλης δείχνει ότι ο τρόπος με τον οποίο οι άνθρωποι μαθαίνουν να αντιμετωπίζουν τις δύσκολες και αντίξοες καταστάσεις στη ζωή τους, διαμορφώνει τη στάση και τη συμπεριφορά τους. Έτσι αν μαθαίνουν να αντιμετωπίζουν ψύχραιμα και με σθένος τις δυσκολίες χωρίς να αγνοούν τους κινδύνους, γίνονται ανδρείοι, αν όχι, δειλοί.
- ❖ Τέλος, το τρίτο παράδειγμα παραπέμπει στις επιθυμίες και στα ανθρώπινα πάθη. «**Ὅμοίως δὲ καὶ τὰ περὶ τὰς ἐπιθυμίας ἔχει καὶ τὰ περὶ τὰς ὀργάς· οἱ μὲν γὰρ σώφρονες καὶ πρᾶοι γίνονται, οἱ δ' ἀκόλαστοι καὶ ὀργίλοι, οἱ μὲν ἐκ τοῦ οὕτως ἐν αὐτοῖς ἀναστρέφεσθαι, οἱ δὲ ἐκ τοῦ οὕτως.**» Με αυτό ο Αριστοτέλης εξηγεί ότι ο τρόπος με τον οποίο αντιμετωπίζουν οι άνθρωποι τον ίδιο τον εαυτό τους και μάλιστα τις επιθυμίες και τις ορμές τους, καθορίζει τον χαρακτήρα τους. Αν μαθαίνουν να τιθασεύουν και να εκλογικεύουν τις επιθυμίες και τις ορμές τους, γίνονται συνετοί και πράοι, αν όχι, ασύδοτοι και οξύθυμοι. Συνεπώς, ο τρόπος με τον οποίο οι άνθρωποι διαχειρίζονται τα τρία αυτά πεδία εκδήλωσης της συμπεριφοράς τους είναι καθοριστικός για την ηθική ποιότητά τους. Συνοπτικά τα παραδείγματα μπορούν να παρουσιαστούν με τον ακόλουθο πίνακα:

τομείς συμπεριφοράς	μόνιμα στοιχεία του χαρακτήρα
συναναστροφή με άλλους ανθρώπους	δίκαιοι ≠ άδικοι
όσα προξενούν φόβο	ανδρείοι ≠ δειλοί
επιθυμίες	σώφρονες ≠ ακόλαστοι
όσα προξενούν οργή	πράοι ≠ οργίλοι

- ❖ «**Σώφρονες**»: είναι αυτοί που δείχνουν εγκράτεια και αντιστέκονται στις επιθυμίες τους, ενώ κρατιούνται συστηματικά μακριά από τις σωματικές ηδονές.

«**Ακόλαστοι**»: αυτοί αντίθετα, αφήνονται στις επιθυμίες και στις σωματικές ηδονές ξεπερνώντας τα όρια του μέτρου.

«**Πρᾶοι**»: είναι οι άνθρωποι που αντιδρούν συγκρατημένα και με ηρεμία στα συναισθήματα οργής.

«**Ὀργίλοι**»: αυτοί αντίθετα, δεν μπορούν να χαλιναγωγήσουν την οργή τους, ξεσπούν και αντιδρούν με βίαιο πολλές φορές τρόπο.

- ❖ Τονίζεται η παιδαγωγική αξία του εθισμού : ο εθισμός και η απόκτηση των μόνιμων στοιχείων του χαρακτήρα μας από μικρή ηλικία έχει μεγάλη παιδαγωγική σημασία. Όπως και ο δάσκαλός του ο Πλάτωνας, ο Αριστοτέλης τόνισε και ξανατόνισε τη μεγάλη σημασία που έχει η παιδεία και η αγωγή για την ιδιωτική (=προσωπική) και για τη δημόσια (= κοινωνική) ζωή του ατόμου.

Και όλα αυτά βέβαια, γιατί πίστευε πως με την παιδεία και την αγωγή, η οποία εθίζει το άτομο σε συγκεκριμένους τρόπους συμπεριφοράς, το άτομο βοηθιέται στην απόκτηση της αρετής που είναι προϋπόθεση για την ευδαιμονία τη δική του και της πόλεως. Δύο πράγματα αισθάνθηκε πως έπρεπε να τονίσει με ιδιαίτερη έμφαση: α) την πρωτεύουσα σημασία της παιδείας και της αγωγής, και β) ότι όσο πιο νωρίς αρχίσει η παιδεία και η αγωγή, τόσο πιο πολλές θα είναι οι ελπίδες να αποδειχτούν αυτές αποτελεσματικές και γόνιμες.

- ❖ Στην τελευταία πρόταση της ενότητας υπάρχει μια διαβάθμιση στη συλλογιστική σημασία: οὐ μικρὸν- πάμπλου- τὸ πᾶν. Λέει δηλαδή ότι δεν έχει μικρή σημασία να αποκτήσει κανείς από νεαρή ηλικία αυτές ή εκείνες τις συνήθειες, αλλά έχει μεγάλη σημασία και μάλιστα ότι είναι το παν, τα πάντα. Διακρίνουμε μια υπερβολή στη διαβάθμιση του συλλογισμού, αφού σίγουρα έχει μεγάλη σημασία να εθίζεται κανείς από μικρή ηλικία στις αρετές, δεν είναι όμως και το παν, ο μοναδικός παράγοντας που παίζει ρόλο για το αν κάποιος θα αποκτήσει ή όχι τις αρετές.

Ετυμολογικά σχόλια- Λεξιλογικές παρατηρήσεις

(πολλές λέξεις είναι κοινές με τις προηγούμενες ενότητες)

1. φοβεῖσθαι < φοβέω -ῶ < φόβος < φέβομαι (ποιητ.: τρέπομαι σε φυγή από φόβο) με ετεροίω-ση του ε σε ο. ΣΥΝΩΝ. α.ε. του φοβούμαι: δέδοιχα, ὄχνῳ, πτησσω, ὄρρωδῶ. ΑΝΤ. α.ε.: θαρρῶ, τολμῶ (ΑΝΤ. του φοβῶ: θαρρύνω). ΟΜΟΡΡΙΖΑ. ν.ε.: φοβάμαι, φόβος, φόβητρο, φοβία, φοβίζω, φοβερίζω, φοβέρα, φοβερὸς · ἀφοβος, αφοβία, εκφοβίζω, εκφοβισμός, επίφοβος · αγοραφοβία, κλειστοφοβία
2. θαρρεῖν < θαρρέω -ῶ < θάρρος (ή θάρσος ή θράσος) < ρίζα θαρσ- ή θρασ-. ΣΥΝΩΝ. α.ε.: τολμῶ, χαρτερῶ, ἐπιρρύνυμαι. ΑΝΤ. α.ε. δέδοιχα, φοβούμαι, ὄχνῳ. ΟΜΟΡΡΙΖΑ. ν.ε.: θάρρος, θαρραλέος, θαρρετός, θάρρητα, θράσος, θράσος · αποθαρρύνω, αποθαρρυντικός, ενθαρρύνω, ενθαρρυντικός, ευθαρσῶς, ξεθαρρεύω
3. ἐπιθυμίας < ἐπιθυμέω -ῶ (παρασύνθετο) < ἐπιθυμία < ἐπί + θυμός < θύω (= κινούμαι ορμητικά· από την ίδια ρίζα παράγεται και το άλλο θύω, που σημαίνει θυσιάζω) < ρίζα θυ-. ΟΜΟΡΡΙΖΑ. ν.ε.: θυμός, θυμηδία, θυμώνω, θυμάμαι (ενθυμούμαι), θύμηση -θύελλα, θυελλώδης · θυμόσοφος · δύσθυμος, επιθυμῶ, επιθυμία, εύθυμος, ξεθυμαίνω, πρόθυμος / απρόθυμος, προθυμοποιούμαι · βαρύθυμος, κυκλοθυμικός, λιπόθυμος, μακρόθυμος, μεγαλόθυμος, οξύθυμος, ράθυμος
4. σώφρων < σώς (= σώος) + φρήν. ΣΥΝΩΝ. α.ε.: ἐχέφρων, ἐμφρων, σώφρων, συνετός, νοήμων. ΑΝΤ. α.ε.: ἀφρων, ασύνετος, μωρός, ἄνους, ἀνόητος. ΟΜΟΡΡΙΖΑ ν.ε.: σωφροσύνη, σωφρονίζω, σωφρονισμός, σωφρονιστήριο, σωφρονιστικός... Υπάρχουν και πολλές άλλες λέξεις, που έχουν μόνο το πρώτο συνθετικό (σῶς) και άλλες, που έχουν μόνο το δεύτερο συνθετικό (φρήν).
5. ἔξεις < ἔχω < θέμα σεχ- > ἔχ- (με τροπή του σ σε δασεία) > ἔχ- (με ανομοίωση της δασείας: ἔγινε φιλή, επειδὴ ακολουθεῖ το δασύ χ) > σχ- (και: σεχ- > σχε- > σχη-). ΟΜΟΡΡΙΖΑ. ν.ε.: ἔχω, ἔξη -σχετικός, (ακατ)ἀσχετος, σχέδιο, σχεδόν, σχέση -σχῆμα, σχηματίζω -σχολή, σχολαστικός, σχολείο · ἀνέχομαι, ἀνεξίκακος, ἀνακωχή ἀντέχω, ἀποχή, ἐξέχω, ἐξοχή, ἐνοχή, ἐποχή, ἐπίσχεση, κατέχω, κατὰσχεση, μετέχω, μέθεξη, παρέχω, ἀντιπαροχή, περιέχω, περιοχή, περιεκτικός, προέχω, προεξέχω, προσέχω, προσεχής, πρόσχημα, συμμετέχω, συνεκτικός, συνεχής, συνοχή, συσχετίζω, υπερέχω, υπέροχος · ἐχέμυθος, ἐνέχυρο, ἐκεχειρία, οχυρός · ἀπροσεξία, εὐεξία, καχεκτικός, πλεονέκτης, μειονεκτώ, εὐωχία · (ἀπ)ασχολούμαι, ἀπασχόληση · κακουχία, νουνεχής · ἀδειούχος, ἀξιωματούχος, ἀριστούχος, γηπεδούχος, διπλωματούχος, ἑκατομμυριούχος, κυπελλούχος, οἰκοπεδούχος, πιτυρούχος, πολιούχος, προνομιούχος, πτυχιούχος, ταλαντούχος

Ενότητα 5^η

Σημείον δὲ δεῖ ποιεῖσθαι τῶν
 ἕξεων τὴν ἐπιγινομένην
 ἡδονὴν ἢ λύπην
 τοῖς ἔργοις·
 ὁ μὲν γὰρ ἀπεχόμενος τῶν
 σωματικῶν ἡδονῶν καὶ αὐτῶ
 τούτῳ χαίρων σῶφρων, ὁ δ'
 ἀχθόμενος ἀκόλαστος, καὶ
 ὁ μὲν ὑπομένων τὰ δεινὰ καὶ
 χαίρων ἢ μὴ λυπούμενός γε
 ἀνδρείος, ὁ δὲ λυπούμενος
 δειλός. περὶ ἡδονὰς γὰρ καὶ
 λύπας ἐστὶν ἡ ἠθικὴ ἀρετὴ·
 διὰ μὲν γὰρ τὴν ἡδονὴν τὰ
 φαῦλα πράττομεν, διὰ δὲ τὴν
 λύπην τῶν καλῶν ἀπεχόμεθα.
 διὸ δεῖ ἤχθαί πως εὐθύς ἐκ
 νέων, ὡς ὁ Πλάτων φησὶν, ὥστε
 χαίρειν τε καὶ λυπεῖσθαι
 οἷς δεῖ· ἢ γὰρ
 ὀρθὴ παιδεία αὕτη ἐστίν.

Πρέπει ὁμῶς να θεωροῦμε αποδεικτικό σημάδι
 ὅτι ἔχουν διαμορφωθεῖ τα μόνιμα στοιχεία του
 χαρακτήρα μας την ευχαρίστηση ἢ τη
 δυσαρέσκεια που συνοδεύει τις πράξεις μας·
 γιατί αὐτός που μένει μακριά ἀπό τις σωματικές
 ἡδονές και αὐτό ακριβῶς του προκαλεῖ
 ευχαρίστηση, εἶναι σῶφρων, ἐνῶ αὐτός που
 δυσανασχετεῖ (με αὐτό), (εἶναι) ἐκλυτος και
 αὐτός που υπομένει τους κινδύνους και
 χαίρεται ἢ τουλάχιστον δεν δυσαρεστεῖται,
 εἶναι ἀνδρείος, ἐνῶ αὐτός που δυσαρεστεῖται
 (εἶναι) δειλός. Διότι ἡ ἠθικὴ ἀρετὴ σχετίζεται με
 την ευχαρίστηση και τη δυσαρέσκεια· γιατί για
 χάρη της ευχαρίστησης κάνουμε τιποτένια
 πράγματα, ἐνῶ ἐξαιτίας της δυσαρέσκειας
 μένουμε μακριά ἀπό τα ωραία πράγματα.
 Γι' αὐτό πρέπει να ἔχουμε διαπαιδαγωγηθεῖ ἀπό
 την πιο μικρὴ ηλικία με τέτοιο τρόπο, ὅπως λέει
 ὁ Πλάτωνας, ὥστε και να ευχαριστιόμαστε και
 να χαιρόμαστε και να δυσανασχετούμε με αὐτά
 που πρέπει· γιατί αὐτὴ εἶναι ἡ σωστὴ παιδεία.

Σχόλια:

Θέμα : Ο συσχετισμός της ηθικῆς ἀρετῆς με τα ευχάριστα και δυσάρεστα
 συναισθήματα που συνοδεύουν τις πράξεις μας.

Δομὴ : Το συναίσθημα που συνοδεύει την πράξη, κριτήριο των ἕξεων
 Συσχετισμός των συναισθημάτων με την ηθικὴ ἀρετὴ
 Παιδαγωγικὴ προέκταση

- ❖ Εδῶ προσθέτει ἕνα νεὸ στοιχείο: το συναίσθημα που ακολουθεῖ τις πράξεις φανερώνει ἀν ὁ
 ἄνθρωπος εἶναι πράγματι ἐνάρητος ἢ ὄχι.
- ❖ Η πραγμάτωση της ηθικῆς ἀρετῆς συνεπάγεται ευχαρίστηση για τον ἄνθρωπο.
- ❖ Η ηθικὴ ἀρετὴ συνδέεται με ευχάριστα συναισθήματα, ὅταν ἔχουμε ἀρετές.
- ❖ Η ηθικὴ ἀρετὴ συνδέεται με δυσάρεστα συναισθήματα, ὅταν δεν ἔχουμε ἀρετές και ἡ
 πραγμάτωση της ηθικῆς ἀρετῆς μας προκαλεῖ το ἀντίθετο, δηλαδὴ οἱ ωραίες πράξεις μας
 κάνουν να νιώθουμε δυσάρεστα και τις ἀποφεύγουμε. Με τις τιποτένιες πράξεις ἐν ἀντιθέσει
 νιώθουμε ευχάριστα και γι' αὐτό τις κάνουμε.
- ❖ Στην προσπάθειά του να γίνεῖ κάτοχος της ἀρετῆς ὁ ἄνθρωπος ἔχει συνεχῶς ἀνάγκη ἀπὸ
 ἐπιβεβαιώσεις για την ὀρθότητα των ἐνεργειῶν του, για την ὀρθότητα γενικά της πορείας του.
 Ποιος ἢ τι θα τον βεβαιώσει ὅτι πορεύεται στον δρόμο που θα τον ὀδηγήσει στην ἀρετὴ και ὄχι
 ἐνδεχομένως στον δρόμο που θα τον ὀδηγήσει στο ἀντίθετό της, στην κακία; Η ἀπάντηση του
 Ἀριστοτέλη εἶναι ὅτι ὑπάρχει στην πραγματικότητα ἕνα ἀλάνθαστο ἀποδεικτικό στοιχείο: ἡ
 ευχαρίστηση ἢ ἡ δυσαρέσκεια που συνοδεύει τις πράξεις μας. Ἀν το ἄτομο ἐνεργεῖ ὅπως
 ἐνεργεῖ και αὐτό του προκαλεῖ ευχαρίστηση, θα πει πως οἱ ἐνέργειές του εἶναι σωστές. Ἀν,

αντίθετα του προκαλούν δυσaréσκεια και λύπη οι ενέργειές του, θα πει πως έχει πολύ δρόμο ακόμα μπροστά του ως την κατάκτηση της αρετής. Ο Αριστοτέλης διατυπώνει, λοιπόν, τη θέση ότι τα ευχάριστα ή δυσάρεστα συναισθήματα που συνοδεύουν την επιτέλεση των πράξεών μας αποτελούν το κριτήριο ότι έχουν διαμορφωθεί μέσα μας τα μόνιμα στοιχεία του χαρακτήρα μας. Όταν, λοιπόν, κάνουμε ενάρετες πράξεις και χάρη σε αυτές αισθανόμαστε ευχαρίστηση, αυτό σημαίνει ότι η αρετή αποτελεί μόνιμο χαρακτηριστικό μας. Γι' αυτό η τέτοιου είδους ηδονή αποτελεί αγαθό για το οποίο δεν πρέπει να αδιαφορούμε. Άλλωστε, αυτή είναι και η επιβράβευση για τις ηθικές πράξεις μας. Από την άλλη, η λύπη που αισθανόμαστε, όταν πράττουμε ενάρετα, αποδεικνύει ότι δεν έχουμε κάνει κτήμα μας την αρετή, δεν είμαστε ακόμη ενάρετοι, αλλά ακόλαστοι.

- ❖ **1° παράδειγμα** («ὁ μὲν γὰρ ἀπεχόμενος ... ἀκόλαστος»): αν κανείς κρατιέται μακριά από τις σωματικές ηδονές και αυτό του προκαλεί ευχάριστα συναισθήματα, τότε η αποχή του αυτή συνιστά μόνιμο στοιχείο του χαρακτήρα του και είναι σώφρων, ενώ αν η αποχή αυτή του προκαλεί δυσάρεστα συναισθήματα, τότε δεν του έχει γίνει μόνιμο στοιχείο του χαρακτήρα του και είναι ακόλαστος. Επομένως, δεν αρκεί να απέχει κανείς από τις σωματικές ηδονές για να χαρακτηρίζεται σώφρων. Τον χαρακτηρισμό αυτό τον δικαιούται, μόνο εάν η αποχή αυτή του προκαλεί ευχάριστα συναισθήματα.

Για να γίνει πιο κατανοητό το παράδειγμα, καλό είναι να διευκρινιστούν τα εξής:

- **«ήδονή»:** είναι το ευχάριστο συναίσθημα, η ηθική ικανοποίηση, η ανώτερη ηδονή που ολοκληρώνει τον άνθρωπο και δεν προκαλείται από σωματικό ερέθισμα. Για το ευχάριστο συναίσθημα που προκαλείται από σωματικό ερέθισμα, ο Αριστοτέλης χρησιμοποιεί τον όρο «σωματικά ήδοναί».
- όταν ο Αριστοτέλης μιλά για αποχή από τις σωματικές ηδονές (**«ἀπεχόμενος τῶν σωματικῶν ἡδονῶν»**), δεν εννοεί την πλήρη αποχή από αυτές, αλλά την αποχή από τις υπερβολικές σωματικές ηδονές, την έμμετρη απόλαυσή τους. Η πλήρης αποχή είναι, κατά τον φιλόσοφο, κακία και αναισθητός αυτός που απέχει πλήρως από αυτές.
- **«λύπη»:** είναι το δυσάρεστο συναίσθημα.
- **«σώφρων»:** είναι αυτός που χρησιμοποιεί τη λογική του ώστε να ενεργεί σωστά, ο εγκρατής, αυτός που τηρεί το μέτρο. Η αποχή από τις σωματικές ηδονές τού προκαλεί ευχάριστα συναισθήματα, γιατί μπορεί και επιβάλλεται σ' αυτές και αποδεικνύει στον εαυτό του την ισχυρή του θέληση.
- **«ἀκόλαστος»:** είναι αρχικά αυτός που δίνεται στις σωματικές ηδονές δίχως μέτρο. Στην ενότητα που εξετάζουμε ακόλαστος είναι αυτός που απέχει από τις σωματικές ηδονές, επιβάλλεται σ' αυτές, αλλά η αποχή αυτή του **προκαλεί δυσάρεστα συναισθήματα. Λυπάται, όταν δεν μπορεί να** ικανοποιήσει τις επιθυμίες του για απόλαυση των σωματικῶν ἡδονῶν.

2° παράδειγμα («καὶ ὁ μὲν ὑπομένων ... δειλός»): αν κάποιος υπομένει τους κινδύνους της μάχης ή τις αντιξοότητες της ζωής και αυτό του προκαλεί ευχάριστα ή τουλάχιστον όχι δυσάρεστα συναισθήματα, τότε αυτό είναι πια μόνιμο στοιχείο του χαρακτήρα του και είναι ανδρείος. Αν όμως υπομένει τους κινδύνους με δυσaréσκεια, τότε το να υπομένει τους κινδύνους δεν του έχει γίνει ακόμη μόνιμο στοιχείο του χαρακτήρα του και είναι δειλός. Σε τελική ανάλυση, αν η πράξη ανδρείας μάς ευχαριστεί, αυτό δείχνει ότι μέσα μας έχει σχηματιστεί και σταθεροποιηθεί η ἔξις να πράττουμε ανδρεία. Αντίθετα, αν μας προκαλεί λύπη η πράξη μας, η λύπη αυτή δείχνει ότι η πράξη μας δεν είναι εκδήλωση ἔξεως, αλλά

είναι αντίθετη με αυτή και την φθείρει.

Ας διευκρινίσουμε τώρα τους εξής όρους:

- ❖ **«άνδρεϊός»:** αισθάνεται ικανοποίηση, χαρά, όταν αντιμετωπίζει τα δεινά. Αυτό δεν σημαίνει ότι δεν νιώθει το συναίσθημα του φόβου, αλλά μπορεί και επιβάλλεται σ' αυτό και το ξεπερνά κι αυτό είναι στοιχείο της αρετής.
- ❖ **«δειλός»:** λυπάται, όταν βρίσκεται αντιμέτωπος με τις δυσκολίες, και νιώθει υπερβολικό φόβο στην αντιμετώπιση των κινδύνων. Ο φόβος του υπερβαίνει τα όρια του μέτρου και δεν μπορεί να τον ξεπεράσει. Αυτό είναι στοιχείο της κακίας.
- ❖ Πρέπει να συνηθίζουμε τα παιδιά από μικρή ηλικία να κάνουν αυτά που πρέπει και να αισθάνονται ευχαρίστηση γι'αυτό. Αυτή είναι κατά τον Αριστοτέλη η ορθή παιδεία. Μάλιστα από τη φράση *«διὰ μὲν γὰρ τὴν ἡδονὴν τὰ φαῦλα πράττομεν»*, σε σύγκριση με την αναφορά στη λέξη *ἡδονή* στην ἀρχή της ενότητας γίνεται φανερό ότι πρέπει να διακρίνουμε μεταξύ "καλών" και "κακών" ἡδονών: οι πρώτες συντείνουν στη διατήρηση της μεσότητας και του ορθού λόγου, ἐν' ὧι δεύτερες ἔχουν ἀντίθετο ἀποτέλεσμα. Η παιδεία λοιπὸν καθιστὰ τον ἄνθρωπο ικανὸ να διακρίνει μεταξύ "καλών" και "κακών" ἡδονών και να ἐπιλέγει τις πρώτες. Στην ἀποψη αὐτή για τὴν ορθή παιδεία συμφωνεῖ και ο Πλάτωνας στο ἔργο του *Νόμοι*.
- ❖ **Ορισμός της παιδείας :** Η πλατωνική διδασκαλία ἐκτίθεται στους *Νόμους* (653b - c). Τη διδασκαλία αὐτή θυμήθηκε ο Αριστοτέλης, κάτι που δείχνει, φυσικά, τὴ μεγάλη τιμὴ που ἔτρεφε για αὐτόν. Δεν δυσκολεύεται καθόλου να πει κανεὶς πως εἶναι, ἴσως, ο πιο σημαντικὸς ορισμὸς τῆς αγωγῆς –και εἶναι πολλοί, ως γνωστὸν, οἱ ορισμοὶ που δοκιμάστηκαν ως σήμερα για τὴν ἔννοια αὐτή: «Ἡ πιο σωστή παιδεία, ἡ πιο σωστή αγωγή εἶναι αὐτή που μας κάνει ικανούς να χαιρόμαστε με ὅ,τι ἀξίζει και να λυπούμαστε για ὅ,τι ἀξίζει»– Ο Αριστοτέλης συμφωνεῖ με τὸν Πλάτωνα (στους *Νόμους*) και διατυπώνει κι ο ἴδιος τὴ θέση ὅτι στη διαμόρφωση τῶν μόνιμων στοιχείων τῆς χαρακτῆρα μας σημαντικό ρόλο παίζει ἡ ορθή αγωγή και ἰδιαίτερα ἀπὸ πολὺ μικρὴ ηλικία. Το ἀνθρώπινο περιβάλλον τῆς παιδείας (γονεῖς και δάσκαλοι), οφείλει ἀπὸ νωρὶς να ἐπεμβαίνει, να καθοδηγεῖ, να τὸν υποδεικνύει τις πράξεις για τις οποίες πρέπει να νιώθει εὐχάριστα συναισθήματα και να τὸν βοηθήσει να ἀσκηθεῖ σ' αὐτές. Με τὴν ἐπιβράβευση τῶν ἠθικῶν πράξεων και τὴν ἀποδοκιμασία τῶν μὴ ἠθικῶν πράξεων θα τὸν βοηθήσει να ἐπιδιώκει μόνο τις πρώτες, ἀφοῦ μόνο αὐτές θα τὸν προσφέρουν τὴ χαρὰ τῆς ἐπιβράβευσης, συναίσθημα που προτιμᾷ να αισθάνεται κάθε ἄνθρωπος. Ο φιλόσοφος ἐπισημαίνει τὸν κεφαλαιώδους σημασίας ρόλο που ἔχει ἡ παιδεία στη διάπλαση τῆς ἡθικῆς τῆς ἀνθρώπου, ἡ οποία πρέπει να παρέχεται ἀπὸ μικρὴ ηλικία. Προσδιορίζει τὴν ἐναρξὴ τῆς παιδευτικῆς αγωγῆς στην πολὺ μικρὴ ηλικία «εὐθύς ἐκ νέων», δείχνοντας μᾶλλον τὴ μεγάλη σημασία που ἔχει ἡ ἐπίδραση τῶν φορέων αγωγῆς στον ἀδιαμόρφωτο ἀκόμη ἄνθρωπο. Ἐτσι, θα ἐπέλθει ο ἐθισμὸς σε ἐνάρετες - ἠθικὲς πράξεις, ο οποίος θα συνεχιστεῖ και σε μεγαλύτερες ηλικίες, μέχρι να διαμορφωθοῦν τα μόνιμα στοιχεία τῆς χαρακτῆρα.
- ❖ **Οι παιδαγωγικὲς ἀντιλήψεις τῆς Πλάτωνα και τῆς Αριστοτέλη και ἡ σύγχρονη παιδαγωγική:** Ἡ σύγχρονη παιδαγωγική ἀποδέχεται τὴν ἀποψη ὅτι ο ἄνθρωπος πρέπει να διαπαιδαγωγεῖται ἀπὸ πολὺ μικρὴ ηλικία. Ἐπίσης, ἀναγνωρίζει τὴν ἀξία και τὴ συμβολὴ τῆς ἠθικῆς ἐπιβράβευσης. Διάσταση ἀπόψεων μπορούμε να παρατηρήσουμε ως προς τὸν χαρακτῆρα τῆς αγωγῆς: ἡ πλατωνική αγωγή ἔχει χαρακτῆρα περισσότερο αὐταρχικό. Οἱ φορεῖς αγωγῆς προσπαθοῦν να ἐπιβάλουν στο παιδί τις δικές τους ἐπιλογές και δεν τὸν αφήνουν να ἐνεργήσει ἐλεύθερα. Ἀντίθετα, ἡ σύγχρονη παιδαγωγική προωθεῖ τὴν ἐλεύθερη και ἐνεργητικὴ συμμετοχὴ τῆς παιδείας στη διαδικασία τῆς αγωγῆς. Αὐτὸ πρέπει να ἀφήνεται να ἀναπτύξει

ελεύθερα την προσωπικότητά του, να κάνει τις επιλογές του, να αναλαμβάνει την ευθύνη τους και να μαθαίνει μέσα από τα λάθη του. Ο ρόλος των φορέων αγωγής είναι να το καθοδηγήσουν και να το προστατέψουν από σημαντικές παρεκτροπές χωρίς να επιβάλουν συμπεριφορές.

Ετυμολογικά σχόλια- Λεξιλογικές παρατηρήσεις

(πολλές λέξεις είναι κοινές με τις προηγούμενες ενότητες)

- 1.σημείον < σημαίνω. ΟΜΟΡΡΙΖΑ ν.ε.: σήμαντρο, σήμα, σημειωτικός
2. ήδονήν < ήδομαι .ΟΜΟΡΡΙΖΑ ν.ε. : ηδονικός, ηδυπάθεια, ήδυσμα
3. ήχθαι < άγομαι, άγω < ρίζα άγ-. ΟΜΟΡΡΙΖΑ. ν.ε.: άγω, αγωγή, αγωγός, άγωγι, αγωγιμότητα — αγέλη, άγημα, άμαξα, άξονας, άξιος · ανάγω, ανάγωγος, απαγωγή, διαγωγή, εισάγω, εξαγωγέας, επαγωγή, κατάγομαι, καταγωγή, μεταγωγή, παράγω, παρείσακτος, προαγωγή, προσάγω, συνάγω, σύναξη, υπάγομαι · δημαγωγός, μυσταγωγία, νηπιαγωγός, παιδαγωγός, πετρελαιοαγωγός, υδραγωγείο, φρουτοπαραγωγός, φωταγωγός, χαλιναγωγώ, ψυχαγωγώ · λοχαγός, ξεναγός, αρχηγός, κυνηγός, οδηγός, οχλαγωγία, στρατηγός, χορηγός

Ενότητα 6^η

Δεῖ δὲ μὴ μόνον οὕτως εἰπεῖν,
ὅτι ἔξις, ἀλλὰ καὶ
ποία τις ῥητέον οὖν
ὅτι πᾶσα ἀρετὴ, οὗ ἂν
ἦ ἀρετὴ, αὐτὸ τε εὖ ἔχον
ἀποτελεῖ καὶ τὸ ἔργον
αὐτοῦ εὖ ἀποδίδωσιν,
οἷον ἢ
τοῦ ὀφθαλμοῦ ἀρετὴ τὸν τε
ὀφθαλμὸν σπουδαῖον ποιεῖ καὶ
τὸ ἔργον αὐτοῦ· τῆ γὰρ τοῦ
ὀφθαλμοῦ ἀρετῆ εὖ ὀρώμεν.
ὁμοίως ἢ τοῦ ἵππου ἀρετὴ ἵππον
τε σπουδαῖον ποιεῖ καὶ ἀγαθὸν
δραμεῖν καὶ ἐνεγκεῖν τὸν
ἐπιβάτην καὶ μεῖναι τοὺς
πολεμίους. εἰ δὴ τοῦτ' ἐπὶ
πάντων οὕτως ἔχει, καὶ ἢ τοῦ
ἀνθρώπου ἀρετὴ εἴη ἂν
ἢ ἔξις ἀφ' ἧς ἀγαθὸς ἄνθρωπος
γίνεται καὶ ἀφ' ἧς εὖ
τὸ ἑαυτοῦ ἔργον ἀποδώσει. πῶς
δὲ τοῦτ' ἔσται... ἔτι δὲ καὶ ὧδ'
ἔσται φανερόν, ἐὰν
θεωρήσωμεν ποία τίς ἐστίν
ἢ φύσις αὐτῆς.

Δεν πρέπει όμως να το πούμε μόνο έτσι,
ὅτι δηλαδή (ἢ ἀρετὴ) εἶναι συνήθεια, ἀλλὰ καὶ
τι εἶδους συνήθεια (εἶναι). Πρέπει λοιπὸν να
πούμε ὅτι κάθε ἀρετὴ, ὁποῖου πράγματος εἶναι
ἀρετὴ, καὶ τὸ ἴδιο τὸ πράγμα τὸ κάνει να φτάσει
στην τέλεια κατάστασή του καὶ τὸ βοηθάει να
εκτελέσει με τὸν πιο σωστὸ τρόπο τὸ ἔργο που
εἶναι προορισμένο γι' αὐτὸ, ὅπως γιὰ
παράδειγμα, ἢ ἀρετὴ τοῦ ματιοῦ κάνει
αξιόλογο καὶ τὸ μάτι καὶ
τὸ ἔργο του· γιατί με τὴν ἀρετὴ
τοῦ ματιοῦ βλέπουμε καλά.
Με τὸν ἴδιο τρόπο ἢ ἀρετὴ τοῦ ἀλόγου κάνει
καὶ τὸ ἄλογο ἀξιόλογο καὶ ἱκανὸ
να τρέξει καὶ να κρατήσῃ
τὸν ἀναβάτη καὶ να μείνῃ
να ἀντιμετωπίσει τοὺς ἐχθρούς. Ἀν λοιπὸν ἔτσι
συμβαίνει με ὅλα τὰ πράγματα, (τότε) καὶ ἢ
ἀρετὴ τοῦ ἀνθρώπου θα μπορούσε να εἶναι ἢ
συνήθεια, ἀπὸ τὴν ὁποία ὁ ἀνθρώπος γίνεται
καλὸς καὶ ἀπὸ τὴν ὁποία θα βοηθηθεῖ να
εκτελέσει σωστὰ τὸ ἔργο του. Πῶς ὁμως θα
γίνει αὐτὸ ... με αὐτὸ τὸν τρόπο θα γίνει
φανερό, ἀν δηλαδή
εξετάσουμε τι λογῆς
εἶναι ἢ φύση τῆς.

Σχόλια:

Θέμα : η αρετή καθιστά τον άνθρωπο ικανό να εκτελέσει το προορισμένο γ'αυτὸν ἔργο.

Δομή : Διάκριση της αρετής από τις άλλες ἔξεις
 Παραδείγματα αρετής ματιού και αρετής αλόγου
 Η αρετή του ανθρώπου
 Εξαγγελία νέου θέματος (η φύσις της αρετής)

- ❖ Στην ενότητα αυτή πραγματεύεται το τι λογής, τι ακριβώς ποιότητας ἔξη είναι η αρετή.
- ❖ Η αρετή ανήκει στις ἔξεις. Στις προηγούμενες ενότητες ο Αριστοτέλης ἔδειξε ότι προσεχές γένος της αρετής είναι η ἔξις. Δεν αρκεί ὅμως η ἔννοια γένους για να οριστεί η αρετή, γιατί υπάρχουν πολλά είδη ἔξεων, καλῶν και κακῶν. Πρέπει να οριστεί η ποιότητα των ἔξεων που τις καθιστούν αρετές. Αφού ο Αριστοτέλης ἔδειξε ότι η ἔξις είναι αποτέλεσμα ὁμοίων (= επαναληπτικά ἴδιων) ενεργειῶν, αυτό θα πει ότι από την ποιότητα των ενεργειῶν εξαρτάται και η ποιότητα της ἔξεως. Οι αριστοτελικές ἔξεις μπορεί να είναι ἔξεις κακές και ανάξιες λόγου και ἔξεις καλές και αξιόλογες. Η ποιότητα των ἔξεων, λοιπόν, θα καθορίσει αν βρισκόμαστε στον χώρο των αρετῶν ἢ ὄχι.
- ❖ Προκειμένου να προσδιοριστεί το περιεχόμενο του ὄρου «ἀρετή», ὅπως ἔχει διδάξει σε ἄλλο ἔργο του ο Αριστοτέλης, πρέπει να καθοριστεί:

α) το **προσεχές γένος** της (genus proximum), δηλαδή το πλησιέστερο σύνολο στο οποίο εντάσσεται και

β) η **ειδοποιός διαφορά** της (specifica differentia), δηλαδή το ιδιαίτερο γνώρισμα με το οποίο η αρετή διακρίνεται από τις ομογενείς της ἔννοιες.το προσεχές γένος της αρετής είναι οι **ἔξεις** – δηλαδή ο χαρακτήρας που διαμορφώνει ο άνθρωπος με την στάση που επιλέγει απέναντι σταπάθη – οι οποίες, ὅπως ἔχουμε αναφέρει σε προηγούμενες ενότητες, είναι αποτέλεσμα επαναλαμβανόμενων ενεργειῶν και η ποιότητά τους εξαρτάται από την ποιότητα των ενεργειῶν μας. Ἄρα δεν αρκεί να χαρακτηρίζουμε τις αρετές ἔξεις, αφού αυτές διακρίνονται σε καλές και κακές, αλλά να βρούμε το ιδιαίτερο εκείνο γνώρισμα, την ειδοποιό διαφορά που τις διαφοροποιεί από τις άλλες ἔξεις.

- ❖ Αρετή δεν ἔχει μόνο ο άνθρωπος αλλά ἔχουν και τα ζῶα και τα πράγματα. Αυτό εξηγείται,αυα λάβουμε υπόψιν τη βασική αντίληψη του Αριστοτέλη ότι η φύση δεν κάνει τίποτε μάταια· η φύση ανέθεσε, πιστεύει ο φιλόσοφος, σε καθετί σ' αυτόν τον κόσμο ἓνα ἔργον, ἓνα συγκεκριμένο προορισμό. Υπάρχει λοιπόν το ἔργον του οφθαλμοῦ, του ἵππου, του ανθρώπου, του χεριοῦ, του ποδιοῦ.
- ❖ Η αρετή («πᾶσα ἀρετή, οὗ ἂν ἦ ἀρετή») α) κάνει αυτόν/ὄ που την ἔχει να βρίσκεται στην τέλεια κατάστασή του («αὐτό τε εὖ ἔχον ἀποτελεῖ») και β) τον/το βοηθάει να εκτελεῖ με σωστό τρόπο τον προορισμό του. (« καὶ τὸ ἔργον αὐτοῦ εὖ ἀποδίδωσιν»)
- ❖ Ειδικά για τον άνθρωπο αρετή είναι η ἔξη που τον κάνει αγαθόν (=τέλειο) και τον βοηθάει να εκτελεῖ με σωστό τρόπο τον προορισμό του. (« ἢ τοῦ ἀνθρώπου ἀρετὴ εἶη ἂν ἢ ἔξις ἀφ' ἧς ἀγαθὸς ἄνθρωπος γίνεται καὶ ἀφ' ἧς εὖ τὸ ἑαυτοῦ ἔργον ἀποδώσει»)
- ❖ **«αὐτό τε εὖ ἔχον ἀποτελεῖ»:** το ρήμα «ἀποτελεῶ» προέρχεται από τη λέξη «τέλος», που υπάρχει και στην «εντελέχεια» (= το πράγμα πέρασε από την κατάσταση της δυνατότητας σε εκείνη της πραγματικότητας, περικλείοντας τον σκοπό της ὑπαρξῆς του), ἓναν από τους

βασικούς όρους της αριστοτελικής φιλοσοφίας. «**Τέλος**» λοιπόν είναι κατά τον Αριστοτέλη, ο σκοπός για τον οποίο δημιουργείται ένα ον, και εντελέχεια είναι η εκπλήρωση του τελικού σκοπού ύπαρξης ενός όντος, η ανώτατη φάση εξέλιξής του, η τελειοποίησή του, που συμπίπτει με τον σκοπό για τον οποίο είναι πλασμένο.

- ❖ Αξεχώριστη με την έννοια του τέλους είναι στον Αριστοτέλη η ιδέα ότι καθετί που δημιουργείται από τη φύση, έχει να επιτελέσει ένα συγκεκριμένο **ἔργον**: η φύση δεν δημιουργεί τίποτε μάταια. Βασική αντίληψη του Αριστοτέλη είναι ότι «ή φύσις οὐδὲν ποιεῖ μάτην» (= η φύση τίποτα δεν κάνει μάταια, χωρίς λόγο). Αυτό σημαίνει ότι η «φύσις» ανέθεσε, κατά τον Αριστοτέλη, σε καθετί σ' αυτό τον κόσμο ένα «ἔργον», έναν συγκεκριμένο προορισμό. Όταν επιτελεστεί αυτό το ἔργο, τότε το ον φτάνει στο τέλος, στην τελειοποίησή του, στην επίτευξη του σκοπού ύπαρξής του (**τελεολογική αντίληψη**). Υπάρχει, λοιπόν «ἔργον» του οφθαλμού, «ἔργον» του ἵππου, «ἔργον» του ανθρώπου, «ἔργον» του χεριού και «ἔργον» του ποδιού. Σε άλλο σημείο στα *Ἠθικά Νικομάχεια* ο Αριστοτέλης θα μιλήσει για το «ἔργον» που επιτελεί ο κάθε επιμέρους «τεχνίτης» (αθλητής, αγαματοποιός, κιθαριστής), παράλληλα με το «ἔργον» του ανθρώπου, που είναι «ψυχῆς ἐνέργεια κατὰ λόγον ἢ μὴ ἄνευ λόγου», όπως αναφέρεται και σε σχόλιο του σχολικού μας βιβλίου.
- ❖ **Το παράδειγμα του ματιού στη 2^η και 6^η ενότητα**: Ο Αριστοτέλης χρησιμοποίησε το παράδειγμα του ματιού διαφορετικά στη 2^η και διαφορετικά στην 6^η ενότητα. Πιο συγκεκριμένα, στη 2^η ενότητα το παρουσίασε ως κάτι αντίθετο των ηθικών αρετών, αφού την ιδιότητα της όρασης την έχουμε εκ φύσεως, ενώ τις ηθικές αρετές τις αποκτούμε έπειτα από επανάληψη. Φαινομενικά, λοιπόν, έχουμε μια αντίφαση, η οποία όμως αίρεται, αν σκεφτούμε το εξής: στη 2^η ενότητα, η αρετή έχει καθαρά ηθικό περιεχόμενο, ενώ στην 6^η αναφέρεται με πιο γενική σημασία, με την έννοια της ικανότητας, της ιδιότητας που υπάρχει σε μεγάλο βαθμό σε όλα τα όντα. Επιπλέον, στη 2^η ενότητα ο Αριστοτέλης μιλά για το αισθητήριο της όρασης, το οποίο υπάρχει εκ φύσεως και δεν αποκτιέται με την επανάληψη, ενώ στην 6^η αναφέρεται σε μια ιδιότητα της όρασης, την οξύτητα, η οποία επιδέχεται βελτίωση μέσω της άσκησης και μπορεί να φτάσει στην τελειότητα.

Ετυμολογικά σχόλια-Λεξιλογικές παρατηρήσεις

1. ὀφθαλμός < θ. ὀφ- (του ὀράω -ῶ, πρβ. ὄπωπα) + θαλμός (θάλαμος). *ΟΜΟΡΡΙΖΑ* v.ε.: οφθαλμίατρος, οφθαλμοφανής · αόρατος, ἀποψη, ἀπρόοπτος, διορατικός, εποπτεύω, ευσύννοπος, ἔφορος, κάτοπτρο, κάτοψη, μέτωπο, ἀντιμετωπίζω, περιωπή, προοπτική, προορατικός, πρόσοψη, πρόσωπο, συνοψίζω, υπερόπτης, ὑποπτος, υποψία, ἀνύποπτος · αὐτόπτης, ἐξὸφθαλμος, θυρωρός, μονόφθαλμος, μυωπία, πανόραμα, σκυθρωπός, στενωπός, τιμωρός, χαρωπός
2. σπουδαίος < σπουδή (ταχύτητα, προθυμία) < σπεύδω. *ΟΜΟΡΡΙΖΑ* v.ε.: σπουδαίος, σπουδαιότητα, σπουδές, επίσπευση
3. ἀρετή < ρίζα ἀρ-, ἀπὸ τὴν ὁποία καὶ τὰ ῥήματα ἀρέσκω καὶ ἀραρίσκω καὶ τὰ παράγωγα τους. *ΑΝΤ.* α.ε.: κακία. *ΟΜΟΡΡΙΖΑ* v.ε.: ἀρετή / ἐνάρετος, ἀρθρίτιδα, ἀρθριτικός, ἀρθρικά (τα), ἄρθρο, ἀρθρωση, ἀρμός, ἀρμόζω, ἀρμονία, ἀριθμός (ἀριθμητική, ἀριθμητής...), ἄρτιος, ἀριστος, ἀρέσω · ἀρθροπάθεια, ἀρθρογραφία (ἀνα)διάρθρωνω, διάρθρωση, ἐναρθρος, ἐξαρθρώνω, συνάρθρωση, αὐτάρεσκος, δυσάρεστος, εὐάρεστος
4. φανερός < θ. φαν- (πρβ. ἐ-φάν-ην) του φαίνω (= φέρνω στο φως, φανερώνω) *ΟΜΟΡΡΙΖΑ* v.ε.: ἐπιφανής, καταφανής, ἐπιφάνεια, ὀλοφάνερα, ἀληθοφανής, ἀφάνεια

5. θεωρέω -ώ (= βλέπω, παρατηρώ) < *θεωρός* (- θεατής, πρεσβευτής σταλμένος σε μαντείο) < *θεός* + *ώρα* (= φροντίδα) -διαφορετικό είναι το ρήμα *θεάομαι* -*ῶμαι* *ΟΜΟΡΡΙΖΑ* *ν.ε...*: αναθεώρηση, θεωρείο, αναθεωρημένος, θεωρεία, θεωρητικός, επιθεώρηση

Ενότητα 7^η

Εν παντί δὴ
 συνεχεῖ καὶ διαιρετῶ ἔστι
 λαβεῖν τὸ μὲν πλεῖον
 τὸ δ' ἕλαττον
 τὸ δ' ἴσον, καὶ ταῦτα ἢ κατ'
 αὐτὸ τὸ πρᾶγμα ἢ πρὸς ἡμᾶς· ..
 λέγω δὲ τοῦ μὲν πράγματος
 μέσον τὸ ἴσον ἀπέχον ἀφ'
 ἑκατέρου τῶν ἄκρων, ὅπερ
 ἔστιν ἓν καὶ τὸ αὐτὸ πᾶσιν, πρὸς
 ἡμᾶς δὲ ὁ μήτε
 πλεονάζει μήτε ἐλλείπει·
 τοῦτο δ' οὐχ ἓν, οὐδὲ ταῦτόν
 πᾶσιν· οἷον εἰ τὰ δέκα πολλά τὰ
 δὲ δύο ὀλίγα, τὰ ἕξ μέσα
 λαμβάνουσι κατὰ τὸ πρᾶγμα·
 ἴσῳ γὰρ ὑπερέχει τε καὶ
 ὑπερέχεται· τοῦτο δὲ μέσον
 ἔστι κατὰ τὴν ἀριθμητικὴν
 ἀναλογίαν. τὸ δὲ πρὸς ἡμᾶς οὐχ
 οὕτω ληπτέον· οὐ γὰρ εἴ τῳ
 δέκα μναῖ φαγεῖν πολὺ δύο δὲ
 ὀλίγον, ὁ ἀλείπτῃς ἕξ μναῖς
 προστάξει· ἔστι γὰρ ἴσως καὶ
 τοῦτο πολὺ τῷ ληψομένῳ ἢ
 ὀλίγον· Μίλωνι μὲν γὰρ ὀλίγον,
 τῷ δὲ ἀρχομένῳ τῶν γυμνασίων
 πολὺ. ὁμοίως ἐπὶ δρόμου καὶ
 πάλης. οὕτω δὴ πᾶς
 ἐπιστήμων τὴν ὑπερβολὴν μὲν
 καὶ τὴν ἔλλειψιν φεύγει, τὸ δὲ
 μέσον ζητεῖ καὶ τοῦθ' αἰρεῖται,
 μέσον δὲ οὐ τὸ τοῦ πράγματος
 ἀλλὰ τὸ πρὸς ἡμᾶς.

Σε καθετὴ βέβαια που παρουσιάζει
 συνέχεια και μπορεί να διαιρεθεῖ είναι δυνατό
 να πάρουμε ἄλλοτε ἓνα κομμάτι μεγαλύτερο,
 ἄλλοτε ἓνα κομμάτι μικρότερο και ἄλλοτε ἓνα
 κομμάτι ἴσο, και αὐτὰ σε σχέση εἴτε με το ἴδιο
 το πράγμα εἴτε σε σχέση με εμᾶς..
 Και ονομάζω μέσον σε σχέση με το πράγμα,
 αὐτὸ που ἀπέχει ἐξίσου ἀπὸ καθένα ἀπὸ τα
 δύο ἄκρα (του), το οποίο
 εἶναι ἓνα και το ἴδιο για ὅλους,
 ἐνῶ (μέσον) σε σχέση με εμᾶς, αὐτὸ που δεν
 εἶναι οὔτε πάρα πολὺ οὔτε πολὺ λίγο·
 και αὐτὸ δεν εἶναι ἓνα, οὔτε το ἴδιο
 για ὅλους. Για παράδειγμα, ἐάν τα δέκα εἶναι
 πολλά και τα δύο λίγα, μέσο σε σχέση με το
 πράγμα παίρνουν (ἢ: θεωροῦν) το ἕξι·
 γιατί αὐτὸ ὑπερέχει και ὑπερέχεται κατὰ τον
 ἴδιο ἀριθμὸ μονάδων· και αὐτὸ εἶναι μέσον
 σύμφωνα με τις διδασκαλίες της ἀριθμητικῆς.
 Το μέσον ὅμως σε σχέση με εμᾶς δεν πρέπει
 να το προσδιορίζουμε ἐτσι· γιατί, αν για
 κάποιον εἶναι πολὺ το φαγητὸ των δέκα μνων
 και λίγο των δύο, ο προπονητὴς δεν θα ορίσει
 ἕξι μερίδες· γιατί και αὐτὴ ἡ ποσότητα ἴσως
 εἶναι μεγάλη γι' αὐτόν που θα την πάρει ἢ
 μικρὴ· δηλαδὴ για ἓνα Μίλωνα εἶναι μικρὴ,
 ἐνῶ γι' αὐτόν που ἀρχίζει τις γυμναστικὲς
 ασκήσεις, μεγάλη. Το ἴδιο ἰσχύει και στο
 τρέξιμο και στην πάλη. Ἐτσι λοιπὸν κάθε
 εἰδικὸς ἀποφεύγει την ὑπερβολὴ
 και την ἔλλειψη, και ἐπιζητεῖ το μέσον και αὐτὸ
 ἐπιλέγει· και το μέσον ὄχι σε σχέση με το
 πράγμα
 ἀλλὰ με εμᾶς.

Σχόλια:

Θέμα : ο προσδιορισμὸς της ἔννοιας της μεσότητος

Δομὴ : το πολὺ και το λίγο

Το μέσον με αντικειμενικὰ και υποκειμενικὰ κριτήρια

Παραδείγματα για αντικειμενικὸ και υποκειμενικὸ μέσο (αριθμητικὸ μέσο, ποσότητα φαγητοῦ)

Το υποκειμενικὸ μέσο ως ἐπιδίωξη κάθε εἰδικο

- ❖ Στην έβδομη ενότητα ασχολείται με αυτό που προανήγγειλε στο τέλος της προηγούμενης ενότητας, με τη φύση της αρετής. Θα μας πει πως η αρετή είναι μεσότητα και θα καθορίσει τα δύο κριτήρια με τα οποία μπορούμε να λάβουμε το μέσον.
- ❖ Απόπειρα του Αριστοτέλη να διευκρινίσει την έννοια της μεσότητας προκειμένου στη συνέχεια να τη συσχετίσει με την ηθική αρετή.
- ❖ Σε καθετί συνεχές και διαιρετό υπάρχει το μέσον.
- ❖ Με κριτήρια αντικειμενικά(κατά τὸ πρᾶγμα) το μέσον είναι ένα και το ίδιο για όλους.

Ἐλαττον	μέσον	πλείον
2	6	10

- ❖ Με κριτήρια υποκειμενικά (πρὸς ἡμᾶς) το μέσον είναι διαφορετικό, ανάλογα με την περίπτωση.
- ❖ Η κάθε αρετή είναι για τον Αριστοτέλη μεσότης, δηλαδή το μέσον ανάμεσα στα δύο άκρα, την υπερβολή και την έλλειψη, που έχουν και τα δύο αρνητικό χαρακτήρα. Έτσι, ο ανδρείος βρίσκεται στο μέσον, ενώ στο ένα άκρο-της υπερβολής- βρίσκεται ο θρασύς και στο άλλο άκρο-της έλλειψης- βρίσκεται ο δειλός(βλ.πίνακα παρακάτω)
- ❖ Κάθε ειδικός (ἐπιστήμων)(βλ.σελ.169-σχόλιο ἐπιστήμων) επιδιώκει το μέσον, αποφεύγοντας την υπερβολή και την έλλειψη.
- ❖ Το μέσον πρὸς ἡμᾶς εξαρτάται από σωματικές και ψυχικές ανάγκες, την περίσταση, τις δυνατότητες του, το χρόνο κτλ.
- ❖ Όπως στον αθλητισμό ειδικός είναι ο προπονητής που θα καθορίσει τις μερίδες φαγητού των αθλητών, έτσι κι ο καθένας είναι ειδικός(ἐπιστήμων) για τον εαυτό του και πρέπει να έχει το γνώθι σαυτόν, να γνωρίζει δηλαδή καλά τον εαυτό του, τα άκρα του, για να μπορέσει να καθορίσει και το μέσον(κι άρα να επιτύχει την αρετή, αφού η αρετή είναι μεσότητα).
- ❖ Αυτό παραπέμπει στον σχετικισμό των σοφιστών. Όμως η αρετή δεν είναι σχετικιστική, είναι σχετική, γιατί σχετίζεται με την πόλη και τη λογική.

Ἐλλειψις	μεσότητα	υπερβολή
Δειλία	ανδρεία	θρασύτης
Αναισθησία	σωφροσύνη	ακολασία
Αοργησία	πραότης	οργιλότης
Φιλαργυρία	οικονομία	σπατάλη

Ἐλλειψις	μέσον	υπερβολή
Το ἔλλατον	το ἴσον	το πλείον
Ολίγον	του πράγματος μέσον	πολύ
Υπερέχεται	το ἴσον απέχον	υπερέχει
Ελλείπει	αφ'έκατέρου των άκρων	
	μήτε πλεονάζει μήτε ελλείπει	πλεονάζει

- ❖ *αντικειμενικός – υποκειμενικός*: Ο Αριστοτέλης δεν είχε στη διάθεσή του τις τόσο σημαντικές για τον δικό μας λόγο λέξεις αντικειμενικός και υποκειμενικός, βρέθηκε όμως εδώ στην ανάγκη να εκφράσει αυτές τις δύο έννοιες. Μπροστά σε ανάλογο πρόβλημα βρέθηκε πολλές φορές ο φιλόσοφος στη διάρκεια των θεωρητικών του ενασχολήσεων, εφόσον ήταν ο πρώτος που ασχολήθηκε με κάποιους επιστημονικούς κλάδους ή πρώτος αυτός αντιμετώπισε με ένα καινούργιο, σε σχέση με άλλους στοχαστές, τρόπο κάποιους τομείς της ανθρώπινης σκέψης και γνώσης. Ο κάθε επιστήμονας, όταν κατά τη διάρκεια των ερευνών του βρίσκεται στην ανάγκη να εκφράσει με λόγο τις ιδέες του, ή βρίσκει καινούργιες λέξεις ή δίνει διαφορετικό στις ήδη υπάρχουσες. Εδώ λοιπόν για τον όρο αντικειμενικός χρησιμοποιεί τρεις όρους: *κατ' αὐτὸ τὸ πρᾶγμα, τοῦ πράγματος, κατὰ τὸ πρᾶγμα*, ενώ για τον όρο υποκειμενικός χρησιμοποιεί έναν όρο: *πρὸς ἡμᾶς*. Αντιλαμβανόμαστε λοιπόν ότι, ενώ για τον όρο υποκειμενικός έχει κατασταλάξει, για τον όρο αντικειμενικός χρησιμοποιεί τρεις όρους, που δείχνει ότι δεν έχει κατασταλάξει για το πώς ακριβώς θα αποδώσει αυτή την έννοια

Ετυμολογικά σχόλια-Λεξιλογικές παρατηρήσεις

1. πᾶς < θέμα παντ- + κατάληξη -ς. ΣΥΝΩΝ. α.ε.: *ὄλος, ἄπας, σύμπας*. ΑΝΤ. α.ε.: *ουδείς*. ΟΜΟΡΡΙΖΑ ν.ε.: *πάγκρεας, παγκόσμιος · πανάκριβος, πανανθρώπινος, πανάρχαιος, πανδαιμόνιο, πανελλήνιος, πανέμορφος, πανέξυπνος, πανεπιστήμιο, πανευτυχής, πανηγύρι, πανίσχυρος, πανοπλία, πανόραμα, πανούργος, πανσέληνος, πάνσοφος · παντογνώστης, παντοπώλης · παμπάλαιος, πάμπλουτος, παμπόνηρος, πάμφθηνος, πάμφτωχος · πασίγνωστος*
2. συνεχής (παρασύνθετο) < *συνέχω* < *συν + ἴχω* < θέμα *σεχ-* > *έχ-* (με τροπή του *σ σε δασεία*) > *έχ-* (με ανομοίωση της δασείας: έγινε φιλή, επειδή ακολουθεί το δασύ *χ*) > *σχ-* (και: *σεχ-* > *σε-* > *σχη-*). ΟΜΟΡΡΙΖΑ. ν.ε.: *έχω, έξη -σχετικός, (α-κατ)άσχετος, σχέδιο, σχεδόν, σχέση -σχήμα, σχηματίζω -σχολή, σχολαστικός, σχολείο · ανέχομαι, ανεξίκακος, ανακωχή, αντέχω, αποχή, εξέχω, εξοχή, ενοχή, εποχή, επίσχεση, κατέχω, κατάσχεση, μετέχω, μέθεξη, παρέχω, αντιπαροχή, περιέχω, περιοχή, περιεκτικός, προέχω, προεξέχω, προσέχω, προσεχής, πρόσχημα, συμμετέχω, συνεκτικός, συνεχής, συνοχή, συσχετίζω, υπερέχω, υπέροχος · εχέμυθος, ενέχυρο, εκχειρία, οχυρός · απροσεξία, ευεξία, καχεκτικός, πλεονέκτης, μειονεκτώ, ευωχία · (απ)ασχολούμαι, απασχόληση · κακουχία, νουνεχής • αδειούχος, αξιωματούχος, αριστούχος, γηπεδούχος, διπλωματούχος, εκατομμυριούχος, κυπελλούχος, οικοπεδούχος, πιτυρούχος, πολιούχος, προνομιούχος, πτυχιούχος, ταλαντούχος*
3. διαιρετός (παρασύνθετο) < *διαιρώ* < *δια + αἰρέω -ῶ* < ρίζα *Fap-*. ΟΜΟΡΡΙΖΑ. ν.ε.: *αίρεση, αιρετός, αιρετικός · αναιρώ, αναίρεση, αφαιρώ, αφαίρεση, αφαιρετικός, αφαιρετέος, αφηρημάδα, αφηρημένος, αναφαίρετος, διαιρώ, διαίρεση, διαιρετικός, διαιρετέος, διαιρέτης, διαιρετός, εξαιρώ, εξαίρεση, εξαιρετικός -εξαίρετος, εξαιρετέος, εξαιρετικά -ανεξαιρετέως, καθαιρώ, καθαίρεση, καθαιρετέος, προαιρούμαι, προαίρεση, προαιρετικός, προαιρετικά, συναιρώ, συναίρεση, υφαίρεση, υπεξαιρώ, υπεξαίρεση · αρχαιρεσίες, αυθαίρετος*
4. είμι- ρίζα *έσ-* + κατάληξη *-μι* > *έσμ'* (με αφομοίωση του *σ σε μ* > *έμμι*) (με απλοποίηση των δύο *μ* και με αντέκταση > *εμί*). ΣΥΝΩΝ. α.ε. του *εμί*: *γίγνομαι, ζω, υπάρχω*. ΑΝΤ. *σ,ε.:* *θνήσκω, τελεστώ, έκλείπω, απολείπω, απόλλυμαι* ΟΜΟΡΡΙΖΑ ν.ε.: *όντως, ουσία, ουσιαστικός · ανούσιος, απουσία,*

απών, εξουσία, επουσιώδης, παρουσία, παρουσιάσιμος, παρόν (το), παρών, περιουσία · αυτούσιος, αυτεξούσιος

5. πλεῖον, συγκριτ. του πολὺς· < θέμα πολ- του *πίμπλημι*· θέματα του *πίμπλημι*: α) ισχυρό *πλη-*, β) ασθενές *πλά-*, γ) *πλε-*, με μετάπτωση, δ) *πολ-* με μετάπτωση και ετεροίωση του ε σε ο. ΟΜΟΡΡΙΖΑ v.ε.: 1) πολὺς, πολλαπλασιάζω, πολλαπλός, πολυαγαπημένος, πολυάριθμος, πολυκαιρία, πολυκατοικία, πολυμαθής, πολυλογάς, πολύπλευρος, πολύπλοκος, πολυτελής, πολύχρωμος κ .ά .π. 2) πλεόν, πλεονάζω, πλεονασμός, πλεονέκτημα, πλεονέκτης -πλειοδότης, πλειο(νο)ψηφία... 3) πλείστος, πλειστηριασμός, πλειστόκαινος... 4) (από το *πίμπλημι*;) πλήθος, πληθυντικός, πληθυσμός, πληθωρικός, πλημμυρίζω, πλήρης, πλήρωμα, πληρώνω, πλούτος, πληροφορώ · απλήρωτος, άπληστος, άπλετος (= αυτός που ξεπερνά το μέτρο), αναπληρώνω, εκπληρώνω, ξεπληρώνω, συμπληρώνω · ακριβοπληρώνω, κακοπληρωτής, χρυσοπληρώνω

6. ἔλαττον < (σύμφωνα με τη σχολική γραμματική) *μικρός* ή *σμικρός*. ΣΥΝΩΝ. α.ε. του *μικρός*: *παῦρος*, *ὀλιγος*. ΑΝΤ. α.ε. του *μικρός*-, *πολύς*. ΟΜΟΡΡΙΖΑ. v.ε.: μικρός, μικρότητα · μικροαστός, μικροατύχημα, μικρόβιο (μικροβιοκτόνος, μικροβιολογία...), μικρογραφία, μικροκαμωμένος, μικροκύματα, μικρομεσαίος, μικροπράγματα, μικροπρέπεια, μικροπωλητής, μικροσκόπιο, μικρόφωνο, μικρόψυχος -ελάττωμα, ελάττωση, ελαττώνω, ελαττωματικός, ελαττωματικότητα

7. ἴσος < *ἴσος*. ΑΝΤ. α.ε.: *άνισος*. ΟΜΟΡΡΙΖΑ. v.ε.: ἴσιος, ἴσος, ἰσότητα, ἰσιώνω · ἰσοβαθμῶ, ἰσοδυναμῶ, ἰσοπεδῶν, ἰσορροπῶ, ἰσοῦμαι, ἰσοφαρίζω, ἰσοψηφῶ · ἰσόβαθος, ἰσόβιος, ἰσόγειος, ἰσοδύναμος, ἰσόπαλος, ἰσόπεδος, ἰσοπεδωτικός, ἰσόπλευρος, ἰσοσκελής, ἰσοσύλλαβος, ἰσότημος, ἰσόχρονος · ἰσοβιότητα, ἰσοβίτης, ἰσοδυναμία, ἰσοζύγιο, ἰσολογισμός, ἰσοπαλία, ἰσοπέδωση, (εξ)ισορρόπηση, ἰσορροπία, ἰσορροπιστής, ἰσοτιμία, ἰσοφάριση, ἰσοψηφία · ἄνισος, ἀνισότητα, ἐξισῶνω, ἐξίσωση, ολόσιος

8. πρᾶγμα < *πράττω* ή *πράσσω* < θέμα *πραγ-* + πρόσφυμα; + κατάληξη -ω. ΟΜΟΡΡΙΖΑ. v.ε.: πράξη, πράγμα, πραγματικότητα, πραγματικός, πράγματι, πραγματεία, πραγματώνω, πρακτικός, πρακτορεῖο · πραγματογνώμονας, πραγματοποιῶ -πράκτορας -πραξικόπημα, πραξικοπηματικός · απραξία, άπρακτος, πολυπράγμων, αντίπραξη, διαπραγματεύομαι, διαπραγματευτής, αδιαπραγμάτευτος, διαπράττω, εισπράττω, εισπράκτορας, συμπράττω, σύμπραξη · εχθροπραξία, κοινοπραξία

9. ἔλλειπω < *έν* + *λείπω*- θέματα: *λείπ-*, *λιπ-*, *λοιπ-*. ΟΜΟΡΡΙΖΑ. v.ε.: λείψανο, λειψός -λειψανδρία, λειψυδρία-αδιάλειπτος, διάλειμμα, έκλειψη, ἔλλειμμα, ἔλλειψη, εγκαταλείπω, εγκατάλειψη, παραλείπω, παράλειψη, υπόλειμμα, υπολείπομαι, υπόλοιπος, κατάλοιπο · λιποθυμία, λιποταξία, λιπόσαρκος, λιποτάκτης, λιποψυχία, ελλιπής

10. λίγος (σκοτεινής ετυμολογίας). ΟΜΟΡΡΙΖΑ. v.ε.: λίγος · λιγομίλητος, λιγοστεύω, λιγοστός, λιγουρεύομαι, (ξε)λιγώνω, λιγόφαγος, ολιγάνθρωπος, ολιγάριθμος, ολιγαρκής, ολιγαρχία, ολιγόλεπτος, ολιγομελής, ολιγόχρονος, ολιγόωρος

11. ἀριθμητική < *αριθμός* < ρίζα *άρ-* του ρήματος *ἀραρίσκω* (= ενώνω, συνάπτω). ΟΜΟΡΡΙΖΑ. v.ε.: αριθμητική, αριθμητής, αριθμῶ, ἀριθμηση, ἀριθμητικός, ἀναριθμητος, εὐἀριθμος · ἀρθρίτιδα, ἀρθριτικά (τα), ἀρθρο, ἀρθρωση, ἀρμόζω, ἀρμονία, ἀριθμός, ἀρτιος, ἀριστος, ἀρετή / ἐνάρετος, ἀρέσω · ἀρθρογράφος · (ανα)διαρθρώνω, διάρθρωση, ἐναρθρος/ἀναρθρος, ἐξαρθρώνω · αὐταρέσκεια, δυσἀρεστος, εὐαρέσκεια

12. ἐσθίω (*φαγεῖν*)· θέματα: α) *έδ-* (του ρήματος *έδω*, από το οποίο ο παρακείμενος *έδήδοκα*), β) *έδεσ-* (> παρακείμενος *έδήδεσμαι*), γ) *έσθ-* (> *έσθίω*), δ) *φαγ-* (> ἀόριστος *εφαγον*). ΟΜΟΡΡΙΖΑ. v.ε.: ἐδώδιμος, ἐδεσμα, νηστικός (< *νήστις* < *νη-έδ-τις*), νηστεία, νηστεύω · φαγητό, φαγάς,

φαγάνα, φαγανός, φαγώσιμος, φαγωμάρα · αφάγωγος, αδηφάγος, οισοφάγος, παμφάγος, σαρκοφάγος, φυτοφάγος

13. αλείπτω < αλείφω < προθεματικό *ά-* + ρίζα *λιπ-* του *λίπος*. ΟΜΟΡΡΙΖΑ. ν.ε.: αλειμμα, αλοιφή (με μετάπτωση), απαλείφω, εξαλείφω, εξάλειψη, επάλειψη, ανεξάλειπτος, πασαλείφω, πασάλειμμα

14. προστάσσω < *προς* + *τάσσω* ή *τάπτω* < ρίζα *ταγ-* + πρόσφυμα; + κατάληξη *-ω*. ΣΥΝΩΝ. α.ε.: *διατάσσω, ορίζω*. ΑΝΤ. α.ε.: *παρακαλώ, ικετεύω, εκλιπαρώ*. ΟΜΟΡΡΙΖΑ. ν.ε.: τάξη, τάγμα, τακτός, τακτική, ταξικός, τάζω, τάξιμο, τάμα, ταχτικός, ταξίδι · ταγματάρχης, ταξίθης, ταχτοποιώ, ταχτοποιήμα · άταχος, αταξία, απότακτος, ασύνταχτος, αντιτάσσω, διατάζω, διαταγή, διάταγμα, διάταξη, διατακτική, έκτακτος, εντάσσω, ένταξη, επιτάσσω, επιταγή, επιτακτικός, επίταξη, εύτακτος, κατατάσσω, κατάταξη, κατατακτήριος, μετάταξη, παρατάσσω, παράταξη, παρατακτικός, προτάσσω, πρόταξη, προστάζω, πρόσταγμα, προσταγή, προστακτικός, προστακτική (η), συντάσσω, συντάκτης, συντακτικό, σύνταξη, σύνταγμα, συνταγματάρχης, συνταγματικός, υποτάσσω, υποταγή, υποτακτικός · ταξίαρχος, νομοταγής, λιποταξία, λιποτάκτης

15. ἄρχω < ρίζα *άρχ-*. ΟΜΟΡΡΙΖΑ. ν.ε.: αρχή, αρχαίος, αρχάριος, αρχείο, αρχίζω, άρχοντας, άρχω... · αρχαιρεσία, αρχηγός, αρχιεπίσκοπος, αρχιεργάτης, αρχιερέας, αρχιστράτηγος, αρχιτεκτονική, αρχομανής · αναρχία, άναρχος, έναρξη, επαρχία, συναρχηγός - υπάρχω, υπαρκτός, υπάρχοντα (τα), ανυπαρξία, προϋπάρχω, συνύπαρξη· ναύαρχος, ταξίαρχος, ολιγαρχία, νομάρχης (γυμνασιάρχης, δασάρχης, καταστηματαρχής, πατριάρχης), πειθαρχώ

16. γυμνάσιον < *γυμνάζω* < *γυμνός* (αβέβαιης ετυμολογίας· ίσως από ανομοίωση και μετάθεση του *νυγμός* > *μυγμός* > *γυμνός*). ΟΜΟΡΡΙΖΑ. ν.ε.: γυμνός, γυμνώνω, γυμνάζω, γυμνάσιο, γύμνασμα, γυμναστής, γυμναστική, γυμναστήριο, γύμνια, γυμνισμός, γυμνιστής, γυμνότητα, (ξε)γύμνωμα · γυμνασιάρχης, γυμνασιάρχος, γυμνασιόπαιδο, γυμνοσάλιαγκας, γυμνόστηθος · αγύμναστος, απογυμνώνω, εκγυμνάζω, ξεγυμνώνω.

17. όμοιος < ὅμοιος < *όμός* < ρίζα *αμ-* ή *ομ-* του *άμα* (= μαζί). ΑΝΤ. *ά.ε.-διάφορος*. ΟΜΟΡΡΙΖΑ. ν.ε.: όμοιος, ομοιότητα, ομοίωμα, ομαλός, όμηρος, όμιλος, ομιλία, μοιάζω · ομοβροντία, ομογενής, ομόγλωσσος, ομοεθνής, ομοειδής, ομοιδέατης, ομοιογενής, ομοιοκαταληξία, ομοιόμορφος, ομοιοπαθής, ομόκεντρος, ομολογώ, ομολογουμένως, ομόνοια, μονοιάζω, ομόσπονδος, (συν)ομοσπονδία, ομότεχνος, ομοφωνία, ομώνυμος · ανόμοιος, εξομοιώνω, αφομοιώνω, παρομοιάζω, παρόμοιος, συνομήλικος

18. δρόμος· από το θέμα *δρομ-* του *τρέχω*- θέματα του *τρέχω*: α) *θρεχ-* > *τρεχ-*, β) *τροχ-* (με ετεροίωση), γ) *δραμ-* (*έ-δραμ-ον*), δ) (με ετεροίωση) *δρομ-* (*δρόμος*). ΟΜΟΡΡΙΖΑ ν.ε.: τρέχω, τρέξιμο -τροχάδην, τροχαδάκι, τροχός, τροχάιος, τροχιά, τροχίζω, τρόχισμα -δρόμος, δρομέας · τροχήλατος, τροχονόμος, τροχοπέδη, τροχοπέδιλα, τροχόσπιτο, τροχοφόρος · δρομολόγιο, δρομολογώ, δρομολόγηση · αναδρομή, αμφίδρομος, αποδρομή, διαδρομή, διάδρομος, εκδρομή, επιδρομή, καταδρομή, καταδρομέας, παραδρομή, περιδρομος, πρόδρομος, συνδρομή, σύνδρομο -δίτροχος, τετράτροχος -ιππόδρομος, ταχυδρόμος, λαμπαδηδρομία

19. πάλη < ρίζα *παλ-* (*από* την ίδια ρίζα και το *πάλλω*). ΟΜΟΡΡΙΖΑ. ν.ε.: παλαιστής, παλαιστικός, παλαιστρα, παλεύω, πάλλω, παλμός, παλμικός · αντίπαλος, αντιπαλεύω, αρχιπαλαιστής.

20. έπιστήμων (παρασύνθετο) < *έπίσταμαι* < *επί* + *ίσταμαι* (αντί *έφίσταμαι*, επειδή το ρήμα έπαιρνε φιλή στην ιωνική διάλεκτο όταν έγινε η σύνθεση) ή *επί* + *στα-* + *-μαι*- θέματα: α) ισχυρό *έπιστη-*, β) ασθενές *έπιστα-*. ΟΜΟΡΡΙΖΑ. ν.ε.: επιστήμονας, επιστήμη, επιστημονικός, επιστημοσύνη, πανεπιστήμιο, πανεπιστημιακός. Και μερικά ομόρριζα του *ίστημι*: στήνω, σταματώ, στέκομαι, στηρίζω, στασιάζω • στηλιτεύω -στάδιο, στάθμη -σταθμός -σταθμεύω, στάμνα -σταθερός, στάσιμος, στατικός, στητός - στάση - στασίδι, σταυρός - στήθος, στήλη, στήμονας,

στήριγμα, στοά - ιστός - ιστίο · ανάσταση, ανάστημα, αναστατώνω, αντικαθιστώ -:αντικατάσταση, αναντικατάστατος, αντιστέκομαι -αντίσταση, αποκαθιστώ -αποκατάσταση, απόσταση, αποστάτης, αποστασιοποίηση, διάστημα, ενίσταμαι -ένσταση, εξανίσταμαι, εξίσταμαι, εκστατικός, επαναστατώ -επανάσταση, επιστάτης, κατάσταση -κατάσταση -εγκατάσταση, ακατάστατος, παριστάνω — παράσταση -αναπαράσταση, παραστάτης -παραστατικός —παράστημα, περίσταση -περιστατικό, προϊσταμαι -προϊστάμενος, προστάτης, προστασία, συνιστώ -σύσταση -ανασύσταση -σύστημα -συστηματικός -ασύστατος -νεοσύστατος, συμπαραστέκομαι - συμπαράσταση, υφίσταμαι -υφιστάμενος -υπόσταση -υποκαθιστώ -υποκατάσταση —ανυπόστατος -ασταθής, άστατος, αστάθμητος, ευσταθής —ευστάθεια ·ναύσταθμος, σταδιοδρομώ, θερμοστάτης, ορθοστάτης -ορθοστασία, πρωτοστατώ - πρωτοστάτης, χοροστατώ

21. υπερβολή (παρασύνθετο) < *υπερβάλλω* < *υπέρ* + *βάλλω* < ρίζα *βαλ-* + πρόσφυμα / + κατάληξη *-ω-* με μετάπτωση > *βελ-,με* ετεροίωση *βολ-* και με μετάθεση και έκταση >*βλη-*. ΟΜΟΡΡΙΖΑ. ν.ε.: βαλάντιο, βαλβίδα, βάζω, βαλτός -βέλος, βελόνα -βολή, βολίδα -βλήμα · αμφιβάλλω, αμφιβολία, αναμφίβολος, αναβάλλω, αναβολή, αναβολέας, αποβάλλω, αποβολή, διαβάλλω, διαβλητός /αδιάβλητος, εισβάλλω, εισβολή, εισβολέας, εκβάλλω, εκβολή, εμβάλλω, εμβόλιο, εμβόλιμος, έμβλημα, επιβάλλω, επιβολή, επιβλητικός, καταβάλλω, καταβολή, μεταβάλλω, μεταβολή, μεταβλητός / αμετάβλητος / ευμετάβολος, παραβάλλω, παραβολή, περιβάλλω , περιβολή, περίβολος, περιβόλι, προβάλλω, προβολή, πρόβλημα, προσβάλλω , προσβολή, συμβάλλω, συμβολή, σύμβολο, υπερβάλλω, υπερβολή, ανυπέμβλητος, υποβάλλω, υποβολή ·αεροβόλο, ακτινοβολία, δισκοβόλος, δροσοβόλος, ευθύβολος, ιοβόλος, κεραυνοβόλος, μεγαλεπήβολος, μοσχοβολώ, πυροβόλο, σπινθηροβόλος, σφαιροβόλος, φεγγοβόλος, φλογοβόλο, φυλλοβόλος

22. φεύγω< θέματα: ισχυρό *φευγ-* και ασθενές *φυγ-*. ΣΥΝΩΝ. α.ε.: *απέρχομαι, αποδιδράσκω*. ΑΝΤ. α.ε. (με τη σημασία που έχει το ρήμα στο κείμενο): *διώκω*. ΟΜΟΡΡΙΖΑ.: φεύγω, φευγάλα, φευγαλέος, φευγάτος, φευγιό, φυγή, φυγάς, φυγαδεύω, φυγάδευση · φυγοδικία, φυγόδικος, φυγόκεντρος, φυγομαχώ, φυγόποινος, φυγόπονος, φυγόστρατος · αναπόφευκτος, αποφεύγω, αποφυγή, διαφεύγω, διαφυγή, καταφεύγω, καταφυγή, καταφύγιο, ξεφεύγω, προσφεύγω, προσφυγή, πρόσφυγας, προσφυγιά, υπεκφυγή, κρησφύγετο

23. ζητέω -ώ. ΣΥΝΩΝ. α.ε. *αίτώ, δοκιμάζω, εξετάζω, ερευνώ*. ΟΜΟΡΡΙΖΑ. ν.ε.: ζήτημα, ζήτηση, ζητιανεύω, ζητιάνος, ζητώ · αζήτητος, αναζητώ, εκζήτηση, εξεζητημένος, επιζητώ, καταζητώ, καταζητούμενος, περιζήτητος, συζήτηση, συζητώ, συζητήσιμος

Ενότητα 8^η

Εἰ δὴ πᾶσα ἐπιστήμη οὕτω τὸ ἔργον εὖ ἐπιτελεῖ, πρὸς τὸ μέσον βλέπουσα καὶ εἰς τοῦτο ἄγουσα τὰ ἔργα (ὅθεν εἰώθασιν ἐπιλέγειν τοῖς εὖ ἔχουσιν ἔργοις ὅτι οὐτ' ἀφελεῖν ἔστιν οὔτε προσθεῖναι, ὡς τῆς μὲν ὑπερβολῆς καὶ τῆς ἑλλείψεως φθειρούσης τὸ εὖ, τῆς δὲ μεσότητος σωζούσης, οἱ δ' ἀγαθοὶ τεχνῖται, ὡς λέγομεν, πρὸς τοῦτο βλέποντες ἐργάζονται)· ἢ δ' ἀρετὴ πάσης τέχνης ἀκριβεστέρα καὶ ἀμείνων ἔστιν ὥσπερ καὶ ἡ φύσις, τοῦ μέσου ἂν εἴη στοχαστική. λέγω δὲ τὴν ἠθικὴν· αὕτη γάρ ἐστι περὶ πάθη καὶ πράξεις, ἐν δὲ τούτοις ἔστιν ὑπερβολὴ καὶ ἑλλειψις καὶ τὸ μέσον.

Αν λοιπόν κάθε τέχνη εκπληρώνει σωστά το έργο της με αυτόν τον τρόπο, έχοντας δηλαδή στραμμένο το βλέμμα της προς το μέσον και κατευθύνοντας προς αυτό τα έργα της (γι' αυτό και συνηθίζουν να λένε στο τέλος για τα ολοκληρωμένα έργα ότι δεν είναι δυνατόν ούτε να αφαιρέσουμε ούτε να (τους) προσθέσουμε τίποτα, γιατί η υπερβολή και η έλλειψη φθείρουν την τελειότητα, ενώ η μεσότητα τη διασώζει, και οι καλοί τεχνίτες εργάζονται, όπως λέμε, έχοντας το βλέμμα τους στραμμένο προς αυτό)· από την άλλη πάλι, αν η αρετή είναι ακριβέστερη και ανώτερη από κάθε τέχνη, όπως ακριβώς και η φύση, (τότε) θα μπορούσε να έχει για στόχο της το μέσον. Και εννοώ την ηθική (αρετή)· γιατί αυτή σχετίζεται με τα συναισθήματα και τις πράξεις και σ' αυτά υπάρχει υπερβολή και έλλειψη και το μέσον.

Σχόλια :

Θέμα : Όπως η τέχνη, έτσι και η ηθική αρετή στοχεύει στο μέσον.

Δομή : ο ρόλος της μεσότητας (και της υπερβολής και της έλλειψης) στην

Τέχνη

Συσχετισμός αρετής – τέχνης – φύσης

Ηθική αρετή και μεσότητα

- ❖ Απόπειρα του Αριστοτέλη να ταυτίσει με την ηθική αρετή με τη μεσότητα με κατάληξη πιθανολογική.
- ❖ Υποθετικός συλλογισμός Αριστοτέλη :

Π1 : Αν η τέχνη στοχεύει στο μέσον («Εἰ δὴ πᾶσα ἐπιστήμη οὕτω τὸ ἔργον εὖ ἐπιτελεῖ, πρὸς τὸ μέσον βλέπουσα») και

Π2 : Αν η αρετή είναι ανώτερη από την τέχνη, («ἢ δ' ἀρετὴ πάσης τέχνης ἀκριβεστέρα καὶ ἀμείνων ἔστιν»)

Συμπέρασμα : άρα και η αρετή στοχεύει στο μέσον. («τοῦ μέσου ἂν εἴη στοχαστική»)

- ❖ Επιστημονικός συλλογισμός, ακολουθεί την μεθοδολογία επιστημονικής έρευνας με τη διατύπωση υποθέσεων. Ο Αριστοτέλης δε μιλά ποτέ απόλυτα όσο βρίσκεται στην αναζήτηση. Γι'αυτό βλέπουμε να διατυπώνει το συμπέρασμα («τοῦ μέσου ἂν εἴη στοχαστική») χρησιμοποιώντας δυναμική ευκτική κι όχι οριστική (τοῦ μέσου ἔστι στοχαστική). Δεν είναι απόλυτος, προσεγγίζει το ζήτημα. (ἂν εἴη = θα ήταν, ενώ ἔστι = είναι) Στην επιστήμη ταιριάζει ο υποθετικός λόγος κι όχι ο κατηγορικός. η χρήση υποθετικού συλλογισμού, ο οποίος βασίζεται σε προκειμένες από τις οποίες η μία τουλάχιστον είναι υποθετική πρόταση, προσιδιάζει στο ύφος του επιστημονικού λόγου, γιατί υποδηλώνει μετριοπάθεια, διαλλακτικότητα και έλλειψη

δογματισμού. Άλλωστε, μέσα στο πλαίσιο της επιστημονικής έρευνας εντάσσεται και η διατύπωση υποθέσεων, οι οποίες αργότερα επαληθεύονται ή διαψεύδονται. Τη μετριοπάθεια και τη διαλλακτικότητα υποδηλώνει και η χρήση της δυνητικής ευκτικής στο χωρίο «τουῦ μέσου ἂν εἶη στοχαστική», η οποία δηλώνει αυτό που είναι δυνατό να γίνει στο παρόν και το μέλλον, δηλαδή το πιθανό και ενδεχόμενο. Η αρχική αυτή υπόθεση θα πάρει τη μορφή συμπεράσματος διατυπωμένου σε οριστική έγκλιση στην αμέσως επόμενη ενότητα. Ας μην ξεχνάμε, εξάλλου, ότι ο Αριστοτέλης συνέγραψε τα *Ηθικά Νικομάχεια* (όπως πληροφορούμαστε και από την εισαγωγή του σχολικού εγχειριδίου) σε ώριμη πια ηλικία, την οποία χαρακτήριζε η ηρεμία, η νηφαλιότητα, η ώριμη σκέψη και η έλλειψη δογματισμού.

- ❖ Οι τεχνίτες με τη μεσότητα δημιουργούν τέλεια έργα.
- ❖ Η υπερβολή και η έλλειψη μειώνει την αξία των έργων, ενώ η μεσότητα την διατηρεί.
- ❖ Η επιδίωξη του μέσου παρατηρείται και στη φύση και στην ηθική αρετή και στην τέχνη.
- ❖ Αρετή – φύση – τέχνη :
 1. Η φύση είναι ανώτερη από την τέχνη, αφού η τέχνη μιμείται τη φύση στα έργα της.
 2. Η αρετή είναι ανώτερη από την τέχνη, αφού μορφοποιεί τον άνθρωπο στην ουσία του .
 3. Η αρετή είναι ανώτερη από τη φύση, αφού είναι τελειότες φύσεως, κατορθωμένη φύση.

Άρα λοιπόν προβάδισμα έχει η αρετή και από τις τρεις.

Στο χωρίο αυτό ο Αριστοτέλης συσχετίζει τις έννοιες τέχνη (η οποία εδώ ταυτίζεται με τον όρο «έπιστήμη»), φύση και αρετή και διαπιστώνει ότι έχουν ένα κοινό γνώρισμα, αλλά και διαφορές. Το κοινό τους γνώρισμα είναι ότι και οι τρεις έχουν τη δυνατότητα να δημιουργούν μορφές. Η διαφορά τους έγκειται σε τι δίνει μορφή η καθεμιά. Έτσι, λοιπόν:

α) η τέχνη μορφοποιεί το υλικό της,

β) η αρετή δίνει μορφή στην προσωπικότητα του ανθρώπου και

γ) η φύση δημιουργεί κι αυτή τις δικές της μορφές.

Παράλληλα, ο φιλόσοφος επιχειρεί να ιεραρχήσει τις τρεις αυτές έννοιες. Έτσι, κατ' αυτόν, **η φύση είναι ανώτερη από την τέχνη**, γιατί κάθε φυσικό ον έχει τάση προς την τελειότητα. Από τη στιγμή δηλαδή που γεννιέται και αυξάνεται, οδηγείται, ανεξάρτητα από τη θέλησή του, στο «τέλος», στην τελειότερη μορφή του. Αντίθετα, τα έργα τέχνης είναι σταθερά και αμετάβλητα και δεν τείνουν πουθενά. Ο Αριστοτέλης αναφέρει : «ο σκοπός και το ωραίο είναι σε μεγαλύτερο βαθμό παρόντα στη φύση, παρά στα έργα της τέχνης» (*Περί ζώων μορίων*, 639b, 19-21). Εξάλλου, όπως διαπιστώνει και ο Ασπάσιος, ο σχολιαστής του Αριστοτέλη, «μιμείται γάρ τέχνη τήν φύσιν» (= η τέχνη μιμείται τη φύση), γι' αυτό και είναι κατώτερη αυτής. Από την άλλη, **η αρετή είναι ανώτερη και από τη φύση και από την τέχνη**, γιατί μορφοποιεί στην ουσία του τον άνθρωπο και αποτελεί ύψιστη έκφανση της μεσότητας. Όπως, μάλιστα, αναφέρει και ο Ασπάσιος, η αρετή είναι ανώτερη από την τέχνη, γιατί η αρετή είναι «τελειότες φύσεως και κατορθωμένη φύσις», δηλαδή μια φυσική ιδιότητα με επιτυχία οδηγημένη στον σκοπό της. Από τα παραπάνω γίνεται αντιληπτό ότι, για τον Αριστοτέλη, ανώτερη όλων είναι η αρετή, ακολουθεί η φύση και τελευταία στην ιεράρχηση έρχεται η τέχνη: **Αρετή > φύση > τέχνη**

- Στην αριστοτελική έννοια «πάθη» αναφερθήκαμε και στην 6^η ενότητα των *Ηθικών Νικομαχείων*. Είδαμε λοιπόν ότι για τον Αριστοτέλη πάθη είναι η επιθυμία, η οργή, ο φόβος, το θάρρος, ο φθόνος, η χαρά, η φιλία, το μίσος, ο πόθος, η ζήλεια, η λύπη, δηλαδή αυτά που σήμερα θα λέγαμε συναισθήματα. Μάλιστα, ο Αριστοτέλης θεωρεί

ότι τα «πάθη» είναι άλογες παρορμήσεις της ψυχής και βιολογικές ιδιότητες του ανθρώπινου είδους. Στις ψυχικές καταστάσεις και στη συμπεριφορά του ανθρώπου βρίσκουν εφαρμογή επίσης οι τρεις ποσοτικές έννοιες (υπερβολή, έλλειψη, το μέσον). Ακόμη τα συναισθήματα και η δράση του ανθρώπου επιδέχονται τον έλεγχο με βάση τις τρεις αυτές ποσοτικές έννοιες-κριτήρια.

Ετυμολογικά σχόλια-Λεξιλογικές παρατηρήσεις

(υπάρχουν πολλές κοινές λέξεις με την προηγούμενη ενότητα)

1. ἔργον < ρίζα *Ἔργ-* του *ἔργω*. ΟΜΟΡΡΙΖΑ ν.ε.: ἔργο, εργάζομαι, εργασία, εργάτης, εργατικότητα, εργαστήρι(ο), εργαλείο · αργία, ἀεργος, ακατέργαστος, ανεργία, απεργία, ενεργώ, επενεργώ, επεξεργάζομαι, ευεργετώ, κατεργάζομαι, πάρεργο, περιεργάζομαι, περιέργεια, προεργασία, συνεργάζομαι, συνεργός · εργαλειοθήκη, εργασιομανής, εργοδότης, εργολάβος, εργοστάσιο, εργοτάξιο, εργόχειρο, ὄργανο, οργανισμός · αγαθοεργία, αμπελουργός, αριστούργημα, αυτενέργεια, αυτουργός, γεωργός, δημιουργώ, δραματουργός, ελαιουργός, θαυματουργώ, καινούριος, κακούργος, καλλιεργώ, κατεργασία, κωλυσιεργώ, λειτουργώ, λειτούργημα, μεγαλουργώ, μεταξουργείο, μηχανουργείο, ξυλουργός, πανούργος, παρενέργεια, περιεργος, ραδιενεργός, ραδιουργώ, σιδηρουργός, στιχουργός, συνεργώ, συνεργείο, σύνεργο, ταχυδακτυλουργός, τεχνουργός, (πρωθ)υπουργός, υφαντουργείο, χαλκουργός, χαλυβουργείο, χειρουργείο

2. ἐπιτελέω -ῶ < *ἐπί + τελέω* < *τέλος* < ρίζα *τελ-*, συγγενική με τη ρίζα *τερ-* (*τέρμα*). ΟΜΟΡΡΙΖΑ. ν.ε.: τέλος, τελώ, τέλειος τελειότητα, τελετή, τελευταίος, τελικός -τελειώνω, τελειωτικός · τελεσφορώ, τελεσφόρος · ατελείωτος, ατελέσφορος, αποτελώ, αποτέλεσμα, αποτελειώνω, εκτελώ, εντέλεια, εντελώς, επιτελώ, επιτελείο, συντελώ, συντέλεια · αυτοτελής

• Επισημαίνεται η διαφορά με τη λέξη *τέλος* (= φόρος) < ρίζα *ταλ-* (*τλάω* = υπομένω) . ΟΜΟΡΡΙΖΑ. ν.ε.: τέλος, τελώνης · ατέλεια, ατελής, ευτελής, (εξ)ευτελίζω, υποτελής · ιδιοτελής, πολυτελής

3. βλέπω < ρίζα *ἄλφ-*. ΣΥΜΩΝ. α.ε.: *θεώμαι, ορώ, θεωρώ*. ΑΝΤ. α.ε.: *τυφλώπτω, ἀβλεπῶ*. ΟΜΟΡΡΙΖΑ. ν.ε.: βλέπω, βλέμμα, βλέψη, βλέφαρο, βλεφαρίδα, (ίσως:) βλοσυρός · αβλέπτημα, αναβλέπω, αποβλέπω, διαβλέπω, επιβλέπω, επίβλεψη, , παραβλέπω, παράβλεψη, περίβλεπτος, προβλέπω, πρόβλεψη, προβλεπτικός, προβλέψιμος / απρόβλεπτος, προσβλέπω, υποβλέπω

4. ἄγω < ρίζα *ἀγ-*. ΣΥΝΩΝ. α.ε.: *ηγούμαι, κομίζω, οδηγώ, φέρω*. ΑΝΤ. α.ε.: *ἀφήμι, καταλείπω*. ΟΜΟΡΡΙΖΑ. ν.ε.: ἄγω, αγωγή, αγωγός, αγωγή, αγωγιμότητα —αγέλη, άγημα, άμαξα, άξονας, άξιος · ανάγω, ανάγωγος, απαγωγή, διαγωγή, εισάγω, εξαγωγή, επαγωγή, κατάγομαι, καταγωγή, μεταγωγή, παράγω, παρείσακτος, προαγωγή, προσάγω, συνάγω, σύναξη, υπάγομαι · δημαγωγός, μυσταγωγία, νηπιαγωγός, παιδαγωγός, πετρελαιοαγωγός, υδραγωγείο, φρουτοπαραγωγός, φωταγωγός, χαλιναγωγώ, ψυχαγωγώ · λοχαγός, ξεναγός, αρχηγός, κυνηγός, οδηγός, οχλαγωγία, στρατηγός, χορηγός

5. ἐπιλέγω < *ἐπί + λέγω* (πάντα σύνθετο) < ρίζα *λέγ-*, όμοια με τη ρίζα του *λέγω* = μιλώ, με το οποίο δεν πρέπει να συγχέεται το ρήμα. ΣΥΝΩΝ. α.ε.: *ἀγείρω, αθροίζω, συνάγω, συναλίζω*. ΑΝΤ. α.ε.: *σκεδάννυμι, διαχέω, διασπείρω, διαρρίπτω*. ΟΜΟΡΡΙΖΑ. ν.ε.: διαλέγω, διαλογή, διαλεχτός, εκλέγω, εκλεκτός, εκλογή, εκλογέας, εκλογικός, εκλεκτικός, επιλέγω, επιλογή, επιλεκτικός,

επίλεκτος, (συγ)καταλέγω, κατάλογος, συλλέγω, συλλογή, σύλλογος, συλλέκτης, συλλεκτικός · νεοσύλλεκτος, ανθολογία, μορφολογία

6. αφαιρέω -ῶ < από + αἰρέω -ῶ < ρίζα *Fap-*. ΣΥΝΩΝ. α.ε.: αποσπώ. ΑΝΤ. α.ε.: προστίθημι. ΟΜΟΡΡΙΖΑ. ν.ε.: αίρεση, αιρετός, αιρετικός · αναιρώ, αναιρέση, αφαιρώ, αφαίρεση, αφαιρετικός, αφαιρετέος, αφηρημάδα, αφηρημένος, αναφαιρέτος, διαιρώ, διαίρεση, διαιρετικός, διαιρετέος, διαιρέτης, διαιρετός, εξαιρώ, εξαίρεση, εξαιρετικός -εξαιρετος, εξαιρετέος, εξαιρετικά -ανεξαιρέτως, καθαιρώ, καθαιρέση, καθαιρετέος, προαιρούμαι, προαίρεση, προαιρετικός, προαιρετικά, συναίρώ, συναίρεση, υπαίρεση, υπεξαιρώ, υπεξαίρεση · αρχαιρεσίες, αυθαίρετος

7. προστίθημι < προς + τίθημι· θέμα ισχυρό *θη-* και ασθενές *θε-* (*τίθημι* < ενεστωτικός αναδιπλασιασμός και ανομοίωση του *θ* σε *τ*: *τ(-θη- + κατάληξη -μι)*). ΟΜΟΡΡΙΖΑ. ν.ε.: θέτω, θέμα, θέση, θεσμός, θετός, θετικός, θήκη, θησαυρός · αθετώ, αδιαθετώ, αναθέτω, αντίθεση, αντιπαράθεση, αποθέτω, αποθήκη, διαθέτω, διαθήκη, εκθέτω, έκθεση, επίθεση, επίθετο, καταθέτω, μετάθεση, πρόθεση, προδιάθεση, προσθέτω, προσθήκη, συνθέτω, σύνθεση, συνθήκη, συγκατάθεση, υποθέτω, υποθήκη · αθλοθετώ, ευδιάθετος, κακοδιάθετος, νομοθετώ, νουθετώ, οριοθέτηση, σκηνοθεσία, σκηνοθέτης, ταξιθέτρια, τοποθετώ, υιοθετώ · θεμελιώνω, θεμέλιο, θεμιτός

8. φθείρω < (ρίζα *φθερ-* και *φθαρ-*) < *φθερ-* + πρόσφυμα/ + κατάληξη *-ω* > *φθέρ-ρω*, με απλοποίηση των δύο *ρ* και αντέκταση του *ε* σε *ει*. ΣΥΝΩΝ. α.ε.: απόλλυμι, άφανίζω, λυμαινόμενοι, λωβῶμαι. ΑΝΤ. α.ε.: σώζω. ΟΜΟΡΡΙΖΑ ν.ε.: φθαρτός, φθείρω, ψείρα (< *φθειρ*) · φθοροποιός · άφθαρτος, αδιάφθορος, διαφθείρω, δολιοφθορά, ψυχοφθόρος

9. σώζω < ρίζα *σα*, θέματα: *σῶδ-*, *σω* > *σάος* > *σῶς*. ΣΥΝΩΝ. α.ε.: άπαλλάττω, διατηρώ, διαφυλάττω, έλευθερώ. ΑΝΤ.: απόλλυμι, αποβάλλω. φθείρω < (ρίζα *φθερ-* και *φθαρ-*) < *φθερ-* + πρόσφυμα/ + κατάληξη *-ω* > *φθέρ-ρω*, με απλοποίηση των δύο *ρ* και αντέκταση του *ε* σε *ει*. ΣΥΝΩΝ. α.ε.: απόλλυμι, άφανίζω, λυμαινόμενοι, λωβῶμαι. ΑΝΤ. α.ε.: σώζω. ΟΜΟΡΡΙΖΑ . ν.ε.: σώζω, σώνω, σώμα, σωσίας, σωσίβιο, σώσιμο, σώσμα, σωσμός, σωστικός, σωστός, σώστρα (τα), σωτήρας, σωτήριος, σωτηρία, σώος, Σωκράτης · άσωστος, άσωτος, ασωτία, αποσώνω, διασώζω, διάσωση, περισώζω, εκσώζω

10. άγαθός· αβέβαιη η ετυμολογία του (ίσως από το άγαν + *θέω*). ΣΥΝΩΝ. α.ε.: χρηστός... ΑΝΤ. α.ε.: χαχός, πονηρός, φαῦλος, αίσχρος ΟΜΟΡΡΙΖΑ. ν.ε.: αγαθός, αγαθούλης, αγαθάρης, αγαθότητα · αγαθοεργία, αγαθοποιός, αγαθοφέρνω · πανάγαθος, υπεράγαθος.

11. τεχνίτης < τέχνη < θέμα *τεχ-* (του *τίκτω*, πρβ. *έ-τεκ-ον*). ΟΜΟΡΡΙΖΑ. ν.ε.: τέχνη, τέχνασμα, τεχνική, τεχνίτης · τεχνοκράτης, τεχνολογία, τεχνοτροπία · άτεχνος, έντεχνος, περίτεχνος, συντεχνία · αριστοτέχνης, βιοτέχνης, δεξιοτέχνης, ερασιτέχνης, ευρεσιτεχνία, λογοτέχνης, καλλιτέχνης, κομψοτέχνημα, πυροτέχνημα, φιλότεχνος - ηλεκτροτεχνίτης, οδοντοτεχνίτης, πολυτεχνίτης

12. λέγω < ρίζα *λεγ-*, που γίνεται *λογ-* με ετεροίωση· τα κυριότερα θέματα: *λεγ-*, *λογ-*, *ρή-*. ΣΥΝΩΝ. α.ε.: αγορεύω, δημηγορώ, φημί, φθέγγομαι, φράζω, λαλώ. ΑΝΤ. α.ε.: σιγώ, σιωπώ. ΟΜΟΡΡΙΖΑ. ν.ε.: λέω, λόγος, λογική, λογιστής, λογαριάζω, λέξη, λεξικό · λογοδοτώ, λογοκρισία, λογομαχώ, λογοπαίγνιο, λογοτέχνης · άλογο (το), ανείπωτος, αντιλέγω, διαλέγομαι, διάλεξη, διάλογος, επιλέγω, επίλογος, παραλέω, παράλογος, προλέγω, πρόλογος, συλλογίζομαι, υπόλογος, αμφιλεγόμενος · αξιόλογος, ετοιμόλογος, εύλογος, κοντολογίς, ξαναλέω, πολυλογάς, φιλόλογος · ρήμα, ρήτορας, αντίρρηση, απόρρητος

13. έργάζομαι < *Φεργον* < ρίζα *Φεργ-* του *έργω*. ΣΥΝΩΝ. α.ε.: δρω, ποιώ, πράττω(σσω), άνύω. ΑΝΤ. α.ε.: αργώ. ΟΜΟΡΡΙΖΑ. ν.ε.: έργο, εργάζομαι, εργασία, εργάτης, εργατικότητα, εργαστήρι(ο),

εργαλείο · αργία, άεργος, ακατέργαστος, ανεργία, απεργία, ενεργώ, επενεργώ, επεξεργάζομαι, ευεργετώ, κατεργάζομαι, πάρεργο, περιεργάζομαι, περιέργεια, προεργασία, συνεργάζομαι, συνεργός · εργαλειοθήκη, ερ-γασιομανής, εργοδότης, εργολάβος, εργοστάσιο, εργοτάξιο, εργόχειρο, όργανο, οργανισμός · αγαθοεργία, αμπελουργός, αριστούργημα, αυτενέργεια, αυτοεργός, γεωργός, δημιουργώ, δραματουργός, ελαιουργός, θαυματοεργώ, καινούριος, κακούργος, καλλιεργώ, κατεργασία, κωλυσιεργώ, λειτουεργώ, λειτουέργημα, μεγαλουεργώ, μεταξουεργείο, μηχανουεργείο, ξυλουεργός, πανούργος, παρενέργεια, περιεργος, ραδιενεργός, ραδιουεργώ, σιδηρουεργός, στιχουεργός, συνεργώ, συνεργείο, σύνεργο, ταχυδακτυλουεργός, τεχνουεργός, (πρωθ)υπουεργός, υφαντουεργείο, χαλ-κουεργός, χαλυβουεργείο, χειρουεργείο

14. άκριβής (παρασύνθετο) < άκροκριβής < άκρος + κρίνω- άλλη εκδοχή: < άκριβής (= αυτός που έχει οξεία όραση). ΟΜΟΡΡΙΖΑ. ν.ε.: ακριβής, ακριβώς, ακρίβεια · ανακριβής, εξακριβώνω, ανεξακριβωτος · ακριβοδίκαιος, ακριβολογώ, ακριβολόγος...

15. άμείνων (συγκριτικός του *αγαθός*). Βλ. παραπάνω στο *αγαθός*.

16. φύσις < φύω < ρίζα *φυ-*. ΟΜΟΡΡΙΖΑ. ν .ε.: φύση, φυσικός, φυσικότητα - φύλο, φυλή, φυλετικός - φύλλο, φύλλωμα - φυσώ, φύσημα - φυτό, φυτεύω, φύτεμα, φυτικός, φυτρώνω, φυτώριο · φυλλοβόλος, φυσιογνωμία, φυσιοδίφης, φυσιοθεραπεία, φυσιολάτρης, φυσιολογικός, φυτοζωώ, φυτολογία, φυτοφάγος, φυτοφάρμακο · αφύσικος, εκφυλισμός, εμφύλιος, έμφυτος, ευφυΐα, κατάφυτος, μεταφυσικός, μεταφυτεύω, παραφυάδα, υπερφυσικός· αυτοφυής, πλατύφυλλος, τριαντάφυλλο

17. στοχαστικός < *στοχάζομαι* < *στόχος*, από ρίζα *σTeX-* ή *σταχ-*, που μπορεί να είναι συγγενική με τη ρίζα *στιγ-* του *στίζω*. ΣΥΝΩΝ. α.ε.: *διανοούμαι, ενθυμούμαι*. ΟΜΟΡΡΙΖΑ. ν.ε.: στόχος, στοχασμός, στοχαστής, στοχαστικός, στόχαστρο, στοχεύω, στόχευση · άστοχος, αστοχία, αστόχαστος, εύστοχος...

18. ήθικός < *έθος* < ρίζα *σFεθ-*. ΟΜΟΡΡΙΖΑ. ν.ε.: εθίζω, έθιμο, εθισμός, ηθική, ηθικός, ηθικότητα, ήθος · εθιμοτυπικός, ηθικολογώ, ηθικοποιώ, ηθογραφία, ηθοπλαστικός, ηθοποιός · ανήθικος, ασυνήθιστος, ευήθης, συνηθίζω, συνήθεια · κακοήθης, καλοήθης

19. πάθος < *πάσχω* από το θέμα *παθ-* (πρβ. *έ-παθ-ον*)· *πάσχω* < θέμα *πενθ-*, με μετάπτωση > *παθ-* + πρόσφυμα *σκ* + κατάληξη *-ω* > *πάθ-σκ-ω* > *πάσχω* > *πάσχω*. ΟΜΟΡΡΙΖΑ. ν.ε.: πάσχω, παθαίνω, παθιάζω, πάθος, πάθημα, πάθηση, παθητικός, πενθώ, πένθιμος · παθογόνος, παθολόγος, παθολογικός · απαθής, ασυμπα-θής, αντιπαθώ, αντιπάθεια, εμπαθής, ευπαθής, περιπαθής, προσπαθώ, συμπαθώ, συμπαθητικός, συμπάσχω · αδενοπάθεια, εγωπάθεια, ηδυπάθβια, ηττοπαθής, καρδιοπαθής, μετριοπαθής, μυστικοπαθής, ομοιοπαθής, πολύπαθης, σεισμοπαθής, τηλεπάθεια, ψυχοπαθής, ωραιοπαθής

20. πρᾶξις < θέμα *πραγ-* (του *πράττω*) + *σις* > *πράξις*. ΣΥΝΩΝ. α.ε. (του *πράττω*): *ποιώ, τελώ, επιτελώ, δρω, εργάζομαι...* ΑΝΤ. α.ε. (του *πράττω*): *άπρακτώ, αργώ, άδρανώ, κάθημαι*. ΟΜΟΡΡΙΖΑ. ν.ε.: πράξη, πράγμα, πραγματικότητα, πραγματικός, πράγματι, πραγματεία, πραγματώνω, πρακτικός, πρακτοεριο · πραγματογνώμονας, πραγματοποιώ - πράκτορας — πραξικόπημα, πραξικοπηματικός · απραξία, άπρακτος, πολυπράγμων, αντίπραξη, διαπραγματεύομαι, διαπραγματευτής, διαπραγματέυτος, διαπράττω, εισπράττω, εισπράκτορας, συμπράττω, σύμπραξη · εχθροπραξία, κοινοπραξία

Ενότητα 9^η

Οἷον καὶ φοβηθῆναι καὶ
 θαρρήσαι καὶ ἐπιθυμῆσαι καὶ
 ὀργισθῆναι καὶ ἐλεῆσαι καὶ ὄλως
 ἡσθῆναι καὶ λυπηθῆναι ἔστι καὶ
 μᾶλλον καὶ ἥττον, καὶ
 ἀμφοτέρωθεν οὐκ
 εὖ· τὸ δ'
 ὅτε δεῖ καὶ ἐφ' οἷς καὶ
 πρὸς οὓς καὶ
 οὗ ἔνεκα καὶ
 ὡς δεῖ,
 μέσον τε καὶ ἄριστον,
 ὅπερ ἐστὶ
 τῆς ἀρετῆς. ὁμοίως δὲ καὶ περὶ
 τὰς πράξεις ἔστιν ὑπερβολὴ καὶ
 ἔλλειψις καὶ τὸ μέσον. ἢ δ'
 ἀρετὴ περὶ πάθη καὶ
 πράξεις ἐστίν, ἐν οἷς ἢ μὲν
 ὑπερβολὴ ἀμαρτάνεται καὶ
 ἢ ἔλλειψις [ψέγεται], τὸ δὲ
 μέσον ἐπαινεῖται καὶ
 κατορθοῦται· ταῦτα
 δ' ἄμφω τῆς ἀρετῆς.
 μεσότης τις ἄρα ἐστὶν ἢ
 ἀρετὴ, στοχαστικὴ γε οὕσα τοῦ
 μέσου.

Για παράδειγμα, είναι δυνατόν (κανείς) και να φοβηθεί και να δείξει θάρρος και να επιθυμήσει και να οργιστεί και να ευσπλαχνιστεί και γενικά να ευχαριστηθεί και να δυσαρεστηθεί και σε μεγαλύτερο και σε μικρότερο βαθμό (από αυτόν που πρέπει), και τα δύο αυτά δεν είναι καλά· όμως το να αισθανθεί κανείς αυτά τη στιγμή που πρέπει και σε σχέση με τα πράγματα που πρέπει και σε σχέση με τους ανθρώπους που πρέπει και για τον λόγο που πρέπει και με τον τρόπο που πρέπει, (αυτό είναι) το μέσον και το ἄριστο, το οποίο ακριβώς έχει σχέση με την ἀρετή. Ὅμοια και στις πράξεις υπάρχει ὑπερβολὴ και ἔλλειψη και το μέσον. Η ἀρετὴ λοιπὸν αναφέρεται στα συναισθήματα και στις πράξεις, στα οποία η ὑπερβολὴ αποτελεί σφάλμα και κατακρίνεται, το ἴδιο και η ἔλλειψη, ἐνῶ το μέσον ἐπαινεῖται και εἶναι το σωστό· και τα δύο αυτά ἔχουν σχέση με την ἀρετή. Επομένως, η ἀρετὴ εἶναι ἓνα εἶδος μεσότητας, ἀφοῦ βέβαια ἔχει για στόχο της το μέσον.

Σχόλια:

Θέμα : ἐνίσχυση της θέσης ὅτι η ἀρετὴ εἶναι μεσότητα (ὅπως και στην εν.8)

Σημαντικὲς διευκρινήσεις για το περιεχόμενο της ἔννοιας «μεσότης»

Δομὴ : η ὑπερβολὴ, η ἔλλειψη και το μέσον στα συναισθήματα
 η ὑπερβολὴ, η ἔλλειψη και το μέσον στις πράξεις
 συσχετισμὸς της ἀρετῆς με τη μεσότητα

- ❖ Οριστικὴ ταύτιση ἠθικῆς ἀρετῆς με μεσότητα
- ❖ Ἀνάλυση του ἠθικοῦ ὅπως ἐμφανίζεται σε διάφορες συνθήκες. Δείχνει πολὺ πιο ἔντονα ἀπὸ τον Πλάτωνα την επικαιρικότητα της συμπεριφορᾶς του ἀνθρώπου.
- ❖ Προσθέτει στην ἐνότητα αὐτὴ τα «δει», τα πρέπει. Τα δει δεν εἶναι ἀσαφῆ, ἀλλὰ καθορισμένα ἀπὸ την πολιτεία, συγκεκριμενοποιούνται. Ἀντικειμενοποιεῖται η ἀρετὴ. Η πόλη εἶναι το πνεῦμα της κοινότητας.
- ❖ Συλλογιστικὴ πορεία Ἀριστοτέλη :
 Π1 : Το μέσον ἐπαινεῖται και εἶναι το σωστό. («τὸ δὲ μέσον ἐπαινεῖται καὶ κατορθοῦται»)
 Π2 : Ο ἐπαινος και το σωστό πάνε και τα δύο με την ἀρετὴ. («ταῦτα δ' ἄμφω τῆς ἀρετῆς»)
 Συμπέρασμα : Η ἀρετὴ εἶναι μεσότητα. («μεσότης τις ἄρα ἐστὶν ἢ ἀρετὴ»)

Στην ενότητα αυτή είναι φανερή η μεθοδικότητα της σκέψης του Αριστοτέλη. Στην 8^η ενότητα διατύπωσε τη θέση του υποθετικά (με δύο υποθετικές προτάσεις: «εἰ δὲ πᾶσα ...», «(εἰ) ἢ δ' ἀρετὴ πάσης ...») και δυνητικά (δυνητική ευκτική: «ἂν εἴη») προσδίδοντας ἔτσι μετριοπάθεια και διαλλακτικότητα στα λεγόμενά του. Στην 9^η ενότητα υποβάλλει τις υποθέσεις και το δυνητικό συμπέρασμα σε λογικό έλεγχο με τη χρήση παραδειγμάτων και διατυπώνει έναν δεύτερο συλλογισμό. Ο λογικός αυτός έλεγχος τον οδήγησε στην οριστικοποίηση του συμπεράσματός του και γι' αυτό χρησιμοποιεί πια **οριστική έγκλιση** («Μεσότης τις ἄρα ἔστιν ἢ ἀρετὴ...»), που εκφράζει το **πραγματικό** και τη **βεβαιότητα**. Ο τρόπος αυτός διερεύνησης είναι απόλυτα επιστημονικός, καθώς υποδηλώνει ὅτι ο φιλόσοφος είναι ανοιχτός σε περαιτέρω διερεύνηση, δεκτικός και σε άλλες σκέψεις και ιδέες, ενώ απέχει από τον δογματισμό. Έτσι προάγεται η επιστημονική έρευνα και οι επιστήμες εξελίσσονται.

- ❖ Στα συναισθήματα και στις πράξεις υπάρχουν υπερβολή και έλλειψη, που αποτελούν σφάλμα, και μεσότητα, που είναι το σωστό.
- ❖ Η ηθική αρετή στοχεύει στο μέσον και είναι μια μορφή μεσότητας.
- ❖ Στην ενότητα αυτή προσθέτει ο Αριστοτέλης τα 5 δει, τα ἠρέπει δηλαδή που δεν είναι κάτι ασαφές, αλλά αντίθετα είναι καθορισμένα από την πολιτεία· ἔτσι αντικειμενοποιείται η αρετή. Τα 5 αυτά ἠρέπει είναι :

ὅτε δεῖ	η χρονική στιγμή
ἐφ' οἷς δεῖ	τα πράγματα
πρὸς οὓς δεῖ	οι άνθρωποι
οὗ ἕνεκα δεῖ	ο λόγος
ὡς δεῖ	ο τρόπος

- Ὅπως αναφέραμε και προηγουμένως, ο Αριστοτέλης σκόπιμα επαναλαμβάνει ἢ εννοεῖ τύπους του ρήματος «δει» («καὶ μᾶλλον καὶ ἥττον (τοῦ δέοντος)», «ὅτε δεῖ», ἐφ' οἷς (δει)», «πρὸς οὓς (δει)», «οὗ ἕνεκα (δει)», «ὡς δεῖ»), για να δώσει δεοντολογικό περιεχόμενο στο κείμενο και να κατευθύνει τους ανθρώπους προς την ηθικά ορθή συμπεριφορά. Πώς όμως καθορίζεται η ηθικά ορθή συμπεριφορά; Κάθε κοινωνία έχει κάποια κριτήρια ορθής συμπεριφοράς. Στην περίπτωση των αρχαίων Ελλήνων τα κριτήρια αυτά εντάσσονται μέσα στο πλαίσιο της πόλης-κράτους, γιατί ας μην ξεχνάμε ὅτι ο αρχαῖος Έλληνας λειτουργούσε πάντα ως μέλος του συνόλου και ὄχι ως άτομο. Τα κριτήρια λοιπόν αυτά είναι τα εξής:

α. οι γραπτοὶ νόμοι της πόλης-κράτους: αυτοὶ ἦταν ἄλλωστε που καθόρισαν τη στάση του Σωκράτη, ὅπως αυτή παρουσιάζεται στον πλατωνικό διάλογο *Κρίτων*, ὅταν του προτάθηκε να δραπετεύσει,

β. η παράδοση: οι ἄγραφοι νόμοι, τα πρότυπα και τα παραδείγματα προς μίμηση ἢ προς αποφυγή, που προβάλλονταν, υποδείκνυαν τον ορθό τρόπο συμπεριφοράς,

γ. η λογική, δηλαδή ο ορθός λόγος: η λογική και ιδιαίτερα η λογική του φρόνιμου ανθρώπου υποδείκνυε την ενδεδειγμένη συμπεριφορά (η έννοια της λογικής θα αναφερθεῖ στη 10^η ενότητα).

Παρόμοια με αυτά των αρχαίων Ελλήνων κριτήρια ρυθμίζουν τη συμπεριφορά και των σύγχρονων Ελλήνων. Έτσι κι εμεῖς ρυθμίζουμε τη συμπεριφορά μας ανάλογα με τους γραπτούς νόμους του κράτους και τους ἄγραφους νόμους, που απορρέουν από τις λαϊκές μας παραδόσεις, τις ιστορικές μας καταβολές και τη θρησκευτική συνείδηση των ανθρώπων.

Από τα παραπάνω γίνεται κατανοητό ότι τα κριτήρια αυτά συμπεριφοράς, που μας φέρνουν πιο κοντά στη μεσότητα, δεν μένουν σταθερά, αλλά μεταβάλλονται σε περιεχόμενο, ανάλογα με την κοινωνία, την εποχή, τον τόπο, τα πρότυπα και άλλους παράγοντες. Επομένως, προκύπτει ότι την ευθύνη για την κατάκτηση των ηθικών αρετών την έχει ο ίδιος ο άνθρωπος, ο οποίος οφείλει να καταβάλλει επίπονη προσπάθεια και αγώνα.

- **«μέσον τε καὶ ἄριστον»** : στο χωρίο αυτό **φαινομενικά** έχουμε **οξύμωρο σχήμα**, καθώς ο Αριστοτέλης ταυτίζει το μέσον με το άριστο. Το μέσον, όπως έχει ήδη αναφέρει ο φιλόσοφος, βρίσκεται ανάμεσα στην υπερβολή και την έλλειψη. Το «ἄριστον» όμως κανονικά αποτελεί ακρότητα και όχι μεσότητα, καθώς βρίσκεται στην υπερβολή. Για τον Αριστοτέλη «ἄριστον» είναι η τελειότητα, το «τέλος», η ανώτερη αξία των όντων που προκύπτει από τη μεσότητα. Εδώ λοιπόν αποκτά τη σημασία του ιδανικού, του προτύπου, της μετρημένης συμπεριφοράς που οφείλουμε να ακολουθήσουμε, αν θέλουμε να κατακτήσουμε την αρετή, που είναι η μεσότητα. Έτσι οι δύο έννοιες τελικά ταυτίζονται και η αντίφαση αίρεται. Αξιοπρόσεκτη είναι η θέση και το γένος της αντωνυμίας «ὄπερ», η οποία αναφέρεται στη λέξη «ἄριστον», κι έτσι, συσχετίζεται **και** ετυμολογικά η λέξη «ἄριστον» με τη λέξη «ἀρετῆς».

Ετυμολογικά σχόλια-Λεξιλογικές παρατηρήσεις

1. φοβέω -ῶ < φόβος < *φέβομαι* (ποιητ.: τρέπομαι σε φυγή από φόβο) με ετεροίω-ση του *ε σε ο*. ΣΥΝΩΝ. α.ε. του *φοβούμαι*: *δέδοιχα, ὄχνῳ, πτησσω, ὄρρωδῶ*. ΑΝΤ. α.ε.: *θαρρῶ, τολμῶ* (ΑΝΤ. του *φοβῶ*: *θαρρύνω*). ΟΜΟΡΡΙΖΑ. ν.ε.: *φοβάμαι, φόβος, φόβητρο, φοβία, φοβίζω, φοβερίζω, φοβέρα, φοβερὸς* · *ἀφοβος, αφοβία, εκφοβίζω, εκφοβισμός, επίφοβος* · *αγοραφοβία, κλειστοφοβία*
2. θαρρέω -ῶ < *θάρρος* (ή *θάρσος* ή *θράσος*) < ρίζα *θαρσ-* ή *θρασ-*. ΣΥΝΩΝ. α.ε.: *τολμῶ, χαρτερῶ, ἐπιρρῶνυμαι*. ΑΝΤ. α.ε. *δέδοιχα, φοβούμαι, ὄχνῳ*. ΟΜΟΡΡΙΖΑ. ν.ε.: *θάρρος, θαρραλέος, θαρρετός, θάρρητα, θράσος, θράσος* · *αποθαρρύνω, αποθαρρυντικός, ενθαρρύνω, ενθαρρυντικός, ευθαρσῶς, ξεθαρρεῦω*
3. ἐπιθυμέω -ῶ (παρασύνθετο) < *ἐπιθυμία* < *ἐπί* + *θυμός* < *θύω* (= κινούμαι ορμητικά· από την ίδια ρίζα παράγεται και το άλλο *θύω, που* σημαίνει *θυσιάζω*) < ρίζα *θυ-*. ΟΜΟΡΡΙΖΑ. ν.ε.: *θυμός, θυμηδία, θυμώνω, θυμάμαι (ενθυμούμαι), θύμηση -θύελλα, θυελλώδης* · *θυμόσοφος* · *δύσθυμος, επιθυμῶ, επιθυμία, εύθυμος, ξεθυμαίνω, πρόθυμος / απρόθυμος, προθυμοποιούμαι* · *βαρύθυμος, κυκλοθυμικός, λιπόθυμος, μακρόθυμος, μεγάλθυμος, οξύθυμος, ράθυμος*
4. ὀργίζω < *ὀργή* < *ὀρέγω* (= απλώνω τα χέρια, επιθυμῶ). ΟΜΟΡΡΙΖΑ. ν.ε.: *οργή, οργίζομαι, οργίλος, ὀρεξη, οργασμός, εξοργίζω*
5. ἐλέεω -ῶ < *ὁ ἔλεος* (= οίκτος). ΣΥΝΩΝ. α.ε.: *οϊκτίρω*. ΟΜΟΡΡΙΖΑ. ν.ε.: *έλεος, ελεεινός, ελεημοσύνη, ελέησον* · *ελεεινολογῶ* · *ανελέητος, ανηλεής*.
6. ἠδομαι < ρίζα *σFαδ-*, με αποβολή του F και μετατροπή του σ σε δασεία > *άδ-*, με μετάπτωση του *α σε η> ἠδ-*. ΣΥΝΩΝ. α.ε.: *ἀγάλλομαι, ευφραίνομαι, τέρπομαι*. ΑΝΤ. α.ε.: *άνιῶ, ἄχθομαι, ἄθυμῶ*. ΟΜΟΡΡΙΖΑ. ν.ε.: *ηδύτητα, ηδονή, ηδονικός, ηδονίζομαι, ηδονισμός* · *ηδονοβλεψίας, φιλήδονος*

7. λυπέω -ὠ < λύπη < ρίζα λυπ-. ΣΥΝΩΝ. α .ε.: *άνιῶ, θλίβω*. ΑΝΤ. α .ε.: *ευφραίνω, τέρπω, χαροποιῶ*. ΟΜΟΡΡΙΖΑ ν.ε.: λυπάμαι, λυπηρός, λυπητερός, λύπηση, συλλυπητήρια (τα) · αλυπία, άλυπος, αλύπητος.

8. δέω (= έχω ανάγκη, στερούμαι) < ρίζα δεF, συγγενική με τη ρίζα του δέω, δῶ (= δένω). ΣΥΝΩΝ. α.ε. του απρόσωπου δεῖ: *πρέπει, χρή, προσήκει*. ΟΜΟΡΡΙΖΑ. ν.ε.: δέηση, δέομαι, ενδεής, ένδεια, σιτοδεία.

9. άρετή < ρίζα άρ-, από την οποία και τα ρήματα *άρέσκω* και *άραρίσκω* και τα παράγωγα τους. ΑΝΤ. α.ε.: *κακία*. ΟΜΟΡΡΙΖΑ. ν.ε.: αρετή /ενάρετος, αρθρίτιδα, αρθριτικός, αρθριτικά (τα), άρθρο, άρθρωση, αρμός, αρμίζω, αρμονία, αριθμός (αριθμητική, αριθμητής...), άρτιος, άριστος, αρέσω · αρθροπάθεια, αρθρογραφία (ανά)διάρθρώνω, διάρθρωση, έναρθρος, εξάρθρώνω, συνάρθρωση · αυτάρεσκος, δυσάρεστος, ευάρεστος

10. όμοιος < ὅμοιος < όμός < ρίζα αμ- ή ομ- του άμα (= μαζί). ΑΝΤ. ά..ε.-. *διάφορος*. ΟΜΟΡΡΙΖΑ. ν.ε.: όμοιος, ομοιότητα, ομοίωμα, ομαλός, όμηρος, όμιλος, ομιλία, μοιάζω · ομοβροντία, ομογενής, ομόγλωσσος, ομοεθνής, ομοειδής, ομοϊδεάτης, ομοιογενής, ομοιοκαταληξία, ομοιόμορφος, ομοιοπαθής, ομόκεντρος, ομολογώ, ομολογουμένως, ομόνοια, μονοιάζω, ομόσπονδος, (συν)ομοσπονδία, ομότεχνος, ομοφωνία, ομώνυμος · ανόμοιος, εξομοιώνω, αφομοιώνω, παρομοιάζω, παρόμοιος, συνομήλικος

11. ύπερβολή (παρασύνθετο) < *υπερβάλλω* < *υπέρ* + *βάλλω* < ρίζα βαλ- + πρόσφυμα / + κατάληξη -ω- με μετάπτωση > *βελ-,με* ετεροίωση *βολ-* και με μετάθεση και έκταση >*βλη-*. ΟΜΟΡΡΙΖΑ. ν.ε.: βαλάντιο, βαλβίδα, βάζω, βαλτός -βέλος, βελόνα -βολή, βολίδα -βλήμα · αμφιβάλλω, αμφιβολία, αναμφίβολος, αναβάλλω, αναβολή, αναβολέας, αποβάλλω, αποβολή, διαβάλλω, διαβλητός /αδιάβλητος, εισβάλλω, εισβολή, εισβολέας, εκβάλλω, εκβολή, εμβάλλω, εμβόλιο, εμβόλιμος, έμβλημα, επιβάλλω, επιβολή, επιβλητικός, καταβάλλω, καταβολή, μεταβάλλω, μεταβολή, μεταβλητός / αμετάβλητος / ευμετάβολος, παραβάλλω, παραβολή, περιβάλλω, περιβολή, περίβολος, περιβόλι, προβάλλω, προβολή, πρόβλημα, προσβάλλω, προσβολή, συμβάλλω, συμβολή, σύμβολο, υπερβάλλω, υπερβολή, ανυπέρβλητος, υποβάλλω, υποβολή · αεροβόλο, ακτινοβολία, δισκοβόλος, δροσοβόλος, ευθύβολος, ιοβόλος, κεραυνοβόλος, μεγαλεπήβολος, μοσχοβολώ, πυροβόλο, σπινθηροβόλος, σφαιροβόλος, φεγγοβόλος, φλογοβόλο, φυλλοβόλος

12. έλλειψις (παρασύνθετο) < έλλείπω < έν + *λείπω*- θέματα: *λείπ-,λιπ-,λοιπ-*. ΟΜΟΡΡΙΖΑ. ν.ε.: λείψανο, λειψός -λειψανδρία, λειψυδρία-αδιάλειπτος, διάλειμμα, έκλειψη, έλλειμμα, έλλειψη, εγκαταλείπω, εγκατάλειψη, παραλείπω, παράλειψη, υπόλειμμα, υπολείπομαι, υπόλοιπος, κατάλοιπο · λιποθυμία, λιποταξία, λιπόσαρκος, λιποτάκτης, λιποψυχία, ελλιπής

13. αμαρτάνω < στερ. ά- + ρίζα *σμαρ*. ΣΥΝΩΝ. α.ε.: *σφάλλομαι, αστοχώ*. ΑΝΤ. α.ε.: *τυγχάνω, επιτυγχάνω, εόστοχώ*. ΟΜΟΡΡΙΖΑ. ν.ε.: αμαρτάνω, αμαρτία, αμάρτημα, αμαρτωλός, ήμαρτον · αναμάρτητος

14. έπαινέω -ῶ < *επί* + αινέω -ῶ < *αίνος* (= λόγος) < ρίζα *αιν-*. ΣΥΝΩΝ. α.ε.: *εγκωμιάζω, υμνώ, ευλογώ*. ΑΝΤ. α.ε.: *ψέγω, μέμφομαι, αίτιῶμαι, κατηγορώ*. ΟΜΟΡΡΙΖΑ. ν.ε.: επαινών, έπαινος, επαινετός, επαινετικός, παραινών, παραινέση, παραινετικός.

15. κατορθώνω -ῶ < *κατά* + *όρθώνω* -ῶ < *όρθός* + *όρνυμι*. ΟΜΟΡΡΙΖΑ.. ν.ε.: ορθός, όρθιος, ορθώνω, ορθότητα · ορθάνοιχτος, ορθογραφία, ορθογώνιος, ορθόδοξος, ορθολογισμός, ορθοπεδικός, ορθοποδίζω, ορθοστασία, ορθοστάτης, ορθοφωνία · ανορθώνω, ανόρθωση, ανορθωτής, ανορθωτικός, επανορθώνω, επανόρθωση, διορθώνω, διόρθωση, διορθωτικός,

αδιόρθωτος, επιδιορθώνω, επιδιορθωτής, κατορθώνω , κατόρθωμα, κατορθωτός, ακατόρθωτος, παλινόρθωση

16. στοχαστικός < *στοχάζομαι* < *στόχος*, από ρίζα στεχ- ή σταχ-, που μπορεί να είναι συγγενική με τη ρίζα σπιγ- του *σίζω*. ΣΥΝΩΝ. α.ε.: *διανοούμαι, ενθυμούμαι*. ΟΜΟΡΡΙΖΑ.. ν .ε.: στόχος, στοχασμός, στοχαστής, στοχαστικός, στόχαστρο, στοχεύω , στόχευση · άστοχος, αστοχία, αστόχαστος, εύστοχος

Ενότητα 10^η

ἔτι τὸ μὲν ἀμαρτάνειν
πολλαχῶς ἔστιν (τὸ γὰρ
κακὸν τοῦ ἀπείρου, ὡς οἱ
Πυθαγόρειοι εἵκαζον, τὸ δ'
ἀγαθὸν τοῦ πεπερασμένου), τὸ
δὲ κατορθοῦν
μοναχῶς (διὸ καὶ τὸ μὲν
ῥάδιον τὸ δὲ χαλεπὸν, ῥάδιον
μὲν τὸ ἀποτυχεῖν τοῦ σκοποῦ,
χαλεπὸν δὲ τὸ ἐπιτυχεῖν)· καὶ
διὰ ταῦτ' οὖν τῆς μὲν κακίας ἢ
ὑπερβολῆ καὶ ἢ ἔλλειψις, τῆς δ'
ἀρετῆς ἢ μεσότης·
ἔσθλοὶ μὲν γὰρ ἀπλῶς,
παντοδαπῶς δὲ κακοί.

Ἔστιν ἄρα ἡ ἀρετὴ ἕξις
προαιρετικὴ,
ἐν μεσότητι οὕσα τῇ πρὸς
ἡμᾶς, ὠρισμένη λόγῳ καὶ ᾧ
ἂν ὁ φρόνιμος ὀρίσειεν.
μεσότης δὲ δύο
κακιῶν, τῆς μὲν καθ'
ὑπερβολῆν
τῆς δὲ
κατ' ἔλλειψιν· καὶ ἔτι τῶ τὰς
μὲν ἐλλείπειν
τὰς δ' ὑπερβάλλειν
τοῦ δέοντος ἐν τε τοῖς πάθεσι
καὶ ἐν ταῖς πράξεσι, τὴν δ'
ἀρετὴν τὸ μέσον καὶ εὕρισκιν
καὶ αἰρεῖσθαι.

Επιπλέον, το να κάνει κανείς λάθος (ή: το λάθος) γίνεται με πολλούς τρόπους (γιατί το κακό και το άπειρο πάνε μαζί, όπως δίδασκαν οι Πυθαγόρειοι, ενώ το καλό πάει μαζί με το πεπερασμένο), όμως το να πράττει κανείς το σωστό (ή: το σωστό) γίνεται με έναν μόνο τρόπο (γι' αυτό και το ένα είναι εύκολο, ενώ το άλλο δύσκολο, εύκολο το να αποτύχει κανείς στον στόχο του, δύσκολο όμως το να (τον) επιτύχει)· γι' αυτούς λοιπόν τους λόγους γνώρισμα της κακίας είναι η υπερβολή και η έλλειψη, ενώ της αρετής, (είναι) η μεσότητα·

γιατί καλοί (γινόμαστε) με ένα μόνο τρόπο, ενώ κακοί με πολλούς,

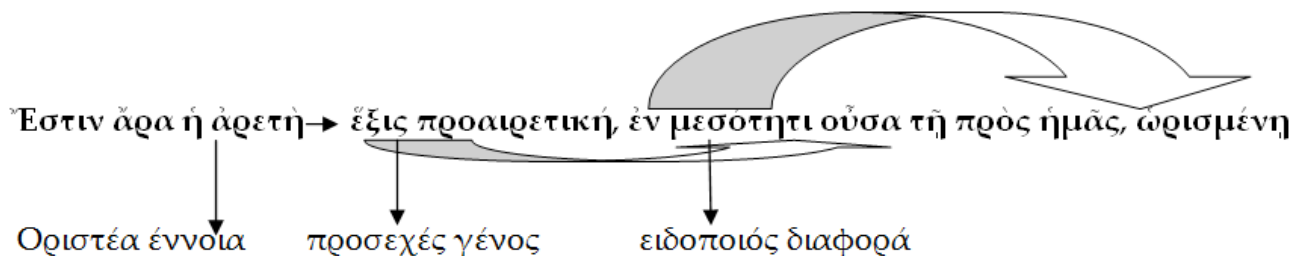
Είναι λοιπόν η αρετή συνήθεια που επιλέγεται ελεύθερα από το άτομο, η οποία βρίσκεται στη μεσότητα σε σχέση με εμάς, η οποία καθορίζεται από τη λογική και συγκεκριμένα, κατά τη γνώμη μου, (με τη λογική) που καθορίζει ο φρόνιμος άνθρωπος. Και (είναι) μεσότητα (που βρίσκεται) ανάμεσα σε δύο κακίες, που η μια βρίσκεται από την πλευρά της υπερβολής, ενώ η άλλη από την πλευρά της έλλειψης· και ακόμα (είναι μεσότητα), επειδή από τη μία άλλες από τις κακίες παρουσιάζονται ελλειψείς και άλλες από την άλλη είναι υπερβολικές σε σχέση με αυτό που πρέπει και στα συναισθήματα και στις πράξεις, ενώ η αρετή και βρίσκει και επιλέγει το μέσον.

Σχόλια:

Θέμα : Αντίθεση ανάμεσα στο λάθος και το σωστό (αμαρτάνειν – κατορθούν) και ο ορισμός της αρετής

Δομή : συσχετισμός της υπερβολής και της έλλειψης με το λάθος και την κακία
Συσχετισμός του μέσου με το ορθό και την αρετή
Ορισμός της αρετής

- ❖ Η αρετή είναι εξαίρεση, κάτι σπάνιο. Είναι μια ηθική επανάσταση. Προτιμούν οι άνθρωποι το ευρύ φάσμα (πολλαχώς) Χρειάζεται μόνιμη εγρήγορση , επαγρύπνηση.
- ❖ Η υπερβολή και η έλλειψη βρίσκονται σε άπειρα σημεία, έξω από το μέσον, γι'αυτό ο άνθρωπος μπορεί με πολλούς τρόπους και εύκολα να αποτύχει στο στόχο του, να κάνει λάθος.
- ❖ Το μέσον βρίσκεται σε ένα μόνο σημείο, γι'αυτό με ένα μόνο τρόπο και δύσκολα μπορεί ο άνθρωπος να πετύχει το στόχο του, να κάνει το σωστό.
- ❖ Η υπερβολή και η έλλειψη σχετίζονται με την κακία και με τους κακούς, ενώ το μέσον, σχετίζεται με την αρετή και τους καλούς.
- ❖ Η ηθική αρετή είναι μόνιμο στοιχείο του χαρακτήρα και επιλέγεται ελεύθερα από το άτομο.
- ❖ Η ηθική αρετή βρίσκεται στο μέσον, το οποίο καθορίζεται από τη λογική του φρόνιμου ανθρώπου.
- ❖ **Ορισμός της αρετής : Η αρετή είναι: ἕξις, ἕξις προαιρετική, μεσότης πρὸς ἡμᾶς, ὠρισμένη λόγῳ καὶ ᾧ ἂν ὁ φρόνιμος ὀρίσειεν, μεσότης δύο κακιῶν, είναι δηλαδή : μόνιμο στοιχείο του χαρακτήρα, που επιλέγεται ελεύθερα από το άτομο· βρίσκεται στο μέσο το οποίο προσδιορίζεται με κριτήρια υποκειμενικά και καθορίζεται από τη λογική και συγκεκριμένα τη λογική του φρόνιμου ανθρώπου.Είναι το μέσον ανάμεσα σε δύο άκρα που είναι κακά και πετυχαίνει το μέσον και ἄρα το δέον.**

λόγῳ καὶ ᾧ ἂν ἡ ἀρετὴ ἂν ὁ φρόνιμος ὀρίσειεν.

Κριτήρια ορισμού της μεσότητας

- ❖ Η λογική και μάλιστα του φρόνιμου ανθρώπου, αναφέρονται τώρα για πρώτη φορά. Αλλού στο ίδιο έργο δαιβάζουμε: «ή μετά του ἰσοϋθου λόγου ἕξις ἀρετὴ ἐστίν.» Αρχικά λοιπόν είναι ο νόμος που συνηθίζει τους πολίτες να ενεργούν ενάρετα· έπειτα έρχεται η λογική, η φρόνηση, που βοηθά το νόμο και τελειοποιεί το έργο του. Επειδή λοιπόν το μέσον είναι πρὸς ἡμᾶς δε σημαίνει ότι είναι κάτι υποκειμενικό· η ανθρώπινη λογική είναι ο κοινός κανόνας που εξασφαλίζει την αντικειμενικότητα και όχι το σχετικισμό. Μάλιστα η αντικειμενικότητα εξασφαλίζεται και δεν επιτρέπει κανένα όριο ασάφειας, αφού καθορίζεται ότι πρόκειται για τη λογική του φρόνιμου ανθρώπου.

Οι έννοιες που αντιτίθενται

Το αμαρτάνειν	πολλαχώς	το κατορθούν μοναχώς	ΤΟ ΚΑΚΟΝ
	το αγαθόν		
Το άπειρον		το πεπερασμένον	
Ράδιον		χαλεπόν	
Το αποτυχεῖν		το επιτυχεῖν	
Η κακία		η αρετή	
Η υπερβολή και η έλλειψις		η μεσότης	
Εσθλοί		κακοί	
Απλώς		παντοδαπώς	

- ❖ Στο πλαίσιο της αναζήτησης από τους προσωκρατικούς φιλοσόφους της πρωταρχικής ουσίας του κόσμου (για την εξήγηση της γένεσης και της σύστασης του κόσμου, π.χ. Θαλής- νερό κτλ) **οι Πυθαγόρειοι** διατύπωσαν τη θεωρία των εναντίων. Σύμφωνα με αυτή τη θεωρία οι αρχές των όντων είναι δέκα αντιθετικά **ζεύγη αντίθετων δυνάμεων**, τα ακόλουθα :

Πέρας	άπειρον
Περιπτόν	άρτιον
Έν	πλήθος
Δεξιόν	αριστερόν
Άρρεν	θήλυ
Ηρεμούν	κινούμενον
Ευθύ	καμπύλον
Φως	σκότος
Αγαθόν	κακόν
Τετράγωνον	ετερόμηκες

«Μεσότης δὲ δύο κακιῶν... καὶ αἰρεῖσθαι.»: Ορισμός της μεσότητας. Στο τέλος του κειμένου δίνεται με πληρότητα ο ορισμός της μεσότητας. Η μεσότητα λοιπόν βρίσκεται ανάμεσα σε δύο κακίες, από τις οποίες η μία βρίσκεται στην πλευρά της υπερβολής, ενώ η άλλη στην πλευρά της έλλειψης. Άλλες από αυτές τις κακίες παρουσιάζονται ελλειπείς και άλλες είναι υπερβολικές σε σχέση με αυτό που πρέπει, το οποίο είναι το μέσον και το σωστό. Αυτές τις κακίες τις συναντάμε στα συναισθήματα και στις πράξεις, ενώ αντίθετα η αρετή βρίσκει και επιλέγει αυτό που πρέπει, δηλαδή τη μεσότητα.

Ετυμολογικά σχόλια-Λεξιλογικές παρατηρήσεις

1. άμαρτάνω < στερ. *ά-* + ρίζα *σμαρ*. ΣΥΝΩΝ. α.ε. *σφάλλομαι, αστοχώ*. ΑΝΤ. α.ε.: *τυγχάνω, επιτυγχάνω, εύστοχώ*. ΟΜΟΡΡΙΖΑ ν.ε.: άμαρτάνω, αμαρτία, αμάρτημα, αμαρτωλός · αναμάρτητος
2. είμι < ρίζα *έσ-* + κατάληξη *-μι* > έσμί· με αφομοίωση του *σ* σε *μ* > έμμι· με απλοποίηση των δυο *μ* και με αντέκταση > *εΙμι*(. ΣΥΝΩΝ. α.ε. του *εΙμι* : *γίγνομαι, ζώ, ύπάρχω*. ΑΝΤ. α.ε.: *θνήσκω, τελευτώ, εκλείπω, απολείπω, απόλλυμαι*. ΟΜΟΡΡΙΖΑ. ν.ε.: όντως, οντότητα, ουσία, ουσιαστικός · ανούσιος, απουσία, απών, εξουσία, επουσιώδης, παρουσία, παρουσιάσιμος, παρόν (το), παρών, περιουσία, προσόντα · αυτούσιος, αυτεξούσιος
3. κακός < *κακή* (= μοχθηρία) < ρίζα *κακ-*. ΣΥΝΩΝ. α.ε.: *φαύλος, κακούργος, μοχθηρός, πονηρός, χαλεπός, ευτελής...* ΑΝΤ. α.ε.: *άγαθός, χρηστός, καλός*. ΟΜΟΡΡΙΖΑ.. ν.ε.: κακός, κακία, κακιώνω, κάκωση, κακώς · σύνθετα: α) ουσιαστικά: κακοήθεια, κακοκαιρία, κακοποιός, κακουχία, κακούρημα... · β) επίθετα: κακόγουστος, κακοδιάθετος, κακοήθης, κακόκεφος, κακομοίρης, κακόπιστος, κακόφημος, κακόφωνος, κακόψυχος... -άκακος, ανεξίκακος, μνησικάκος, χαιρέκακος · γ) ρήματα: κακοκαρδίζω, κακολογώ, κακομαθαίνω, κακομεταχειρίζομαι, κακομιλώ, κακοπερνώ, κακοπληρώνω, κακοποιώ
4. άπειρον < *άπειρος* < στερητικό *ά-* + *πέρας* (- αυτό που δεν έχει πέρας, τέλος), ενώ *άπειρος* (= χωρίς πείρα) < στερητικό *ά-* + *πείρα*.
5. άπεικάζω < *άπό* + *εικάζω* < προθεματικό *ε-* + θέμα *Φικ-* > *έΦικ-* > *είκ-* + παραγωγ. κατάλ. -*άζω* > *εικάζω* (θαμιστικό του άχρηστου *εΐκω*, που έχει παρακείμενο το *έοικα*). ΣΥΝΩΝ. α.ε. (του *εικάζω*): *παρατίθημι, τεκμαίρομαι, όμοιώ, παραβάλλω*. ΟΜΟΡΡΙΖΑ.ν.ε.: εικάζω, εικασία, εικαστικός, εικόνα, εικονίζω, εικονικός, εικόνισμα · εικονογραφώ, εικονολατρία, εικονοληψία, εικονοστάσι, απεικονίζω, απεικασμα, επιεικής, επιεικεια · ανδρείκελο
6. περαίνω < *πέρας* < θέμα *περάν-* + πρόσφυμα; + κατάληξη *-ω* (με επένθεση του *j*). ΣΥΝΩΝ. α.ε.: *άνύτω, διαπράττομαι, κατορθώ, τελώ*. ΟΜΟΡΡΙΖΑ.. ν.ε.: συμπεραίνω, συμπέρασμα, συμπερασματικός, απέραντος.
7. κατορθώω -*ώ* < *κατά* + *όρθώω* -*ώ* < *ορθός* + *όρνυμι*. ΟΜΟΡΡΙΖΑ.. ν.ε.: ορθός, όρθιος, ορθώνω, ορθότητα · ορθάνοιχτος, ορθογραφία, ορθογώνιος, ορθόδοξος, ορθολογισμός, ορθοπεδικός, ορθοποδίζω, ορθοστασία, ορθοστάτης, ορθοφωνία · ανορθώνω, ανόρθωση, ανορθωτής, ανορθωτικός, επανορθώνω, επανόρθωση, διορθώνω, διόρθωση, διορθωτικός, αδιόρθωτος, επιδιορθώνω, επιδιορθωτής, κατορθώνω, κατόρθωμα, κατορθωτός, ακατόρθωτος, παλινόρθωση
8. μοναχώς < *μοναχός* < *μόνος* < *μένω* < θέμα *μεν-* (με μετάπτωση *μον-*) + κατάληξη *-ω*. ΟΜΟΡΡΙΖΑ. ν.ε.: μένω, μόνος, μονός, μονάδα, μοναδικός, μοναστήρι, μονή, μοναχός, μοναχικός, μοναξιά, μόνιμος, μονώνω · μονάκριβος, μονάρχης, μοναχογιός, μοναχοκόρη, μοναχοπαίδι, μονιμοποίηση, μονόγραμμα (μονόδρομος, μονόζυγο, μονοκατοικία, μονόλογος, μονομαχία, μονοπάτι, μονοσύλλαβος, μονότονος, μονόφθαλμος, μονόχνοτος, μονόχρωμος, μονοψήφιος) · αναμένω, απομονώνω , απομένω, διαμένω, εμμένω, επιμένω, επίμονος, ξεμένω, ξεμοναχιάζω, παραμένω , περιμένω, προσμένω, υπομονή
9. ράδιος < *ράϊ* (ποιητ. τύπος) + *ίδιος* < *ράϊδιος* < *ράδιος* ΟΜΟΡΡΙΖΑ. ν .ε.: ραδιουργώ, ραδιουργία, ραδιούργος, ράθυμος, ραθυμία, ραστώνη.
10. άποτυγχάνω < *άπό* + *τυγχάνω* (άπό το θέμα *τευχ-* με μετάπτωση του *σε* *τυχ-*). ΟΜΟΡΡΙΖΑ... ν .ε.: τύχη, τυχάιος, τυχερός, τυχαίνω · τυχάρπαστος, τυχοδιώκτης, τυχοδιωκτισμός · ατυχώ, άτύχημα, άτυχος, άποτυχία, δυστυχώ, δύστυχος, εντευκτήριο , επιτυγχάνω (πετυχαίνω), επίτευγμα, ευτυχώ, ευτυχισμένος, ευτυχία, πρόστυχος, συνέντευξη · κακοτυχώ, κακοτυχία, καλότυχος
11. σκοπός < *σκοπώ* < ρίζα *σκοF-* και *σκαF-*. Θέματα: α) *σκεπ-* + πρόσφυμα *τ* + κατάληξη *-ομαι* > *σκέπτομαι*, β) Με ετεροίωση: *σκοπ-* + πρόσφυμα *ε* + κατάληξη *-ω* > *σκοπέ* -*ω* -*ώ*. ΟΜΟΡΡΙΖΑ. ν.ε.: σκέφτομαι, σκέψη, σκεπτικός, σκοπός, σκοπιά, σκόπιμος, σκόπελος - σκοπεύω, σκοπευτής · σκοποβολή · απερίσκεφτος, ανασκόπηση, (συν)διάσκεψη, επισκέπτομαι, επίσκοπος, κατασκοπεύω,

περισκόπιο, πρόσκοπος, συσκέπτομαι · δημοσκόπηση, ενδοσκόπηση, καιροσκόπος, κερδοσκόπος, μικροσκόπιο, μικροσκοπικός, στηθοσκόπιο, τηλεσκόπιο, φασματοσκόπιο, ωροσκόπιο

12. κακία < *κακός* < *κακή* (= μοχθηρία) < ρίζα *κακ-*. ΣΥΝΩΝ. α.ε.: *φαύλος, κακούργος, μοχθηρός, πονηρός, χαλεπός, ευτελής...* ANT. α.ε.: *αγαθός, χρηστός, καλός*. ΟΜΟΡΡΙΖΑ. ν.ε.: *κακός, κακία, κακιώνω, κάκωση, κακώς* · σύνθετα: α) ουσιαστικά: *κακοήθεια, κακοκαιρία, κακοποιός, κακουχία, κακούργημα* · β) επίθετα: *κακόγουστος, κακοδιάθετος, κακοήθης, κακόκεφος, κακομοίρης, κακόπιστος, κακόφημος, κακόφωνος, κακόψυχος...* - *άκακος, ανεξίκακος, μνησικάκος, χαιρέκακος* · γ) ρήματα: *κακοκαρδίζω, κακολογώ, κακομαθαίνω, κακομεταχειρίζομαι, κακομιλώ, κακοπερνώ, κακοπληρώνω, κακοποιώ*

13. ἀρετή < ρίζα *ἀρ-*, από την οποία και τα ρήματα *ἀρέσκω* και *ἀρρρίσκω* και τα παράγωγα τους. ANT. α.ε.: *κακία*. ΟΜΟΡΡΙΖΑ... ν.ε.: *αρετή / ενάρετος, αρθρίτιδα, αρθρικός, αρθρικά (τα), άρθρο, άρθρωση, αρμός, αρμόζω, αρμονία, αριθμός (αριθμητική, αριθμητής...), άρτιος, άριστος, αρέσω* · *αρθροπάθεια, αρθρογραφία* • (ανα)διαρθρώνω, διάρθρωση, έναρθρος, εξαρθρώνω, συνάρθρωση · *αυτάρεσκος, δυσάρεστος, ευάρεστος*

14. έσθλός < εἰμί

15. ἔξις < *έχω* < θέμα *σεχ-* > *έχ-* (με τροπή του σ σε δασεία) > *έχ-* (με ανομοίωση της δασείας: έγινε ψιλή, επειδή ακολουθεί το δασύ χ) > *σχ-* (και: *σεχ-* > *σεχ-* > *ση-*). ΟΜΟΡΡΙΖΑ. ν.ε.: *έχω, έξη -σχετικός, (ακατ)άσχετος, σχέδιο, σχεδόν, σχέση -σχήμα, σχηματίζω -σχολή, σχολαστικός, σχολείο* · *ανέχομαι, ανεξίκακος, ανακωχή αντέχω, αποχή, εξέχω, εξοχή, ενοχή, εποχή, επίσχεση, κατέχω, κατάσχεση, μετέχω, μέθεξη, παρέχω, αντιπαροχή, περιέχω, περιοχή, περιεκτικός, προέχω, προεξέχω, προσέχω, προσεχής, πρόσχημα, συμμετέχω, συνεκτικός, συνεχής, συνοχή, συσχετίζω, υπερέχω, υπέροχος* · *εχέμυθος, ενέχυρο, εκχειρία, οχυρός* · *απροσεξία, ευεξία, καχεκτικός, πλεονέκτης, μειονεκτώ, ευωχία* · (αη)ασχολούμαι, απασχόληση · *κακουχία, νουνεχής* · *αδειούχος, αξιωματούχος, αριστούχος, γηπεδούχος, διπλωματούχος, εκατομμυριούχος, κυπελλούχος, οικοπεδούχος, πιτυρούχος, πολιούχος, προνομιούχος, πτυχιούχος, ταλαντούχος*

16. προαιρέομαι -οὔμαι < *προ + αίρέομαι -οὔμαι / αίρέω -ῶ* < ρίζα *Far-*. ΟΜΟΡΡΙΖΑ... ν.ε.,: *αίρεση, αιρετός, αιρετικός* · *αναιρώ, αναιρέση, αφαιρώ, αφαίρεση, αφαιρετικός, αφαιρετέος, αφηρημάδα, αφηρημένος, αναφαιρέτος, διαιρώ, διαίρεση, διαιρετικός, διαιρετέος, διαιρέτης, διαιρετός / αδιαίρετος, εξαιρώ, εξαιρέση, εξαιρετικός -εξαιρέτος, εξαιρετέος, εξαιρετικά -ανεξαιρέτως, καθαιρώ, καθαιρέση, καθαιρετέος, προαιρούμαι, προαίρεση, προαιρετικός, προαιρετικά, συναιρώ, συναίρεση, υφαίρεση, υπεξαιρώ, υπεξαιρέση* · *αρχαιρεσίες, αυθαίρετος*

17. όρίζω < *όρος* (= όριο, σύνορο), πρωτότυπη λέξη. ΣΥΝΩΝ. α.ε.: *διακρίνω, διαστέλλω, διαχωρίζω*. ΕΤΥΜ. ΟΙΚΟΓ. ν.ε.: *ορίζω, ορίστε, ορισμός, οριστικός, οριστική (η), ορίζοντας, οριζόντιος, όριο, οριακός* · *οριοθετώ, οριοθέτηση* · *αόριστος, αφορίζω, αφορισμός, αφοριστικός, διορίζω, διορισμός, αδιόριστος, εξορίζω, εξόριστος, εξορία, καθορίζω, καθοριστικός, ακαθόριστος, μεθόριος / παραμεθόριος, περιορίζω, περιορισμός, περιοριστικός, απεριοριστος, προορίζω, προορισμός, προσδιορίζω, προσδιοριστικός, απροσδιόριστος, σύνορο, συνορεύω*.

18. φρόνιμος < *φρονέω -ῶ* < *φρήν* (αβέβαιης ετυμολογίας). ΣΥΝΩΝ. α.ε.: *έχέφρων, έμφρων, σώφρων, συνετός, νοήμων*. ANT. α.ε.: *άφρων, ασύνετος, μωρός, άνους, ανόητος*. ΕΤΥΜ. ΟΙΚΟΓ. ν.ε.: *φρονώ, φρόνημα, φρόνηση, φρόνιμος, φρονηματισμός, φροντίζω, φροντίδα, φροντιστήριο -φρένο, φρενάρω, φρενιάζω, φρενίτιδα* · *φρενοβλαβής, φρενοκομείο* · *αβροφροσύνη, αλλοφροσύνη, αφρόντιστος, αφροσύνη, γενναιοφροσύνη, δουλοφροσύνη, εθνικοφροσύνη, ελευθεροφροσύνη, ευφροσύνη, μετριοφροσύνη, νομιμοφροσύνη, ομοφρονώ, παραφροσύνη, παραφρονώ, περιφρονώ, περιφρόνηση, σωφροσύνη, σωφρονώ, σωφρονίζω, σωφρονισμός, σωφρονιστήριο, σωφρονιστικός...* *ταπεινοφροσύνη, υψηλοφροσύνη, φιλοφροσύνη, φιλοφρόνηση, φιλοφρονητικός*

19. εύρισκω < *FeFr* + πρόσφυμα *ισκ + ω*. ΣΥΝΩΝ. α.ε.: *έντυγχάνω*. ANT. α.ε. *άπόλλυμι*. ΕΤΥΜ. ΟΙΚΟΓ. ν.ε.: *βρίσκω, εύρεση, ευρετήριο, εύρημα, εύρετρα (τα), εύρημα, ευρηματικός* · *ευρεσιτεχνία, ανεύρεση, δυσεύρετος, εξεύρεση, εφεύρεση, εφεύρε- x της, εφευρετικός, παρευρίσκομαι, συνεύρεση*

ΕΝΔΕΙΚΤΙΚΕΣ ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ ΤΟΥ ΚΕΕ**Ενότητα 1η**

1. Ο Αριστοτέλης συνεχίζοντας την εξέταση των προβλημάτων της ηθικής στο Β' βιβλίο των Ἠθικῶν Νικομαχείων παίρνει ως δεδομένο το πόρισμα στο οποίο κατέληξε στο τέλος του Α' βιβλίου. Έχοντας υπόψη σας και την εισαγωγή του βιβλίου σας, να εντοπίσετε στο κείμενο τι απασχόλησε τη σκέψη του μέχρι τώρα και σε ποιο συμπέρασμα έχει καταλήξει.
2. Ποια είδη της αρετής διακρίνει ο Αριστοτέλης, σε ποιο μέρος της ψυχής ανήκει κάθε είδος και από ποιους παράγοντες εξαρτάται η ανάπτυξη καθενός; Βλ. και εισαγωγή σχολικού βιβλίου, σσ. 152-153.
3. Ποια σχέση έχουν με τις ηθικές αρετές ή φύσις και τὸ ἔθος; Να δώσετε το εννοιολογικό περιεχόμενο των ὀρων.
4. Ποια παραδείγματα χρησιμοποιεί στο απόσπασμα ο Αριστοτέλης και με ποιο στόχο;
5. Να γράψετε μια μικρή παράγραφο σε δοκιμακό ύφος στην οποία να χρησιμοποιήσετε ως θεματική πρόταση τη βασική θέση του φιλοσόφου για την ηθική αρετή και να την στηρίξετε με τα επιχειρήματα που εκείνος χρησιμοποιεί διατυπωμένα με δικά σας λόγια. Να ενισχύσετε την επιχειρηματολογία με απλά, συγκεκριμένα παραδείγματα από την καθημερινή εμπειρία.
6. Ο Αριστοτέλης χαρακτηρίζεται πρακτικός νους που καταφεύγει συχνά στην πραγματικότητα για να τεκμηριώσει τις απόψεις του, τις οποίες παρουσιάζει σε απλό και λιτό ύφος. Ποια στοιχεία του αποσπάσματος θα μπορούσαν να επιβεβαιώσουν αυτές τις κρίσεις;
7. Να επισημάνετε στο κείμενο τις λέξεις που εκφράζουν ὀρους της αριστοτελικής φιλοσοφίας και να δώσετε το εννοιολογικό τους περιεχόμενο.
8. Στην Ἄντιγόνη του Σοφοκλή η ομώνυμη ηρωίδα, στην προσπάθειά της να κεντρίσει τη φιλοτιμία της αδελφής της Ισμήνης και να πετύχει τη βοήθειά της στην ταφή του Πολυνείκη, κλείνει τον λόγο της ως εξής:

οὕτως ἔχει σοι ταῦτα, καὶ δεῖξεις τάχα
εἴτ' εὐγενῆς πέφυκας, εἴτ' ἐσθλῶν κακή.
(στ. 37-38)

Η ηθική που προβάλλει στο απόσπασμα η κόρη του Οιδίποδα συμφωνεί με ὅσα υποστηρίζει ο Αριστοτέλης στο κείμενό σας; Να δικαιολογήσετε την ἄποψή σας.

9. Ο Ξενοφώντας στο ἔργο του Ἀγησίλαος, όπου εγκωμιάζει τον ομώνυμο βασιλιά της Σπάρτης, αρχίζει και τελειώνει το προοίμιο του δοκιμίου του με τη λέξη ἀρετή. Στη συνέχεια, στην προσπάθειά του να δείξει την αρετή του Αγησιλάου, γράφει: Οἶδα ὅτι τῆς Ἀγησιλάου ἀρετῆς τε καὶ δόξης οὐ ῥάδιον ἄξιον ἔπαινον γράψαι, ὅμως δ' ἐγχειρητέον. (...) Περὶ μὲν οὖν εὐγενείας αὐτοῦ τί ἂν τις μείζον καὶ κάλλιον εἰπεῖν ἔχοι ἢ ὅτι ἔτι καὶ νῦν τοῖς προγόνοις ὀνομαζομένοις ἀπομνημονεύεται ὀπόστος ἀφ' Ἡρακλέους ἐγένετο, καὶ τούτοις οὐκ ἰδιώταις ἀλλ' ἐκ βασιλέων βασιλεῦσιν; (1, 1-3). Να συγκρίνετε την ἄποψη που εκφράζει ἐδῶ ο Ξενοφώντας με τη βασική θέση του Αριστοτέλη στο κείμενό σας

Ενότητα 2^η

1. α) Να επισημάνετε τη λέξη με την οποία εισάγεται η νέα ενότητα και να εξηγήσετε το ρόλο της στη δομή της επιχειρηματολογίας του φιλοσόφου.
- β) Χρησιμοποιώντας την επαγωγική μέθοδο, να συνθέσετε μία παρά-γραφο στην οποία θα υποστηρίξετε τη βασική θέση του Αριστοτέλη (οὐδεμία τῶν ἠθικῶν ἀρετῶν φύσει ἤμῃν ἐγγίνεται) με το επιχείρημα που προβάλλεται εδώ, διατυπωμένο με δικά σας λόγια.
2. Ο λόγος του φιλοσόφου εδώ είναι δομημένος με τη βοήθεια των μεθόδων της αντίθεσης και της αναλογίας. Αφού επισημάνετε σε ποια σημεία χρησιμοποιείται η κάθε μέθοδος, να δείξετε ποια στοιχεία της επιχειρηματολογίας αντιτίθενται και ποια παρουσιάζονται αναλογικά. Επίσης να βρείτε ποιοι εκφραστικοί τρόποι (λεξιλόγιο, σύνταξη κλπ.) εξυπηρετούν καθεμιά από τις δύο μεθόδους ανάπτυξης.
3. α) Να βρείτε τα χρονικά επιρρήματα της ενότητας και να δείξετε τη λειτουργικότητά τους σε σχέση με την επιχειρηματολογία.
- β) Ποιος είναι ο ρόλος του επιρρήματος πολλακίς στην επιχειρηματολογία του Αριστοτέλη για τον τρόπο απόκτησης της ηθικής αρετής;
4. τὰς δυνάμεις κοιμζόμεθα, τὰς ἐνεργείας ἀποδίδομεν: α) Ποιο είναι το περιεχόμενο των εννοιών δύναμις - ἐνέργεια στην αριστοτελική φιλοσοφία; β) Ποια από τις δύο έννοιες θεωρεί ο φιλόσοφος πιο αξιόλογη; Μπορούμε να το συμπεράνουμε αυτό από το κείμενο;
5. Να γράψετε ένα παράδειγμα από την καθημερινή εμπειρία σας, όπου να φαίνεται η διάκριση και ο ρόλος των εννοιών δύναμις – ἐνέργεια σε συνδυασμό με τις χρονικές βαθμίδες του προτερόχρονου και του υστερόχρονου.
6. Ποια είναι η σχέση της πράξεως - ἐνεργείας με τις ιδιότητες που έχουμε φύσει και με την ηθική αρετή σύμφωνα με τον Αριστοτέλη;
7. Ο Περικλής στον Ἐπιτάφιο κλείνοντας την κύρια πρόθεση του λόγου του χρησιμοποιεί την έννοια ἀρετή, ὄχι με την ευρύτητα του αριστοτελικού ὄρου, ἀλλὰ με το ηθικό περιεχόμενο της ευεργετικής δυνάμεις που φανερώνεται στις σχέσεις των ανθρώπων. Συγκεκριμένα λέει τα εξής:

Καὶ τὰ ἐς ἀρετὴν ἐνηντιώμεθα τοῖς πολλοῖς· οὐ γὰρ πάσχοντες εὖ, ἀλλὰ δρῶντες κτώμεθα τοὺς φίλους. Βεβαιότερος δὲ ὁ δράσας τὴν χάριν ὥστε ὀφειλομένην δι' εὐνοίας ᾧ δέδωκε σῶζειν· ὁ δὲ ἀντοφείλων ἀμβλύτερος, εἰδὼς οὐκ ἐς χάριν, ἀλλ' ἐς ὀφείλημα τὴν ἀρετὴν ἀποδώσων (Θουκ. II, 40, 4 - 5). Σε ἄλλο χωρίο του λόγου με τον ὄρο ἀρεταὶ δηλώνονται τα ανδραγαθήματα των νεκρῶν: ἃ γὰρ τὴν πόλιν ὕμνησα, αἱ τῶνδε καὶ τῶν τοιῶνδε ἀρεταὶ ἐκόσμησαν ... (Θουκ. II, 42, 2).

Νομίζετε ὅτι υπάρχουν κοινὰ σημεία ἀνάμεσα στους λόγους του Περικλή και στην ἀποψη του Αριστοτέλη ὅσον ἀφορᾷ στη σχέση ηθικῆς πράξης και ηθικῆς αρετής; Να στηρίξετε τις ἀπόψεις σας σε χωρία των δύο κειμένων.

8. οὕτω δὴ καὶ τὰ μὲν δίκαια πράττοντες δίκαιοι γινόμεθα, τὰ δὲ σώφρονα σώφρονες, τὰ δ' ἀνδρεία ἀνδρείοι: Ο W. D. Ross, γνωστός αριστοτελιστής, επισημαίνει στο χωρίο αυτό ένα παράδοξο. Συμφωνείτε; Να διατυπώσετε τις σκέψεις σας σ' ένα σύντομο δοκίμιο και να τις συζητήσετε στην τάξη σας.

Ενότητα 3^η

1. Από ποιο χώρο αντλεί το νέο του επιχείρημα ο Αριστοτέλης και ποια βασική θέση του, που είδαμε στις προηγούμενες ενότητες, θέλει να ενισχύσει με αυτό;
2. Ποια είναι η επιδίωξη κάθε νομοθέτη και πώς αυτή υλοποιείται;
3. Να επισημάνετε το κριτήριο που χρησιμοποιεί ο Αριστοτέλης, όταν διακρίνει την αγαθή πολιτεία από τη φαύλη. Σήμερα θα συμφωνούσατε με το κριτήριο αυτό ή θα το απορρίπτατε εντελώς;
4. ἐκ τῶν αὐτῶν καὶ διὰ τῶν αὐτῶν καὶ γίνεται πᾶσα ἀρετὴ καὶ φθίρεται: α) Ποιο θεμελιώδες αντιθετικό ζεύγος φιλοσοφικών εννοιών υπόκειται στο χωρίο αυτό; β) Να δείξετε τη σχέση που έχουν τα αντιθετικά μέλη του ζεύγους με τον εθισμό και την ηθική πράξη, όπως φαίνεται στην ενότητα.
5. Ο Αριστοτέλης χρησιμοποιεί και στην ενότητα αυτή επιχειρήματα (παραδείγματα) από την τέχνη, για να ενισχύσει τη βασική του θέση. Να τα αποδώσετε με δικά σας λόγια, επισημαίνοντας τη διαφορά τους από παρόμοια επιχειρήματα της προηγούμενης ενότητας.
6. εἰ γὰρ μὴ οὕτως εἶχε, οὐδὲν ἂν ἔδει τοῦ διδάξοντος: Η άποψη που εκφράζεται στο απόσπασμα συμφωνεί με όσα υποστήριξε ο Αριστοτέλης στην 1η ενότητα σχετικά με το ρόλο της διδασκαλίας στη γένεση και ανάπτυξη των αρετών (διανοητικών και ηθικών); Να δικαιολογήσετε την άποψή σας.
7. Να εξηγήσετε τη σχέση ηθικής και πολιτικής, όπως φαίνεται από το κείμενο της ενότητας και από όσα αναφέρει ο Αριστοτέλης στο επόμενο χωρίο των Ἠθικῶν Νικομαχείων για τον πολιτικό άνδρα: δοκεῖ δὲ καὶ ὁ κατ' ἀλήθειαν πολιτικός περὶ ταύτην (= τὴν εὐδαιμονίαν) μάλιστα πεπονησθαι βούλεται γὰρ τοὺς πολίτας ἀγαθοὺς ποιεῖν καὶ τῶν νόμων ὑπηκόους (1102a 10 -13). (=«φαίνεται δε ότι κι ο αληθινός πολιτικός ασχολείται μ' αυτήν παρά πολύ. Γιατί θέλει να γίνουν οι συμπολίτες του ενάρετοι και να πειθαρχούν στους νόμους». (Μετάφραση: Β. Μοσκόβης).
8. Αφού διαβάσετε προσεκτικά το κείμενο και όσα αναφέρει ο Αριστοτέλης σε άλλο χωρίο σχετικά με τους νόμους: ὁμοίως δὲ καὶ τὰ κατὰ τὰς ἄλλας ἀρετὰς καὶ μοχθηρίας τὰ μὲν κελεύων (= ὁ νόμος) τὰ δ' ἀπαγορεύων, ὀρθῶς μὲν ὁ κείμενος ὀρθῶς, χεῖρον δ' ὁ ἀπεσχεδιασμένος (=«Ομοίως ο νόμος κάνει το ίδιο και σχετικά με τις υπόλοιπες αρετές και τις κακίες, συνιστώντας αυτές κι απαγορεύοντας εκείνες, κάνει δε αυτό, εφόσον θεσπίζεται ύστερα από σκέψη με σωστό τρόπο, αντίθετα έχουμε κακό αποτέλεσμα όταν η νομοθεσία συντάσσεται επιπόλαια και πρόχειρα». (Μετάφραση: Β. Μοσκόβης). (ΗΝ, 1129 b 30-31), να γράψετε αν συμφωνείτε με τον Αριστοτέλη όσον αφορά το βασικό κριτήριο επιτυχίας του νομοθετικού έργου (για την αρχαία και τη σύγχρονη πολιτική κοινωνία).
9. Ο Περικλής στον Ἐπιτάφιο αναφέρεται στην ἀρετὴ (= ἀνδρεία) του Αθηναίου πολίτη ως εξής: μὴ μετὰ νόμων τὸ πλεόν ἢ τρόπων ἀνδρείας ἐθέλομεν κινδυνεύειν (Θουκ. ΙΙ, 39, 4). Να συγκρίνετε την άποψη αυτή με τη θέση του Αριστοτέλη για το ρόλο του νόμου στην καλλιέργεια της ηθικής αρετής. Πού οφείλεται, κατά τη γνώμη σας, η διαφορά του πολιτικού από το φιλόσοφο;

Ενότητα 4^η

1. α) Πώς εισάγει ο Αριστοτέλης το νέο μέρος του συλλογισμού του και ποια σημεία της επιχειρηματολογίας του διασαφηνίζει;
β) Ποια συλλογιστική μέθοδο ακολουθείται σε ποιο συμπέρασμα καταλήγει;
2. Να επισημάνετε τα αντιθετικά ζεύγη που σχηματίζουν μέσα στο κείμενο οι ηθικές αρετές με τις αντώνυμους έννοιες (κακίες).
3. Ο Αριστοτέλης χρησιμοποιεί στην ενότητα πολλές φορές τα ρήματα *ἐθίζομαι*, *πράττω* και *γίνομαι* σε διάφορους τύπους. Να εξηγήσετε ποια σημασία έχει η επαναλαμβανόμενη χρήση των συγκεκριμένων ρημάτων και η χρονική τους βαθμίδα στη δόμηση της επιχειρηματολογίας του φιλοσόφου για την απόκτηση της ηθικής αρετής.
4. Καὶ ἐνὶ δὴ λόγῳ ἐκ τῶν ὁμοίων ἐνεργειῶν αἱ ἕξεις γίνονται: Να εντοπίσετε τη νέα αριστοτελική έννοια που περιέχεται στο χωρίο και να δώσετε τον ορισμό της με τη βοήθεια του κειμένου της ενότητας.
5. Ποιο ρόλο παίζει η ηθική πράξη και η συμπεριφορά του ανθρώπου, γενικότερα σε όλες τις περιστάσεις της (καθημερινής) ζωής, στην απόκτηση της ηθικής αρετής; Να στηρίξετε την απάντησή σας σε χωρία του κειμένου.
6. Να αναλύσετε με λίγα λόγια τα χωρία της ενότητας στα οποία φαίνεται ότι η ηθική αρετή είναι κοινωνική αρετή.
7. Λαμβάνοντας υπόψη σας τη θέση του φιλοσόφου για τις ἕξεις, όπως εκφράζεται στην ενότητα, και αυτήν που υποστηρίζει συμπληρωματικά πιο κάτω : ἢ μετὰ τοῦ ὀρθοῦ λόγου ἕξις ἀρετὴ ἐστίν (HN 1144 b 30), να δείξετε ποιος είναι ο ρόλος των ἕξεων στην απόκτηση και καλλιέργεια των ηθικών αρετών. Ποιους περιορισμούς θέτει ο φιλόσοφος σχετικά με τις ἕξεις (στο κείμενό σας και στο χωρίο που σας δίνεται);
8. οὐ μικρὸν οὖν ... μᾶλλον δὲ τὸ πᾶν: Να εξηγήσετε αν συμφωνείτε με την άποψη του Αριστοτέλη και αν έχει, κατά τη γνώμη σας, κάποια σημασία για την αγωγή της νέας γενιάς σήμερα.
10. Ο Περικλής στον Ἐπιτάφιο αναδεικνύει το παιδαγωγικό σύστημα της Αθήνας ανώτερο από αυτό της Σπάρτης. Σύμφωνα με τον Αθηναίο πολιτικό οι νέοι της πόλης του κατακτούν την ανδρεία μέσα από μία αγωγή που δεν τους αλλοτριώνει από τη χαρά της ζωής, ενώ οι Σπαρτιάτες ἐπιπόνῳ ἀσκήσει εὐθύς νέοι ὄντες τὸ ἀνδρεῖον μετέρχονται (Θουκ. II, 39, 1). Να κρίνετε την άποψη αυτή, λαμβάνοντας υπόψη σας τις θέσεις του Αριστοτέλη για το ίδιο θέμα. Στην κριτική σας θα σας βοηθήσουν επίσης οι γνώσεις σας από την αρχαία γραμματεία και ιστορία.

Ενότητα 5^η

1. Με ποιο κριτήριο μπορεί να αποφανθεί κανείς, σύμφωνα με τον Αριστοτέλη, για την οριστική διαμόρφωση των ἕξεων;

2. Ποια παραδείγματα χρησιμοποιεί ο Αριστοτέλης για να εξηγήσει το κριτήριο της διαμόρφωσης ἔξεων; Συμφωνείτε;
3. Ποια είναι η σχέση μεταξύ ηθικής αρετής και λύπης ή ηδονής και πώς την εξηγεί ο Αριστοτέλης;
4. Ποια είδη ηδονής φαίνεται να διακρίνει ο Αριστοτέλης σύμφωνα με τα σχόλια του βιβλίου σας;
5. Ποια θεωρεί ο Αριστοτέλης «ορθή» παιδεία; Συμφωνείτε με τα κριτήριά του;
6. σώφρων, ἀκόλαστος, ἀνδρείος, δειλός: Να δώσετε τον ορισμό καθενός όρου με βάση το κείμενο.
7. Διὸ δεῖ ... οἷς δεῖ: Ποιος νομίζετε ότι αποφασίζει με τι «πρέπει» να χαίρονται ή να λυπούνται οι νέοι, σύμφωνα με τον Αριστοτέλη; Η άποψη του θα ήταν χρήσιμη στη σύγχρονη πραγματικότητα;
8. Πώς αντιλαμβάνεσθε την άποψη ότι η πραγμάτωση της ηθικής αρετής συνεπάγεται ευχαρίστηση για τον άνθρωπο; Μήπως κάποτε συμβαίνει και το αντίθετο, δηλαδή εκείνο που «πρέπει» να κάνουμε - το ηθικώς πράττειν - να μας είναι πιο δυσάρεστο; Ο Αριστοτέλης γράφει σχετικά (ΗΝ, 1117b 17-18) ότι: οὐ δὴ ἐν ἀπάσαις ταῖς ἀρεταῖς τὸ ἡδέως ἐνεργεῖν ὑπάρχει, πλὴν ἐφ' ὅσον τοῦ τέλους ἐφάπτεται (= δεν είναι λοιπὸν δυνατόν να βρει κανείς σε όλες ανεξαιρέτως τις αρετές μια ενέργεια που συνεπάγεται ηδονή, παρά μόνο εφόσον αυτή επιτυγχάνει το σκοπό της). Ποια είναι η δική σας άποψη;
9. Να εντοπίσετε και να αναλύσετε το σημείο του κειμένου στο οποίο φαίνεται ότι η ηθική αρετή συνδέεται με την οργανωμένη πολιτική- κοινωνική ζωή.
10. Ποια είναι η αξία του συναισθήματος στον Αριστοτέλη όπως φαίνεται από την ενότητα;

Ενότητα 6η

1. Σε ποιο συμπέρασμα έχει καταλήξει ο Αριστοτέλης, όπως φαίνεται στην αρχή της ενότητας, και ποιο νέο ερώτημα θέτει σχετικά με τη φύση της αρετής;
2. Η αριστοτελική ἔξις είναι έννοια ουδέτερης ποιότητας : μπορεί να έχει θετικό περιεχόμενο ή να είναι ανάξια λόγου. α) Από τι εξαρτάται η ποιότητα των ἔξεων; β) Ποιο είδος ἔξεων νομίζετε ότι καλλιεργεί την αρετή και σε τι οδηγούν οι ἔξεις αντίθετης ποιότητας;
3. Ποιες είναι οι συνέπειες της αρετής στο υποκείμενό της και το έργο του; Να διασαφηνίσετε την απάντησή σας δίνοντας δικά σας παραδείγματα με ζώα ή πράγματα.
4. Να δικαιολογήσετε τη λειτουργικότητα της επανάληψης του επιρρήματος εὔ και του αντίστοιχου επιθέτου του στην ενότητα.
5. εἰ δὴ ... ἡ ἔξις: Ο δογματισμός και το αξιωματικό ύφος δεν έχουν καμία σχέση με τον επιστημονικό λόγο, γιατί αυτός επιδέχεται διάψευση. Με αφετηρία την αρχή αυτή να εξηγήσετε τη χρήση των εκφραστικών τρόπων του Αριστοτέλη στο σημείο αυτό· ειδικότερα τη σημασία που έχει το είδος της δευτερεύουσας πρότασης και η έγκλιση της ανεξάρτητης πρότασης. Με βάση τις παρατηρήσεις σας να χαρακτηρίσετε το ύφος του φιλοσόφου.
6. Ο Αριστοτέλης στη 2η ενότητα του βιβλίου σας υποστηρίζοντας τη βασική του θέση ότι οὐδεμία τῶν ἠθικῶν ἀρετῶν φύσει ἡμῖν ἐγγίνεται έκανε διάκριση μεταξύ των χαρακτηριστικών που έχουμε φύσει και όσων αποκτούμε ἔξ ἔθους, λέγοντας ότι η επανάληψη - άσκηση δεν παίζει κανένα ρόλο σε ό,τι έχουμε φύσει, όπως η όραση: οὐ γάρ ἐκ τοῦ πολλάκις ἰδεῖν Όταν λοιπὸν αναφέρεται στην αρετή του οφθαλμοῦ (ή τοῦ ὀφθαλμοῦ ... ἔργον αὐτοῦ), νομίζετε ότι αντιφάσκει; Να δικαιολογήσετε την άποψη σας.

7. Σε άλλο σημείο των Ηθικῶν Νικομαχείων ο Αριστοτέλης θα μιλήσει για το ἔργον κάθε «τεχνίτη» σε σχέση με το ἔργον του ανθρώπου που επιδιώκει την ευδαιμονία : ὡσπερ γὰρ αὐλητῆ καὶ ἀγαματοποιῶ καὶ παντὶ τεχνίτη, καὶ ὅλως ὧν ἔστιν ἔργον τι καὶ πρᾶξις, ἐν τῷ ἔργῳ δοκεῖ τάγαθόν εἶναι καὶ τὸ εὖ, οὕτω δόξειεν ἂν καὶ ἀνθρώπῳ, εἴπερ ἔστι τι ἔργον αὐτοῦ (1097 b 29-33). Στο ἴδιο θέμα αναφέρεται και ο Πλάτων στην Πολιτεία (352d – 353e) . (=«Γιατί ὅπως στον αὐλητῆ και στον γλύπτη και σε κάθε τεχνίτη, και γενικά σε ὅλους γενικά που ασκοῦν ἓνα ἔργο και μια πράξη, φαίνεται ἀγαθὸ κι ἡ ἐπιτυχία ἐγκείται στο ἔργο του, το ἴδιο μπορεί να σκέπτεται κανεῖς και για τον ἄνθρωπο, αν ὑπάρχει ἔργο που χαρακτηρίζει γενικά τον ἄνθρωπο». (Μετάφραση: Β. Μοσκόβης). Συγκρίνοντας τα ἀποσπάσματα με το κείμενό σας, να δώσετε το περιεχόμενο των ἐνοιῶν ἀρετῆ και ἔργον, ὅταν ἀποδίδονται σε «τεχνίτες», ζῶα ἢ πράγματα. Τι συμπεραίνετε σχετικά με την ἐπίδραση του δασκάλου (Πλάτωνα) στον μαθητῆ (Αριστοτέλη);
8. Ο Αριστοτέλης στη Ρητορική του χρησιμοποιεῖ ἠθικές κατηγορίες για το γραπτό λόγο και μιλάει για «ἐνάρετο» και «πρέπον» ὕφος, για ἀρετῆ λέξεως και ἔργον λόγου (1404 b 1 κ.ε.). Ποιο νομίζετε ὅτι εἶναι το περιεχόμενο αὐτῶν των ὀρων; Να δικαιολογήσετε την ἀποψή σας με χωρία του κειμένου σας.
9. Προσέξτε ὅτι στο κείμενο το ζῶο ἢ το πράγμα που το διακρίνει ἡ ἀρετῆ χαρακτηρίζεται ἀπὸ το φιλόσοφο σπουδαῖον. α) Πῶς καταλαβαίνετε το περιεχόμενο του χαρακτηρισμοῦ αὐτοῦ; β) Ποιο εἶναι το περιεχόμενο του χαρακτηρισμοῦ (σπουδαῖος), ὅταν ἀναφέρεται στον ἄνθρωπο; Να στηρίξετε την ἀπάντησή σας στο κείμενο της ἐνότητας και στο χωρίο των Ἠθικῶν Νικομαχείων 1098 a 6-20.
10. εὖ ἔχον: Με τη βοήθεια των πληροφοριῶν που παρέχει το κείμενο και λαμβάνοντας ὑπόψη σας το σημασιολογικό περιεχόμενο των λέξεων εὖ και ἔχον, να δείξετε ὅτι κάθε πρόσωπο, ζῶο ἢ πράγμα στο ὁποῖο ἀποδίδεται ο χαρακτηρισμὸς εὖ ἔχον εἶναι «ἐνάρετο».

Ενότητα 7η

1. Ο Αριστοτέλης στην προσπάθειά του να προσδιορίσει την ἐννοια της ἠθικής ἀρετῆς θέτει ἐπιμέρους ἐρωτήματα και δίνει ἀπαντήσεις, προχωρώντας βαθμιαία μέχρι τον τελικό στόχο, τον ὀρισμὸ της ἐννοιας. Σε ποιο ἐρώτημα δίνει ἀπάντηση ο φιλόσοφος με ὅσα ἀναφέρει σ' αὐτὴν την ἐνότητα;
2. Να ἐπισημάνετε τα γνωρίσματα που θεωρεῖ ο Αριστοτέλης ἀπαραίτητα για ἓνα πράγμα, ὡστε να εἶναι δυνατόν να του ἀποδοθοῦν οι ἐννοιας τὸ πλεῖον, τὸ ἔλαττον και τὸ ἴσον.
3. Ο φιλόσοφος δομεῖ ἐδῶ τη σκέψη του γύρω ἀπὸ τις ἐννοιας της «μεσότητας» και των δύο «ἀκροτήτων». Αφού ἐντοπίσετε τις λέξεις ἢ φράσεις (ονοματικά και ρηματικά σύνολα) που ἀναφέρονται σε κάθε ἐννοια χωριστά, να διατυπώσετε με δικά σας λόγια τους ὀρισμούς που δίνει ο Αριστοτέλης.
4. Ποια κριτήρια χρησιμοποιεῖ ο Αριστοτέλης για να προσδιορίσει τα εἶδη της «μεσότητας» και ποιο εἶδος ἔχει ἀμεση σχέση με την ἠθική ἀρετῆ; Να στηρίξετε την ἀπάντησή σας στο κείμενο.
5. Τα πρώτα σπέρματα της θεωρίας της «μεσότητας», ἡ ὁποία ἐδῶ ἐκτίθεται ἀναλυτικά, ἐντοπίζονται σε προηγούμενη ἐνότητα (4η), ὅταν ο Αριστοτέλης ἀναπτύσσει τη σημασία της ἠθικής πράξης για την ἀπόκτηση της ἠθικής ἀρετῆς. Αφού λάβετε ὑπόψη σας τον ἀναλυτικό προσδιορισμὸ της ἐννοιας, να γυρίσετε στην 4η ἐνότητα και να σχολιάσετε σ' ἓνα μικρὸ κείμενο τις μεσότητες και τις ἀκρότητες που ἀναφέρονται ἢ ὑπονοοῦνται ἐκεῖ. Στο τέλος να προσθέσετε

και δικά σας παραδείγματα. Στο σχολιασμό σας να λάβετε υπόψη σας και όσα λέει ο φιλόσοφος σε άλλο σημείο: ὁ δὲ τῷ θαρρεῖν ὑπερβάλλον περι τὰ φοβερά θρασὺς ... ὁ δὲ τῷ φοβεῖσθαι ὑπερβάλλον δειλός (HN 1115 b 33 - 40). («Εκείνος δε που σε περίπτωση φοβερών κινδύνων είναι θαρραλέος πάνω από το μέτρο είναι θρασὺς ... Αυτὸς που κατέχεται ἀπὸ υπερβολικό φόβο είναι δειλός»). (Μετάφραση: Β. Μοσκόβης).

6. Ο Αριστοτέλης για να διασαφηνίσει τα εἶδη της «μεσότητας» παίρνει ἓνα παράδειγμα ἀπὸ το χώρο του αθλητισμοῦ. Προσπαθήστε να κάνετε το ἴδιο, χρησιμοποιώντας ἓνα ἀνάλογο παράδειγμα ἀπὸ τη μαθητική ζωή. Στο κείμενό σας να κρατήσετε αὐτοῦσιους τους αριστοτελικούς ὄρους.
7. Γνωρίζουμε ἤδη ἀπὸ τα προηγούμενα ὅτι ἡ ἠθική ἀρετὴ εἶναι ἕξις κατὰ το γένος. α) Ποια καινούργια στοιχεία – πληροφορίες μας προσφέρει το κείμενο για να συμπληρώσουμε τον ὀρισμὸ της ἔννοιας; β) Ποια ἀπὸ αὐτὰ τα στοιχεία μποροῦν κατὰ τη γνώμη σας να στηρίξουν την ἀποψη που ο Αριστοτέλης θα υποστηρίξει ἀργότερα, ὅτι δηλαδή ἡ ἠθική ἀρετὴ εἶναι μετὰ τοῦ ὀρθοῦ λόγου ἕξις (HN 1144 b 27); Να δικαιολογήσετε την ἀποψή σας με χωρία του κειμένου.
8. Λαμβάνοντας υπόψη σας τις σκέψεις που ο Αριστοτέλης εκφράζει ἐδῶ, τι θα συμβουλευάτε ἓνα δάσκαλο (ἢ γονιό) που στόχο ἔχει να «εθίσει» τους μαθητές του (ἢ τα παιδιά του) στην ἠθική ἀρετή;
9. Ο Αριστοτέλης, ὅπως εἶδαμε ἤδη (ενότητες 1, 2, 3) υποστήριξε ὅτι οὐδεμία τῶν ἠθικῶν ἀρετῶν φύσει ἡμῖν ἐγγίνεται. Να δείξετε με επιχειρήματα ὅτι ὅσα λέγονται σ' αὐτὴν την ἐνότητα υποστηρίζουν την παραπάνω βασική σκέψη του φιλοσόφου.
10. Οὕτω δὴ πᾶς ἐπιστήμων ... ἀλλὰ τὸ πρὸς ἡμᾶς υποστηρίζει ο Αριστοτέλης. Να δείξετε ὅτι ἀπαραίτητη προϋπόθεση αὐτοῦ εἶναι ἡ σωκρατική προτροπὴ γνῶθι σαυτὸν και γι' αὐτὸ ἡ κατάκτηση της ἠθικῆς ἀρετῆς γίνεται δύσκολο και ἐπίπονο ἔργο.
11. Διαφερόντως γὰρ δὴ και τὸδε ἔχομεν ὥστε τολμᾶν τε οἱ αὐτοὶ μάλιστα και περι ὧν ἐπιχειρήσομεν ἐκλογίζεσθαι· ὁ τοῖς ἄλλοις ἀμαθία μὲν θράσος, λογισμὸς δὲ ὄκνον φέρει. κράτιστοι δ' ἂν τὴν ψυχὴν δικαίως κριθεῖεν οἱ τὰ τε δεινὰ και ἡδέα σαφέστατα γινώσκοντες και διὰ ταῦτα μὴ ἀποτρεπόμενοι ἐκ τῶν κινδύνων (Θουκ. II, 40, 3), υποστηρίζει ο Περικλῆς παρουσιάζοντας τις ἀρετές του Αθηναίου πολίτη στον Ἐπιτάφιο. Να συσχετίσετε αὐτὸ το χωρίο με την ἀποψη του Αριστοτέλη πᾶς ἐπιστήμων ... ἀλλὰ τὸ πρὸς ἡμᾶς. Στο συσχετισμὸ αὐτὸ να λάβετε υπόψη σας ἐπίσης την ἀποψη που συναντάμε στον πλατωνικό Λάχη: Ταύτην (= τὴν ἀνδρείαν) ἔγωγε, ὦ Λάχης, τὴν τῶν δεινῶν και θαρραλέων ἐπιστήμην και ἐν πολέμῳ και ἐν τοῖς ἄλλοις ἅπασιν
(= «Τούτη λέγω, Λάχη (= ὅτι εἶναι ἡ ἀνδρεία): ἡ ἐπιστήμη των δεινῶν και θαρραλέων πραγμάτων και στον πόλεμο και σε ὅλα τα ἄλλα». (Μετάφραση: Β. Τατάκης). (Πλάτων, Λάχης, 194 e - 195 a).

Ενότητα 8η

1. Ο ὀρος ἐπιστήμη στον Αριστοτέλη ἄλλοτε ἰσοδυναμεῖ με τον ὀρο τέχνη, ἐνῶ ἄλλοτε χρησιμοποιεῖται με τη συνηθισμένη και σῆμερα σημασία του (συστηματοποιημένη γνώση), ὀπότε και ἐντάσσεται ἀπὸ τον φιλόσοφο στις διανοητικές ἀρετές. Με ποιο

- περιεχόμενο χρησιμοποιείται ο όρος στην ενότητα; Ποιο είδος «μεσότητας» αντιστοιχεί σε κάθε σημασία του όρου;
2. Ο Αριστοτέλης σε προηγούμενη ενότητα (6η) αναφέρθηκε στην αρετή του οφθαλμού, του ίππου κτλ., σε σχέση με την ολοκλήρωση του έργου που η φύση έχει αναθέσει σε κάθε ζώο ή πράγμα. Με βάση αυτές τις απόψεις και με τη βοήθεια των πληροφοριών που περιέχονται στο κείμενό σας, να δείξετε πότε μία τέχνη είναι «ενάρητη».
 3. Χρησιμοποιώντας όρους της αριστοτελικής φιλοσοφίας, να δώσετε τον ορισμό των άριστων έργων και να τον αιτιολογήσετε.
 4. Να δώσετε με δικά σας λόγια τη σχέση της ηθικής αρετής με την τέχνη και τη φύση. Ποιο κριτήριο χρησιμοποιεί ο Αριστοτέλης ως βάση σ' αυτόν τον συσχετισμό; Να αιτιολογήσετε την υπεροχή της φύσης και της ηθικής αρετής απέναντι στην τέχνη.
 5. Στην αριστοτελική (τυπική) Λογική έχουμε υποθετικούς συλλογισμούς των οποίων το συμπέρασμα εξάγεται από προκείμενες προτάσεις από τις οποίες η μία τουλάχιστον είναι υποθετική. α) Να επισημάνετε έναν τέτοιο συλλογισμό στο κείμενό σας και να τον καταγράψετε προτάσσοντας τις προκείμενες προτάσεις και καταλήγοντας στο συμπέρασμα. β) Νομίζετε ότι ένα τέτοιο είδος συλλογισμού ταιριάζει στο επιστημονικό ύφος;
 6. Σύμφωνα με τον Αριστοτέλη, η ψυχή του ανθρώπου ἀληθεύει, ανακαλύπτει την αλήθεια, με τη βοήθεια των διανοητικών αρετών, όπως η φρόνησις, η σοφία και ὁ νοῦς (ΗΝ, 1139 b 15-20). Νομίζετε ότι ὅσα αναφέρονται στην ενότητα για τη «μεσότητα» μπορούν να ισχύουν για τις διανοητικές αρετές; Να αιτιολογήσετε τις απόψεις σας.
 7. πάθη: Σε ἄλλο χωρίο ο φιλόσοφος διευκρινίζει: Λέγω δὲ πάθη μὲν ἐπιθυμίαν ὀργὴν φόβον θάρσος φθόνον χαρὰν φιλίαν μῖσος πόθον ζῆλον ἔλεον, ὅλως οἷς ἔπεται ἡδονὴ ἢ λύπη (ΗΝ, 1105 b 23-26). Λαμβάνοντας υπόψη σας αυτή τη διευκρίνιση και ὅσα εκτίθενται στις ενότητες 5η και 8η, να δώσετε τα κοινά σημεία των ηθικών αρετών με τα πάθη και τις πράξεις.
 8. Η «μεσότητα» αποτελεί κεντρική έννοια της αριστοτελικής φιλοσοφίας. Να αντιπαραβάλετε τις θέσεις που διατυπώνει ο Σταγειρίτης στην ενότητα με ὅσα εκθέτει για το ἴδιο θέμα στα Πολιτικά και να δείξετε πῶς καταλήγει ὅτι η «μεσότητα» είναι αναγκαία για την πολιτεία.
 9. Καθώς η Αντιγόνη οδηγείται στην υπόγεια φυλακή της, στο τέταρτο επεισόδιο της ομώνυμης τραγωδίας του Σοφοκλή, απευθύνει τελευταίο χαιρετισμό στους συμπολίτες της (στ. 801-882), ψάλλοντας μαζί με τον Χορό ένα θρηνητικό τραγούδι (κομμός). Μέσα σ'αυτή την ατμόσφαιρα ο Κορυφαίος σε μια αποστροφή του προς την ηρωίδα λέει :
 ΧΟ. προβᾶσ' ἐπ' ἔσχατον θράσους
 ὑψηλὸν ἐς Δίκας βᾶθρον
 πολὺ προσέπεσας, ὦ τέκνον (στ. 853-855).
 («Σκαρφάλωσες στην κορυφή του θράσους
 και στον απρόσιτο της Δίκης θρόνο,
 παιδί μου, παραπάτησες». Μετάφραση: Κ. Χ. Μύρης).
 10. Να εντοπίσετε τα κοινά στοιχεία μεταξύ των απόψεων του Αριστοτέλη για τη «μεσότητα», την «έλλειψη» και την «υπερβολή», και της μομφής που επιρρίπτει ο Κορυφαίος στην κόρη του Οιδίποδα. Νομίζετε ότι ο Αριστοτέλης θα συμφωνούσε με την άποψη του Κορυφαίου του Χορού;

11. Η έννοια της «μεσότητας», κεντρική στην αριστοτελική φιλοσοφία, δεν είναι παρά επαναδιατύπωση μιας παλαιάς και μακράς παράδοσης περί μέτρου στην αρχαία ελληνική σκέψη. Ο ίδιος ο Αριστοτέλης αναφέρει στα Πολιτικά του (1295 b 35-37) το στίχο του γνωμικού ποιητή Φωκυλίδη πολλά μέσοισιν ἄριστα. Στα κείμενα της αρχαίας ελληνικής γραμματείας που έχετε διδαχθεί (π.χ. Ηρόδοτο, Ξενοφώντα, Θουκυδίδη, τραγικούς), έχετε συναντήσει συμπεριφορές, στάσεις, έργα στα οποία μπορούν να αποδοθούν οι έννοιες «μέσον» και «υπερβολή» ή «έλλειψη»;

Ενότητα 9η

1. Στην ενότητα αυτή ο Αριστοτέλης διευκρινίζει τις σκέψεις που διατύπωσε πιο πάνω, κυρίως στην τελευταία περίοδο της προηγούμενης ενότητας: λέγω δὲ τὴν ἠθικὴν· αὕτη γὰρ ... καὶ τὸ μέσον. α) Ποιον τρόπο ανάλυσης χρησιμοποιεί ο φιλόσοφος για να δώσει τις διευκρινίσεις που θεωρεί αναγκαίες; (Προσέξτε τη λέξη με την οποία εισάγεται η ενότητα). β) Να αποδώσετε με δικά σας λόγια τις διευκρινίσεις αυτές.
2. Σε ποια πάθη αναφέρεται στην ενότητα ο Αριστοτέλης και ποιες γενικότερες συναισθηματικές καταστάσεις τα συνοδεύουν;
3. Όπως είδαμε σε προηγούμενη ενότητα (7η), η μεσότητα που έχει σχέση με την ηθική αρετή ορίζεται με κριτήριο το υποκειμενικό της (πρὸς ἡμᾶς). Ποια κριτήρια προσθέτει εδώ ο φιλόσοφος, ώστε να οριστεί πληρέστερα η έννοια της «μεσότητας»;
4. Στην προηγούμενη ενότητα παρατηρήσαμε ότι ο φιλόσοφος διατύπωσε τη σκέψη του υποθετικά (εἰ δὴ πᾶσα ἐπιστήμη) και δυνητικά (ἢ δ' ἄρετή ... τοῦ μέσου ἂν εἴη στοχαστική). Στο τέλος της νέας ενότητας (9η) ο τρόπος παρουσίασης της ίδιας σκέψης αλλάζει: Μεσότης τις ἄρα ἐστὶν ἡ ἀρετή, στοχαστικὴ γε οὔσα τοῦ μέσου. Πώς εξηγείται η διαφορά στη διατύπωση και τι συμπεράσματα συνάγει κανείς από αυτό για το επιστημονικό ήθος του Αριστοτέλη.
5. Ο Α. Lesky (σ. 782) γράφει για τα Ἠθικά Νικομάχεια ότι «είναι μια ανάλυση του ηθικού, όπως αυτό εμφανίζεται κάτω από τις διάφορες συνθήκες της πραγματικότητας», και προσθέτει «ο Αριστοτέλης, σε πολύ ανώτερο βαθμό από τον Πλάτωνα, λαμβάνει υπόψη του την επικαιρικότητα της ανθρώπινης συμπεριφοράς». Να δείξετε την αλήθεια αυτών των απόψεων με τη βοήθεια χωρίων της ενότητας.
6. Να δείξετε με τη βοήθεια χωρίων του κειμένου ότι η πράξη του ψεύδεσθαι μπορεί να είναι αρετή και το πάθος του έλεῆσαι είναι δυνατόν να είναι κακία.

Ενότητα 10η

1. Να γράψετε σε δύο στήλες τα αντιθετικά ζεύγη των εννοιών που χαρακτηρίζουν το αγαθό/την ορθή πράξη και το κακό/την εσφαλμένη πράξη και να τα εξηγήσετε με δικά σας λόγια, χρησιμοποιώντας και παραδείγματα για καθεμία έννοια.
2. Να γράψετε τη συλλογιστική πορεία μέσα από την οποία ο Αριστοτέλης καταλήγει ότι η αρετή είναι μεσότης.
3. Ποιο είναι το νόημα του στίχου που παρεμβάλλει ο Αριστοτέλης και ποια σημασία έχει για την επιχειρηματολογία του;

4. Ποια σημασία έχει η προαίρεσις και ειδικά το γεγονός ότι η αρετή χαρακτηρίζεται ως ἕξις προαιρετική; Για να κατανοήσετε τη σημασία της σκεφθείτε αν θα μπορούσε να χαρακτηρίζεται από αντίθετες προς την προαίρεσιν έννοιες -γνώρισματα.
5. Ποιο είναι το προσεχές γένος της αρετής και ποια η ειδοποιός της διαφορά όπως περιλαμβάνονται στον ορισμό της;
6. Να εξηγήσετε τι σημαίνει υποκειμενικός και αντικειμενικός χαρακτήρας της αρετής.
7. και εύρισκεν και αἰρεῖσθαι: Εξηγήστε με δικά σας λόγια τη φράση, αφού τη συνδέσετε με ανάλογες διατυπώσεις στην ενότητα 7.
8. φρόνιμος, τοῦ δέοντος : Το περιεχόμενο των εννοιῶν αυτῶν δεν είναι πάντοτε, οριστικά και εφάπαξ καθορισμένο. Να εξηγήσετε, σύμφωνα και με ὅσα συζητήσατε στην προηγούμενη ενότητα, ποιος ορίζει το περιεχόμενό τους και ποια είναι τα ὅρια του υποκειμενικού και του αντικειμενικού σ' αυτές τις έννοιες;
9. Γιατί, κατά τη γνώμη σας, οι Πυθαγόρειοι θεωρούσαν το κακό αδιαμόρφωτο και το καλό διαμορφωμένο;
10. Συμφωνείτε με τον Αριστοτέλη ότι το να κάνουμε λάθος μπορεί να γίνει με πολλούς τρόπους, ενώ το να κάνουμε το σωστό με ένα τρόπο;
11. Τι εννοούμε όταν λέμε «υπερβολή» και «ἔλλειψη» στα πάθη και τις πράξεις και τι «μεσότητα»; Να αναφέρετε παραδείγματα.
12. Στην 6η ενότητα ο Αριστοτέλης αφού είχε προσδιορίσει το προσεχές γένος της αρετής προχώρησε στην ειδοποιό διαφορά της. Ποιες έννοιες διευκρίνισε από την 7η ἕως και την 9η ενότητα και ποια γνώρισμα πρόσθεσε στην έννοια της αρετής; Να τα αποδώσετε με σύντομες προτάσεις και να τα συνδέσετε με τον ορισμό της αρετής στη 10η ενότητα.

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ ΕΙΣΑΓΩΓΗΣ - ΠΟΛΙΤΙΚΑ

1. Ο Αριστοτέλης τελειώνοντας τα Ἠθικά Νικομάχεια γράφει: «Τώρα που μιλήσαμε για ὅλα αυτά, είναι ἡ ὥρα να μιλήσουμε και για νόμους και πολιτεύματα».
 - α) Σε ποια θέματα αναφέρεται με το «ὅλα αυτά»,
 - β) Ποια σχέση πολιτικής και ηθικής προκύπτει από την παραπάνω δήλωση του Αριστοτέλη;
 - α) Στα *Ἠθικά Νικομάχεια* ο Αριστοτέλης μελέτησε τις επιμέρους αρετές του ανθρώπου, είτε αυτές που σχετίζονται με τη γενικότερη συμπεριφορά του ατόμου και με το χαρακτήρα του είτε αυτῶν που σχετίζονται με το μυαλό του, με τη διάνοιά του. Προς τι ὅμως ὅλη αὐτή ἡ μελέτη; Για ποιον λόγο, στην πραγματικότητα, χρειάζεται να βρούμε τι θα πει ανδρεία ἢ σωφροσύνη, δικαιοσύνη ἢ φρόνηση;
 - β) Ἡ ἀπάντηση του Σταγειρίτη είναι ἴδια με αὐτή που θα ἔδινε κάθε ἀρχαῖος Ἕλληνας: «Μα φυσικά, για να γίνουμε καλοὶ πολῖτες· για να λειτουργοῦμε σωστά μέσα στην πόλη, ζώντας δίπλα σε ὅλους τους συν-πολίτες μας». Ἡ ἀπάντηση αὐτή αφήνει λοιπὸν να φανεί πως τις αρετές ο ἀρχαῖος Ἕλληνας και μαζί φυσικά κι ο Αριστοτέλης, δεν τις ἐπεδίωκε για χάρη του εαυτοῦ του· ἡ ἀπόκτηση ἢ ἡ μη ἀπόκτησή τους ἀπὸ το ἄτομο δεν ἦταν μια ἀποκλειστικά δική

του υπόθεση, κάτι δηλαδή που αφορούσε μόνο τον ίδιο. Εκείνο που είχε σημασία για τον αρχαίο Έλληνα ήταν ότι με την απόκτηση των αρετών (ή με τη μη απόκτησή τους) θα λειτουργούσε τελικά με ένα συγκεκριμένο τρόπο μέσα στην πόλη του: σωστό ή λανθασμένο. Αντιλαμβανόμαστε λοιπόν ότι ο Αριστοτέλης θεωρεί την ηθική φιλοσοφία μέρος της πολιτικής φιλοσοφίας κι έτσι εξηγείται η παράξενη φράση γι τελείωμα βιβλίου, ως ένα πέρασμα σε ένα καινούργιο βιβλίο- πέρασμα από τα *Ηθικά Νικομάχεια* στα *Πολιτικά*.

2. Ποια θέματα από τα Πολιτικά του Αριστοτέλη βλέπουμε στις ενότητες του σχολικού εγχειριδίου;

Στο βιβλίο παρακολουθούμε διδασκαλίες του Αριστοτέλη α) για τη γένεση της πόλης, β) για το περιεχόμενο της έννοιας πολίτης, γ) για το περιεχόμενο της έννοιας πολίτευμα (πολιτεία), δ) για τα είδη των πολιτευμάτων, ε) για θέματα σχετικά με τη διακυβέρνηση της πόλης, στ) για θέματα παιδείας και εκπαίδευσης.

3. Ποια σημασία έχει η λέξη πόλις στον αρχαίο ελληνικό λόγο και ποιο είναι το συγκεκριμένο περιεχόμενό της στα Πολιτικά του Αριστοτέλη;

Η αρχαία ελληνική λέξη *πόλις* δεν έχει την ίδια σημασία με τη δική μας λέξη *πόλη*. Αντιστοιχούσε στη δική μας έννοια *κράτος*. Αυτή η *πόλις-κράτος* ορίζεται στα Πολιτικά του Αριστοτέλη ως μια κοινότητα που την αποτελούν κυβερνώντες και κυβερνώμενοι, άρχοντες και αρχόμενοι. Είναι ένα όλον που το αποτελούν μέρη, τα οποία δε χάνουν μέσα στο όλον τη δική τους φυσιογνωμία. Ως όλον λοιπόν η πόλις-κράτος αποτελείται από ανόμοια μεταξύ τους στοιχεία. Μερικά από αυτά ασκούν εξουσία, τα άλλα υπακούουν. Ως *όλον* η πόλις έχει ως στόχο της την *ευδαιμονία* κι αυτή πάλι είναι το αποτέλεσμα της αυτάρκειας, της απόλυτης ανεξαρτησίας από οτιδήποτε βρίσκεται έξω από την *πόλιν*.

**ΤΟ ΟΛΟΝ ΠΡΟΗΓΕΙΤΑΙ ΤΟΥ ΜΕΡΟΥΣ
Ο ΑΝΘΡΩΠΟΣ ΟΛΟΚΛΗΡΩΝΕΤΑΙ ΜΕΣΑ ΣΤΗΝ ΠΟΛΗ
ΗΘΙΚΟΣ ΑΝΘΡΩΠΟΣ= ΗΘΙΚΟΣ ΠΟΛΙΤΗΣ (ΔΕ ΝΟΟΥΝΤΑΙ ΧΩΡΙΣΤΑ)
«ΤΟ ΕΙΝΑΙ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ ΕΙΝΑΙ ΤΟ ΣΥΝΕΙΝΑΙ» ΧΑΪΝΤΙΓΚΕΛ
Ο ΑΝΘΡΩΠΟΣ ΕΙΝΑΙ ΖΩΟΝ ΠΟΛΙΤΙΚΟΝ**

Ενότητα 11^η

Ἐπειδὴ πᾶσαν πόλιν ὀρῶμεν
κοινωνίαν τινὰ οὖσαν καὶ
πᾶσαν κοινωνίαν
ἀγαθοῦ τινος ἕνεκεν
συνεστηκυῖαν (τοῦ γὰρ εἶναι
δοκοῦντος ἀγαθοῦ χάριν
πάντα πράττουσι πάντες),
δῆλον ὡς πᾶσαι μὲν ἀγαθοῦ
τινος στοχάζονται, μάλιστα δὲ
(στοχάζεται)καὶ τοῦ
κυριωτάτου πάντων ἢ
πασῶν κυριωτάτη καὶ
πάσας περιέχουσα τὰς ἄλλας.
αὕτη δ' ἐστὶν ἡ καλουμένη
πόλις καὶ ἡ κοινωνία ἢ
πολιτική.

Επειδή βλέπουμε ότι κάθε πόλη
είναι μια μορφή κοινωνικής συνύπαρξης
και κάθε κοινότητα
έχει συσταθεί για την επίτευξη κάποιου αγαθού
(ό,τι κάνουν πράγματι οι άνθρωποι
το κάνουν για να πετύχουν κάτι που θεωρούν
καλό),
είναι φανερό ότι όλες τους (οι πόλεις) επιδιώκουν
κάποιο αγαθό – και φυσικά
επιδιώκει
το ανώτερο από όλα τα αγαθά αυτή που είναι
ανώτερη από όλες
και κλείνει μέσα της όλες τις άλλες.
Αυτή είναι η λεγόμενη πόλη
ή η πολιτική
κοινωνία.

Σχόλια:

Θέμα : ο ορισμός της πόλης (της πόλης –κράτους με την αρχαία έννοια) ως της τελειότερης μορφής κοινωνικής συνύπαρξης, που στοχεύει στο υπέρτατο αγαθό.

- ❖ Στην ενότητα αυτή, όπως και στις ενότητες 12, 13, 14, ο Αριστοτέλης ακολουθεί τη γενετική μέθοδο (βλ.σχόλια ενότητα 15)
- ❖ Ορισμός της πόλης (εννοούμε πάντοτε την αρχαία έννοια της πόλης-κράτους, όχι τη σημερινή έννοια της πόλης) : είναι μια μορφή κοινωνικής συνύπαρξης, η ανώτερη από όλες τις άλλες, που τις περικλείει και αποβλέπει στο ανώτερο από όλα τα αγαθά.
- ❖ Ο Αριστοτέλης χαρακτηρίζεται ως εμπειρικός φιλόσοφος-σε αντίθεση με τον Πλάτωνα που είναι θεωρητικός φιλόσοφος- καθώς προσπαθεί να εξαγάγει συμπεράσματα παρατηρώντας την πραγματικότητα γύρω του. Αυτό γίνεται φανερό κι από τη χρήση του ρήματος «ὀρῶμεν»=βλέπουμε, παρατηρούμε, στην αρχή της ενότητας. Το ίδιο είχε κάνει και στην 1^η ενότητα των *Ηθικών Νικομαχείων* με τα παραδείγματα της πέτρας και της φωτιάς. Τα

επιχειρήματα αυτά τα χρησιμοποιεί για την προώθηση της σκέψης του και για τη συναγωγή συμπερασμάτων.

- ❖ Η σκέψη του φιλοσόφου χαρακτηρίζεται ως τελεολογική(τέλος= σκοπός). Η λέξη *τέλος* δηλώνει τον σκοπό, δηλαδή τον προορισμό για τον οποίο είναι πλασμένο το καθετί. Δηλώνει τη στιγμή της τελείωσης, της ακμής, της ολοκλήρωσης, το τέλος της εξέλιξης που δεν οδηγεί στη φθορά. Για τον σταγειρίτη φιλόσοφο κάθε πράγμα έχει έναν συγκεκριμένο προορισμό από τη φύση και η φύση δεν κάνει τίποτα μάταια (βλ.σχόλιο σελ.167-ενότητα 6^η Ηθικά Νικομάχεια). Η τελεολογική του σκέψη διαφαίνεται σε όλο το κείμενο και συγκεκριμένα στις εξής φράσεις: «*πᾶσαν κοινωνίαν ἀγαθοῦ τινος ἔνεκεν συνεστηκυῖαν*», «*τοῦ γὰρ εἶναι δοκοῦντος ἀγαθοῦ χάριν πάντα πράττουσι πάντες*», «*πᾶσαι μὲν ἀγαθοῦ τινος στοχάζονται*», «*μάλιστα δὲ (στοχάζεται)καὶ τοῦ κυριωτάτου πάντων*».

- ❖ Συλλογιστική πορεία : (παραγωγική συλλογιστική μέθοδος, σχόλιο «πᾶσαν πόλιν» σελ. σχ.βιβλίου 182)

Π1 : Κάθε κοινωνία αποβλέπει σε κάποιο αγαθό (και ανάλογα με τον χαρακτήρα της αγαθό) (« *πᾶσαν κοινωνίαν ἀγαθοῦ τινος ἔνεκεν συνεστηκυῖαν*»)

Π2 : Η πόλις είναι μια κοινωνία και μάλιστα η τελειότερη.(« *ἡ πασῶν κυριωτάτη καὶ πάσας περιέχουσα τὰς ἄλλας...ἡ καλουμένη πόλις καὶ ἡ κοινωνία ἢ πολιτική*»)

Συμπέρασμα : Η πόλις αποβλέπει στο αγαθό και μάλιστα στο τελειότερο αγαθό (την ευδαιμονία, αυτάρκεια)(«*μάλιστα δὲ καὶ τοῦ κυριωτάτου πάντων-στοχάζεται*»)

- ❖ **το τελειότερο αγαθό -η ευδαιμονία, αυτάρκεια-** Η ειδοποιός διαφορά ανάμεσα στις άλλες μορφές συμβίωσης και στην πόλη είναι ποιοτική (κυριωτάτη), ποσοτική (περιέχουσα) και ανώτερου σκοπού, καθώς ο υπέρτατος σκοπός της πόλης υπερβαίνει τους επιμέρους σκοπούς των μορίων (=υποσυνόλων) της πολιτικής κοινωνίας. Με τη φράση «κυριωτάτου πάντων» ο Αριστοτέλης εννοεί το υπέρτατο αγαθό στο οποίο αποβλέπει η «πόλις», δηλαδή την ευδαιμονία του συνόλου των πολιτών. Η ανωτερότητα αυτού του αγαθού αποδεικνύει και την ανωτερότητα της ίδιας της πόλης έναντι των άλλων κοινωνιών. Με άλλα λόγια, εφόσον η πόλη είναι η «κυριωτάτη» όλων των κοινωνιών, και το αγαθό στο οποίο στοχεύει είναι το «κυριώτατον» όλων των άλλων αγαθών. Ήδη στην εισαγωγή των *Ηθικών Νικομαχείων* είδαμε τις ερμηνείες που έδωσαν στον όρο «εύδαιμονία» διάφοροι φιλόσοφοι, όπως και την ερμηνεία του Αριστοτέλη. Αρχικά, λοιπόν, η λέξη «εύδαιμονία» (< εὖ + δαίμων) σήμαινε την εὖνοια του θείου, κάτι που δίνεται δηλαδή στον άνθρωπο από τον θεό. Αργότερα, για το περιεχόμενο της ίδιας λέξης μίλησε ο Ηράκλειτος και ο Δημόκριτος. Σύμφωνα με αυτούς, η κατάκτηση της ευδαιμονίας εξαρτάται από τον ίδιο τον άνθρωπο και τις ενέργειές του. Σύμφωνα με τον Αριστοτέλη, η ευδαιμονία δεν είναι κατάσταση, αλλά διαρκής ενέργεια της ψυχής με τους κανόνες της τέλειης αρετής. Μελετώντας, λοιπόν, όλες τις παραπάνω απόψεις παρατηρούμε ότι ο όρος «εύδαιμονία» αφορά τον ηθικό βίο του ανθρώπου. Για τον Αριστοτέλη, όμως, ο όρος αυτός έχει από τη μια ηθικό περιεχόμενο και αφορά τον άνθρωπο ως άτομο και από την άλλη είναι και ο προορισμός της πόλης, που αφορά τον άνθρωπο ως πολίτη. Ο άνθρωπος δηλαδή θα κατακτήσει με τις ηθικές ενέργειές του τόσο την ατομική ευδαιμονία όσο και την ευδαιμονία μέσα στο πλαίσιο της πόλης συνυπάρχοντας αρμονικά με τους άλλους πολίτες και ενεργώντας ως πολίτης. Υπό την έννοια αυτή, οι πράξεις του είναι πολιτικές πράξεις, καθώς ενεργεί ως μέλος της πολιτικής κοινωνίας, και έχουν πολιτικές συνέπειες, εφόσον οδηγούν στην ευδαιμονία του πολιτικού συνόλου. Η

άποψη αυτή διατυπώνεται ξεκάθαρα από τον ίδιο τον Αριστοτέλη στο έβδομο βιβλίο των *Πολιτικών* του, όπου αναφέρει ότι η ευδαιμονία του κάθε ανθρώπου ξεχωριστά συναρτάται με την ευδαιμονία της πόλης. Έτσι, επιβεβαιώνεται η άποψη ότι η ηθική φιλοσοφία είναι μέρος της πολιτικής φιλοσοφίας (βλέπε εισαγωγή *Πολιτικών*, σελίδα 178 σχολικού εγχειριδίου).

- ❖ Ο όρος «**κοινωνία**» προέρχεται από τη λέξη «κοινωνός» και είναι ομόρριζος με το ρήμα «κοινωνῶ» που στα αρχαία ελληνικά σημαίνει μοιράζομαι ή κάνω κάτι μαζί με άλλους. Έτσι, με τον όρο αυτό νοείται μια ομάδα ανθρώπων που συνυπάρχουν και συνεργάζονται αποβλέποντας –η καθεμιά ξεχωριστά– στην επίτευξη ενός κοινού για τα μέλη της σκοπού, ενός επιμέρους συμφέροντος («ἀγαθοῦ τινος ἔνεκεν συνεστηκυῖαν»). Αυτοί, για παράδειγμα, που πολεμούν μαζί επιδιώκουν τον πλούτο, τη νίκη ή την κατάκτηση μιας πόλης, οι ναυτικοί έχουν στόχο την απόκτηση χρημάτων, και κάτι ανάλογο συμβαίνει σε όσους ανήκουν σε μια φυλή ή σε ένα δήμο. Οι επιμέρους αυτές κοινωνίες αποτελούν, για τον Αριστοτέλη, μόρια της πολιτικής κοινωνίας, εμπεριέχονται δηλαδή σε αυτή («ἡ πασῶν κυριωτάτη καὶ πάσας περιέχουσα τὰς ἄλλας»), και τις τοποθετεί σε υποδεέστερη από αυτή θέση, αφού η πολιτική κοινωνία δεν στοχεύει στο ειδικό κατά περίπτωση συμφέρον, στο συμφέρον της στιγμής, ή στο συμφέρον μιας ομάδας ανθρώπων, αλλά σ' ένα ανώτερο αγαθό («κυριωτάτου πάντων»), δηλαδή στην ευδαιμονία του συνόλου των πολιτών, που αφορά «ἅπαντα τὸν βίον». Ο Αριστοτέλης στα *Ἠθικά Νικομάχεια* είχε χαρακτηρίσει το υπέρτατο αυτό αγαθό με την έκφραση «τὸ ἀκρότατον πάντων τῶν πρακτῶν ἀγαθῶν».

Ετυμολογικά σχόλια- Λεξιλογικές παρατηρήσεις

1. πᾶς < θέμα *παντ-* + κατάληξη *-ς*. ΣΥΝΩΝ. α.ε.: *ὄλος, ἄπας, σύμπας*. ΑΝΤ. α.ε.: *οὐδείς*. ΟΜΟΡΡΙΖΑ. ν.ε.: πάγκρεας, παγκόσμιος · πανάκριβος, πανανθρώπινος, πανάρχαιος, πανδαιμόνιο, πανελλήνιος, πανέμορφος, πανέξυπνος, πανεπιστήμιο, πανευτυχής, πανηγύρι, πανίσχυρος, πανοπλία, πανόραμα, πανούργος, πανσέληνος, πάνσοφος · παντογνώστης, παντοπώλης · παμπάλαιος, πάμπλουτος, παμπόνηρος, πάμφθηνος, πάμφτωχος · πασίγνωστος
2. πόλις (αβέβαιης ετυμολογίας). ΟΜΟΡΡΙΖΑ.. ν .ε.: πόλη, πολίτης, πολιτισμός, πολιτεία, πολίτευμα · πολεοδομία, πολιορκώ, πολιούχος, πολιτικολογώ, πολιτογραφώ · απολίτιστος, αντιπολίτευση, συμπολίτης · ακρόπολη, κωμόπολη, μητρόπολη, μεγαλούπολη · κοσμοπολίτης
3. ὄραω -ῶ· θέματα: α) *Fora* + κατάληξη *-ω* > ὄραω -ῶ · β) *ὄπ-* > *ὄψομαι, ὄπω-πα*· γ) *Fiδ-* > *ξ- Riδ-on* > *εἶδον* (υποτακτ. *Ιδῶ*). ΣΥΝΩΝ. α,ε.ι *θεῶμαι, θεωρώ, βλέπω, εξετάζω, σκοπῶ*. ΑΝΤ. α .ε.: *ἀβλεπῶ, τυφλώπτω*. ΟΜΟΡΡΙΖΑ. ν.ε.: ὄραση, οραματισμός, ὄραμα, οραματίζομαι, ορατός, ορατότητα, ὄψη, οπτικός, μάτι «*ὀμμάτιον*» -εἶδος, εἶδωλο, ἰδέα -οπή, ὄφισ, φίδι «*ὀφίδιον* < *ὄφισ*) · οφθαλμός, οφθαλμίατρος, οφθαλμοφανής · ἀόρατος, ἀποψη, ἀπρόοπτος, διορατικός, εποπτεύω, ευσύνοπτος, ἔφορος, κάτοπτρο, κάτοψη, μέτωπο, αντιμετωπίζω, περιωπή , προοπτική, προορατικός, πρόσοψη, πρόσωπο, συνοψίζω, υπερόπτης, ὑπόπτος , υποψία, ἀνύποπτος · αὐτόπτης, ἐξόφθαλμος, θυρωρός, μονόφθαλμος, μυωπία , πανόραμα, σκυθρωπός, στενωπός, τιμωρός, χαρωπός
4. κοινωνία < *κοινωνέω -ῶ* < *κοινωνός* < *κοινός* < θέμα *κοιν-*. ΟΜΟΡΡΙΖΑ.. ν.ε.: κοινός, κοινότητα, κοινωνῶ, κοινωνία, κοινωνικός · κοινόβιο, κοινοβούλιο, κοινοκτημοσύνη, κοινολογώ, κοινωνικοποιώ, κοινωνιολογία, κοινοποιώ, κοινοπολιτεία, κοινοπραξία, κοινοτάρχης, κοινόχρηστος,

κοινωνική · ακοινωνήτος, ανακοινωνώ, ανακοινωνθέν, αντικοινωνικός, διακοινωνή, επικοινωνώ, συγκοινωνώ · πάγκοινος

5. αγαθός -αβέβαιη η ετυμολογία του (ίσως από το *άγαν* + *θέω*). ΣΥΝΩΝ. α.ε.: *χρηστός*... ΑΝΤ. α.ε.: *κακός, πονηρός, φαύλος, αισχρός*... ΟΜΟΡΡΙΖΑ.. ν.ε.: αγαθός, αγαθούλης, αγαθάρης, αγαθότητα · αγαθοεργία, αγαθοποιός, αγαθοφέρνω · πανάγαθος, υπεράγαθος.

6. συνίσταμαι < συν + *ἵσταμαι (ἴστημι)*· θέματα: α) ισχυρό *στη-*, β) ασθενές στα-. ΟΜΟΡΡΙΖΑ. ν.ε.: στήνω, σταματώ, στέκομαι, στηρίζω, στασιάζω, στηλιτεύω -στάδιο, στάθμη -σταθμός -σταθμεύω, στάμνα -σταθερός, στάσιμος, στατικός, στητός -στάση -στασίδι, σταυρός -στήθος, στήλη, στήμονας, στήριγμα, στοά -ιστός - ιστίο · ανάσταση, ανίστημα, αναστατώνω, αντικαθιστώ -αντικατάσταση, αναντικατάστατος, αντιστέκομαι -αντίσταση, αποκαθιστώ -αποκατάσταση, απόσταση, αποστάτης, αποστασιοποίηση, διάστημα, ενίσταμαι —ένσταση, εξανίσταμαι, εξίσταμαι, εκστατικός, επαναστατώ - επανάσταση, επιστάτης, κατάσταση -κατάσταση -εγκατάσταση, ακατάστατος, καθεστώς, παριστάνω -παράσταση -αναπαράσταση, παραστάτης -παραστατικός -παράστημα, περίσταση - περιστατικό, προϊσταμαι - προϊστάμενος, προστάτης, προστασία, συνιστώ —σύσταση —ανασύσταση -σύστημα -συστηματικός-συστάδα -ασύστατος -νεοσύστατος, συμπαραστέκομαι -συμπάρασταση, υφίσταμαι - υφιστάμενος -υπόσταση -υποκαθιστώ -υποκατάσταση -ανυπόστατος-ασταθής, άστατος, αστάθμητος, ευσταθής -ευστάθεια · ναύσταθμος, σταδιοδρομώ, θερμοστάτης, ορθοστάτης,— ορθοστασία, πρωτοστατώ - πρωτοστάτης, χοροστατώ

7. δοκέω -ῶ < ρίζα *δεκ-* και με μετάπτωση *δοκ-*. ΣΥΝΩΝ. α.ε.: *νομίζω, ἀπολαμβάνω, ἡγούμαι, οἶμαι, δοξάζω, φρονώ, γινώσκω, φαίνομαι* ΟΜΟΡΡΙΖΑ.. ν.ε.: δόξα, δοξάζω, δοξασία, δοξαστικός, δόγμα, δογματικός, δογματίζω, δογματισμός, δοκιμάζω, δοκιμασία, δοκιμή, δοκιμαστής, δοκιμαστήριο, δοκιμαστικός, δοκίμιο, δοκιματικός, δόκιμος · δοκησίσοφος, δοκιμιογράφος, δοκιμιογραφία, δοξολογώ, δοξολογία · αδόκητος, απροσδόκητος, αποδοκιμασία, αποδοκιμάζω, ένδοξος / άδοξος, επιδοκιμασία, επιδοκιμάζω, επίδοξος, εύδοξος, Ευδοξία, ευδοκίμω, ευδόκιμος / αδόκιμος, ομόδοξος / ετερόδοξος, προσδοκώ, προσδοκία... χάριν (*χάρις*) < *χαίρω* < ρίζα *χαρ-*. ΟΜΟΡΡΙΖΑ.. ν .ε.: χάρη, χαρά, χάρμα, χαρμόσυνος, χairoμαι, χαρίζω, χάρισμα, χαρισάμενος, χαρισματικός, χαριστικός, χαριτωμένος, χαριεντίζομαι, χαριεντισμός, χαρωπός · χαροκόπος, χαριτολογώ, χαριτολόγημα, χαροποιώ, χαροποιός, (κατα)χαρούμενος · αχάριστος, άχαρος, ευχάριστος, περιχαρής, πρόσχαρος, συγχαίρω, συγχαρητήρια, συγχαρητήριοι · αιμοχαρής, πολεμοχαρής, υδροχαρής

8. πράττω ή πράσσω < θέμα *πραγ-* + πρόσφυμα; + κατάληξη *-ω*. ΣΥΝΩΝ. α.ε.: *ποιώ, τελώ, επιτελώ, δρω, εργαζομαι*... ΑΝΤ. α.ε.: *άπρακτώ, αργώ, αδρανώ, κάθημαι*. ΟΜΟΡΡΙΖΑ. ν .ε.: πράξη, πράγμα, πραγματικότητα, πραγματικός, πράγματι, πραγματεία, πραγματώνω, πρακτικός, πραγματευτής · πραγματογνώμονας, πραγματοποιώ -πράκτορας, πρακτορείο -πραξικόπημα, πραξικοπηματικός · απραξία, άπρακτος, πολυπράγμων, αντίπραξη, διαπραγματεύομαι, διαπραγματευτής, αδιαπραγμάτευτος, διαπράττω, δυσπραγία, εισπράττω, εισπράκτορας, συμπράττω, σύμπραξη · εχθροπραξία, κοινοπραξία, πολυπραγμοσύνη

9. δήλος < ρίζα *δηP-* του *δῖος* (= θεϊκός). ΣΥΝΩΝ. α.ε.: *φανερός, εμφανής, σαφής, εναργής*... ΑΝΤ. α.ε.: *άδηλος, αφανής, αδιόρατος*... ΟΜΟΡΡΙΖΑ.. ν.ε.: δήλωση, δηλώνω, δηλωτικός, δηλαδή (*δήλα* + *δη*) · αδήλωτος, διαδήλωση, αντιδιαδήλωση, εκδηλώνω , εκδηλωτικότητα, υποδηλώνω, υποδήλωση

10. στοχάζομαι < *στόχος*, από ρίζα *στεχ-* ή *σταχ-*, που μπορεί να είναι συγγενική με τη ρίζα *στιγ-* του *στίζω*. ΣΥΝΩΝ. α.ε. (με τη σημασία που έχει το ρήμα στο κείμενο): *σκοπεύω, στοχεύω*.

ΟΜΟΡΡΙΖΑ. ν.ε.: στόχος, στοχασμός, στοχαστής, στόχαστρο, στοχεύω, στόχευση · άστοχος, αστοχία, αστόχαστος, εύστοχος

11. κύριος < *κῦρος* (= δύναμη). ΟΜΟΡΡΙΖΑ. ν.ε.: κύριος, κυριεύω, κυρίευση, κυρίως, κυριότητα · κυριολεκτώ, κυριολεξία, κυριολεκτικός · άκυρος, έγκυρος, (επι)κυρώνω, (επι)κύρωση.

12. περιέχω < *περί* + *έχω* < θέμα *σεχ-* > *έχ-* (με τροπή του *σ* σε *δασειά*) > *έχ-* (με ανομοίωση της *δασειάς*: έγινε *ψιλή*, επειδή ακολουθεί το *δασύ χ*) > *σχ-* (και: *σεχ-> σχε-> σχη-*). ΟΜΟΡΡΙΖΑ. ν.ε.: έχω, έξη -σχετικός, (ακατ)άσχετος, σχέδιο, σχεδόν, σχέση - σχήμα, σχηματίζω - σχολή, σχολαστικός, σχολείο · ανέχομαι, ανεξίκακος, ανακωχή, αντέχω, αποχή, εξέχω, εξοχή, ενοχή, εποχή, επίσχεση, κατέχω, κατάσχεση, μετέχω, μέθεξη, παρέχω, αντιπαροχή, περιέχω, περιοχή, περιεκτικός, προέχω, προεξέχω, προσέχω, προσεχής, πρόσχημα, συμμετέχω, συ -νεκτικός, συνεχής, συνοχή, συσχετίζω, υπερέχω, υπέροχος · εχέμυθος, ενέχυρο, εκχειρία, οχυρός · απροσεξία, ευεξία, καχεκτικός, πλεονέκτης, μειονεκτώ, ευωχία · (απ)ασχολούμαι, απασχόληση · κακουχία, νουνεχής · αδειούχος, αξιωματούχος, αριστούχος, γηπεδούχος, διπλωματούχος, εκατομμυριούχος, κυπελλούχος, οικοπεδούχος, πιτυρούχος, πολιούχος, προνομιούχος, πτυχιούχος, ταλαντούχος

13. άλλος < ρίζα *αλλ-* (από την οποία και τα *άλλά, άλλοις, άλλότριος, άλλήλων, άλλάσσω*. ΣΥΝΩΝ. α.ε.: *αλλότριος, άλλοις*. ΑΝΤ. α.ε.: *ίδιος, οίκειος*. ΟΜΟΡΡΙΖΑ.. ν.ε.: αλλά, αλλιώς, αλλού, άλλοτε, άλλωστε — αλλάζω, αλλαγή, αλλιώςτικος, άλλοθι -

αλλοιώνω, αλλοτριώνω · αλλαξοπιστία, αλλεπάλληλοι, αλλεργία, αλληγορία, αλλήθωρος, αλληλεγγύη, αλληλεπίδραση, αλληλογραφία, αλληλοεκτίμηση, αλληλοθαυμασμός · αλληλουχία, αλλοδαπός, αλλοεθνής, αλλόκοτος, αλλοπρόσαλλος, αλλοφροσύνη · ανταλλάσσω, απαλλάσσω, διαλλακτικός, εναλλακτικός, έξαλλος, παραλλαγή, συναλλάσσομαι, συνάλλαγμα

14. καλώ < ρίζα *καλ-*, με μετάθεση > *κλα-* και με έκταση > *κλη-*. ΣΥΝΩΝ. α.ε.: *ονομάζω, προσαγορεύω, φωνώ*. ΟΜΟΡΡΙΖΑ.. ν.ε.: καλώ, κάλεσμα, καλεσμένος, κλήση, κλητήρας, κλητεύω, κλήτευση, κλητικός, κλητική (η), κλητός · ανακαλώ, ανάκληση, αντίκλητος, αποκαλώ, εγκαλώ, έγκληση, έγκλημα, εγκληματικός, έκκληση, εκκλησία, εκκλησιάζομαι, εκκλησιαστικός, επικαλούμαι, επίκληση, μετακαλώ, αμετάκλητος, παρακαλώ, παράκληση, παρακάλια, παρακλητικός, προκαλώ, πρόκληση, προκλητικότητα, προκλητικός, απρόκλητος, προσκαλώ, πρόσκληση, προσκλητήριο, απρόσκλητος, συγκαλώ, σύγκληση, σύγκλητος, συγκλητικός · αυτόκλητος, ετερόκλητος

15. πολιτικός < *πολίτης* < *πολύς* (αβέβαιης ετυμολογίας). ΟΜΟΡΡΙΖΑ.. ν.ε.: πόλη, πολίτης, πολιτισμός, πολιτεία, πολίτευμα · πολεοδομία, πολιορκώ, πολιούχος, πολιτικολογώ, πολιτογραφώ · απολίτιστος, αντιπολίτευση, συμπολίτης · ακρόπολη, κωμόπολη, μητρόπολη, μεγαλούπολη · κοσμοπολίτης

Ενότητα 12^η

Η κοινωνική οντότητα που προήλθε από τη συνένωση περισσότερων χωριών είναι η πόλη, μια κοινωνική οντότητα τέλεια, που μπορούμε να πούμε ότι πέτυχε τελικά την ύψιστη αυτάρκεια: συγκροτήθηκε για να διασφαλίζει τη ζωή, στην πραγματικότητα όμως υπάρχει για να εξασφαλίζει την καλή ζωή. Η πόλη, επομένως, είναι κάτι που ήρθε στην ύπαρξη εκ φύσεως, όπως ακριβώς και οι πρώτες κοινωνικές οντότητες, αφού είναι το τέλος εκείνων κι αφού αυτό που λέμε φύση ενός πράγματος δεν είναι παρά η μορφή που αυτό έχει κατά τη στιγμή της τελείωσης, της ολοκλήρωσής

του: αυτό δε λέμε, πράγματι, πως είναι τελικά η φύση του κάθε πράγματος, π.χ. του ανθρώπου, του αλόγου ή του σπιτιού, η μορφή δηλαδή που το κάθε πράγμα έχει όταν ολοκληρωθεί η εξελικτική του πορεία; Επίσης: Ο τελικός λόγος για τον οποίο υπάρχει ένα πράγμα είναι κάτι το έξοχο, και η αυτάρκεια είναι τελικός στόχος και, άρα, κάτι το έξοχο. Όλα αυτά κάνουν φανερό ότι η πόλη ανήκει στην κατηγορία των πραγμάτων που υπάρχουν εκ φύσεως και ότι ο άνθρωπος είναι ένα ον προορισμένο από τη φύση να ζει σε πόλη (πολιτικόν ζῶον): ο δίχως πόλη άνθρωπος (θέλω να πω: ο εκ φύσεως δίχως πόλη άνθρωπος, όχι ο δίχως πόλη από κάποια τυχαία συγκυρία) ή είναι άνθρωπος κατώτερης ποιότητας ή είναι ένα ον ανώτερο από τον άνθρωπο: είναι σαν εκείνον που ο Όμηρος τον στόλισε με τους χαρακτηρισμούς «άνθρωπος δίχως σόι, δίχως νόμους, δίχως σπιτικό»: αυτός ο άνθρωπος, ο δίχως πόλη από τη φύση του, είναι –την ίδια στιγμή– και άνθρωπος που παθιάζεται με τον πόλεμο: είναι σαν ένα απομονωμένο πιόνι στο παιχνίδι των πεσσών.

Θέμα : α) η πόλις ανήκει στην κατηγορία των πραγμάτων που είναι εκ φύσεως
β) ο άνθρωπος από τη φύση του είναι ζῶον πολιτικόν (απόρροια από το πρώτο θέμα)

Δομή : I. Η πόλις υπάρχει εκ φύσεως

- α. προέλευση της πόλεως
- β. σκοπός της πόλεως
- γ. γνωρίσματα της πόλεως
- δ. η πόλις υπάρχει εκ φύσεως, τα επιχειρήματα υπέρ της θέσης αυτής

II. Ο Άνθρωπος είναι ζῶον πολιτικόν, επιχειρήματα υπέρ της θέσης αυτής

- ❖ Χρησιμοποιεί κι εδώ τη γενετική μέθοδο.
- ❖ Παραγωγικός συλλογισμός Αριστοτέλη :

A. Π1 : οι πρώτες κοινωνίες είναι φύσει

Π2 : η πόλις είναι η τελείωση των πρώτων κοινωνιών

Συμπέρασμα : η πόλις είναι φύσει (φυσική ύπαρξη)

B.. Π1 : η φύση είναι αυτό που γίνεται με την ολοκλήρωση

Π2 : Η πόλις είναι η ολοκλήρωση

Συμπέρασμα : : η πόλις είναι φύσει (φυσική ύπαρξη)

Γ. Π1 : κάθε ον στοχεύει στο άριστο φύσει

Π2 : το άριστο είναι προορισμός της πόλις

Συμπέρασμα : : η πόλις είναι φύσει (φυσική ύπαρξη)

- ❖ Αντίθεση με τον Πρωταγόρα, που δίδασκε ότι η πόλη είναι μια σύμβαση που δημιουργήθηκε από ανάγκη. Ο Αριστοτέλης αντικρούει τις απόψεις των σοφιστών. Στον Πρωταγόρα η πόλη δημιουργήθηκε για την ανάγκη του «ζῆν» των ανθρώπων, στον Αριστοτέλη για το « εὖ ζῆν».
- ❖ Η κοινωνική οντότητα που προήλθε από τη συνένωση...είναι η πόλη: Ο Αριστοτέλης παρουσιάζει τα διαδοχικά στάδια κοινωνικής συμβίωσης για να καταλήξει στην πόλη-κράτος, που αποτελεί την ύψιστη μορφή ανθρώπινης κοινότητας και είναι μία από τις κοινωνικές οντότητες (ομάδες-συνύπαρξης) των ανθρώπων.

- ❖ Ξεκινά από το άτομο που μόνο του δεν μπορεί να υπάρξει και δημιουργεί την **οικογένεια** (οίκος). Αυτή είναι η πρώτη κοινωνική μονάδα που σχηματίζεται από φυσική αναγκαιότητα και είναι αποτέλεσμα δύο ενστίκτων : του ενστίκτου της αναπαραγωγής που οδηγεί στο φυσικό "συνδυασμό άρρενος-θήλεος και του ενστίκτου της αυτοσυντήρησης. Ολοκληρώνεται με τη γέννηση παιδιών (σ' αυτό οδηγεί το πρώτο ένστικτο) και την απόκτηση δούλων (σ' αυτήν οδηγεί το ένστικτο της αυτοσυντήρησης που συνδέει τον *άρχοντα* με τον *αρχόμενο*). Σκοπός της οικογένειας είναι η διαιώνιση του είδους και η ικανοποίηση βιοτικών αναγκών στις οποίες περιλαμβάνεται και η προστασία των μελών της.
- ❖ Η δεύτερη μορφή κοινωνίας είναι η **κώμη** (χωριό) που σχηματίζεται από "*πλείονας οικίας*" είναι δηλαδή μια φυσική ανάπτυξη της οικογένειας. Σκοπός της είναι η ικανοποίηση αναγκών που υπερβαίνουν τις καθημερινές, δηλαδή ανάγκες που σχετίζονται με την πνευματική υπόσταση του ανθρώπου, όπως η ανάγκη για τη λατρεία του θείου ή για την απονομή της δικαιοσύνης. Η οικογένεια δεν μπορεί να έχει ούτε τυπικό λατρείας, ούτε μηχανισμό απόδοσης της δικαιοσύνης. Η κώμη επιτρέπει μεγαλύτερο καταμερισμό εργασίας και έτσι καλύπτει περισσότερες ανάγκες, ενώ ταυτόχρονα εξασφαλίζει πληρέστερη προστασία από όποιους κινδύνους.
- ❖ Η τρίτη κοινωνική οντότητα είναι η **πόλις** που προήλθε από τη συνένωση περισσότερων κωμών.
- ❖ Μια κοινωνική οντότητα τέλεια : Η λέξη *τέλος* δηλώνει τον σκοπό, δηλαδή τον προορισμό για τον οποίο είναι πλασμένο το καθετί. Δηλώνει τη στιγμή της τελείωσης, της ακμής, της ολοκλήρωσης, το τέλος της εξέλιξης που δεν οδηγεί στη φθορά. Το επίθετο *τέλεια* χρησιμοποιείται για να δηλωθεί ο εξελικτικός κύκλος των κοινωνικών μορφωμάτων που παρακολουθούμε: *οικία - κώμη - πόλις*. Δηλώνεται δηλαδή η ολοκληρωμένη κοινωνία, η οποία αποτελεί και το τέλος της εξέλιξης. Καθώς παρακολουθούμε τη μακρά εξελικτική πορεία της πόλης, διαπιστώνουμε ότι αυτή αποτελεί χρονικά υστερογενές δημιούργημα. Προηγήθηκαν δηλαδή οι άλλες μορφές και κατόπιν ήλθε ως ολοκλήρωση η *πόλις*. Εντούτοις οντολογικά και αξιολογικά η πόλη έχει προτεραιότητα έναντι όλων των άλλων.
- ❖ Μπορούμε να πούμε ότι πέτυχε τελικά την ύψιστη αυτάρκεια: Ο Αριστοτέλης στα "*Ηθικά Νικομάχεια*" προσδιόρισε τη λέξη "*αυτάρκεια*", λέγοντας ότι τη χρησιμοποιούμε για να δηλώσουμε ότι κάτι και μόνο του είναι τέλειο αγαθό, κάνει τη ζωή άξια να τη ζήσει κανείς χωρίς να χρειάζεται κάτι ακόμα. Σύμφωνα με το φιλόσοφο αυτάρκης είναι η πόλη που από μόνη της αποτελεί το τέλειο αγαθό, ακριβώς γιατί τίποτε άλλο δεν χρειάζεται πέρα από αυτήν ο πολίτης, αφού η ίδια μπορεί να του χαρίσει το ύψιστο αγαθό, που είναι το *ευ ζην*, η *ευδαιμονία*. Μπορεί να τον βοηθήσει να πραγματοποιήσει τη φύση του, να ολοκληρωθεί. Μια πόλη είναι αυτάρκης αν η γεωγραφική της θέση της εξασφαλίζει άφθονα τα υλικά αγαθά και τη βοήθει στην εμπορική της ανάπτυξη, αν έχει τις απαραίτητες αμυντικές δυνατότητες και αν διαθέτει σύστημα χρηστής διοίκησης και απονομής της δικαιοσύνης, επομένως αν είναι ανεξάρτητη ή αν δεν χρειάζεται εξωτερική βοήθεια, για να καλύψει τις υλικές και ηθικές - πνευματικές - κοινωνικές ανάγκες της. Για να είναι η πόλη αυτάρκης είναι ανάγκη να συνυπάρχουν αρμονικά τρεις παράγοντες: το μέγεθος - έκταση της πόλεως, ο πληθυσμός της και οι ανάλογοι προς τον

πληθυσμό της πόροι. Αποτελεί λοιπόν η αυτάρκεια ύψιστο αγαθό καθώς νοείται ως απόλυτη πληρότητα.

- ❖ συγκροτήθηκε για να εξασφαλίζει τη ζωή, ... την καλή ζωή: Η πόλη-κράτος γεννήθηκε, όπως και η κώμη, για τη διασφάλιση της ζωής, δηλαδή της επιβίωσης. Επιδιώκει όμως και πετυχαίνει το *ευ ζην*, δηλαδή την ευδαιμονία (καλή ζωή). Με άλλα λόγια η πόλη-κράτος προσφέρει τις δυνατότητες για την ανάπτυξη κάθε ηθικής και πνευματικής δραστηριότητας των πολιτών. Ιδιαίτερα το *ευ ζην*, η καλή ζωή, συνδέεται με την ενάρετη ζωή. Γι' αυτό και η φροντίδα της ιδανικής πολιτείας πρέπει να είναι η αρετή των πολιτών και η παιδεία τους, που στοχεύει στην αρετή (*Πολιτικά*, 1280b 5). Έτσι, μέσω της πόλης, επιτυγχάνεται η ιδανική σύζευξη που επιδίωκε ο Αριστοτέλης, της ηθικής με την πολιτική, αφού και οι δύο έχουν ένα κοινό σκοπό, να αναπτύξουν τις ανώτερες τάσεις του ανθρώπου και να τον καταστήσουν ικανό για την κατάκτηση της αρετής.
- ❖ Η πόλη, επομένως, είναι κάτι που ήρθε στην ύπαρξη εκ φύσεως ... οντότητες, αφού αυτή είναι το τέλος εκείνων ... η εξελικτική του πορεία: Η πολιτική σκέψη του Αριστοτέλη με έναν υποθετικό συλλογισμό φτάνει ως τις ρίζες της ανθρώπινης φύσης, για να αποδείξει ότι και η γένεση της πόλης-κράτους αποτελεί μία φυσική διεργασία. Δηλώνει λοιπόν ότι, αν οι πρώτες μορφές κοινωνίας είναι φυσικές το ίδιο ισχύει και για την πόλη-κράτος. Η πόλη κράτος είναι ο σκοπός και η ολοκλήρωση εκείνων των πρώτων κοινωνιών. Επομένως, εάν δεχθούμε ως σωστό τον πρώτο συλλογισμό, είμαστε υποχρεωμένοι να δεχθούμε και τον δεύτερο.
- ❖ Η φύση κάθε πράγματος είναι η συγκεκριμένη μορφή που έχει το πράγμα, όταν ολοκληρωθεί η δημιουργία του. Άρα ο Αριστοτέλης την έννοια *φυσική ύπαρξη* δεν την αναζητά στην προέλευσή της αλλά στην ολοκλήρωση, δηλαδή στην περάτωση της δημιουργίας της. Τα παραδείγματα από την εμπειρία που προσκομίζει κάνουν σαφή τον συλλογισμό του.
- ❖ Επίσης: Ο τελικός λόγος για τον οποίο υπάρχει ένα πράγμα είναι κάτι το έξοχο, και η αυτάρκεια είναι τελικός στόχος και, άρα, κάτι το έξοχο. Όλα αυτά κάνουν φανερό ότι η πόλη ανήκει στην κατηγορία των πραγμάτων που υπάρχουν εκ φύσεως :Στο σημείο αυτό προστίθεται ένα νέο επιχείρημα στη συλλογιστική διαδικασία που αποβλέπει να αποδείξει ότι:
 - η πόλη υπάρχει εκ φύσεως
 - ο άνθρωπος είναι ον προορισμένο από τη φύση να ζει σε πόλη (*πολιτικόν ζώνον*)
- ❖ Ειδικότερα ο Αριστοτέλης επιχειρεί να αποδείξει την πρώτη θέση, ότι δηλαδή η πόλη είναι φυσική ύπαρξη. Κάθε φυσικό ον, υποστηρίζει, έχει έναν ανώτερο, υψηλό σκοπό. Ο σκοπός αυτός είναι το υπέρτατο αγαθό, το άριστο. Η αυτάρκεια είναι τελικός σκοπός και κάτι το άριστο, άρα κάτι το φυσικό. Επομένως, η πόλη που υφίσταται για την αυτάρκεια είναι φυσική ύπαρξη.
- ❖ Οι έννοιες τις οποίες συσχετίζει εδώ ο Αριστοτέλης είναι: *πόλη - φύση - τελικός σκοπός - αυτάρκεια - έξοχο (άριστο)*.
- ❖ Με τον τρόπο αυτό ο Αριστοτέλης αποκρούει την άποψη των σοφιστών Λυκόφρονα και Θρασυμάχου ότι ο νόμος και το κράτος αποτελούν προϊόντα συμβατικών ρυθμίσεων, δηλαδή ανθρώπινες παρεμβάσεις στην ελευθερία του κάθε πολίτη, προκειμένου να τον διασφαλίσουν από κάθε είδους προσβολή ή απειλή.

- ❖ Επιπλέον δεν φαίνεται να συμφωνεί με το Πρωταγόρα, κατά τον οποίο η γένεση της πολιτικής κοινότητας είναι αποτέλεσμα της ανάγκης να προστατευθεί ο άνθρωπος από τα θηρία ή άλλους κινδύνους.
- ❖ Αντίθετη είναι και η άποψη του Ρουσό σύμφωνα με τον οποίο η πολιτική κοινωνία, το κράτος, δημιουργήθηκε ύστερα από συμφωνία αρχόντων και αρχομένων, ύστερα από ένα κοινωνικό συμβόλαιο, όχι από τη φύση, αλλά νόμω και θέσει.
- ❖ ο άνθρωπος είναι ένα ον προορισμένο από τη φύση να ζει σε πόλη (πολιτικόν ζών): Σύμφωνα με τη μέθοδο του να ξεκινά από το γενικό για να φτάσει στο ειδικό, ο Αριστοτέλης, αφού τόνισε ότι η πόλη είναι φυσική ύπαρξη, ισχυρίζεται τώρα ότι ο άνθρωπος, που τη δημιούργησε, είναι από τη φύση του *πολιτικόν ζών*. Αυτό σημαίνει ότι ο άνθρωπος έχει από τη φύση την ιδιότητα να ζει μέσα σε μία κοινωνία ανθρώπων, που είναι οργανωμένη με πολιτεύμα, νόμους, θεσμούς. Αρχικά χαρακτηρίζεται *ζών* και εξισώνεται έτσι με το υπόλοιπο ζωικό βασίλειο. Με βάση τα βασικά βιολογικά δεδομένα, τα ζώα διακρίνονται, ανάλογα με τον τρόπο διαβίωσής τους, σε *αγελαία* και *μονήρη*. Από τα αγελαία άλλα ζουν ως πολιτικά ζώα και άλλα διασκορπισμένα. Πολιτικά είναι τα ζώα που έχουν μια κοινή δραστηριότητα και σ' αυτά ανήκουν ο άνθρωπος, η μέλισσα, η σφήκα, το μυρμήγκι και ο γερανός. Τη διαπίστωση του Αριστοτέλη ότι ο άνθρωπος παρουσιάζει εκ γενετής αγελαία χαρακτηριστικά, όπως και τα υπόλοιπα ζώα, έρχονται σήμερα να την επιβεβαιώσουν η επιστήμη της συμπεριφοράς (ηθολογία) και η εθνολογία. Ο άνθρωπος, λοιπόν, ως αγελαίο ζώο έχει από τη φύση του την ιδιότητα να ζει μέσα σε μια κοινωνία ανθρώπων. Ο Αριστοτέλης τονίζει με έμφαση την *κοινωνική ορμή* του ανθρώπου προς διαβίωση σε μια πολιτική κοινότητα.
- ❖ Αρκετοί μελετητές κατέκριναν την τοποθέτηση αυτή του Αριστοτέλη. Ο Ross λέει ότι "θα ήταν προτιμότερο να πούμε ότι ο άνθρωπος είναι ζώο κοινωνικό, που έχει ανάγκη τους συνανθρώπους του όχι μόνο ως απλούς συμπολίτες αλλά για σειρά δραστηριότητες". Αξίζει να σημειωθεί ότι στην πολιτική αυτή κοινότητα δεν έχουν θέση οι δούλοι κατά τον Αριστοτέλη, γιατί δεν έχουν πολιτειακή οργάνωση, αποτελούν απλώς *έμψυχον κτήμα* του πολίτη.
- ❖ ο δίχως πόλη άνθρωπος...παθιάζεται με τον πόλεμο: Από τα προηγούμενα συνεπάγεται ότι όποιος αδυνατεί να ζήσει μέσα σε μια πολιτική κοινότητα ή όποιος δεν χρειάζεται μια τέτοια κοινότητα, επειδή είναι αυτόρκτης, είναι ή ένα ον που ξεπερνά την ανθρώπινη φύση (δηλαδή ένας θεός) ή ένας εκφυλισμένος άνθρωπος. *Άπολις* πιθανότητα είναι ο άνθρωπος που δεν ανήκει σε καμία κοινωνία, ούτε σε οικογένεια ούτε σε κώμη ούτε σε πόλη-κράτος. Ο *δίχως πόλη εκ φύσεως* είναι όποιος από φυσική διάθεση ή βούληση αποστρέφεται ή εγκαταλείπει την πολιτειακά οργανωμένη κοινωνία και *όχι από κάποια τυχαία συγκυρία*. Τέτοια περίπτωση είναι εκείνη του εξόριστου, του φυλακισμένου ή όποιου του καταστράφηκε η πόλη και ζει μακριά από τους συμπολίτες του. Όποιος λοιπόν είναι εκ φύσεως δίχως πόλη ή είναι ατελής και κατώτερος άνθρωπος ή είναι μία ύπαρξη ανώτερη από άνθρωπο. Όπως λέει πιο κάτω ο Αριστοτέλης (1253a27-30) αυτός που αδυνατεί να ζήσει στην πολιτειακά οργανωμένη κοινωνία ή αυτός που δεν τη χρειάζεται, γιατί είναι αυτόρκτης, είναι ή θεός ή άγριο θηρίο.
- ❖ Η φράση *άνθρωπος δίχως σοί, δίχως νόμους, δίχως σπιτικό* είναι από την Ιλιάδα. Αυτά τα λόγια τα είπε ο Νέστορας στον Διομήδη, για να χαρακτηριστεί καθέναν που

επιθυμεί τον εμφύλιο πόλεμο. Πρόκειται για έναν άνθρωπο στο πρόσωπο του οποίου βλέπει κανείς τη διαστροφή της ανθρωπίνης φύσης. Το βαθύτερο νόημα των λόγων του Αριστοτέλη είναι ότι όποιοι βγαίνουν έξω από την πολιτικά οργανωμένη κοινωνία, στην οποία εκ φύσεως ανήκουν, γίνονται επικίνδυνοι για τους άλλους ανθρώπους. Ένας τέτοιος άνθρωπος, δηλαδή ένας *απολιτικός* άνθρωπος, αποκαλείται από τον Αριστοτέλη και *πολέμου επιθυμητής*. Όπως προκύπτει μάλιστα από τα συμφραζόμενα, έναν τέτοιο άνθρωπο τον συγκρίνει ο Αριστοτέλης με τις βιολογικές τερατογενέσεις που μπορεί να υπάρχουν στη φύση (*Περί ζώων γενέσεως*, IV4.770b 9 κ.ε.).

- ❖ Με όλη αυτή την επιχειρηματολογία του για τον απολιτικό άνθρωπο ο Αριστοτέλης αποκρούει "την άποψη των κυνικών φιλοσόφων ότι ο σοφός άνθρωπος είναι αυτάρκης και δεν χρειάζεται να είναι πολίτης μιας χώρας, αλλά μόνο του κόσμου - μια άποψη η οποία τροφοδοτήθηκε από την απογοήτευση που κυριάρχησε στην Ελλάδα μετά την ήττα της Χαιρώνειας".
- ❖ Τόσο ο Πρωταγόρας μέσω του μύθου όσο και ο Αριστοτέλης στην προσπάθειά του να καταγράψει και να ερμηνεύσει τα πολιτεύματα, αναπτύσσουν τις απόψεις τους για τη συγκρότηση πόλεων, με τρόπο, όμως, διαφορετικό ο καθένας. Αρχικά, ο σοφιστής θεωρεί ότι οι άνθρωποι τα πρώτα χρόνια της δημιουργίας τους ζούσαν σποραδικά και ότι οι πόλεις συγκροτήθηκαν μεταγενέστερα με το πέρασμα του χρόνου και εξαιτίας της ανάγκης που παρουσιάστηκε να προστατευτούν από τα άγρια θηρία. Αντίθετα, ο Αριστοτέλης θεωρεί "ότι ο άνθρωπος είναι φύσει πολιτικόν καί κοινωνικόν ζῶον", δηλαδή από την πρώτη στιγμή της γέννησής του ένιωσε την ανάγκη να ενταχθεί σε πόλεις. Επομένως, η πόλη ως ιδέα προϋπήρχε στη φύση σε σχέση με τον άνθρωπο.
- ❖ Συμφωνεί με τον Πλάτωνα : ο άνθρωπος από μόνος του δεν είναι αυτάρκης, γι'αυτό οι άνθρωποι συνιστούν πόλεις.
- ❖ Ο άνθρωπος είναι ζῶον πολιτικόν, είναι ον από τη φύση του πλασμένο να ζει μέσα σε μια κοινωνία οργανωμένη με πολίτευμα και νόμους.

Ενότητα 13^η

Είναι, νομίζω, φανερό γιατί ο άνθρωπος είναι πολιτικόν ζῶον περισσότερο από ότι οι μέλισσες ή τα άλλα αγελαία ζῶα: όπως έχουμε ήδη πει πολλές φορές, η φύση δεν κάνει τίποτα δίχως λόγο και χωρίς αιτία. Ας προσέξουμε ύστερ' απ'αυτό ότι ο άνθρωπος είναι το μόνο ζῶο που είναι εφοδιασμένο με την ικανότητα του λόγου. Η απλή φωνή δεν εκφράζει, ως γνωστόν, παρά μόνο τη λύπη και την ευχαρίστηση· γι'αυτό υπάρχει σε όλα τα ζῶα· η φύση τους έδωσε, πράγματι, όλη κι όλη αυτή την ικανότητα, να αντιλαμβάνονται το δυσάρεστο και το ευχάριστο και αυτά να τα κάνουν φανερά το ένα στο άλλο· του λόγου όμως ο προορισμός είναι να κάνει φανερό τι είναι ωφέλιμο και το βλαβερό και, άρα, τι είναι δίκαιο και τι άδικο· αυτό είναι, πράγματι, που ξεχωρίζει τον άνθρωπο από τα άλλα ζῶα: μονάχα αυτός αντιλαμβάνεται το καλό και το κακό, το δίκαιο και το άδικο και όλα τα άλλα παρόμοια πράγματα – και, φυσικά, η συμμετοχή σε όλα αυτά είναι που κάνει την οικογένεια και την πόλη. Ώρα όμως να προσθέσουμε και κάτι άλλο στο λόγο μας: Στην τάξη της φύσης η πόλη προηγείται από την οικογένεια κι απ' τον καθένα μας ως άτομο· ο λόγος είναι ότι το όλον αναγκαστικά προηγείται του μέρους· πραγματικά, αν πάψει να υπάρχει το σώμα ως σύνολο, δεν θα υπάρχει πια ούτε πόδι ούτε χέρι παρά μόνο ως (ίδια) λέξη, όπως, ας πούμε, αν

μιλούμε για πέτρινο χέρι (θα είναι, πράγματι, κάτι σαν κι αυτό, αν μια φορά πεθάνει): όλα τα πράγματα είναι αυτό που λέμε ότι είναι, αν τα κρίνουμε με κριτήριο τη λειτουργία και τις ιδιότητές τους: από τη στιγμή, επομένως, που θα πάψουν να έχουν αυτά τα χαρακτηριστικά, δεν θα πρέπει πια να λέμε ότι είναι ό,τι ήταν πριν, αλλ'ότι απλώς εξακολουθούν να λέγονται ακόμη με την ίδια λέξη. Είναι φανερό λοιπόν α) ότι η πόλη ήρθε στην ύπαρξη εκ φύσεως, β) ότι προηγείται από το κάθε επιμέρους άτομο. Γιατί αν είναι αλήθεια ότι ο καθένας μας χωριστά δεν είναι αυτάρκης, γίνεται λογικά φανερό ότι το κάθε μεμονωμένο άτομο θα βρεθεί στην ίδια ακριβώς κατάσταση που βρίσκονται, γενικά, τα μέρη προς το όλον: από τη άλλη μεριά, ο άνθρωπος που δεν μπορεί να ζει μαζί με άλλους σε κοινότητα, ο άνθρωπος που λόγω αυτάρκειας αισθάνεται πως δεν του λείπει τίποτε, αυτός ο άνθρωπος δεν αποτελεί με κανέναν τρόπο μέρος της πόλης- ένας τέτοιος όμως άνθρωπος είναι, τότε, ή ζώο ή θεός.

Θέμα : α.) ο λόγος ως αποδεικτικό στοιχείο της θέσης ότι ο άνθρωπος είναι ζών πολιτικόν
β) η πόλη προϋπόθεση για την ύπαρξη των μελών της.

Δομή : α) 1. η φωνή των ζώων και ο λόγος του ανθρώπου
2. η λειτουργία του λόγου
β) 1. το παράδειγμα με το σώμα – επιχειρηματολογία
2. παράθεση δύο παραδειγμάτων
3. πρόσθετο επιχείρημα

- ❖ Χρησιμοποιεί τη γενετική μέθοδο.
- ❖ Αξιολογική κλίμακα :
 - Δίκαιο – άδικο
 - Ωφέλιμο – βλαβερό
 - Ευχάριστο – δυσάρεστο

❖ Συλλογιστική πορεία :

Π1 : η φύση έδωσε στον άνθρωπο το λόγο, με τον οποίο αυτός αντιλαμβάνεται το ωφέλιμο και το βλαβερό, το καλό και το κακό, το δίκαιο και το άδικο.

Π2 : το ωφέλιμο και το βλαβερό, το καλό και το κακό, το δίκαιο και το άδικο είναι τα στοιχεία των οποίων η συνύπαρξη δημιουργεί την πολιτική κοινωνία.

Συμπέρασμα : Αφού η φύση έδωσε στον άνθρωπο το εργαλείο (τον λόγο) για να ζει σε πολιτική κοινωνία, αυτός είναι εκ φύσεως πολιτικό ζώο.

Π1 : στην τάξη της φύσης το όλον προηγείται του μέρους

Π2 : η πόλις είναι ένα όλον και τα μέρη της είναι η οικογένεια, η κώμη και το κάθε επιμέρους άτομο.

Συμπέρασμα : Η πόλις αποτελεί προϋπόθεση για την ύπαρξη των μερών της.

❖ **Λόγος:** διπλή σημασία: α)ο έναθρος λόγος και β)η λογική σκέψη

- ❖ Πέρα από την αντίθεση που υπάρχει με τον Πρωταγόρα στον μύθο (ενότητα 4^η), όπου ο σοφιστής αφηγούνταν ότι οι άνθρωποι συνέστησαν πολιτείες μόνο μετά την παρέμβαση του Δία, υπάρχει κι ένα κοινό στοιχείο: και στους δύο είναι απαραίτητη η συμμετοχή του ανθρώπου στη δικαιοσύνη για να μπορέσει να οργανωθεί σε πολιτικές κοινωνίες. (βλ.σχόλιο σελ. 188- η συμμετοχή σε όλα αυτά είναι που κάνει την οικογένεια και την πόλη)

Ενότητα 14^η

Είναι φυσική λοιπόν η τάση του ανθρώπου να συνυπάρχει μαζί με άλλους σε μια τέτοια κοινωνία. Κι εκείνος όμως που πρώτος τη συγκρότησε, υπήρξε ένας από τους πιο μεγάλους ευεργέτες του ανθρώπου. Γιατί όπως ο άνθρωπος είναι το ανώτερο από όλα τα όντα όταν φτάνει στην τελειότητά του, έτσι όταν σπάζει τη σχέση του με το νόμο και τη δικαιοσύνη γίνεται το χειρότερο απ' όλα. Δεν υπάρχει πιο ολέθριο πράγμα από την αδικία που διαθέτει όπλα. Ο άνθρωπος, από την άλλη, γεννιέται εφοδιασμένος από τη φύση με όπλα για να υπηρετήσει τη φρόνηση και την αρετή, που όμως μπορεί να τα χρησιμοποιήσει εξ ολοκλήρου και για αντίθετους σκοπούς. Γι' αυτό ο δίχως αρετή άνθρωπος είναι από όλα τα όντα το πιο ανόσιο και το πιο άγριο, το χειρότερο από όλα στις ερωτικές απολαύσεις και στις απολαύσεις του φαγητού. Η δικαιοσύνη είναι στοιχείο συστατικό της πόλης· είναι αυτό που συγκρατεί την τάξη στην πολιτική κοινωνία.

Θέμα : Οι ολέθριες επιπτώσεις που έχει για την κοινωνία η χρήση των φυσικών εφοδίων του ανθρώπου από όσους είναι χωρίς αρετή και άδικοι

Δομή : Α. Φυσική τάση του ανθρώπου να συνυπάρχει με τους άλλους

Β. Η χρήση των εφοδίων του ανθρώπου :

1. Στόχος των εφοδίων η υπηρετήση της δικαιοσύνης και της αρετής.
2. Ολέθρια αδικία με την κακή χρήση τους.

Γ. Η αξία της δικαιοσύνης για την πόλιν

- ❖ Βασικό θέμα της ενότητας αυτής είναι οι καταστροφικές για τον άνθρωπο και τις κοινωνίες, στις οποίες συμβιώνει με τους συνανθρώπους του, της μη απόκτησης της αρετής της δικαιοσύνης. Χωρίς αυτήν την αρετή, η οποία αποτελεί την κορωνίδα όλων, κατά τον Αριστοτέλη, ο άνθρωπος είναι το αγριότερο από όλα τα ζώα, επειδή είναι το καλύτερα προικισμένο από τη φύση. Διαθέτει το **λόγος**, δηλαδή τη δυνατότητα να αντιλαμβάνεται έννοιες ανώτερες, όπως αυτή της δικαιοσύνης, και να εκφράζει τις σκέψεις του στους συμπολίτες του σχετικές με αυτές. Το χάρισμα αυτό, λοιπόν, τον διαφοροποιεί και το κάνει να υπερέχει από τα άλλα ζώα, τα οποία διαθέτουν απλώς την ικανότητα να εκφράζουν τα ευχάριστα ή τα δυσάρεστα συναισθήματα. Ωστόσο, θα πρέπει να σταθούμε στο σημείο στο οποίο ο Αριστοτέλης υποστηρίζει ότι ο άνθρωπος είναι το ανώτερο από όλα τα ζώα μόνο όταν φτάσει στην τελειότητά του. Φυσικά, όπως υποστήριξε και στα «*Ἠθικά Νικομάχεια*», το στοιχείο εκείνο που τον οδηγεί στη φυσική του ολοκλήρωση είναι αρετή. Η απόκτησή της του επιτρέπει να ανταποκριθεί στο φυσικό του προορισμό, που δεν είναι άλλος από την συμβίωση με συνανθρώπους του σε πολιτικά οργανωμένες κοινωνίες, που κοσμούνται από την αρετή της δικαιοσύνης και έχουν κατακτήσει

το υπέρτατο αγαθό, την ευδαιμονία. Η δικαιοσύνη, λοιπόν, αποτελεί προϋπόθεση απαραίτητη για την απόδειξη της υπεροχής του ανθρώπου έναντι των άλλων ζώων, για την ολοκλήρωσή του ως φυσικού όντος, που λειτουργεί χρησιμοποιώντας τη **λογική** σκέψη, και για τη δημιουργία εύρυθμων και εύνομων – βιώσιμων κοινωνιών. Η απουσία της δικαιοσύνης αλλοτριώνει τη φύση του ανθρώπου, ο οποίος μετατρέπεται σε ένα αχρείο ον, χειρότερο από όλα όσα υπάρχουν, αφού το όπλο με το οποίο τον εφοδίασε η φύση, το χρησιμοποιεί με παράλογο και ανήθικο τρόπο, προβαίνοντας σε επιζήμιες και ολέθριες, για τον ίδιο και την κοινωνία, πράξεις. Από όλα αυτά καθίσταται σαφές γιατί ο Αριστοτέλης στο έργο του «Πολιτικά», το οποίο έχει ως αντικείμενο την πόλη, την πολιτική οργάνωση, τα πολιτεύματα κ.λπ. κάνει λόγο για την αρετή της δικαιοσύνης. Πίστευε ότι για να μπορέσει να υπάρξει και να λειτουργήσει σωστά μια πόλη – κράτος, θα πρέπει τα μέλη της, τα οποία την συγκροτούν, να συμμετέχουν στη δικαιοσύνη. Χωρίς αυτήν κάθε συζήτηση για την πολιτεία δεν έχει κανένα νόημα.

- ❖ Στις ενότητες 11-14, ο Αριστοτέλης ακολουθεί τη γενετική μέθοδο για να δείξει τον τρόπο δημιουργίας της πόλης-κράτους. Αυτή είναι 'τέλεια', δηλαδή βρίσκεται στο 'τέλος' (σκοπός) ενός εξελικτικού κύκλου (οἶκος – κώμη – πόλις).
- ❖ Εξ αντιθέτου αιτιολόγηση : μιλά για τα κακά της αδικίας, για να μας δείξει την αξία της δικαιοσύνης.
- ❖ Είναι φυσική τάση του ανθρώπου να συνυπάρχει με τους άλλους.
- ❖ Ο άνθρωπος γεννιέται εφοδιασμένος από τη φύση με όπλα (με τον λόγο και τα πάθη), για να υπηρετήση τη φρόνηση και την αρετή, οι οποίες στηρίζουν την κοινωνία.
- ❖ Τα όπλα αυτά, αν λείπει η φρόνηση και η αρετή, μπορεί ο άνθρωπος να τα χρησιμοποιήσει για κακούς σκοπούς και τότε γίνεται το πιο άγριο και το επικίνδυνο από όλα τα ζώα.
- ❖ Συστατικό στοιχείο της πόλης είναι η δικαιοσύνη, που συγκρατεί την τάξη.
- ❖ Ο Αριστοτέλης στη 14η ενότητα των 'Πολιτικών' εξηγεί πως ο άνθρωπος διαθέτει φυσικά όπλα, τα οποία πρέπει να χρησιμοποιήσει στα πλαίσια του νόμου και της δικαιοσύνης για να αποβούν ευεργετικά και ωφέλιμα σε όλους. Συνιστά, λοιπόν, κοινή διαπίστωση και θέση όλων πως η δικαιοσύνη είναι το βασικό συστατικό για τη συγκρότηση πόλεων και το στοιχείο εκείνο που συμβάλλει στην εξέλιξη του πολιτισμού

Ενότητα15η

Τῷ περὶ πολιτείας
ἐπισκοποῦντι, καὶ τίς ἐκάστη
καὶ ποία τις,
σχεδὸν
πρώτη σκέψις
περὶ πόλεως ἰδεῖν, τί ποτέ
ἐστὶν ἡ πόλις.
νῦν γὰρ ἀμφισβητοῦσιν, οἱ
μὲν φάσκοντες τὴν πόλιν
πεπραχέναι τὴν πρᾶξιν, οἱ δ'
οὐ τὴν πόλιν
ἀλλὰ τὴν ὀλιγαρχίαν ἢ τὸν
τύραννον·

Για όποιον εξετάζει τον τρόπο διακυβέρνησης (μιας πόλης) και ποια είναι η φύση και ποια τα χαρακτηριστικά της κάθε επιμέρους πολιτείας (ή: του κάθε τρόπου διακυβέρνησης), το πρώτο σχεδόν θέμα για διερεύνηση είναι σχετικά με την πόλη, να δει τι είναι άραγε η πόλη.

Γιατί σήμερα υπάρχουν διαφορετικές γνώμες γι' αυτό το θέμα, άλλοι δηλαδή λένε πως την τάδε συγκεκριμένη πράξη την έχει κάνει η πόλη, ενώ άλλοι ότι δεν την έχει κάνει η πόλη, αλλά μια συγκεκριμένη ολιγαρχική κυβέρνηση ή ένας συγκεκριμένος τύραννος· εξάλλου, βλέπουμε ότι όλη η δραστηριότητα του

τοῦ δὲ πολιτικοῦ καὶ τοῦ νομοθέτου πᾶσαν ὀρώμεν τὴν πραγματείαν οὕσαν περὶ πόλιν, ἢ δὲ πολιτεία τῶν τὴν πόλιν οἰκούντων ἐστὶ τάξις τις.

ἐπεὶ δ' ἡ πόλις τῶν συγκειμένων, καθάπερ ἄλλο τι τῶν ὄλων μὲν συνεστώτων δ' ἐκ πολλῶν μορίων, δῆλον ὅτι πρότερον ὁ πολίτης ζητητέος·

ἢ γὰρ πόλις πολιτῶν τι πλῆθος ἐστίν. ὥστε τίνα χρὴ καλεῖν πολίτην καὶ τίς ὁ πολίτης ἐστὶ σκεπτέον. καὶ γὰρ ὁ πολίτης ἀμφισβητεῖται πολλάκις·

οὐ γὰρ τὸν αὐτὸν ὁμολογοῦσι πάντες εἶναι πολίτην·

ἔστι γὰρ τις ὃς ἐν δημοκρατίᾳ πολίτης ὢν ἐν ὀλιγαρχίᾳ πολλάκις οὐκ ἔστι πολίτης.

Σχόλια:

Θέμα : Η επισήμανση της ανάγκης για διερεύνηση των εννοιῶν της πόλης και του πολίτη στο πλαίσιο της διερεύνησης της έννοιας του πολιτεύματος.

Δομή : Α.Οι λόγοι για την εξέταση της έννοιας πόλις (εννοώντας την πόλη-κράτος)

1. Διχογνωμία ως προς την ουσία της έννοιας κράτος
2. Κατανόηση του τρόπου δράσης του πολιτικού και του νομοθέτη
3. Κατανόηση της οργάνωσης του κράτους σε σχέση με το πολίτευμα

B. Οι λόγοι για την εξέταση της έννοιας πολίτης

- 1.Ο πολίτης είναι μέρος του όλου(της πόλις)
2. Ανυπαρξία ομοφωνίας για τον ορισμό της έννοιας πολίτης

❖ Η πόλη δεν είναι απλώς το άθροισμα των πολιτών, είναι ένα οργανωμένο σύνολο, οδηγεί τους πολίτες.

❖ Άλλο πολίτης (έχει την εξουσία) κι άλλο υπήκοος (ανήκει στην εξουσία των άλλων)

❖ Όποιος εξετάζει το πολίτευμα πρέπει να δει τι είναι το κράτος

❖ Αυτό πρέπει να γίνει για τρεις λόγους:

α) Δεν συμφωνούν όλοι για τη φύση του κράτους. Και αυτό γίνεται φανερό όταν ψάχνουν να βρουν ποιος ευθύνεται για μια πολιτική πράξη, το κράτος ή το συγκεκριμένο καθεστώς που υπήρχε την εποχή της πράξης. φαίνεται να έχει υπόψη του το ιστορικό παράδειγμα της διένεξης των Πλαταιέων και των Θηβαίων που καταγράφεται στο τρίτο βιβλίο (III 62) των *Ιστοριών* του Θουκυδίδη. Εκεί αναφέρεται ότι οι Πλαταιείς κατηγορήσαν τους Θηβαίους για τον «μηδισμό» της πόλης τους κατά τους Περσικούς πολέμους και ότι οι Θηβαίοι απάντησαν στη βαριά αυτή κατηγορία με την εξής φράση: «δεν ήταν η *ξύμπασα πόλις* που έπραξε τούτο, αλλά η *δυναστεία ὀλίγων ἀνδρῶν* που τότε *εἶχε τὰ πράγματα*», που τότε είχε, δηλαδή, την εξουσία στην πόλη. Η «αμφισβήτηση» γίνεται πιο φανερή και πιο απτή, όταν κάποια στιγμή αλλάζει σε έναν τόπο το

καθεστώς. Σε τέτοιες περιστάσεις δεν είναι καθόλου σπάνιο το νέο καθεστώς να μην αναγνωρίζει ούτε τις συμφωνίες που είχε συνάψει το προηγούμενο καθεστώς. Η δικαιολογία - εξήγηση που προβάλλεται τότε είναι ότι «τις συμφωνίες δεν τις έκανε η πόλις –εμείς θα λέγαμε: το κράτος– αλλά ο συγκεκριμένος, κατά τη συγκεκριμένη εκείνη εποχή, φορέας της εξουσίας».

β) Η δραστηριότητα του νομοθέτη και του πολιτικού αναφέρεται ολοφάνερα στο κράτος. Είμαστε επομένως υποχρεωμένοι να καταλάβουμε τι είναι το κράτος για να καταλάβουμε αυτή τη δραστηριότητα.

γ) Ο τρόπος διακυβέρνησης είναι ένα σύστημα που αναπτύχθηκε για να ρυθμίσει την κατανομή της πολιτικής δύναμης μεταξύ των μερών, (δηλ. των κατοίκων), ενός συνθέτου συστήματος, (δηλ. της πόλης). Πρέπει λοιπόν πρώτα να καταλάβουμε τι

είναι η πόλη, αν είναι να καταλάβουμε το σύστημα διακυβέρνησης.

- ❖ Όλη η δραστηριότητα του πολιτικού και του νομοθέτη είναι σχετική με το κράτος
- ❖ Για να εξετάσουμε την έννοια κράτος (το όλον δηλαδή), πρέπει πρώτα να ψάξουμε να βρούμε τι είναι πολίτης, γιατί το κράτος είναι ένα σύνολο από πολίτες.
- ❖ Δε συμφωνούν όλοι για το περιεχόμενο της έννοιας πολίτης
- ❖ Ενώ μέχρι την ενότητα αυτή ο Αριστοτέλης χρησιμοποιούσε τη λεγόμενη «γενετική» μέθοδο, τη μέθοδο διερεύνησης δηλαδή βάση της οποίας είναι το ερώτημα «Πώς γεννήθηκε η πόλις;», εδώ χρησιμοποιεί την αναλυτική μέθοδο· προσπαθεί δηλαδή να βρει τα συστατικά στοιχεία(τον πολίτη εδώ)ενός πράγματος(της πόλις εδώ), με την ελπίδα ότι, αν δαικρίνει καθαρά και καταλάβει εκείνα, θα μπορέσει να έχει τον ορισμό και του πράγματος που δεν είναι παρά μια σύνθεση εκείνων. Γι'αυτό γράφει εδώ ότι για να κατανοήσουμε τι σημαίνει πόλις, επειδή η πόλις ανήκει στις σύνθετες έννοιες («ή πόλις τῶν συγκειμένων»), πρέπει πρώτα να κατανοήσουμε τι σημαίνει πολίτης («πρότερον ὁ πολίτης ζητητέος»), αφού η πόλις είναι τελικά ένα άθροισμα πολιτών («γὰρ πόλις πολιτῶν τι πλῆθος ἔστιν»). Εδώ, δηλαδή, ζητάμε να μάθουμε τί είδους ύπαρξη είναι μια πόλη, ποια είναι η ταυτότητά της, η ενοποιητική αρχή της· τί κάνει την πόλη να είναι ενιαία οντότητα. Επομένως, απαιτείται ορισμός όχι με το «γένος» και την «ειδοποιό διαφορά» της πόλης, αλλά με την «ύλη» και το «εἶδος» (τη «μορφή»), δηλαδή ο ορισμός που εξηγεί πώς συνεχονται τα συστατικά μέρη σε μια ολότητα ενιαία (όπου ύλη, δηλαδή τα συστατικά στοιχεία, είναι οι πολίτες, μορφή ή εἶδος είναι η δομική σχέση που τους ενοποιεί, ενώ η σύνθεση είναι η ενιαία πόλη).
- ❖ «ακόμα και μια συλλαβή δεν είναι άθροισμα γραμμάτων» *Αριστοτέλης, Μετά τα φυσικά*

Ετυμολογικά σχόλια- Λεξιλογικές παρατηρήσεις

1. ἐπισκοπέω -ῶ < ἐπί + σκοπέω -ῶ < ρίζα σκοF- και σκαF-. Θέματα: α) σκεπ- + πρόσφυμα τ + κατάληξη -ομαι > σκέπτομαι. β) Με ετεροίωση: σκεπ- + πρόσφυμα ε + κατάληξη -ω > σκοπέω -ῶ. ΟΜΟΡΡΙΖΑ. ν.ε.: σκέφτομαι, σκέψη, σκεπτικός, σκοπός, σκοπιά, σκόπιμος, σκόπελος -σκοπεύω, σκοπευτής · σκοποβολή · απερίσκεφτος, ανασκόπηση, (συν)διάσκεψη, επισκέπτομαι, επίσκεψη, επίσκοπος, κατασκοπεύω, περίσκεψη, περισκόπιο, πρόσκοπος, συσκέπτομαι · βολιδοσκοπώ, δημοσκόπηση, ενδοσκόπηση, καιροσκόπος, κερδοσκόπος, μικροσκόπιο, μικροσκοπικός, στηθοσκόπιο, τηλεσκόπιο, φασματοσκόπιο, ωροσκόπιο
2. σχεδόν < έχω < θέμα σχ- > έχ- (με τροπή του σ σε δασεία) > έχ- (με ανομοίωση της δασείας: ἔγινε ψιλή, επειδή ακολουθεί το δασύ χ) > σχ-

3. ἀμφισβητέω -ῶ < ἀμφίς + βαίνω (θέμα βη-, πρβ. ἐ-βη-ν). ΣΥΝΩΝ. α .ε.: ἀμφιλέγω, διαφωνώ. ANT. α.ε.: ομολογώ, δέχομαι, συμφημι, συμφωνώ. ΟΜΟΡΡΙΖΑ. ν.ε.: αμφισβητώ, αμφισβήτηση, αμφισβητήσιμος, αμφισβητίας, αναμφισβήτητος.

4. φημί- από ρίζα φα- του φάω, ίδια με τη ρίζα του φαίνω (γιατί με τα λόγια φανερώνει κανείς κάτι): θέματα: 1) ισχυρό φη- και φω-, 2) ασθενές φα-. ΣΥΝΩΝ. α.ε.: αγορεύω, δημηγορώ, διαλέγομαι, λαλώ, λέγω, φάσχω, φράζω, φθέγγομαι. ANT. α.ε.: ἀπόφημι, αρνούμαι, σιγώ, σιωπώ. ΟΜΟΡΡΙΖΑ. ν.ε.: φήμη, φημιζώ, φάση, φωνή, φωνήεν, φωνάζω, φωναχτός · φημολογία, φημολογείται, φωνολήπτης, φωνομετρία · αφασία, άφατος, άφωνος, αναφωνώ, αντιφάσκω, απόφαση, διαφημιζώ, διαφωνώ, εκφωνώ, επευφημία, ευφημισμός, ξεφωνίζω, ομόφωνος, παραφωνία, περίφημος, πρόφαση, προφήτης, προσφωνώ, συμφωνητικό, συμφωνώ, τηλεφώνημα, τηλεφωνώ · κακόφημος, καλλίφωνος, μαγνητόφωνο, μεγάφωνο, μικρόφωνο (μεταλλόφωνο, σαξόφωνο κ.ά.), ραδιοφωνία, ραδιόφωνο, τετραφωνία, τριφωνία, υψίφωνος, χαμηλόφωνος · αγγλόφωνος, γαλλόφωνος, γερμανόφωνος, ελληνόφωνος κ.ά.

5. ὀλιγαρχία < ὀλιγαρχέομαι -οῦμαι < ὀλίγος (σκοτεινής ετυμολογίας) + ἀρχω < ρίζα ἀρχ-. ΟΜΟΡΡΙΖΑ. ν.ε. Α. για το πρώτο συνθετικό: λίγος · λιγομίλητος, λιγοστεύω , λιγοστός, λιγουρεύομαι, (ξε)λιγώνω, λιγόφαγος, ολιγάνθρωπος, ολιγάριθμος, ολιγαρκής, ολιγαρχία, ολιγαρχικός, ολιγόλεπτος, ολιγομελής, ολιγόχρονος, ολιγόωρος... Β. για το δεύτερο συνθετικό: αρχή, αρχαίος, αρχάριος, αρχείο, αρχίζω , άρχοντας, άρχω... · αρχαιρεσία, αρχηγός, αρχιεπίσκοπος, αρχιεργάτης, αρχιερέας, αρχιστράτηγος, αρχιτεκτονική, αρχομανής · αναρχία, άναρχος, άναρξη, επαρχία, συναρχηγός - υπάρχω, υπαρκτός, υπάρχοντα (τα), ανυπαρξία, προϋπάρχω , συνυπαρξη· ναύαρχος, ταξίαρχος, νομάρχης (γυμνασιάρχης, δασάρχης, καταστηματαρχής, πατριάρχης), πειθαρχώ

6. νομοθέτης < νόμος + τίθημι' νόμος < νέμω < ρίζα νεμ- + κατάληξη -ω· με μετάπτωση νομ- και νωμ-. ΟΜΟΡΡΙΖΑ. ν.ε.: νέμομαι, νομαδικός, νομή, νομιζώ, νομικός, νομική (η), νόμιμος, νόμισμα, νομός, νόμος · νομάρχης, νομιμοποιώ, νομιμότητα, νομισματοδέκτης · νομοθετώ, νομομαθής, νομοσχέδιο, νομοταγής · ανομία, απονέμω, διανέμω, κατανέμω, (ανα)κατανομή, παρανομώ, προνόμιο, υπονομεύω, υπόνομος · αγορανομία, αστρονομία, αστυνόμος, αυτονομία, δασονόμος, ευνομούμενος, κληρονομώ, (εξ)οικονομώ, οικονόμος, (παρα)οικονομία, ταξινομώ, τροχονόμος, χειρονομώ

7. οίκέω -ῶ < οίκος, ΣΥΝΩΝ. α.ε.: διατρίβω, δαιτώμαι. ΟΜΟΡΡΙΖΑ. ν.ε.: οίκος, οικείος, οικειότητα, οίκημα, οικισμός... · οικογένεια, οικογενειάρχης, οικοδεσπότης, οικοδομή, οικολογία, οικονομία, οικόπεδο, οικόσημο, οικοσύστημα, οικοτροφείο, οικουμένη -νοικοκυρά, νοικοκυριό · αποικία, διοίκηση, διοικητής, διοικητήριο, ενοίκιο i νοικιάζω, εξοικονομώ, κατοικώ, ακατοίκητος, κατοικίδιο, παροικία, συγκάτοικος, συνοικία · ιδιοκατοίκηση

8. τάξις < τάσσω < ρίζα ταγ- + -σις. ΟΜΟΡΡΙΖΑ. ν.ε.: τάξη, τάγμα, τακτός, τακτική, ταξικός, τάζω, τάξιμο, τάμα, ταχτικός, ταξίδι · ταγματάρχης, ταξιθέτης, ταχτοποιώ , ταχτοποιήμα · άταχτος, αταξία, ασύνταχτος, αντιτάσσω, διατάζω, διαταγή, διάταγμα, διάταξη, διατακτική, έκτακτος, εντάσσω, ένταξη, επιτάσσω, επιταγή, επιτακτικός, επίταξη, εύτακτος, κατατάσσω, κατάταξη, μετάταξη, παρατάσσω, παράταξη, παρατακτικός, προτάσσω, πρόταξη, προστάζω, πρόσταγμα, προσταγή , προστακτικός, προστακτική (η), συντάσσω, συντάκτης, σύνταξη, συντακτικό, σύνταγμα, συνταγματάρχης, συνταγματικός, υποτάσσω, υποταγή, υποτακτικός · ταξίαρχος, νομοταγής, λιποταξία, λιποτάκτης

9. σύγκειμαι < συν + κείμαι (ρίζα κει- και με μετάπτωση κοι-,κω- και κυ-). ΟΜΟΡΡΙΖΑ. ν .ε.: κείμενο, κειμενικός, κειμήλιο, κείτομαι, κοίτη, κοιτίδα, κοίτασμα, κοιτώνας, κώμη / κωμόπολη,

κωμικός, κώμα, κωματώδης, Κύμη · αντίκειμαι, αντικείμενο, αντικειμενικός, αντικειμενικότητα, διάκειμαι, έγκειται, επίκειται, κατάκοιτος, παρακείμενος , πρόκειται, πρόσκειμαι, υποκείμενο, υποκειμενικός, υποκειμενικότητα

10. πολύς < θέμα πολ- του *πίμπλημι* θέματα του *πίμπλημι*: α) ισχυρό *πλη-*, β) ασθενές *πλα-,γ) πλε-*, με μετάπτωση, δ) *πολ-* με μετάπτωση και ετεροίωση του ε σε ο. ΟΜΟΡΡΙΖΑ. ν.ε.: 1) πολύς, πολλαπλασιάζω, πολλαπλός, πολυαγαπημένος, πολυάριθμος, πολυκαιρία, πολυκατοικία, πολυμαθής, πολυλογάς, πολύπλευρος, πολύπλοκος, πολυτελής, πολύχρωμος κ.ά .π. 2) πλέον, πλεονάζω, πλεονασμός, πλεονέκτημα, πλεονέκτης - πλειοδότης, πλειο(νο)ψηφία... 3) πλείστος, πλειστηριασμός, πλειστόκαινος... 4) (από το *πίμπλημι*:) πλήθος, πληθυντικός, πληθυσμός, πληθωρικός, πλημμυρίζω, πλήρης, πλήρωμα, πληρώνω, πλούτος, πληροφορώ · απλήρωτος, άπληστος, άπλετος (= αυτός που ξεπερνά το μέτρο), αναπληρώνω, εκπληρώνω, ξεπληρώνω, συμπληρώνω · ακριβοπληρώνω, κακοπληρωτής, χρυσοπληρώνω

11. μόριον, υποκοριστικό του *μόρος* (= πεπρωμένο, μοίρα) < *μείρομαι* (παίρνω το μερίδιο μου)· θέματα: *μερ-, μοιρ-, μορ-*. ΟΜΟΡΡΙΖΑ. ν.ε.: μοίρα, μοιράδι, μοιράζω, μοιραίος, μοίραρχος, μοιρασιά, μοίρασμα, μόριο · μοιρογνωμόνιο, μοιρολάτρης / μοιρολατρία, μοιρολόγι, μοιρολογίστρα, μοιρολογώ · άμοιρος, βαριόμοιρος, κακόμοιρος/κακομοίρης / μισοκακόμοιρος, Καλομοίρης, καλόμοιρος, μεμφίμοιρος, συμμορία · μεριά, μερίδα, μερίδιο, μερίζω, μερικός, μέρισμα, μερισμός, μέρος, μερτικό · απόμερος, επιμερίζω, επιμερισμός, καταμερισμός, παραμερίζω, παράμερος · ανωμερίτης, κατωμερίτης, κατώμερα, ξενομερίτης.

12. ζητητέος < *ζητέω -ῶ*. ΣΥΝΩΝ. α.ε.: *αιτώ, δοκιμάζω, εξετάζω, ερευνώ*. ΟΜΟΡΡΙΖΑ. ν.ε.: ζήτημα, ζήτηση, ζητιανεύω, ζητιάνος, ζητώ · αζήτητος, αναζητώ, εκζήτηση, εξεζητημένος, επιζητώ, καταζητώ, καταζητούμενος, περιζήτητος, συζήτηση, συζητώ , συζητήσιμος

13. πλήθος < *πίμπλημι* (από το θέμα του ρήματος *πλη-*). ΟΜΟΡΡΙΖΑ, πλήρης, πλήρωμα, πληρώνω, πλησμονή, πολύς, πλούτος, πληροφορώ · απλήρωτος, άπληστος, άπλετος (= αυτός που ξεπερνά το μέτρο), αναπληρώνω, εκπληρώνω, ξεπληρώνω, προπληρώνω, συμπληρώνω · ακριβοπληρώνω, κακοπληρωτής, χρυσοπληρώνω

14. καλέω -ῶ < ρίζα *καλ-*, με μετάθεση > *κλα-* και με έκταση > *κλη-*. ΣΥΝΩΝ. α.ε.: *ονομάζω, προσαγορεύω, φωνώ*. ΟΜΟΡΡΙΖΑ. ν.ε.: καλώ, κάλεσμα, καλεσμένος, κλήση, κλητήρας, κλητεύω, κλήτευση, κλητικός, κλητική (η), κλητός · ανακαλώ, ανάκληση, αντίκλητος, αποκαλώ, εγκαλώ, έγκληση, έγκλημα, εγκληματικός, έκκληση, εκκλησία, εκκλησιάζομαι, εκκλησιαστικός, επικαλούμαι, επίκληση, μετακαλώ, αμετάκλητος, παρακαλώ, παράκληση, παρακάλια, παρακλητικός, προκαλώ, πρόκληση, προκλητικότητα, προκλητικός, απρόκλητος, προσκαλώ, πρόσκληση , προσκλητήριο, απρόσκλητος, συγκαλώ, σύγκληση, σύγκλητος, συγκλητικός · αυτόκλητος, ετερόκλητος

15. αυτός. ΟΜΟΡΡΙΖΑ. ν.ε.: αυτός, αυτοματισμός, (ημι)αυτόματος, αυτόγραφο, αυτοδίδακτος, αυτοδύναμος, αυτοκίνητο, αυτοκράτορας, αυτοκριτική, αυτοκτονώ, αυτοκυριαρχία, αυτόνομος, αυτοπροσώπως, αυτόπτης, αυτοσχέδιος, αυτοτελής, αυτόφωρος, αυτόχθονος, αυθόρμητος

16. όμολογέω -ῶ(παρασύνθετο) < *ομόλογος* < *όμοϋ* + *λέγω*. ΟΜΟΡΡΙΖΑ. ν.ε.: ομολογώ , ομολογία, ομόλογο, ομολογουμένως, ανομολόγητος, εξομολογώ, εξομολογητικός, εξομολόγηση, εξομολογητής, εξομολόγος, εξομολογητήριο, συνομολογώ, πανθομολογούμενος

34. δημοκρατία (παρασύνθετο) < *δημοκρατέομαι -οῦμαι* < *δήμος* [< ρίζα *δα-* του ρήματος *κατέομαι* (= μοιράζω) ή ρίζα *δα-* του *δαμάζω*] + *κρατέω -ῶ* < ρίζα *κρα-*. ΟΜΟΡΡΙΖΑ. ν.ε. Α. Για το πρώτο συνθετικό: δήμος, δημεύω, δήμιος, δημόσιος, δημοσιεύω, δημότης, δημοτικό (το), δημοτικότητα, δημοτικισμός · δημαγωγός, δήμαρχος, δημηγορία, δημιουργώ, δημιουργός, δημογραφικός, δημοκρατία, δημοπρασία, δημοσίευμα, δημοσκόπηση, δημοτολόγιο, δημοφιλής,

δημοψήφισμα · αδημοσίευτος, αντιδημοτικός, επιδημία, συνδημότης Β. Για το δεύτερο συνθετικό:
 κρατώ, κράτος, κράτημα, κράτηση, κρατητήριο, κραταιός · ακράτητος, εγκράτεια, εγκρατής,
 επικρατώ, επικράτηση, κατακρατώ, κατακράτηση, παρακρατώ, παρακράτηση, συκρατώ,
 συγκράτηση · αυτοκράτορας, αυτοκρατορία, αυτοκρατορικός, κλειδοκράτορας, κοσμοκράτορας,
 παγκράτιο

Ενότητα 16^η

Ὁ δὲ πολίτης οὐ
 τῷ οἰκεῖν που πολίτης ἐστίν
 (καὶ γὰρ μέτοικοι καὶ δοῦλοι
 κοινωνοῦσι τῆς οἰκίσεως),
 οὐδ' οἱ τῶν δικαίων
 μετέχοντες οὕτως ὥστε καὶ
 δίκην ὑπέχειν
 καὶ δικάζεσθαι (τοῦτο γὰρ
 ὑπάρχει καὶ τοῖς ἀπὸ
 συμβόλων κοινωνοῦσιν)...
 πολίτης δ' ἀπλῶς οὐδενὶ τῶν
 ἄλλων ὀρίζεται μᾶλλον ἢ τῷ
 μετέχειν κρίσεως καὶ
 ἀρχῆς.... τίς μὲν οὖν ἐστὶν ὁ
 πολίτης, ἐκ τούτων φανερόν·
 ὃ γὰρ ἐξουσία κοινωνεῖν
 ἀρχῆς βουλευτικῆς καὶ
 κριτικῆς, πολίτην ἤδη λέγομεν
 εἶναι ταύτης τῆς πόλεως,
 πόλιν δὲ τὸ τῶν τοιούτων
 πλῆθος ἰκανὸν πρὸς
 αὐτάρκειαν ζωῆς,
 ὡς ἀπλῶς εἰπέειν.

Ο πολίτης δεν είναι πολίτης με κριτήριο το ότι
 είναι εγκατεστημένος σε έναν συγκεκριμένο τόπο
 (γιατί και μέτοικοι και δούλοι
 μοιράζονται (με τους πολίτες) έναν κοινό τόπο),
 ούτε (είναι πολίτες) αυτοί που (από όλα τα
 πολιτικά δικαιώματα) έχουν μόνο το δικαίωμα να
 εμφανίζονται στο δικαστήριο και ως εναγόμενοι
 και ως ενάγοντες (γιατί το δικαίωμα αυτό το
 έχουν και όσοι μοιράζονται (έναν τόπο) χάρη σε
 ειδικές συμφωνίες)· ...

Με την ακριβέστερη σημασία της λέξης με τίποτε
 άλλο δεν ορίζεται τόσο ο πολίτης παρά με τη
 συμμετοχή του στις δικαστικές λειτουργίες και
 στα αξιώματα. ... Τι είναι λοιπόν ο πολίτης, από
 αυτά γίνεται φανερό·

σε όποιοι δηλαδή υπάρχει η δυνατότητα να
 μετέχει στην πολιτική και
 δικαστική εξουσία λέμε ότι είναι πια πολίτης της
 συγκεκριμένης πόλης
 και πόλη από την άλλη είναι
 το σύνολο από τέτοια άτομα, που είναι αρκετό
 για την εξασφάλιση της αυτάρκειας στη ζωή τους,
 για να το πούμε γενικά.

Σχόλια:

Θέμα : ο ορισμός της έννοιας του πολίτη

Δομή : Στοιχεία που συνιστούν την έννοια πολίτης

Γνωρίσματα που αποδίδονται στην έννοια πολίτης

Γνωρίσματα της έννοιας πόλις

- ❖ Την ιδιότητα του πολίτη στην Αθήνα δεν είχαν: οι μέτοικοι και οι δούλοι («ὁ δὲ πολίτης οὐ τῷ οἰκεῖν που πολίτης ἐστίν»= κριτήριο για τον πολίτη δεν είναι το ότι ζει σ'ένα συγκεκριμένο τόπο), ούτε οι κάτοικοι με μοναδικό δικαίωμα να συμμετέχουν στις δικαστικές λειτουργίες ως εναγόμενοι και ως ενάγοντες («οὐδ' οἱ τῶν δικαίων μετέχοντες οὕτως ὥστε καὶ δίκην ὑπέχειν καὶ δικάζεσθαι»), ούτε τα παιδιά, οι εξόριστοι και οι γέροντες.
- ❖ αναφέρεται σε δύο χαρακτηριστικά, δύο ιδιότητες, που τελικά δεν μπορούν να είναι ιδιότητες ουσίας ώστε να ορισθεί κάποιος πολίτης. Πρόκειται για την *εγκατάσταση σε ένα κοινό τόπο* –το διαθέτουν και οι μέτοικοι και οι δούλοι- και το πολιτικό δικαίωμα της *συμμετοχής στα δικαστήρια* με την ιδιότητα του *ενάγοντος* ή του *εναγομένου*· το δικαίωμα αυτό έχουν αποκτήσει και άλλοι με ειδικές συμφωνίες. Ο Αριστοτέλης

χρησιμοποιεί εδώ το σχήμα άρσης και θέσης, γνωστό κι από τα δημοτικά τραγούδια, πρώτα δηλαδή εξηγεί τι δεν ορίζει τον πολίτη κι έπειτα καταλήγει στον ορισμό. Το σχήμα αυτό είναι μάλιστα τριαδικό, όπως και στα δημοτικά.

- ❖ τα «**σύμβολα**» ήταν ειδικές συμφωνίες, κυρίως εμπορικές. Σε άλλο σημείο του τρίτου βιβλίου των *Πολιτικών* (1280a 35) ο Αριστοτέλης κάνοντας πάλι αναφορά στα «σύμβολα» φέρνει ως παράδειγμα τους Τυρρηνούς και τους Καρχηδόνιους, οι οποίοι ενώνονταν με εμπορικές και στρατιωτικές συμφωνίες. Αυτές όμως δεν ήταν αρκετές για να θεωρηθούν ότι ανήκουν στην ίδια πολιτική κοινωνία ως πολίτες. Ωστόσο, οι οικονομικές συμφωνίες και εμπορικές συμβάσεις ανάμεσα στις πόλεις προστατεύονταν από νόμους που επέτρεπαν σε κάποιον να παρουσιαστεί ως διάδικος στο δικαστήριο χωρίς να είναι πολίτης της συγκεκριμένης πόλης.
- ❖ **Ορισμός του πολίτη**: Πολίτης είναι αυτός που έχει τη δυνατότητα να μετέχει στην πολιτική και δικαστική εξουσία ενός κράτους. (« πολίτης δ' άπλῶς οὐδενὶ τῶν ἄλλων ὀρίζεται μάλλον ἢ τῷ μετέχειν κρίσεως καὶ ἀρχῆς»).
- ❖ Ο ορισμός αποδίδει την ίδια την ουσία της πόλης, γιατί η πόλη είναι συμβιωτική κοινότητα που διέπεται από σχέσεις εξουσίας μεταξύ των μελών της με το εξής όμως γνώρισμα: η εξουσία ασκείται μεταξύ ίσων. Ο πολίτης, το ίδιο και όλοι οι άλλοι, έχει κάποια μορφή βουλευτικής και δικαστικής εξουσίας στην πόλη. Ανεξάρτητα από το είδος του πολιτεύματος, πολίτης είναι αυτός που αναδέχεται κάποια δικαστική ή βουλευτική εξουσία, αλλά οι συνθήκες για την απόκτηση της ιδιότητας του πολίτη μεταβάλλονται ανάλογα με τα πολιτεύματα. Οι πολίτες είναι εξ ορισμού ελεύθεροι, γιατί υπάρχουν και πράττουν για χάρη του εαυτού τους και όχι για χάρη άλλων. Υπάρχουν και πράττουν για χάρη της ευδαιμονίας τους που αποτελεί τον τελικό σκοπό της ύπαρξης της πόλης. Εν ολίγοις, ο «αριστοτελικός» πολίτης είναι αυτός που συμμετέχει στη νομοθετική, την εκτελεστική και τη δικαστική αρχή. Αυτή η συμμετοχή παρουσιάζεται από τον φιλόσοφο ως το σπουδαιότερο δικαίωμά του, διότι χάρη σε αυτό ο πολίτης διαχειρίζεται τα πολιτικά πράγματα, πολιτεύεται. Ισοδυναμεί με τη συμμετοχή στο σύνολο σχεδόν των λειτουργιών της πόλης - κράτους. Φυσικά, ο φιλόσοφος αναφέρεται στην πόλη της δημοκρατικής Αθήνας, την πόλη της άμεσης δημοκρατίας, αλλά και σε όσες πόλεις-κράτη είχαν παρόμοια πολιτεύματα, γιατί σε πολιτεύματα ολιγαρχικά ή τυραννικά, όπως αυτά της Σπάρτης και της Κρήτης δεν είχαν όλοι οι πολίτες το δικαίωμα να συμμετέχουν στις λειτουργίες του κράτους.
- ❖ **Ορισμός της πόλης**: Κράτος(πόλις) είναι το σύνολο από τέτοια άτομα (πολίτες), που είναι αρκετό για να εξασφαλίζεται η αυτάρκεια στη ζωή τους. (« πόλιν δὲ τὸ τῶν τοιούτων πλήθος ἰκανὸν πρὸς αὐτάρκειαν ζωῆς»).
- ❖ Με δεδομένο ότι πόλη είναι ένα σύνολο πολιτών, που διαθέτει εξουσίες, διατηρείται ως ενιαία ολότητα που υπηρετεί τον τελικό της σκοπό, την ευδαιμονία, η οποία όμως προϋποθέτει αυτάρκεια, γιατί η αυτάρκεια που επιτυγχάνεται στην πόλη, όταν ικανοποιούνται όλες οι ανάγκες ζωής, είναι συνώνυμη με την ευτυχία, το «εὖ ζῆν» . Οι άνθρωποι, ως άτομα και σύνολα, επειδή είναι ελλιπή όντα, είναι δυνατόν να είναι ευτυχείς, μόνο αν είναι σε θέση να έχουν επάρκεια, την οποία βρίσκουν μέσα στην πόλη και από την πόλη. Η πολιτική κοινωνία ως πλήρης ύπαρξη, που δεν της λείπει τίποτε και μπορεί να εγγηθηί το «εὖ ζῆν», είναι αποτέλεσμα της συνειδητής πολιτικής πράξης των πολιτών. Έτσι, ο Αριστοτέλης προοικονομεί τη συνέχεια των αναλύσεών του, όπου θα εκθέσει τις απόψεις του για την ποιότητα του πολίτη και του πολιτικού και για τα γνωρίσματα του σπουδαίου πολίτη και πολιτικού άρχοντα.

Σε άλλο σημείο των *Πολιτικών* (1328b 16) ο Αριστοτέλης διδάσκει ότι: «ή ... πόλις πλῆθος ἐστίν οὐ τὸ τυχόν ἀλλὰ πρὸς ζωὴν αὐτάρκες, ... ἐὰν δὲ τι τυγχάνῃ τούτων ἐκλείπον, ἀδύνατον ἀπλῶς αὐτάρκη τὴν κοινωνίαν εἶναι ταύτην», και, ὅπως ἤδη ἔχει αναφέρει στη 12^η ενότητα, η αὐτάρκεια της πόλης συνδέεται με το «εὖ ζῆν», την ευδαιμονία των πολιτών, και δεν αφορά απλῶς τα υλικά αγαθά και την εμπορική της ανάπτυξη, αλλά και την ὑπαρξη αμυντικών δυνατοτήτων, συστήματος χρηστής διοίκησης και απονομῆς δικαιοσύνης. Ἐτσι, η πόλη καθίσταται αὐτόνομη σε ὅλους τους τομείς.

- ❖ Ο κατ'ἐξοχήν πολίτης ορίζεται μόνο μέσα σε δημοκρατικό πολίτευμα.
- ❖ Η πόλη είναι ένας, ὄχι τυχαίος αριθμός ατόμων που συμμετέχουν στη δικαστική και πολιτική εξουσία, αλλά τόσος, ὥστε να εξασφαλίζει μια αὐτάρκεια στη ζωή τους. Αν κάτι λείπει ἀπὸ αυτά, είναι τελείως ἀδύνατο η κοινωνία αὐτή να είναι αὐτάρκης.
- ❖ Η συμμετοχή στη δικαστική εξουσία δείχνει προχωρημένο ἐπίπεδο πολιτισμοῦ – ο πολίτης μπορεί να βρίσκει το δίκαιο (το αἶσθημα του δικαίου είναι ἐμφυτο) μέσα ἀπὸ τους νόμους, μπορεί να απευθυνθεῖ στη δικαιοσύνη. Η συμμετοχή στις δικαστικές λειτουργίες είναι, κατὰ τον Αριστοτέλη, ἀπολύτως σημαντική για τον ορισμό της ἐννοιας «πολίτης». Και ο ἴδιος ο Πλάτωνας, ἄλλωστε, τόνιζε στους *Νόμους* ὅτι η μη συμμετοχή σε αὐτές ἰσοδυναμοῦσε με μη συμμετοχή στο σύνολο των λειτουργιών της πόλης («ὁ γὰρ ἀκοινώνητος ὢν ἐξουσίας τοῦ συνδικάζειν ἡγεῖται τὸ παράπαν τῆς πόλεως οὐ μέτοχος εἶναι» 768b 2). Μια πόλη με σωστό σύστημα ἀπονομῆς δικαιοσύνης, που λειτουργεῖ με ὀρθοῦς νόμους, ἀμεροληψία και ἐλευθερία, διαφυλάσσει τα δικαιώματα των πολιτῶν (την ἰσονομία, την ἰσηγορία και την παρρησία), συμβάλλει στην ἀποφυγή κοινωνικῶν συγκρούσεων και ἀναταραχῶν, και εξασφαλίζει ἡρεμία, γαλήνη, ἀσφάλεια και κατ' ἐπέκταση την ευδαιμονία, που είναι και ο ὑψιστος σκοπός της πόλης. Ὅλα αὐτά ὄμως μπορούν να ἐπιτευχθοῦν μόνο με τη συμμετοχή ὄλων των πολιτῶν στις δικαστικές λειτουργίες.

Ἐτυμολογικά σχόλια- Λεξιλογικές παρατηρήσεις

(ἔχει πολλές κοινές λέξεις με τις προηγούμενες ἐνότητες)

1 δούλοι (δούλος) < (ἴσως) *δέω* (= δένω). ΟΜΟΡΡΙΖΑ. ν.ε.: δένω, δέμα, δεμάτι, δέση, δέσιμο, δεσμά, δέσμευση, δεσμευτικός, δεσμεύω, δέση, δεσμίδα, δέσμιος, δεσμός, δεσμώτης, δεσμοπῆριον, δετός, δούλος · δεσμοφύλακας · ἀδετος, ἀνυπόδητος, ἀσύνδετος, διάδημα, ἐπίδεσμος, πρόσδεση, σύνδεση, σύνδεσμος, συνδετήρας, συνδετικός, συνδέω, υπόδεση, υπόδημα · ἀλληλένδετος, κεφαλόδεσμος, κηλεπίδεσμος, κομπόδεμα, σιδηροδέσμιος, στηθόδεσμος

2. κοινωνέω -ῶ < *κοινωνός* < *κοινός* < θέμα *κοιν-*. ΟΜΟΡΡΙΖΑ. ν .ε.: κοινός, κοινότητα, κοινωνῶ, κοινωνία, κοινωνικός · κοινόβιο, κοινοβούλιο, κοινοκτημοσύνη, κοινολογῶ, κοινωνικοποιῶ, κοινωνιολογία, κοινοποιῶ, κοινοπολιτεία, κοινοπραξία, κοινοτάρχης, κοινόχρηστος, κοινωφελής · ἀκοινώνητος, ἀνακοινῶν, ἀνακοινῶθέν, ἀντικοινωνικός, διακοίνωση, ἐπικοινωνῶ, συγκοινωνῶ · πᾶγκοινος

3. δίκαιος < *δίκη* < ρίζα *δικ-* του *δείκνυμι*. ΣΥΝΩΝ. α.ε. *χρηστός, ἐπιεικής*. ΑΝΤ. α.ε.: *ἀδίκος*. ΟΜΟΡΡΙΖΑ. ν.ε.: δικάζω, δίκαιος, δικαιοσύνη, δικαίωμα, δικαστήριον, δίκη · δικαιολογῶ, δικηγόρος · ἀδικῶ, ἀντιδικός, διαδικασία, καταδικάζω, ὑπόδικος · ἀρχιδικαστής, χειροδικῶ

4. σύμβολον (παρασύνθετο) < *συμβάλλω* < συν + *βάλλω* < ρίζα *βαλ-* + πρόσφυμα ; + κατάληξη -ω· με μετάπτωση > *βελ-*, με ετεροίωση *βολ-* και με μετάθεση και έκταση > *βλη*. ΟΜΟΡΡΙΖΑ. ν.ε.: βαλάντιο, βαλβίδα, βάζω, βαλτός -βέλος, βελόνα -βολή, βολίδα -βλήμα · αμφιβάλλω, αμφιβολία, αναμφίβολος, αναβάλλω, αναβολή, αναβολέας, αποβάλλω, αποβολή, διαβάλλω, διαβλητός / αδιάβλητος, εισβάλλω, εισβολή, εισβολέας, εκβάλλω, εκβολή, εμβάλλω, εμβόλιο, εμβόλιμος, έμβλημα, επιβάλλω, επιβολή, επιβλητικός, καταβάλλω, καταβολή, μεταβάλλω, μεταβολή, μεταβλητός / αμετάβλητος / ευμετάβολος, παραβάλλω, παραβολή, περιβάλλω, περιβολή, περίβολος, περιβόλι, προβάλλω, προβολή, πρόβλημα, προσβάλλω, προσβολή, συμβάλλω, συμβολή, σύμβολο, υπερβάλλω, υπερβολή, ανυπέμβλητος, υποβάλλω, υποβολή · αεροβόλο, ακτινοβολία, δισκοβόλος, δροσοβόλος, ευθύβολος, ιοβόλος, κεραυνοβόλος, μεγαλεπήβολος, μοσχοβολώ, πυροβόλο, σπινθηροβόλος, σφαιροβόλος, φεγγοβόλος, φλογοβόλο, φυλλοβόλος
5. όρίζω < *όρος* (= όριο, σύνορο), πρωτότυπη λέξη. ΣΥΝΩΝ. α.ε.: *διακρίνω, διαστέλλω, διαχωρίζω*. ΟΜΟΡΡΙΖΑ. ν.ε.: ορίζω, ορίστε, ορισμός, οριστικός, οριστική (η), ορίζοντας, ορίζοντιος, όριο, οριακός · οριοθετώ, οριοθέτηση · αόριστος, αφορίζω, αφορισμός, αφοριστικός, διορίζω, διορισμός, αδιόριστος, εξορίζω, εξόριστος, εξορία, καθορίζω, καθοριστικός, ακαθόριστος, μεθόριος / παραμεθόριος, περιορίζω, περιορισμός, περιοριστικός, απεριοριστος, προορίζω, προορισμός, προσδιορίζω, προσδιοριστικός, απροσδιόριστος, σύνορο, συνορεύω
6. κρίσις < *κρίνω* < θέμα *κρι-* + πρόσφυμα *ν* + πρόσφυμα; + κατάληξη -ω* με αφομοίωση του / σε *ν* > *κρίνω*- με απλοποίηση των *νν* και αντέκταση > *κρίνω* (το *ι* μακρόχρονο). ΟΜΟΡΡΙΖΑ. ν .ε.: κρίνω, κρίση, κρίμα, κρίσιμος, κριτής, κριτήριο, κριτικός · άκριτος, ακρισία, ανακρίνω, ανάκριση, ανακριτής, αποκρίνομαι, απόκριση, ανταποκρίνομαι, ανταπόκριση, ανταποκριτής, διακρίνω, διάκριση, διακριτικός / αδιάκριτος, εγκρίνω, έγκριση, επικρίνω, επικριτής, επίκριση, επικριτικός, κατακρίνω, κατάκριση, κατακριτικός, κατακριτέος, προκρίνω, πρόκριση, προκριματικός, πρόκριτος, συγκρίνω, σύγκριση, συγκριτικός, συγκεκριμένος, υποκρίνομαι, υποκρισία, υποκριτικός
7. φανερός < θέμα *φαν-* του ρήματος *φαίνω*. ΣΥΝΩΝ. α.ε.: *δήλος*. ΑΝΤ. α.ε.: *αφανής, άδηλος*. ΟΜΟΡΡΙΖΑ. ν .ε.: φαίνομαι, φανερώνω, φανερός, φανάρι, φάση, φάσμα, φαινόμενο, φαντάζομαι, φαντασία, φάντασμα, φαιδρός, φαινός, φως « *φάος*) · φανοστάτης, φαντασιόπληκτος, φασματοσκόπιο, φαντασμαγορικός · αφάνεια, άφαντος, αναφαίνομαι, αποφαίνομαι, αποφασίζω, διαφαίνομαι, διαφάνεια, διαφανής, εμφανής, έμφαση, εμφανίζω, εξαφανίζω, επιφάνεια, επιφανής, καταφαίνομαι, προφανής · αληθοφανής, οφθαλμοφανής, πρωτοφανής, σοβαροφανής, συκοφάντης
8. εξουσία (παρασύνθετο) < *έξ+* *ούσία* < *ούσα* (μετοχή του *ΕΙμί*)
9. βουλευτικός < *βουλευτής* < *βουλεύω* < *βουλή* < *βούλομαι* < θέμα *βουλ-* < *βολ-*. ΟΜΟΡΡΙΖΑ. ν.ε.: βουλή, βούληση -βούλευμα, βουλευτής · βουλευσιαρχία, βουλή-σιοκρατία · άβουλος, διαβουλεύομαι, επιβουλεύομαι, συμβουλεύω, συμβουλή, σύμβουλος · ευρωβουλή, κοινοβούλιο, εξωκοινοβουλευτικός, κακόβουλος, πρωτοβουλία, υστερόβουλος
10. ικανός < *ικνέομαι* -*ούμαι* ή *ικω* / *ικάνω* (επικ.) = έρχομαι. ΟΜΟΡΡΙΖΑ ν.ε.: ικανός, ανικανότητα, ικανοποίηση, ικανοποιητικός, ανικανοποίητος, ικανοποιώ
11. αύτάρκεια (παρασύνθετο) < *αύτάρκης* < *αύτός* + *άρχέω* -*ώ* < ρίζα *άρκ-* του ουσ. *άρχος* (= αμυντήριο)· *άρχ*· + *εσ* + -ω > *άρχέω*. ΟΜΟΡΡΙΖΑ. ν.ε. Α. για το πρώτο συνθετικό: αυτός, αυτοματισμός, (ημι)αυτόματος, αυτόγραφο, αυτοδίδακτος, αυτοδύναμος, αυτοκίνητο, αυτοκράτορας, αυτοκριτική, αυτοκτονώ, αυτοκυριαρχία, αυτόνομος, αυτοπροσώπως, αυτόπτης, αυτοσχέδιος, αυτοτελής, αυτόφωρος, αυτόχθονος, αυθόρμητος κ.ά. Β. για το δεύτερο συνθετικό: αρκετός, αρκούντως, διαρκώ, διάρκεια, διαρκής, επαρκώ, επαρκής, επάρκεια / ανεπάρκεια, ανεπαρκής · αυτάρκης, αυτάρκεια, ολιγαρκής, ολιγάρκεια

12. ζωή <ζήω-ῶ ρίζα φ-. ΟΜΟΡΡΙΖΑ. ν.ε.: ζώο, ζώυφιο, ζώδιο, ζωή, ζωηρός, ζωηρεύ-ω, ζωικός, ζωτικός, ζωντανεύω, ζωντάνια, ζωώδης, ζήτω · ζωγράφος, ζωγραφιστός, ζωέμπορος, ζωογονώ, ζωοδότης, ζωοκλοπή, ζωογόνος, ζωολογία, ζωόμορφος, ζωοπανήγυρη, ζωοτροφή, ζωόφιλος, ζωφόρος -ζητωκραυγάω, ζητωκραυγή, αναζωογονώ, επιζώ, ευζωία, συζώ · πειραματόζωο, πρωτόζωο, φιλόζωος

Ενότητα 17^η

Ύστερα από όσα είπαμε δίνοντας όλες τις απαραίτητες εξηγήσεις για τα θέματα που μας απασχόλησαν, σειρά στη διερεύνησή μας έχει τώρα το θέμα των πολιτευμάτων, να δούμε πόσα είναι και ποια η φύση του καθενός τους. Και πρώτα, βέβαια, τα ορθά· γιατί οι παρεκκλίσεις και οι διαστρεβλώσεις θα γίνουν φανερές μόλις θα έχουν καθοριστεί τα ορθά πολιτεύματα.

Επειδή όταν λέμε «πολίτευμα» εννοούμε «αρχή, το σώμα δηλαδή που ασκεί τη διακυβέρνηση στην πόλη», και η «κυβέρνηση» είναι η ύψιστη αρχή στις πόλεις, αναγκαστικά η ύψιστη αρχή θα είναι ή ένα μόνο άτομο ή λίγα άτομα ή το σύνολο των πολιτών.

Όταν λοιπόν ο ένας ή οι λίγοι ή το πλήθος ολόκληρο ασκούν την εξουσία για την εξυπηρέτηση του κοινού συμφέροντος, αυτά τα πολιτεύματα δεν μπορεί παρά να είναι ορθά· όταν, αντίθετα, η εξουσία ασκείται για την εξυπηρέτηση του ιδιαίτερου συμφέροντος είτε του ενός είτε των λίγων είτε του πλήθους, τα πολιτεύματα αυτά είναι παρεκκλίσεις και διαστρεβλώσεις των ορθών. Γιατί ή το όνομα του πολίτη δεν πρέπει να δίνεται σε ανθρώπους που είναι κατά το πολίτευμα μέλη της πόλης (ενν. μια και δεν λαμβάνονται υπόψη τα δικαιώματά τους), ή (ενν. αν τους δίνεται το όνομα του πολίτη) πρέπει να έχουν το μερτικό τους στα πλεονεκτήματα που ανήκουν στα μέλη της πόλης.

Συνηθίζουμε λοιπόν να ονομάζουμε: «βασιλεία» τη μοναρχία που αποβλέπει στο κοινό συμφέρον και «αριστοκρατία» το πολίτευμα στο οποίο τη διακυβέρνηση ασκούν λίγα (περισσότερα του ενός) άτομα (το όνομα οφείλεται είτε στο ότι κυβερνούν οι *άριστοι* είτε στο ότι ασκούν την εξουσία αποβλέποντας σε ό,τι είναι *άριστο* για την πόλη και για τα μέλη της)· όταν, τέλος, κυβερνά ο λαός αποβλέποντας στο κοινό συμφέρον, αυτό το πολίτευμα (στα αρχαία ελληνικά: αυτή η *πολιτεία*) πήρε το όνομα «πολιτεία», μια λέξη που είναι κοινή για όλα τα πολιτεύματα (στα αρχαία ελληνικά: για όλες τις *πολιτείες*). ...

Παρεκκλίσεις και διαστρεβλώσεις των πολιτευμάτων που αναφέραμε είναι: της βασιλείας η «τυραννία», της αριστοκρατίας η «ολιγαρχία», της πολιτείας η «δημοκρατία». Η τυραννία είναι, πράγματι, μια μοναρχία που υπηρετεί το συμφέρον του μονάρχη, η ολιγαρχία υπηρετεί το συμφέρον των πλουσίων και η δημοκρατία το συμφέρον των απόρων, κανένα όμως από τα πολιτεύματα αυτά δεν υπηρετεί το συμφέρον του συνόλου των πολιτών.

Θέμα : Ο αριθμός των πολιτευμάτων και η φύση του καθενός

Δομή : α. προβολή του θέματος

β. πολίτευμα- «κυβέρνηση»

γ. κριτήριο για τη διάκριση των πολιτευμάτων σε ορθά και παρεκκλίσεις τους:
το συμφέρον όλων των πολιτών

δ. τα ορθά πολιτεύματα (βασιλεία, αριστοκρατία, 'πολιτεία')

ε. παρεκκλίσεις των ορθών πολιτευμάτων (τυραννία, ολιγαρχία, 'δημοκρατία')

- ❖ Πολιτεία και πολίτευμα είναι το ίδιο (αφού τη μορφή της πολιτείας την προσδιορίζουν το περιεχόμενο, η οργάνωση και η λειτουργία του πολιτεύματος)
- ❖ Πολίτευμα = ο τρόπος με τον οποίο κυβερνιέται μια πόλη, η ύψιστη αρχή στις πόλεις· και ο φορέας της ύψιστης αρχής, ο οποίος ασκεί την εξουσία, είναι είτε ένα πρόσωπο, είτε λίγα πρόσωπα, είτε το σύνολο των πολιτών.

ΕΙΔΗ ΠΟΛΙΤΕΥΜΑΤΩΝ

ΟΡΘΑ ΠΟΛΙΤΕΥΜΑΤΑ

1. βασιλεία

→ κυβερνά ένας

→ στόχος το κοινό συμφέρον

2. αριστοκρατία

→ κυβερνούν λίγοι

→ στόχος το κοινό συμφέρον

3. 'πολιτεία'

→ κυβερνάει ο λαός

→ στόχος το κοινό συμφέρον

ΠΑΡΕΚΒΑΣΕΙΣ

1. τυραννίδα

→ κυβερνά ένας

→ στόχος το προσωπικό του
συμφέρον

2. ολιγαρχία

→ κυβερνούν λίγοι

→ στόχος το συμφέρον των
λίγων(των πλουσίων)

3. 'δημοκρατία'

→ κυβερνά ο λαός

→ στόχος το συμφέρον των
απόρων

- Τα κριτήρια που εφαρμόζει ο Αριστοτέλης για τη ταξινόμηση των πολιτευμάτων διακρίνονται σε **ποσοτικά**, **ποιοτικά** και **ταξικά**. Συγκεκριμένα, σε πρώτο στάδιο αναφέρει ότι η εξουσία ασκείται είτε από ένα πρόσωπο είτε από λίγα είτε από πολλά. Επομένως, χωρίς να προβαίνει Προτεινόμενα απαντημένα θέματα στα

σε κάποια αξιολογική εκτίμηση, μας λέει ότι ο αριθμός των αρχόντων είναι καθοριστικός για τη μορφή του πολιτεύματος. Σε ένα δεύτερο επίπεδο, ορίζει ως παράγοντα διάκρισης και αξιολογικής ιεράρχησης τον στόχο του κάθε πολιτεύματος. Ο στόχος στο σημείο αυτό ταυτίζεται με το συμφέρον, στη εξυπηρέτηση του οποίου προσβλέπει ο άρχων ή οι άρχοντες. Έτσι, προκύπτουν πολιτεύματα ορθά, ανεξάρτητα από τον αριθμό των συμμετεχόντων στην εξουσία, και πολιτεύματα που αποτελούν παρεκβάσεις των ορθών. Τα ορθά πολιτεύματα εξυπηρετούν το συλλογικό συμφέρον (βασιλεία, αριστοκρατία, πολιτεία), ενώ οι παρεκβάσεις τους το ατομικό ή το συμφέρον

των λίγων. Τελευταία, και όχι τόσο ευδιάκριτη, είναι η ταξική διάκριση, που αφορά στις παρεκβάσεις των ορθών πολιτευμάτων: την τυραννία, την ολιγαρχία και τη δημοκρατία. Κρίνοντας από το όνομα των πολιτευμάτων αυτών, συμπεραίνουμε ότι το πρώτο αποσκοπεί στην ικανοποίηση του συμφέροντος του ενός, το δεύτερο των λίγων, ενώ το τρίτο του δήμου, των πολλών. Όμως, επειδή σε κάθε πολιτεία οι πλούσιοι αποτελούν μειοψηφία έναντι των πολλών που υπερτερούν αριθμητικά, η οικονομική κατάσταση, δηλαδή η κοινωνική τάξη στη οποία ανήκουν οι άρχοντες και οι επιδιώξεις τους παίζουν καθοριστικό ρόλο για τη διάκριση των πολιτευμάτων.

- **οι «άριστοι»:** Κατά τον Αριστοτέλη, οι άριστοι ορίζονται με βάση την παιδεία, τη μόρφωση που έχουν, η οποία είναι σύμφωνη με τον νόμο («ὑπὸ τοῦ νόμου κειμένη»). Επομένως, η αριστοκρατία στηρίζεται στην **«κατ' ἀρετὴν» υπερροχή ὄχι του ενός, ὅπως στη βασιλεία, ἀλλὰ περισσοτέρων**. Σύμφωνα με την πολιτική σκέψη του Αριστοτέλη η αριστοκρατία περιλαμβάνει τρεις κατηγορίες πολιτών: τους εύπορους, τους άπορους και τους «κατ' ἀρετὴν διαφέροντες». Όταν υπερέχει το τελευταίο στοιχείο, τότε η αριστοκρατία πλησιάζει στην ιδανική πολιτεία και στόχος της είναι το κοινό καλό (Πολιτικά 1293b και 1307a 9).
- Τον ὄρο **«πολιτεία»** τον συναντάμε τον 4ο π.Χ. αἰώνα να χρησιμοποιείται κι από άλλους, πέραν του Αριστοτέλη, συγγραφείς, ιδίως ρήτορες. Δηλώνονταν μ' αυτόν είτε τα μη μοναρχικά πολιτεύματα είτε η θετική εκδοχή της δημοκρατίας. Εκτροπή αυτού του πολιτεύματος ήταν η εκδοχή της «δημοκρατίας» που απέβλεπε στην εξυπηρέτηση του συμφέροντος μόνο των άπορων, την οποία κατατάσσει ο φιλόσοφος στα παρεκκλίνοντα πολιτεύματα.

Για τον Αριστοτέλη λοιπόν, η «πολιτεία» είναι το τρίτο αξιολογικά ορθό πολίτευμα, ένα πολίτευμα-μεσότητα, το οποίο αποβλέπει στο συμφέρον του συνόλου των πολιτών και όχι μονομερώς στο συμφέρον μιας τάξης. Στο πολίτευμα αυτό κυβερνούν, κατά τον φιλόσοφο, οι πολίτες της μέσης κοινωνικά και οικονομικά τάξης, οι οποίοι υπακούουν εύκολα στη λογική, γι' αυτό δεν είναι ούτε δεσποτικοί ούτε ιδιοτελείς στην άσκηση της εξουσίας. Ο φιλόσοφος αποδίδει στο πολίτευμα αυτό το όνομα «πολιτεία», ένα όνομα κοινό για όλες τις μορφές πολιτευμάτων. Έτσι, και ιδιαίτερα με τις φράσεις «συνηθίζουμε να ονομάζουμε» και «πήρε το όνομα πολιτεία», το πολίτευμα αυτό εξάιρεται ως το «κατεξοχήν» πολίτευμα **(σχῆμα «κατεξοχήν»), το πολίτευμα δηλαδή που κατά την κοινή αντίληψη είναι το καλύτερο από τα άλλα.**

- Να συγκρίνετε τις απόψεις του Πλάτωνα για την άσκηση της εξουσίας απ' τους φύλακες με τις απόψεις του Αριστοτέλη για τα ορθά πολιτεύματα και τις παρεκκλίσεις τους όπως παρουσιάζονται στα Πολιτικά [Ενότητα 17η]: Ο Αριστοτέλης στα Πολιτικά διέκρινε τα πολιτεύματα σε ορθά και παρεκβάσεις (παρεκκλίσεις-διαστρεβλώσεις). Τα κριτήρια που εφάρμοσε είναι ο αριθμός των συμμετεχόντων στην άσκηση της εξουσίας και η εξυπηρέτηση του δημόσιου συμφέροντος. Όταν ο ένας, οι λίγοι ή οι πολλοί, το πλήθος ασκούν την εξουσία για το καλό του κοινού συμφέροντος τότε τα πολιτεύματα είναι ορθά. Αν αντίθετα η εξουσία δεν ασκείται για την εξυπηρέτηση του δημοσίου αλλά του ιδιαίτερου συμφέροντος του ενός, των λίγων ή των πολλών τότε τα πολιτεύματα που προκύπτουν είναι παρεκκλίσεις απ' τα ορθά πολιτεύματα. Ο Πλάτωνας στην Πολιτεία θέλοντας να παρουσιάσει έναν ιδανικό τρόπο διακυβέρνησης κι οργάνωσης της πόλης τονίζει την ακαταλληλότητα των απαίδευτων για την άσκηση της

εξουσίας όχι μόνο λόγω της απειρίας τους και της απαιδευσίας αλλά και γιατί δεν έχουν έναν υψηλό σκοπό να υπηρετήσουν παρά μόνο το προσωπικό τους συμφέρον. Αντίθετα θεωρεί τους «εν παιδεία» τους φύλακες πλέον κατάλληλους, γιατί μπορούν να υπηρετήσουν πιστά και ανιδιοτελώς ολόκληρη την πόλη. Και στον Αριστοτέλη επομένως και στον Πλάτωνα αυτό που έχει καθοριστική σημασία είναι η ικανοποίηση του δημοσίου συμφέροντος απ' τους φορείς της εξουσίας για να μπορέσει έτσι να εξασφαλιστεί η ευδαιμονία ως «τέλος» της πόλης και του ατόμου. Ωστόσο ο Αριστοτέλης, σε αντίθεση με τον Πλάτωνα που συγκεκριμένα ορίζει ως πιο κατάλληλους φορείς της εξουσίας τους φύλακες, δεν αποκλείει τη δυνατότητα ανάληψης της εξουσίας από ένα μόνο άτομο (βασιλεία) ή απ' το λαό (πολιτεία) για την πραγμάτωση του συλλογικού καλού. Βέβαια απ' τα τρία ορθά πολιτεύματα που διακρίνει ο Αριστοτέλης (Βασιλεία, Αριστοκρατία, Πολιτεία) καλύτερο θεωρούσε τη μοναρχία με τον όρο ο μονάρχης να είναι μία εξαιρετική προσωπικότητα, ένας άνθρωπος που υπερέχει όλων των άλλων σε αρετή και φρόνηση. Ελλείπει τέτοιου μονάρχη προτιμότερη θεωρούσε την αριστοκρατία στην οποία κυβερνούν ενάρετοι και σοφοί άνθρωποι. Ενώ το πολίτευμα που περιγράφει ως ιδανικό ο Πλάτωνας, όπως απορρέει απ' την Αλληγορία του Σπηλαίου είναι η Αριστοκρατία, το πολίτευμα δηλαδή εκείνο που κυβερνούν οι άριστοι, οι άριστοι όχι με βάση την καταγωγή αλλά σύμφωνα και με τον Αριστοτέλη και τον Πλάτωνα με βάση την παιδεία, τη μόρφωση που έχουν, η οποία είναι σύμφωνη με το νόμο (υπό του νόμου κειμένη), μια Αριστοκρατία του πνεύματος που εξουσιάζει και συνάμα υπηρετεί

το πλήθος.

Ενότητα 18^η

Η άποψη ότι την εξουσία στην πόλη πρέπει μάλλον να την ασκεί το πλήθος παρά οι άριστοι που είναι λίγοι, νομίζω ότι μπορεί να συζητηθεί –με το νόημα ότι είναι μια άποψη που παρουσιάζει, βέβαια, κάποιες δυσκολίες, που περιέχει όμως ίσως και κάποια αλήθεια.

Για το πλήθος μπορεί κανείς να πει τούτο: το κάθε επιμέρους άτομο μπορεί να μην είναι τίποτε το αξιόλογο, ενωμένοι όμως όλοι μαζί είναι ενδεχόμενο να είναι, όχι σαν άτομα αλλά σαν σύνολο, καλύτεροι από εκείνους - όπως ακριβώς τα δείπνα που γίνονται με τη συνεισφορά πολλών είναι καλύτερα από εκείνα που γίνονται με έξοδα ενός μόνο ανθρώπου. Πολλοί καθώς είναι, ο καθένας διαθέτει ένα μόριο αρετής και φρόνησης, και έτσι, ενωμένοι οι πολλοί γίνονται, κατά κάποιο τρόπο, ένας άνθρωπος με πολλά πόδια, με πολλά χέρια και με πολλές αισθήσεις –και με ανάλογη, βέβαια, αρετή και εξυπνάδα. Γι' αυτό και οι πολλοί είναι σε θέση να κρίνουν καλύτερα τα έργα της μουσικής και των ποιητών: ο ένας κρίνει ένα μέρος, ο άλλος ένα άλλο, και όλοι μαζί το σύνολο.

Από την άλλη όμως μεριά, οι αξιόλογοι άνθρωποι είναι ανώτεροι από το κάθε επιμέρους άτομο ενός πλήθους, ακριβώς γιατί στο πρόσωπό τους συνενώνονται στοιχεία που εκεί είναι διάσπαρτα και χωριστά – έτσι δεν λέμε ότι συμβαίνει και στην περίπτωση των ωραίων και μη ωραίων ανθρώπων, των ζωγραφισμένων και αληθινών μορφών; Αν τα στοιχεία αυτά τα πάρουμε χωριστά, μπορούμε, βέβαια, τότε να

πούμε ότι το τάδε συγκεκριμένο άτομο έχει πιο όμορφο μάτι από το μάτι του ανθρώπου της ζωγραφιάς, ή ότι ένα άλλο άτομο έχει πιο όμορφο κάποιο άλλο μέλος του σώματός του.

Θέμα : «τι δει το κύριον είναι της πόλεως» (= ποιοι πρέπει να έχουν την εξουσία στο κράτος). Αν πρέπει να κυβερνούν τη πόλη οι πολλοί και όχι οι λίγοι και άριστοι.

Δομή : α. διατύπωση του θέματος

β. η καταλληλότητα των πολλών για την άσκηση της εξουσίας (παραδείγματα)

γ. η καταλληλότητα των αξιόλογων για την άσκηση της εξουσίας (παραδείγματα)

- ❖ Ο Αριστοτέλης εξετάζει εδώ το κατά πόσο είναι προτιμότερο να ασκούν την εξουσία οι πολλοί παρά οι λίγοι και άριστοι.
- ❖ καθένας από τους πολλούς μπορεί να μην είναι αξιόλογος, όμως όλοι μαζί οι πολλοί, ενωμένοι σαν σύνολο, ενδέχεται να είναι καλύτεροι από τους λίγους και άριστους.(αθροιστική θεωρία)
- ❖ Οι αξιόλογοι άνθρωποι (οι άριστοι) από την άλλη, είναι ανώτεροι από το κάθε επιμέρους άτομο του πλήθους, γιατί συγκεντρώνουν στο πρόσωπό τους στοιχεία και χαρίσματα που στο πλήθος είναι διάσπαρτα.
- ❖ Όσο πιο αξιόλογο το πλήθος τόσο «απλώνεται» η εξουσία – ισχύει η αθροιστική θεωρία. Προϋπόθεση είναι να μην είναι το πλήθος ανδραποδώδες.
- ❖ Το πλήθος μπορεί να μην είναι καλύτερο από τους ολίγους, πάντως δεν είναι χειρότερο.
- ❖ Ο Αριστοτέλης αναλύοντας την αθροιστική του θεωρία υποστηρίζει ότι το πλήθος ως σύνολο έχει ορθότερη κρίση από το μεμονωμένο άτομο (όσο χαρισματικό και αν είναι αυτό) , σε όλα τα πολιτικά θέματα υπό την προϋπόθεση ότι το κάθε άτομο που αποτελεί το πλήθος να διαθέτει ένα μόριο αρετής και φρόνησης , το σύνολο των οποίων όταν αθροίζεται στο πλήθος δημιουργεί πολλαπλάσια εξυπνάδα και αρετή. Οι τελευταίες με τη σειρά τους μπορούν να οδηγήσουν στη λήψη των σωστών αποφάσεων που είναι ορθότερες κι από αυτές που μπορούν να λαμβάνουν με την εξαιρετική τους ικανότητα και κρίση οι άριστοι που είναι λιγότεροι σε αριθμό.
- ❖ Αρκετά διστακτικός είναι ο Αριστοτέλης (μάλλον, ίσως, μπορεί κτλ) σχετικά με την αθροιστική θεωρία. Δεν διατυπώνει βέβαια ξεκάθαρη προτίμηση σε κανένα από τα δύο είδη πολιτεύματος.
- ❖ Στην αθροιστική θεωρία ισχύει καθαρά η άθροιση, όχι κάποια διαλεκτική σχέση.
- ❖ Η 'πολιτεία' είναι η καλή δημοκρατία (το ορθό πολίτευμα)- δυνατότητα εξουσίας σε όλους. Ο Αριστοτέλης ζει σε μια εκπεπτωκυία δημοκρατία – δυνατότητα εξουσίας στους απόρους(δημοκρατία-παρέκβαση της 'πολιτείας').
- ❖ Το εμπειρικό παράδειγμα από τις εικαστικές τέχνες, υποδεικνύει την υπεροχή του πλήθους των πολιτών. Πρέπει εξ αρχής να τονισθεί ότι εδώ ο Α. δεν προβαίνει σε παρουσίαση αισθητικών αντιλήψεών του, αλλά εφαρμόζει την επαγωγική του μέθοδο βάσει της οποίας χρησιμοποιεί απλουστευτικά παραδείγματα από τον ευρύ χώρο του επιστητού για να τεκμηριώσει την υποστηριζόμενη θέση του. Όπως δηλαδή στη ζωγραφική μια ωραία προσωπογραφία είναι αποτέλεσμα συνένωσης ωραίων στοιχείων που βρίσκονται διάσπαρτα σε επιμέρους άτομα, έτσι και στην πόλη μπορεί το κάθε επιμέρους άτομο να μην είναι αξιόλογο, ενωμένοι όμως όλοι αυτοί οι πολίτες μπορούν να είναι καλύτεροι και αποτελεσματικότεροι από τους λίγους και

άριστους. Οι τελευταίοι μπορεί ως άτομα να είναι αξιόλογοι, αυτό όμως που μετράει είναι η συνένωση των θετικών στοιχείων που μπορούν να συνεισφέρουν οι πολλοί.

- ❖ Αντίθετοι με την άποψη του Αριστοτέλη, ότι κριτική μπορεί να ασκεί κάθε επιμέρους άτομο, ήταν ο Σωκράτης και ο Πλάτωνας. Ο Σωκράτης σύμφωνα με όσα μας διηγείται ο βιογράφος των αρχαίων φιλοσόφων Διογένης ο Λαέρτιος στις αρχές του 3ου μ.Χ. αιώνα (*Βίοι φιλοσόφων* II 42), έλεγε πως η γνώμη μας για την αρετή δεν μπορεί τελικά να διαμορφώνεται με τον τρόπο με τον οποίο καταλήγουν στις αποφάσεις τους οι δικαστές· ήθελε δηλαδή να πει πως τέτοια θέματα είναι θέματα των ειδικών και όχι του πλήθους. Άλλωστε κι ο ίδιος υπήρξε θύμα της «γνώμης» των πολλών. Ο Πλάτωνας από την άλλη, μίλησε στους «Νόμους» του (*Νόμοι* 700a – 701b, και στο 670b) για «άμουςους βοὰς πλήθους», ή «γελοῖος γὰρ ὁ γε πολὺς ὄχλος ἡγούμενος ἰκανῶς γινώσκειν τὸ τε εὐάρμοστον καὶ εὐρυθμον καὶ μη» και παραπονέθηκε στο τέλος, ότι «τὰ θεάτρα ἐξ ἀφώνων φωνήεντ' ἐγένοντο» (= «το κοινό του θεάτρου απέκτησε [δυστυχώς] φωνή, από άφωνο που ήταν πρώτα») και «άντι άριστοκρατίας έν αύτῇ θεατροκρατία τις πονηρά γέγονεν».
- ❖ **Συμπέρασμα Αριστοτέλη:** Πρόθεση του Αριστοτέλη στο σημείο αυτό δεν είναι να παρουσιάσει κάποιες αισθητικές του αντιλήψεις, αλλά χρησιμοποιώντας την επαγωγική μέθοδο, να δημιουργήσει μία αναλογία μεταξύ αισθητικής και πολιτικής θεωρίας, ώστε να παρουσιάσει με μεγαλύτερη ευκολία και σαφήνεια τα δύσκολα πολιτικά θέματα που πραγματεύεται. Έτσι, από τα παραδείγματα αυτά προκύπτουν τα εξής: όπως στη ζωγραφική μια ωραία προσωπογραφία είναι αποτέλεσμα της συνένωσης πολλών επιμέρους ωραίων στοιχείων που υπάρχουν στον κόσμο της πραγματικότητας διάσπαρτα σε πολλά επιμέρους άτομα, έτσι **και στην πόλη μπορεί το κάθε επιμέρους άτομο να μην είναι από μόνο του τίποτε το αξιόλογο, ενωμένοι όμως όλοι μαζί αυτοί οι πολίτες μπορούν να είναι καλύτεροι και αποτελεσματικότεροι από τους λίγους και άριστους.** Αν δηλαδή στη διοίκηση της πόλης και στις συνελεύσεις της εκκλησίας του δήμου εκμεταλλευτούμε τις θετικές ιδιότητες του καθενός, τότε η εξουσία θα ασκείται με σωστότερο, αντικειμενικότερο και συνεπώς αποτελεσματικότερο τρόπο. Τα παραπάνω μας βοηθούν να καταλάβουμε ποιο πολίτευμα κρίνεται σωστότερο, κατά τη γνώμη του Αριστοτέλη. Αυτό είναι η «πολιτεία», ή υγιής δημοκρατία, όπου κυβερνά το πλήθος με αρετή και φρόνηση και η οποία αποβλέπει στην τέλεια και αυτάρκη ζωή. Είναι σαφές ότι ο φιλόσοφος αναγνωρίζει ότι υπάρχουν κάποιοι άνθρωποι αξιόλογοι, οι οποίοι είναι ανώτεροι από το κάθε επιμέρους άτομο του πλήθους, επειδή συγκεντρώνουν στο πρόσωπό τους όλες εκείνες τις θετικές ιδιότητες που στο πλήθος είναι διάσπαρτες. Μάλιστα, λίγο μετά στο κείμενο, σε σημείο που δεν περιλαμβάνεται στις ενότητες που εξετάζουμε, αναφέρεται ο φιλόσοφος στο ιστορικό παράδειγμα, του Σόλωνα και άλλων νομοθετών, οι οποίοι με τις μεταρρυθμίσεις τους επεξέτειναν το δικαίωμα εκλογής δημοσίων υπαλλήλων και ελέγχου τους στους απλούς πολίτες, οι οποίοι ως άτομα δεν επιτρεπόταν να αναλαμβάνουν αξιώματα (*Πολιτικά* 1281b 30-31: «διόπερ καὶ Σόλων καὶ τῶν ἄλλων τινές νομοθετῶν τάπτουσιν ἐπὶ τε τὰς ἀρχαιρεσίας καὶ τὰς εὐθύνας τῶν ἀρχόντων, ἄρχειν δὲ κατὰ μόνας οὐκ ἔῴσιν»). Επίσης, από την «Αθηναίων Πολιτεία» (28,5 και 33,2) μαθαίνουμε ότι ο Αριστοτέλης θεωρούσε τον Θηραμένη, τον Νικία και τον Θουκυδίδη σημαντικούς δημόσιους άνδρες της Αθήνας. Βέβαια και η διαλλακτικότητα του χαρακτήρα του και η επιστημονική του σκέψη τον οδηγούν στο **να μη διατυπώσει με ενάργεια και σαφήνεια την προτίμησή του αυτή.** Αυτό συμβαίνει γιατί ο Αριστοτέλης βρίσκεται ακόμα στην αναζήτηση του ιδανικού

κράτους, συζητώντας σε επίπεδο αρχών πώς κυβερνάται ένα κράτος, πώς μπορεί και πώς πρέπει να κυβερνάται.

- ❖ **Παραλληλισμός των αξιόλογων ανθρώπων με τις ζωγραφισμένες μορφές:** οι αξιόλογοι άνθρωποι μοιάζουν με τις μορφές που φιλοτεχνεί ένας ζωγράφος. Ένας ζωγράφος δηλαδή, προκειμένου να δημιουργήσει μια όμορφη μορφή, θα δανειστεί όμορφα χαρακτηριστικά που υπάρχουν διάσπαρτα στους πραγματικούς ανθρώπους. Έτσι και οι αξιόλογοι άνθρωποι έχουν συγκεντρωμένες πάνω τους όλες τις θετικές ιδιότητες που υπάρχουν διάσπαρτες στους πραγματικούς ανθρώπους. Ενδέχεται, όμως, ένας πραγματικός άνθρωπος να έχει ένα χαρακτηριστικό ωραιότερο από αυτό της ζωγραφισμένης μορφής (ή του αξιόλογου ανθρώπου). Στην τακτική του ζωγράφου αναφέρεται και το απόσπασμα από τα «Απομνημονεύματα» του Ξενοφώντα (*Απομνημονεύματα* III 10, 2). Εκεί ο Σωκράτης συζητώντας με το ζωγάφο Παρράσιο τον υποχρέωσε να παραδεχτεί ότι «δεν είναι και τόσο εύκολο να συναντήσεις άνθρωπο αψεγάδιαστο σε όλα γι' αυτό και οι ζωγράφοι παίρνουν από πολλούς ό,τι πιο όμορφο έχει ο καθένας τους, και έτσι κάνουν στις ζωγραφίες τους τα σώματα να φαίνονται όμορφα στο σύνολό τους». Είναι, μάλιστα, γνωστό για το σπουδαίο ζωγάφο του 5ου π.Χ. αιώνα Ζεύξη ότι απέδωσε την ομορφιά της Ελένης με αυτό τον τρόπο.

Ενότητα 19^η

Πρώτο είδος δημοκρατίας είναι αυτή που παίρνει το όνομά της από την όσο γίνεται πιο πιστή εφαρμογή της αρχής της ισότητας. Η ισότητα, σύμφωνα με τον νόμο αυτής της δημοκρατίας, συνίσταται στο ότι οι φτωχοί δεν έχουν περισσότερα δικαιώματα και προνόμια από τους πλούσιους· σε καμιά περίπτωση οι δύο αυτές ομάδες δεν είναι κυρίαρχες η μια της άλλης· και οι δύο είναι όμοιες. Γιατί αν είναι αλήθεια αυτό που υποστηρίζουν μερικοί, πως η ελευθερία και η ισότητα υπάρχουν κατά κύριο λόγο στη δημοκρατία, αυτό θα ήταν έτσι στον μέγιστο δυνατό βαθμό εκεί όπου οι πολίτες –δίχως καμιά εξαίρεση– συμμετέχουν με τον ίδιο τρόπο στη διακυβέρνηση. Από τη στιγμή που ο λαός (ο *δήμος*) είναι η πλειοψηφία και οι αποφάσεις της πλειοψηφίας είναι αυτό που τελικά επικρατεί, το πολίτευμα αυτό δεν μπορεί παρά να είναι δημοκρατία. Αυτό λοιπόν είναι το πρώτο είδος δημοκρατίας. Ένα δεύτερο είδος είναι αυτό στο οποίο οι πολίτες καταλαμβάνουν τα αξιώματα με κριτήριο την περιουσία τους, εν πάση περιπτώσει χαμηλή· ο κανόνας είναι: όποιος αποκτά τα προβλεπόμενα οικονομικά μέσα, αποκτά το δικαίωμα να καταλαμβάνει αξιώματα· αν τα χάσει, χάνει αυτό το δικαίωμα. Μια τρίτη μορφή δημοκρατίας είναι αυτή στην οποία μπορούν να καταλαμβάνουν αξιώματα όλοι οι πολίτες που δεν έχουν κάποιο κώλυμα (αν είναι, λ.χ., υπόλογοι για κάτι), η υπέρτατη όμως αρχή είναι ο νόμος· μια άλλη μορφή είναι αυτή στην οποία μπορούν όλοι να καταλαμβάνουν αξιώματα αρκεί να είναι πολίτες, η υπέρτατη όμως αρχή είναι ο νόμος. Μια άλλη μορφή δημοκρατίας είναι αυτή στην οποία ισχύουν όλα τα προηγούμενα, η υπέρτατη όμως αρχή είναι τώρα ο λαός, όχι ο νόμος· είναι η περίπτωση κατά την οποία τα ψηφίσματα έχουν μεγαλύτερη ισχύ από τον νόμο· αυτό συμβαίνει όταν στην πόλη υπάρχουν και δρουν δημαγωγοί. Στις δημοκρατικές πόλεις που κυβερνούνται κατά τον νόμο, δεν κάνει ποτέ την εμφάνισή του δημαγωγός, αλλ' είναι οι άριστοι πολίτες που έχουν την

πρωτοκαθεδρία. Οι δημαγωγοί κάνουν την εμφάνισή τους εκεί όπου οι νόμοι δεν αποτελούν την υπέρτατη αρχή.

Θέμα : τα είδη δημοκρατίας

Δομή : α. δημοκρατία με κριτήριο την ισότητα των πολιτών

β. δημοκρατία με κριτήριο την περιουσία

γ. δημοκρατία με κριτήριο την απουσία κωλύματος και με υπέρτατη αρχή το νόμο

δ. δημοκρατία με κριτήριο την ιδιότητα του πολίτη και με υπέρτατη αρχή το νόμο

ε. δημοκρατία με κριτήρια τα προηγούμενα και με υπέρτατη αρχή το λαό με ψηφίσματα – οι δημαγωγοί

- ❖ Ο Αριστοτέλης απαριθμεί τις μορφές της δημοκρατίας:
- ❖ - Πρώτη -και καλύτερη- μορφή είναι η δημοκρατία στην οποία εφαρμόζεται η αρχή της ισότητας. Σύμφωνα με αυτήν την αρχή όλοι οι πολίτες, πλούσιοι και φτωχοί, είναι όμοιοι· επομένως όλοι ανεξαιρέτως συμμετέχουν με τον ίδιο τρόπο στη διακυβέρνηση. Πρέπει πάντως να τονισθεί ότι η ισότητα ή καλύτερα η απαίτηση να θεωρούνται όλοι οι πολίτες ίσοι μεταξύ τους βασίζεται στον αριθμό, στο πλήθος, και όχι στην αξία.
- ❖ -Δεύτερη μορφή είναι αυτή στην οποία κριτήριο για την κατάληψη των αξιωμάτων είναι η περιουσία. Κάθε δηλαδή πολίτης, που διαθέτει την προβλεπόμενη κατώτατη περιουσία, έχει το δικαίωμα να συμμετέχει στη διακυβέρνηση· αν όμως χάσει την περιουσία του, χάνει και αυτό το δικαίωμα. Ο Α. δεν διατυπώνει κάποιο ιδιαίτερο σχόλιο για αυτήν τη δημοκρατία. Στη συνέχεια, με περιληπτικό τρόπο, περιγράφει τις λοιπές μορφές της.
- ❖ -Στην τρίτη περίπτωση τα αξιώματα τα καταλαμβάνουν όλοι οι πολίτες που δεν έχουν κάποιο προβλεπόμενο κώλυμα. Υπέρτατη αρχή είναι ο νόμος.
- ❖ Παραλλαγή αυτής της μορφής είναι η ακόλουθη (τέταρτη)· τα αξιώματα μπορούν να τα καταλαμβάνουν *όλοι*, αρκεί να διαθέτουν την ιδιότητα του πολίτη. Υπέρτατη αρχή είναι και τώρα ο νόμος.
- ❖ Υπέρτατη αρχή είναι και τώρα ο νόμος. Οι αρχαίοι Έλληνες αναγνώριζαν ότι ο νόμος είναι ανώτερος από τη βούληση ενός βασιλιά ή ενός τυράννου. Αυτό φαίνεται καθαρά στη γνωστή διήγηση του Ηροδότου (7,104) για την απάντηση που έδωσε ο Δημάρατος, εξόριστος βασιλιάς της Σπάρτης, στον Ξέρξη, που του είχε προσφέρει άσυλο. Εκεί ο νόμος φαίνεται ότι καθορίζει τη συμπεριφορά των στρατιωτών, οδηγώντας τους στην ανάπτυξη ελεύθερου ήθους. Σαν δείγμα έκφρασης αθηναϊκής υπερηφάνειας για τον νόμο, μπορεί κανείς να παραθέσει τα λόγια του Θησέα στον Ευριπίδη (*Ίκέτιδες*, 429 κ.ε.) όπου ο ήρωας αναφέρει ότι, όταν ισχύουν οι γραπτοί νόμοι, η δικαιοσύνη απονέμεται αμερόληπτα στους φτωχούς και τους πλούσιους, και ο αδύνατος νικά τον ισχυρό αν έχει το δίκιο με το μέρος του. Παρόμοιο εγκώμιο πλέκει για τον νόμο στον «Επιτάφιο» ο Θουκυδίδης (II 37), όπου βλέπουμε ότι η δημοκρατία συσχετίζεται με το κύρος των νόμων. Και ο Λυσίας στους λόγους του και ο Ισοκράτης στον «Πανηγυρικό» (18-19) αναφέρεται στον σεβασμό των αρχαίων Αθηναίων στους νόμους. Κατά τον Πίνδαρο, τον ποιητή που ύμνησε τους νικητές στους μεγάλους πανελλήνιους αθλητικούς αγώνες (το πρώτο μισό του 5ου π.Χ. αιώνα), ο νόμος ήταν «ο πάντων βασιλεύς». Διατυπώσεις όπως αυτές ήθελαν βέβαια να πουν ότι η δημοκρατία είναι πιο δυνατή εκεί όπου οι πολίτες φοβούνται τον νόμο σαν «αφέντη τους και βασιλιά τους». Η σημασία πάντως της διερεύνησης την έννοιας του νόμου για την αρχαιοελληνική σκέψη και ζωή φαίνεται καθαρά από τη θέση που είχε στην φιλοσοφική διαμάχη που

αναπτύχθηκε κατά τον 4ο και 5ο αιώνα π.Χ. Οι όροι «Νόμος-Φύση» έγιναν λέξεις-κλειδιά για την αρχαιοελληνική φιλοσοφία και η εξέταση της αντίθεσης αυτής, γέννησε γόνιμες φιλοσοφικές αντιπαραθέσεις για την ηθική και την πολιτική ζωή. Ο σοφιστής Ιππίας, που φιλοσοφικά ανήκε στο ρεύμα των υποστηρικτών της φύσης, στον διάλογο «Πρωταγόρας» του Πλάτωνα επαινεί τη φύση, γιατί καταρρίπτει τους φραγμούς με τους οποίους ο νόμος έχει χωρίσει τον έναν άνθρωπο από τον άλλον, και αλλού καταλήγει στη διατύπωση ότι ο νόμος (το θετό δίκαιο, όχι οι άγραφοι νόμοι) είναι «τύραννος τῶν ἀνθρώπων».

- ❖ -Η τελευταία (Πέμπτη) περίπτωση σηκώνει περισσότερη συζήτηση. Είναι η μορφή της δημοκρατίας στην οποία ισχύουν όλα τα προηγούμενα, ανώτατη όμως αρχή δεν είναι ο νόμος, αλλά ο λαός, που κυβερνά με ψηφίσματα. Πρόκειται βέβαια για εκφυλισμό του κράτους και του πολιτεύματος. Τα ψηφίσματα, τα οποία προτείνουν οι δημαγωγοί στην εκκλησία του δήμου, αναιρούν στην ουσία τους νόμους και ισχύουν σύμφωνα με τη βούληση του εκάστοτε δημαγωγού. Φαίνεται επομένως το πόσο καθοριστικό στην κατάκτηση και διατήρηση της υγιούς δημοκρατίας είναι ο νόμος. Τόσο το πρόβλημα της ασάφειας των ψηφισμάτων, όσο και το πρόβλημα της εμφάνισης των δημαγωγών απορρέει κυρίως από τον άμεσο χαρακτήρα της αθηναϊκής δημοκρατίας που, λόγω της συμμετοχής χιλιάδων πολιτών με διαφορές στην καλλιέργεια, στις ικανότητες, στην πολιτική ωριμότητα κατά την άσκηση της εξουσίας, επέτρεπε με την ελάχιστη χαλάρωση των πολιτικών ηθών, την εμφάνιση πολιτικών δυσλειτουργιών. Έτσι, λοιπόν, καταλήγει ο φιλόσοφος ότι, για να μπορέσει να λειτουργήσει σωστά ένα δημοκρατικό πολίτευμα, απαραίτητη προϋπόθεση είναι να κυριαρχούν οι νόμοι. Αν οι νόμοι έχουν θεσπιστεί με σωστές διαδικασίες, που απαιτούν τη συμμετοχή του συνόλου των πολιτών, αν εφαρμόζονται από όλους τους πολίτες και δεν αλλάζουν σύμφωνα με τις περιστάσεις ή τα συμφέροντα κάποιων ισχυρών ή της πλειοψηφίας, η οποία μπορεί να παραπλανηθεί από επιτήδειους πολιτικούς, τότε διασφαλίζεται η δημοκρατία, κατοχυρώνονται τα δικαιώματα του πολίτη, οριοθετούνται οι υποχρεώσεις του και κατά συνέπεια επικρατεί η δικαιοσύνη που προστατεύει το σύνολο των πολιτών. Μέσα σε τέτοιες επομένως συνθήκες δεν υπάρχουν περιθώρια να κάνουν την εμφάνισή τους οι δημαγωγοί. Αντιθέτως, θα είναι κι αυτοί υποχρεωμένοι να τηρούν τον νόμο και να προσαρμόζονται στις επιταγές του.
- ❖ **οι δημαγωγοί:** Αυτοί εμφανίστηκαν στην αθηναϊκή πολιτική σκηνή μετά τον θάνατο του Περικλή (429 π.Χ.). Ήταν γέννημα της νέας αστικής τάξης που δημιουργήθηκε τότε στην Αθήνα με την ανάπτυξη του εμπορίου και της «βιομηχανίας». Έχοντας συχνά το χάρισμα του λόγου και πάντως δίχως επίσημες θέσεις στην πολιτεία και άρα δίχως συγκεκριμένες υποχρεώσεις, ασκούσαν μεγάλη επιρροή στον λαό προτείνοντας ευχάριστες στον πολύ κόσμο πολιτικές δίχως να έχουν την ευθύνη της υλοποίησής τους. Σχηματισμένη από το ουσιαστικό «δῆμος» (= λαός) και από το θέμα του ρήματος «ἄγω» (= οδηγώ) η λέξη είχε σε αρκετούς συγγραφείς τη σημασία του οδηγητή, του ηγέτη του λαού ἄ γρήγορα όμως (ασφαλώς στην εποχή του Αριστοτέλη) πήρε αρνητικό περιεχόμενο, επειδή οι δημαγωγοί κατόντησαν απλώς να παρασέρνουν τον λαό σε ψηφίσματα για την εξυπηρέτηση των προσωπικών τους φιλοδοξιών και συμφερόντων. Ο Αριστοτέλης σε άλλο σημείο των «Πολιτικών» του αναφέρει ότι ο δημαγωγός είναι του «δήμου κόλαξ» και κάνει λόγο για την «ἀσέλγειαν» των δημαγωγών.
- ❖ Ξαναθυμόμαστε εδώ ότι η δημοκρατία είναι παρέκκλιση της ἑπολιτείας, άρα δεν είναι ορθό πολίτευμα.

- ❖ Η ελευθερία και η ισότητα είναι τα βασικά γνωρίσματα της δημοκρατίας.
- ❖ Ελευθερία σημαίνει να ζει κανείς όπως θέλει και να μπορεί να συμμετέχει στη διακυβέρνηση του κράτους.
- ❖ Στη δημοκρατία φτωχοί και πλούσιοι έχουν τα ίδια δικαιώματα.
- ❖ Στη δημοκρατία ισχύει η αρχή της πλειοψηφίας.
- ❖ Σε κάθε μορφή δημοκρατίας ελλοχεύει ο κίνδυνος των δημαγωγών, όμως, όταν οι νόμοι είναι κυρίαρχοι έχουν ακλόνητο κύρος και ακατάλυτη ισχύ· δεν αλλάζουν κατά τις περιστάσεις και τα συμφέροντα των ισχυρών, ούτε με αποφάσεις της πλειοψηφίας, η οποία είναι δυνατό να παραπλανηθεί από επιτήδειους πολιτικούς και δημαγωγούς. Όλοι είναι υποχρεωμένοι να ακολουθήσουν το νόμο, προσαρμόζοντας στις απαιτήσεις του και μόνο τις υποχρεώσεις τους προς το λαό και γενικά τα πολιτικά τους προγράμματα.
- ❖ Όπως όμως πολύ σωστά επισημαίνει ο Αριστοτέλης, σε μια ευνομούμενη πολιτεία, οι δημαγωγοί δεν μπορούν να δράσουν, αφού οι νόμοι είναι εκείνοι που περιβάλλονται από απόλυτο κύρος και είναι αδύνατον να αντικατασταθούν από κάποιο ψήφισμα, ακόμη και αν αυτό αποτελεί απόφαση της πλειοψηφίας. Οι πολιτικοί, όσο ικανοί και να είναι, δεν μπορούν να ασκήσουν καμία επιρροή στο λαό, ώστε να ανατρέψουν τα νόμιμα. Έτσι, οι νόμοι είναι εκείνοι που ακυρώνουν την ύπαρξη των δημαγωγών και όχι οι δημαγωγοί τους νόμους. Επιπροσθέτως, οι πολίτες γνωρίζουν τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις τους και δεν έχουν ανάγκη από τις κολακειές και τις ψεύτικες υποσχέσεις κανενός. Για να είναι, ωστόσο, σε θέση να λειτουργήσουν οι πολίτες κατ' αυτόν τον τρόπο, θα πρέπει να έχουν αποκτήσει αυτόνομη προσωπικότητα και πολιτική και κοινωνική συνείδηση. Ποιο είναι όμως το στοιχείο εκείνο που θα τους ωθήσει στην κατεύθυνση αυτή; Την απάντηση τη δίνει ο Αριστοτέλης στην επόμενη ενότητα, στη οποία γίνεται λόγος για την παιδεία. Η παιδεία, μας λέει, θα πρέπει να είναι ευθύνη της πολιτείας, γιατί μόνο αυτό το αγαθό μπορεί να καλλιεργήσει την προσωπικότητα των πολιτών, και έτσι να προστατευθεί από τον κίνδυνο της εμφάνισης δημαγωγών.

Ενότητα 20^η

Ὅτι μὲν οὖν νομοθετητέον
περὶ παιδείας καὶ ταύτην
κοινὴν ποιητέον,
φανερὸν· τίς δ' ἔσται ἡ
παιδεία
καὶ πῶς χρὴ παιδεύεσθαι, δεῖ
μὴ
λανθάνειν. νῦν γὰρ
ἀμφισβητεῖται περὶ
τῶν ἔργων. οὐ γὰρ ταῦτ' αὖ
πάντες ὑπολαμβάνουσι δεῖν
μανθάνειν τοὺς νέους οὔτε
πρὸς ἀρετὴν οὔτε πρὸς τὸν
βίον τὸν ἄριστον, οὐδὲ
φανερὸν πότερον πρὸς τὴν
διάνοιαν πρέπει μᾶλλον

Ὅτι πρέπει, λοιπόν, να θεσπίσουμε νόμους για την παιδεία και ότι αυτήν πρέπει να (την) κάνουμε ίδια για όλους (ή: να έχει δημόσιο χαρακτήρα), είναι φανερό· ποιος λοιπόν θα πρέπει να είναι ο χαρακτήρας αυτής της παιδείας και με ποιον τρόπο πρέπει αυτή να παρέχεται, (αυτά) είναι ανάγκη να μη διαφύγουν της προσοχής μας. Γιατί σήμερα υπάρχουν διαφορετικές απόψεις ως προς το εκπαιδευτικό πρόγραμμα. Πράγματι, δεν έχουν όλοι τη γνώμη ότι πρέπει να μαθαίνουν οι νέοι τα ίδια, ούτε με στόχο την αρετή ούτε με στόχο την άριστη ζωή ούτε είναι φανερό αν (η παιδεία) πρέπει να έχει στόχο της περισσότερο την άσκηση και την καλλιέργεια

ἢ πρὸς τὸ τῆς ψυχῆς ἦθος· ἔκ
 τε τῆς ἔμποδων παιδείας
 ταραχώδης ἢ σκέψις
 καὶ δῆλον οὐδὲν
 πότερον ἀσκεῖν δεῖ
 τὰ χρήσιμα πρὸς τὸν βίον ἢ τὰ
 τείνοντα πρὸ ἀρετῆν ἢ
 τὰ περιττά (πάντα γὰρ
 εἴληφε ταῦτα κριτάς τινας)·
 περὶ τε τῶν πρὸς
 ἀρετῆν οὐθέν ἐστιν
 ὁμολογούμενον (καὶ γὰρ τὴν
 ἀρετῆν οὐ τὴν αὐτὴν εὐθύς
 πάντες τιμῶσιν, ὥστ' εὐλόγως
 διαφέρονται καὶ πρὸς τὴν
 ἄσκησιν αὐτῆς). ὅτι μὲν οὖν
 τὰ ἀναγκαῖα δεῖ διδάσκεισθαι
 τῶν χρησίμων, οὐκ ἄδηλον·
 ὅτι δὲ οὐ πάντα,
 διηρημένων τῶν τε
 ἐλευθερίων ἔργων καὶ τῶν
 ἀνελευθερίων φανερόν,
 <καὶ> ὅτι τῶν τοιούτων δεῖ
 μετέχειν ὅσα τῶν χρησίμων
 ποιήσῃ τὸν μετέχοντα μὴ
 βάνουσον. βάνουσον
 δ' ἔργον εἶναι δεῖ τοῦτο
 νομίζειν καὶ τέχνην ταύτην καὶ
 μάθησιν, ὅσα πρὸς τὰς
 χρήσεις καὶ τὰς πράξεις τὰς
 τῆς ἀρετῆς ἄχρηστον
 ἀπεργάζονται τὸ σῶμα τῶν
 ἐλευθέρων ἢ τὴν διάνοιαν.

του νου ἢ τη διαμόρφωση ηθικού χαρακτήρα· αν
 ξεκινήσουμε από την εκπαίδευση που παρέχεται
 σήμερα, η έρευνά μας θα βρεθεί αντιμέτωπη με
 μεγάλη σύγχυση και δεν είναι καθόλου φανερό αν
 (η παιδεία) οφείλει να επιδιώκει αυτά που είναι
 χρήσιμα για τη ζωή ἢ αυτά που
 οδηγούν στην αρετή ἢ
 αυτά που απλώς προάγουν τη γνώση (γιατί όλες
 αυτές οι απόψεις έχουν βρει κάποιους
 υποστηρικτές)· και σχετικά με αυτά που οδηγούν
 στην αρετή δεν υπάρχει καμιά απολύτως
 συμφωνία (εξάλλου καταρχήν δεν έχουν ὅλοι την
 ἴδια ιδέα για την αρετή που τιμούν· επομένως,
 είναι φυσικό
 να υποστηρίζουν διαφορετικές γνώμες και ως
 προς την άσκησή της). Είναι λοιπόν φανερό ὅτι
 (οι νέοι) πρέπει να διδάσκονται από τα χρήσιμα τα
 πιο απαραίτητα·
 ὁμως είναι φανερό ὅτι ὄχι ὅλα,
 δεδομένου ὅτι οι ασχολίες διακρίνονται σε αυτές
 που ταιριάζουν σε ελεύθερους ανθρώπους και σε
 αυτές που δεν ταιριάζουν σε ελεύθερους
 ανθρώπους και ὅτι
 από τα χρήσιμα πράγματα πρέπει να μαθαίνουν
 ὅσα δεν θα κάνουν αὐτὸν που τα μαθαίνει
 βάνουσο. Και πρέπει να θεωρούμε ὅτι είναι
 βάνουση αὐτή η ασχολία και
 αὐτή η τέχνη και
 η μάθηση, που κάνει
 για την άσκησι και τα έργα
 της αρετῆς ακατάλληλο
 το σῶμα ἢ
 το μυαλό των ελεύθερων ανθρώπων.

Σχόλια:

Θέμα : η αγωγή των παιδιών και των εφήβων

Δομή : α. ανάγκη για νομοθετική ρύθμιση θεμάτων της παιδείας – η παιδεία να είναι ὁμοια για ὅλους
 β. προβληματισμοί σχετικά με τον χαρακτήρα της παιδείας, με το περιεχόμενό της, τους στόχους της κτλ.
 γ. θέσεις για το περιεχόμενο της παιδείας

- ❖ Η φροντίδα για την παιδεία πρέπει να είναι θέμα κρατικής μέριμνας :
 Α. τα θέματα της παιδείας πρέπει να ρυθμίζονται με νόμους
 Β. σε ένα κράτος η παιδεία πρέπει να είναι μία και ενιαία για ὅλους τους νέους.
- ❖ Δεν έχουν ὅλοι την ἴδια ἀποψη για τους στόχους που πρέπει να ἔχει η εκπαίδευση.

❖ «**Νῦν γὰρ ἀμφισβητεῖται περὶ τῶν ἔργων... τῆς ψυχῆς ἦθος**: Ο Αριστοτέλης, για να δικαιολογήσει γιατί χρειάζεται να καθοριστούν τα γνωρίσματα της παιδείας και ο τρόπος με τον οποίο οι νέοι εκπαιδεύονται, αναφέρεται σε διαπιστώσεις για τον χαρακτήρα της παιδείας και το εκπαιδευτικό πρόγραμμα στην εποχή του. Επισημαίνει τη διαφωνία για τον σκοπό και το περιεχόμενο της παρεχόμενης παιδείας. Οι άνθρωποι διαφωνούν για το αν οι νέοι είναι καλό να εκπαιδεύονται με σκοπό την κατάκτηση της **αρετῆς** και του **ἀριστου βίου** και αν πρέπει να αποβλέπουν με την παιδεία **στην πνευματική καλλιέργεια ἢ στη διάπλαση ἦθους**. Ἐτσι, ἄλλοι υποστηρίζουν ὅτι ἡ παιδεία πρέπει να στοχεύει:

- «**πρὸς ἀρετὴν**»: Ἡ ἀρετὴ ἀναφέρεται καὶ στο καθαρὰ λογικὸ μέρος τῆς ψυχῆς (διανοητικὲς ἀρετὲς) καὶ σε ἐνέργειες τῆς βούλησης, που ἐλέγχονται ὅμως ἀπὸ τὴ λογικὴ, ἀλλὰ γεννιοῦνται με τὸν εθισμό (ἠθικὲς ἀρετὲς). Ἡ ἀρετὴ ἀποτελεῖ τὴ βάση τοῦ «αἰρετωτέρου βίου».
- «**πρὸς τὸν βίον τὸν ἄριστον**»: Ὁ ἄριστος βίος ἀπασχόλησε τὸν Ἀριστοτέλη στα τρία πρῶτα κεφάλαια τοῦ ἑβδομοῦ βιβλίου τῶν *Πολιτικῶν* καὶ ὁποσδήποτε στα *Ἠθικὰ Νικομάχεια*. Ἐννοεῖ μάλλον τὸν ἄριστο βίον που προβάλλει κάθε πολιτικὴ κοινωμία στα μέλη τῆς ὡς «αἰρετωτέρου βίου» (=προτιμότερο βίον). Στὸ σύνολο τῶν ἀριστοτελικῶν ἀναφορῶν ἡ ἀρετὴ ἀποτελεῖ τὴν προϋπόθεση τοῦ «αἰρετωτέρου βίου», ὅπως φαίνεται καὶ στα *Ἠθικὰ Νικομάχεια* (1172a24). Ἐπιπλέον, χρειάζεται νὰ ἀναγνωρίσουμε ἓνα πλάτος στὴν ἐννοια τῆς ἀρετῆς, σύμφωνα με τὸ ὁποῖο π.χ. οἱ Σπαρτιάτες ταῦτιζαν τὸ περιεχόμενο τῆς ἀρετῆς με τὴν πολεμικὴ ἀνδρεία καὶ κατὰ συνέπεια ὁ βίος που θεμελιώνεται στὴν πολεμικὴ ἀνδρεία ἦταν ὁ ἄριστος γι' αὐτοὺς. Γίνεται σαφές ὅτι ὁ ἄριστος βίος συνδέεται με τὸ ἄριστο πολίτευμα. Ἄριστη πολιτεία εἶναι ἐκείνη που ἐξασφαλίζει τὸν «αἰρετωτάτον βίον», τὴν ἄριστη ζωὴ γιὰ τὸ ἄτομο καὶ τὸ σύνολο συγχρόνως. Αὐτὸ σημαίνει ὅτι δὲν ὑπάρχει ἓνας καὶ μοναδικὸς ἄριστος βίος, ἀλλὰ τόσοι ὅσα καὶ τὰ πολιτεύματα. Σύμφωνα πάλι με μελετητές, ὁ ἄριστος βίος ἀνήκει στὸ «λόγον ἔχον», τὸ θεωρητικὸ καὶ ἀνώτερο μέρος τῆς ψυχῆς.

- Ἐπίσης, ἄλλοι υποστηρίζουν ὅτι ἡ παιδεία πρέπει νὰ στοχεύει:
- «**πρὸς τὴν διάνοιαν**»: Ὀρισμένοι θεωροῦν ὅτι ἡ παιδεία ἔχει νόημα ὡς **ἀσκησις τοῦ νοῦ**, ὡς μαθητεία μόνο τοῦ πνεύματος.
- «**πρὸς τὸ τῆς ψυχῆς ἦθος**»: Ἀπὸ τὴν ἄλλη ἡ διαμόρφωση **ἠθικοῦ χαρακτήρα** ἀποτελεῖ καὶ αὐτὴ κύριο διακύβευμα τῆς παιδείας, τὸ ὁποῖο ἔχει υποστηρικτές, ἀλλὰ καὶ ἀρνητές.

❖ «**ἔκ τε τῆς ἐμποδῶν... ἄσκησιν αὐτῆς**»
Τύποι παιδείας: Ὁ ρεαλιστικὸς καὶ ἐμπειρικὸς χαρακτήρας τῆς ἀριστοτελικῆς σκέψης φαίνεται καὶ στὴ διαπίστωση ὅτι ἡ ἐρευνα γιὰ τὴν παιδεία δὲν διευκολύνεται ἀπὸ τὴν παρατήρηση τῆς τότε παρεχόμενης ἐκπαίδευσης. Κρίνει, λοιπὸν, ὁ Ἀριστοτέλης ὅτι ἡ ἀπουσία νομικοῦ πλαισίου γιὰ τὴν ἐκπαίδευση καὶ ὁ ἰδιωτικὸς τῆς χαρακτήρας προσανατολίζουν τοὺς ἀνθρώπους σὲ ἀνόμοιες ἐπιλογὲς παιδείας με πολιτικὲς βέβαια ἐπιπτώσεις στὴν ἐνότητα καὶ στὴν εὐδαιμονία τῆς πόλης. Διακρίνει στὴν εποχὴ τοῦ καὶ μᾶς παραδίδει τρεῖς τύπους παιδείας:

α) τὴν ὠφελιστικὴν παιδεία, με τὴν ὁποία ἐπιδιώκεται τὸ πρακτικὸ καὶ τὸ ὠφέλιμο, τὰ **χρήσιμα γιὰ τὴν ζωὴ** («τὰ χρήσιμα πρὸς τὸν βίον»)

β) τη «γνωσιοκεντρική / νοησιαρχική, η οποία δίνει προτεραιότητα στην καλλιέργεια του νου, σε **αυτά που απλώς προάγουν τη γνώση** («τὰ περιπτώ»).

γ) την ηθοπλαστική η οποία προτάσσει τη διάπλαση του ήθους των παιδιών, **αυτά που τείνουν προς την αρετή** («τὰ τείνοντα πρὸς ἀρετήν»).

Κανένας τύπος παιδείας από αυτούς δεν ικανοποιεί απόλυτα τον Αριστοτέλη, γιατί ο κάθε τύπος από μόνος του δεν είναι σε θέση να προσφέρει όλα εκείνα τα γνωρίσματα που απαιτούνται για τη συγκρότηση της προσωπικότητας του σπουδαίου πολίτη και πολιτικού. Μας παραδίδει ο Αριστοτέλης τον προβληματισμό που είχε ανακύψει για τις τρεις κατευθύνσεις της παιδείας: κατάρτιση για βιοπορισμό, ή διάπλαση ενάρετου χαρακτήρα, ή καθαρή μόρφωση. Όπως θα διευκρινίσει στη συνέχεια του βιβλίου αυτού, η παιδεία που υπηρετεί πραγματικά τις αρχές της πόλης και διαπλάθει τον σπουδαίο πολίτη και πολιτικό χρειάζεται να διέπεται από τρεις αρχές: α) τη μεσότητα, β) το δυνατό που αφορά το ανθρωπίνως εφικτό και γ) το πρέπον. Η τριπλή αυτή βάση παιδείας υπαγορεύει ένα διαφορετικό πρόγραμμα σπουδών από αυτό που παρέχόταν τότε και το οποίο ο Αριστοτέλης το κρίνει ως συγκεχυμένο και ανεπαρκές. Όλοι αυτοί οι προβληματισμοί οφείλονται στο ότι όλοι τιμούν την αρετή, ο καθένας όμως δίνει διαφορετικό περιεχόμενο σε αυτή και επομένως, διαφοροποιείται και ο τρόπος με τον οποίο πρέπει να ασκείται. Παρόμοιο προβληματισμό είχε διατυπώσει και ο Πλάτωνας στον διάλογο *Λάχης* (*Λάχης* 190 b 7), όπου αναφέρει: «Αν δεν ξέρουμε καν τι είναι η αρετή, με ποιον τρόπο θα συμβουλέψουμε κάποιον πώς να την κατακτήσει πιο εύκολα;».

❖ **«ἔκ τε τῆς ἐμποδῶν παιδείας»:** Η παιδεία στη εποχή του Αριστοτέλη: Με τη φράση «ἐμποδῶν παιδείας» ο Αριστοτέλης εννοεί την παιδεία με την οποία είμαστε καθημερινά σε επαφή, την παιδεία που ισχύει στην κοινωνία μας. Σε ένα παρακάτω χωρίο των *Πολιτικών* (*Πολιτικά* 1337 b 23) αναφέρει τι αποτελούσε συνήθως την παιδεία του καιρού του. Τα μαθήματα, λοιπόν, που διδάσκονταν εκείνη την εποχή, τα διακρίνει σε τέσσερις κλάδους και ήταν:

α) **ανάγνωση και γραφή**, αντικείμενα τα οποία θεωρούνταν χρήσιμα για τη ζωή («χρήσιμα πρὸς τὸν βίον»), β) **γυμναστική**, η οποία συντελούσε στην καλλιέργεια της ανδρείας, γ) **μουσική**, η οποία θεωρούνταν και χρήσιμη για τη ζωή και ασκούσε ηθική επίδραση στον άνθρωπο, δ) μερικές φορές **σχέδιο και ζωγραφική**, δεξιότητες που θεωρούνταν κι αυτές χρήσιμες για τη ζωή.

Η **αριθμητική** δεν αναφέρεται, επειδή ίσως στην Αθήνα αυτή διδασκόταν στο σπίτι και όχι στο σχολείο. Κατά τον Παναγή Γ. Λεκατσά με τον όρο «γράμματα» που αναφέρεται στο κείμενο εννοείται όχι μόνον ανάγνωση, γραφή, αλλά και στοιχεία γραμματικής και μαθηματικά.

➤ Μάλιστα, σε παρακάτω απόσπασμα των *Πολιτικών* (*Πολιτικά* 1340 a 5 κ.ε.) ο Αριστοτέλης θεωρεί ότι ένα παιδευτικό αγαθό όχι μόνον ευχάριστο και διασκεδαστικό, αλλά χρήσιμο και για ηθικούς σκοπούς και για τη διαμόρφωση του άριστου βίου είναι η μουσική. Συγκεκριμένα αναφέρει: «... πρέπει να θεωρούμε ότι η μουσική ασκεί πάνω μας κάποια επίδραση προς την κατεύθυνση της αρετής, καθώς έχει τη δύναμη ... να δίνει μια ορισμένη ποιότητα στον χαρακτήρα μας, δεδομένου ότι μας ασκεί στο να αισθανόμαστε ευχαρίστηση με τον σωστό τρόπο· με έναν άλλο τρόπο μπορούμε να πούμε ότι η μουσική συμβάλλει στο να καθορίσουμε την πορεία του βίου μας και να καλλιεργήσουμε τον νου μας». Ως παραδείγματα αναφέρει τη χρήση των λατρευτικών ασμάτων στις γιορτές, όπου οι

συμμετέχοντες αρχικά διεγείρονται στο άκουσμα της γεμάτης πάθος μουσικής και στη συνέχεια πάλι ηρεμούν με τα ιερά τραγούδια που ακολουθούν σαν να βρήκαν ίαση και καθαρισμό, δηλαδή ψυχική ανακούφιση, η οποία συνδέεται με απόλαυση.

- ❖ Η εκπαίδευση πρέπει να έχει τους ακόλουθους στόχους : τη διαμόρφωση ηθικού χαρακτήρα από τους νέους, τον καλύτερο τρόπο ζωής, την άσκηση και καλλιέργεια του νου.
- ❖ Δεν έχουν όλοι την ίδια γνώμη για την αρετή: Οι διαφορετικές προτάσεις για την παιδεία εντοπίζονται, συνεχίζει ο φιλόσοφος, στον τομέα που σήμερα αποκαλούμε σκοποθεσία του εκπαιδευτικού συστήματος. Ο φιλόσοφος αναφέρει ως χαρακτηριστικές περιπτώσεις προβληματισμού για το νόημα της παιδείας τις παρακάτω: Η παιδεία οφείλει να έχει ως πρώτιστο σκοπό ό,τι χρειάζεται για τη ζωή ή αυτά που οδηγούν τον νέο στην απόκτηση της αρετής ή όσα είναι απαραίτητα για τις καθημερινές πρακτικές ανάγκες; Στην απάντησή του ο Α. φαίνεται ότι προκρίνει την άσκηση της αρετής. Αυτό αποκομίζει ο αναγνώστης από την αναφορά του σε όσους τιμούν την αρετή και δεν συμφωνούν στον τρόπο -σπουδές το λέμε σήμερα- με τον οποίο οι νέοι θα οδηγηθούν σε αυτήν.
- ❖ Από τα χρήσιμα οι νέοι πρέπει να διδάσκονται τα αναγκαία κι από αυτά μόνο όσα ταιριάζουν σε ελεύθερους ανθρώπους.
- ❖ Στον Αριστοτέλη η παιδεία είναι πολιτικό θέμα διότι: α.έχει μεγάλη σημασία για το πολίτευμα κι έχει θετική επίδραση στη λειτουργία της πόλεως. (αν η εκπαίδευση στοχεύει στην αρετή, η αρετή έχει ως αποτέλεσμα την ευδαιμονία των πολιτών, που είναι ο ύψιστος στόχος της πόλης)-αν παραμεληθεί η παιδεία βλάπτεται το πολίτευμα. β. το κράτος είναι αυτό που πρέπει να ρυθμίζει με σχετικούς νόμους τα θέματα της παιδείας γ. όλοι οι πολίτες ανήκουν στο κράτος, επομένως η παιδεία είναι υπόθεση του κράτους.
- ❖ *Περί παιδείας* :(βλ.σχόλιο σελ.208) στο κείμενο αυτό ο Αριστοτέλης θίγει τα εξής:
 - α) πρέπει να υπάρχουν νόμοι του κράτους, οι οποίοι θα ρυθμίζουν θέματα της παιδείας
 - β) η μόρφωση των νέων πρέπει να ταιριάζει με το πολίτευμα του κράτους
 - γ) η παιδεία προετοιμάει τους νέους για την άσκηση κάποιας τέχνης και για τις πράξεις της αρετής
 - δ) η παιδεία των νέων θα πρέπει να είναι μία και ίδια για όλους
 - ε) τα θέματα της παιδείας πρέπει να ανήκουν στην αρμοδιότητα του κράτους
 - στ) το καλύτερο εκπαιδευτικό σύστημα είναι αυτό των Λακεδαιμονίων
- ❖ Ο σημαντικότερος λόγος για τον οποίο πρέπει η παιδεία να έχει δημόσιο χαρακτήρα και να είναι κοινή και ίδια για όλους είναι αυτό που χαρακτηριστικά γράφει στο σχόλιο (βλ.σελ.208) : όλοι οι πολίτες ανήκουν όχι στον εαυτό τους, αλλά στην πόλη και καθώς όλοι οι πολίτες έχουν να επιτελέσουν σα σύνολο έναν σκοπό, είναι φανερό ότι και η παιδεία πρέπει να είναι μία και η ίδια για όλους.

Ο Αριστοτέλης προτείνει την περαιτέρω εκπαίδευση των νέων, στην οποία ουσιαστικό ρόλο παίζει τόσο ο πολιτικός που χαράσσει την εκπαιδευτική πολιτική όσο και ο νομοθέτης. Οι δυο τους θα συμπεριλάβουν στο πρόγραμμα αγωγής τα θέματα πρώτης πρακτικής ανάγκης, όχι όμως όλα· αυτά μόνον που αρμόζουν σε ελεύθερους πολίτες, όχι σε δούλους. Η ενότητα ολοκληρώνεται με μία ακόμη εκπαιδευτική πρόταση. Οι νέοι οφείλουν να μάθουν πράγματα που δεν θα τους μεταβάλουν σε βάνουσους, δηλαδή σε ευτελείς και τιποτένιες προσωπικότητες. Τέτοια πράγματα -κάποια τέχνη ή και μάθηση- είναι αυτά που αχρηστεύουν το σώμα ή το μυαλό των ελεύθερων ανθρώπων στην

άσκηση και την εφαρμογή της αρετής. οι χρήσιμες γνώσεις είναι απαραίτητες, αλλά δεν πρέπει να αποτελούν αυτοσκοπό. Ο χαρακτήρας της παιδείας, κατά τον Αριστοτέλη, πρέπει να είναι κυρίως ηθοπλαστικός και να στοχεύει τόσο στη διαμόρφωση του σώματος όσο και του πνεύματος του ελεύθερου ανθρώπου.

Ειδικότερα:**1.** Ο Αριστοτέλης στην ενότητα αυτή δίνει τα όρια ανάμεσα στη γνώση που προάγει συνολικά τον άνθρωπο και σε εκείνη που τον «υποδουλώνει» από μία άποψη. Φαίνεται ότι δεν αποδοκιμάζει απολύτως καμιά διάσταση γνώσης (χρήσιμη, αναγκαία, επιστημονική και ηθοπλαστική), απορρίπτει όμως τη μονοδιαστατικότητα της παρεχόμενης γνώσης και μάλιστα της πρακτικά / επαγγελματικά προσανατολισμένης. Προβάλλει ένα πρότυπο γνώσης που συνθέτει τη χρησιμότητα, την αναγκαιότητα, την επιστημονική αλήθεια με κυρίαρχο τον ηθοπλαστικό προσανατολισμό. Στο παιδευτικό πρόγραμμα του Αριστοτέλη έχει θέση και το χρήσιμο και η ελεύθερη απασχόληση και η επιστημοσύνη, αποκλείεται όμως ό,τι θα έθιζε τον νέο στην ευτέλεια και την ποταπότητα (βάνουσον έργον).

2. «Βάνουσον δ' έργον» (< βάνουσος από το βάννος < αὔω: η λέξη σήμαινε τον τεχνίτη, τον σιδηρουργό, που έμενε μόνιμα στην πόλη και εργαζόταν εκεί. Οι τεχνίτες ήταν απαραίτητοι και πολύτιμοι για την πολιτεία, αλλά οι νομαδικοί και φιλοπόλεμοι λαοί τους περιφρονούσαν. Οι βάνουσοι ή το βάνουσον αναφέρονται στην τάξη των εργατών που ασκούν μηχανική και ταπεινή τέχνη). Τα έργα που δεν ταιριάζουν στους ελεύθερους ανθρώπους είναι αυτά που καθιστούν τον άνθρωπο που τα επιτελεί βάνουσο, δηλαδή ανίκανο να κατακτήσει την αρετή και να πράξει σύμφωνα με αυτή. Έτσι η επαγγελματική εκπαίδευση συνδέεται με τους «βανούσους», δηλαδή με τους ανθρώπους που διαθέτουν τη γνώση και την κατασκευαστική τους ικανότητα στην υπηρεσία των άλλων με αμοιβή, αλλά αυτό είναι στοιχείο δουλικότητας. Φαίνεται ότι ο Αριστοτέλης διακρίνει τη γνώση από την κοινωνική λειτουργία της, από την άποψη ότι η γνώση που οδηγεί σε επαγγελματική εξειδίκευση στο πλαίσιο του κοινωνικού καταμερισμού της εργασίας δεν αναιρεί τον αλλοτριωτικό χαρακτήρα της μισθωτής εργασίας, γιατί ο άνθρωπος «εμπορευματοποιεί» την επαγγελματική γνώση του, δηλαδή ένα ποιοτικό γνώρισμα της ύπαρξής του, και το υποτάσσει στη βούληση του άλλου. Αυτό δεν μπορεί όμως να είναι έργο παιδείας που ταιριάζει σε πολίτη, δηλαδή σε άνθρωπο ελεύθερο και αγαθό που υπηρετεί συνειδητά την πόλη.

Ετυμολογικά σχόλια- Λεξιλογικές παρατηρήσεις

1. νομοθετητέον < νομοθετέω -ω (παρασύνθετο) < νομοθέτης < νόμος + τίθημι· νόμος < νέμω < ρίζα νεμ- + κατάληξη -ω· με μετάπτωση νομ- και νωμ-.ΟΜΟΡΡΙΖΑ. ν .ε.: νέμομαι, νομαδικός, νομή, νομίζω, νομικός, νομική (η), νόμιμος, νόμισμα, νο -μός, νόμος · νομάρχης, νομιμοποιώ, νομιμότητα, νομισματοδέκτης · νομοθετώ, νομομαθής, νομοσχέδιο, νομοταγής · ανομία, απονέμω, διανέμω, κατανέμω, (ανα)κατανομή, παρανομώ, προνόμιο, υπονομεύω, υπόνομος · αγορανομία, αστρονομία, αστυνόμος, αυτονομία, δασονόμος, ευνομούμενος, κληρονομώ, (εξ)οικονομώ, οικονόμος, (παρα)οικονομία, ταξινομώ, τροχονόμος, χειρονομώ

2. παιδεία < παιδεύω < παις (παιδός). ΟΜΟΡΡΙΖΑ. ν.ε.: παιδί, παιδικός, παιδεία, παιδεύω, παιδίαριζω, παίζω, παιχνίδι, παίχτης · παιδαγωγός, παιδαγωγική, (δια)παιδαγωγήση, διαπαιδαγωγώ, παιδίατρος, παιδομάζωμα, παιδότοπος · απαίδευτος, εκπαιδεύω, εκπαιδευτήριο, εκπαιδευτικός, συμπαίγνια, συμπαίχτης · αθλοπαιδιά

3. κοινός < θέμα κοίν-. ΟΜΟΡΡΙΖΑ. ν .ε.: κοινός, κοινότητα, κοινωνών, κοινωνία, κοινωνικός · κοινόβιο, κοινοβούλιο, κοινοκτημοσύνη, κοινολογώ, κοινωνικοποιώ, κοινωνιολογία , κοινοποιώ, κοινοπολιτεία, κοινοπραξία, κοινοτάρχης, κοινόχρηστος, κοινωφελής · ακοινώνητος, ανακοινώνω, ανακοινωθέν, αντικοινωνικός, διακοίνωση, επικοινωνών, συγκοινωνώ · πάγκοινος

4. ποιητέον < ποιέω -ῶ < ρίζα πο- και ποι- (θέμα ποι- + πρόσφυμα ε + κατάληξη -ω > ποι-έ-ω). ΣΥΝΩΝ. α.ε.: πράττω, κατασκευάζω, επιτελώ, εργάζομαι, ὄρω... ΑΝΤ. α.ε.: αδρανών. ΟΜΟΡΡΙΖΑ. ν.ε.: ποιητής, ποίημα, ποίηση, ποιητικός · τεκνοποιώ, κρατικοποιώ, χειροποίητος · εκποίηση, μεταποίηση, παραποίηση, περιποίηση, προσποίηση (και τα αντίστοιχα ρήματα) · αρτοποιός, γονιμοποιώ, θορυβοποιός, ικανοποιώ, ισχυροποιώ, κακοποιώ, μονιμοποιώ, πολτοποιώ, πολτοποίηση, σταθεροποιώ , στεγανοποίηση, ταχτοποιήση, τελειοποίηση, τυποποίηση, χαροποιώ, χειροποίητος, χρησιμοποιώ, ωραιοποιώ κ.ά.π. · ανικανοποίητος, αχρησιμοποίητος

• Υπάρχουν επίσης πολλά σύνθετα με δεύτερο συνθετικό το -ποιώ ή -ποίηση (ή άλλο) και πρώτο ένα από τα: αδρανο-, αναίσθητο-, αξιο-, απλό-, γελοίο-, γόνιμο-, ένοχο-, ευαίσθητο-, ισχυρό-, κακό-, κινητό-, κοινό-, μόνιμο-, νόμιμο-, ομαλό-, πιστό- , πολτό-, σταθερό-, τέλειο-, τρόπο-, τύπο-, υλο- κ.ά.

5. φανερός < θέμα φαν- του ρήματος φαίνω. ΣΥΝΩΝ. α.ε.: δήλος. ΑΝΤ. α.ε.: αφανής, άδηλος. ΕΤΥΜ. ΟΙΚΟΓ. ν.ε.: φαίνομαι, φανερώνω, φανερός, φανάρι, φάση, φάσμα, φαινόμενο, φαντάζομαι, φαντασία, φάντασμα, φαιδρός, φαινός, φως « φάος) · φανοστάτης, φαντασιόπληκτος, φασματοσκόπιο, φαντασμαγορικός · αφάνεια, άφαντος, αναφαίνομαι, αποφαίνομαι, αποφασίζω, διαφαίνομαι, διαφάνεια, διαφανής, εμφανής, έμφαση, εμφανίζω, εξαφανίζω, επιφάνεια, επιφανής, καταφαίνομαι, προφανής, αληθοφανής, οφθαλμοφανής, πρωτοφανής, σοβαροφανής, συκοφάντης

6. είμι-ρίζα έσ- + κατάληξη -μι > έσμι· με αφομοίωση του σ σε μ > έμμι με απλοποίηση των δύο μ και με αντέκταση > είμι. ΣΥΝΩΝ. α.ε. του είμι: γίγνομαι, ζώ, υπάρχω. ΑΝΤ. α .ε.; θνήσκω, τελεστώ, εκλείπω, απολείπω, απόλλυμαι. ΟΜΟΡΡΙΖΑ. ν .ε.: όντως, ουσία, ουσιαστικός · ανούσιος, απουσία, απών, εξουσία, επουσιώδης, παρουσία, παρουσιάσιμος, παρόν (το), παρών, περιουσία · αυτούσιος, αυτεξούσιος...

7. δέω (= έχω ανάγκη, στερούμαι) < ρίζα δεF, συγγενική με τη ρίζα του δέω, δω (= δένω). ΣΥΝΕΝ. α.ε. του απρόσωπου δεί: πρέπει, χρή, προσήκει. ΟΜΟΡΡΙΖΑ. ν.ε.: δέηση , ενδεής, ένδεια, σιτοδεία

8. λανθάνω < ρίζα λαθ-. Θέματα: α) ισχυρό ληθ-, β) ασθενές λαθ-. Ο ενεστώτας σχηματίζεται έτσι: θέμα λαϋ- + πρόσφυμα ν πριν από το χαρακτήρα και αν μετά το χαρακτήρα + κατάληξη -ω. ΣΥΝΩΝ. α.ε.: διαφεύγω, κρύπτομαι, άμνημονώ. ΑΝΤ. α.ε.: μέμνημαι, φαίνομαι, μιμνήσκομαι. ΟΜΟΡΡΙΖΑ. ν .ε.: λήθη, λήθαργος, λησμονώ, λησμονιά, λησμοσύνη · λαθεύω, λαθεμένος, λάθος, λάθρα, λαθραίος · λαθραλιεία, λαθραναγνώστης, λαθρεμπόριο, λαθρέμπορος, λαθρεπιβάτης, λαθρόβιος, λαθροθηρία, λαθροκυνηγός, λαθρομετανάστης, λαθροχειρία · αλήθεια, αληθεύω, αληθής, αληθινός, αναληθής, αληθοφάνεια, αληθοφανής, αλάθητος, αλάνθαστος, αλησμόνητος, επιλήσμων :

9. έργον < ρίζα Fern- του έργω. ΟΜΟΡΡΙΖΑ. ν.ε.: έργο, εργάζομαι, εργασία ,εργάτης, εργατικότητα, εργαστήρι(ο), εργαλείο · αργία, άεργος, ακατέργαστος, ανεργία, απεργία, ενεργώ, επενεργώ, επεξεργάζομαι, ευεργετώ, κατεργάζομαι, πάρεργο, περιεργάζομαι, περιέργεια,

προεργασία, συνεργάζομαι, συνεργός · εργαλειοθήκη, εργασιομανής, εργοδότης, εργολάβος, εργοστάσιο, εργοτάξιο, εργόχειρο, όργανο, οργανισμός · αγαθοεργία, αμπελουργός, αριστούργημα, αυτενέργεια, αυτουργός, γεωργός, δημιουργώ, δραματοργός, ελαιουργός, θαυματουργώ, καινούριος, κακούργος, καλλιεργώ, κατεργασία, κωλυσιεργώ, λειτουργώ, λειτούργημα, μεγαλουργώ , μεταξουργείο, μηχανουργείο, ξυλουργός, πανούργος, παρενέργεια, περιεργος, ραδιενεργός, ραδιουργώ, σιδηρουργός, στιχουργός, συνεργώ, συνεργείο, σύνεργο, ταχυδακτυλουργός, τεχνουργός, (πρωθ)υπουργός, υφαντουργείο, χαλκουργός, χαλυβουργείο, χειρουργείο

10. άπολαμβάνω < *άπό + λαμβάνω* < ρίζα *λαβ-* θέματα: α) ασθενές *λαβ-*, β) ισχυρό *ληβ-*. ΣΥΝΩΝ. α.ε.: *δέχομαι, δανείζομαι, μισθοῦμαι, ώνοῦμαι, αίρομαι, κτώμαι*. ΑΝΤ. *α,ε.ιδίδωμι, δωροῦμαι, παρέχω, προσφέρω*. ΟΜΟΡΡΙΖΑ. ν.ε.: λαμβάνω λαβή , λαβίδα, λαβώνω, λάφυρο, λήμμα, λήψη · ανεπίληπτος, ασύλληπτος, αναλαμβάνω, αντιλαμβάνομαι, απολαμβάνω, εκλαμβάνω, επαναλαμβάνω, επανειλημμένος, επιλαμβάνομαι, επιλήψιμος, εύληπτος, ευυπόληπτος / ανυπόληπτος, καταλαβαίνω, καταλαμβάνω, κατάληψη, κατειλημμένος, καταληπτός / ακατάληπτος, μετάληψη, παραλαμβάνω, παραλήπτης, περιλαμβάνω, περίληψη, προλαβαίνω , πρόληψη, προσλαμβάνω, συλλαμβάνω, συλλαβή, υπόληψη · δίλημμα, δωροληψία , εργολάβος, ευλαβικός, ηχοληψία, θρησκόληπτος, μεσολαβώ, μεσολαβητής, χειρολαβή

11. μανθάνω < ρίζα *μαθ-* (εκτεταμένος τόπος της ρίζας *μα-* του ρήματος *μάω* = επιθυμώ : θέμα *μαθ-* + προσφύματα *ν και αν* πριν από το χαρακτήρα και μετά από αυτόν + κατάληξη *-ω*: *μα-ν-θ-άν-ώ*). ΟΜΟΡΡΙΖΑ. ν .ε.: μάθημα, μάθηση, μαθαίνω, μαθημένος, μαθητής, μαθητικός, μαθηματικά -μαθητεύω, μαθητευόμενος, μαθεύομαι · μαθητόκοσμος, μαθητοπατέρας · αμάθεια, αμάθητος, αμαθής, εκμάθηση, ημιμάθεια, ξεμαθαίνω, συμμαθητής · γλωσσομάθεια, ευρυμάθεια, ημιμαθής, κακόμαθημένος, νομομαθής, πολυμάθεια, φιλομαθής

12. νέος < ρίζα *νέP-* + κατάληξη *-ος*. ΟΜΟΡΡΙΖΑ. ν.ε.: νεανίας, νεανίδα,νεανικός,νεαρός , νεάζω, νεοσσός, νεολαία, νεότητα, νεωτερίζω, νεωτεριστής · νεογέννητος, νε -ογνό, νεόδημος, νεοελληνικός, νεομάρτυρας, νεόνυμφος, νεόπλουτος, νεοσύλλεκτος, νεοφερμένος, νεοφώτιστος, νεόχτιστος... · ανανέωση, ανανεώνω

13. άρετή < ρίζα *άρ-*, *άπό* την οποία και τα ρήματα *άρέσκω και άραρίσκω και τα* παράγωγα τους. ΑΝΤ. *α.ε.: κακία*. ΟΜΟΡΡΙΖΑ. ν.ε.: αρετή / ενάρετος, αρθρίτιδα, αρθριτικός, αρθρικά (τα), άρθρο, άρθρωση, αρμός, αρμόζω, αρμονία, αριθμός (αριθμητική, αριθμητής...), άρτιος, άριστος, άρέσω · αρθροπάθεια, αρθρογραφία ·

(ανα)διαρθρώνω, διάρθρωση, έναρθρος, εξαρθρώνω, συνάρθρωση · αυτάρεσκος, δυσάρεστος, ευάρεστος

14. βίος· ίσως η λέξη να είναι σχετική με το *βίος* (= τόξο), που ήταν απαραίτητο για τη ζωή. ΣΥΝΩΝ. α.ε.: *ζωή*. ΑΝΤ. α.ε.: *τελευτή, Θάνατος*. ΟΜΟΡΡΙΖΑ. ν.ε.: βίος, βιοτικός, βιώνω, βίωμα ,βιώσιμος · βιογραφία, βιογραφικό (το),βιολογία, βιομηχανία, βιοπαλαιστής, βιοποριστικός, βιοτεχνία, βιότοπος, βιοχημεία · αβίωτος, διαβίωση, έμβιος, επιβίωση; συμβιώνω · αερόβιος, αιωνόβιος, αμφίβιο, βραχύβιος, ισόβιος, καφενόβιος, κοινόβιος, κοινόβιο (το), μακροβιότητα, μηχανόβιος, μικρόβιο, νυχτόβιος, σωσίβιο, υδρόβιος

15. διάνοια (παρασύνθετο) < *διανοοῦμαι* < *δια + νοέω -ώ* < *νοῦς (νόος)*. ΕΤΥΜ. ΟΙΚΟΓ. ν .ε.: νους, νοερός, νόημα, νόηση, νοητός, νοημοσύνη, νοιάζομαι · νουθετώ, νουνεχής · (α)διανόητος, άνοια, ακατανόητος, ανοησία, απρονοησία, διάνοια, διάνοηση, διανοούμενος, δυσνόητος, έννοια, έγνοια, επινώώ, ευνώώ, ευνόητος, κατανώώ, κατανοητός , μετανώώ, μετάνοια, ομόνοια,

παρανόηση, προνώ, συνεννοούμαι, υπονώ · αγχίνια, αυτονόητος, διχόνοια, δυσκολονόητος, ευκολονόητος

16. πρέπω- πρωτότυπη λέξη. ΣΥΝΩΝ. α.ε. (του *πρέπει*): *προσθήκει, ἔοικε, ἀρμόζει*. ΟΜΟΡΡΙΖΑ. ν.ε.: αναξιοπρεπής, ανδροπρεπής, ανδροπρέπεια, αξιοπρεπής, αξιοπρέπεια, απρεπής, απρέπεια, άπρεπος, αρχαιοπρεπής, διαπρέπω, διαπρεπής, δουλοπρεπής, δουλοπρέπεια, ευπρεπής, ευπρέπεια, θηλυπρεπής, θηλυπρέπεια, μεγαλοπρεπής, μεγαλοπρέπεια, μικροπρεπής, μικροπρέπεια, σεμνοπρεπής, σεμνοπρέπεια

17. ψυχή < *ψύχω* (αβέβαιης ετυμολογίας) = α) φυσώ,β) δροσίζω, παγώνω. ΟΜΟΡΡΙΖΑ. ν.ε. α) για την πρώτη σημασία: ψυχή, ψύχωση, ψυχωμένος · ψυχαγωγώ, ψυχαγωγία , ψυχανάλυση, ψυχανώματος, ψυχασθένεια, ψυχίατρος, ψυχοβγάλτης, ψυχοπαίδι, ψυχογραφώ, ψυχοθεραπεία, ψυχολογία, ψυχοπάθεια, ψυχοπλάκωμα, ψυχορραγώ , ψυχομαχητό, ψυχοσάββατο, ψυχοσύνθεση, ψυχοφάρμακο, ψυχοφθόρος,-παραψυχολογία · άψυχος, εμψυχώνω, ξεψυχώ, ξεψυχισμένος · εφτάψυχος, ολόψυχος, ομοψυχία... β) για τη δεύτερη σημασία: ψύξη, ψύχος, ψύχω, ψυχρός, ψυχρότητα, ψύχρα, ψυχραίνω, ψυκτικός · ψυχραιμία, ψυχρόαιμος, ψυχρολουσία · αναψυκτήριο, αναψυχή, απόψυξη, κατάψυξη

18. ἦθος < ρίζα *σφεθ-* (από όπου και το *εθος*), εδώ ο εκτεταμένος τύπος. ΟΜΟΡΡΙΖΑ. ν.ε.: εθίζω, έθιμο, εθισμός, ηθική, ηθικός, ηθικότητα, ήθος · εθιμοτυπικός, ηθικολογώ, ηθικοποιώ, ηθογραφία, ηθοπλαστικός, ηθοποιός · ανήθικος, ασυνήθιστος, ευήθης, συνηθίζω, συνήθεια · κακοήθης, καλοήθης

19. έμποδών < *εν + ποσίν + ὄν*. ΟΜΟΡΡΙΖΑ. ν.ε. α) για όλη τη λέξη: εμποδίζω, εμπόδιο, ανεμπόδιστος, παρεμποδίζω... β) για το *πους* (ρίζα *πεδ-* και με μετάπτωση *ποδ-*): πόδι, ποδαρικό, πεζός, πεζικό(ς), (ξε)πεζεύω, πεζοπόρος, πεζοπορία -τραπέζι « *τράπεζα < τετράπεζα* = με τέσσερα πόδια),τράπεζα, τραπεζικός -πέδιλο, πηδάλιο / πηδαλιούχος, βατραχοπέδιλο - πεδιάδα, πεδινός, πεδίο, εμπεδώνω, οροπέδιο, υψίπεδο, στρατόπεδο, στρατοπεδεύω, τροχοπέδη

20. ταραχώδης < *ταραχή* < ταραττω (απτ. *ταράσσω*) < θέμα *ταράχ-* + πρόσφυμα *j* + κατάληξη *-ω*. ΟΜΟΡΡΙΖΑ. ν.ε.: ταραχή, ταραχώδης, ταραζώ/ταραγμένος,ταραξίας ταραχοποιός · ατάραχος, αταραξία, αναταράσσω, αναταραχή, διαταράσσω, διαταραχή, συνταράζω

21. σκέψις < *σκέπτομαι* (*σκοπέω -ῶ*). ΟΜΟΡΡΙΖΑ. ν.ε.: σκέφτομαι, σκέψη, σκεφτικός, σκοπός, σκοπιά, σκόπιμος, σκόπελος -σκοπεύω, σκοπευτής · σκοποβολή · απερίσκεφτος, ανασκόπηση, (συν)διάσκεψη, επισκέπτομαι, επίσκεψη, επίσκοπος, κατασκοπεύω, περίσκεψη, περισκόπιο, πρόσκοπος, συσκέπτομαι · βολιδοσκοπώ, δημοσκοπήση, ενδοσκοπήση, καιροσκόπος, κερδοσκόπος, μικροσκόπιο, μικροσκοπικός , στηθοσκόπιο, τηλεσκόπιο, φασματοσκόπιο, ωροσκόπιο

22. άσκέω -ῶ (αβέβαιης ετυμολογίας). ΟΜΟΡΡΙΖΑ. ν.ε.: άσκηση ,άσκημα, ασκώ, ασκητής , ασκητήριο, ασκητικός · εξασκώ, ξιφασκία, φωνασκώ, φωνασκία

23. χρήσιμος < *χρήσις* < *χρήομαι -ῶμαι* < ρίζα *χρη-*. ΣΥΝΩΝ. α.ε.: *ωφέλιμος, επωφελής*. ΑΝΤ. α .ε.: *ανωφελής, άχρηστος*. ΟΜΟΡΡΙΖΑ. ν.ε.: χρήση, χρήμα (χρηματικός, χρηματιστήριο ...), χρησιμεύω, χρήσιμος · χρηστός, χρωστώ (χρεωστώ), χρέος, χρεώστης, χρεία· χρεόγραφο, χρησιμοθηρία, χρησιμοποιώ· άχρηστη, κατάχρηση, καταχρηστικός, καταχρώμαι · κοινόχρηστος, πολύχρηστος

24. τείνω < ρίζα *ταν-* ή *τεν-*. Θέματα: α) *τεν-j-ω > τέννω > τένω > τείνω*, β) *τον-* και *τα-,γ)* με ετεροίωση *τον-*, ΟΜΟΡΡΙΖΑ. ν.ε.: τείνω, τάση, ταινία, τένοντας -ανάταση , αντιείνω, διατείνομαι, διάταση, εκτείνω, έκταση, έκτατος, εκτενής, εντείνω, ένταση, εντατικός, επιτείνω, επίταση, επιτατικός, κατατείνω, παρατείνω, παράταση , προτείνω, πρόταση, συντείνω, υπέρταση, υποτείνω, υποτείνουσα, υπόταση · τόνος, τονικός, τονώνω, τόνωση, τονωτικός - άτονος, ατονία, βαρύτονος,

διατονικός, εκτονώνω, εκτόνωση, εκτονωτικός, έντονος, ημιτόνιο, οξότονος, παράτονος, συντονίζω, υποτονικός, χειροτονώ, χειροτονία

24. κριτής < κρίνω < θέμα κρι- + πρόσφυμα ν + πρόσφυμα; + κατάληξη -ω· με αφομοίωση του ; σε ν > κρίνω- με απλοποίηση των νν και αντέκταση > κρίνω (το *ι* μακρόχρονο). ΟΜΟΡΡΙΖΑ. ν.ε.: κρίνω, κρίση, κρίμα, κρίσιμος, κρισιμότητα, κριτής, κριτήριο, κριτικός, κριτικάρω · άκριτος, ακρισία, ανακρίνω, ανάκριση, ανακριτής, αποκρίνομαι, απόκριση, ανταποκρίνομαι, ανταπόκριση, ανταποκριτής, διακρίνω, διάκριση, διακριτικός / αδιάκριτος / ευδιάκριτος, εγκρίνω, έγκριση, έγκριτος, επικρίνω, επικριτής, επίκριση, επικριτικός, ευκρινής, κατακρίνω, κατάκριση, κατα-κριτικός, κατακριτέος, προκρίνω, πρόκριση, προκριματικός, πρόκριτος, συγκρίνω, σύγκριση, συγκριτικός, συγκεκριμένος, υποκρίνομαι, υποκρισία, υποκριτικός

25. τιμάω -ῶ < τιμή < τίω (= τιμώ). ΟΜΟΡΡΙΖΑ. ν.ε.: τιμώ, τίμημα, τιμητής, τιμητικός, τίμιος, τιμιότητα · τιμαφή, τιμωρός (και τα παράγωγα του: τιμωρώ, τιμωρία, ατιμώρητος) · άτιμος, ατιμία, ατίμητος, ανεκτίμητος, ανατίμηση, αντίτιμο, αποτιμώ, αποτίμηση, διατίμηση, εκτιμώ, εκτίμηση, έντιμος, εντιμότητα, επιτιμώ, επιτίμηση, επιτίμιο, επίτιμος, ομότιμος, προτιμώ, προτίμηση, πρόστιμο, υπερτίμηση, υποτιμώ, υποτίμηση

26. εύλογος < εὔλογος < εύ + λόγος < λέγω· τα κυριότερα θέματα του λέγω: λεγ-, λογ-, ρη|-. ΟΜΟΡΡΙΖΑ. ν .ε.: λέω, λόγος, λογική, λογιστής, λογαριάζω, λέξη, λεξικό · λογοδοτώ , λογοκρισία, λογομαχώ, λογοπαίγνιο, λογοτέχνης · άλογο (το), ανείπωτος, αντιλέγω, διαλέγομαι, διάλεξη, διάλογος, επιλέγω, επίλογος, εύλογος, ευλογία, παραλέω, παράλογος, προλέγω, πρόλογος, συλλογίζομαι, υπόλογος, αμφιλεγόμενος · αξιόλογος, ετοιμόλογος, κοντολογίς, ξαναλέω, πολυλογάς, φιλόλογος · ρήμα, ρήτορας, αντίρρηση, απόρρητος

27. άναγκαῖος < ανάγκη· αβέβαιης ετυμολογίας· ίσως από το επιτατικό ά- + ἄγχω (ρίζα άγκ-). ΟΜΟΡΡΙΖΑ. ν.ε.: άνάγκη, (εξαναγκάζω, αναγκαῖος, αναγκαιότητα, αναγκαστικός, εξαναγκασμός

28. διδάσκω < ενεστωτικός αναδιπλασιασμός δι- + ρίζα δακ- + πρόσφυμα σκ + κατάληξη -ω > δι- δάκ-σκ-ω· με αποβολή του κ > δι-δά-σκ-ω. ΣΥΝΠΝ. α.ε.: συμβουλεύω, παραινώ, νουθετώ, παρακελεύομαι, δείκνυμι, εισηγούμαι, -σωφρονίζω. ΟΜΟΡΡΙΖΑ ν .ε.: διδάσκω, δίδαγμα, διδαχή, διδασκαλία, διδασκαλείο, διδακτήριο, διδακτικός, διδακτός, διδάκτορας, διδασκαλικός, διδάκτρα - δάσκαλος (< διδάσκαλος), δασκάλα , δασκαλεύω, δασκάλεμα, δασκαλίστικος · δασκαλοπαίδι, αδιδακτος, αυτοδιδακτος

29. άνελευθέριος < ανά + ελευθέριος < ελεύθερος < από το μέλλοντα ελεύσομαι του άχρηστου ρήματος έλευθω (= έρχομαι) ή < πρόθημα έ- + ρίζα λευθ-. ΑΝΤ. α.ε.: δοῦλος. ΟΜΟΡΡΙΖΑ ν.ε.: (απε)λευθερώνω, (απ)ελευθέρωση, ελεύθερος, ελευθερία, ελευθέριος, ελευθερωτής, ελευθεριάζω, ελευθεριότητα, ελευθεριάζων · ελευθεροστομία / ελευθερόστομος, ελευθεροτυπία, ελευθεροφροσύνη

30. τέχνη < θέμα τεκ- (του τίκτω, πρβ. έ-τεκ-ον). ΟΜΟΡΡΙΖΑ. ν.ε.: τέχνη, τέχνασμα, τεχνική, τεχνίτης · τεχνοκράτης, τεχνολογία, τεχνοτροπία · άτεχνος, έντεχνος, ομότεχνος, περίτεχνος · αριστοτέχνης, βιοτέχνης, δεξιότεχνης, ερασιτέχνης, ευρεσιτεχνία, κακοτεχνία, λογοτέχνης, καλλιτέχνης, κομψοτέχνημα, πυροτέχνημα, φιλότεχνος , χειροτεχνία — ηλεκτροτεχνίτης, πολυτεχνίτης

ΕΝΔΕΙΚΤΙΚΕΣ ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ ΤΟΥ ΚΕΕ

Ενότητα 11^η

1. Αρχίζοντας από την τελευταία πρόταση της ενότητας να δώσετε τον ορισμό της πόλης που συνάγεται από το κείμενο. Ποια είναι η έννοια γένους της πόλης και ποια η ειδοποιός της διαφορά;
2. Έχοντας υπόψη σας ότι τελεολογική σκέψη ονομάζουμε αυτή που αναζητεί τελικό ή τελικά αίτια (τέλος = σκοπός) για την εξήγηση των πραγμάτων (φαινομένων, πράξεων, όντων κτλ.), α) να γράψετε τις φράσεις της ενότητας που δηλώνουν τελικό αίτιο και β) να τις αναλύσετε με απλά λόγια.
3. Να καταγράψετε τις προκείμενες του συλλογισμού του Αριστοτέλη και το συμπέρασμα στο οποίο καταλήγει σχετικά με την πόλη. Να προσέξετε ότι τα σημεία που επεξηγούν όρο ή όρους μιας προκείμενης θα πρέπει να παραλειφθούν, ενώ αντίθετα θα πρέπει να γραφούν οι προτάσεις που υπονοούνται.
4. Να εντοπίσετε το σημείο της ενότητας που ο Αριστοτέλης συνδέει τον πολίτη με την πόλη και να εξηγήσετε πώς το αντιλαμβάνεσθε.
5. Να εξηγήσετε τη σύνδεση ηθικής και πολιτικής στη σκέψη του Αριστοτέλη (για την οποία συζητήσατε στα Ήθικα Νικομάχεια) με βάση το κείμενο της ενότητας.
6. Η παρατήρηση του Αριστοτέλη δήλον ὡς πᾶσαι (=κοινωνίαι) μὲν ἀγαθοῦ τιнос στοχάζονται νομίζετε ότι είναι δυνατόν να ισχύει για τις κοινωνίες της εποχής μας; Να στηρίξετε την απάντησή σας με παραδείγματα.
7. Να συγκρίνετε την άποψη του Αριστοτέλη για τη σύσταση της πόλης με την άποψη του Πρωταγόρα στον ομώνυμο διάλογο και την άποψη του Πλάτωνα στην Πολιτεία, επισημαίνοντας πέρα από τις διαφορές και τα κοινά τους σημεία.

Ενότητα 12^η

1. Να εντοπίσετε όλους τους χαρακτηρισμούς που ο Αριστοτέλης αποδίδει στην πόλη (στην 11η και 12η ενότητα) και να τους χρησιμοποιήσετε για να συνθέσετε έναν ορισμό, όσο το δυνατόν πληρέστερο, που θα τους περιλαμβάνει όλους.
2. Με βάση το κείμενο της ενότητας και τα σχόλια του βιβλίου σας να προσδιορίσετε τα κοινά σημεία και τις διαφορές ανάμεσα στις διάφορες «κοινωνικές οντότητες».
3. Ποιο είναι το γένος της έννοιας πόλη και ποια η ειδοποιός διαφορά της, όπως συνάγεται από την ενότητα;
4. Να ορίσετε τις έννοιες «φύση», «αυτάρκεια», «εκ φύσεως», «τέλος», «τέλειος», «τελικός λόγος» με βάση το κείμενο της ενότητας.
5. Πώς θεμελιώνει ο Αριστοτέλης τη θέση του ότι ο άνθρωπος είναι φύσει ζῷον πολιτικόν;
6. Πώς χαρακτηρίζει ο φιλόσοφος τον άνθρωπο που ζει, εκ φύσεως, δίχως πόλη; Πώς εξηγείται ο χαρακτηρισμός αυτός;
7. Να συγκρίνετε τη θέση του Αριστοτέλη για τον άνθρωπο ως ζῷον πολιτικόν με όσα αναφέρει ο Πρωταγόρας για τον άνθρωπο (στο

- βιβλίο σας ενότητα 4η και 5η του Πρωταγόρα, σ. 80 και 84). Να λάβετε υπόψη σας και τα ανάλογα σχόλια στις ενότητες αυτές.
8. Να επισημάνετε στο κείμενο στοιχεία της τελεολογικής σκέψης του Αριστοτέλη και να τα αναλύσετε με λίγα λόγια.
 9. Να εξηγήσετε τη συλλογιστική πορεία που ακολουθεί ο Αριστοτέλης. Να γράψετε έναν από τους συλλογισμούς σε τυπική μορφή (προκείμενες - συμπέρασμα).

Ενότητα 13^η

1. Ο Αριστοτέλης αναγνωρίζει και σε ορισμένα ζώα την ιδιότητα του πολιτικού (= κοινωνικού) αλλά όχι με την ίδια έννοια που δίνει στον όρο για τον άνθρωπο. Ποιο περιεχόμενο έχει η έννοια όταν αναφέρεται στα ζώα και ποιο όταν αναφέρεται στον άνθρωπο; Ποια είναι η ειδοποιός διαφορά του ανθρώπου από τα αγελαία ζώα;
2. Ο Αριστοτέλης υποστηρίζει ότι η φύση δεν κάνει τίποτε χωρίς λόγο και αιτία. Γιατί λοιπόν α) προίκισε τα ζώα με φωνή, β) έδωσε στον άνθρωπο την ικανότητα του λόγου;
3. Να εντοπίσετε και να καταγράψετε τα αντιθετικά ζεύγη των εννοιών που χρησιμοποιεί ο Αριστοτέλης στο κείμενο και με βάση αυτά να εξηγήσετε ποια είναι η ειδοποιός διαφορά του «λόγου» από τη «φωνή».
4. «Η συμμετοχή σε όλα αυτά είναι που κάνει την οικογένεια και την πόλη»: Να συσχετίσετε τη θέση του Αριστοτέλη με το νόμο του Δία στο μύθο του Πρωταγόρα «τὸν μὴ δυνάμενον αἰδοῦς καὶ δίκης μετέχειν κτείνειν ὡς νόσον πόλεως», την εξήγηση του σοφιστή «ὡς παντὶ προσῆκον ταύτης γε μετέχειν τῆς ἀρετῆς (= πολιτικῆς ἀρετῆς) ἢ μὴ εἶναι πόλεις» (σχολ. βιβλίο σ. 80) και με τη θέση του Ηράκλειτου (σχολ. βιβλίο σ. 101).
5. «Ὡρα ὁμως να προσθέσουμε ...»: Ποια είναι η θέση της πρότασης στη δομή της επιχειρηματολογίας του Αριστοτέλη;
6. Με ποια επιχειρήματα αποδεικνύει ο Αριστοτέλης α) ότι η πόλη ήρθε στην ύπαρξη «εκ φύσεως» και β) ότι προηγείται από κάθε επιμέρους άτομο;
7. Να εντοπίσετε τα σημεία στα οποία φαίνεται η τελεολογική σκέψη του Αριστοτέλη και να τα εξηγήσετε με λίγα λόγια.
8. Πώς αντιλαμβάνεσθε τη θέση του Αριστοτέλη ότι η πόλη προηγείται από την οικογένεια και από τον καθένα μας ως άτομο; Συμφωνείτε με τη θέση αυτή;
9. Να συσχετίσετε τη θέση του Αριστοτέλη για την ύπαρξη της πόλης «εκ φύσεως» με όσα υποστηρίζει ο Γλαύκων στην Πολιτεία (σχολ. βιβλίο σ. 104).
10. Αφού διαβάσετε την άποψη του Περικλή για τη σχέση πολίτη - πόλης (στο βιβλίο σας, σ. 123 - Θουκ. ΙΙ, 60), να τη συσχετίσετε με την υποχρέωση που αναθέτει ο Πλάτων στους φύλακες της Πολιτείας του (αλληγορία σπηλαίου, σχολ. βιβλίο σ. 121) και με τις αντιλήψεις του Αριστοτέλη για το ίδιο θέμα. Στη συσχέτιση να λάβετε υπόψη σας τη χρονική απόσταση των κειμένων μεταξύ τους.
11. «Ο άνθρωπος που δεν μπορεί να ζει με τους άλλους ... ή ζώο ή θεός»: Να αναλύσετε τις θέσεις που διατυπώνονται στο χωρίο αυτό, προσθέτοντας δικά σας επιχειρήματα (μπορεί να είναι και παραδείγματα από την εμπειρία σας ή από την ιστορία).
12. Να δώσετε το περιεχόμενο της έννοιας της αὐτάρκειας στον Αριστοτέλη με βάση τις ενότητες 12 και 13.

Ενότητα 14^η

1. Πώς εξηγεί ο Αριστοτέλης την τάση του ανθρώπου για ζωή στην κοινωνία;
2. Στην προηγούμενη ενότητα είδαμε την άποψη του Αριστοτέλη για την ύπαρξη της πόλης «εκ φύσεως». Εδώ αναφέρεται σ' εκείνον «που πρώτος τη συγκρότησε». Να δείξετε ότι δεν υπάρχει αντίφαση μεταξύ των δύο χωρίων.
3. Ο φιλόσοφος στο κείμενο της προηγούμενης ενότητας θεωρούσε τον άνθρωπο το ανώτερο από όλα τα όντα. Εδώ θέτει έναν περιορισμό και αποδεικνύει την ορθότητά του. Ποιος είναι ο περιορισμός και ποια συλλογιστική πορεία ακολουθεί ο Σταγειρίτης για την απόδειξη της θέσης του;
4. Ποια ήταν η σημασία της δικαιοσύνης στην αρχαία πόλη; Στην απάντησή σας να αξιοποιήσετε τις γνώσεις σας από τα κείμενα της αρχαίας γραμματείας που διδαχτήκατε και από την αρχαία Ιστορία. Νομίζετε ότι η δικαιοσύνη έχει την ίδια σημασία στη σύγχρονη κοινωνία;
5. «Ο άνθρωπος γεννιέται ... αρετή»: Να συσχετίσετε την άποψη αυτή με τις αντίστοιχες θέσεις του φιλοσόφου για την αρετή στα *Ἠθικά Νικομάχεια*.
6. Ποιο νόημα έχει ο χαρακτηρισμός "άνόσιος" που δίνει ο Αριστοτέλης στον χωρίς αρετή άνθρωπο;
7. Ο Αριστοτέλης στο έργο του *Ἠθικά Μεγάλα* γράφει: *ὅταν γάρ τινα παντελῶς ἴδωμεν φαῦλον, οὐδ' ἄνθρωπὸν φαμεν εἶναι ἀλλὰ θηρίον, ὡς οὔσαν τινὰ κακίαν θηριότητα* (βιβλίο Β', 5, 1, 2-4). Να αναλύσετε την άποψη που εκφράζει ο Αριστοτέλης στην ενότητα που διδαχτήκατε για τον δίχως αρετή άνθρωπο χρησιμοποιώντας και το παραπάνω χωρίο.
8. Να εξηγήσετε τη θέση που διατυπώνει ο Αριστοτέλης για τη δικαιοσύνη (στην ενότητα που διδαχτήκατε) με επιχειρήματα από το επόμενο χωρίο των ΗΝ (1129 b 27 - 32) *αὕτη μὲν οὖν ἡ δικαιοσύνη ἀρετὴ μὲν ἐστὶ τελεία, ἀλλ' οὐχ ἀπλῶς ἀλλὰ πρὸς ἕτερον (...)* καὶ *παροιμαζόμενοι φαμεν «ἐν δικαιοσύνῃ συλλήβδην πᾶσ' ἀρετῇ ἔνι» καὶ τελεία μάλιστα ἀρετῇ (...)* ὅτι ὁ ἔχων αὐτὴν καὶ πρὸς ἕτερον δύναται τῇ ἀρετῇ χρῆσθαι. (= «Ἡ τοιαύτη δικαιοσύνη είναι τελεία αρετή, όχι όμως αυτή καθ' εαυτήν, ἀλλ' εφόσον σχετίζεται προς άλλους. (...) Διό και αναφερόμεν την παροιμίαν : εις την δικαιοσύνην συμπεριλαμβάνεται κάθε άλλη αρετή. Ἡ δικαιοσύνη είναι τελειοτάτη αρετή (...) διότι ο κατέχων αὐτήν δύναται ν' ασκεῖ την αρετήν και ως προς τους άλλους». (Μετάφραση: Α. Δαλέζιος).
9. Να εκθέσετε σε ένα μικρό δοκίμιο τα κοινά σημεία και τις διαφορές Πρωταγόρα - σοφιστών - Πλάτωνα με τις βασικές θέσεις του Αριστοτέλη, όπως τις συζητήσατε στις ενότητες 11 - 14.

Ενότητα 15^η

1. Ποιο είναι το θέμα του τρίτου βιβλίου των Πολιτικών, όπως προκύπτει από το κείμενο; Να συμπεριλάβετε στην απάντησή σας το σχετικό χωρίο.
2. Πώς ορίζει ο Αριστοτέλης την πολιτεία στο κείμενο;
3. τί ποτέ ἐστὶν ἡ πόλις: Ποιες απόψεις παραθέτει ο φιλόσοφος σχετικά με το περιεχόμενο της έννοιας της πόλης (για τη φύση της πόλης); Να τις διατυπώσετε αναλυτικότερα και να γράψετε τα συμπεράσματα που μπορούν να εξαχθούν.

4. Από ποιο σημείο του κειμένου υποστηρίζεται ο τίτλος που δόθηκε στο απόσπασμα;
5. Ο άνθρωπος ως πολίτης, κατά τον Αριστοτέλη, ασκεί εξουσία έναντι των άλλων. Να επισημάνετε στο κείμενό σας το σημείο στο οποίο διακρίνεται η θέση αυτή.
6. Πώς ορίζεται η σχέση του πολίτη με την πόλη στο κείμενό σας από τον Αριστοτέλη; Η σχέση που σκιαγραφείται από τον φιλόσοφο κινείται αμφίδρομα, ή όχι, και γιατί;
7. Γιατί ο Αριστοτέλης αναζητεί στην ενότητα αυτή ένα νέο ορισμό της πόλης, αφού την έχει ήδη ορίσει; Ποια είναι η διαφορά του ορισμού αυτού με ό,τι προηγήθηκε (είτε ήταν ορισμοί, είτε διευκρινίσεις, συμπληρώσεις κ.τ.λ.);
8. Ο Αριστοτέλης προκειμένου να εξετάσει την ουσία και τις ειδικές διαφορές των ποικίλων μορφών του πολιτικού βίου (τίς ἐκάστη τῶν πολιτειῶν καὶ ποία τις) θεωρεί αναγκαίο να διευκρινίσει τα εννοιολογικά εργαλεία (τις έννοιες) που θα χρησιμοποιήσει. α) Ποιες έννοιες διευκρινίζει στην ενότητα αυτή; β) Ποιες αμφισβητήσεις διατυπώνονταν στην εποχή του γι' αυτές; γ) Πού νομίζετε ότι οφείλονταν οι αμφισβητήσεις και πόσο μπορεί να απασχολούν παρόμοια θέματα τη σύγχρονη κοινωνία;
9. Ο Αριστοτέλης με τις πρώτες φράσεις του διατυπώνει ένα ζήτημα: τίς ἐκάστη τῶν πολιτειῶν καὶ ποία τις. Εκτιμάτε ότι αυτό αποτελεί μόνο μια θεωρητική αναζήτηση του φιλοσόφου ή ότι είχε για εκείνον αλλά και για μασιδιαίτερο πρακτικό ενδιαφέρον; Να παρουσιάσετε τεκμηριωμένα τις εκτιμήσεις σας.
10. Να αναλύσετε με συντομία το ακόλουθο χωρίο του Αριστοτέλη από την ενότητα: νῦν γὰρ ἀμφισβητοῦσιν, οἱ μὲν φάσκοντες τὴν πόλιν πεπραχέναι τὴν πρᾶξιν, οἱ δ' οὐ τὴν πόλιν ἀλλὰ τὴν ὀλιγαρχίαν ἢ τὸν τύραννον, με σκοπό να περιγράψετε ποια νοοτροπία αποκαλύπτει και αν αυτή ισχύει και σήμερα.
11. Ο ρόλος του πολίτη σύμφωνα με τον Αριστοτέλη προσδιορίζεται με διαφορετικό τρόπο σε κάθε πολίτευμα. Να αναλύσετε τη θέση αυτή αντλώντας παραδείγματα από την προσωπική σας εμπειρία (τις εφημερίδες που διαβάσατε, τις ειδήσεις που ακούσατε, την ελληνική ιστορία που διδαχτήκατε κ.λπ.).

Ενότητα 16¹

1. Ο Αριστοτέλης προσδιορίζει με σαφήνεια τα κριτήρια σύμφωνα με τα οποία μπορούσε κάποιος να αποκαλείται πολίτης. Ποια ήταν αυτά;
2. α) Ποιοι (ποιες κοινωνικές ομάδες) δεν είναι πολίτες σύμφωνα με τον Αριστοτέλη και με ποια κριτήρια αποκλείονται, αν και μετέχουν στην οικονομική και κοινωνική ζωή της πόλης (κράτους); β) Γιατί τα κριτήρια με τα οποία θα μπορούσε κάποιος να τους θεωρήσει πολίτες δεν είναι ικανοποιητικά κατά τον φιλόσοφο;
3. πολίτης δ' ἀπλῶς ... ἀρχῆς: Να συσχετίσετε το χωρίο με τον ορισμό της πολιτείας και της πόλεως από τις προηγούμενες ενότητες με σκοπό να αναζητήσετε τη σχέση πόλης, πολίτη και πολιτείας, ώστε να δείξετε πώς προκύπτει από αυτή τη σχέση ο ορισμός του πολίτη.
4. Γιατί μια πόλη - κράτος του 4ου αι. θεωρεί απαραίτητη τη συμμετοχή του πολίτη στη δικαστική εξουσία; Τι φανερώνει, κατά τη γνώμη σας, η θέση αυτή για το επίπεδο του πολιτισμού της;

5. Να συγκρίνετε τον ορισμό της πόλεως που δίνεται στην ενότητα αυτή με όσους έχουν δοθεί στις προηγούμενες και να συνθέσετε ένα κείμενο, όπου θα αναλύετε τι είναι πόλις σύμφωνα με τον Αριστοτέλη.
6. Ποια είναι η γνώμη σας για την πολιτεία (πολίτευμα), όπου ο πολίτης έχει το δικαίωμα να απευθύνεται στη δικαστική αρχή για να δικαιωθεί;
7. Ποιες αρχές ή αξίες καλλιεργούνται στην προσωπικότητα του πολίτη της κλασικής Αθήνας, όταν αυτός μπορεί να επιλύσει τα οικονομικά του προβλήματα με κανόνες δικαίου που διασφαλίζουν τις εμπορικές συναλλαγές;
8. Τόσο ο Αριστοτέλης, όσο και ο Πλάτων θεωρούν ουσιώδες στοιχείο για τον ορισμό του πολίτη τη συμμετοχή στη δικαστική εξουσία. Τι κατά τη γνώμη σας φανερώνει αυτή η ταύτιση απόψεων για την κοινωνία της εποχής τους;
9. Πώς μπορούσε ο πολίτης να λάβει μέρος στην πολιτική εξουσία στα πλαίσια της κλασικής πόλης και τι σήμαινε αυτό για την κοινωνική του υπόσταση; Να διατυπώσετε τις απόψεις σας αξιοποιώντας στοιχεία από την Ιστορία.

Ενότητα 17^η

1. Να επισημάνετε στις ενότητες που διδαχτήκατε τα σημεία εκείνα με τα οποία συνδέεται ιδιαίτερα το θέμα αυτής της ενότητας.
2. Πόσα και ποια είναι τα πολιτεύματα της αρχαιότητας κατά τον Αριστοτέλη.
3. Ποια κριτήρια υιοθετεί ο Αριστοτέλης στη διάκριση των πολιτευμάτων;
4. Ποιο κριτήριο χρησιμοποιεί ο φιλόσοφος για τη διάκριση των πολιτευμάτων σε «ορθά» και «παρεκκλίσεις» (παρεκβάσεις) και ποια σχέση έχει με το σκοπό της πόλης και τον ορισμό του πολίτη;
5. Να γράψετε τα είδη των «ορθών» πολιτευμάτων και των «παρεκβάσεων» που διακρίνει ο Αριστοτέλης και τα κριτήρια που χρησιμοποιεί στην κατάταξή τους.
6. Να εξηγήσετε τη διαφορά μεταξύ «δημοκρατίας» και «ολιγαρχίας» μελετώντας προσεκτικά τη θέση του Αριστοτέλη: «η ολιγαρχία υπηρετεί το συμφέρον των πλουσίων και η δημοκρατία το συμφέρον των απόρων».
7. Να εξηγήσετε το νόημα που δίνει ο Αριστοτέλης στον όρο πολιτεία και στον όρο δημοκρατία.

Ενότητα 18^η

1. Η πρώτη περίοδος του κειμένου παρουσιάζει μια διστακτικότητα στο ύφος με το οποίο διατυπώνει ο Αριστοτέλης τις απόψεις του.
 - α) Να αναζητήσετε και να γράψετε τις σχετικές εκφράσεις.
 - β) Γιατί κατά τη γνώμη σας συμβαίνει αυτό;
2. Ποια ιδιαίτερα στοιχεία θεωρεί ο Αριστοτέλης ότι πρέπει να έχει το άτομο ως χαρακτήρας για να συνεισφέρει στην κοινή συλλογική προσπάθεια άσκησης της εξουσίας;
3. Να παρουσιάσετε και να αναλύσετε τη σύγκριση που επιτυγχάνει ο Αριστοτέλης ανάμεσα στην πολιτική απόφαση και στο έργο ενός ζωγράφου.

4. Ποιο είναι το πολίτευμα που φαίνεται να επιδοκιμάζει ο Αριστοτέλης στην ενότητα που μελετήσατε; Να επισημάνετε τις εκφράσεις που αποκαλύπτουν αυτή την επιδοκιμασία.
5. Το γεγονός ότι ο Πλάτων και ο Σωκράτης δίνουν προτεραιότητα στον είδημονα, δηλαδή τον «ειδικό» που είναι ικανός να λάβει τις ορθές αποφάσεις, και ο Αριστοτέλης στο πλήθος, στους πολίτες που αθροιστικά (ή συλλογικά) διαθέτουν περισσότερη αρετή και φρόνηση για να ασκήσουν πολιτική εξουσία σημαίνει ότι κάποιος από τους φιλοσόφους «σφάλλει»; Ποια είναι η δική σας εκτίμηση;
6. Να συγκρίνετε τις θέσεις του Αριστοτέλη όπως διατυπώνονται στην ενότητα με όσα υποστηρίζει ο ίδιος στο ακόλουθο χωρίο, εκφράζοντας και την προσωπική σας άποψη: *Ὁ μὲν οὖν τὸν νόμον κελεύων ἄρχειν δοκεῖ κελεύειν ἄρχειν τὸν θεὸν καὶ τὸν νοῦν μόνους, ὁ δ' ἄνθρωπον κελεύων προστίθει καὶ θηρίον^ο ἢ τε γὰρ ἐπιθυμία τοιοῦτον, καὶ ὁ θυμὸς ἄρχοντας διαστρέφει καὶ τοὺς ἀρίστους ἄνδρας. (Πολιτικά, 1287 a 32 - 36). (=«Συμφώνως προς ταῦτα ο παραγγέλλων να κυβερνά τα πάντα ο νόμος, παραγγέλλει, ως γενικῶς φρονούν, να κυβερνά ο θεός μόνον και το λογικόν, ο δε παραγγέλλων να ἄρχει ο εις ἄνθρωπος εγκαθιστὰ μετ' αυτού και θηρίον^ο διότι και αι επιθυμῖαι του ανθρώπου ομοιάζουν προς τας του θηρίου, αλλά και τα πάθη της ψυχῆς διαφθείρουν και αυτούς τους ἀρίστους ἄνδρας, όταν γίνουν ἄρχοντες». (Μετάφραση : Ν. Παρίτσης).*
7. Να διαβάσετε το κείμενο του Montesquieu που ακολουθεί και να συγκρίνετε τις απόψεις του με τη θέση του Αριστοτέλη «πολλοί καθώς είναι, ... αρετή και εξυπνάδα» στο κείμενο που διδαχθήκατε: «*Αμέσως μόλις οι ἄνθρωποι συγκροτούν μια κοινωνία, εξαφανίζεται το αίσθημα της αδυναμίας τους ... Οι κρατικές υποθέσεις είναι ανάγκη να βαδίζουν με ένα ρυθμό. Αλλά ο λαός έχει ή πολλή ενεργητικότητα ή πολύ λίγη. Κάποτε με εκατό χιλιάδες χέρια ανατρέπει τα πάντα ἄλλοτε με εκατό χιλιάδες πόδια δεν προχωράει καλύτερα από τα έντομα*».
8. Η αρετή και η φρόνηση θεωρούνται από τον Αριστοτέλη βασικά χαρακτηριστικά των πολιτών που συμμετέχουν στην άσκηση της εξουσίας. Σήμερα είναι το ίδιο απαραίτητα; Εάν όχι, γιατί επαινούνται όταν υπάρχουν;

Ενότητα 19^η

1. Ποια είναι τα βασικά χαρακτηριστικά της δημοκρατίας κατά τον Αριστοτέλη;
2. Τι εννοεί, κατά τη γνώμη σας, ο Αριστοτέλης, όταν διατυπώνει τη γενική θέση «σε καμιά περίπτωση... και οι δύο είναι ὁμοιες»;
3. Ποια γνώμη έχετε για τη μορφή της δημοκρατίας κατά την οποία κριτήριο για τη συμμετοχή του πολίτη στην εξουσία είναι η χαμηλή περιουσία του (χαμηλό εισόδημα);
4. Τι εννοεί ο Αριστοτέλης γράφοντας, ότι συμβαίνει «τα ψηφίσματα να έχουν μεγαλύτερη ισχύ από τον νόμο» σε μια κοινωνία;
5. Στη μορφή της δημοκρατίας κατά την οποία υπέρτατη αρχή είναι ο λαός και όχι ο νόμος είναι εύκολο οι ἄνθρωποι να αδικούνται και να υπάρχει ανισότητα. Ποια είναι η δική σας άποψη;
6. Να παρουσιάσετε τα είδη (μορφές) της δημοκρατίας που διακρίνει ο Αριστοτέλης στην ενότητα. Να συμπεριλάβετε στο κείμενό σας τις επόμενες λέξεις - ὀρους για να αποδώσετε τα βασικά χαρακτηριστικά κάθε είδους: α) ισότητα, β) νόμος, γ) περιουσία, δ) πλειοψηφία, ε) δημαγωγός, στ) λαός.

7. Ο Αριστοτέλης περιγράφει πέντε είδη δημοκρατίας, που πιθανότατα ίσχυαν σε σύγχρονες του πόλεις. Ως προς τι συγκρίνονται μεταξύ τους αυτά τα είδη και σε ποιο σημείο συγκλίνουν ή ταυτίζονται;
8. Να σκιαγραφήσετε την προσωπικότητα ενός δημαγωγού της εποχής στην οποία αναφέρεται ο Αριστοτέλης.
9. Με αφετηρία το κείμενο της ενότητας να διατυπώσετε τις προσωπικές σας απόψεις για τη σχέση: λαός - νόμος.
10. Στον Κρίτωνα ο Σωκράτης υποστηρίζει ότι ο πολίτης οφείλει να υπακούει στους νόμους ακόμη και όταν είναι άδικοι. Ποια θέση φαίνεται να υιοθετεί ο Αριστοτέλης στην ενότητα για την υπακοή στους νόμους και ποια είναι η δική σας άποψη;
11. Να διαβάσετε προσεκτικά το τελευταίο είδος δημοκρατίας που περιγράφει ο Αριστοτέλης και να επισημάνετε το χαρακτηριστικό ή τα χαρακτηριστικά του που είναι δυνατόν να βλάψουν ένα σύγχρονο κράτος.
12. Στο τέλος της ενότητας που μελετήσατε υπάρχουν εκφράσεις που περιγράφουν τάσεις και συμπεριφορές των πολιτών σε όλες τις εποχές, όπως «η περίπτωση κατά την οποία τα ψηφίσματα έχουν μεγαλύτερη ισχύ από τον νόμο» και «στις δημοκρατικές πόλεις που κυβερνιούνται κατά τον νόμο ... είναι οι άριστοι πολίτες που έχουν την πρωτοκαθεδρία». Ποια από αυτές θεωρείτε ότι εξυπηρετεί περισσότερο την ατομική και κοινωνική πρόοδο στην εποχή μας;

Ενότητα 20^η

1. Ο Αριστοτέλης υποστηρίζει τον δημόσιο ή τον ιδιωτικό χαρακτήρα της εκπαίδευσης της εποχής του; Από ποια σημεία του κειμένου φαίνεται αυτό;
2. Ποιους υπονοεί ο Αριστοτέλης ότι πρέπει να ορίσουν νόμους για την παιδεία (νομοθετητέον περί παιδείας) και ποια πολιτική θέση διατυπώνει με την έκφραση κοινήν ποιητέον;
3. Ο Αριστοτέλης αναφέρεται στις διαφορετικές απόψεις που διατυπώνονται σχετικά με το στόχο και το περιεχόμενο της παιδείας. Να γράψετε ποιες ήταν αυτές οι απόψεις και πού οφείλονταν, κατά την κρίση σας, οι διαφορές.
4. Ποιες απόψεις του Αριστοτέλη για τη διαμόρφωση του ηθικού χαρακτήρα του ανθρώπου διακρίνετε στο κείμενο;
5. Ποιο κριτήριο επιλογής «διδασκτέας ύλης» δέχεται καταρχήν ο Αριστοτέλης και πώς αντιμετωπίζει την καλλιέργεια του νου μέσα από τα εκπαιδευτικά προγράμματα της εποχής του;
6. Ποιες είναι κατά τον Αριστοτέλη οι κατευθύνσεις που θα διαμορφώσουν την προσωπικότητα του μαθητή της εποχής του;
7. Ο Αριστοτέλης θεωρεί ότι η πολιτεία οφείλει να επιδιώκει για τους νέους της την αρετή με σκοπό να διαμορφώσει ηθικά τον χαρακτήρα τους. Ποιες δυσκολίες περιγράφει για την επίτευξη αυτού του σκοπού;
8. Να εξηγήσετε τι επιδιώκει ο Αριστοτέλης να κατανοήσουν οι συμπολίτες του, όταν αντιπαραθέτει την έκφραση τὰ τείνοντα πρὸς τὴν ἀρετὴν στην έκφραση τὰ χρήσιμα πρὸς τὸν βίον και τὰ περιττά και ποια σχέση έχει η θέση που εκφράζει με το εκπαιδευτικό σύστημα που προτείνει.
9. Να συγκρίνετε την άποψη του Πλάτωνα (Λάχης 190 b 7): «αν δεν ξέρουμε καν τι είναι η αρετή, με ποιο τρόπο θα συμβουλεύσουμε κάποιον πώς να την κατακτήσει πιο εύκολα;» με τη θέση του

Αριστοτέλης: «καὶ γὰρ τὴν ἀρετὴν οὐ τὴν αὐτὴν εὐθὺς πάντες τιμῶσιν, ὥστ' εὐλόγως διαφέρονται καὶ πρὸς τὴν ἄσκησιν αὐτῆς» και να εξηγήσετε τη σύμφωνη ή διαφορετική σας γνώμη.

10. Να επισημάνετε το σημείο στο οποίο συμπίπτουν όλες οι διαφορετικές απόψεις που παρουσιάζονται στο κείμενο και να εξηγήσετε αυτή τη σύμπτωση.
11. Ποια από τα θέματα που διατυπώνει ο Αριστοτέλης στο κείμενό του νομίζετε ότι εξακολουθούν να είναι επίκαιρα προβλήματα της Παιδείας;
12. Ποια από τις απόψεις ή τις θέσεις του Αριστοτέλη για την Παιδεία θα υποστηρίζατε ανεπιφύλακτα ως προσωπική σας πρόταση αν συμμετείχατε σε ένα συμπόσιο για την Εκπαίδευση και την Παιδεία γενικά και γιατί;

ΘΕΜΑΤΑ ΠΑΝΕΛΛΗΝΙΩΝ ΕΞΕΤΑΣΕΩΝ

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ ΑΠΟ ΠΑΝΕΛΛΗΝΙΕΣ- ΠΡΩΤΑΓΟΡΑΣ

Ενότητα 3^η – ομογενείς 2007

B.1. Να σχολιάσετε ερμηνευτικά τη φράση: «**τὴν ἔντεχνον σοφίαν σὺν πυρί**».

Μονάδες 10

B.2. «**κλοπῆς δίκη μετῆλθεν**»: να αναφέρετε μέσα από το κείμενο τους τρεις λόγους για τους οποίους καταδικάστηκε ο Προμηθέας.

Μονάδες 10

B.3. Λαμβάνοντας υπόψη αφενός το απόσπασμα του πρωτοτύπου κειμένου «**Τὴν μὲν οὖν περὶ τὸν βίον σοφίαν ἄνθρωπος ταύτη ἔσχεν, τὴν δὲ πολιτικὴν οὐκ εἶχεν· ἦν γὰρ παρὰ τῷ Διί.**» και αφετέρου το μεταφρασμένο απόσπασμα «**Και βλέπω ὅτι, ὅποτε συγκεντρωνόμαστε ... ἀπὸ κάποια συγκεκριμένη τεχνογνωσία, ἔτσι ενεργοῦν.**» που ακολουθεῖ, να παρουσιάσετε την ἄποψη του Σωκράτη για θέματα που αφοροῦν την τεχνογνωσία στην καθημερινή ζωή των Αθηναίων.

Πλάτωνος Πρωταγόρας 319 B-C

ΣΩΚΡ. ...«Και βλέπω ὅτι, ὅποτε συγκεντρωνόμαστε στην εκκλησία του δήμου, ὅταν ἡ πόλη πρόκειται να εκτελέσει κάποιο ἔργο οικοδομικό, καλοῦμε τους οικοδόμους ως συμβούλους στην οικοδομία, κι ὅταν πάλι πρόκειται για ναυπηγικό ἔργο, καλοῦμε τους ναυπηγούς, και με τον ἴδιο τρόπο πράττουμε ὅταν πρόκειται για ὅλα τα ἀντίστοιχα ἔργα, για ὅσα δηλαδὴ θεωρεῖται πως εἶναι διδακτά και μπορεί κάποιος να τα μάθει με κατάλληλα μαθήματα. Εὰν επιχειρήσει δε κάποιος ἄλλος να δώσει τη συμβουλή του στον δήμο, κάποιος που οἱ ἄνθρωποι δεν τον θεωροῦν τεχνίτη σχετικό, ἡ συνέλευση δεν τον ἀποδέχεται, ἀκόμα κι αν εἶναι και ωραῖος και πλούσιος και ἀπὸ μεγάλη οικογένεια. Αντίθετα, τον κοροϊδεῦουν και του φωνάζουν, μέχρι αὐτὸς που τόλμησε να μιλήσει να φύγει μόνος του τρομοκρατημένος ἢ μέχρι να τον σύρουν οἱ τοξότες και να τον βγάλουν σηκωτό, με διαταγή των πρυτάνεων. Για τα θέματα λοιπὸν που θεωροῦν [οἱ Αθηναῖοι] ὅτι εξαρτῶνται ἀπὸ κάποια συγκεκριμένη τεχνογνωσία, ἔτσι ενεργοῦν».

Μονάδες 10

B.4. Τι γνωρίζετε για την ἴδρυση της Ακαδημίας ἀπὸ τον Πλάτωνα.

Μονάδες 10

B.5. Να γράψετε δύο ομόρριζες λέξεις της νέας ελληνικής γλώσσας, ἀπλές ἢ σύνθετες, για καθεμιὰ ἀπὸ τις παρακάτω λέξεις του κειμένου:

καταναλώσας, ὄρᾱ, ἀμήχανον, βίον, φυλακαί.

Μονάδες 10

Ενότητα 4^η – εσπερ. 2008

B.1. Σύμφωνα με τον μῦθο του *Πρωταγόρα* ποιο στοιχείο ἔδωσε αρχικά στον ἄνθρωπο τη

δυνατότητα να δημιουργήσει πολιτισμό και ποια είναι τα πρώτα στάδια της εξέλιξής του;

Μονάδες 10

B.2. «*και ή δημιουργική τέχνη αυτοίς προς μὲν τροφήν ικανή βοηθός ἦν, προς δὲ τὸν τῶν θηρίων πόλεμον ἔνδεής*»:

να προσδιορίσετε το περιεχόμενο της «*δημιουργικῆς τέχνης*» και να εξηγήσετε γιατί χαρακτηρίζεται «*ένδεής*» (για την απάντησή σας να λάβετε υπόψη το κείμενο μέχρι τη λέξη «*διεφθείροντο*»).

Μονάδες 10

B.3. Αφού μελετήσετε το παρακάτω μεταφρασμένο κείμενο σε σχέση με το απόσπασμα από το πρωτότυπο «*και δίκην δὴ και αἰδῶ οὕτω θῶ ἐν τοῖς ἀνθρώποις, ἢ ἐπὶ πάντας νείμω;*» "*Ἐπὶ πάντας,*" ἔφη ὁ Ζεὺς, "*και πάντες μετεχόντων· οὐ γὰρ ἂν γένοιτο πόλεις, εἰ ὀλίγοι αὐτῶν μετέχοιεν*», να καταγράψετε τις απόψεις του Πρωταγόρα σχετικά με τις προϋποθέσεις για την ύπαρξη πόλεως.

ΜΕΤΑΦΡΑΣΜΕΝΟ ΚΕΙΜΕΝΟ

Σκέψου λοιπόν, τι από τα δύο συμβαίνει: υπάρχει ένα πράγμα στο οποίο είναι αναγκαίο να μετέχουν ὅλοι οι πολίτες, προκειμένου να είναι δυνατή η ύπαρξη πόλεως, ή δεν υπάρχει; Ἐτσι μόνο μπορεί να λυθεί η απορία που έχεις. Διότι, εὖν μὲν υπάρχει αὐτὸ τὸ ἕνα πράγμα και εὖν αὐτὸ τὸ πράγμα δεν είναι οὐτε η οικοδομική οὐτε η μεταλλουργία οὐτε η κεραμική, ἀλλὰ η *δικαιοσύνη* και η *σωφροσύνη* και τὸ *ὄσιον* (και αὐτὰ τὰ ονομάζω ὅλα μαζί *ἀνδρὸς ἀρετήν*): εὖν υπάρχει λοιπόν αὐτὸ τὸ πράγμα στο οποίο πρέπει να μετέχουν ὅλοι και σύμφωνα με τὸ οποίο πρέπει να ενεργεῖ κάθε ἄνδρας ξεχωριστὰ σε περίπτωση που θέλει να μάθει ἢ να πράξει κάτι, και σε καμιά περίπτωση χωρὶς αὐτὸ· και εὖν, σε περίπτωση που κάποιος δεν μετέχει σ' αὐτὸ, εἴτε παιδί είναι, εἴτε ἄνδρας εἴτε γυναίκα, πρέπει να τὸν διδάσκουμε και να τὸν τιμωροῦμε, μέχρι που, με τὴν τιμωρία, να βελτιωθεῖ· και εὖν, σε διαφορετική περίπτωση, πρέπει να εκδιώκουμε ἀπὸ τὴν πόλη ἢ να σκοτώνουμε ως ἀνίκατο ὅποιον δεν υπακοῦει σε αὐτὸ τὸ πράγμα ἀκόμα και μετὰ τὴν διδασκαλία, ἀκόμα και μετὰ τὴν τιμωρία· εὖν λοιπόν ἔτσι ἔχουν τὰ πράγματα, και εὖν, παρόλο που αὐτὴ είναι ἡ φύση των πραγμάτων, οἱ ἀγαθοὶ ἄνδρες, ἐνὼ μορφώνουν τὸς γιους τὸς σε ὅλα τὰ ἄλλα, αὐτὸ δεν τὸς τὸ διδάσκουν, τότε σκέψου τι περίεργα πλάσματα είναι αὐτοὶ οἱ ἀγαθοὶ ἄνδρες!

Πλάτωνος, Πρωταγόρας 324d7-325b4

Μονάδες 10

B4. Να προσδιορίσετε τὸ περιεχόμενο και τὴ λειτουργία τὸς μύθου ως μεθόδου ἀνάπτυξης ἀπόψεων τὸς Πρωταγόρα και τὸς Πλάτωνα.

Μονάδες 10

B.5. Να γράψετε στο τετράδιό σας δύο ετυμολογικά συγγενεῖς λέξεις τὸς ἀρχαίας ἢ τὸς νέας ἐλληνικής, ἀπλές ἢ σύνθετες, για καθεμιά ἀπὸ τὸς παρακάτω λέξεις τὸς κειμένου:

μετέσχε, διηρθρώσατο, ῥῶκουν, γένει, κόσμοι.

Μονάδες 10

Ενότητα 4^η – 2009 ημερήσια Επαναληπτικές

B.1. Ποιο είναι το περιεχόμενο των όρων «αιδώς» και «δίκη» και ποιος ο ρόλος τους στη συγκρότηση των πολιτικών κοινωνιών;

Μονάδες 10

B.2. Πώς δικαιολογείται η διά νόμου θανάτωση όσων δεν μετέχουν στην αιδώ και τη δίκη, παρόλο που όλοι τις έχουν δεχτεί ως δώρα από τον Δία;

Μονάδες 10

B.3. «**ὄταν δὲ εἰς συμβουλήν ... ἢ μὴ εἶναι πόλεις**». Με βάση το χωρίο του πρωτότυπου κειμένου και το μεταφρασμένο κείμενο που ακολουθεί, να αναλύσετε τη θέση των δύο συνομιλητών, του Σωκράτη και του Πρωταγόρα, για το διδακτό ή το μη διδακτό της αρετής.

Πλάτωνος Πρωταγόρας 319c7-319d7

«Για τα θέματα λοιπόν που θεωρούν [οι Αθηναίοι] ότι εξαρτώνται από κάποια συγκεκριμένη τεχνογνωσία, έτσι ενεργούν. Όταν όμως πρέπει να αποφασιστεί κάποιο ζήτημα που αφορά τη διοίκηση της πόλεως, σηκώνεται και δίνει τις συμβουλές του γι' αυτό εξίσου και ο οικοδόμος, και ο σιδεράς, και ο έμπορος ή ο ναυτικός, και ο πλούσιος, και ο φτωχός, και αυτός που είναι από μεγάλο γένος, και αυτός που δεν είναι από κάποια γενιά σπουδαία. Και κανένας δεν τους ψέγει γι' αυτό, όπως τους προηγούμενους: γιατί εσύ, χωρίς να έχεις διδαχτεί από πουθενά αυτό το πράγμα και χωρίς να έχεις δάσκαλο σ' αυτό το θέμα, θέλεις τώρα να δώσεις και συμβουλές. Άρα, είναι προφανές πως δεν θεωρούν ότι το πράγμα αυτό είναι κάτι που διδάσκεται.»

Μονάδες 10

B.4. Να αναφερθείτε στην επαγωγική μέθοδο του Σωκράτη ως εργαλείο αναζήτησης των ηθικών εννοιών.

Μονάδες 10

B.5. Να γράψετε ένα ομόρριζο ουσιαστικό της νέας ελληνικής γλώσσας, απλό ή σύνθετο, για καθεμιά από τις παρακάτω λέξεις του κειμένου:

ἀθροισθεῖεν, σκεδαννύμενοι, διεφθείροντο, απόλοιτο, ἄγοντα, δοίη, νενέμηνται, θῶ, μετεχόντων, γένοιντο.

Μονάδες 10

Ενότητα 4^η – 2003 επαναληπτικές Ημερησίων

B1. «... ὁ ἄνθρωπος θείας μετέσχε μοίρας»: Τι θεωρήθηκε για τον άνθρωπο «θεία μοῖρα» και για ποιους λόγους;

Μονάδες 10

B2. «...τὸν μὴ δυνάμενον...κτείνειν»: Για ποια κατηγορία ανθρώπων και με ποιο σκεπτικό προτείνεται εδώ η θέσπιση της θανατικής ποινής;

Μονάδες 10

B3. Με βάση το πρωτότυπο και το μεταφρασμένο κείμενο που ακολουθεί, να καταγράψετε τα παιδαγωγικά μέσα με τα οποία, κατά τον Πρωταγόρα, διδάσκεται η πολιτική αρετή και να

εξηγήσετε γιατί η διδασκαλία της θεωρείται αναγκαία, παρόλο που η αρετή αυτή με εντολή του Δία μοιράστηκε από τον Ερμή σε όλους τους ανθρώπους.

Πλάτωνος Πρωταγόρας, (325D - 325E)

Στην πραγματικότητα, αρχίζουν από την παιδική ηλικία να διδάσκουν και να νουθετούν, συνεχίζοντας για όλη τη ζωή. Αμέσως μόλις αρχίσει να καταλαβαίνει ένα παδί τι του λένε, και η παραμάννα του και η μητέρα του και ο παιδαγωγός του και ο ίδιος ο πατέρας του αγωνίζονται γι' αυτό το πράγμα, για το πώς δηλαδή θα βελτιωθεί το αγόρι, διδάσκοντάς το για κάθε του πράξη και για κάθε του λόγο και εξηγώντας του ότι αυτό είναι δίκαιο και το άλλο άδικο, και ότι αυτό είναι καλό και το άλλο αισχρό, και αυτό όσιο και εκείνο ανόσιο, και ότι αυτά πρέπει να τα κάνεις και αυτά να μην τα κάνεις. Κι όταν ακούει με τη θέλησή του, πάει καλά. Εάν όμως δεν υπακούει, τότε, με τις απειλές και τα χτυπήματα το "ισιώνουν", σαν δέντρο που λυγίζει και γέρνει. Κι ύστερα, όταν το στέλνουν στους δασκάλους, δίνουν εντολή να επιμεληθεί ο δάσκαλος περισσότερο την *ευκοσμία* των παιδιών, παρά τα γράμματα και τη μουσική. Και οι δάσκαλοι άλλωστε γι' αυτό φροντίζουν κυρίως.

Μονάδες 10

B4. ο Πρωταγόρας και γενικά οι σοφιστές τη μέθοδο του σχολιασμού ποιητικών κειμένων για την αναζήτηση της αλήθειας και ποια ήταν η βασική αντίρρηση του Σωκράτη για τη μέθοδο αυτή;

Μονάδες 10

B5. Να γράψετε δύο ομόρριζες λέξεις της νέας ελληνικής γλώσσας, απλές ή σύνθετες, για καθεμιά από τις παρακάτω λέξεις του κειμένου:

ἐνόμισεν, ᾠκουν, διεφθείροντο, πέμπει, δοίη.

Μονάδες 10

Ενότητα 4^η – ομογενείς 2006

B.1. Να σχολιάσετε ερμηνευτικά την πλατωνική φράση «ὁ ἄνθρωπος θείας μετέσχε μοίρας».

Μονάδες 10

B.2. Να εξηγήσετε γιατί κατά τον μύθο του Πρωταγόρα η **αἰδώς** και η **δίκη** λειτουργούν ως «πόλεων κόσμοι καὶ δεσμοὶ φιλίας συναγωγοί».

Μονάδες 10

B.3. Λαμβάνοντας υπόψη αφενός το απόσπασμα του πρωτοτύπου κειμένου «**Οὔτω δὴ ... διεφθείροντο**» και αφετέρου το μεταφρασμένο απόσπασμα «**Το μάθημα ... ισχυρίζομαι πως διδάσκω**», που ακολουθεί, να αναφέρετε πώς παρουσιάζεται η **πολιτική τέχνη**.

Πλάτωνος Πρωταγόρας 318 E

«Το μάθημα [το οποίο διδάσκω] είναι η *εὐβουλία*, η σωστή σκέψη και λήψη αποφάσεων τόσο για τα θέματα που αφορούν τα *οἰκεία*, την ιδιωτική ζωή, πώς δηλαδή να διευθετεί κανείς με τον καλύτερο τρόπο τα ζητήματα του *οἴκου* του, όσο και για τα θέματα που αφορούν την πόλη, ώστε να είναι κανείς όσο γίνεται πιο ικανός να πράξει και να μιλήσει για τα πολιτικά θέματα».

«Άραγε», είπα εγώ [δηλ. ο Σωκράτης, που αφηγείται τη συζήτησή του με τον Πρωταγόρα σε τρίτο φίλο του], «παρακολουθώ σωστά τα λεγόμενά σου; Γιατί απ' ό,τι καταλαβαίνω, μιλάς για την πολιτική τέχνη και εννοείς πως αναλαμβάνεις να κάνεις τους άνδρες *ἀγαθοὺς πολίτες*».

«Αυτό ακριβώς, Σωκράτη», είπε, «είναι το μάθημα που ισχυρίζομαι πως διδάσκω».

Μονάδες 10

B.4. Τι γνωρίζετε για τη Σωκρατική αμφισβήτηση;

Μονάδες 10

B.5. Να γράψετε δύο ομόρριζες λέξεις της νέας ελληνικής γλώσσας, απλές ή σύνθετες, για καθεμιά από τις παρακάτω λέξεις του κειμένου:

μετέσχε, διηρθρώσατο, οικήσεις, νενέμηνται, συναγωγοί.

Μονάδες 10

Ενότητα 5^η – εσπερινά 2001

B.1. Υπάρχουν ελαττώματα, τα οποία έχει ο άνθρωπος "φύσει" ή "τύχη", και άλλα, τα οποία οφείλονται στην έλλειψη αγωγής. Πώς αντιμετωπίζονται από τον Πλάτωνα οι δύο αυτές κατηγορίες ελαττωμάτων;

Μονάδες 10

B.2. Ποιος ο σκοπός της ποινής σύμφωνα με τον Πρωταγόρα;

Μονάδες 10

B.3. Να εντοπίσετε στο μεταφρασμένο κείμενο που ακολουθεί τα σημεία, τα οποία αναπτύσσουν και επεξηγούν την άποψη που εκφράζει ο Πρωταγόρας στη φράση: "... ἐπὶ τούτοις που οἱ τε θυμοὶ γίνονται καὶ αἱ κολάσεις καὶ αἱ νουθετήσεις."

"Στην πραγματικότητα αρχίζουν από την παιδική ηλικία να διδάσκουν και να νουθετούν, συνεχίζοντας για όλη τη ζωή. Αμέσως μόλις αρχίσει να καταλαβαίνει ένα παιδί τι του λένε, και η παραμάνα του και η μητέρα του και ο παιδαγωγός του και ο ίδιος ο πατέρας του αγωνίζονται γι' αυτό το πράγμα, για το πώς δηλαδή θα βελτιωθεί το αγόρι, διδάσκοντάς το για κάθε του πράξη και για κάθε του λόγο και εξηγώντας του ότι αυτό είναι δίκαιο και το άλλο άδικο, και ότι αυτό είναι καλό και το άλλο αισχρό, και αυτό όσιο και εκείνο ανόσιο, και ότι αυτά πρέπει να τα κάνεις και αυτά να μην τα κάνεις. Κι όταν ακούει με τη θέλησή του, πάει καλά. Εάν όμως δεν υπακούει, τότε, με τις απειλές και τα χτυπήματα το "ισιώνουν", σαν δέντρο που λυγίζει και γέρνει. Κι ύστερα, όταν το στέλνουν στους δασκάλους, δίνουν εντολή να επιμεληθεί ο δάσκαλος περισσότερο την *εύκοσμία* των παιδιών, παρά τα γράμματα και τη μουσική. Και οι δάσκαλοι άλλωστε γι' αυτό φροντίζουν κυρίως. Και μόλις τα αγόρια μάθουν τα γράμματα και είναι σε θέση στο εξής να καταλάβουν ένα γραπτό κείμενο, όπως μέχρι τώρα καταλάβαιναν τον προφορικό λόγο, τα βάζουν, καθισμένα στα θρανία τους, να διαβάζουν δυνατά τα ποιήματα των μεγάλων ποιητών και τα αναγκάζουν να μάθουν απέξω αυτά τα έργα, στα οποία υπάρχουν πολλές συμβουλές, αλλά και αναλύσεις για τα πράγματα, και *ἔπαινοι* και *ἐγκώμια* για τους αρχαίους ήρωες, προκειμένου το αγόρι να θελήσει να τους μιμηθεί και να έχει διάθεση να γίνει παρόμοιος.[...]

Και όταν πια φύγουν αυτοί [δηλ. οι νέοι άνδρες] από τους δασκάλους, η πόλη, με τη σειρά της, τους αναγκάζει να μάθουν τους νόμους και να ζουν σύμφωνα με αυτούς, ώστε να μην ενεργούν από μόνοι τους και όπως νομίζουν οι ίδιοι [...]. Έτσι, και η πόλη, υπογραμμίζοντας τους νόμους, αυτά τα επινοήματα των καλών, *παλαιῶν νομοθετῶν*, αναγκάζει και όσους ασκούν ένα αξίωμα και όσους άρχονται να συμμορφώνονται με αυτούς. Εκείνος δε ο οποίος τους παραβαίνει, υφίσταται

κυρώσεις και οι κυρώσεις αυτές ονομάζονται, και σε σας εδώ [δηλ. στην Αθήνα] και σε πολλά άλλα μέρη, *εύθύνες*, λες και η δικαιοσύνη ξαναβάζει [τον παραβάτη] στην ευθεία. Ενώ λοιπόν είναι τόσο μεγάλη η προσπάθεια που καταβάλλεται για την αρετή και στο ιδιωτικό και στο δημόσιο επίπεδο, εσύ Σωκράτη εκπλήττεσαι και απορείς αν η αρετή είναι διδακτή; Το εκπληκτικό όμως θα ήταν μάλλον το να μην μπορεί να διδαχθεί η αρετή. (Πλάτωνος Πρωταγόρας 325c5 - 326e5).

Μονάδες 10

B.4. Έχει παρατηρηθεί πως η συζήτηση στους πλατωνικούς διαλόγους διεξάγεται ως "*παιδιά*" (παιχνίδι). Γιατί ο Πλάτωνας επιλέγει αυτόν τον τρόπο διερεύνησης των φιλοσοφικών ζητημάτων;

Μονάδες 10

B.5. Να γράψετε στο τετράδιό σας δύο ομόρριζες λέξεις απλές ή σύνθετες για καθεμιά από τις παρακάτω λέξεις:

ήγχοῦνται, έλεοῦσιν, συλλήβδην, ίδών, άποτροπής.

Μονάδες 10

Ενότητα 5^η – 2009 εσπερινά Επαναληπτικές

B.1. Πώς αντιμετωπίζονται, σύμφωνα με τον Πρωταγόρα, οι άνθρωποι που έχουν ελαττώματα «*φύσει ή τύχη*»;

Μονάδες 10

B.2. Γιατί η επιβολή της τιμωρίας αποδεικνύει, σύμφωνα με τον Πρωταγόρα, ότι η αρετή είναι διδακτή;

Μονάδες 10

B.3. «*Όσα δὲ ἐξ ἐπιμελείας ... νουθετήσεις.*»

Συνδυάζοντας το παραπάνω απόσπασμα με το μεταφρασμένο κείμενο που ακολουθεί, να εντοπίσετε τον σκοπό της αγωγής και να αναφέρετε τα μέσα με τα οποία αυτός επιδιώκεται.

«Στην πραγματικότητα, αρχίζουν από την παιδική ηλικία να διδάσκουν και να νουθετούν, συνεχίζοντας για όλη τη ζωή. Αμέσως μόλις αρχίσει να καταλαβαίνει ένα παιδί τι του λένε, και η παραμάννα του και η μητέρα του και ο παιδαγωγός του και ο ίδιος ο πατέρας του αγωνίζονται γι' αυτό το πράγμα, για το πώς δηλαδή θα βελτιωθεί το αγόρι, διδάσκοντάς το για κάθε του πράξη και για κάθε του λόγο και εξηγώντας του ότι αυτό είναι δίκαιο και το άλλο άδικο, και ότι αυτό είναι καλό και το άλλο αισχρό, και αυτό όσιο και εκείνο ανόσιο, και ότι αυτά πρέπει να τα κάνεις και αυτά να μην τα κάνεις. Κι όταν ακούει με τη θέλησή του, πάει καλά. Εάν όμως δεν υπακούει, τότε, με τις απειλές και τα χτυπήματα το "ισιώνουν", σαν δέντρο που λυγίζει και γέρνει. Κι ύστερα, όταν το στέλνουν στους δασκάλους, δίνουν εντολή να επιμεληθεί ο δάσκαλος περισσότερο την *εύκοσμία* των παιδιών, παρά τα γράμματα και τη μουσική. Και οι δάσκαλοι άλλωστε γι' αυτό φροντίζουν κυρίως. Και μόλις τα αγόρια μάθουν τα γράμματα και είναι σε θέση στο εξής να καταλάβουν ένα γραπτό κείμενο, όπως μέχρι τώρα καταλάβαιναν τον προφορικό λόγο, τα βάζουν, καθισμένα στα θρανία τους, να διαβάζουν δυνατά τα ποιήματα των μεγάλων ποιητών και τα αναγκάζουν να μάθουν απέξω αυτά τα έργα, στα οποία υπάρχουν πολλές συμβουλές, αλλά και αναλύσεις για τα πράγματα, και *έπαινοι* και *έγκώμια* για τους αρχαίους ήρωες, προκειμένου το αγόρι να θελήσει να τους μιμηθεί και να έχει διάθεση να γίνει παρόμοιος.»

Μονάδες 10

B.4. Τι γνωρίζετε για την ίδρυση της Ακαδημίας του Πλάτωνα;

Μονάδες 10

B.5. Να γράψετε στο τετράδιό σας δύο ετυμολογικά συγγενείς λέξεις της αρχαίας ή της νέας ελληνικής, απλές ή σύνθετες, για καθεμιά από τις παρακάτω λέξεις του κειμένου:

ήγουνται, ποιῖν, ἀσκήσεως, κτητῆς, διδάξει.

Μονάδες 10**Ενότητα 5^η – 2002 ημερήσια**

B1. "Ἐν γὰρ ταῖς ἄλλαις ἀρεταῖς ... ἢ μὴ εἶναι ἐν ἀνθρώποις": Να εκθέσετε το επιχείρημα που χρησιμοποιεί στην παράγραφο αυτή ο Πρωταγόρας, για να αποδείξει το "διδακτόν" της αρετής, και να το αξιολογήσετε.

Μονάδες 10

B2. "Ὅσα γὰρ ἡγοῦνται ἀλλήλους κακά ... τὸ ἐναντίον τῆς πολιτικῆς ἀρετῆς": Σύμφωνα με τον Πρωταγόρα, οι άνθρωποι έχουν ελαττώματα που προέρχονται από τη φύση ή τυχαίους παράγοντες. Έχουν όμως και ελαττώματα που οφείλονται στην έλλειψη αγωγής. Πώς αντιμετωπίζεται στην εποχή του σοφιστή καθεμιά από τις κατηγορίες αυτές των ανθρωπίνων ελαττωμάτων στο πλαίσιο της κοινωνικής συμβίωσης και γιατί;

Μονάδες 10

B3. "... ἐπὶ τούτοις που οἱ τε θυμοὶ γίνονται καὶ αἱ κολάσεις": Κατά τον Πρωταγόρα, οι τιμωρίες (κολάσεις) επιβάλλονται στους ανθρώπους, όταν δε διαθέτουν την πολιτική αρετή. Σε ποιους και για ποιο λόγο επιβάλλονται κυρώσεις από την πόλη, σύμφωνα με τα στοιχεία του μεταφρασμένου κειμένου που ακολουθεί;

Πλάτωνος Πρωταγόρας (326 D-E)

Και όταν πια φύγουν αυτοί [δηλ. οι νέοι άνδρες] από τους δασκάλους, η πόλη, με τη σειρά της, τους αναγκάζει να μάθουν τους νόμους και να ζουν σύμφωνα με αυτούς, ώστε να μην ενεργούν από μόνοι τους και όπως νομίζουν οι ίδιοι [...]. Έτσι, και η πόλη, υπογραμμίζοντας τους νόμους, αυτά τα επινοήματα των καλών, *παλαιῶν νομοθετῶν*, αναγκάζει και όσους ασκούν ένα αξίωμα και όσους άρχονται να συμμορφώνονται με αυτούς. Εκείνος δε ο οποίος τους παραβαίνει, υφίσταται κυρώσεις και οι κυρώσεις αυτές ονομάζονται, και σε σας εδώ [δηλ. στην Αθήνα] και σε πολλά άλλα μέρη, *εὐθύνες*, λες και η δικαιοσύνη ξαναβάζει [τον παραβάτη] στην ευθεία. Ενώ λοιπόν είναι τόσο μεγάλη η προσπάθεια που καταβάλλεται για την αρετή και στο ιδιωτικό και στο δημόσιο επίπεδο, εσύ Σωκράτη εκπλήττεσαι και απορείς αν η αρετή είναι διδακτή; Το εκπληκτικό όμως θα ήταν μάλλον το να μην μπορεί να διδαχθεί η αρετή.

Μονάδες 10

B4. Να προσδιορίσετε το περιεχόμενο και τη λειτουργία του μύθου ως μεθόδου ανάπτυξης απόψεων του Πρωταγόρα και του Πλάτωνα.

Μονάδες 10

B5. Να γράψετε δύο ομόρριζες λέξεις της νέας ελληνικής γλώσσας, απλές ή σύνθετες, για καθεμιά από τις παρακάτω λέξεις του κειμένου:

καταγελῶσιν, εἰδῶσιν, μετέχειν, προσποιούμενον, ἀποδείξει.

Μονάδες 10

Ενότητα 6^η – ομογενείς 2008

B.1. Ποιος είναι ο σκοπός της τιμωρίας σύμφωνα με το κείμενο.

Μονάδες 10

B.2. Να αναφέρετε πώς συνδέεται η επιβολή της τιμωρίας με τη θέση του Πρωταγόρα για το «διδασκόν» της αρετής.

Μονάδες 10

B.3. Λαμβάνοντας υπόψη αφενός τη φράση του πρωτοτύπου κειμένου «**ἀποτροπῆς γούν ἔνεκα κολάζει**» και αφετέρου το μεταφρασμένο απόσπασμα «**Στην πραγματικότητα... να γίνει παρόμοιος.**» που ακολουθεί, να αναφέρετε τις παιδαγωγικές μεθόδους αγωγής των νέων.

Πλάτωνος Πρωταγόρας (324C – 326A)

Στην πραγματικότητα, αρχίζουν από την παιδική ηλικία να διδάσκουν και να νουθετούν, συνεχίζοντας για όλη τη ζωή. Αμέσως μόλις αρχίσει να καταλαβαίνει ένα παιδί τι του λένε, και η παραμάνα του και η μητέρα του και ο παιδαγωγός του και ο ίδιος ο πατέρας του αγωνίζονται γι' αυτό το πράγμα, για το πώς δηλαδή θα βελτιωθεί το αγόρι, διδάσκοντάς το για κάθε του πράξη και για κάθε του λόγο και εξηγώντας του ότι αυτό είναι δίκαιο και το άλλο άδικο, και ότι αυτό είναι καλό και το άλλο αισχρό, και αυτό όσιο και εκείνο ανόσιο, και ότι αυτά πρέπει να τα κάνεις και αυτά να μην τα κάνεις. Κι όταν ακούει με τη θέλησή του, πάει καλά. Εάν όμως δεν υπακούει, τότε, με τις απειλές και τα χτυπήματα το «ισιώνουν», σαν δέντρο που λυγίζει και γέρνει. Κι ύστερα, όταν το στέλνουν στους δασκάλους, δίνουν εντολή να επιμεληθεί ο δάσκαλος περισσότερο την *εύκοσμία* των παιδιών, παρά τα γράμματα και τη μουσική. Και οι δάσκαλοι άλλωστε γι' αυτό φροντίζουν κυρίως. Και μόλις τα αγόρια μάθουν τα γράμματα και είναι σε θέση στο εξής να καταλάβουν ένα γραπτό κείμενο, όπως μέχρι τώρα καταλάβαιναν τον προφορικό λόγο, τα βάζουν, καθισμένα στα θρανία τους, να διαβάζουν δυνατά τα ποιήματα των μεγάλων ποιητών και τα αναγκάζουν να μάθουν απέξω αυτά τα έργα, στα οποία υπάρχουν πολλές συμβουλές, αλλά και αναλύσεις για τα πράγματα, και *ἔπαινοι* και *ἐγκώμια* για τους αρχαίους ήρωες, προκειμένου το αγόρι να θελήσει να τους μιμηθεί και να έχει διάθεση να γίνει παρόμοιος. [...]

Μονάδες 10

B.4. Τι γνωρίζετε για την ίδρυση της Ακαδημίας από τον Πλάτωνα.

Μονάδες 10

B.5. Να γράψετε δύο ομόρριζες λέξεις της νέας ελληνικής γλώσσας, απλές ή σύνθετες, για καθεμιά από τις παρακάτω λέξεις του κειμένου:

κτητῆς, ἀγέννητον, διανοεῖται, ἔχουσιν, φαίνεται.

Μονάδες 10

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ ΑΠΟ ΠΑΝΕΛΛΗΝΙΕΣ – ΠΟΛΙΤΕΙΑ

Επαναληπτικές ημερήσια 2008 – ενοτ.11

B1. Να εντοπίσετε με αναφορές στο κείμενο και να σχολιάσετε τα στοιχεία του σπηλαίου, τα οποία δηλώνουν τον εγκλεισμό των δεσμοτών.

Μονάδες 15

B2. θαυματοποιούς, ανδριάντας, δεσμώντας άτοπους: να σχολιάσετε το περιεχόμενο των παραπάνω όρων.

Μονάδες 15

B3. Ποιος είναι ο τόπος, ποιο το θέμα του διαλόγου «Πολιτεία ή περί δικαίου» και ποια τα διαλεγόμενα πρόσωπα;

Μονάδες 10

B4. Να γράψετε δύο ομόριζες λέξεις της αρχαίας ή της νέας ελληνικής γλώσσας, απλές ή σύνθετες, για καθεμιά από τις παρακάτω λέξεις του κειμένου:

ἀπείκασον, πάθει, έχουση, ὄραν, φέροντας.

Μονάδες 10

Επαναληπτικές Ημερησίων 2012- εν.11

B1. Να ερμηνεύσετε, με βάση το κείμενο που σας δίνεται, τους συμβολισμούς: **πρὸς τὸ φῶς, ἐν δεσμοῖς, ανδριάντας.**

Μονάδες 15

B2. Με ποιους εκφραστικούς τρόπους αισθητοποιείται η εικόνα του σπηλαίου και των δεσμοτών (μονάδες 8) και ποιος ο ρόλος του καθενός; (μονάδες 7)

Μονάδες 15

B3. Ποιες είναι, κατά τον Πλάτωνα, οι ενασχολήσεις των *φυλάκων-αρχόντων (βασιλέων)* μετά την ολοκλήρωση της αγωγής τους και ποια τα χαρακτηριστικά τους ως *φιλοσόφων-βασιλέων;*

Μονάδες 10

B4. Να βρείτε στο διδαγμένο κείμενο μία ετυμολογικά συγγενή λέξη, απλή ή σύνθετη, για καθεμιά από τις παρακάτω λέξεις της νέας ελληνικής:
γεωμετρία, σχήμα, ευφυής, υπόδημα, διένεξη, οπτασία, άξονας, διεργασία, πυρετός, δίφθογγος.

Μονάδες 10

Εσπερινά 2004 –ενοτ.12

B.1. «έν παιδεία έωμένους διατρίβειν διά τέλους»

Σε ποιους αναφέρεται ο Πλάτων στο απόσπασμα αυτό και γιατί τους επικρίνει;

Μονάδες 15

B.2. *άναβήναι , καταβαίνειν , τούς δεσμώτας*

Ποια είναι η αλληγορική ερμηνεία των παραπάνω όρων; Για την απάντησή σας να λάβετε υπόψη το παράθεμα του σχολικού βιβλίου: «Η αλληγορία είναι ένας εκφραστικός τρόπος με τον οποίο ο συγγραφέας άλλα λέγει και άλλα εννοεί . Πρόκειται συνεπώς για συνεχή μεταφορά ή παρομοίωση».

Μονάδες 15

B.3. Ποια είναι η τριμερής διάκριση της ψυχής σύμφωνα με τον Πλάτωνα και πώς συνδέεται αυτή με την αρετή της δικαιοσύνης ;

Μονάδες 10

B.4. *ανάγκη, παιδεία, βίω, πράττειν, τιμών*

Να γράψετε στο τετράδιό σας δύο *σύνθετα ομόρριζα*, της αρχαίας ή της νέας ελληνικής, για καθεμιά από τις παραπάνω λέξεις. **Μονάδες 10**

Ομογενείς 2005 – ενοτ.12

B.1. Να σχολιάσετε ερμηνευτικά τη φράση «*ιδεῖν τε τὸ ἀγαθὸν καὶ ἀναβήναι ἐκείνην τὴν ἀνάβασιν*».

Μονάδες 15

B.2. Ποια είναι η ηθική υποχρέωση των φιλοσόφων κατά τον Πλάτωνα, όπως διαφαίνεται από το κείμενο;

Μονάδες 15

B.3. Ποια είναι η αγωγή των φυλάκων κατά τον Πλάτωνα;

Μονάδες 10

B.4. Να γράψετε δύο ομόρριζες λέξεις της νέας ελληνικής γλώσσας, απλές ή σύνθετες, για καθεμιά από τις παρακάτω λέξεις του κειμένου:

διατρίβειν, μετέχειν, μηχανάται, έπελάθου, διαφερόντως.

Μονάδες 10**ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ ΑΠΟ ΠΑΝΕΛΛΗΝΙΕΣ –ΗΘΙΚΑ ΝΙΚΟΜΑΧΕΙΑ****Ενοτ. 1-2 – ημερήσια 2009**

B1. Με βάση το ακόλουθο τμήμα του κειμένου «**Οὐτ' ἄρα φύσει ... τελειούμενοι δὲ διὰ τοῦ ἔθους.**», ποια είναι η άποψη του Αριστοτέλη για τη γένεση της ηθικής αρετής και σε τι διαφοροποιείται από την αριστοκρατική αντίληψη, όπως αυτή εκφράζεται και από τον Σοφοκλή στο εξής απόσπασμα από την *Αντιγόνη*, στίχοι 37-38 (η Αντιγόνη απευθύνεται στην αδελφή της Ισμήνη): «έτσι έχουν τα πράγματα για σένα τώρα, και γρήγορα θα αποδείξεις αν είσαι από τη φύση σου γενναία ή δειλή, παρόλο που κατάγεσαι από λαμπρή γενιά.»

Μονάδες 15

B2. Ποιο είναι το περιεχόμενο των εννοιών «δύναμις» και «ένέργεια» στην αριστοτελική φιλοσοφία και πώς ο Αριστοτέλης τις χρησιμοποιεί στα δύο εμπειρικά παραδείγματα της δεύτερης παραγράφου του κειμένου για τις αισθήσεις και τις τέχνες, προκειμένου να ορίσει τις ηθικές αρετές;

Μονάδες 15

B3. Πώς η παρουσία του Εύδοξου του Κνίδιου στην Ακαδημία επέδρασε στη διαμόρφωση της προσωπικότητας του Αριστοτέλη;

Μονάδες 10

B4. Να γράψετε δύο ομόρριζες λέξεις της αρχαίας ή της νέας ελληνικής γλώσσας, απλές ή σύνθετες, για καθεμιά από τις παρακάτω λέξεις του κειμένου:

φέρεσθαι, δέξασθαι, τελειούμενοι, κομιζόμεθα, ίδεϊν.

Μονάδες 10**Ενοτ. 1-2 – εσπερινά επαναληπτικά 2005**

B.1. “*Ἐξ οὗ καὶ δῆλον ὅτι οὐδεμία τῶν ἠθικῶν ἀρετῶν φύσει ἡμῖν ἐγγίνεται*”: Με βάση το παραπάνω χωρίο, ποια είναι η θέση του Αριστοτέλη απέναντι στην αριστοκρατική αντίληψη περί αρετής;

Μονάδες 15

B.2. Με βάση το κείμενο που σας δόθηκε, να αναφέρετε και να σχολιάσετε τρία παραδείγματα από την καθημερινή εμπειρία, με τα οποία ο Αριστοτέλης τεκμηριώνει την άποψη ότι η ηθική αρετή κατακτάται με την άσκηση. **Μονάδες 15**

B.3. Ποια είναι η άποψη του Δημοκρίτου για την *εύδαιμονία*;
Μονάδες 10

B.4. φύσει, δέξασθαι, δυνάμεις, ελάβομεν, μαθόντας: Να γράψετε στο τετράδιό σας δύο *σύνθετα ομόρριζα*, της αρχαίας ή της νέας ελληνικής, για καθεμιά από τις παραπάνω λέξεις.
Μονάδες 10

Ενοτ. 1-2- ομογενείς 03

B.1. "Διττῆς δὴ τῆς ἀρετῆς οὐσῆς. . . διὰ τοῦ ἔθους" : Ποια είναι η βασική θέση του Αριστοτέλη για την ηθική αρετή και με ποια στοιχεία τεκμηριώνει τη θέση αυτή στο παραπάνω απόσπασμα; **Μονάδες 15**

B.2. "τὰς δυνάμεις κομιζόμεθα, τὰς ἐνεργείας ἀποδίδομεν": Ποιο είναι, κατά τον Αριστοτέλη, το περιεχόμενο των εννοιών "δύναμις" και "ἐνέργεια" και ποια είναι η σχέση τους με την ηθική αρετή;

Μονάδες 15

B.3. Πώς οδηγήθηκε ο Αριστοτέλης στην τριμερή διαίρεση της ψυχής; **Μονάδες 10**

B.4. Να γράψετε δύο ομόρριζες λέξεις της νέας ελληνικής γλώσσας, απλές ή σύνθετες, για καθεμιά από τις παρακάτω λέξεις του κειμένου: **διανοητικῆς, ἐμπειρίας, τελειούμενοις, ποιοῦντες, δίκαια.**

Μονάδες 10

Ενοτ.2-3 – εσπερινά 2003

B.1. "Τὰς δυνάμεις κομιζόμεθα...τὰς ἐνεργείας ἀποδίδομεν":

Ποιο είναι το περιεχόμενο των εννοιών *δύναμις-ἐνέργεια*, κατά τον Αριστοτέλη, και ποια από τις δύο έννοιες θεωρεί ο φιλόσοφος πιο αξιόλογη; **Μονάδες 15**

B.2. "Μαρτυρεῖ δέ... ἂν ἐγίνοντο ἀγαθοὶ ἢ κακοί": Να αναπτύξετε ποια είναι η επιδίωξη κάθε νομοθέτη και πώς αυτή υλοποιείται. **Μονάδες 15**

B.3. Τι γνωρίζετε για την τριμερή "διαίρεση" της ψυχής του ανθρώπου, κατά τον Αριστοτέλη, και ποια η σχέση του κάθε μέρους με τις αρετές;

Μονάδες 10

B.4. Να γράψετε στο τετράδιό σας δύο ομόρριζες λέξεις της νέας ελληνικής γλώσσας, απλές ή σύνθετες, για καθεμιά από τις παρακάτω λέξεις:

κομιζόμεθα, χρησάμενοι, λαμβάνομεν, τεχνῶν, ανάλογον.

Μονάδες 10

Ενοτ.3-4 – εσπερινά 2009

B.1. Ποιο κριτήριο διαφοροποιεί, σύμφωνα με το κείμενο που σας δίνεται, την «αγαθή» από τη «φαύλη πολιτεία»; **Μονάδες 15**

B.2. Να αναφέρετε τρία παραδείγματα που περιγράφουν ενέργειες του πρακτικού και ηθικού βίου των πολιτών, από το κείμενο που σας δίνεται, με τα οποία ο Αριστοτέλης τεκμηριώνει, τη θέση του «**ἐκ τῶν ὁμοίων ἐνεργειῶν αἱ ἕξεις γίνονται**». **Μονάδες 15**

B.3. Τι πραγματεύεται ο Αριστοτέλης στο Α' βιβλίο του έργου του «**Ἠθικά Νικομάχεια**»; Για ποιο λόγο τού ἔδωσε αὐτόν τον τίτλο; **Μονάδες 10**

B.4. Να γράψετε στο τετράδιό σας δύο ετυμολογικά συγγενείς λέξεις της αρχαίας ή της νέας ελληνικής, απλές ή σύνθετες, για καθεμιά από τις παρακάτω λέξεις του κειμένου:

φθείρεται, τέχνη, οἰκοδόμοι, πράττοντες, ἀναστρέφεσθαι.

Μονάδες 10

Ενοτ. 3-4 – επαναληπτικές Ημερήσια 2007

B1. Με βάση τα δεδομένα του κειμένου: «**Μαρτυρεῖ ... ἀγαθοὶ ἢ κακοὶ**», ποιος είναι ο ρόλος του δασκάλου στην απόκτηση της ηθικής αρετής;

Μονάδες 15

B2. Σύμφωνα με το απόσπασμα: «**Οὕτω δὴ καὶ ἐπὶ τῶν ἀρετῶν ἔχει ... μᾶλλον δὲ τὸ πᾶν**», να εκθέσετε τη σχέση μεταξύ «ενεργειῶν» και «ἐξεων» στην κατάκτηση της ηθικής αρετής.

Μονάδες 15

B3. Ποιες διδασκαλίες του Αριστοτέλη παρουσιάζονται στις διδαχθείσες ενότητες των *Πολιτικών*;

Μονάδες 10

B4. Να γράψετε δύο ομόρριζες λέξεις της αρχαίας ή της νέας ελληνικής γλώσσας, απλές ή σύνθετες, για καθεμιά από τις παρακάτω λέξεις του κειμένου: **μαρτυρεῖ, ἀμαρτάνουσιν, φθειρεται, ἀνα-στρέφεισθαι, ἀποδιδόναι.**

Μονάδες 10

Ενοτ.5-6 – επαναληπτικές ημερήσια 2006

B1. «Περὶ ἡδονὰς ... ἐστὶν»: Ποια θεωρεῖται, κατὰ τον Αριστοτέλη, «ορθὴ παιδεία», σύμφωνα με τα δεδομένα του αποσπάσματος;

Μονάδες 15

B2. «Ῥητέον ... ἀποδώσει»: Με βάση το απόσπασμα να προσδιορίσετε τα κύρια στοιχεία της έννοιας «αρετὴ». **Μονάδες 15**

B3. Ποιος είναι ο ορισμὸς της ευδαιμονίας κατὰ τον Αριστοτέλη και πῶς μπορούν να την εξασφαλίσουν οι ἄνθρωποι; **Μονάδες 10**

B4. Να γράψετε δύο ομόρριζες λέξεις της αρχαίας ή της νέας ελληνικής γλώσσας, απλές ή σύνθετες, για καθεμιά από τις παρακάτω λέξεις του κειμένου: **ἀχθόμενος, ἀπεχόμεθα, χαίρειν, ἀποδίδωσιν, θεωρήσωμεν.**

Μονάδες 10

Ενότητες 5-6- Ημερήσια και Εσπερινά 2012

B.1. Ποια είναι η σχέση ηθικής αρετῆς και ἡδονῆς-λύπης και πῶς την εξηγεί ο Αριστοτέλης στο κείμενο που σας δίνεται; **Μονάδες 15**

B.2. Ἐξίς, ἀρετὴ, ἔργον:α) να προσδιορίσετε το περιεχόμενο των ὀρων (μον.9) και β) να εξηγήσετε τη μεταξύ τους σχέση με βάση το κείμενο που σας δίνεται. (μον.6)

Μονάδες 15

B.3. Ποια ἦταν η σχέση του Αριστοτέλη με τους συναδέλφους του στην Ακαδημία και πῶς αυτή εξηγείται; **Μονάδες 10**

B.4. Να βρείτε στο παραπάνω κείμενο μια ετυμολογικά συγγενή λέξη, απλή ή σύνθετη, για καθεμιά από τις παρακάτω λέξεις της νέας ελληνικής:

σχεδόν, ἀχάριστος, ἀσήμαντος, ἐνδεής, πρόφαση, διαμονή, ἄρτιος, τελεσιδίκος, δημαγωγός, καταδρομικό **Μονάδες 10**

Ενοτ.7-8 – ομογενείς 2009

B.1. Ο Αριστοτέλης για να προσδιορίσει την έννοια της *μεσότητος* στο κείμενο που σας δίνεται

χρησιμοποιεί παραδείγματα. Να τα εντοπίσετε και να τα σχολιάσετε. **Μονάδες 15**

B.2. Να σχολιάσετε ερμηνευτικά το απόσπασμα: «Λέγω δὲ τὴν ἠθικὴν ... τὸ μέσον». **Μονάδες 15**

B.3. Ποια ἦταν ἡ διδακτικὴ δραστηριότητα τοῦ Ἀριστοτέλη στὴν αὐλὴ τοῦ Φιλίππου τῆς Μακεδονίας; **Μονάδες 10**

B.4. Να γράψετε δύο ομόρριζες λέξεις τῆς νέας ἐλληνικῆς γλώσσας, ἀπλές ἢ σύνθετες, γιὰ καθεμιὰ ἀπὸ τὶς παρακάτω λέξεις τοῦ κειμένου: **ἐλλείπει, λαμβάνουσι, προτάξει, φθειρούσης, ἐργάζονται.**

Μονάδες 10

Ενοτ. 7-8 –ημερήσια 2001

B1. "Ἐν παντὶ δὴ συνεχεῖ...οὐ τὸ τοῦ πράγματος ἀλλὰ τὸ πρὸς ἡμᾶς":

Με ποια κριτήρια εἶναι δυνατός, κατὰ τὸ χωρίο αὐτό, ὁ καθορισμὸς τοῦ "μέσου" καὶ ποια εἶναι τὰ ἰδιαίτερα χαρακτηριστικὰ τῆς μεσότητας, ἀνάλογα με τὸ κριτήριο καθορισμοῦ τῆς;

Μονάδες 15

B2. Τέχνη - ἀρετὴ - φύσις: Ποιο κοινὸ χαρακτηριστικὸ γνώρισμα διακρίνει ὁ Ἀριστοτέλης στὶς τρεῖς αὐτές ἐννοιες, σε ποια ἀπὸ τὶς τρεῖς δίνει τὸ προβάδισμα καὶ γιατί, κατὰ τὴ γνώμη σας, τῆς δίνει τὸ προβάδισμα αὐτό;

Μονάδες 15

B3. Ποια φιλοσοφικὴ καὶ συγγραφικὴ δραστηριότητα ἀνέπτυξε ὁ Ἀριστοτέλης κατὰ τὴν περίοδο στὴν ὁποία ἀνήκουν τὰ "Ἠθικά Νικομάχεια";

Μονάδες 10

B4. Να σχηματίσετε ἓνα ομόρριζο ουσιαστικὸ (ἀπλὸ ἢ σύνθετο) τῆς ἀρχαίας ἐλληνικῆς γιὰ καθέναν ἀπὸ τοὺς παρακάτω ρηματικούς τύπους, χρησιμοποιώντας τὴν παραγωγικὴ κατάληξη ποὺ σας δίνεται:

λαβεῖν : **-μα**

ἄγουσα : **-ή**

εἰώθασιν : **-ος**

ἔχουσιν : **-σις**

φθειρούσης : **-ά**

Μονάδες 10

Ενοτ. 7-8 –ημερήσια 2008

B1. Πώς προσδιορίζεται στο κείμενο που σας δόθηκε η έννοια της *μεσότητος* για τα πράγματα και για τον άνθρωπο; Να τεκμηριώσετε την απάντησή σας και με αναφορές σε συγκεκριμένα χωρία.

Μονάδες 15

B2. Πώς συσχετίζονται από τον Αριστοτέλη οι έννοιες: *έπιστήμη (τέχνη)-ἀρετή-φύσις*;

Μονάδες 15

B3. Σε ποια μέρη διέκρινε ο Αριστοτέλης την ψυχή;

Μονάδες 10

B4. Να γράψετε δύο ομόρριζες λέξεις της αρχαίας ή της νέας ελληνικής γλώσσας, απλές ή σύνθετες, για καθεμιά από τις παρακάτω λέξεις του κειμένου:

ἀναλογία, ληπτέον, αἰρεῖται, ἄγουσα, προσθεῖναι.

Μονάδες 10

Ενοτ.8-9 – εσπερινά 2007

B.1. «Λέγω δὲ τὴν ἠθικὴν»:

Γιατί ο Αριστοτέλης εξειδικεύει τη σχέση αρετής και *μέσου* μόνο στην ηθική αρετή; **Μονάδες 15**

B.2. «καὶ μᾶλλον καὶ ἥττον»:

Να συσχετίσετε την παραπάνω φράση με τη θεωρία της *μεσότητος* του Αριστοτέλη. **Μονάδες 15**

B.3. Τι αποτέλεσε την αφορμή για τη δεύτερη φυγή του Αριστοτέλη από την Αθήνα; **Μονάδες 10**

B.4. Για καθεμιά από τις παρακάτω λέξεις να γράψετε στο τετράδιό σας μία λέξη του κειμένου ετυμολογικά συγγενή :

αφαίρεση, κατάλοιπο, φθαρτός, ηδονή, ψεγάδι.

Μονάδες 10

ενοτ. 9-10 -ομογενείς 04

β1. Να σχολιάσετε την αριστοτελική αντίληψη περί αρετής που σχετίζεται με τα «*πάθη*» και τις «*πράξεις*».

Μονάδες 15

B,2. Να διευκρινίσετε τις εκφράσεις του κειμένου «*ἔξις προαιρετική*» και «*ὠρισμένη λόγῳ*» που καθορίζουν την έννοια της αρετής κατά τον Αριστοτέλη. **Μονάδες 15**

B.3. Πώς αντιλαμβάνεται ο Αριστοτέλης την έννοια της ευδαιμονίας;

Μονάδες 10

B.4. Να γράψετε δύο ομόρριζες λέξεις της νέας ελληνικής γλώσσας, απλές ή σύνθετες, για καθεμιά από τις παρακάτω λέξεις του κειμένου:

ἡσθῆναι, ἔλλειψις, εἴκαζον, ἀποτυχεῖν, αἰρεῖσθαι.

Ενοτ. 9-10 – ημερήσια 2010

B1. Να εξηγήσετε πώς ο Αριστοτέλης αξιοποιώντας την άποψη των Πυθαγορείων και τον άγνωστης προέλευσης στίχο, που βρίσκονται στο κείμενο που σας δίνεται, καταλήγει στο συμπέρασμα «**καὶ διὰ ταῦτ' οὖν τῆς μὲν κακίας ἢ ὑπερβολῆ καὶ ἢ ἔλλειψις, τῆς δ' ἀρετῆς ἢ μεσότης**».

Μονάδες 15

B2. Να προσδιορίσετε και να σχολιάσετε νοηματικά τα χαρακτηριστικά της αρετής, όπως προκύπτουν από το απόσπασμα του κειμένου «**Ἔστιν ἄρα ... ὁ φρόνιμος ὀρίσειεν**».

Μονάδες 15

B3. Ποιες απόψεις εξέφρασε ο Αριστοτέλης για την πόλη της Αθήνας και τους Αθηναίους, σύμφωνα με την παράδοση, λίγο πριν εγκαταλείψει την Αθήνα;

Μονάδες 10

B4. Να βρείτε στο κείμενο που σας δίνεται μία ομόρριζη λέξη για καθεμιά από τις παρακάτω λέξεις: **σχέση, ανόρθωση, καθαίρεση, απάθεια, υπόλοιπο, διαβλητός, εικαστικός, ουσία, πρακτική, ραστώνη.**

Μονάδες 10

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ ΑΠΟ ΠΑΝΕΛΛΗΝΙΕΣ – ΠΟΛΙΤΚΑ**Εσπερινά 2006 – ενοτ.15^η-16^η**

B1. «**Τῷ περὶ πολιτείας ἐπισκοποῦντι ... οὐκ ἔστι πολίτης**»:

Σύμφωνα με το σχολικό βιβλίο, στην παραπάνω ενότητα «*η διερεύνηση του θέματος γίνεται με την αναλυτική μέθοδο*». Ποια είναι η επιχειρηματολογία του Αριστοτέλη, η οποία δικαιολογεί την παραπάνω άποψη;

Μονάδες 10

B2. Με βάση το κείμενο που σας δόθηκε, να αναφέρετε και να σχολιάσετε τα κριτήρια με τα οποία ο Αριστοτέλης ορίζει την έννοια του *πολίτη*.

Μονάδες 10

B3. Αφού μελετήσετε το παρακάτω μεταφρασμένο κείμενο, να αιτιολογήσετε τη θέση του Αριστοτέλη: «**ἡ γὰρ πόλις πολιτῶν τι πλῆθός ἐστιν**».

ΜΕΤΑΦΡΑΣΜΕΝΟ ΚΕΙΜΕΝΟ

Ο άνθρωπος που δεν μπορεί να ζει μαζί με άλλους σε κοινότητα, ο άνθρωπος που λόγω αυτάρκειας αισθάνεται πως δεν του λείπει τίποτε, αυτός ο άνθρωπος δεν αποτελεί με κανέναν τρόπο μέρος της πόλης – ένας τέτοιος όμως άνθρωπος είναι, τότε, ή ζώο ή θεός.

(Αριστοτέλους Πολιτικά Α2, 13)

Μονάδες 10

B4. Γιατί κατά τον Αριστοτέλη η ηθική φιλοσοφία είναι μέρος της πολιτικής φιλοσοφίας;

Μονάδες 10

B5. πεπραχέναι, συνεστώτων, καλεῖν, σκεπτέον, μετέχοντες: Να γράψετε στο τετράδιό σας δύο **σύνθετα ομόρριζα**, της αρχαίας ή της νέας ελληνικής, για καθεμιά από τις παραπάνω λέξεις.

Μονάδες 10

Ημερήσια 2006 – ενότητα 20η

B1. «τίς δ' ἔσται ... ἄσκησιν αὐτῆς»: Ποια ερωτήματα θέτει ο Αριστοτέλης ως προς τους στόχους της παιδείας, και πώς ανταποκρίνεται σε αυτά η «έμποδών παιδεία» σύμφωνα με τα δεδομένα του κειμένου;

Μονάδες 10

B2. Ποια παιδεία θεωρείται κατά τον Αριστοτέλη αντάξια του ελεύθερου πολίτη, σύμφωνα με τα δεδομένα του κειμένου;

Μονάδες 10

B3. «Ὅτι μὲν οὖν νομοθετητέον ... ἄσκησιν αὐτῆς»: Με βάση το απόσπασμα του πρωτότυπου κειμένου και το μεταφρασμένο κείμενο που ακολουθεί να εξηγήσετε γιατί ο Αριστοτέλης θεωρεί επιτακτική την ανάγκη να ρυθμίσει ο νομοθέτης τα της παιδείας της πόλεως.

Αριστοτέλους Πολιτικά Α2, 16

[...] Ο άνθρωπος, από την άλλη, γεννιέται εφοδιασμένος από τη φύση με όπλα για να υπηρετήσει τη φρόνηση και την αρετή, που όμως μπορεί να τα χρησιμοποιήσει εξ ολοκλήρου και για αντίθετους σκοπούς. Γι' αυτό ο δίχως αρετή άνθρωπος είναι από όλα τα όντα το πιο ανόσιο και το πιο άγριο, το χειρότερο από όλα στις ερωτικές απολαύσεις και στις απολαύσεις του φαγητού. Η δικαιοσύνη είναι στοιχείο συστατικό της πόλης· είναι αυτό που συγκρατεί την τάξη στην πολιτική κοινωνία.

Μονάδες 10

B4. Ο Αριστοτέλης στο Λύκειο: Ποιες οι συνθήκες υπό τις οποίες εργάστηκε εκεί και ποιο το έργο που παρήγαγε την περίοδο αυτή;

Μονάδες 10

B5. Να γράψετε δυο ομόρριζες λέξεις της αρχαίας ή της νέας ελληνικής γλώσσας, απλές ή σύνθετες, για καθεμιά από τις παρακάτω λέξεις του κειμένου:

λανθάνειν, μανθάνειν, εἶληφε, διαφέρονται, νομίζειν.

Μονάδες 10

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Προσωπικές σημειώσεις
- <http://www.greek-language.gr>
- «Τα Ηθικά Νικομάχεια και τα Πολιτικά του Αριστοτέλη», Παναγιώτης Εμμανουηλίδης, 2004, Μεταίχμιο, Αθήνα
- http://www.study4exams.gr/anc_greek/

